Dostoievski

Opere

Vol. 4

Editura pentru Literatură Universală

Dostoievski

OPERE în 11 volume

Volumul 4

Aparatul critic de ION IANOȘI

București - 1968

Editura pentru Literatură Universală

Coperta de VASILE SOCOLIUC

După ediția:

Фёдор Михáйлович Достоéвский

Собраніе сочиненій

Том четвёртый
Гослитиздат
Москва 1956

ROMANE, NUVELE ȘI POVESTIRI (1862-1869)

O ÎNTÂMPLARE PENIBILĂ

(*Povestire*)[i]

Traducere de
DEMOSTENE BOTEZ și IGOR BLOCK

Întâmplarea asta penibilă s-a petrecut chiar pe vremea când se pornise cu o forță nestăvilită și cu un avânt pe cât de emoționant pe atât de naiv renașterea scumpei noastre patrii și când destoinicii săi fii începuseră să năzuiască spre o nouă soartă și noi împliniri. Pe atunci, într-o seară senină și geroasă de iarnă, la o oră destul de târzie, că era aproape de miezul nopții, trei bărbați foarte respectabili ședeau într-o cameră mobilată cât se poate de confortabil, ba chiar luxos, dintr-o splendidă casă cu etaj din cartierul Petersburgskaia-storona, angajați într-o discuție gravă și elevată pe o temă dintre cele mai interesante. Tustrei aveau cin de general. Ședeau în jurul unei măsuțe, fiecare afundat într-un jilț superb, moale și tot discutând așa, sorbeau tacticos își în tihnă șampanie. Sticla sta pe masă într-o vază de argint plină cu gheață. Gazda, consilierul intim Stepan Nikiforovici Nikiforov, un bătrân holtei de vreo șaizeci și cinci de ani, își sărbătorea inaugurarea casei, cumpărată de curând și totodată ziua sa de naștere, care se nimerise tot atunci și pe care n-o mai sărbătorise niciodată. De altfel, ospățul nu era cine știe ce grozav; precum am văzut, nu erau decât doi musafiri, ambii foști colegi și subalterni ai d-lui Nikiforov: consilierul de stat Semion Ivanovici Șipulenko și Ivan Ilici Pralinski, consilier de stat și el. Au venit pe la nouă, au băut mai întâi niște ceai, au trecut apoi la șampanie, și știau că la unsprezece și jumătate fix vor trebui să plece acasă. Gazda ținuse întotdeauna să ducă o viață ordonată. Și acum, câteva cuvinte despre stăpânul casei: și-a început cariera ca slujbaș mărunt și neajutorat, și-a căutat liniștit de slujbă vreo patruzeci și cinci de ani, știind foarte bine până unde va putea ajunge; nu putea suferi să culeagă stelele de pe cer, cu toate că avea deja vreo două, și, mai ales, nu-i plăcea să-și spună propria sa părere în nici o chestiune.

Era onest, adică nu i s-a întâmplat să facă nimic prea necinstit; era holtei, pentru că era egoist; era foarte deștept, deși nu putea suferi să facă paradă de deșteptăciunea lui; nu-i plăceau îndeosebi dezordinea își entuziasmul, pe acesta socotindu-l dezordine morală, și spre sfârșitul vieții s-a scufundat într-un confort dulce și plin de trândăvie și într-o singurătate sistematică. Deși făcea câteodată vizite la oameni mai de soi, încă din tinerețe nu putea suferi să primească musafiri, iar în ultima vreme, dacă nu întindea cărțile pe masă ca să facă o pasiență, se mulțumea cu societatea ceasornicului său care trona pe șemineu sub un clopot de sticlă și asculta impasibil, seri întregi, moțăind în jilț, tic-tacul lui. Era foarte prezentabil ca înfățișare; nu purta barbă și arăta mai tânăr decât era; se ținuse bine; promitea să mai trăiască mult și arbora o ținută de perfect *gentleman.* Avea un post destul de comod: ședea undeva și semna ceva. Pe scurt, era socotit un om tare de treabă. O singură pasiune avusese sau, mai bine zis, o singură dorință fierbinte, aceea de-a avea casa lui, dar una boierească, nu de raport. Dorința lui se împlinise, în sfârșit: găsise și cumpărase o casă în cartierul Petersburgskaia-storona, ce-i drept cam departe, dar o casă cu grădină și pe deasupra și arătoasă. Noul stăpân își zicea că e chiar mai bine să stai mai departe: doar nu-i plăcea să primească, iar ca să se ducă el la cineva ori la serviciu, avea o superbă caleașcă, cu două locuri, cafenie, un vizitiu - pe Mihei - și doi căluți mărunței, dar voinici și frumoși. Toate astea fuseseră dobândite prin grijulie agoniseală a patruzeci de ani, ceea ce îi da o reală satisfacție. Iată de ce, cumpărând casa și mutându-se în ea, Stepan Nikiforovici a simțit atâta mulțumire în inima lui liniștită, încât a mers până acolo, încât a invitat musafiri de ziua sa de naștere, pe care mai înainte o ascundea cu grijă chiar față de cunoscuții săi cei mai apropiați. Unul din invitați îl interesa cu deosebire. Stepan Nikiforovici ocupa în casă etajul de sus, iar parterul, care avea încăperile

împărțite exact ca și cele de la etaj, avea de gând să-l închirieze. Drept aceea, Stepan Nikiforovici pusese ochii pe Semion Ivanovici Șipulenko și în seara asta adusese în două rânduri vorba despre această chestiune. Dar Semion Ivanovici nu s-a pronunțat nici așa, nici așa. Era un om care își croise și el drum, tot anevoie și îndelung. Avea părul și favoriții negri, și fața de o culoare de parcă i s-ar fi revărsat fierea mereu. Era căsătorit, avea o fire ursuză și-i plăcea să stea mai mult pe acasă, îi ținea pe ai săi sub spaimă, își făcea serviciul foarte sigur de el, știa foarte bine, ca și gazda, până unde va putea ajunge și, încă și mai bine, unde nu va ajunge niciodată; avea un post bun și era bine instalat în acest post. Privea noile rânduieli, de abia la început[ii] nu fără oarecare ostilitate, dar nu-și făcea prea multe griji din pricina lor: era foarte încrezător în el și asculta nu fără o ironie răutăcioasă trăncănelile lui Ivan Ilici Pralinski pe temele cele noi. De altminteri, tustrei erau ușor amețiți de băutură, ceea ce l-a și făcut pe Stepan Nikiforovici să-și îngăduie o discuție cu dl. Pralinski pe tema noilor rânduieli. Dar să spunem câteva cuvinte despre excelența sa dl. Pralinski, cu atât mai mult cu cât chiar dumnealui este eroul principal al povestirii ce urmează.

Consilierul de stat Ivan Ilici Pralinski purta titlul de excelență abia de patru luni, cu alte cuvinte, era un general tânăr. Era încă tânăr își ca vârstă, avea vreo patruzeci și trei de ani, nu mai mult, dar arăta și-i plăcea să arate și mai tânăr. Era bărbat frumos, înalt, se îmbrăca elegant, cu o distincție vestimentară deosebită, purta cu multă prestanță la gât o decorație importantă, știuse să-și însușească încă din copilărie o seamă de deprinderi aristocratice și, holtei fiind, visa o soție bogată și chiar din înalta societate. Își mai făcuse el și multe alte iluzii, deși nu era de loc prost. Câteodată era tare vorbăreț și îi plăcea chiar postura de orator. Era de familie bună, fiu de general, crescut în puf și purtat în gingașa-i copilărie

numai în catifea și în batist; își făcuse studiile la școala pentru fiii aristocrației și, cu toate că nu învățase mare lucru acolo, în serviciu s-a remarcat și a ajuns general. Superiorii îl socoteau un om capabil, ba chiar își puneau mari speranțe în el. Stepan Nikiforovici, sub a cărui șefie și-a început cariera și a continuat-o până aproape de gradul de general, nu l-a socotit însă niciodată prea dotat și nu și-a pus nici un fel de speranță în el. Îi plăcea totuși că e de familie bună, că e bogat, adică este proprietarul unei mari case de raport, cu administrator, că e înrudit cu oameni de vază își, pe deasupra, are și prestanță. În sinea lui îi reproșa imaginația deșănțată și superficialitatea. Ivan Ilici simțea el însuși câteodată că are prea mult amor propriu și că e susceptibil din cale-afară. Ciudat lucru: uneori avea crize de conștiință și chiar simțea un fel de căință. Câteodată, simțind un ghimpe în suflet, recunoștea cu amărăciune că nu s-a ridicat chiar așa de sus cum dorise. În astfel de clipe cădea chiar pradă unui fel de melancolie, mai ales când îl mai necăjeau hemoroizii, spunea despre viața lui că e *„une existence manquée”*[1], nu mai credea, firește, în sinea lui, nici în însușirile sale oratorice, se considera drept un palavragiu, meșter în vorbe goale și deși toate astea îi făceau desigur cinste nu-l împiedicau câtuși de puțin ca după o jumătate de oră să ridice iarăși capul, să-și ia curaj, să se încredințeze cu și mai multă îndârjire, cu și mai multă aroganță că încă mai are timp să se afirme și că va deveni nu numai demnitar, ci chiar un om de stat pe care Rusia o să-l țină minte multă vreme. Câteodată, i se năzărea că i s-au ridicat și monumente. De aici se vede că Ivan Ilici țintea sus de tot, cu toate că ținea ascunse adânc și chiar cuprins de oarecare teamă visele și speranțele sale nedeslușite. Într-un cuvânt, era un om de treabă și chiar poet în sufletul lui. În ultimii ani, crizele de dezamăgire care-l încercau începură să se înmulțească. Devenise foarte țâfnos,

[1] Viață ratată. (fr.).

bănuitor și era gata să socoată drept ofensă orice obiecție. Dar Rusia pe cale de înnoire a sădit deodată într-însul speranțe mari. Gradul de general a venit să încununeze aceste speranțe. Ivan Ilici a prins curaj, a ridicat capul. A început să vorbească elocvent și mult despre cele mai noi teme, pe care și le-a însușit extrem de repede și în chip cu totul surprinzător, cu multă pasiune. Căuta pretexte de vorbă, umbla cu trăsura prin oraș, și prin multe locuri a început să-i meargă faima de liberal înfocat, ceea ce îl măgulea nespus. În seara asta, după ce-a băut vreo patru cupe de șampanie, era mai dezlănțuit ca oricând. Îi trăsni prin gând să-l facă pe Stepan Nikiforovici să-și schimbe radical convingerile; nu-l mai văzuse de mult și până acum îl respectase întotdeauna, ba chiar îi și asculta sfaturile, îl socotea, cine știe de ce, un retrograd, și s-a năpustit asupra-i cu o îndârjire nemaipomenită. Stepan Nikiforovici nu-i riposta aproape de loc: îl asculta numai cu o expresie vicleană pe față, deși tema îl interesa. Ivan Ilici îl înfierbânta tot mai mult și în focul disputei închipuite sorbea mai des decât s-ar fi cuvenit din cupa sa. Atunci Stepan Nikiforovici lua sticla și iar îi umplea cupa, ceea ce, cine știe de ce, a început să-l supere pe Ivan Ilici, mai ales că Semion Ivanîci Șipulenko, față de care el avea un adânc dispreț și pe deasupra se mai și temea de cinismul și răutatea lui, tăcea perfid alături și zâmbea mai des decât s-ar fi cuvenit. „Am impresia că mă ia drept un copil”, îl fulgeră gândul pe Ivan Ilici.

— Da, era își timpul, de mult era timpul, urmă el pătimaș. Am întârziat prea mult își, după părerea mea, umanitatea e lucrul cel mai de seamă, umanitatea cu subalternii, luând în considerație că și ei sunt oameni. Umanitatea va salva totul, ea ne va mântui…

— Hi-hi-hi-hi! se auzi dinspre partea unde era Semion Ivanovici.

— La urma urmei, de ce ne dojeniți așa, mă rog? replică, în sfârșit, Stepan Nikiforovici, zâmbind cordial.

Mărturisesc, Ivan Ilici, că încă n-am putut să înțeleg ceea ce ați binevoit dumneavoastră să spuneți. Vorbiți de umanitate. Asta înseamnă iubire de oameni, nu?

— Da, să-i zicem iubire de oameni. Eu...

— Dați-mi voie. După câte îmi dau eu seama, nu e vorba numai de atâta. Întotdeauna s-a cuvenit să existe iubire de oameni. Dar reforma nu se mărginește numai la atât. S-au ridicat probleme țărănești, judiciare, economice, probleme ale monopolurilor, probleme morale și... și... câte și mai câte alte probleme, și astea toate laolaltă, toate deodată, ar putea da naștere, ca să zicem așa, la mari frământări. La asta ne gândeam noi și nu numai la umanitate...

— Da, chestiunea e mai adâncă, remarcă Semion Ivanovici.

— Înțeleg prea bine, dar dați-mi voie să vă spun, Semion Ivanovici, că n-am să fiu niciodată de acord să mă consider mai prejos ca dumneavoastră în pătrunderea lucrurilor în profunzimea lor, observă caustic și mult prea violent Ivan Ilici, totuși îmi voi lua îngăduința de a vă spune și dumneavoastră, Stepan Nikiforovici, că nici dumneavoastră nu m-ați înțeles câtuși de puțin...

— Nu v-am înțeles.

— Trebuie să vă spun că eu împărtășesc ideea, pe care o promovez pretutindeni, că umanitatea și anume umanitatea cu subalternii, de la funcționar până la copist, de la copist până la slugă, de la slugă până la țăran, umanitatea zic, poate sluji, ca să zic așa, drept piatră unghiulară a reformelor ce vor veni și, în general, înnoirii stărilor de lucruri. De ce? Iată de ce. Să luăm acest silogism: eu sunt uman, ca atare sunt iubit. Fiind iubit, oamenii au încredere în mine. Având încredere, cred în mine; crezând în mine înseamnă că mă iubesc... adică vreau să zic că dacă cred în mine, vor crede și în reformă, vor înțelege, ca să zic așa, însăși esența, se vor îmbrățișa, ca să zic așa, moralicește, și vor rezolva totul prietenește și temeinic. De ce râdeți, Semion Ivanovici? Nu v-ați lămurit?

Stepan Nikiforovici ridică din sprâncene, fără a rosti o vorbă: era mirat.

— Am impresia că m-am întrecut cu băutura, observă cu un fel de răutate în glas Semion Ivanovici, și de aceea pricep greu. Mi s-a cam încețoșat mintea.

Ivan Ilici se simți șocat.

— Nu vom reuși, spuse deodată Stepan Nikiforovici, după o clipă de gândire.

— Cum adică nu vom reuși? întrebă Ivan Ilici, mirat de observația scurtă își neașteptată a lui Stepan Nikiforovici.

— Așa, nu vom reuși.

Se pare că Stepan Nikiforovici nu voia să spună nimic mai mult.

— Vă referiți cumva la vinul nou și la burdufurile noi?[iii] replică nu fără ironie Ivan Ilici. Ei nu, de mine răspund eu.

În momentul acela, ceasul bătu ora: era unsprezece și jumătate.

— Ei, am stat destul, e vremea să și plecăm, zise Semion Ivanîci și dădu să se ridice. Dar Ivan Ilici i-o luă înainte, se ridică îndată de la masă și își luă de pe șemineu căciula de samur. Părea ofensat.

— Ce ziceți, Semion Ivanîci, o să vă mai gândiți? spuse Stepan Nikiforovici, conducându-și musafirii.

— În privința locuinței? Am să mă gândesc, am să mă gândesc.

— Dacă vă hotărâți într-un fel, vedeți să mă înștiințați cât mai curând.

— Tot cu treburi? observă amabil dl. Pralinski, oarecum insinuant, jucându-și căciula în mână. I se păruse că el a fost uitat.

Stepan Nikiforovici ridică din sprâncene și rămase tăcut, dând a înțelege că nu-i reține pe oaspeți. Semion Ivanîci își luă rămas bun, zorit.

,,Ei... cum vrei... dacă nu înțelegi o simplă amabilitate”, își zise dl. Pralinski și-i întinse mâna lui Stepan Nikiforovici într-un chip cam prea degajat.

În antret, Ivan Ilici se înfășură în blana lui ușoară, scumpă, silindu-se să nu ia în seamă blana de raton, ponosită, a lui Semion Ivanîci, și coborâră împreună scara.

— Am impresia că bătrânul s-a supărat, îi zise Ivan Ilici lui Semion Ivanîci, care cobora tăcut.

— N-aș zice, îi răspunse acesta, calm și rece.

„Slugă!” își zise Ivan Ilici.

Ieșiră pe peron. Sania lui Semion Ivanovici, la care era înhămat un armăsar tânăr, sur și nearătos, trase la scară.

— Ei drace! Unde mi-o fi băgat Trifon caleașca? strigă Ivan Ilici, nevăzându-și trăsura.

Căută încolo, căută încoace - caleașca nicăieri. Omul lui Stepan Nikiforovici habar n-avea pe unde-o fi. Îl întrebară pe Varlam, vizitiul lui Semion Ivanîci, și acesta de răspunse că el a stat tot timpul aici și că era și caleașca, dar acum nu mai e.

— Penibilă întâmplare! zise dl. Șipulenko. Dacă vrei, te duc eu.

— Ticăloșii! strigă furios dl. Pralinski. S-a rugat de mine, nemernicul, să-l las să se ducă la o nuntă, aici, pe-aproape, în Petersburgskaiastorona; se mărită o cumătră de-a lui, lua-o-ar naiba. I-am interzis categoric să plece. Și acum, poftim, fac prinsoare că s-a dus acolo!

— Acolo s-a dus, observă Varlam, dar a zis că se întoarce numaidecât, taman la țanc.

— Parc-am avut o presimțire! Ei las' că-i arăt eu!

— Ați face bine să puneți să i se tragă vreo două la secție și atunci fiți sigur că o să execute ordinele, zise Semion Ivanîci, trăgându-și pătura peste picioare.

— Nu vă faceți griji, Semion Ivanîci!

— Și ziceți că nu vreți să vă duc acasă?

— Drum bun, *merci*!

Semion Ivanîci plecă, iar Ivan Ilici o porni pe jos pe trotuarul de scânduri, simțindu-se destul de enervat.

— Ei las' că-ți arăt eu, pungașule! Am să merg înadins pe jos, ca să te simți și să te sperii! Când s-o întoarce și o afla că stăpânul a plecat pe jos... ticălosul!

Ivan Ilici n-a mai proferat niciodată atâtea ocări, dar prea era furios și, pe deasupra, îi vâjâia capul. Nefiind băutor, cele cinci-șase cupe de șampanie își făcuseră repede efectul. Era însă o noapte superbă. Deși se lăsase ger, stăruia o liniște adâncă și nu bătea nici o boare de vânt. Cerul era senin, spuzit de stele. Luna plină așternea pe pământ un luciu mat de argint. Era așa de bine, că Ivan Ilici, după ce merse vreo cincizeci de pași, uită aproape cu totul de necazul, său. Începu să se simtă nespus de bine: Afară de asta, oamenii amețiți de băutură își schimbă repede impresiile. Începuseră chiar să-i placă căsuțele scunde de lemn de pe strada pustie.

„Ce bine e că am luat-o pe jos! își zise. Lui Trifon o să-i fie de învățătură, iar mie îmi face plăcere. Chiar că ar trebui să merg mai des pe jos. Eh, găsesc eu o birjă pe Bulevardul Mare. Frumoasă noapte! Ce căsuțe și pe-aici! Trebuie să stea prin ele tot felul de oameni mărunți, funcționari... negustori poate... Stepan Nikiforovici ăsta! Ce retrograzi sunt toți, niște nătăfleți bătrâni! Nătăfleți, da, *c'est le mot* [2]. De altfel, e un om inteligent; are *bon sens* [3], vede lucrurile lucid și practic. Dar sunt bătrâni, bătrâni. N-au ei asta... cum îi zice! N-au ei ceva... Nu vom reuși! Ce-a vrut să spună cu asta? A stat chiar pe gânduri înainte de a o spune. De altfel, nu m-a înțeles de loc. Cum oare să nu înțelegi? E mai greu să nu înțelegi decât să înțelegi. Ceea ce importă înainte de toate e că sunt convins, sunt convins în sufletul meu. Umanitate... iubire de oameni. Redați-l pe om lui însuși... faceți să renască propria-i demnitate, și atunci... având materialul gata, puneți-vă pe lucru. E clar, nu? Mda! Permiteți, excelență, să luăm acest silogism: întâlnim, bunăoară, un funcționar,

[2] Acesta e cuvântul. (fr.)
[3] Bun-simț. (fr.)

un funcționar sărac, umil. «Ei... cine ești tu?» Răspuns: «Un funcționar». Bine, un funcționar; mai departe: «Ce fel de funcționar?» Răspuns: «Așa și pe dincolo». «Slujbă ai?» «Am!» «Vrei să fii fericit?» «Vreau». «Ce-ți trebuie ca să fii fericit?» «Asta și asta.» «De ce?» «De-aia»... Și iată că omul mă înțelege din două vorbe: omul e-al meu, omul s-a prins, ca să zic așa, în plasă, și eu fac cu el tot ce vreau, adică tot spre binele lui. Infect om și Semion Ivanîci ăsta! Și ce mutră infectă are... Pune să-l bată la secție - asta a zis-o dinadins. Ei nu, bate tu, că eu nu bat; eu pe Trifon îl conving cu vorba bună, cu mustrarea și-l fac eu să simtă. Cât privește vergile, hm... chestiunea nu e încă rezolvată[iv], hm... Ce-ar fi să dau pe la Émérance? Uf, lua-le-ar naiba de scânduri, exclamă, călcând greșit. Halal capitală! Auzi civilizație! Poți să-ți rupi picioarele. Hm. Nu pot să-l sufăr pe Semion Ivanîci ăsta; ce mutră scârboasă! Râdea de mine adineaori, când am zis că au să se îmbrățișeze moralicește. Ei bine, au să se îmbrățișeze, dar asta nu te privește pe tine. Fii pe pace, că pe tine n-am să te îmbrățișez; mai degrabă îmbrățișez pe un țăran... Dacă îmi iese un țăran în cale, stau de vorbă cu țăranul. De altfel, eram beat și poate nu m-am exprimat cum trebuie. Poate nici acum nu mă exprim cum trebuie... Hm. N-am să mai beau niciodată. Trăncănești seara vrute și nevrute și a doua zi te căiești. Da uite că merg fără să mă clatin... Oricum, toți sunt niște pungași!”

Așa gândea Ivan Ilici, învălmășit și fără nici o legătură, pășind mai departe pe trotuar. Asupra-i își făcuse efectul aerul curat, amețindu-l. După vreo cinci minute s-ar fi liniștit și l-ar fi pălit somnul. Dar deodată, la vreo doi pași de Bulevardul Mare, auzi o muzică. Întoarse capul. Pe partea cealaltă a străzii, dintr-o casă de bârne, fără etaj, dar lungă, tare părăduită, răzbeau sunete de viori, însoțite de scârțâitul unui contrabas și de țiuiturile unui flaut, care-i ziceau un cadril cât se poate de săltăreț. La geamuri se strânsese lume, în cea mai mare parte femei, în paltoane și

îmbrobodite; se căzneau să vadă măcar ceva prin crăpăturile obloanelor. Se vede treaba că era mare veselie. Tropotul celor care dansau se auzea pe partea cealaltă a străzii. Ivan nici văzu pe-aproape un gardist și se apropie de el.

— A cui e casa asta, amice? întrebă, desfăcându-și puțin blana scumpă, atât cât vardistul să poată vedea înaltul ordin ce-i atârna de gât.

— E casa funcționarului Pseldonimov, *legistrator,* răspunse vardistul, îndreptându-și ținuta la vederea decorației.

— A lui Pseldonimov? E-e! A lui Pseldonimov!... Ce, se însoară?

— Se însoară, înălțimea-voastră, cu fata unui consilier titular. Mlekopitaev, consilier titular... a făcut serviciu la primărie. Casa asta o dă de zestre.

— Va să zică acum casa e a lui Pseldonimov și nu mai e a lui Mlekopitaev?

— A lui Pseldonimov, înălțimea-voastră. A fost a lui Mlekopitaev, dar acum e a lui Pseldonimov.

— Hm. D-aia te întreb, amice, pentru că eu sunt șeful lui. Sunt general, șeful serviciului unde lucrează Pseldonimov.

— Prea bine, excelență.

Vardistul încremenise în poziție de drepți. Ivan Ilici rămase parcă pe gânduri. Sta și chibzuia...

Da, într-adevăr, Pseldonimov lucra la departamentul lui, chiar în serviciul lui; își amintea bine. Era un mic funcționar, cu o leafă de vreo zece ruble pe lună. Întrucât dl. Pralinski își luase în primire serviciul de curând, putea să nu-și amintească prea amănunțit de toți subalternii săi, dar de Pseldonimov își amintea tocmai din cauza numelui lui. Era un nume care te izbea imediat, așa că el a fost imediat curios să vadă mai de-aproape cum arată cel ce poartă un astfel de nume. Își aminti figura unui om încă foarte tânăr, cu nasul lung și coroiat, cu părul blond și lățos, slăbănog și prost hrănit, într-o uniformă imposibilă și

în niște pantaloni de-a dreptul indecenți. Își aminti cum l-a bătut chiar atunci gândul să-i dea sărmanului vreo zece ruble de sărbători. Dar cum sărmanul acesta avea o față prea acră, și o privire antipatică, la culme, care da chiar repulsie, buna intenție s-a mistuit de la sine, așa că Pseldonimov a rămas fără gratificație. Același Pseldonimov l-a uluit și mai mult nu mai departe decât cu o săptămână în urmă, dând a cerut să i se dea aprobarea de căsătorie. Ivan Ilici își aducea aminte,că nu prea a avut vreme să se ocupe de chestiunea aceasta mai îndeaproape, așa că, a rezolvat-o în pripă. Își amintea totuși cu precizie că Pseldonimov ia ca zestre o casă de bârne și patru sute de ruble bani gheață, ceea ce i-a stârnit mirarea încă de atunci; își amintea că a și făcut un mic spirit în legătură cu apropierea acestor două nume - Pseldonimov și Mlekopitaeva. Își amintea clar toate acestea.

Și tot așa, petrecând în minte totul, se lăsa tot mai mult furat de gânduri. E știut că uneori, în capetele noastre se desfășoară brusc înlănțuiri întregi de reflecții, în chip de senzații, fără a fi transpuse în vorbirea de fiecare zi și cu atât mai puțin într-o limbă literară. Noi însă vom încerca să tălmăcim toate aceste senzații ale eroului nostru și să înfățișăm cititorului măcar esența lor, adică tot ce aveau ele mai necesar și mai demn de crezare. Pentru că multe dintre senzațiile noastre, exprimate în vorbire obișnuită, par cu totul neverosimile, Iată-de ce ele nici nu ies niciodată la iveală, cu toate că le avem fiecare din noi. Desigur, senzațiile pe care le încerca Ivan Ilici și reflecțiile lui erau oarecum învălmășite, dar dumneavoastră știți din ce cauză.

,,Ei bine, își zise el, noi tot vorbim și vorbim, dar când e să trecem la treabă, nu facem nici o scofală. Să-l luăm, bunăoară, pe Pseldonimov ăsta: adineauri s-a întors de la cununie, tulburat, plin de speranțe, abia așteptând să se înfrupte... Asta e una din cele mai fericite zile din viața lui... Acum are treabă cu musafirii, le oferă un ospăț

modest, sărac, dar vesel și din toată inima... Ce-ar fi dacă ar ști că în clipa asta eu, eu, șeful lui, șeful lui cel mai mare, mă aflu prin preajmă, lângă casa lui și ascult muzica lui? Într-adevăr, ce-ar fi? Nu zău, ce-ar zice dacă așa, tam-nesam, aș intra înăuntru? Hm... Firește, la început,s-ar speria, ar rămâne mut de uimire. L-aș stingheri, poate aș strica totul... Da, așa ar fi dacă ar intra oricare alt general, dar nu eu... Asta e, oricare altul, dar nu eu...

Da, Stepan Nikiforovici! Adineauri nu m-ai înțeles; acum - poftim un exemplu gata făcut.

Mda. Tot vorbim în gura mare de umanitate, dar nu suntem în stare să săvârșim un act eroic.

Ce act eroic? Uite-așa. Gândiți-vă și dumneavoastră: dacă, date fiind relațiile actuale dintre toți membrii societății, eu aș veni la ceasurile unu din noapte la nunta unui subaltern, a unui registrator plătit cu zece ruble, păi ar fi ceva de-a dreptul uluitor, o totală răsturnare a ideilor, ultima zi a orașului Pompei[v], un haos! E ceva ce n-ar putea să înțeleagă nimeni. Stepan Nikiforovici o să moară și tot n-o să ajungă să înțeleagă. A zis doar că nu vom reuși. Da, voi, bătrânii, oamenii paraliziei și ai rutinei, dar eu am să reușesc! Eu voi face din ultima zi a orașului Pompei cea mai dulce zi pentru un subaltern, dintr-un act dement voi face un act normal, patriarhal, sublim și moral. Cum? Uite-așa. Fiți atenți, vă rog...

Așa... să zicem că intru: toți rămân uluiți, se opresc din dans, se uită la mine năuci, se dau îndărăt. Da, dar atunci intru și eu în acțiune: mă duc drept la Pseldonimov, care s-a speriat de-a binelea, și-i spun cu un zâmbet din cele mai duioase și cu vorbele cele mai simple: «Uite-așa și pe dincolo, am fost pe la excelența-sa Stepan Nikiforovici. Cred că-l cunoști, stă aici pe aproape...» Apoi îi spun în câteva cuvinte, așa, cu haz, întâmplarea cu Trifon. Pe urmă îi spun cum am pornit-o pe jos... «Ei, aud muzică, sunt curios să văd și eu ce e și aflu de la un vardist că te însori, amice. Ia să intru și eu, îmi zic, la un subaltern, să văd cum

se veselesc funcționarii mei și cum se... căsătoresc. Doar n-ai să mă dai afară!» Să mă dai afară! Ce expresie pentru un subaltern! Cum naiba să mă dea afară? Cred că și-ar pierde capul, s-ar repezi să mă așeze într-un jilț, ar începe să tremure de încântat ce-ar fi și, în primele momente, nici n-ar ști ce să facă!...

Ce poate fi mai simplu și mai elegant decât un astfel de gest? De ce am intrat? Asta-i altă chestiune! Asta e, ca să zic așa, latura morală a chestiunii. Aici e-aici!

Hm... La ce mă ghide am? Da!

Firește, o să mă așeze lângă oaspetele cel mai de seamă, vreun consilier titular sau vreun neam, căpitan în retragere, unul cu nasul roșu... Ce bine i-a descris Gogol pe tipii ăștia originali! Bineînțeles, mi se prezintă mireasa, și eu o laud și îi îndemn pe oaspeți să se simtă la largul lor. Îi rog să nu se simtă stânjeniți, să se veselească, să continue dansul, fac spirite, râd, pe scurt sunt amabil și drăguț. Eu sunt întotdeauna amabil și drăguț atunci când sunt mulțumit de mine... Hm... Vezi că mi se pare că mai sunt încă puțin... n-aș zice beat, dar așa....

...Firește, fiind un *gentleman,* mă socot pe același picior cu ei și nu cer să mi se facă nici un fel de avansuri... Dar sub aspect moral, sub aspect moral, lucrurile stau altfel: ei vor înțelege și vor aprecia... Gestul meu va trezi în ei toată noblețea... Stau și eu o jumătate de oră... O oră chiar. Plec, desigur, înainte, de a se servi masa; ce-au să se mai agite cu plăcintele își cu fripturile, ce-au să mi se mai ploconească! Dar eu am să beau numai o cupă, am să-i felicit și am să refuz să stau la masă. Am să zic că am treburi. Și cum am să rostesc cuvântul «treburi» pe fețele lor o să se întipărească o expresie gravă de respect. În felul acesta, le voi aminti între-un mod delicat că între mine și ei e totuși o distanță ca de la cer la pământ. Nu că aș vrea să-i fac s-o simtă, dar trebuie... sub aspect moral e chiar necesar, orice s-ar spune. De altfel, am să zâmbesc îndată, ba poate chiar am să râd, și după aceea au să se

învioreze cu toții... Am să mai glumesc o dată cu mireasa; hm... uite-așa am să-i dau de înțeles că voi mai veni exact peste nouă luni, în calitate de naș, hi-hi! Până atunci o să și nască, vezi bine. Astea plodesc ca iepuroaicele. Au să râdă toți, mireasa o să roșească; eu am s-o sărut cu drag pe frunte, ba chiar am s-o binecuvântez și... și a doua zi gestul meu va fi cunoscut la serviciu. A doua zi voi fi iarăși sever, a doua zi voi fi iarăși exigent, chiar de neînduplecat, dar toți vor ști cine sunt eu. Îmi vor cunoaște sufletul, vor ști ce zace în mine: «E sever ca șef, dar ca om e un înger!" Și iată-mă învingător; am câștigat cu un mic gest, care nici prin cap nu v-ar trece; sunt ai mei; eu sunt tatăl, ei sunt copiii... Ia să te vedem, excelență, Stepan Nikiforovici, fă și dumneata așa dacă poți...

...Păi știți dumneavoastră, vă dați seama că Pseldonimov o să le spună și la copiii săi cum a benchetuit și chiar a băut generalul în persoană la nunta lui! Păi, copiii ăștia au să le spună la copiii lor, iar aceia au să le spună nepoților, ca pe o întâmplare din cele mai sfinte, cum un demnitar, un om de stat (până atunci am să fiu neapărat) le-a făcut cinstea... etc. etc. Păi, în felul, ăsta eu am să ridic moralul unui umilit, o să-l redau lui însuși... Omul ăsta are o leafă de zece ruble pe lună!... Păi, dacă repet figura asta de cinci ori, de zece ori, sau cam așa ceva, am să devin popular peste tot... Am să pătrund în inimile tuturor și, vezi bine, naiba mai știe ce poate să iasă din popularitatea asta!"...

Așa sau aproape așa cugeta Ivan Ilici (câte nu zice câteodată omul în sinea sa, domnilor, ba încă atunci când se află într-o stare oarecum extravagantă). Toate reflecțiile astea i s-au perindat prin cap în răstimp de vreo jumătate de minut și, de bună seamă, poate că s-ar fi mărginit la aceste vise și, făcându-l în gând să roșească pe Stepan Nikiforovici, s-ar fi dus liniștit acasă să se culce. Și bine ar fi făcut! Dar, din nefericire, momentul acela a fost un moment extravagant.

Ca un făcut, tocmai în momentul acela, în închipuirea lui înflăcărată i-au apărut chipurile satisfăcute ale lui Stepan Nikiforovici și Semion Ivanovici.

— Nu vom reuși! repetă Stepan Nikiforovici cu un zâmbet superior.

— Hi-hi-hi! îi ținu isonul Semion Ivanovici cu zâmbetul, lui infect.

— Vedem noi dacă vom rezista ori ba! zise, hotărât, Ivan Ilici și tot sângele i se urcă în obraji.

Coborî de pe trotuar și traversă strada cu pași hotărâți, îndreptându-se spre casa subalternului său, registratorul Pseldonimov.

Se lăsă atras de steaua ce-l ispitea. Păși voinicește pe portița deschisă și îndepărtă, scârbit, cu piciorul potaia mică și lățoasă care se repezise la picioarele lui, mai mult ca să-și facă datoria, lătrând răgușit. Mergând pe podețul de lemn, ajunse la pridvorul acoperit, închipuind un fel de gheretă ce da în curte, și urcă cele trei trepte de lemn, roase de vreme, care duceau în tindă. Cu toate că aici ardea într-un colț un muc de lumânare, sau ceva ca o feștilă, asta nu-l împiedică pe Ivan Ilici să nimerească, așa cum era, în galoși, cu piciorul stâng într-o tavă cu piftie pusă la rece. Ivan Ilici se aplecă și, uitându-se curios, văzu că se mai aflau acolo două tăvi cu răcitură, și încă două tăvii, probabil cu blamanjele. Piftia călcată în picioare îl puse în încurcătură și o clipă, o singură clipă, se gândi dacă n-ar fi mai bine s-o șteargă imediat. Dar găsi că astfel ar fi prea josnic. Socotind că nu l-a văzut nimeni și că pe el n-au să-l bănuiască în nici un caz, își șterse grăbit galoșul, ca să înlăture orice urmă, dibui ușa căptușită cu pâslă, o deschise și se văzu într-un antreu mic de tot. Jumătate din antreu era literalmente ticsit de mantale, bechețe, paltoane de damă, glugi, șaluri și galoși. În cealaltă jumătate, erau instalați muzicanții: două viori, un flaut și un contrabas, în total patru oameni, adunați desigur de pe

stradă. Ședeau la o măsuță de lemn, nevopsită, la lumina unei lumânări, și-i ziceau de zor ultima figură a unui cadril. Prin ușa ce dădea în salon se vedeau dansatorii, învăluiți în colb și în fum de țigară și de lumânări. Era o veselie teribilă. Se auzeau hohote, strigăte și țipete de femei. Cavalerii tropăiau ca un escadron de cavalerie. Peste sodomul ăsta răsunau comenzile celui care dirija dansul, un om probabil extrem de dezghețat și chiar dezlănțuit: „Cavalerii înainte, *șen de dam, balanse!*”[4] etc. etc. Ivan Ilici își scoase, oarecum tulburat, blana și galoșii și, cu căciula în mână, intră înăuntru. De altminteri, acum nici nu mai era în stare să judece…

În primul moment, nu-l luă în seamă nimeni: toți încheiau dansul. Ivan Ilici stătea locului, năucit, neputând deslușI nimic în hărmălaia asta. Pe dinaintea ochilor se perindau rochiile femeilor, cavaleri cu țigări în dinți… Văzu o clipă eșarfa azurie a unei doamne, care-i veni peste nas. În urma ei zbura, extaziat, un student medic, îmbrâncindu-l cu putere. Mai văzu trecând pe dinaintea lui un ofițer lung cât o prăjină, dintr-o unitate specială. Cineva strigă cu o voce nefiresc de pițigăiată, zburând pe dinaintea lui și tropotind laolaltă cu toți ceilalți: „He-ei, Pseldonimușka!” Sub picioarele lui Ivan Ilici era ceva lipicios: probabil că podeaua fusese dată cu ceară. În odaia destul de încăpătoare se aflau vreo treizeci de musafiri.

Dar cadrilul se sfârși și aproape îndată se petrecu tocmai ceea ce își închipuise Ivan Ilici, pe când medita mergând pe trotuarul de scânduri. Printre oaspeți și dansatorii care încă nu apucaseră bine, să-și mai tragă răsuflarea și să-și șteargă sudoarea de pe frunte se stârni o rumoare neobișnuită. Toate privirile și toate fețele se întoarseră repede, rând pe rând, înspre noul venit. Numaidecât apoi, toți începură să se dea puțin câte puțin îndărăt. Cei care nu băgaseră încă de seamă erau trași de haine; făcuți atenți în chipul acesta, întorceau capul și

[4] Corect - *chaîne des dames, balancez*. (fr.).

îndată se trăgeau îndărăt, laolaltă cu ceilalți. Ivan Ilici rămăsese în prag, fără să mai facă vreun pas înainte, și distanța dintre el și nuntași sporea tot mai mult, scoțând la iveală puzderia de învelișuri de bomboane, bilețele și mucuri de țigări risipite pe dușumea. Deodată, în locul acela gol, intră sfios un tânăr în uniformă de serviciu, cu părul bălan zburlit și cu nasul coroiat. Tânărul înainta aplecat și uitându-se la oaspetele neașteptat, așa cum privesc câinii ce se apropie de stăpânul care-l cheamă să le dea un picior.

— Să trăiești, Pseldonimov, mă recunoști? spuse Ivan Ilici,și în aceeași clipă simți că a spus asta cu o stângăcie îngrozitoare; simți, de asemenea, că poate comite în clipa asta o prostie cumplită.

— E-e-excelență!... bâigui Pseldonimov.

— Chiar eu sunt. Am nimerit la tine, amice, cu totul întâmplător, cum bănuiesc că îți închipui singur...

Dar Pseldonimov părea că nu e în stare să-și închipuie nimic. Încremenise, cu ochii holbați, nedumerit peste măsură.

— Doar n-ai să mă dai afară, cred... Bucuros ori ba, primește-ți oaspetele!... urmă Ivan Ilici, simțind că se fâstâcește de-a binelea și că vrea să zâmbească, dar nu mai poate; că istorioara hazlie cu Stepan Nikiforovici și cu Trifon pare tot mai mult cu neputință de spus. Dar, ca un făcut, Pseldonimov nu-și revenea din uluială,și se uita la el cu aceeași privire cu totul neghioabă. Surprins, Ivan Ilici simți că în clipa următoare se va produce o harababură teribilă.

— Poate vă stingheresc... atunci am să plec! abia îngăimă cu un tremur în colțul din dreapta al buzelor...

Dar Pseldonimov își veni în fire...

— Excelență, vă rog... Toată cinstea... bolborosi el, făcând de zor temenele, luați loc, vă rog...

Și, venindu-și în fire și mai bine, îi arătă cu amândouă mâinile canapeaua din fața căreia fusese dată la o parte masa ca să se facă loc pentru dans...

Ivan Ilici se lăsă, răsuflând ușurat, pe canapea; îndată, cineva se repezi să aducă masa la loc. Aruncă o privire scurtă în jurul său și băgă de seamă că el era singurul care ședea jos, în vreme ce toți ceilalți, chiar și doamnele, stăteau în picioare. Semn rău! Dar nu venise încă momentul să caute a-i face pe nuntași să mai prindă curaj. Aceștia tot se mai dădeau îndărăt; în fața lui, plecat până la pământ, stătea numai Pseldonimov, care încă nu pricepea nimic și era departe de a schița un zâmbet. Pe scurt, era penibil: în clipele acelea, pe eroul nostru l-a copleșit atâta plictiseală, încât într-adevăr, năvălind ca un Harun-al-Rașid[vi], la un subaltern, de dragul unui principiu, fapta lui putea fi socotită ca un act de eroism. Deodată însă, alături de Pseldonimov se ivi o siluetă, care se porni pe temeneli. Spre marea sa mulțumire și chiar fericire, Ivan Ilici îl recunoscu numaidecât pe Akim Petrovici Zubikov, șef de birou din serviciul său, pe care, deși desigur nu-l cunoștea personal, îl știa un slujbaș priceput și zgârcit la vorbă. Se ridică numaidecât și-i întinse mâna, toată mâna, nu numai două degete. Akim Petrovici o luă în palmele lui cu cel mai profund respect. Generalul jubila: era salvat.

Într-adevăr, acum Pseldonimov rămăsese, ca să zicem așa, al treilea personaj și nu al doilea. Ivan Ilici putea să relateze istorioara aceea direct șefului de birou, luându-l la nevoie drept un cunoscut de-al său și chiar unul apropiat, iar în vremea asta Pseldonimov putea să tacă și să tremure ca varga de venerație. În consecință toate regulile de bună-cuviință erau respectate. Relatarea era necesară: Ivan Ilici simțea asta; vedea că toți oaspeții așteptau ceva, că la amândouă ușile s-au strâns ciopor până și toți cei ai casei, îmbulzindu-se ca să-l vadă și să-l audă. Ceea ce era

penibil, era că șeful de birou, de prost, rămăsese tot în picioare.

— De ce nu șezi? zise Ivan Ilici, arătându-i cu un gest stângaci locul de lângă el de pe canapea.

— Lăsați... stau aici... și Akim Petrovici se așează repede pe scaunul ce i-l repezise Pseldonimov, care se încăpățâna să nu stea jos.

— Închipuie-ți ce întâmplare! începu Ivan Ilici, adresându-se exclusiv lui Akim Petrovici, cu o voce puțin tremurată, dar deja sigură. Ba chiar lungea și despărțea cuvintele, accentua silabele, iar litera *a* o pronunța cumva ca pe un *e*; pe scurt, simțea singur și își dădea seama că se fandosea, dar nu mai era stăpân pe el; intrase în acțiune nu știu ce forță din afară. În momentul acela, era chinuitor de conștient de o mulțime de lucruri.

— Închipuie-ți dumneata, tocmai mă întorceam de la Stepan Nikiforovici, consilierul intim, poate ai auzit de el. Face parte din comisia aceea...

Akim Petrovici se aplecă respectuos cu tot corpul înainte, vrând parcă să spună: „Ba bine că nu”.

— Ți-e vecin acum, urmă Ivan Ilici, adresându-se pentru o clipă, din bună-cuviință, politeță și ca să se arate degajat, lui Pseldonimov, dar se întoarse repede, văzând numaidecât după ochii lui că îl lasă cu totul indiferent.

— Bătrânul, după cum știi, și-a dorit toată viața o casă... Acum și-a cumpărat una. E o casă tare drăguță. Da... Tocmai s-a nimerit și ziua lui de naștere; și când te gândești că mai înainte n-o sărbătorea niciodată, ba chiar se ascundea de noi, de zgârcit ce e, hi-hi! Acuma însă așa s-a bucurat de casă, că ne-a invitat pe mine și pe Semion Ivanovici. Știi: Șipulenko.

Akim Petrovici se aplecă din nou. Cu multă râvnă! Ivan Ilici se mai liniști. Mai adineaori aproape că-i venise gândul că poate șeful de birou își dă seama că în momentele acestea el îi servește ca punct de sprijin excelentei-sale. Ar fi fost lucrul cel mai penibil.

— Am stat tustrei, ne-a servit șampanie, am vorbit despre treburi... De una, de alta... tot felul de pro-ble-me... Ba am avut și o dis-cu-ți-e... Hi-hi!

Akim Petrovici își săltă respectuos sprâncenele.

— Dar nu-i vorba de asta. Îmi iau, în sfârșit, rămas bun de la el; bătrânul e foarte ordonat, se culcă devreme - știi, bătrânețile. Când ies... Trifon al meu - ia-l de unde nu-i! Întreb, alarmat, „Ce-o fi făcut Trifon cu caleașca?" Aflu că el, trăgând nădejde că am să zăbovesc, s-a dus la o nuntă, la nu știu ce cumătră ori soră... Dumnezeu știe. Undeva pe-aici, în cartier. Și a luat și caleașca cu el. Din bună-cuviință generalul îi aruncă iar o privire lui Pseldonimov. Acesta se chirci îndată, dar nu așa cum ar fi vrut generalul. „E cu totul lipsit de bun-simț", îl fulgeră gândul.

— I-auzi! zise, foarte mirat, Akim Petrovici.

Un murmur trecu peste mulțimea uluită.

— Închipuiți-vă în ce situație m-a pus... (Ivan Ilici îi cuprinse cu privirea pe toți). N-aveam ce face, am luat-o pe jos. Mă gândeam că odată ajuns în Bulevardul Mare, găsesc eu o birjă...

— Hi-hi-hi! îi ținu isonul, respectuos, Akim Petrovici.

Și iar se auzi un murmur, dar de data asta cu o nuanță de veselie, străbătând mulțimea. În clipa aceea, plesni, trosnind, sticla lămpii din perete. Cineva se repezi s-o schimbe. Pseldonimov tresări și se uită încruntat la lampă, dar generalul nici nu luă în seamă incidentul și lucrurile se liniștiră.

— Merg eu așa... și e o noapte minunată, liniștită. Deodată, aud muzică, tropote - se dansează. Curios, îl întreb pe un vardist și aflu că se însoară Pseldonimov. Dai baluri, amice, de răsună tot cartierul, ai? Ha, ha! se adresă el din nou lui Pseldonimov.

— Hi-hi-hi! Da... făcu Akim Petrovici.

Printre nuntași se iscă iarăși mișcare. Dar ceea ce era mai supărător, era că Pseldonimov, cu toate că a mai făcut o plecăciune, nici măcar de rândul acesta n-a zâmbit, ca și

cum ar fi fost de lemn. „E tâmpit rău! își zise Ivan Ilici. O dată de-ar zâmbi, boul, și toate ar merge ca pe roate.” În inima lui clocotea nerăbdarea.

— Hai să intru la subalternul meu, îmi zic. Doar n-o să mă dea afară... bucuros ori ba, trebuie să-și primească musafirul. Te rog să mă ierți, amice. Dacă vă stingheresc cumva, plec... Am venit numai așa, să văd...

Încetul cu încetul, se puseră în mișcare toți. Akim Petrovici luă o înfățișare mieroasă: „Dumneavoastră să ne stingheriți, excelență?” Toți oaspeții începură să se foiască, dând primele semne de destindere. Doamnele se așezară aproape toate, ceea ce era un semn bun. Cele mai îndrăznețe își făceau vânt cu batistele. Una din ele, într-o rochie de catifea roasă, spuse ceva înadins tare. Ofițerul căruia i se adresau vru să-i răspundă și el la fel de tare, dar, cum numai ei doi cutezaseră să ridice glasul, se lăsă păgubaș. Bărbații, în cea mai mare parte slujbași își vreo doi-trei studenți, schimbau priviri, ca și cum s-ar fi îndemnat unii pe alții să se simtă la largul lor, tușeau discret și chiar începură să facă câte doi pași într-o parte și în alta. De altminteri, nu se arăta nimeni cine știe ce intimidat, atâta doar că păreau toți cam ursuzi și aproape toți se uitau cu dușmănie la nepoftitul care venise să le strice petrecerea. Ofițerul, simțindu-se rușinat pentru lipsa de curaj de adineaori, începu să se apropie puțin câte puțin de masă.

— Ia spune-mi, amice, care ți-e numele patronimic? întrebă Ivan Ilici pe Pseldonimov.

— Porfiri Petrovici, excelență, răspunse acesta, holbându-și ochii ca un soldat în front.

— Ei bine, Porfiri Petrovici, prezintă-mi-o și mie pe tânăra ta soție... Condu-mă... eu...

Zicând acestea, dădu să se ridice. Dar Pseldonimov se și repezi în salon. De altfel, mireasa era colea, în pragul ușii, dar când auzi că se vorbește de ea, dispăru brusc. După câteva clipe, Pseldonimov o aduse de mână. Toți se dădură

în lături, ca să le facă loc. Ivan Ilici se ridică solemn și-i adresă miresei un zâmbet din cele mai amabile.

— Înaintat de cunoștință, spuse el, înclinând ușor capul, cu un gest perfect aristocratic, mai ales într-o zi ca asta…

Și zâmbi cât se poate de malițios. În rândul doamnelor, plăcut impresionate, se produse rumoare.

— *Charmé,* spuse aproape în auzul tuturor doamna în rochie de catifea.

Mireasa era pe măsura lui Pseldonimov: o făptură slăbuță, abia de vreo șaptesprezece ani, palidă, cu fața foarte mică și cu năsucul ascuțit. Ochii ei mici, iuți și neastâmpărați, nu se arătau câtuși de puțin intimidați; dimpotrivă, priveau hotărât, ba chiar cu o nuanță de mânie. Pseldonimov o găsea probabil o frumusețe. Era îmbrăcată într-o rochie albă de voal pe un jupon roz. Avea gâtul slab, era toată pirpirie de i se vedeau coastele. La cuvintele generalului n-a știut să articuleze nici o vorbă.

— E tare drăguță, urmă Ivan Ilici cu jumătate de glas, ca și când i-ar fi vorbit numai lui Pseldonimov, dar înadins așa ca să audă și mireasa. Dar Pseldonimov nu răspunse nimic nici de data aceasta, ba acum nici măcar nu se mai înclină. Lui Ivan Ilici i se păru chiar că deslușește în ochii lui ceva rece, ascuns, ceva sinistru ce mocnea în el. Totuși trebuia cu orice preț să-i câștige încrederea, că doar pentru asta și venise.

„Halal pereche! își zise. În fine”…

Și se adresă iar miresei, care se așezase lângă el pe canapea, dar la cele două sau trei întrebări pe care i le puse nu căpătă iarăși decât câte un „da” și un „nu” și nici astea rostite ca lumea.

„Măcar ea să se intimideze, își zise. Atunci aș începe să glumesc. Altfel, sunt într-o situație penibilă.” Ca un făcut, Akim Petrovici stătea și el tăcut; de prost ce era, firește, totuși din partea lui era ceva de neiertat. „Domnilor, poate vă stric cumva petrecerea?” se adresă tuturor. Simțea că îi asudă până și palmele.

— De lo-oc... Fiți pe pace, excelență, începem noi numaidecât; acum... ne mai răcorim, răspunse ofițerul. Mireasa se uită la el cu multă plăcere: ofițerul era încă destul de tânăr și purta uniforma unei unități speciale. Pseldonimov stătea alături, puțin plecat înainte, punându-și în evidență parcă și mai mult decât până acum nasul coroiat. Asculta și privea ca un lacheu care stă cu șuba în brațe, așteptând ca boierii să sfârșească de a-și lua rămas bun. Asemuirea asta îi aparținea lui Ivan Ilici. El începea să se piardă cu firea, simțea că e jenat, cumplit de jenat, că îi fuge pământul de sub picioare, că a intrat undeva de unde nu mai poate să iasă, orbecăind prin întuneric.

Deodată, toți se dădură în lături și își făcu apariția o femeie corpolentă, cam trecută, îmbrăcată simplu, deși în strai de sărbătoare, cu o basma mare pe umeri, prinsă cu o agrafă la gât, și cu o bonetă în cap, cu care se pare că nu era obișnuită. Ținea în mâini o tavă rotundă, nu prea mare, pe care stătea o sticlă de șampanie neîncepută, dar destupată, dimpreună cu două cupe, nici mai mult, nici mai puțin. Sticla era destinată, evident, numai pentru doi oaspeți.

Femeia veni drept spre general.

— Să ne fie cu iertare, luminăția-voastră, zise ea, ploconindu-se, dar dată nu v-a fost urât de noi și ne-ați făcut cinstea să poftiți la nunta feciorului nostru, aveți bunătatea să cinstiți un pahar ca să le fie cu noroc tinerilor. Nu vă fie cu bănat, faceți-ne cinstea.

Ivan Ilici se agăță de ea ca de un colac de salvare. Era o femeie încă destul de tânără, de cel mult patruzeci și cinci, patruzeci și șase de ani. Avea însă o față atât de bună, rumenă, deschisă, o față rotundă de rusoaică, zâmbea cu atâta bunăvoință, și se ploconea atât de simplu, încât Ivan Ilici aproape că se liniști își începu să spere.

— Care va să zică ma-atale ești ma-ama băiatului? zise el, săltându-se puțin de pe canapea.

— Mama, excelență, bâigui Pseldonimov, întinzându-și gâtul lung și expunându-și din nou nasul.

— A, îmi pare bine, îmi pare bine de cunoștință!

— Poftiți, înălțimea voastră.

— Cu multă plăcere.

Tava fu pusă pe masă. Pseldonimov umplu îndată cupele. Ivan Ilici, care rămăsese în picioare, luă una din ele.

— Sunt foarte, foarte bucuros că am prilejul... începu el că pot să-mi exprim... Pe scurt, în calitate de șef... îți doresc, doamnă (aici se adresă miresei), și ție, prietene Porfiri, vă doresc multă, multă fericire.

Și, de-a dreptul mișcat, bău cupa, a șaptea la număr în seara asta. Pseldonimov se uită la el cu un aer grav și chiar încruntat. Generalul simțea că-l urăște tot mai mult.

„Și lunganul ăsta (se uită la ofițer) care s-a proțăpit aici, măcar el să strige: ura! Atunci să vezi...”

— Bea și dumneata, Akim Petrovici, și urează-le noroc, adăugă femeia, adresându-se șefului de birou. Dumneata ești mai mare peste el, la porunca dumitale lucrează. Aibi grijă de fecioru-miu, te rog ca mamă ce-i sunt. Și nu ne uita nici de azi încolo, dragule Akim Petrovici, om bun ce ești.

,,Grozave și rusoaicele astea bătrâne! își zise Ivan Ilici. I-a înviorat pe toți. Întotdeauna mi-au plăcut oamenii din popor...”

În momentul acela, se,mai aduse o tavă. O adusese o fată într-o rochie nouă de cât, încă nedată la spălat, foșnitoare, cu crinolină. Tava era așa de mare, că de abia o putea cuprinde. Pe tavă se aflau o mulțime de farfurioare cu mere, bomboane, peltea, marmeladă, nuci și multe altele. Tava stătuse până atunci în salon, ca să se servească toți oaspeții și mai cu seamă doamnele; acum se adusese numai pentru general.

— Nu vă fie cu bănat, înălțimea-voastră, poftim de luați din ce-avem, stărui femeia, ploconindu-se.

— Mulțumesc... zise Ivan Ilici și luă nu fără plăcere o nucă, pe care o sparse între palme. Era hotărât să se arate popular până la capăt.

Deodată, mireasa chicoti.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Ivan Ilici cu un zâmbet pe față, bucuros să vadă un semn de viață.

— Mă face să râd Ivan Kostenkinîci, răspunse ea cu ochii în pământ.

Generalul observă un june blond, foarte prezentabil, care se ascunsese pe un scaun de cealaltă parte a canapelei și-i șoptea ceva doamnei Pseldonimova. Junele se ridică. Era, pare-se, foarte timid și foarte tânăr.

— Îi spuneam despre o carte de vise, excelență, bolborosi el, ca și când și-ar fi cerut scuze.

— Ce carte de vise? întrebă Ivan Ilici, amabil.

— E o nouă carte de vise, una literară[vii]. Îi spuneam dumneaei că dacă îl visezi pe domnul Panaev, înseamnă că ai să-ți verși cafeaua pe plastron.

„Ce naivitate!” își zise, înciudat, Ivan Ilici. Tânărul, deși se îmbujorase tot spunând asta, era grozav de bucuros că a vorbit despre dl. Panaev.

— Da, da, am auzit... spuse excelența sa.

— Mai e ceva și mai grozav, interveni o altă voce chiar lângă Ivan Ilici; se tipărește un nou lexicon[viii] și se spune că dl. Kraievski va publica în el articole, Alferaki[ix]... și literatura satirică...

Asta o spuse un tânăr, dar care nu se arăta timid, ci destul de degajat. Purta mănuși, vestă albă și își ținea pălăria în mână. Nu dansa, avea un aer arogant, pentru că era unul din colaboratorii revistei satirice *Tăciunele*[x], se fandosea și nimerise la nuntă întâmplător, invitat ca oaspe de onoare de către Pseldonimov, cu care se tutuia și cu care încă anul trecut îndurase împreună mizerie la o nemțoaică care da „cotloane” cu chirie. Rachiu însă bea, în care scop poposise mai înainte în câteva rânduri într-o

odăiță retrasă din fundul casei, spre care știau toți drumul. Tânărul acesta nu-i plăcu de loc generalului.

— Ceea ce e caraghios, interveni bucuros tânărul blond, care vorbise despre plastron și căruia literatul cu vestă albă îi aruncă o privire plină de ură, ceea ce e caraghios, excelență, e că editorul crede a ști că domnul Kraievski nu cunoaște regulile de ortografie, închipuindu-și că „oblicitelnaia literatura" se scrie *ablicitelnaia literatura*[xi]...

Dar bietul tânăr abia sfârși ce avea de spus. Văzu după ochii generalului că lucrurile acestea îi erau și lui de mult cunoscute, pentru că și generalul se arătă parcă stânjenit, probabil din cauză că știa toate astea. Tânărul se simți teribil de jenat. Se grăbi să se facă nevăzut, fiind apoi tot restul timpului cât se poate de trist. În schimb, dezinvoltul colaborator al *Tăciunului* se apropie și mai mult, și intenționa, pare-se, să se așeze undeva pe-aproape. Dezinvoltura asta i se păru lui Ivan Ilici oarecum supărătoare.

— Da! Spune-mi, te rog, Portfiri, începu el ca să nu tacă, voiam de mult să te întreb personal de ce îți zice ție Pseldonimov și nu Pseudonimov? De fapt, te cheamă, desigur, Pseudonimov, nu?

— N-aș putea să vă spun, excelență, răspunse Pseldonimov.

— Se vede treaba că s-a făcut o încurcătură încă în actele lui taică-su când a intrat în serviciu, așa că a rămas și până azi Pseldonimov, lămuri Akim Petrovici. Se mai întâmplă.

— Ne-gre-șit, întări generalul cu multă convingere, negreșit, pentru că, judecă și dumneata: Psevdonimov vine de la cuvântul literar *„pseudonim",* pe câtă vreme Pseldonimov nu înseamnă nimic.

— Din prostie, adăugă Akim Petrovici.

— Cum adică din prostie?

— Așa e poporul: din prostie schimbă câteodată literele și pronunță uneori cuvintele în felul său. Bunăoară, unii zic nevalid, pe câtă vreme ar trebui să spună invalid.

— Mda... nevalid, hi-hi-hi.

— Unii mai zic își *mumăr,* excelență, o trânti ofițerul acela înalt, care de mult ardea de dorința de a se remarca și el într-un fel.

— Cum adică *mumăr?*

— *Mumăr* în loc de număr, excelență.

— A, da, mumăr... în loc de număr... Da, da... hi-hi-hi!...

Ivan Ilici fu nevoit să chicotească și de dragul ofițerului.

Acesta își potrivi nodul de la cravată.

— Se mai zice și *nimo,* interveni colaboratorul *Tăciunelui,* dar excelența-sa se făcu a nu-l auzi, că doar nu era să chicotească de dragul tuturor.

— *Nimo* în loc de *mimo*[5]*,* insistă „colaboratorul", vădit iritat.

Ivan Ilici se uită la el, încruntat.

— Ce te bagi? îi șopti Pseldonimov „colaboratorului".

— Discut și eu; ce, n-am voie să vorbesc? protestă acesta în șoaptă, dar apoi tăcu și părăsi camera, înăbușindu-și furia.

Colaboratorul se strecură de-a dreptul în odăița aceea ispititoare din fundul casei, unde pe o măsuță acoperită cu o față de masă de Iaroslavl se pusese pentru cavalerii care dansau, încă de la începutul serii, vodcă de două sorturi, heringi, icre și o sticlă de vin de Xeres foarte tare, cumpărat într-un magazin de specialități spaniole. Furios și înciudat, își turnă vodcă, când deodată dădu buzna studentul în medicină cu părul vâlvoi - era primul dansator și specialist în cancan de la balul lui Pseldonimov. Studentul se năpusti lacom asupra garafei.

— Acuși începe! spuse el, turnându-și, zorit, un păhărel. Vino să vezi: am să execut un număr solo cu picioarele în sus, iar după cină încerc un cancan. Se potrivește bine la o

[5] Mimo - pe lângă.

nuntă; o să fie, ca să zic așa, o aluzie la adresa lui Pseldonimov... Drăguță e Kleopatra Semionovna asta, poți să faci cu ea orice.

— E un retrograd, îi răspunse sumbru colaboratorul, dând pe gât păhărelul cu vodcă.

— Cine?

— Individul acela căruia i s-au servit dulciurile. E un retrograd, să știi!

— Haida-de! bolborosi studentul și ieși valvârtej, auzind ritornela cadrilului.

Rămas singur, colaboratorul își mai turnă ca să prindă curaj și să capete mai multă independență, bău și îmbucă. Consilierul de stat Ivan Ilici nu și-a făcut niciodată un dușman mai înverșunat și un răzbunător mai implacabil ca acest colaborator al *Tăciunelui* pe care el l-a tratat cu indiferență, mai ales după ce acesta o băut două păhărele de vodcă. Vai, Ivan Ilici nu bănuia nimic! Nu bănuia, de asemenea, încă un lucru de cea mai mare importanță și care a influențat relațiile ulterioare dintre nuntași și excelența-sa. Vezi că, deși el dăduse o explicație plauzibilă și chiar amănunțită prezenței sale la nunta unui subaltern, explicația aceasta, de fapt, n-a satisfăcut pe nimeni și oaspeții continuau să se simtă stingheriți. Deodată însă, totul s-a schimbat ca prin farmec; toți s-au liniștit și erau dispuși să se veselească, să râdă, să țipe și să joace așa ca și cum nici nu s-ar fi aflat acolo oaspetele neașteptat. Asta pentru că, nu se știe cum, s-a răspândit pe șoptite zvonul, vestea cum că oaspetele ar fi... afumat. Și, cu toate că la prima vedere asta era o calomnie din cele mai oribile, puțin câte puțin zvonul a început pare-se să se confirme, așa că deodată totul a devenit limpede. Mai mult, oamenii au început să simtă deodată o surprinzătoare destindere. Ei bine, tocmai în acest moment s-a și pornit cadrilul, ultimul înainte de a se servi cina, și pe care era atâta de zorit să-l apuce studentul în medicină.

Ivan Ilici tocmai intenționa să se adreseze din nou miresei, încercând s-o dea gata cu vreun calambur, când dinaintea ei se înfățișă deodată ofițerul acela înalt și se lăsă cu mult avânt într-un genunchi. Mireasa sări de pe canapea și dispăru cu el, ca să intre în rândurile cadrilului. Ofițerul nici nu-și ceruse scuze, iar ea nici nu se uitase la general, ca și când ar fi fost bucuroasă să scape de el.

„De fapt, e în dreptul ei, își zise Ivan Ilici; și apoi ei nici nu cunosc regulile bunei-cuviințe”. „Hm… nu te jena, amice Porfiri, se adresă el lui Pseldonimov, poate ai treabă… să dai vreo poruncă… știu eu… te rog… nu te jena.” „Ce, stă aici ca să mă păzească?” adăugă în sinea sa.

Pseldonimov, cu gâtul lui lung și cu ochii ațintiți asupra generalului, devenise insuportabil. Pe scurt, totul nu era așa, nu era de loc așa cum își închipuise Ivan Ilici, dar el era încă departe de a recunoaște lucrul acesta.

Începu cadrilul.

— Îmi dați voie, excelență? întrebă Akim Petrovici, ținând respectuos în mână sticla și pregătindu-se să umple cupa excelenței-sale.

— Eu… drept să-ți spun, nu știu, dacă…

Dar Akim Peitrovici se și apucă să toarne șampanie, cu fața toată luminată de o expresie de respect. După ce umplu cupa, își turnă și lui, parcă pe furiș, hotește, chircindu-se tot, cu deosebire că lui își turnă cu un deget mai puțin, ceea ce părea să fie mai cuviincios. Stând lângă șeful său apropiat, era ca o femeie în chinurile facerii. Într-adevăr, ce-ar fi putut să-i spună? Era însă obligat să distreze pe excelența-sa, de vreme ce i s-a făcut onoarea să-i țină companie. Șampania i-a slujit ca o soluție; de altfel, excelenței-sale îi făcu chiar plăcere faptul că celălalt a umplut cupele; nu de dragul șampaniei, pentru că era caldă și de cea mai proastă calitate, ci așa, din punct de vedere moral.

„Bătrânul ar vrea să bea și el, își zise Ivan Ilici, și fără mine nu îndrăznește. Să nu-l rețin... Ar fi și ridicol să stea sticla așa între noi doi.”

Sorbi o înghițitură și asta i se păru preferabil decât să stea așa.

— Mă aflu aici, începu el, lungind și accentuând silabele, mă aflu aici, ca să zic așa, din întâmplare și, desigur, unii s-ar putea să socoată că... mie... ca să zic așa, nu-mi șade bine să mă aflu la o adunare... ca asta.

Akim Petrovici rămase tăcut, ascultându-l cu sfioasă curiozitate.

— Sper însă că dumneata ai să înțelegi de ce sunt aici... îți închipui, doar, că n-am venit ca să beau. Hi-hi!

Akim Petrovici vru să chicotească și el după excelența-sa, dar parcă se înecă și iarăși nu-i răspunse nimic care să-l mai liniștească.

— Mă aflu aici pentru a ridica moralul, ca să zic așa... pentru a arăta, ca să zic așa, țelul moral, urmă Ivan Ilici, înciudat de mintea mărginită a lui Akim Petrovici, dar îndată amuți și el.

Văzuse că bietul Akim Petrovici își lăsase ochii în pământ, ca și cum s-ar fi făcut vinovat de ceva. Oarecum fâstâcit, generalul se grăbi să mai soarbă din cupă, iar Akim Petrovici, ca și cum asta i-ar fi fost salvarea, apucă sticla și-i turnă din nou.

,,Văd că nu prea ai resurse”, își zise Ivan Ilici, uitându-se cu o privire severă la sărmanul Akim Petrovici. Acesta, presimțind asupra-și privirea aspră a generalului, se hotărî să tacă definitiv și să nu mai ridice ochii. Rămaseră așa unul în fața altuia vreo două minute, două minute de supliciu pentru Akim Petrovici.

Două cuvinte despre Akim Petrovici. Era un om cuminte ca o găină, de formație foarte veche, crescut în spiritul servilismului, și cu toate acestea un om bun la suflet și chiar plin de noblețe. Era rus băștinaș din Petersburg, adică și părintele său, și părinții părintelui său s-au născut,

au crescut și au slujit la Petersburg, și n-au ieșit niciodată din oraș. Acesta e un tip cu totul aparte de ruși. Ei aproape că habar n-au de Rusia, și asta nici nu-i neliniștește. Tot cercul lor de interese se reduce la Petersburg și mai ales la locul unde au serviciul. Toate preocupările lor se concentrează la un preferans de câțiva bănuți, la băcănie, și la leafa lunară. Nu cunosc nici un obicei rusesc, nici un cântec rusesc, afară de *Lucinușka,* și asta numai pentru că îl cântă caterincile. De altminteri, există două semne esențiale și categorice după care deosebești imediat pe un rus autentic de un rus din Petersburg. Primul semn constă în aceea că toți rușii din Petersburg, toți fără excepție, nu spun niciodată: *Peterburgskie vedomosti,* ci întotdeauna: *Akademiceskie vedomosti.* Al doilea semn, tot atât de esențial, constă în aceea că rusul din Petersburg nu folosește niciodată cuvântul „gustare", ci spune întotdeauna „*frîștik*", punând accentul în chip deosebit pe *frî*. După aceste două semne fundamentale și distinctive îi deosebești negreșit întotdeauna: într-un cuvânt, e un tip cuminte și definitiv format în ultimii treizeci și cinci de ani. De altminteri, Akim Petrovici nu era câtuși de puțin prost. Să-l fi întrebat generalul ceva potrivit lui, i-ar fi răspuns și ar fi întreținut conversația, dar așa era și nedelicat din partea unui subaltern să răspundă la asemenea întrebări, cu toate că Akim Petrovici ardea de curiozitate să afle ceva mai multe amănunte despre adevăratele intenții ale excelenței-sale...

Ivan Ilici se lăsa tot mai mult furat de gânduri. În capul lui era o mare învălmășeală și, așa distrat cum era, sorbea mereu din cupă, fără să-și dea seama. Akim Petrovici își da toată silința să i-o și umple de îndată. Tăceau amândoi. Ivan Ilici începu să urmărească dansul, care în curând îl captivă întrucâtva. Deodată, ceva îi stârni uimirea...

Dansul era într-adevăr vesel. Aici oamenii dansau din toată inima, ca să se veselească și chiar să-și facă de cap. Dansatori iscusiți erau foarte puțini, dar și cei lipsiți de

iscusință tropoteau așa de vârtos, încât i-ai fi putut crede tare dibaci. În fruntea tuturor se remarca ofițerul: îi plăceau îndeosebi figurile în care rămânea singur, ca un fel de solist. Executându-le, se îndoia într-un chip uimitor: lung ca o prăjină, deodată se apleca tot într-o parte, încât ai fi zis că acu-acu are să cadă; dar, făcând pasul următor, se apleca brusc în partea cealaltă, tot în unghi ascuțit cu podeaua. Păstra în înfățișarea lui o expresie din cele mai grave și dansa foarte convins că stârnește uimirea tuturor. Un alt cavaler a adormit la figura a doua alături de partenera lui, pentru că se îmbătase încă înainte de cadril, așa că respectiva doamnă trebui să continue dansul singură. Un tânăr slujbaș, care dansase cu doamna cea cu eșarfă azurie toate figurile din cele cinci cadriluri din seara aceea, folosea mereu același truc: rămânând puțin în urma partenerei sale, îi apuca eșarfa de un colț și, trecând vizavi, apuca din zbor să depună pe capătul eșarfei vreo douăzeci de sărutări. Doamna respectivă plutea înaintea lui, făcându-se că nu observă nimic. Studentul în medicină a executat într-adevăr un număr solo în mâini cu picioarele în sus, stârnind admirația tuturor, tropote și țipete de plăcere. Pe scurt, toți se simțeau cum nu se poate mai la largul lor. Ivan Ilici, aflat sub efectul șampaniei, începu să zâmbească, dar în sufletul lui se furișa puțin câte puțin un fel de îndoială amară: desigur, îi plăcea dezinvoltura și purtarea degajată, dorise și chiar chemase din tot sufletul dezinvoltura asta atunci când toți se dădeau îndărăt, și iată că acum ea depășea anumite margini. O doamnă, bunăoară, îmbrăcată într-o rochie albastră de catifea, ponosită, cumpărată din a patra mână, și-a prins în figura a șasea rochia cu bolduri așa fel, încât părea că poartă pantaloni. Respectiva era Cleopatra Seimonova, cea cu care puteai să faci orice, cum se exprimase cavalerul ei, studentul în medicină. Cât despre student, ce să mai vorbim: era curat Fokin[xii]. Ei, cum vine asta? Mai adineauri se dădeau îndărăt și acum s-au emancipat așa de repede!

Nu părea să se fi întâmplat nimic deosebit, totuși trecerea asta era oarecum ciudată, prevestea ceva. Parcă uitaseră că pe lumea asta mai era și Ivan Ilici. Firește, el era cel care râdea primul cu hohote și chiar se încumetase să aplaude. Akim Petrovici chicotea respectuos, ținând isonul generalului, și făcea asta cu o vădită satisfacție, fără a bănui că viermele îndoielii începuse să roadă inima excelenței-sale.

— Dansezi foarte frumos, tinere, se văzu Ivan Ilici nevoit să-i spună studentului, în timp ce acesta trecu pe lângă dânsul, de îndată ce se sfârși cadrilul.

Studentul se întoarse brusc înspre el, făcu o strâmbătură și, apropiindu-și fața de excelență la o distanță nepermisă, îi trase un cucurigu în gura mare. Asta era prea de tot. Ivan Ilici se ridică de la masă. Fără a-i lua în seamă gestul, asistența izbucni în hohote de râs, pentru că țipătul cocoșului fusese uluitor de natural, iar strâmbătura cu totul surprinzătoare. Ivan Ilici sta, încă nedumerit, când se înfățișă Pseldonimov în persoană și, înclinându-se, îl pofti la masă. După el apăru și maică-sa.

— Înălțimea-voastră, zise ea, ploconindu-se, faceți-ne cinstea să luați din ce-avem...

— Eu... nu știu, zău... dădu să zică Ivan Ilici. Eu nu pentru asta... eu... mă pregăteam să plec...

Într-adevăr, era cu căciula în mână. Mai mult decât atât: chiar în clipa aceea, pe loc, își dădu cuvântul de onoare că va pleca imediat, neapărat, orice-ar fi, și că nu va mai rămâne pentru nimic în lume, și... rămase. Îndată după aceea mergea în fruntea alaiului ce se îndrepta spre masă. Pseldonimov și maică-sa îi deschideau drumul, îl așezară la locul cel mai de cinste și lângă tacâmul lui apăru o altă sticlă neîncepută de șampanie. Avea dinainte și un aperitiv: heringi și vodcă. Întinse mâna, își umplu singur paharul uriaș și-l dădu pe gât. Până atunci nu mai băuse niciodată vodcă. Simțea că parcă se prăvale de pe un

munte, că zboară și zboară, că trebuie să se oprească, să se apuce de ceva, dar că n-are de ce.

Într-adevăr, situația lui devenea tot mai critică. Mai mult decât atât; era un fel de ironie a soartei. În răstimp de o oră, se întâmplase cu el Dumnezeu știe ce. Când a intrat, era gata, ca să zicem așa, să îmbrățișeze toată omenirea și pe toți subalternii; și iată că nu trecuse decât un ceas, și simțea, cu inima strânsă de durere, că-l detestă pe Pseldonimov, că îl blestemă, pe el și pe nevastă-sa, cu nuntă cu tot. Mai mult: după mutra lui, chiar numai după ochii lui, vedea că și Pseldonimov îl detesta, că se uita la el ca și cum ar spune: „Crăpar-ai tu să crapi, blăstămatule! Ce te-ai legat de mine?!”... Toate astea le citea de mult în ochii lui.

Desigur că, chiar și acum, când se așeza la masă, Ivan Ilici ar fi lăsat mai degrabă să i se taie o mână decât să recunoască sincer, nu atât în auzul tuturor, dar măcar în sinea lui, că așa era într-adevăr. Nu venise încă momentul și pe deasupra se și statornicise un oarecare echilibru moral. Dar inima, inima... inima lui tânjea! Se cerea să fie lăsată slobodă, să iasă la aer, să se ducă la odihnă. Căci prea era un om bun la suflet Ivan Ilici.

Știa, doar, știa foarte bine că trebuia să fi plecat de mult și nu numai să fi plecat, dar chiar să fi fugit. Că totul a luat o altă întorsătură decât visase el adineaori acolo pe trotuar.

„De ce am venit eu aici? Am venit eu oare ca să mănânc și să beau?” se întreba, gustând din heringi. Ba chiar se contrazicea pe el însuși. În sufletul lui își bătea în răstimpuri joc de propriul său act de eroism. Ajungea chiar să nu înțeleagă el însuși de ce, la urma urmei, a intrat.

Dar cum era să plece? Era cu neputință să plece așa, fără să fi dus lucrurile până la capăt. Ce-au să spună? Că umblu haimana prin locuri deocheate. Chiar așa o să și iasă dacă nu duc lucrurile până la capăt. Ce-au să zică,

bunăoară, chiar mâine (pentru că, vezi bine, o să se afle peste tot) Stepan Nikiforovici, Semion Ivanîci, ce-o să se zică prin birouri, la Schembel, la Șubin? Nu, trebuie să plec așa fel, încât toți să înțeleagă de ce am venit, trebuie să le explic scopul moral... Nu izbutea însă cu nici un chip să prindă momentul patetic potrivit. Nici măcar nu mă respectă, își zise în continuare. Ce-or fi vorbind de râd așa? Sunt prea familiari, ca și când ar fi lipsiți de orice simțire. Da, de mult bănuiesc eu toată generația tânără că e lipsită de simțire. Trebuie să rămân orice-ar fi!... Până acum au dansat, la masă însă au să fie toți grămadă... Am să le vorbesc despre problemele la ordinea zilei, despre reforme, despre măreția Rusiei... las' că am să știu eu să le aprind entuziasmul! Da, poate că încă nu e totul pierdut... Poate că așa se întâmplă întotdeauna în realitate. Dar cu ce să încep ca să le stârnesc interesul? Oare cum să procedez? Zău dacă știu... Și ce le-o fi trebuind lor, ce vor ei oare?... Îi văd râzând... Nu cumva or fi râzând de mine, Doamne? Ce-mi trebuie mie toate astea... de ce mă aflu aici, de ce nu plec, ce tot oi fi vrând oare?”... Gândind așa, o rușine adâncă și insuportabilă îi rodea tot mai rău și mai rău inima.

Dar lucrurile își urmau calea, înlănțuindu-se firesc.

Exact la două minute după ce s-a așezat la masă, un gând înspăimântător puse stăpânire pe toată ființa lui. Simți deodată că e îngrozitor de beat, adică nu așa ca mai înainte, ci beat de-a binelea. De vină fusese paharul acela de vodcă băut după șampanie și care își făcuse efectul imediat. Simțea cu toată făptura lui că-și pierde definitiv puterile. Desigur, prinsese mult curaj, dar conștiința nu-i dădea pace și-i striga într-una: „Nu e bine, nu e bine de loc, ba chiar e mai mare rușinea!” Firește, gândurile-i șovăielnice sub efectul alcoolului nu puteau să se oprească asupra unui singur punct: se dedublase, chiar palpabil. Pe de o parte, era plin de curaj, dornic de victorie, hotărât să

sfarme piedicile și avea încrederea nestrămutată că își va atinge țelul. Pe de altă parte, se făcea simțită o dureroasă mâhnire în suflet și o puternică apăsare la inimă. „Ce-o să zică lumea? Cum au să se sfârșească toate astea? Ce-o să fie mâine, mâine, mâine?”....

Simțise mai înainte, nedeslușit, că printre oaspeți unii îi erau dușmani. „Probabil pentru că eram beat, cred, și adineaori”, și-a zis el, chinuit de îndoieli. Acum, când s-a încredințat într-adevăr, după semne ce nu puteau fi puse la îndoială, că avea cu adevărat dușmani la masa aceasta, ceea ce era sigur, îl apucă groaza.

„Pentru ce? Pentru ce?” se întreba.

La masă luaseră loc toți cei vreo treizeci de oaspeți, dintre care unii apucaseră să se îmbete turtă. Ceilalți manifestau o independență periculoasă, plină de nepăsare, țipau, vorbeau în gura mare, rosteau toasturi premature, bombardau doamnele cu cocoloașe de pâine. Unul, un individ șters, într-un surtuc slinos, de cum s-a așezat la masă, a căzut de pe scaun și a rămas așa până la sfârșitul cinei. Altul voia neapărat să se urce pe masă și să rostească un toast, și numai ofițerul, apucându-l de poalele surtucului, i-a potolit entuziasmul prematur. Era o masă de loc aristocratică, deși fusese angajat un bucătar, un șerb din slujba unui general: răcituri, limbă de porc cu cartofi, pârjoale cu mazăre, apoi friptură de gâscă și, la urmă, blamanjele[6]. Ca băutură s-a servit bere, vodcă și vin de Xeres. Numai în fața generalului era o sticlă de șampanie, ceea ce îl sili să-i toarne el însuși lui Akim Petrovici care aici pierduse cu totul orice spirit de inițiativă. Ceilalți oaspeți aveau pentru toasturi vin caucazian sau ce se nimerea. Masa era alcătuită din mai multe mese împreunate, printre care și o masă de joc. Era acoperită cu mai multe fețe de masă, printre care una colorată de Iaroslavl. Oaspeții se așezaseră așa fel, încât fiecare bărbat

[6] Gelatină animală albă preparată cu extract de migdale dulci, cu apă de flori de portocal și cu esență de lămâie.

să aibă alături o doamnă. Mama lui Pseldonimov n-a vrut să se așeze la masă, căci avea de lucru și trebuia să dea porunci. În schimb, și-a făcut apariția o figură feminină cu o înfățișare pernicioasă, într-o rochie de mătase bătând în roșu, cu o legătură petrecută pe sub bărbie, având în cap o scufie foarte înaltă. Asta era mama miresei, care nu se arătase până atunci și care s-a învoit să vină la masă din odaia unde stătuse retrasă. Nu voise să vină mai înainte din pricina dușmăniei crunte pe care i-o purta mamei lui Pseldonimov; dar despre asta vom vorbi mai târziu. Doamna aceasta se uita la general cu o privire rea, chiar ironică, și avea aerul că nu voia să-i fie prezentată. Ființa cu pricina i se păru lui Ivan Ilici extrem de suspectă. Afară de ea însă, și alte fețe păreau suspecte, ceea ce-l făcea fără voie suspicios și neliniștit. Părea chiar că toți aceștia ar fi complotat ceva, și asta tocmai împotriva lui Ivan Ilici. Cel puțin așa i se părea lui, lucru de care s-a convins tot mai mult cât a ținut ospățul. Părea periculos, bunăoară, un domn cu bărbiță, un pictor cu apucături prea slobode; acesta s-a și uitat de câteva ori la Ivan Ilici și apoi, întorcându-se spre vecinul lui, i-a spus ceva în șoaptă. Altul, un student, era, e drept, beat turtă, totuși părea după unele indicii suspect. Nu inspira încredere nici studentul în medicină. Până și ofițerul nu da deplină siguranță. Dar mai dușmănos decât toți se arăta colaboratorul *Tăciunelui,* pe a cărui față stăruia o expresie vădită de ură; ședea răsturnat în scaun, mândru din cale-afară, se uita la toți cu aroganță și tot pufnea cu un aer foarte independent! Și cu toate că ceilalți oaspeți nu-l prea luau în seamă pe colaboratorul care publicase în *Tăciunele* numai patru versuri, de pe urma cărui fapt își și dobândise reputația de liberal, ba chiar se pare că nici nu-l agreau, atunci când lângă Ivan Ilici căzu deodată un cocoloș de pâine, destinat pare-se lui, era gata să-și pună capul pe butuc că cel care expediase cocoloșul nu fusese altcineva decât colaboratorul *Tăciunelui*.

Toate acestea aveau, desigur, asupră-i un efect deplorabil.

Deosebit de neplăcut mai era și o altă constatare: Ivan Ilici se convinsese de-a binelea că începe să pronunțe nedeslușit și anevoie cuvintele, că ar vrea el să spună multe, dar i se încurcă limba în gură. Apoi constată că parcă pierde firul gândurilor și mai ales, pufnește și râde tare tam-nesam, când nici n-ar avea de ce să râdă. Starea aceasta îi trecu repede după ce dădu pe gât parcă din greșeală cupa de șampanie pe care și-o turnase fără gând s-o bea. După cupa asta mai că-i veni să plângă. Simțea că se lasă pradă unui sentimentalism din cele mai excentrice; începea iarăși să iubească. Să-i iubească pe toți, chiar și pe Pseldonimov, chiar și pe colaboratorul *Tăciunelui.* Deodată, îi veni pofta să-i îmbrățișeze pe toți de față, să uite totul și să se împace. Mai mult: să le spună totul sincer, tot, tot, adică ce om bun și cumsecade e el și ce aptitudini admirabile are. Cum o să fie el folositor patriei, cum știe el să amuze sexul slab și, mai ales, cât e el de progresist, cu cât spirit umanitar e gata el să se coboare până la toți, chiar și până la cel mai de jos, și, în sfârșit, să le povestească sincer toate motivele care l-au îndemnat să se înfățișeze nepoftit la Pseldonimov, să bea la el două sticle de șampanie și să-l fericească cu prezența sa.

„Adevărul, adevărul sacru înainte de toate, și sinceritatea! Am să-i cuceresc cu sinceritatea. Au să mă creadă, văd asta limpede; se uită ei acum dușmănos, dar când am să le dezvălui totul, am să-i cuceresc fără doar și poate. Au să-și umple paharele și au să bea în sănătatea mea cu exclamații de entuziasm. Ofițerul, sunt sigur, o să-și spargă paharul de un pinten. Ar putea chiar să strige ura! Și dacă ar vrea să mă arunce în sus ca husarii, nu m-aș împotrivi, ba ar fi chiar foarte bine. Pe mireasă am s-o sărut pe frunte; e tare drăguță. Akim Petrovici e și el un om foarte cumsecade, Pseldonimov, desigur, se va îndrepta mai târziu; îi lipsește, ca să zic așa, lustrul monden... și cu

toate că, desigur, toată generația asta nouă e lipsită de delicatețe sufletească, totuși, totuși eu am să le vorbesc despre menirea Rusiei în vremea noastră printre celeilalte puteri europene. Voi pomeni și de problema țărănească, și... și toți au să mă iubească, și am să mă acopăr de glorie!..."

Visele acestea erau, firește, foarte plăcute; neplăcut era că printre toate aceste speranțe trandafirii, Ivan Ilici a mai descoperit la el încă o însușire surprinzătoare și anume aceea de a scuipa. În orice caz, saliva a început să țâșnească din gura lui cu totul împotriva voinței sale. A observat lucrul acesta după Akim Petrovici, căruia i-a stropit obrazul și care, din respect, nu cuteză să se șteargă de îndată. Ivan Ilici luă un șervețel și îl șterse el. Dar gestul i se păru numaidecât atât de stupid, atât de deplasat, încât amuți, uimit. Akim Petrovici, deși băuse, ședea ca opărit. Ivan Ilici își dădu seama ca îi vorbește de vreun sfert de ceas pe o temă din cele mai interesante, dar Akim Petrovici, ascultându-l, nu numai că se simțea parcă stingherit, dar se și temea parcă de ceva. Pseldonimov, care ședea cu un scaun mai încolo, își întindea și el gâtul înspre dânsul și, cu capul plecat pe o parte, trăgea cu urechea, cu o înfățișare din cele mai neplăcute. Într-adevăr avea aerul că îl păzește. Cuprinzând mesenii cu o privire, Ivan Ilici băgă de seamă că mulți se uitau drept la el și râdeau. Ceea ce era mai ciudat, era că asta nu-l stânjenea câtuși de puțin, ci, dimpotrivă, mai sorbi o dată din cupă și deodată vorbi în auzul tuturor:

— Am spus... începu el cât se poate de tare, i-am spus adineauri, domnilor, lui Akim Petrovici că Rusia... da Rusia... pe scurt, cred că vă dați seama ce vreau să spun... Rusia, după convingerea mea adâncă, trece printr-o perioadă de u-umanitate...

— U-umanitate! se auzi de la celălalt capăt al mesei.

— U-u!

— Iu-iu!

Ivan Ilici se opri. Pseldonimov se ridică de pe scaun și se uită să vadă cine a strigat. Akim Petrovici clătină din cap pe furiș, vrând parcă să-i îndemne pe oaspeți să se cumințească. Ivan Ilici observă foarte bine gestul, dar, făcând un efort, îl trecu sub tăcere.

— Umanitate! stărui. Adineaori... adineaori îi spuneam lui Ivan Niki-ki-forovici... da... că... că înnoirea stărilor de lucruri, ca să zic așa...

— Excelență! strigă cineva de la celălalt capăt al mesei.

— Ce doriți? răspunse Ivan Ilici, străduindu-se să-și dea seama cine l-a strigat.

— Nimic, excelență, m-a luat gura pe dinainte. Continuați! Con-ti-nuați! se auzi iarăși vocea aceea.

Pe Ivan Ilici îl trecu un fior.

— Înnoirea acestor stări de lucruri, ca să zic așa...

— Excelență! î strigă din nou vocea.

— Vă rog?

— Să trăiți!

De data aceasta Ivan Ilici nu se mai putu stăpâni. Își întrerupse cuvântarea și se întoarse înspre omul care tulburase ordinea și-l ofensase. Era un student tinerel de tot, beat turtă, și care dădea colosal de mult de bănuit. De mult țipa el și chiar spărsese un pahar și două farfurii, susținând cum că așa s-ar cuveni la o nuntă. În momentul în care Ivan Ilici se întoarse spre el, ofițerul îl luase în focuri pe zurbagiu.

— Ce urli așa? Ieși afară!

— Nu e vorba de dumneavoastră, excelență! Continuați! strigă studentul, înveselit, răsturnat în scaun. Continuați, vă ascult și sunt foarte, foarte mulțumit! Lăud-a-abil! Lăud-a-abil!

— E beat pușiul! îi șopti Pseldonimov.

— Văd că e beat, dar...

— Am spus eu adineaori o anecdotă amuzantă, excelență! începu ofițerul. Despre un locotenent de la noi, care vorbea exact așa cu șefii săi; ei bine, dânsul îl imită pe

locotenentul acela. La fiecare cuvânt al comandantului, spunea mereu: lăuda-a-bil, lăuda-a-abil! Pentru treaba asta l-au dat afară din serviciu acum vreo zece ani.

— Care locotenent?

— Unul de la noi din unitate, excelență; l-a apucat nebunia elogiilor, la început l-au luat cu binișorul, pe urmă l-au băgat la arest... Comandantul îl sfătuia prietenește să-și vină în minți, dar el i-o întorcea mereu: lăuda-a-abil lăudaa-abil! Ceea ce e curios e că era un ofițer plin de curaj, un bărbat înalt și voinic. Au vrut să-l dea în judecată, dar au băgat de seamă că e nebun.

— Care va să zică... un ștrengar. Pentru niște ștrengării nu era cazul să se arate atât de sever cu el... Eu, în ce mă privește, sunt gata să iert...

— S-a făcut expertiză medicală, excelență.

— Cum, i-au făcut autopsia?

— Vai de mine! Doar era în viață!

O explozie violentă și aproape generală de râs se iscă printre musafiri, care până atunci stătuseră cuviincioși. Ivan Ilici se făcu foc și pară.

— Domnilor, domnilor! strigă, aproape fără să se bâlbâie, îmi dau foarte bine seama că nu se face autopsia unui om în viață. Îmi închipuiam că, înnebunind, nu mai era viu... adică a murit... adică, vreau să spun... că dumneavoastră nu mă iubiți... Eu însă vă iubesc pe toți... da, și îl iubesc pe Por... pe Porfiri... Mă umilesc vorbind în felul acesta...

În clipa aceea, o salivă colosală țâșni din gura lui Ivan Ilici și căzu pe fața de masă, într-un loc din cele mai în văzul tuturor. Pseldonimov dădu să șteargă scuipatul cu un șervețel. Această din urmă catastrofă îl dădu gata pe Ivan Ilici.

— Domnilor, asta-i prea de tot! strigă desperat.

— Așa e omul la beție, excelență, spuse din nou Pseldonimov.

— Porfiri! Văd că voi... toți... da! Vreau să spun că sper... da, vă conjur pe toți să-mi spuneți cu ce m-am umilit?

Ivan Ilici era gata să plângă.

— Excelență, vă rog!

— Porfiri, ție îți vorbesc... Spune-mi, dacă am venit... da... da, la nuntă, urmăream un scop. Voiam să dau un imbold moral... și voiam ca lucrul acesta să se simtă. Vă întreb pe toți: m-am umilit mult în ochii dumneavoastră ori nu?

Tăcere mormântală. Da, tăcere mormântală, și încă după o întrebare așa de categorică. „Ce-aș putea, ce-aș putea să le strig măcar în clipa asta?" îl fulgeră gândul pe excelența-sa. Oaspeții, însă, schimbau numai priviri între ei. Akim Petrovici ședea mai mult mort decât viu, în vreme ce Pseldonimov, mut de groază, tot repeta cumplita întrebare pe care și-o pusese de mult:

„Ce-am să pățesc pentru toate astea mâine?"

Deodată, colaboratorul *Tăciunelui*, beat de-a binelea, dar care până atunci tăcuse posac, se întoarse drept spre Ivan Ilici și cu ochii scânteietori îi răspunse în numele tuturor:

— Da, strigă el cu un glas ca de tunet. Da, v-ați umilit, da, sunteți un retrograd... Re-tro-grad!

— Tinere, ia seama, ca să zic așa, cu cine vorbești! strigă, furios, Ivan Ilici, sărind din nou de pe scaunul său.

— Cu dumneavoastră, și apoi nu sunt tânăr... Ați venit aici să vă fandosiți și să vă faceți popularitate.

— Pseldonimov, ce-i asta? strigă Ivan Ilici.

Dar Pseldonimov sări în sus așa de îngrozit, încât încremeni locului fără să știe ce să facă. Oaspeții înlemniră și ei pe scaunele lor. Pictorul și studentul aplaudau și strigau: „Bravo! Bravo!"

Colaboratorul continua să țipe cu o furie nestăpânită:

— Da, ați venit să vă lăudați cu umanitatea dumneavoastră. Ne-ați stricat cheful la toți. Ați băut șampanie și nu v-ați gândit că ea e mult prea scumpă pentru un slujbaș cu o leafă de zece ruble pe lună, și

bănuiesc că sunteți unul din acei șefi care râvnesc la nevestele tinere ale subalternilor lor! Mai mult decât atât, sunt convins că dumneavoastră susțineți concesiunile... Da, da, da!

— Pseldonimov, Pseldonimov! strigă Ivan Ilici, întinzând mâinile spre el.

Simțea că fiecare cuvânt al colaboratorului era ca un pumnal înfipt în inima lui.

— Imediat, excelență, fiți pe pace! strigă energic Pseldonimov și, zicând acestea, se repezi la colaborator, îl apucă de guler și-l trase de la masă. Nici nu te-ai fi așteptat la atâta forță fizică la slăbănogul acela de Pseldonimov. Dar colaboratorul era beat criță, pe când Pseldonimov era cu totul treaz. Apoi îi dădu câțiva pumni în spate și-l aruncă pe ușă afară.

— Sunteți toți niște nemernici! strigă colaboratorul. Chiar mâine am să vă încondeiez pe toți în *Tăciunele...*

Toți săriră de pe locurile lor.

— Excelență, excelență! strigau într-un glas Pseldonimov, maică-sa și câțiva oaspeți, îmbulzindu-se în jurul generalului. Excelență, liniștiți-vă.

— Nu, nu! țipa generalul. Sunt distrus... eu am venit... eu voiam, ca să zic așa, să botez... Și în schimb iată, iată!...

Se lăsă pe scaun ca și cum și-ar fi pierdut cunoștința, își puse amândouă mâinile pe masă și își plecă capul peste ele, drept în farfuria cu blamanjele. Nici nu mai e nevoie să descriem groaza care i-a cuprins pe toți. Se ridică apoi îndată, vrând parcă să plece, se clătină, se împiedică de piciorul scaunului, se prăbuși pe podea cât era de lung și începu să sforăie.

Așa se întâmplă cu oamenii care nu obișnuiesc să bea, atunci când se îmbată. Își păstrează luciditatea până la limită, până în ultima clipă, și apoi se prăbușesc deodată, ca secerați. Ivan Ilici zăcea pe dușumea fără cunoștință. Pseldonimov se apucă cu mâinile de păr și înlemni așa. Oaspeții începură să plece zoriți, comentând fiecare în

felul său întâmplarea. Se făcuse aproape ceasurile trei din noapte.

Situația lui Pselidonimov se înfățișa mult mai rău decât s-ar fi putut închipui, cu toate că și momentul acesta era el singur oribil. Să-l lăsăm o vreme pe Ivan Ilici zăcând pe jos și pe Pseldonimov proțăpit în fața lui, smulgându-și disperat părul, și să dăm câteva lămuriri despre persoana lui Porfiri Petrovici Pseldonimov.

Nu mai departe decât cu o lună înainte de a se însura era cu totul pierdut. Era de fel din provincie, unde tătâne-su avusese cândva o slujbă și unde a și murit în timp ce era dat în judecată. Când, cu vreo cinci luni înainte de însurătoare, Pseldonimov, care de un an întreg murea de foame la Petersburg, a căpătat slujba aceea de zece ruble, a înviat și trupește și sufletește, dar curând după aceea s-a lăsat iar doborât de viață. Din familia Pseldonimovilor mai rămăseseră pe lume doi, el și maică-sa, care părăsise provincia după moartea bărbatului său. Mama și fiul se prăpădeau amândoi, doborâți de ger, mâncând ce le cădea la îndemână. Erau zile când Pseldonimov se ducea cu cana la Fontanka, după apă, ca să bea acolo. Căpătând o slujbă, s-a instalat cu chiu, cu vai, împreună cu maică-sa, într-un cotlon cu chirie. Ea s-a apucat să spele rufe, iar el a tot strâns bani vreme de vreo patru luni ca să-și cumpere o pereche de cizme și un paltonaș. Și câte necazuri a mai îndurat el la birou. Venea șeful la el și-l întreba dacă a mai dat pe la baie. Se spunea despre el că i s-ar fi cuibărit păduchii după gulerul mundirului. Dar Pseldonimov era tare de fire. Părea a fi un om umil și liniștit, făcuse foarte puțină școală și nu-l auzeai aproape niciodată vorbind. N-aș putea spune cu precizie dacă obișnuia să mediteze, să-și făurească felurite planuri și sisteme, să viseze și el la ceva, în schimb stăruia în el o hotărâre fermă, instinctivă și inconștientă de a răzbi și a ieși din situația precară în care se afla. Avea o perseverență de furnică: la furnici, dacă le

strici cuibul, ele se apucă îndată să-l facă la loc, dacă li-l strici iarăși, din nou se apucă să-l refacă și tot așa, neostenit. Era o ființă așezată și care trăgea la casa ei. Îi sta scris în frunte că își va croi un drum, că își va făuri un cuib și poate va mai pune și bani deoparte. Pe lumea asta, singură maică-sa îl iubea, și-l iubea cum nu se mai poate. Era o femeie hotărâtă, neobosită, muncitoare și totodată bună la suflet. Poate că ar mai fi trăit ei așa, acolo unde stăteau, vreo cinci sau șase ani, până s-ar mai fi schimbat lucrurile, dacă n-ar fi dat peste consilierul titular Mlekopitaev, acum ieșit la pensie, care fusese casier undeva în provincie, iar în ultima vreme se stabilise și se aranjase la Petersburg cu familia. Îl cunoștea pe Pseldonimov și-i fusese cândva îndatorat lui taică-su. Avea ceva bănișori; puțini, firește, dar avea. Câți avea cu adevărat nu știa nimeni, nici nevastă-sa, nici fiică-sa cea mare, nici neamurile. Avea două fete și cum era un aiurit, un bețivan, un tiran în casa lui și pe deasupra un om bolnav, i-a venit în minte așa, tam-nesam, s-o mărite pe una din fete cu Pseldonimov: „Las' că-l cunosc eu, taică-su era un om de treabă și fecioru-su o să fie și el om bun”. Mlekopitaev ce voia aia făcea; zis și făcut. Era un despot tare ciudat. Își petrecea cea mai mare parte din vreme stând într-un jilț, căci picioarele nu-l mai slujeau de pe urma unei boli, ceea ce însă nu-l împiedica să tragă la măsea. Zile întregi bea și înjura. Era un om rău și simțea nevoia să tortureze necontenit pe cineva. În acest scop ținea la el câteva rude îndepărtate: o soră de-a lui, bolnavă și certăreață, două surori ale nevesti-si, rele și limbute și ele, precum și o mătușă bătrână, care își rupsese cândva o coastă. Mai ținea și o nemțoaică rusificată, pentru iscusința cu care știa ea să-i spună povești din *O mie și una de nopți.* Marea lui plăcere era să le facă zile fripte la toate nenorocitele astea, cărora le dădea de mâncare, să le ocărască într-una cu vorbe din cele mai urâte, cu toate că ele, laolaltă cu nevastă-sa, care s-a născut cu durere de

dinți, nu îndrăzneau nici să crâcnească în fața lui. Le făcea să se certe, umbla cu hârâieli, și vâra zâzanii între ele, și pe urmă râdea cu hohote și se bucura, văzându-le cum sunt gata să se ia la bătaie. S-a bucurat mult când fiică-sa cea mare, care a îndurat vreo zece ani mizerie cu bărbatu-su, un ofițer, și, în sfârșit, a rămas văduvă, s-a mutat la el cu cei trei copii, mici și bolnavi, pe care-i avea. Bătrânul nu putea să-i sufere pe copiii ei, dar fiindcă, o dată cu apariția lor a sporit materialul cu care putea face experiențele lui zilnice, s-a arătat foarte mulțumit. Toată liota asta de femei furioase și de copii bolânzi se înghesuiau împreună cu tiranul lor în casa de bârne din Peteraburgskaia-storona, mâncau pe sponci, pentru că bătrânul era zgârcit și dădea bani cu țârâita, cu toate că el personal nu se lipsea de rachiu, și dormeau pe apucate, fiindcă bătrânul suferea de insomnie și cerea să-l distreze. Pe scurt, toate ființele astea duceau un trai de mizerie și își blestemau soarta. În vremea aceea a și pus Mlekopitaev ochii pe Pseldonimov. Îl impresionase nasul lui lung și înfățișarea-i smerită. Fiică-sa cea mică, o făptură plăpândă și nearătoasă, tocmai împlinise șaptesprezece ani. Cu toate că fusese dată cândva la școala nemțească, nu s-a ales aproape cu nimic de acolo, decât că abia a învățat să buchisească. Apoi a crescut scrofuloasă și slăbănoagă sub amenințarea cârjei părintelui ei olog și bețiv, în sodomul de bârfeli și zâzanii din casă. Prietene nu a avut niciodată, așa cum nu avea nici minte. Voia de mult să se mărite. De față cu oamenii era zgârcită la vorbă; acasă, lângă maică-sa și femeile care mâncau pâinea lui tătâne-su, era tare rea și arțăgoasă. Îi plăcea, mai ales, să ciupească și să dea bobârnace copiilor soră-si, și să-i pârască atunci când șterpeleau zahărul și pâinea, din care pricină între ea și soră-sa mai mare stăruia o ceartă necontenită și neîmpăcată. Bătrânul i-a oferit-o el singur lui Pseldonimov. Acesta, oricât de rău o ducea, tot a cerut timp ca să se gândească, și a stat, cu maică-sa împreună, mult în cumpănă. Vezi însă că

logodnica primea de zestre casa, care, cu toate că era de bârne, cu toate că avea un singur cat și era cam prăpădită, făcea totuși ceva parale. Pe deasupra, se mai dădeau și patru sute de ruble; când era să strângă el atâta bănet?! „De ce îmi iau eu om în casă? striga despotul bețivan. Întâi și-ntâi pentru că m-am săturat să văd numai muieri. Vreau ca și Pseldonimov să joace așa cum i-oi cânta eu, pentru că sunt binefăcătorul lui. În al doilea rând, de-aia îl iau pentru că nu vreți voi și vă e necaz. Ei bine, fac asta ca să vă fac în ciudă. Ce-am zis, aia fac! Iar tu, Porfirka, s-o bați când ți-o fi nevastă, că are în ea din născare șapte draci. Am să-ți dau un retevei ca să-i gonești pe toți…”

Pseldonimov tăcea, dar hotărârea lui fusese luată. El și cu maică-sa au fost primiți în casă încă înainte de nuntă, îmbăiați, îmbrăcați și încălțați, și li s-au dat și bani pentru nuntă. Bătrânul îi proteja, poate tocmai pentru că toată familia avea necaz pe ei. Bătrâna Pseldonimova i-a plăcut chiar, așa că se abținea să-i facă mizerie. De altfel, pe Pseldonimov l-a pus să joace cazaciocul încă cu o săptămână înainte de nuntă. „Ei hai, destul; voiam numai să văd dacă nu-ți iei nasul la purtare de față cu mine”, i-a zis la sfârșitul jocului. Bani de nuntă a dat taman cât să ajungă și a poftit toate neamurile și pe toți cunoscuții săi. Din partea lui Pseldonimov erau numai colaboratorul *Tăciunelui*, și Akim Petrovici, ca oaspete de onoare. Pseldonimov știa foarte bine că logodnica ea nu-l poate suferi și că ea ar fi vrut tare mult să se mărite cu ofițerul, și nu cu el. Suporta însă totul, căci așa se înțelesese cu maică-sa. Toată ziua nunții și toată seara, bătrânul a ținut-o numai în înjurături și a băut. Cu prilejul nunții, toată familia s-a înghesuit în odăile din fund, într-o atmosferă infectă. Odăile din față erau rezervate pentru bal și pentru ospăț. În sfârșit, când a adormit bătrânul, beat mort, pe la ceasurile unsprezece, mama miresei, foarte supărată în ziua asta pe mama lui Pseldonimov, s-a decis să-și schimbe mânia în bunăvoință și să vină la bal și la masă. Apariția lui

Ivan Ilici a dat totul peste cap. Mlekopitaeva s-a fâstâcit și i-a luat la ocări pentru că n-a prevenit-o că a fost invitat și un general în persoană. Au căutat ei s-o încredințeze că a venit nepoftit, dar ea era așa de proastă, încât nu voia să creadă. Se cerea să se servească șampanie. Mama lui Pseldonimov mai avea o singură rublă. Pseldonimov - nici un ban. Trebuiră să se închine scorpiei aceleia de Mlekopitaeva și să-i ceară bani pentru o sticlă, apoi pentru alta. Ca s-o convingă, i-au înfățișat viitorul relațiilor lui din serviciu, cariera ce-l aștepta. Până la urmă, a dat din banii ei, dar l-a făcut pe Pseldonimov să bea astfel un pahar de „fiere și oțet”, că, repezindu-se în mai multe rânduri în odăița unde era pregătit patul nupțial, se prindea cu mâinile de păr și se arunca cu capul în așternutul destinat unor desfătări paradisiace, tremurând tot de furie neputincioasă. Da, Ivan Ilici nu știa ce au costat cele două sticle de șampanie „Jackson” băute de el în seara asta. Mare a fost groaza lui Pseldonimov, mâhnirea și chiar desperarea, când chestia cu Ivan Ilici s-a sfârșit într-un chip atât de neașteptat! Altă bătaie de cap; îl așteptau poate, pe toată noaptea, țipetele și lacrimile capricioasei mirese, și reproșurile neamurilor ei neroade. Și așa îl durea capul, și așa ceața și bezna îi perdeluiau ochii. Acum, poftim că Ivan Ilici avea nevoie de ajutor; trebuia să-i caute la ceasurile trei dimineață un doctor sau o caleașcă ca să-l ducă acasă; neapărat o caleașcă, pentru că, în starea în care se afla și dat fiind cine era, nu putea fi dus cu o birjă. Dar de unde să ia bani pentru caleașcă? Mlekopitaeva, furioasă că generalul nu i-a adresat nici măcar două vorbe și nici nu s-a uitat la ea în timpul mesei, declară că n-are nici un ban. Poate că într-adevăr nici nu avea. De unde să ia? Ce să facă? Da, avea de ce să se apuce de păr!

Între timp, Ivan Ilici fu transportat până una alta pe canapeaua de piele din sufragerie. Cât s-au strâns mesele, Pseldonimov s-a zbătut să facă rost de bani, a încercat

chiar să se împrumute de la slugi, dar n-a găsit la nimeni. A îndrăznit să-l deranjeze pe Akim Petrovici, care rămăsese mai mult decât alții. Dar acesta, deși era un om bun la suflet, auzind de bani, se arătă atât de nedumerit și chiar atât de speriat, încât a lăsat să-i scape niște vorbe urâte cu totul neașteptate.

— Altă dată cu toată plăcerea, bolborosi, dar acum... zău, te rog să mă ierți...

Și, luându-și căciula, s-a grăbit să iasă. Singur tânărul acela de treabă, care vorbise despre cartea de vise, s-a dovedit a fi bun de ceva, dar și acesta nelalocul său. Rămăsese și el mai mult decât alții, punând la inimă nenorocirile lui Pseldonimov. Până la urmă, Pseldonimov, maică-sa și tânărul acesta ținură sfat și hotărâră să nu trimită după doctor, ci mai bine să trimită după o caleașcă și să-l ducă pe bolnav acasă, iar până la venirea caleștii să încerce unele remedii casnice, ca, de pildă, să-i ude tâmplele și capul cu apă rece, să-i pună gheață la ceafă și altele. Treaba asta s-a apucat s-o facă mama lui Pseldonimov. Tânărul a fugit să caute o caleașcă. Cum la ora asta în cartier nu mai găseai nici măcar o birjă, s-a dus undeva departe la un han și i-a trezit pe birjari. Au început să se tocmească; birjarii ziceau că, la ora asta, și cinci ruble e puțin pentru o caleașcă. Se învoiră totuși cu trei ruble. Dar atunci când tânărul sosi cu caleașca, pe la ceasurile patru, Pseldonimovii își schimbaseră de mult hotărârea. Ivan Ilici, care încă nu-și venise în fire, era atât de bolnav, atâta gemea și se zvârcolea, că în starea în care se afla era cu neputință și chiar primejdios să fie transportat acasă. „Ce-o să mai iasă și din asta?” își zise, cu totul descumpănit, Pseldonimov. Ce era de făcut? Acum se punea altă problemă. Dacă îl opreau pe bolnav aici, unde să-l ducă și unde să-l culce? În toată casa erau numai două paturi: unul foarte mare, dublu, în care dormeau bătrânul Mlekopitaev și consoarta lui, și altul nou, din imitație de nuc, tot dublu, destinat tinerilor căsătoriți. Toți

ceilalți locatari, sau mai bine zis toate celelalte locatare ale casei dormeau pe jos, claie peste grămadă, pe niște saltele de puf, făcute în parte ferfeniță și stâlcite, cu totul ponosite, care și ele abia le ajungeau. Unde să-l pună pe bolnav? O saltea de puf poate s-ar mai fi găsit, dar unde și pe ce s-o pună? Puteau s-o pună în salon, deoarece camera aceasta era cea mai depărtată de bârlogul familiei și avea intrare separată. Dar pe ce s-o pună? Pe scaune? Se știe că pe scaune li se așterne numai liceenilor când vin acasă în noaptea de sâmbătă spre duminică, or pentru o persoană ca Ivan Ilici asta ar fi însemnat o mare lipsă de respect. Ce-ar zice el a doua zi, văzându-se culcat pe scaune? Pseldonimov nici nu voia să audă de una ca asta. Nu rămânea decât să-l ducă în patul nupțial. Patul acesta, așa cum am mai spus, se afla într-o mică odăiță, chiar lângă sufragerie. Avea pe el o saltea mare, nou-nouță, rufăria de pat curată, patru perne de percal roz, în fețe de muselină cu volane. Plapuma era de atlaz, de culoare roz, cusută cu model. Dintr-un inel de aur aflat deasupra atârnau perdelușe de muselină. Pe scurt, totul era așa cum se cuvine și oaspeții, care poposiră aproape cu toții în dormitor, îi lăudaseră aranjamentul. Mireasa, cu toate că nu-l putea suferi pe Pseldonimov, a venit pe aici de câteva ori în cursul serii, mai ales pe furiș, ca să se uite. Care i-a fost indignarea și mânia când a aflat că în patul ei nupțial vor să-l pună pe bolnavul care suferea, pare-se, de pântecăraie. Mămițica miresei a încercat să-i țină partea, drăcuind și făgăduind să se plângă a doua zi lui bărbatu-su, dar Pseldonimov s-a arătat tare și și-a impus hotărârea: Ivan Ilici fu transportat în dormitor, iar tinerilor căsătoriți li se așternu pe scaune, în salon. Mireasa scâncea, gata să sară la oricine, dar nu cutează să nu se supună: cunoștea foarte bine cârja lui tătâne-su și știa că a doua zi el avea să-i ceară neapărat o anumită socoteală amănunțită. Ca s-o mai liniștească, se aduseră în salon plapuma roz și pernele cu fețe de muselină. Chiar atunci a venit și tânărul cu

caleașca; aflând că nu mai e nevoie de caleașcă s-a speriat grozav. Trebuia să plătească și el n-avusese un gologan de când se știa. Pseldonimov se declară falit. Încercară să-l înduplece pe birjar, dar acesta făcu gălăgie, și chiar începu să bată în obloane. N-aș putea spune amănunțit cu ce s-a sfârșit tărășenia asta. Se pare că tânărul a plecat ca ostatec cu caleașca în cartierul Peski, în strada Rojdestvenskaia, unde avea de gând să-l trezească pe un student care înnoptase la niște cunoscuți de-ai săi și să încerce să ia bani de la el, dacă o avea. Se făcuse ceasul cinci când tinerii căsătoriți fură lăsați singuri și încuiați în salon. La căpătâiul bolnavului a rămas pentru toată noaptea mama lui Pseldonimov. S-a aciuat pe jos, pe un covoraș, și s-a învelit cu șuba, dar de dormit nu putea să doarmă, pentru că trebuia să se scoale din clipă în clipă: Ivan Ilici avea an cumplit deranjament de stomac. Pseldonimova, care era o femeie curajoasă și generoasă, l-a dezbrăcat ea singură, a scos toate hainele de pe el, îl îngrijea ca pe propriul ei fiu și toată noaptea a tot scos afară, prin coridor, vasul de trebuință, aducându-l pe urmă înapoi. Și totuși nenorocirile acestei nopți erau departe de a se fi sfârșit.

Nu trecură bine zece minute după ce tinerii căsătoriți fură încuiați și lăsați singuri în salon, când deodată se auzi un țipăt sfâșietor, departe de a fi un țipăt de bucurie, pentru că era de-a binelea lugubru. Țipătul, repetat, fu urmat de un zgomot, de trosnete ca și când ar fi căzut niște scaune, și într-o clipită, în odaia încă cufundată în întuneric, dădu buzna gloata întreagă de femei, mai mult dezbrăcate, țipând de spaimă. Femeile acestea erau: mama tinerei căsătorite, sora ei mai mare, care își lăsase singuri în tot acest răstimp copiii bolnavi și cele trei mătuși; venise șontâc-șontâc chiar și cea cu coasta ruptă. Era de față până și bucătăreasa, până și nemțoaica aceea care spunea povești și de sub care fusese smulsă cu de-a sila, pentru

tinerii căsătoriți, propria ei saltea de puf, cea mai bună din casă, singura ei avere. Toate femeile astea respectabile și agere se furișaseră de vreun sfert de ceas din bucătărie, pe coridor, în vârful picioarelor, și trăgeau cu urechea din antret, roase de cea mai inexplicabilă curiozitate. Între timp, cineva aprinse la repezeală o lumânare și tuturor li se înfățișă o priveliște neașteptată. Scaunele, care nu putuseră suporta dubla greutate și care susțineau salteaua largă numai din margini, se deplasaseră și salteaua căzuse între ele pe jos. Mireasa se smiorcăia, furioasă, cumplit de revoltată. Pseldonimov, cu moralul zdrobit, stătea ca un criminal prins în flagrant delict. Nici măcar nu încerca să se apere. Din toate părțile se auzeau exclamații și țipete scurte. Auzind zgomot, a venit fuga și mama lui Pseldonimov, dar de data aceasta mămica miresei s-a dovedit a fi mai tare. Mai întâi l-a acoperit pe Pseldonimov de reproșuri ciudate și în cea mai mare parte nedrepte, de felul acesta: „Ce bărbat mai ești tu, măi omule, după asta? După așa rușine, măi omule, nu mai ești bun de nimic!” etc., iar la urmă, apucându-și fiica de mână, o luă de lângă bărbatu-su și o duse la ea, luând asupră-și răspunderea de a da a doua zi socoteală aprigului părinte. După ea plecară toate celelalte femei, dând din cap își minunându-se. Cu Pseldonimov rămase numai maică-sa, încercând să-l consoleze. Dar el o alungă îndată de lângă dânsul.

Nu-i ardea lui de consolări. Se târî până la canapea și se așeză, cufundat în gânduri negre, așa cum era, desculț și numai în cămașă și indispensabili. Glodurile i se învălmășeau în cap. În răstimpuri, cuprindea cu privirea, parcă mașinal, odaia aceasta unde nu demult încă se zbenguiau dansatorii și unde mai plutea în aer fum de țigară. Pe podeaua murdară ca vai de lume se mai lăfăiau mucuri de țigări și hârtii de învelit bomboane. Ruinele patului nupțial și scaunele răsturnate stăteau mărturie a deșertăciunii celor mai frumoase și mai întemeiate speranțe și vise pământești. Stătu așa aproape un ceas.

Prin cap i se perindau gânduri grele, ca bunăoară ce-l așteaptă acum la serviciu. Își dădu seama, chinuit de suferință, că trebuie să-și schimbe neapărat slujba, că după toate cele ce s-au întâmplat în seara asta nu mai poate rămâne la vechea slujbă. Se gândea și la Mlekopitaev, care chiar a doua zi, cu siguranță, îl va pune iarăși să joace cazaciocul, ca să-i încerce supunerea. Își dădu seama de asemenea, că deși Mlekopitaev a dat cincizeci de ruble pentru ziua nunții, care s-au cheltuit până la cel din urmă ban, nici nu s-a gândit să-i dea cele patru sute de ruble de zestre, nici vorbă de așa ceva. Și apoi nici în ce privește casa nu se făcuseră actele de trebuință. Se mai gândea și la nevastă-sa, care l-a părăsit în cel mai critic moment din viața lui, și la ofițerul acela înalt care s-a lăsat într-un genunchi dinaintea neveste-si. Băgase de seamă asta. Se gândea la cei șapte draci care zăceau în soția lui, așa cum dăduse mărturie însuși părintele ei, își la reteveiul pregătit pentru alungarea lor... Desigur, se simțea în puteri să îndure multe, dar soarta îi jucase până la urmă asemenea renghiuri, încât, în definitiv, putea să se își îndoiască de puterile sale.

Așa se tânguia Pseldonimov. Între timp, mucul de lumânare începuse să se stingă. Lumina lui pâlpâia, căzând drept pe profilul lui Pseldonimov, i-l întipărea în proporții mărite pe perete, cu gâtul lung, cu nasul coroiat și cu două smocuri de păr atârnându-i pe frunte și la ceafă. În sfârșit, simțind aerul proaspăt al dimineții, se ridică, cu sufletul rebegit își amorțit, se târî până la salteaua ce zăcea între scaune și, fără a îndrepta nimic, fără a stinge mucul de lumânare, fără măcar a-și pune o pernă sub cap, se strecură de-a bușilea în așternut și se cufundă într-un somn greu, ca de plumb, așa cum de bună seamă e somnul celor osândiți să fie a doua zi biciuiți.

Pe de altă parte, ce oare s-ar fi putut asemui și cu cumplita noapte pe care a petrecut-o Ivan Ilici Pralinski în

patul nupțial al nefericitului Pseldonimov! O vreme, durerea de cap, greața și celelalte accese foarte neplăcute nu l-au slăbit nici o clipă. Erau niște chinuri infernale. Conștiința, cu toate că abia mai pâlpâia în capul lui, strălumina asemenea hăuri de groază, asemenea tablouri sumbre și abjecte, încât ar fi fost mai bine nici să nu-și fi venit în fire. De altfel, în capul lui toate se învălmășeau încă. O recunoștea, bunăoară, pe mama lui Pseldonimov, auzea îndemnurile ei de felul acestuia: „Rabdă, drăguțule, rabdă, taică; cu răbdarea treci marea”, o recunoștea, dar nu-și putea da logic seama de prezența ei în preajma lui. Avea vedenii oribile: cel mai des se înfățișa Semion Ivanîci, dar când se uita mai bine, vedea că nu era Semion Ivanîci, ci nasul lui Pseldonimov. Îi zărea pe pictorul cu apucături prea slobode și pe ofițer, și pe bătrâna aceea legată la falcă. Cel mai mult îi atrăgea atenția inelul de aur de deasupra capului, prin care erau petrecute perdelușele. Îl deslușea limpede în lumina firavă a mucului de lumânare ce lumina odaia își se tot întreba la ce-o fi slujind inelul acesta, de ce se află aici, ce vrea să însemne. A și întrebat-o în câteva rânduri pe bătrână, dar spunea, se vede treaba, altceva decât ar fi vrut să spună, și apoi se pare că nici ea nu-l înțelegea oricât se căznea el s-o lămurească. În sfârșit, la revărsatul zorilor, accesele au contenit și Ivan Ilici a adormit bușteан, cufundat într-un somn fără vise. A dormit vreun ceas, iar când s-a trezit, era perfect conștient, simțind o insuportabilă durere de cap își un gust oribil în gură, pe limba care i se făcuse ca de pâslă. Se ridică în coate, aruncă o privire în jur și rămase pe gânduri. Lumina spălăcită a dimineții, răzbind într-o fâșie îngustă prin crăpătura obloanelor, tremura pe perete. Era aproape de ceasurile șapte dimineața. Dar când Ivan Ilici își dădu seama și își aminti de tot ce i s-a întâmplat de cu seară, când își aduse aminte de toate peripețiile sale de la cină, de actul de eroism ratat, de cuvântarea care a rostit-o la masă; când i se înfățișă dintr-o dată, îngrozitor de limpede,

tot ce-ar fi putut să iasă acum din asta, tot ce o să se spună și o să se creadă acum despre el, când își făcu ochii roată își văzu, în sfârșit în ce hal fără hal adusese el pașnicul pat nupțial al subalternului său, o, atunci simți în inimă o rușine așa de cumplită și niște chinuri așa de atroce, încât scoase un țipăt, își acoperi fața cu mâinile și se trânti disperat cu capu-n pernă. În clipa următoare sări din pat. Văzu alături, pe un scaun, hainele sale, frumos aranjate și gata curățate, le apucă și începu să se îmbrace zorit, uitându-se mereu în dreapta și în stânga, cuprins, cine știe de ce, de o spaimă teribilă. Tot aici, pe alt scaun, se aflau blana lui, și căciula, și mănușile galbene în căciulă. Vru s-o șteargă pe furiș, dar deodată se deschise ușa și intră bătrâna Pseldonimova, cu un lighean de lut și cu un ulcior în mână. Pe umăr îi atârna un ștergar. Puse jos ulciorul și-i spuse fără vorbă multă că trebuie neapărat să se spele.

— Vai, taică, spală-te; nu se poate să stai nespălat...

În clipa aceea, Ivan Ilici își dădu seama că dacă pe lumea asta există măcar o ființă de care el ar putea acum să nu se rușineze și să nu se teamă, e tocmai bătrâna asta. Se spălă așadar. Mai târziu, multă vreme încă, în clipele grele ale vieții lui, și-a adus aminte, printre celelalte mustrări de conștiință, și de toată atmosfera trezirii sale de atunci, și de ligheanul acela de lut, dimpreună cu ulciorul de faianță umplut cu apă rece în care mai pluteau bulgări de gheață, și de săpunul acela oval, învelit într-o hârtiuță roz, cu niște litere imprimate pe el, de vreo cincisprezece copeici, cumpărat, se vede treaba, pentru tinerii căsătoriți, dar pe care l-a început Ivan Ilici; și de bătrâna cu ștergarul cu brâie petrecut peste umărul stâng. Apa rece îl învioră. Se șterse și, fără să spună o vorbă, fără măcar a-i mulțumi acestei surori de caritate, luă căciula, își aruncă pe umeri blana pe care i-o întinsese Pseldonimova și, trecând prin coridor și prin bucătărie, unde mieuna deja pisica și unde bucătăreasa, ridicându-se în coate în așternutul ei de pe jos, se uită cu o lacomă curiozitate în urma lui, ieși zorit în

curte și în stradă, și se repezi la primul birjar care trecea acolo. Era o dimineață geroasă și o pâclă gălbuie mai învăluia casele și toate lucrurile. Ivan Ilici își ridică gulerul. Credea că toți se uită la el, că toți îl recunosc și știu cine e...

Opt zile n-a ieșit din casă și nu s-a dus la serviciu. Era bolnav, cumplit de bolnav, dar mai mult moral decât fizic. În aceste opt zile, a îndurat niște chinuri de iad și de bună seamă că ele aveau să-i fie puse la socoteală pe lumea cealaltă. Erau momente când se gândea să se călugărească. Da, da. Atunci închipuirea lui o lua razna de-a binelea. I se înfățișa o cântare înceată, subpământeană, o raclă deschisă, traiul într-o chilie retrasă, vedea păduri și sihăstrii; dar, dezmeticindu-se, recunoștea aproape îndată că toate astea sunt niște aiureli și exagerări îngrozitoare și se rușina de aiurelile astea. Apod urmau crize morale care priveau *son existence manquée.* Pe urmă, rușinea izbucnea din nou în sufletul lui își punea dintr-o dată stăpânire pe dânsul, pârjolind și mistuind totul. Se cutremura și își închipuia câte și mai câte. Ce au să zică despre el, ce au să creadă, cum o să intre el în birou, ce șușoteli au să-l urmărească un an întreg, zece ani, toată viața. Întâmplarea lui va rămâne în posteritate. Câteodată, se pierdea atât cu firea, încât era gata să se ducă imediat la Semion Ivanovici și să-i ceară iertare, solicitându-i totodată prietenia... Nici măcar nu căuta să-și dea dreptate și se învinovățea definitiv: nu-și găsea nici o justificare și-i era rușine să se justifice.

Se gândea, de asemenea, să-și dea demisia și să se dedice, în singurătate, fericirii omenirii. În orice caz, trebuia neapărat să-și schimbe toate cunoștințele, ba chiar așa fel, încât să stârpească orice amintire despre persoana sa. Pe urmă, își zicea că și astea sunt aiureli și că lucrurile mai pot fi încă îndreptate dacă se va arăta deosebit de sever cu subalternii. Atunci începea să spere și să prindă

curaj. În sfârșit, după opt zile de îndoieli și de chinuri, simți că nu mai poate suporta incertitudinea și *un beau matin* [7] se hotărî să se ducă la serviciu.

Mai înainte, când ședea acasă, apăsat de gânduri, și-a închipuit de o mie de ori cum își va face intrarea în birou. Se convingea, îngrozit, că va auzi negreșit în urma sa șușoteli echivoce, că va vedea chipuri având întipărite pe ele o expresie echivocă, că va stârni zâmbete răutăcioase. Care îi fu însă mirarea când, în fapt, nu se întâmplă nimic din toate astea. Fu primit cu tot respectul, oamenii îl salutau; toți erau gravi; toți erau ocupați. Bucuria îi umplu inima când se văzu în cabinetul său.

Se apucă imediat și cât se poate de serios de lucru, ascultă câteva rapoarte și lămuriri, puse mai multe rezoluții. Simțea că niciodată încă n-a judecat și n-a luat hotărâri într-un chip atât de inteligent și cu atâta pricepere ca în dimineața asta. Vedea că toți sunt mulțumiți de el, că li dau cinstirea cuvenită, că îi arată tot respectul. Nici cea mai bănuitoare fire n-ar fi putut să bage de seamă nimic suspect. Lucrurile stăteau cum nu se poate mai bine.

În sfârșit, își făcu apariția Akim Petrovici, cu niște hârtii. La vederea lui, ceva parcă îl înțepă pe Ivan Ilici drept în inimă, dar numai pentru o clipă. Se ocupă de Akim Petrovici, îi vorbi cu un aer important, îi arătă cum trebuie să procedeze și-i dădu lămuririle cuvenite. Observă numai că parcă evită să se uite prea mult la Akim Petrovici, ori mai bine zis că Akim Petrovici se teme să se uite la el. Dar iată că Akim Petrovici a terminat și s-a apucat să strângă hârtiile.

— Mai e și, începu el pe un ton cât se poate de sec, cererea funcționarului Pseldonimov de transferare la alt departament... Excelența-sa Semion Ivanovici Șipulenko i-a promis un post. Se solicită asentimentul dumneavoastră, excelență.

---

[7] Într-o bună dimineață. (fr.)

— A, va să zică se transferă? zise Ivan Ilici și simți că i se ia o mare piatră de pe inimă.

Se uită la Akim Petrovici și în clipa aceea privirile lor se întâlniră.

— Mă rog, din partea mea... eu sunt gata, răspunse Ivan Ilici.

Akim Petrovici voia, pare-se, s-o șteargă cât mai repede. Dar Ivan Ilici se hotărî deodată, într-un elan de noblețe, să spună până la capăt ce avea de spus. Se pare că iarăși era inspirat.

— Transmite-i, începu el, ațintindu-și privirea limpede și pătrunsă de o adâncă semnificație asupra lui Akim Petrovici, transmite-i lui Pseldonimov că eu nu-i doresc răul; da, nu i-l doresc!... Că, dimpotrivă, sunt gata chiar să uit ceea ce a fost, să uit totul, totul...

Deodată însă, Ivan Ilici își înghiți vorba, urmărind, uluit, comportarea ciudată a lui Akim Petrovici, care, deși îl știa un om cu scaun la cap, s-a dovedit a fi, cine știe de ce, un mare prost. În loc să asculte până la capăt, s-a înroșit la culme, a început să facă de zor temeneli și chiar într-un chip necuviincios, niște plecăciuni scurte, trăgându-se în același timp îndărăt spre ușă. Pe chipul lui se citea dorința de a intra în pământ, ori, mai bine zis, de a se vedea mai repede la masa lui. Rămas singur, Ivan Ilici se ridică, buimăcit, de pe scaun. Se uită în oglindă, dar parcă era un altul.

— Nu, severitate, severitate și numai severitate! șopti, aproape inconștient, și deodată se înroși tot.

Simți deodată o asemenea rușine și pe suflet o greutate așa de mare cum nu i se mai întâmplase nici în cele mai insuportabile momente din răstimpul celor opt zile de boală. „N-am reușit!” își zise și se lăsă neputincios pe scaun.

NOTE și COMENTARII

de Ion Ianoși

ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ[xiii]

Traducere de
DEMOSTENE BOTEZ și IRINA ANDREESCU

CAPITOLUL I.
În loc de introducere

Sunt câteva luni de când voi, prietenii, îmi cereți să vă descriu cât mai repede impresiile mele din străinătate[xiv] fără să bănuiți că rugămintea voastră mă pune pur și simplu în încurcătură. Ce-aș putea să vă scriu? Ce-aș putea să vă povestesc nou, necunoscut încă, nepovestit încă? Cine dintre noi toți, rușii (adică cei care citesc măcar revistele) nu cunoaște Europa de două ori mai bine decât Rusia? Am scris aici de două ori din politețe, în realitate însă o cunoaște, probabil, de zece ori mai bine. În afară de asta, în afară de aceste considerații generale, voi știți, desigur, că eu n-am nimic aparte de povestit și cu atât mai puțin de notat, într-o ordine oarecare, întrucât eu însumi n-am văzut nimic într-o anumită ordine, iar ce-am văzut n-am reușit să deslușesc cum trebuie. Am fost la Berlin, Dresda, Wiesbaden, Baden-Baden, Köln, Paris, Londra, Lucerna, Geneva, Genova, Florența, Milano, Viena și în alte orașe de câte două ori, și pe toate le-am parcurs exact în două luni și jumătate! Ce poți oare să vezi cum trebuie dacă străbați atâtea în două luni și jumătate? Vă amintiți că mi-am alcătuit itinerarul din timp, încă la Petersburg. În străinătate nu mai fusesem niciodată; ardeam de dorință să mă duc într-acolo aproape din fragedă copilărie, încă de pe-atunci când, în serile lungi de iarnă, neștiind să citesc, ascultam, cu gura căscată și încremenit de uimire și de groază, cum părinții mei citeau, înainte de culcare, romanele lui Radcliffe[xv], care mă făceau să aiurez apoi în somn, scuturat de friguri. În sfârșit, am reușit să plec peste graniță la vârsta de patruzeci de ani și, bineînțeles, doream nu numai să văd cât mai multe, dar chiar să văd totul, neapărat totul, în ciuda timpului scurt. Afară de asta,

nu eram absolut în stare să aleg cu calm locurile pe care voiam să le vizitez. Dumnezeule, câte am așteptat de la această călătorie! „Chiar dacă n-o să văd bine cu de-amănuntul, - îmi ziceam eu - în schimb o să văd tot, o să vizitez toate locurile și, din ce-o să văd, o să se închege un tot întreg, un tablou general. Întreaga «țară a sfintelor minuni»[xvi] o să mi se înfățișeze dintr-o dată, de la mare înălțime, asemenea pământului făgăduinței văzut în perspectivă de pe un munte. Într-un cuvânt, o să capăt o impresie nouă, minunată, puternică. Ce regret cel mai mult acum, când stau acasă și-mi amintesc de călătoriile mele de astă-vară? Nu faptul că n-am reușit să văd nimic în amănunt, ci că am fost aproape pretutindeni, dar la Roma, de pildă, n-am putut să mă duc. Iar la Roma, am scăpat poate prilejul să-l văd pe papă...” Într-un cuvânt, m-a apucat un dor nepotolit de a vedea ceva nou, de a schimba locurile, de a culege impresii generale, sintetice, panoramice, de perspectivă. La ce vă mai puteți aștepta de la mine după astfel de mărturisiri? Ce-aș putea să vă povestesc? Ce-aș putea să zugrăvesc? O panoramă, o perspectivă? Ceva văzut de la înălțime? Dar probabil că voi cei dintâi o să-mi spuneți că am luat-o prea de sus. În afară de aceasta, mă socotesc un om scrupulos și n-aș vrea câtuși de puțin să mint nici chiar în calitate de călător. Dacă voi începe să vă zugrăvesc și să vă descriu o singură panoramă, măcar atunci neapărat am să mint și asta nu pentru că sunt un călător, ci pentru că în împrejurările în care mă aflu este cu neputință să nu mint. Judecați și voi: Berlinul, de pildă, mi-a produs cea mai acră impresie. Am stat acolo doar douăzeci îșsi patru de ore. Și acuma îmi dau seama că sunt nedrept cu Berlinul, că nu pot să susțin categoric că ar produce o impresie acră. O impresie dulce-acră măcar și nu pur și simplu acră. De unde a pornit această nefastă greșeală a mea? De bună seamă, de acolo că eu, om bolnav, suferind de ficat, am gonit două zile și două nopți în tren, prin ploaie și ceață, până la Berlin și,

sosind în el, nedormit, palid, frânt de oboseală, am observat deodată, de la prima privire, că Berlinul seamănă nemaipomenit cu Petersburgul. Aceleași străzi drepte, aceleași mirosuri, aceleași... (de altfel, n-am să le înșir pe toate câte-s aceleași!). „Dumnezeule, mă gândeam în sinea mea, a meritat oare să mă chinuiesc două zile își două nopți în tren ca să văd ce vedeam acolo de unde am plecat? Până și teii nu mi-au plăcut[xvii], și doar pentru păstrarea lor orice berlinez va sacrifica tot ce are mai scump, poate chiar și constituția lui; și ce este oare mai scump pentru un berlinez decât constituția lui?[xviii] În afară de aceasta, berlinezii înșiși, toți până la unul, mă priveau atât de chiorâș, încât eu, fără să privesc nici chiar frescele lui Kaulbajch[xix] (ce grozăvie!), am șters-o cât mai repede la Dresda, ducând în suflet convingerea profundă că trebuie să te obișnuiești în mod deosebit cu nemții și că dacă nu ești obișnuit, e foarte greu să-i suporți în mase compacte. Iar la Dresda am greșit chiar și față de nemțoaice; de îndată ce-am ieșit în stradă, mi s-a năzărit că nu există nimic mai dezgustător decât tipul de femeie din Dresda și că însuși cântărețul iubirii, Vsevolod Krestovski[xx] - cel mai convins și cel mai vesel dintre poeții ruși - s-ar fi pierdut aici cu totul și poate chiar s-ar fi îndoit și de vocația lui. Eu, bineînțeles, mi-am dat seama, în aceeași clipă, că vorbesc prostii și că el nu s-ar putea îndoi în nici o împrejurare de vocația lui. Peste două ore, mi-am explicat totul: întorcându-mă în camera mea de la hotel și scoțând limba în fața oglinzii, m-am convins că părerea mea despre doamnele din Dresda seamănă a cea mai neagră calomnie. Limba mea era galbenă, încărcată...

„Oare într-adevăr omul, acest rege al naturii, depinde în asemenea măsură de propriul său ficat? mă gândeam eu. Ce umilință!” Cu aceste gânduri atât de liniștitoare am pornit la Köln. Recunosc, mă așteptam la mai mult de la catedrală; i-am desenat contururile cu venerație încă din tinerețe, pe când urmam arhitectura[xxi]. La înapoiere,

trecând prin Köln, adică peste o lună, când reveneam de la Paris, am văzut catedrala pentru a doua oară și am vrut „să-i cer iertare în genunchi”, pentru că n-am înțeles întâia dată întreaga ei frumusețe, la fel ca și Karamzin, care a îngenuncheat, tot pentru iertăciune, în fața cascadei de pe Rin[xxii]. Cu toate acestea, prima oară, catedrala nu mi-a plăcut de loc: am avut impresia că este numai dantelă, dantelă își iar dantelă - un articol de galanterie, în genul unui *presse papier* pe o masă de scris, înalt de vreo 70 de stânjeni, „Are puțină măreție” - am hotărât eu, la fel cum în timpurile vechi bunicii noștri hotărâseră despre Pușkin: „Prea ușor scrie, pasămite. Nu prea are idei înalte.” Bănuiesc însă că această primă impresie a mea a fost determinată de două cauze, prima fiind apa de colonie. Jean-Maria Farina se află chiar aici, lângă catedrală, și în orice hotel v-ați opri, în orice dispoziție ați fi, oricât ați căuta să vă ascundeți de dușmanii voștri și de Jean-Maria Farina mai ales, clienții lui or să vă găsească neapărat și de îndată or să vă someze: „Apă de colonie *ou la vie*[1]” Ori una, ori alta. De altă alegere nici nu poate fi vorba. Nu pot susține cu toată siguranța că ei strigă tocmai vorbele astea: „Apă de colonie *ou la vie*!”, dar cine să-i știe, poate că strigă și așa. Mi-aduc aminte că atunci așa mi se părea mereu și auzeam mereu ceva. A doua cauză care m-a înfuriat și m-a făcut să fiu nedrept, a fost noul pod din Köln. Podul, bineînțeles, este admirabil și orașul se mândrește pe bună dreptate cu el. Dar mie mi s-a părut că totuși prea se mândrește. Bineînțeles, că imediat m-am supărat de asta. Pe deasupra, încasatorul de la intrarea pe acest pod minunat nu trebuia de loc să-mi ia vama lui înțeleaptă cu aerul de a-mi lua o amendă pentru nu știu ce greșeală pe care aș fi săvârșit-o. Nu știu, dar mi s-a părut că neamțul face pe grozavul. „Probabil că și-a dat seama că sunt străin, și anume rus”, mi-am zis eu. Cel puțin ochii lui parcă spuneau: „Vezi podul nostru, sărmane rus, ei, să știi

[1] Sau viața. (fr.).

că ești ca un vierme în fața podului nostru și în fața oricărui neamț, pentru că tu n-ai un pod ca ăsta”. Cred că sunteți de acord că asta este jignitor. (Bineînțeles că neamțul n-a spus de loc toate acestea, și poate chiar nici nu i-au trecut prin minte, dar asta nu are nici o importanță: atunci eram atât de convins că el tocmai asta vrea să spună, încât m-am înfuriat de-a binelea. „Dracu să te ia, mi-am spus eu, și noi am inventat samovarul… și noi avem reviste… și la noi se fac efecte ofițerești… și la noi…” Într-un cuvânt, m-am înfuriat și, cumpănind o sticlă de colonie (de care nu am putut să scap nici într-un fel), am plecat de îndată la Paris, nădăjduind că francezii vor fi mult mai amabili și mai amuzanți. Acum judecați și voi: dacă m-aș fi învins pe mine însumi, dacă aș fi stat la Berlin nu o zi, ci o săptămână, la Dresda tot atâta, la Köln, măcar trei zile, sau măcar două, și aș fi privit a doua sau a treia oară aceleași lucruri cu alți ochi, mi-aș fi făcut, probabil, o părere mult mai bună despre ele. Chiar și o rază de soare, o simplă rază de soare, însemna foarte mult aici: dac-ar fi strălucit deasupra catedralei așa cum a strălucit când am venit pentru a doua oară în orașul Köln, clădirea mi-ar fi apărut probabil în adevărata ei lumină, și nu așa ca în dimineața aceea mohorâtă și chiar puțin ploioasă, care a fost în stare să trezească în mine numai o izbucnire de patriotism jignit. Deși din asta, de altfel, nu reiese de loc că patriotismul se naște numai când e timp urât. Așadar, vedeți, dragii mei: în două luni și jumătate nu poți să vezi cum trebuie totul, îșI eu nu pot să vă ofer cele mai exacte informații. Sunt nevoit să spun uneori neadevăruri, și de aceea…

Dar văd că mă opriți aici. Îmi spuneți că de data asta nu aveți nevoie de informații exacte, că la nevoie le puteți găsi în ghidul Reichardt[xxiii] și că, dimpotrivă, nu ar fi de loc rău dacă fiecare călător ar urmări nu atât exactitatea absolută (pe care, aproape întotdeauna, nu este în stare s-o obțină), cât sinceritatea; dacă nu s-ar teme să nu-și ascundă uneori o impresie sau o peripeție personală, chiar dacă aceasta nu

i-ar aduce o glorie mare și dacă nu s-ar informa la somități pentru a-și verifica concluziile. Într-un cuvânt, că aveți nevoie numai de propriile, dar sincerele mele observații.

— A! exclam eu. Așadar, aveți nevoie de o simplă pălăvrăgeală, de schițe ușoare, de impresii personale prinse din zbor. Sunt de acord cu asta îșI o să-mi consult numaidecât carnetul de însemnări. Voi căuta să fiu cât pot de sincer. Vă rog să nu uitați însă că foarte multe din ceea ce am să vă scriu acum vor avea poate greșeli. Bineînțeles, nu toate vor avea greșeli. Este imposibil să greșești, de pildă, când spui că la Paris există Notre Dame și Bal Mabille. Mai ales ultimul fapt a fost atestat atât de mult de toți rușii care au scris despre Paris, încât aproape nu te mai poți îndoi. În această privință poate că n-am să greșesc nici eu. De altfel, nu pot să garantez, în adevăratul înțeles al cuvântului, nici pentru asta. Se spune doar că să fii la Roma îșI să nu vezi catedrala Sfântului Petru este cu neputință. Atunci, judecați îșI voi: am fost la Londra, dar n-am văzut catedrala Sfântului Paul. Zău n-am văzut-o! N-am văzut catedrala Sfântului Paul! Există, bineînțeles, o deosebire între Petru și Pavel, totuși este puțin cam rușinos pentru un călător. Asta este, așadar, prima mea peripeție care nu-mi aduce cine știe ce glorie (adică am văzut-o de departe, la o distanță de vreo două sute de stânjeni, dar pentru că mă grăbeam în Pentonwille, am dat din mână și am trecut pe lângă ea). Să trecem însă la treabă, la treabă! Și știți: nu m-am mulțumit numai să călătoresc și să privesc totul de la înălțime (de la înălțime nu înseamnă de sus. Știți că este un termen de arhitectură). O lună întreagă, fără opt zile, pe care le-am folosit la Londra, am locuit la Paris. Așadar, am să vă scriu ceva referitor la Paris, pentru că l-am văzut totuși mai bine decât catedrala Sfântului Paul sau pe doamnele din Dresda. Așadar, încep.

CAPITOLUL II.
În vagon

„Francezul nu are minte și ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă.” Această frază a scris-o, încă din secolul trecut, Fonvizin[xxiv]. Și, Dumnezeule, ce vesel s-a simțit dând a scris-o! Pun rămășag că a simțit gâdilându-l ceva la inimă de plăcere atunci când a redactat-o. Și cine știe, poate că după Fonvizin și noi toți, trei-patru generații la rând, am citit-o, nu fără a încerca o oarecare desfătare. Toate frazele asemănătoare care îi încondeiază pe străini, chiar dacă se întâlnesc și acum, cuprind pentru noi, rușii, ceva nemaipomenit de plăcut. Bineînțeles, numai în mare taină, uneori în taină chiar și față de noi înșine. Aici se simte o anumită răzbunare pentru ceva trecut și urât. De bună seamă e un sentiment urât, dar sunt convins că el există aproape în fiecare din noi. Noi, bineînțeles, ne supărăm dacă suntem suspectați de asta, și nu ne prefacem de loc, cu toate acestea, cred că Bielinski însuși a fost în acest sens un slavofil ascuns. Mi-aduc aminte că pe-atunci, acum cincisprezece ani, când l-am cunoscut pe Bielinski, cu câtă venerație, care mergea chiar până la ciudățenie, tot cercul lui se ploconea în fața Apusului, adică în fața Franței, mai ales. Pe atunci Franța era la modă - asta era în anul '46. Și nu că erau adorate nume ca George Sand, Proudhon și altele, sau respectate nume ca Louis Blanc, Ledru Rollin ș.a.m.d. Nu. Erau prețuiți cine știe ce pigmei, cele mai meschine nume care, atunci când au ajuns lucrurile la ei, au scrântit-o imediat. De la aceia se așteptau lucruri mărețe, în viitoarea lor slujire a omenirii. Despre unii dintre ei se vorbea în șoaptă, cu deosebită venerație... Și ce s-a întâmplat? N-am întâlnit fin viața mea un rus mai înflăcărat decât a fost Bielinski,

deși până la el, poate, numai Ceaadaev[xxv] singur și-a arătat mânia atât de îndrăzneț, uneori chiar și orbește, ca și el, împotriva multor lucruri de-ale noastre și, probabil, a disprețuit tot ce era rusesc. Îmi dau seama acum de toate acestea și mi le reamintesc, după anumite date. Așadar, cine știe, poate că acest cuvânt al lui Fonvizin i-a părut uneori nu prea scandalos chiar și lui Bielinski. Există doar clipe când până și cea mai cumsecade și chiar legitimă tutelă nu-ți este prea pe plac. O, pentru numele lui Dumnezeu, să nu credeți că a iubi patria înseamnă a-i înjura pe străini și că eu tocmai așa gândesc. Nu gândesc de loc așa și nici nu intenționez să gândesc, ba chiar dimpotrivă... Păcat însă că acum nu am timp să mă explic mai limpede.

Apropo: nu cumva credeți că în loc să descriu Parisul am pornit-o pe făgașul literaturii ruse? Că scriu un articol de critică? Nu, a fost numai așa, fiindcă n-aveam ce face.

După carnetul meu de însemnări, mă aflu acum în vagon și mă pregătesc pe a doua zi, pentru Eydtkuhnen, adică pentru prima mea impresie din străinătate, și uneori chiar îmi tresare inima. În sfârșit, am să văd Europa, la care am visat zadarnic aproape patruzeci de ani, eu, eu care încă de la vârsta de șaisprezece ani, și în mod cu totul serios, ca și Belopeatkin al lui Nekrasov,[xxvi]

Voiam să fug în Elveția,

dar n-am fugit, iată că pătrund, fin sfârșit, în „țara sfintelor minuni”, în țara așteptărilor și dorințelor mele îndelungate, a credințelor mele atât de tenace. „Dumnezeule, cum suntem noi, rușii? îmi trecea uneori prin minte în același vagon. Suntem noi oare într-adevăr ruși? De ce oare Europa face asupra noastră, oricine am fi, o impresie atât de irezistibilă, de magică? Nu vorbesc acum despre rușii rămași în țară, despre rușii simpli, așa-zisele cincizeci de milioane, pe care noi, o sută de mii de inși, îi socotim până acum că nu reprezintă nimic și de care

revistele noastre satirice profunde își bat joc până acum, pentru că nu-și rad bărbile. Nu, vorbesc acum despre grupul nostru privilegiat și brevetat. Pentru că tot, în mod categoric aproape tot ce este în noi dezvoltare, știință, artă, spirit civic, omenie, tot, tot vine de acolo, din aceeași țară a sfintelor minuni! Pentru că toată viața noastră s-a alcătuit după rânduielile europene, încă din prima ei copilărie. A putut oare cineva dintre noi să reziste în fața acestei influențe, chemări, presiuni? Cum de nu ne-am transformat încă definitiv în europeni? Că nu ne-am transformat, cu asta cred că toți or să fie de acord. Unii cu bucurie, alții, bineînțeles, cu ciudă că noi nu ne-am *maturizat*, pentru a ne putea transforma. Asta însă e altă problemă. Eu vorbesc numai de faptul că noi nu ne-am transformat nici chiar în urma unor influențe atât de puternice, și asta nu pot înțelege. Pentru că nu doicile și dădacele noastre ne-au ferit de această transformare. Într-adevăr, e trist și caraghios să te gândești că dacă n-ar fi existat Arina Radionovna, dădaca lui Pușkin, noi nu l-am fi avut poate pe Pușkin. Asta e o prostie? E posibil să nu fie? Dar dacă, într-adevăr, nu-i o prostie? Iată, acum mulți copii ruși sunt duși în Franța, ca să-i crească acolo. Ce s-ar întâmpla însă dacă acolo ar fi fost dus un alt Pușkin și el n-ar fi avut acolo nici pe Arina Radionovna, nici limba rusă din leagăn. Și oare Pușkin n-a fost rus? El, un coconaș, l-a ghicit pe Pugaciov[xxvii] și a pătruns în sufletul lui Pugaciov, și încă atunci când nimeni nu căuta să pătrundă în nimic. El, un aristocrat, i-a avut în sufletul său pe Belkin[xxviii]. El, prin forță artistică, s-a lepădat de mediul său și l-a judecat aspru, din punctul de vedere al spiritului popular, în Oneghin, pentru că el a fost un proroc și un vestitor. Există oare într-adevăr o combinație chimică între spiritul omenesc și pământul natal care te face să nu poți în nici un chip să te desprinzi de el, și chiar dacă te desprinzi, te întorci totuși înapoi. Doar slavofilismul nu ne-a picat din cer, și deși el s-a cristalizat mai târziu în proiectul de la

Moscova, totuși baza acestui proiect este mult mai amplă decât formula de la Moscova, și ea se află implântată în unele inimi mult mai adânc, poate, decât pare la prima vedere. Poate chiar și la cei din Moscova ea este mai amplă decât formula lor. Cât de greu este să te exprimi limpede întâia oară, chiar și față de tine însuți! Câte o idee puternică, viabilă nu se poate lămuri în decurs de trei generații, așa încât sfârșitul nu seamănă uneori de loc cu începutul...” Și iată aceste idei deșarte mă ascultau fără voie în vagon, înainte de a intra în Europa, în parte, de altfel, din pricina plictiselii și a lipsei de activitate. Pentru că trebuie să fim sinceri! Până acum, la noi, numai cei care n-au ce face se gândesc la astfel de lucruri. Ah, pe cât e de plictisitor să stai în vagon fără să faci nimic, pe atâta de plictisitor e să trăiești la noi în Rusia fără să-ți cauți de treaba ta. Deși alții te transportă, deși te îngrijesc, deși uneori chiar te leagănă așa fel, încât s-ar părea că nici nu-ți poți dori ceva mai mult, totuși e plictiseală, e plictiseală și tocmai din pricină că tu însuți nu faci nimic, pentru că prea mult se îngrijesc alții de tine, iar tu trebuie să stai și să aștepți până ce vei fi adus la destinație. Într-adevăr, uneori îmi vine să sar din vagon și să alerg alături de locomotivă, pe propriile mele picioare. Chiar dacă o să fie mai rău, chiar dacă, din neobișnuință, am să obosesc, am să cad jos, n-are importanță. În schimb, merg singur pe propriile mele picioare, în schimb, mi-am găsit o treabă a mea și o fac singur, în schimb, dacă se va întâmpla ca vagoanele să se tamponeze și să zboare cu roțile în sus, n-am să stau cu mâinile încrucișate, încuiat înăuntru, și să răspund cu spinarea mea pentru greșeala altora...

Dumnezeule, câte nu-ti vin în minte uneori, când n-ai ce face!

Între timp, începuse să se însereze. În vagoane s-au aprins luminile. În fața mea ședeau doi soți. Oameni în vârstă, moșieri și, pare-se, oameni buni. Se grăbeau să ajungă la expoziția de la Londra[xxix] unde voiau să stea doar

câteva zile, iar familia o lăsaseră acasă. În dreapta mea, se afla un rus care trăise zece ani în șir la Londra, ocupându-se cu afaceri comerciale, și care venise acum cu treburi la Petersburg numai pentru două săptămâni și care părea că pierduse complet noțiunea de dor de patrie. În stânga, ședea un englez get-beget, roșcat, cu părul despărțit printr-o cărare englezească și extrem de serios. Nu schimbase tot drumul cu nimeni nici un singur cuvințel în nici o limbă*;* ziua citise, absorbit, o carte scrisă cu acele litere de tipar foarte mici, pe care numai englezii le pot suporta și, pe deasupra, le mai pot lăuda pentru comoditatea lor. De îndată ce s-a făcut ora zece seara, el și-a scos numai decât ghetele și și-a pus papucii. Probabil că așa obișnuia toată viața și nu voia să-și schimbe tabieturile nici în vagon. Curând, toți ațipiră. Fluieratul și țăcănitul locomotivei te îndemnau irezistibil la somn. Stam și mă gândeam mereu și fără să-mi dau seama, am ajuns cu gândul la cuvintele „francezul nu are minte”, cu care am început acest capitol. Știți ceva? Până ajungem la Paris, am poftă să vă împărtășesc meditațiile mele din vagon, așa, din omenie: eu m-am plictisit în vagon, să vă plictisiți acum și voi. De altfel, trebuie să scutesc de asta pe ceilalți cititori și de aceea am să includ toate aceste meditații anume într-un capitol aparte, pe care am să-l intitulez *inutil.* Voi să vă plictisiți citindu-l, iar ceilalți îl pot sări ca pe un capitol inutil. Trebuie să te porți grijuliu și atent cu cititorul, iar cu prietenii poți să fii și drastic. Așadar!

CAPITOLUL III
și absolut inutil

De altminteri, acestea n-au fost meditații, ci, așa, niște cugetări, idei neîntemeiate, chiar reverii „despre una și despre alta, dar mai mult despre nimic”. Mai întâi, am făcut o incursiune în trecut și am început să meditez înainte de toate la omul care a creat aforismul de mai sus despre mintea franceză, am început să meditez așa, pe nepusă masă, tocmai în legătură cu acest aforism. Acest om a fost un mare liberal pentru vremea sa. Deși a purtat toată viața, nu se știe de ce, veșmânt franțuzesc, perucă pudrată și o săbiuță la spate, pentru a-și arăta originea sa de cavaler (pe care nu o avea de loc) și pentru a-și apăra onoarea personală în anticamera lui Potemkin, de îndată ce și-a scos nasul peste graniță a început să se lepede de Paris, folosind toate textele biblice, și a hotărât că „francezul nu are minte” și că ar fi socotit drept cea mai mare nenorocire pentru el s-o aibă. De altfel, nu cumva să credeți că am adus vorba de săbiuță și de veșmânt de catifea ca o dojană la adresa lui Fonvizin? Câtuși de puțin! Doar nu trebuia să-și pună un zăbun, și încă în acele vremuri, când și acum unii domni, pentru *a fi ruși* și a se contopi cu poporul, nu și-au pus totuși zăbun, ci și-au născocit un costum de balet, aproape ca acela în care Uslad, îndrăgostit de Ludmila lui, ce poartă pe cap *kokoșnic*, iese de obicei pe scenă în opera populară rusă. Nu, veșmântul franțuzesc era pe atunci cel puțin mult mai pe înțelesul poporului: „Boierul, pasămite, se vede cât de colo, că doar boierul n-o să umble în zăbun”. Am auzit nu demult că un moșier de acum, ca să se contopească cu poporul, a început să poarte de asemenea *costum rusesc* și să vină îmbrăcat în el la adunările obștii, iar țăranii, cum îl

vedeau, își ziceau între ei: „Ce tot vine pe la noi mascatul ăsta?” Și, până la urmă, moșierul nu s-a contopit cu poporul.

— Nu, eu însă nu, eu n-o să cedez nimic, mi-a spus un alt domn. O să-mi rad barba înadins, iar dacă va fi nevoie, o să port și frac. O să fac ceea ce mi-am propus, dar n-o să arăt de loc că vreau să mă amestec cu obștea. O să fiu gospodar și-o să fiu zgârcit și socotit, chiar o să asupresc și am să storc și bani, dacă o să fie nevoie. O să mă respecte mai mult. Tocmai aceasta e principalul: să obții de la bun început să fii respectat într-adevăr.

„Ei, drăcie! mi-am zis eu. Parcă se pregătește să dea iama în oameni de alt neam. Curat consiliu militar.”

— Da, mi-a spus un altul - de altminteri un domn cât se poate de simpatic - dar dacă, după ce mă înscriu în vreo obște, adunarea o să hotărască să fiu biciuit pentru cine știe ce, ce-o să se întâmple atunci?

„Ei și?” am vrut deodată să-l întreb, dar nu l-am întrebat, fiindcă m-am temut. Ce-o fi asta? De ce oare până acum noi ne temem uneori, să ne spunem multe gânduri de-ale noastre? „Ei și? mi-am zis eu în sinea mea. Și ce dacă te-ar fi biciuit?” Profesorii de estetică denumesc asemenea întorsături tragicul din viață și nimic mai mult. Din pricina asta trebuie să trăiești oare izolat de toți ceilalți? Nu, dacă e să fii cu toții împreună, atunci să fii de-a binelea împreună cu toți, iar dacă rămâi izolat, atunci rămâi de-a binelea izolat. În alte locuri, oamenii au îndurat și mai mult, ba încă și femei neajutorate și copii.

— Vai de mine, ce femei și copii?! ar fi strigat interlocutorul meu. Obștea ar fi pus să mă biciuiască pentru o nimica toată, pentru cine știe ce vacă ce a nimerit în grădina cuiva, iar dumneata, gata, ai și făcut din asta o chestiune generală.

— Desigur, e ridicol, treaba însăși e ridicolă, murdară, de nu-ți vine să te murdărești. Chiar e necuviincios să vorbești de ea. Ducă-se cu toții pe apa sâmbetei: să-i

biciuiască pe toți, că doar nu pe mine or să mă biciuiască! Eu însă, din partea mea, sunt gata să răspund cum vreți la hotărârea obștii; simpaticul meu interlocutor n-ar fi încasat nici o lovitură de vargă chiar dac-ar fi fost cu putință să i se aplice hotărârea obștii: „O să-i luăm, fraților, o amendă în bani, pentru că și treaba asta este nobilă la el. Nu-i deprins. Iată, alde noi, tocmai de aceea au șezut, ca să fie biciuiți”, așa ar fi hotărât obștea, folosind spusa primarului dintr-o schiță din gubernie a lui Șcedrin...

— Astea-s vederi retrograde! va striga cineva, citind acestea. Să fii pentru bătaia cu vergile! (Zău, cineva o să deducă din asta că sunt pentru bătaia cu vergile!)

— Vai de mine, despre ce vorbești? va spune,un altul. Ai vrut să vorbești despre Paris, și când colo, ai ajuns la vergi! Unde vezi dumneata aici Parisul?

— Ce-nseamnă asta, va adăuga un al treilea, dumneata scrii că toate astea le-ai auzit nu demult, iar de călătorit, ai călătorit vara! Cum de-ai putut să te gândești la toate acestea încă atunci, în vagon?,

— Da, este într-adevăr o problemă, răspund eu. Dați-mi voie însă, acestea sunt doar amintiri de iarnă despre impresii de vară. Iar la impresiile de iarnă s-au amestecat fapte de iarnă. De altminteri, îmi amintesc că în timp ce mă apropiam de Eydtkuhnen, am început să meditez mai ales la tot ce este al nostru, pe care l-am părăsit pentru Europa, și mi-amintesc că unele reverii ale mele erau în acest spirit. Meditam tocmai în ce fel s-a reflectat, la noi, în diferite timpuri Europa și a căutat să pătrundă mereu cu civilizația sa și în ce măsură ne-am civilizat și câți anume dintre noi s-au civilizat până azi. Văd acum singur că toate acestea sunt parcă inutile aici. De altminteri, v-am prevenit că tot acest capitol este inutil. La ce m-am oprit însă? Da! La veșmântul franțuzesc. De la el a început totul!

Așadar, unul din aceste veșminte franțuzești a scris atunci *Brigadierul*[xxx]. După vederile de atunci, *Brigadierul* era o piesă uimitoare și a produs o impresie extraordinară.

„Chiar de-ai muri, Denis, tot n-ai putea scrie ceva mai bun”, spunea însuși Potemkin. Toți au început să se miște de parcă s-ar fi trezit din somn. Oare și atunci - îmi continuam eu cugetările mele neîntemeiate - oamenii se plictisiseră să nu facă nimic și să fie conduși de alții? Nu vorbesc numai de francujii de atunci și vreau să adaug, totodată, că noi suntem o națiune extrem de credulă și că toate acestea se trag de pe urma firii noastre blajine. Bunăoară, stăm toți degeaba, își deodată ni se pare că cineva a spus ceva, că a făcut ceva, că s-a trezit propriul nostru spirit, că s-a găsit ceva de făcut și atunci ne năpustim cu toții și suntem neapărat încredințați că acum începe. De zboară o muscă noi credem că a trecut ditai elefantul. Lipsa de experiență a tinereții, și în plus foametea. Asta a început la noi, pare-se, mai înainte de *Brigadierul,* bineînțeles, atunci încă într-o măsură microscopică, și continuă neschimbat până în prezent: am găsit ceva de făcut și țipăm de bucurie. A țipa și a minți de bucurie - la noi asta este pe primul plan: trec vreo doi ani și ne împrăștiem care încotro, abătuți. Și uite că nu obosim și suntem gata s-o luăm de la capăt încă de o sută de ori. Cât privește însă alte proptele, pe vremea lui Fonvizin, în masă nimeni nu se îndoia că acestea erau cele mai sfinte, cele mai europenești proptele și cea mai simpatică tutelă. Bineînțeles, și astăzi sunt puțini aceia care se îndoiesc. Tot partidul nostru radical progresist se pronunță cu fervoare pentru proptele străine. Dar atunci, o, atunci era pe vremea unei credințe atât de mari în felurite proptele, încât este de mirare cum de n-am mutat noi atunci munții din loc și cum toate aceste ale noastre podișuri Alaune, culmi de la Pargolovo și vârfuri din Valdai se mai află încă pe locurile lor. E adevărat, un poet din acele vremuri spusese astfel despre un erou:

De urca pe munte - muntele gemea,
De-o pornea pe valuri - valul clocotea![xxxi]

Dar se pare că nu era decât o metaforă. Apropo, domnilor: acum nu vorbesc decât numai și numai de literatură, și anume de beletristică. Vreau să urmăresc, prin ea, influența crescândă și binefăcătoare a Europei asupra patriei noastre. Adică ce fel de cărți se editau și se citeau atunci (până la *Brigadier* și pe timpul lui), fiindcă nu-ți poți închipui așa ceva fără o oarecare mândrie plină de bucurie din partea noastră! Avem acum un scriitor admirabil, o podoabă a vremurilor noastre, un oarecare Kuzma Prutkov[xxxii]. Marele lui cusur este o modestie neobișnuită: n-a scos nici până azi o ediție completă a operelor sale. Astfel, odată, foarte demult, i-a apărut la rubrica *varia* din *Sovremennik* o lucrare: *Însemnările bunicului meu.* Imaginați-vă ce-a putut nota atunci acest bunic bondoc, în vârstă de șaptezeci de ani, de pe vremea Ecaterinei a II-a, trecut prin multe, prezent la recepții și la asediul Oceakovului[xxxiii] și care, întors în ocina sa, s-a apucat să-și scrie amintirile. Probabil că avea lucruri interesante de notat. Câte nu văzuse omul acesta! Ei bine, la el nu găsești nimic altceva decât anecdote din astea:

„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE MONT- BAZON. O dată, o tânără foarte drăguță l-a întrebat, liniștită, pe cavalerul de Montbazon, în prezența regelui: «*Ce credeți, domnule, câinele e legat de coadă, sau coada de câine?» La care cavalerul acela, foarte isteț în răspunsuri, i-a replicat cu o voce de loc tulburată, ci, dimpotrivă, foarte fermă: «Doamnă, liber este oricine să apuce câinele ori de coadă, ori de cap». Răspunsul acesta i-a făcut mare plăcere regelui și cavalerul n-a rămas nerăsplătit pentru el.*”

Credeți că asta este o înșelătorie, o prostie și că un asemenea bunic m-a existat niciodată pe lume? Vă jur însă că chiar eu am citit, în copilăria mea, când aveam zece ani, o carte de pe vremea Ecaterinei a II-a, în care era și următoarea anecdotă. Mi-a plăcut atât de mult, încât am învățat-o chiar atunci pe de rost și n-am uitat-o nici azi:

„RĂSPUNSUL SPIRITUAL AL CAVALERULUI DE ROHAN. *Se știe că gura cavalerului de Rohan mirosea foarte urât. O dată, pe când asista la deșteptarea prințului de Condé, acesta i-a spus: «Dați-vă la o parte, cavalere de Rohan, că tare urât mai mirosiți». La care, cavalerul a răspuns pe loc: «Nu eu miros, preamilostive prinț, ci dumneavoastră, fiindcă vă dați acum jos din pat».”*

Adică, imaginați-vă pe acest moșier, oștean bătrân, poate chiar fără un braț, cu o moșiereasă bătrână, cu o sută de slugi, cu copii alde Mitrofanușka, care se duce sâmbăta la baie și se desfată până la uitare de sine în aburi; iată-l cu ochelarii pe nas citind grav și solemn, silabă cu silabă, asemenea anecdote și luând totul drept purul adevăr, aproape drept o obligație de serviciu. Cât de naivă era credința de atunci în seriozitatea și în necesitatea unor asemenea știri din Europa! „Se știe, pasămite, că gura cavalerului de Rohan mirosea foarte urât”... Cine știe, de ce să știe și ce urși din gubernia Tambov știu asta? Și apoi, cine ar vrea să știe așa ceva? Dar asemenea întrebări liber-cugetătoare nu-l tulbură pe bunic. El își închipuie cu naivitate de copil că această „culegere de vorbe de duh” este cunoscută la curte, și asta-i ajunge. Da, firește, pe atunci Europa ne era ușor accesibilă, fizic, bineînțeles. Căci, moral, nu ne puteam lipsi de gârbaci. Ne puneam ciorapi de mătase, peruci, ne aninam săbiuțe și - gata europeanul. Toate acestea nu numai că nu ne stinghereau, ba chiar ne plăceau. În realitate însă, totul rămânea ca și înainte: după ce dădeam la o parte pe Rohan (despre care, de altminteri, nu se știa decât că-i mirosea foarte urât gura) și ne scoteam ochelarii, ne răfuiam cu slugile, ne purtam la fel de patriarhal cu familia, biciuiam la fel în grajd pe un vecin din mica nobilime, dacă se purtase necuviincios, și tot la fel eram slugarnici față de persoanele sus-puse. Chiar și pentru țăran era mai pe înțeles: era disprețuit mai puțin, obiceiurile lui erau desconsiderate mai puțin, știam mai

mult despre el, îi eram mai puțin străini, mai puțin nemți. Iar că ne dădeam ifose față de el, apoi boierul de-aia-i boier, ca să-și dea ifose. Deși îl biciuiam uneori până își dădea duhul, totuși eram parcă mai dragi poporului decât cei de acum, fiindcă eram mai apropiați de el. Într-un cuvânt, toți acești domni erau oameni simpli; nu căutau să despice firul de păr în patru, luau, băteau, furau, își îndoiau spinarea cu înduioșare și-și trăiau veacul în pace și belșug, „în naiv desfrâu conștiincios”. Mi se pare chiar că toți acești bunici nu erau de loc chiar atât de naivi nici în privința lui alde Rohan ori Montbazon.

Erau, poate, uneori, chiar și mai vicleni și mai cu scaun la cap în privința tuturor influențelor europene de sus din acea vreme. Toată această fantasmagorie, toată această mascaradă, toate aceste veșminte, manșete, peruci, săbiuțe franțuzești, toate aceste picioare durdulii, stângace, vârâte în ciorapi de mătase; toți acești soldați de atunci în peruci și încălțări nemțești, toate acestea erau, mi se pare, viclenii strașnice, o păcăleală slugarnică, de lacheu, de jos în sus, așa încât chiar poporul băga de seamă uneori acest lucru și-l înțelegea. Firește, poți fi și grămătic, și potlogar, și brigadier, și în același timp să crezi cât se poate de naiv și de înduioșător că tocmai cavalerul de Rohan este „cel mai fin «superfluu»”[xxxiv]. Dar asta nu împiedica nimic: Gvozdilovii continuau să bată ca și înainte. Poteomkim al nostru și alții ca el aproape că-i biciuiau în grajdurile lor pe alde Rohanii noștri. Alde Montbazon furau și de la vii și de la morți, pumni în manșete și picioare în ciorapi de mătase împărțeau gârbaci în ceafă își în spinare, iar marchizii trândăveau la recepțiile de la curte,

Pentru izbândă îndeletnicindu-se cu ceafa să plătească [xxxv]

Într-un cuvânt, toată această Europă de comandă și comandată se acomoda uimitor de bine pe atunci la noi,

începând cu Petersburgul, cel mai fantastic oraș, cu cea mai fantastică istorie din toate orașele de pe glob.

Acum însă, lucrurile s-au schimbat, și Petersburgul și-a atins țelul. Acum suntem pe deplin europeni și ne-am maturizat. Acum Gvozdilov însuși a devenit dibaci, când trebuie să bată, păstrează buna-cuviință, face pe burghezul francez, și nu va trece mult și o să înceapă, ca un nord-american din statele de sud, să apere, cu ajutorul a fel de fel de texte, necesitatea comerțului de negri. De altminteri, apărarea pe bază de texte trece acum din statele americane și în Europa. Am să ajung acolo și o să văd cu propriii mei ochi, mă gândeam eu. Nu poți învăța niciodată din cărți ceea ce vezi cu propriii tăi ochi. Apropo de Gvozdilov: de ce oare Fonvizin a făcut ca una din cele mai admirabile fraze din *Brigadierul* său să fie rostită nu de Sofia, ce reprezenta, în comedie, evoluția nobilă și umană europeană, ci tocmai de nătânga nevastă a brigadierului, pe care a făcut-o atât de nătângă, și nu o nătângă simplă, ci una retrogradă, încât au ieșit la suprafață toate ațele și toate prostiile pe care aceasta le debitează, de parcă nu ea le spune, ci altcineva ascuns în spatele ei? Iar atunci când adevărul a trebuit să fie spus, l-a spus totuși nu Sofia, ci nevasta brigadierului. A făcut-o nu numai proastă ca noaptea, ci chiar și femeie rea; el s-a temut parcă, și a socotit chiar că este imposibil, din punct de vedere artistic, ca o asemenea frază să iasă din gura binecunoscutei Sofia, cea cu educație de seră, și a considerat că ar fi mai firesc ca ea să fie rostită de o femeie simplă și proastă. Acest pasaj merită să fie reamintit. Este extrem de interesant, și tocmai prin faptul că a fost scris fără nici o intenție și fără nici un gând ascuns, în mod naiv și poate chiar din întâmplare. Nevasta brigadierului îi spune Sofiei:

„...La noi în regiment, în compania întâi, a fost un căpitan pe nume Gvozdilov; *nevasta lui era foarte-foarte tânără. Se întâmpla așa ca el să se supere cine știe din ce pricină, da mai ales și mai tare când era beat; și, crede-mă,*

zău, maică, o bătea, o bătea uneori, de-i scotea sufletul pentru te miri ce. Nu-i treaba mea, desigur, dar când o vedeam, mă podidea uneori plânsul.

Sofia: *Vă rog, doamnă, nu mai povestiți lucruri care revoltă omenirea!*

Soția brigadierului: *Vezi, maică, tu nici nu vrei să auzi asemenea lucruri, dar căpitănesei cum îi venea să îndure?*"

În felul acesta și-a dat în petic binecrescuta Sofia, cu toată sensibilitatea ei de seră, în fața acestei femei simple. Este un admirabil *repartie* (adică replică) a lui Fonvizin, și el nu are nimic mai nimerit la țintă, mai uman și... mai întâmplător. Avem, și acum, printre cei mai înaintați oameni ai noștri, destui asemenea progresiști de seră, care sunt extrem de mulțumiți de situația lor de seră și nu cer nimic mai mult. Dar cel mai remarcabil este faptul că Gvozdilov își bate și acum căpităneasa și cu o aplicațiune poate își mai mare ca înainte. Zău că-i așa. Se spune că înainte, asta se făcea mai din suflet, mai din inimă! Pe cine mi-i drag, pe acela, pasămite, îl și bat. Se zice că până și nevestele erau alarmate dacă nu erau bătute: dacă nu te bate, înseamnă că nu te iubește. Dar toate acestea erau primitive, spontane, moștenite. Acum și acestea au evoluat. Acum, Gvozdilov bate aproape din principiu, și o face pentru că a mai rămas prost, adică om de modă veche și nu cunoaște rânduielile noi. După rânduielile noi, te poți răfui și mai bine chiar fără pumn. Perorez atâta despre Gvozdilov, fiindcă despre el se scriu la noi până în prezent fraze ultraprofunde și ultraumanitare. Și se scrie atâta, încât și publicul s-a plictisit. Gvozdilov este încă atât de viabil la noi, în ciuda tuturor articolelor, încât este aproape nemuritor. Da, e viu și sănătos, sătul și beat. Acum e fără o mână și fără un picior și, asemenea căpitanului Kopeikin, „într-un anumit sens și-a vărsat sângele”[xxxvi]. Nevasta lui nu mai este de mult „foarte-foarte tânără” cum era înainte. A îmbătrânit, fața i s-a tras și s-a îngălbenit, au brăzdat-o încrețiturile și suferințele. Dar când soțul și căpitanul ei

zăcea bolnav, fără mână, ea nu s-a dezlipit de patul lui, a vegheat noaptea la căpătâiul lui, fără să închidă ochii, l-a alinat, a vărsat lacrimi amare pentru el, șoptindu-i: dragul ei, bravul ei, șoimul ei, viteazul ei soldat. Pe de o parte, asta n-are decât să revolte sufletul, n-are decât, n-are decât! Dar pe de altă parte: trăiască femeia rusă, și nu există nimic mai bun în lumea noastră rusă decât dragostea ei nemărginit de iertătoare. Așa-i, nu? Cu atât mai mult că acum și Gvozdilov, când este treaz, uneori nu-și bate nevasta, adică o bate mai rar, păstrează buna-cuviință și chiar îi spune câteodată o vorbă mângâietoare. A simțit la bătrânețe că fără ea nu poate s-o ducă; e calculat, e burghez și dacă o bate și acum când și când, o face numai la beție, și din veche obișnuință, când îl apucă prea tare urâtul. Orice-ați spune, e totuși un progres, e totuși o consolare. Iar noi suntem atât de mari amatori de consolări...

Da, acum noi ne-am consolat cu totul, ne-am consolat prin noi înșine. N-are decât ca în jurul nostru totul să nu fie încă nici azi prea frumos, dar în schimb noi înșine suntem atât de frumoși, atât de civilizați, atât de europeni, încât până și oamenilor din popor li se face greață când se uită la noi. Acum poporul ne socotește cu totul străini, nu înțelege nici un cuvânt de-al nostru, nici o carte de-a noastră, nici un gând de-al nostru, și aceasta, orice-ați spune, e un progres. Azi, noi disprețuim atât de adânc poporul și tot ce vine din popor, încât avem față de el un dispreț nou, nemaivăzut, pe care nu l-am avut nici pe timpul Montbazonilor și al Rohanilor noștri, și aceasta, orice-ați spune, e un progres. În schimb, acum cât suntem de înfumurați de chemarea noastră civilizatoare, cu ce fose rezolvăm problemele, și încă ce probleme; bază nu există, popor nu există, națiа nu este decât un anumit sistem de impozite, sufletul este o *„tabula rasa”,* o ceară din care poți să faci pe loc un om adevărat, un om universal, un *hamunculus,* și pentru aceasta e de ajuns doar să folosești

roadele civilizației europene și să citești două-trei cărți. În schimb, cât suntem de calmi, măreț de calmi acum, fiindcă nu ne îndoim de nimic, am rezolvat totul și am iscălit totul. Cu câtă satisfacție calmă l-am făcut cu ou și cu oțet pe Turgheniev, bunăoară,[xxxvii] pentru că a cutezat să nu se liniștească împreună cu noi, să nu se mulțumească cu personalitățile noastre. impunătoare, a refuzat să ne considere drept idealul său și a căutat ceva mai bun decât noi. Mai bun decât noi, Doamne-ferește! Există oare sub soare ceva mai frumos și mai infailibil decât noi? A pățit-o pentru Bazarov[xxxviii], pentru zbuciumatul și tristul Bazarov (semn al unei inimi mari), cu tot nihilismul lui. L-am făcut cu ou și cu oțet chiar și pentru Kukșina[xxxix], pentru acest păduche progresist, pe care Turgheniev l-a desprins din realitatea rusă pentru a ni-l arăta nouă, și am mai adăugat că el este împotriva emancipării femeii. Or, toate acestea sunt un progres, orice-ați spune! Acum noi stăm în fața poporului plini de atâta înfumurare de căprar, de atâta ifos de majuri ai civilizației, încât ți-e mai mare dragul să privești: mâinile înfipte în șolduri, privirea arogantă, și ne uităm în sus, ne uităm și rostim din când în când, scuipând cu dispreț: ,,Ce-am putea noi să învățăm de la tine, țărănoiule, când întreaga nație, întregul popor nu este, de fapt, decât o noțiune retrogradă, și o așezare a dărilor, și nimic mai mult?” Doar n-o să cedăm în fața prejudecăților, zău așa! A, Dumnezeule, apropo, acum... Domnilor, să presupunem, pentru o clipă, că mi-am terminat călătoria și că m-am întors în Rusia. Permiteți-mi să vă spun o anecdotă. Într-o zi, în toamna aceasta, m-am apucat să citesc unul din cele mai progresiste ziare. Îmi arunc ochii pe el și văd o știre din Moscova. La rubrica *„Alte rămășițe ale barbariei”*[xl] (sau ceva în genul acesta, în orice caz însă, ceva foarte tare. Păcat numai că n-am acum ziarul în fața ochilor). Și iată că acolo se povestește o anecdotă: cică o dată, tot în toamna asta, într-o dimineață, la Moscova, a apărut o birjă; în birjă ședea o pețitoare beată, înzorzonată

de sus până jos cu funde, și cânta un cântec. Vizitiul, și el împopoțonat cu funde și tot beat, îngâna și el un cântec. Până și calul avea funde. Nu știu însă dacă era beat sau nu. Probabil că era beat. Pețitoarea ținea în mână o legăturică de la niște tineri căsătoriți care petrecuseră, probabil, o noapte fericită, și pe care o ducea s-o arate. În legăturică era, bineînțeles, o anumită îmbrăcăminte ușoară, care, la oamenii de jos, se arată, de obicei, a doua zi părinților miresei. Oamenii râdeau, privind pețitoarea: prilej de râs. Ziarul relata cu indignare, cu ifos și dispreț, această nemaiauzită barbarie, „care s-a păstrat până acum, cu toate succesele civilizației!" Vă mărturisesc, domnilor, că am izbucnit în hohote de râs. O, să nu credeți, vă rog, că apăr canibalismul primitiv, îmbrăcămintea ușoară, vălurile și altele. E rău, e indecent, e sălbatic, e slav, știu, sunt de acord, deși toate acestea s-au făcut, bineînțeles, fără rea intenție, ci, dimpotrivă, cu scopul de a elogia pe tânăra căsătorită, din naivitate, din pricină că nu se cunoaște ce este mai bun, superior, european. Nu - de altceva am râs. Și anume: mi-am amintit deodată de cucoanele noastre și de magazinele noastre de mode. Bineînțeles, doamnele civilizate nu-și mai trimit acum îmbrăcămintea ușoară părinților, dar atunci, de pildă, când trebuie să comande o rochie la croitoreasă, cu cât tact, cu cât calcul subtil și cu câtă cunoaștere a lucrurilor știu să pună vată în anumite locuri ale fermecătoarei lor rochii europene! Pentru ce vată? Pentru eleganță, bineînțeles, pentru estetică, *pour paraître*[2]*...* Mai mult: fiicele lor, aceste nevinovate ființe în vârstă de șaptesprezece ani, care abia au părăsit pensionul, și acestea știu de vată, știu totul; și la ce servește vata, și unde anume, în ce părți trebuie folosită această vată, și pentru ce, adică, cu ce scop anume se folosesc toate acestea... Ei bine, mi-am zis eu, râzând, aceste griji, aceste preocupări, aceste preocupări *conștiente* pentru adausuri de vată, or fi, oricum, mai pure,

[2] Pentru aparențe. (fr.)

mai morale, mai decente decât acea nenorocită îmbrăcăminte ușoară care este dusă, cu convingere naivă, părinților, cu convingerea că tocmai așa trebuie, că tocmai așa e moral!...

Pentru Dumnezeu, să nu credeți, prietenii mei, că vreau acum să perorez, așa, deodată, că civilizația nu este progres, ci că, dimpotrivă, în ultimul timp în Europa ea a amenințat totdeauna cu biciul și cu închisoarea orice progres! Să nu credeți că am să încep a demonstra că la noi se confundă în mod barbar civilizația și legile dezvoltării normale, adevărate, a demonstra că civilizația a fost de mult condamnată chiar în Apus și că acolo ea este apărată numai de proprietari (deși acolo toți sunt proprietari sau vor să fie proprietari) ca să-și salveze banii. Să nu credeți că am să încep a demonstra că sufletul omenesc nu este *„tabula rasa”,* nu este ceară din care se poate modela un omuleț universal; că este nevoie, înainte de toate, de natură, apoi de știință, apoi de viață de sine stătătoare, reală, nestânjenită și de încredere în forțele tale proprii, naționale. Să nu credeți că am să vă spun - de parcă n-aș ști - că progresiștii noștri (deși nici pe departe toți) nu sunt de loc pentru vată își o înfierează la fel cum înfierează și îmbrăcămintea ușoară. Nu! Vreau să spun acum numai un singur lucru: în acel articol îmbrăcămintea ușoară era condamnată și blestemată nu întâmplător, nu se spunea pur și simplu că este o barbarie, ci, pe cât se vede, era demascată barbaria poporului, națională, spontană, în opoziție cu civilizația europeană a înaltei noastre nobile societăți. Articolul se grozăvea, articolul parcă nici nu voia să știe că înșiși demascatorii sunt, poate, de o mie de ori mai răi, și mai dezgustători, că n-am făcut decât să schimbăm unele prejudecăți își ticăloșii cu alte prejudecăți și ticăloșii și mai mari. Articolul parcă nu observa aceste prejudecăți și ticăloșii ale noastre proprii. La ce bun, la ce bun să stai atât de țanțoș deasupra poporului, cu mâinile în șolduri și să scuipi cu dispreț?... Pentru că această credință

în infailibilitate și în dreptul de a face o asemenea demascare este ridicolă, îngrozitor de ridicolă. Credința aceasta este sau pur și simplu o sfruntare a poporului, sau, în sfârșit, o ploconire slugarnică, oarbă, tocmai în fața formelor europene ale civilizației; ceea ce este și mai ridicol.

Dar ce să mai vorbesc! Asemenea fapte se numără cu miile în fiecare zi. Scuzați-mă pentru anecdotă.

De altminteri, păcătuiesc. Da, păcătuiesc! Și asta pentru că am sărit prea repede de la bunici la nepoți. Au fost și interludii. Amintiți-vă de Ceațki. Acesta nu este un bunic șiret și naiv și nici un urmaș plin de sine, care stă țanțoș și care a dezlegat toate problemele. Ceațki este un tip cu totul aparte al Europei noastre ruse, este un tip simpatic, entuziast, care suferă, care invocă și Rusia, și „baza", și care, cu toate acestea, a plecat totuși iar în Europa atunci când trebuia să găsească un colțișor în care să se aciuiască sufletul lui obidit[xli]... este, într-un cuvânt, un tip cu totul inutil acum și care a fost extrem de util cândva. E un palavragiu, un flecar, dar un palavragiu sincer și care se rușinează de inutilitatea lui. El a renăscut acum în noua generație, și noi credem în forțele tinere, noi credem că el va apărea curând din nou, de data aceasta însă nu într-o criză de isterie, ca la balul lui Famusov, ci ca învingător, mândru, puternic, blând și iubitor. În plus, el va înțelege, până atunci, că colțișorul pentru sufletul lui obidit nu se găsește în Europa, ci, poate, chiar sub nasul lui, și va găsi ce să facă, și va începe să facă. Și știți ceva? Sunt încredințat că la noi nu toți sunt acum numai majuri ai civilizației și despoți europeni; sunt încredințat, susțin, că omul tânăr s-a născut... dar despre aceasta mai târziu. Aș vrea să mai spun încă două cuvinte despre Ceațki[xlii]. Un singur lucru nu înțeleg: Ceațki a fost doar un om foarte inteligent. Cum se poate ca un om inteligent să nu-și găsească o treabă? Ei toți nu și-au găsit-o, nu și-au găsit două-trei generații la rând. E un fapt, și împotriva faptului

s-ar părea că nici n-ar trebui să vorbești, dar de întrebat din curiozitate se poate întreba. Așadar, nu înțeleg cum este cu putință ca un om inteligent, indiferent în ce timp, indiferent de împrejurări, să nu-și poată găsi o treabă? Se zice că acesta este un punct discutabil, dar, în adâncul inimii mele, eu nu-l cred așa câtuși de puțin. Mintea de aceea îți este dată, ca să dobândești ceea ce vrei. Nu poți merge o verstă, mergi numai o sută de pași și tot e mai bine, tot este mai aproape de țintă, dacă mergi către o țintă. Iar dacă vrei negreșit să ajungi la țintă dintr-un singur pas, asta, după mine, nu înseamnă de doc inteligență. Asta se cheamă chiar boierie. De muncit, nu ne place, de mers pas cu pas nu suntem obișnuiți, mai bine e să sărim dintr-un pas până la țintă sau să devenim un Regulus[xliii]. Tocmai asta este boieria. Totuși, Ceațki a făcut foarte bine că a șters-o atunci din nou peste graniță: dacă ar mai fi întârziat puțin, ar fi plecat în Răsărit și nu în Apus[xliv]. La noi, Apusul este îndrăgit, foarte îndrăgit, și în caz extrem, când e vorba la o adică, toți pleacă într-acolo. Iată că și eu plec într-acolo. *„Mais moi, c'est autre chose.”*[3] I-am văzut acolo pe toți, adică pe foarte mulți, pe toți nici nu poți să-i numeri, și ei toți caută, se pare, un colțișor pentru sentimentul jignit. Cel puțin, ceva caută. După balul lui Famusov, și, în genere, când balul s-a terminat, generația lui Ceațki de ambele sexe s-a înmulțit acolo, ca nisipul mării, și chiar nu numai Ceațki: doar ei au plecat toți într-acolo, din Moscova. Câți Repelitovi sunt acum acolo, câți Skalozubi, care, pentru meritele lor, au fost trimiși la băi pentru că nu mai sunt buni de nimic! Acolo, Natalia Dmitrievna, împreună cu bărbatul ei, este membru permanent. Până și contesa Hlestova se duce acolo în fiecare an. Toți acești domni s-au săturat până și de Moscova. Numai Molcealin nu-i acolo: el a hotărât altfel și a rămas acasă, numai el singur a rămas acasă. Cu alte cuvinte, el s-a consacrat patriei, țării natale. Acum nici nu

[3] Dar eu, este altceva! (fr.).

poți să-i ajungi cu prăjina la nas; acum nu l-ar lăsa pe Famusov să intre nici în antreu: „Ia, niște vecini de moșie; în oraș nici nu-i saluți”. Este în pâine, și-a găsit o treabă la Petersburg și... și-i merge bine. „Cunoaște Rusia, și Rusia îl cunoaște.”[xlv] Da, îl cunoaște bine și n-o să-l uite multă vreme. Acum nici nu tace, dimpotrivă, numai el vorbește. E cel mai indicat să știe totul... Da ce să mai vorbim despre el! Am adus vorba despre ei toți, care caută un colțișor fericit în Europa și, zău, credeam că o duc mai bine acolo. Or, pe fețele lor se citește atâta tristețe... Sărmanii de ei! Cât se zbuciumă ei, ca, de altfel, din totdeauna, câtă mobilitate, nefirească și tristă e în ei. Umblă toți cu ghiduri și în fiecare oraș se năpustesc lacomi să vadă lucrurile rare, și, zău, parcă o fac din obligație, parcă își continuă slujba din țară: nu lasă să le scape nici un palat cu trei ferestre dacă, bineînțeles, este menționat în ghid, nici o casă de primar, care seamănă extrem de mult cu cea mai obișnuită Casă din Moscova sau din Petersburg; își holbează ochii la cărnurile lui Rubens și cred că sunt cele trei grații, pentru că așa e scris în ghid; se reped la Madona Sixtină și stau în fața ei, așteptând muți ca să se întâmple ceva dintr-o clipă în alta, ca cineva să iasă de sub dușumea și să le risipească tristețea fără temei și oboseala. Și pleacă, mirați că nu s-a întâmplat nimic. Asta nu e curiozitatea plină de suficiență și absolut mecanică a turiștilor și turistelor din Anglia, care se uită mai mult în ghiduri decât la obiectele rare, care nu caută nimic, nici nou, nici uimitor, și care nu fac decât să verifice dacă scrie exact în ghid și câte picioare are obiectul în lungime sau câte livre cântărește. Nu, curiozitatea noastră este într-un fel bizară, nervoasă, nesățioasă și care știe bine dinainte că niciodată nu va fi nimic și nu se va întâmpla nimic, bineînțeles, până la prima muscă; dacă a zburat o muscă înseamnă că acum începe de la capăt... Vorbesc acum numai despre oameni inteligenți. Celorlalți n-are rost să le purtăm de grijă; pe ei îi ocrotește întotdeauna Dumnezeu.

Și nici celor care s-au stabilit definitiv acolo, care își uită limba și încep să asculte de preoții catolici. De altminteri, despre întreaga masă se poate spune doar atât: de îndată ce noi toți trecem de Eydtkuhnen începem să semănăm uimitor cu acei cățeluși nenorociți care, rătăcindu-se de stăpân, aleargă de colo-colo. Credeți cumva că scriu cu ironie, că acuz pe cineva că, pasămite, „acum când ș.a.m.d., voi stați în străinătate! Problema țărănească este în dezbatere, iar voi stați în străinătate!” ș.a.m.d., o, câtuși de puțin. Și-apoi, cine sunt eu ca să acuz? Pentru ce să acuz și pe cine să acuz? „Am fi bucuroși să facem treabă, dar n-avem treabă; iar cea care este se face și fără noi. Posturile sunt ocupate, nu se întrevede nici un loc vacant. Ce rost are să ne băgăm nasul unde nu ne fierbe oala? Asta-i scuza, și atâta-i tot. Cunoaștem scuza pe de rost. Dar ce-i asta? Unde am ajuns? Unde am apucat să văd ruși în străinătate? Ne apropiem doar abia de Eydtkuhnen... Sau am și trecut de el? Într-adevăr, am trecut și de Berlin, și de Dresda, și de Köln. Am trecut de toate. Ce-i drept, mai sunt încă tot în vagon, dar în fața noastră nu-i Eydtkuhnen, ci Arquelin, și intrăm în Franța. Parisul, Parisul, doar de el am vrut să vorbesc și am uitat! M-am gândit prea mult la Europa noastră rusească; lucru scuzabil însă când tu însuți pleci să vizitezi Europa europeană. De altminteri, de ce să cer prea multe scuze? Doar acest capitol al meu este inutil.

CAPITOLUL IV
și nu inutil pentru călători

În care se hotărăște definitiv dacă într-adevăr „franțuzul n-are minte”.

Într-adevăr, de ce franțuzul n-are minte? mă întrebam examinându-i pe cei patru pasageri, francezi, care de-abia intraseră în vagonul nostru. Erau primii francezi pe care îi întâlneam pe pământul lor natal, dacă nu punem la socoteală vameșii de la Arquelin, de unde abia plecasem. Vameșii fuseseră extrem de politicoși, își făcuseră repede datoria, și am intrat în vagon foarte mulțumit de primul meu pas făcut în Franța. Până la Arquelin, în compartimentul nostru de opt locuri nu eram decât doi: eu și un elvețian, om simplu și modest, între două vârste, un tovarăș de drum extrem de plăcut, cu care stătusem de vorbă într-una vreo două ceasuri. Acum însă, eram șase și, spre mirarea mea, elvețianul meu, în prezența celor patru noi tovarăși de drum ai noștri, deveni deodată extrem de tăcut. M-am adresat lui, propunându-i să continuăm conversația noastră, dar el se pare că a căutat să-i pună capăt, mi-a răspuns ceva în doi peri, rece, aproape cu ciudă, s-a întors cu fața la fereastră și a început să urmărească priveliștea, iar peste o clipă, și-a scos ghidul lui în limba germană și s-a adâncit cu totul în lectura lui. L-am lăsat imediat în pace și am început să observ în tăcere pe noii noștri tovarăși de drum. Erau niște oameni ciudați. Nu aveau bagaje și nu semănau de loc a călători. N-aveau nici pachete, nici chiar haine care să fi amintit cât de cât un om plecat la drum. Purtau toți niște redingote ușoare,

foarte roase, uzate, ceva mai bune decât acelea pe care le poartă la noi ordonanțele ofițerilor sau, la sate, slugile moșierilor de mâna a doua. Aveau cămăși murdare, cravate în culori foarte vii și, de asemenea, foarte murdare; unul din ei purta la gât un rest de șal de mătase, dintre acelea care țin veșnic și care, după ce se freacă timp de cincisprezece ani de gâtul proprietarului, se îmbibă cu o livră întreagă de slin. Același om mai avea niște butoni cu briliante false, de mărimea unei nuci. De altminteri, purtarea lor avea un anume șic și chiar puțină bravadă. Toți patru păreau de aceeași vârstă, vreo treizeci și cinci de ani sau cam așa ceva și, cu toate că nu aduceau la chip, semănau extrem de mult unul cu altul. Aveau fețe scofâlcite, purtau barbișoane tip, franțuzești, care și ele semănau mult unul cu altul. Se vedea că erau oameni care trecuseră prin fel de fel de încercări care le întipăriseră pentru totdeauna pe față o expresie acră, totuși extrem de concentrată. Mi s-a părut, de asemenea, că se cunoșteau, deși nu-mi amintesc să fi schimbat măcar un singur cuvânt între ei. Nouă, adică mie și elvețianului, nu voiau, pe cât se pare, să ne acorde nici un fel de atenție și, tolăniți neglijent pe locurile lor, fluierau degajat, privind cu indiferență, dar stăruitor, pe fereastra compartimentului. Mi-am aprins o țigară și, neavând ce face, îi examinam. Ce-i drept, îmi puneam mereu întrebarea: ce-or fi ei, de fapt? Nu păreau nici muncitori, nici burghezi. Nu cumva erau militari în retragere, ceva „*à la demisolde*” [4] sau cam așa ceva? De altminteri, nu m-am ocupat prea mult de ei. Peste zece minute, de cum am ajuns la gara următoare, ei au sărit din vagon de îndată toți patru, unul după altul, trântind ușa în urma lor, și noi am și pornit mai departe. Pe linia asta trenurile aproape că nu stau în gări. Vreo două minute, cel mult trei, și de îndată gonesc mai departe. Transportul este admirabil, adică extrem de rapid.

[4] Cu jumătate de soldă. (fr.)

De îndată ce am rămas singuri, într-o clipită, elveţianul şi-a închis ghidul, l-a pus deoparte îşi s-a uitat la mine cu un aer mulţumit, vădit dornic să-şi continue conversaţia.

— Domnii aceştia n-au stat prea mult, am început eu, privindu-l, curios.

— N-au urcat decât pentru o staţie.

— Îi cunoaşteţi?

— Pe ei?... Păi, sunt poliţişti...

— Cum? Ce fel de poliţişti? am întrebat eu, uimit.

— Ei, vezi... Am observat de îndată adineauri că nu v-aţi dat seama...

— Şi... erau într-adevăr spioni? (Tot nu voiam să cred aşa ceva.)

— Bineînţeles; pentru noi au urcat.

— Ştiţi sigur asta?

— O, nu încape îndoială! Am călătorit de câteva ori pe aici. Le-am fost semnalaţi încă de la vamă. Când ni s-au controlat paşapoartele, le-au comunicat numele noastre ş.a. De aceea s-au şi urcat în tren, ca să ne însoţească.

— De ce să ne însoţească, de vreme ce ne-au văzut? N-aţi spus doar că le-am fost semnalaţi încă din gara ceea?

— Da, şi le-au spus şi cum ne cheamă. Dar asta nu era de ajuns. Acum însă, ne-au studiat cu de-amănuntul: faţa, hainele, valizele, într-un cuvânt, tot ce-i al nostru. Au remarcat şi butonii pe care-i purtaţi. Uite, aţi scos un portţigaret, au remarcat şi portţigaretul, ştiţi, toate amănuntele, particularităţile, adică cât mai multe particularităţi cu putinţă. La Paris, s-ar putea să dispăreţi, să vă schimbaţi numele (dacă sunteţi suspect, bineînţeles). Ei bine, toate aceste amănunte pot contribui la găsirea dumneavoastră. Toate acestea le telegrafiază de îndată din gara ceea, la Paris. Iar acolo, le păstrează pentru orice eventualitate, unde se cuvine. În plus, proprietarii de hoteluri trebuie să comunice toate amănuntele referitoare la străini, de asemenea până la cel mai mic detaliu.

— Dar de ce au fost atâția? Au fost doar patru, am continuat să-l întreb, încă tot puțin surprins.

— O, pe-aici sunt foarte mulți din aceștia! Probabil că de data aceasta sunt puțini străini, că dac-ar fi fost mai mulți, s-ar fi împărțit prin vagoane.

— Dar, dați-mi voie, nu s-au uitat la noi de loc. S-au uitat tot timpul pe fereastră.

— O, fiți fără grijă, au examinat ei totul... Pentru noi s-au urcat în tren!

„Ei poftim - mi-am zis eu - să mai spui că «franțuzul n-are minte», și (recunosc cu rușine) l-am privit oarecum neîncrezător pe elvețian: Nu cumva și tu, frate, ești din aceia, și te prefaci numai? mi-a trecut prin minte, dar numai o clipă, vă încredințez. E absurd, dar ce să-i faci; fără să vrei, îți vine în minte”…

Elvețianul nu m-a mințit. La hotelul la care m-am oprit, cele mai mici semnalmente de-ale mele au fost luate de îndată și comunicate acolo unde se cuvine. După modul exact și detaliat cu care ești examinat când ți se iau semnalmentele, poți conchide că toată viața ta viitoare la hotel, toți pașii tăi, ca să spun așa, vor fi urmăriți și numărați cu scrupulozitate. De altminteri, prima oară eu, personal, n-am fost deranjat prea mult la hotel și mi s-au luat pe ascuns semnalmentele, bineînțeles, în afară de acele întrebări care ți se pun după formularul în care îți treci datele: cine ești, cum ai venit, de unde ai venit, cu ce scop și altele. Dar la al doilea hotel, la care m-am oprit pentru că n-am mai găsit loc la primul hotel, Hôtel Coquillière, după ce m-am deplasat pentru opt zile la Londra, s-au purtat cu mine mult mai pe față. Acest al doilea hotel, Hôtel des Empreurs, arăta, în general, mai patriarhal din toate punctele de vedere. Stăpânul și stăpâna erau, într-adevăr, oameni foarte buni și extrem de delicați, o pereche în vârstă, neobișnuit de atenți față de clienții lor. Chiar în ziua în care am tras la ei, seara, stăpâna, întâlnindu-mă în vestibul, m-a poftit în camera

unde avea biroul. Tot aici se găsea și soțul ei, dar probabil că stăpâna conducea toate treburile.

— Iertați-ne, începu ea foarte politicos, dar avem nevoie de semnalmentele dvs.

— Dar le-am dat... și pașaportul meu e la dvs.

— Așa e, dar... *votre état?* [5]

Acest: *„Votre état?”* este o întrebare extrem de confuză și nu-mi plăcea niciodată. Ce să scriu aici? Călător, este prea abstract. *Homme de lettres*[6]*,* n-o să mă bucur de nici un respect.

— Să scriem mai bine *propriétaire* [7]*,* ce ziceți? m-a întrebat stăpâna. Asta-i cel mai bine.

— O, da, desigur, e cel mai bine! îi ținu isonul bărbatul.

— Am scris. Și-acum: motivul venirii dvs. la Paris?

— Sunt călător, în trecere.

— Hm, da, *pour voir Paris* [8]*.* Permiteți-mi, *monsieur,* care e înălțimea dvs.?

— Cum adică, înălțimea?

— Ce înălțime aveți?

— Vedeți și dvs., mijlocie.

— Asta așa e, *monsieur*... Dar ar fi de dorit să cunoaștem mai amănunțit... Cred, cred.... continuă ea, încurcată oarecum, sfătuindu-se din priviri cu bărbatul.

— Cred că atâta, aprecie el, determinând din ochi, înălțimea mea în metri.

— Dar la ce vă trebuie? întrebai eu.

— O, asta este ne-ce-sar, răspunse stăpâna, lungind cu amabilitate cuvântul „necesar” și notând totuși în registru înălțimea mea. Și acum, *monsieur,* părul dvs.? Blond... hm, nuanță destul de deschisă... Lins...

A notat și părul meu.

---

[5] Starea dvs. socială ? (fr.)

[6] Om de litere. (fr.)

[7] Proprietar. (fr.)

[8] Să vedeți Parisul (fr.)

— Permiteți-mi, *monsieur,* continuă ea, punând tocul pe masă, sculându-se de pe scaun și apropiindu-se de mine cu cel mai amabil aer, veniți aici, doi pași, la fereastră. Trebuie să văd ce culoare au ochii dvs. Hm, o culoare deschisă…

Și se sfătui iarăși din priviri cu bărbatul. Se vede că se iubeau amândoi nespus de mult.

— Au o nuanță mai mult cenușie, observă bărbatul, cu un aer deosebit de serios și chiar preocupat. *Voilà* [9]*,* făcu el din ochi neveste-și, arătând ceva deasupra uneia din sprâncenele sale, dar eu am înțeles perfect ce arăta el. Am pe frunte o cicatrice mică și el voia ca nevastă-sa să nu uite și acest semn particular.

— Permiteți-mi să vă întreb acum, i-am spus eu proprietăresei, când s-a terminat, tot examenul, mă rog, vi se cere o asemenea evidență?

— O, *monsieur,* e ne-ce-sar!

— *Monsieur!* Confirmă bărbatul, cu un aer deosebit de impunător.

— Dar la Hôtel Coquilliere n-am fost întrebat?

— Nu se poate, reluă, grăbit, proprietăreasa. Ar putea să fie trași la răspundere pentru asta. Probabil că v-au examinat pe furiș, dar cu siguranță că v-au examinat, cu siguranță. Noi ne purtăm mai simplu și mai sincer cu clienții noștri, noi trăim cu ei ca și cu niște rude. O să fiți mulțumiți de noi. O să vedeți…

— O, *monsieur!* întări și bărbatul solemn și fața lui exprimă chiar îndoiosare.

Erau o pereche de oameni foarte cinstiți, foarte amabili, în măsura în care i-am cunoscut eu mai târziu. Dar cuvântul „ne-ce-sar” îl rosteau nu pe un ton de scuză sau atenuat, ci tocmai în înțelesul unei necesități absolute, care coincidea aproape cu propriile lor convingeri personale.

Așadar, iată-mă la Paris…

---

[9] Iată (fr.).

CAPITOLUL V.
Baal

Așadar, iată-mă la Paris... Dar să nu credeți cumva că am să vă povestesc mult despre orașul Paris în sine. Cred că ați citit despre el atâta în limba rusă, încât, în sfârșit, v-ați plictisit să mai citiți. În plus, ați fost și singuri acolo și ați observat, probabil, totul mai bine decât mine. De altminteri, nu puteam suferi să privesc în străinătate după ghid, la comandă, din obligația de călător, și de aceea am văzut în unele locuri asemenea lucruri, că mi-e și rușine să spun. Am văzut și la Paris. N-am să spun până la urmă ce anume am văzut, dar în schimb iată ce-am să spun: am dat o definiție Parisului, i-am găsit un epitet și susțin acest epitet. Și anume: este orașul cel mai moral și cel mai virtuos de pe întreg globul pământesc. Ce ordine! Câtă înțelepciune, ce relații precise și trainic stabilite! Cât este totul de prevăzut și compartimentat; cat de mulțumiți sunt toți, cum caută toți să se convingă singuri că sunt mulțumiți și absolut fericiți, și cum toți, în sfârșit, atât s-au străduit, încât au reușit într-adevăr să se convingă ei înșiși că sunt mulțumiți și absolut fericiți, și... și... atâta tot. Mai departe, n-au încotro. N-o să credeți că s-au oprit la asta; o să strigați că exagerez, că toate acestea nu sunt decât o calomnie patriotică plină de venin, că nu s-ar fi putut opri totul într-adevăr la asta. Dar, prieteni: v-am prevenit doar încă în primul capitol al acestor însemnări că, poate, am să mint îngrozitor. Așadar, nu mă stingheriți. Știți doar, de bună seamă, că chiar dacă am să mint, am să mint convins fiind că nu mint. Și, după mine, asta e prea destul. Așadar, lăsați-mă în voia mea.

Da, Parisul este un oraș uimitor. Și ce confort, ce comodități felurite pentru cei care au dreptul la comodități

și din nou, ce ordine, *acalmie a ordinii,* ca să spun așa. Revin mereu la ordine. Într-adevăr, încă puțin și Parisul, cu un milion și jumătate de locuitori, se va transforma într-un fel de orășel nemțesc de profesori, încremenit în acalmie și în ordine, în genul, de pildă, al unui Heidelberg. Tinde spre asta. Și ce? Parcă nu poate exista un Heidelberg cu dimensiuni colosale? Și ce reglementare! Vă rog să mă înțelegeți: nu atât o reglementare exterioară, care ar fi neînsemnată (relativ, bineînțeles), cât o colosală reglementare interioară, spirituală, izvorâtă din suflet. Parisul se restrânge, se chircește parcă cu dragă inimă, cu dragoste, se strânge cu înduioșare. În această privință, nici nu se poate compara, de pildă, Londra! Am stat la Londra doar opt zile și, cel puțin după exterior, ea s-a întipărit în amintirile mele în tablouri atât de ample, în planuri atât de vii, originale, neordonate după același tipic! Totul e atât de uriaș și de strident în originalitatea sa! Această originalitate te poate chiar înșela. Fiecare stridență, fiecare contradicție conviețuiește alături de antiteza ei și merg cu îndărătnicie mână în mână, contrazicându-se una pe alta, și, după cum se vede, neexcluzându-se nicicum una pe alta. Toate acestea, se pare, caută cu îndârjire să se mențină și viețuiesc după placul lor și, probabil, nu se stingheresc una pe alta. Or, există și aici aceeași luptă înverșunată, surdă și străveche, lupta pe viață și pe moarte între elementul personal, comun Occidentului, și necesitatea de a conviețui într-un fel oarecare împreună, de a alcătui oricum o comunitate și de a te aranja în același furnicar; de a se transforma chiar și într-un furnicar, numai să se aranjeze, fără să se mănânce unul pe altul, altminteri îi așteaptă transformarea în antropofagi! Din acest punct de vedere, pe de altă parte, se observă același lucru ca la Paris: aceeași tendință deznădăjduită de a se opri, în desperare, la *„statu quo”,* de a-și smulge din rădăcină toate dorințele și speranțele, de a-și blestema viitorul în care n-au putere să creadă, poate, chiar înșiși

promotorii progresului și de a se închina lui Baal. Vă rog însă să nu vă lăsați furați de stilul înalt: toate acestea se observă conștient numai în sufletul oamenilor înaintați, conștienți, și inconștient, instinctiv, în manifestările vitale ale întregii mase. Dar burghezul, de pildă, la Paris, este, în mod conștient, aproape foarte mulțumit și încredințat că totul așa trebuie să fie, și chiar te va snopi în bătaie dacă te vei îndoi că așa trebuie să fie, te va snopi în bătaie fiindcă până în prezent tot se mai teme de ceva, cu toată încrederea lui în sine. La Londra, deși este la fel, totuși ce tablouri ample, copleșitoare! Ce deosebire față de Paris, chiar și în aparență! Acest oraș, care se agită zi și noapte, necuprins ca o mare cu scrâșnetul și vuietul mașinilor, cu trenurile care trec pe deasupra caselor (și în curând și pe sub case)[xlvi], această îndrăzneală a spiritului de întreprindere, această dezordine aparentă care, în fond, este ordinea burgheză la superlativ, această Tamisă infectată, acest aer îmbibat de miros de cărbune, aceste scuaruri și parcuri admirabile, aceste cartiere îngrozitoare, precum Whitechapel, cu populația lui aproape goală, sălbatică și flămândă. City, cu milioanele și cu comerțul lui mondial, palatul de cristal[xlvii], expoziție universală... Da, expoziția este uluitoare. Simți forța teribilă care a unit aci, într-o singură turmă, pe toți acești nenumărați oameni, veniți din toată lumea; percepi o idee gigantică; simți că aici s-a realizat ceva, că aici este o victorie, un triumf. Începi chiar parcă să te temi de ceva. Oricât ai fi de independent, ți se face frică, nu știi de ce. „N-o fi însemnând aceasta idealul realizat? te gândești; n-o fi aici sfârșitul? N-o fi, într-adevăr, aceasta «o singură turmă»[xlviii]? Nu va trebui să iei, într-adevăr, aceasta drept adevărul absolut și să rămâi definitiv mut de admirație?” Totul este atât de triumfător, de victorios și de mândru, încât începe să ți se taie răsuflarea. Privești aceste sute de mii, aceste milioane de oameni care se scurg docili aici, de pe întreg globul pământesc. Oameni veniți cu un singur

gând, care se bulucesc domol, tenace și în tăcere în acest palat colosal, și simți că aici s-a săvârșit ceva definitiv, s-a săvârșit și s-a încheiat. Este un tablou biblic, ceva ca de Babilon, o prorocire de apocalips care se săvârșește în fața ochilor. Simți că e nevoie de multă negare și nesfârșită împotrivire sufletească pentru a nu ceda, a nu te supune impresiei, a nu te pleca în fața faptului și a nu-l adora pe Baal, adică a nu lua ceea ce există drept propriul tău ideal...

Ei, dar astea-s fleacuri, veți spune voi, aiureli bolnăvicioase, nervi, exagerări. Nimeni nu se va opri la aceasta și nimeni nu va lua aceasta drept idealul său. În plus, foametea și sclavia nu ni-s prieteni și vor sugera cel mai bine dezaprobarea și vor trezi scepticismul. Iar diletanții sătui, care se preumblă pentru propria lor plăcere, pot, bineînțeles, să creeze tablouri de apocalips și să-și amuze nervii, exagerând și storcind din orice fenomen senzații tari, pentru a se excita...

— Bine, răspund eu, să zicem că m-am lăsat furat de decor; așa o fi. Dar dacă ați fi văzut cât de orgolios este spiritul puternic care a creat acest decor colosal și cu cât orgoliu este convins acest spirit de victoria sa și de triumful său, v-ați cutremura pentru orgoliul, înverșunarea și orbirea lui, v-ați cutremura și pentru cei asupra cărora planează și domnește acest spirit orgolios. În fața proporțiilor atât de colosale ale spiritului stăpânitor, în fața orgoliului lui atât de uriaș, în fața desăvârșirii solemne a creațiilor acestui spirit, și un suflet flămând încremenește adesea, se resemnează, se supune, caută salivarea în gin și în desfrâu și începe să creadă că toate trebuie să fie așa cum sunt. Faptul e apăsător, masa înlemnește și o ia razna, sau chiar dacă devine sceptică, atunci caută salvarea, posomorâtă și blestemând, în ceva în genul mormonismului. Iar la Londra poți vedea masa într-o asemenea amploare și într-o asemenea situație, în care n-o vei vedea aievea nicăieri fin lume. Mi s-a spus, de

pildă, că sâmbătă noaptea o jumătate de milion de lucrători și de lucrătoare, împreună cu copiii lor, se revarsă ca o mare prin tot orașul, grupându-se mai mult în anumite cartiere și, toată noaptea, până la cinci dimineața, serbează sfârșitul lucrului, adică mănâncă și beau ca vitele pentru toată săptămâna. Toți aceștia își aduc economiile strânse în timpul săptămânii, tot ce-au câștigat cu muncă grea și cu blesteme. În măcelării și în băcănii gazul aerian arde cu flacără groasă, luminând puternic străzile. Parcă s-ar organiza un bal pentru acești negri albi. Oamenii se îmbulzesc în tavernele deschise și pe străzi. Se bea și se mănâncă chiar în stradă. Cârciumile sunt împodobite ca niște palate. Toți sunt beți, dar fără veselie, ci posomorâți, apăsător și într-un fel ciudat de tăcut. Numai uneori înjurăturile și bătăile până la sânge tulbură această tăcere suspectă care te întristează. Toată lumea asta caută să se îmbete cât mai repede, până la pierderea conștiinței... Femeile nu rămân mai prejos de bărbații lor și se îmbată laolaltă; copiii aleargă și se târăsc printre ei. Într-o asemenea noapte, m-am rătăcit o dată pe la ora două și am umblat multă vreme pe străzi, prin mulțimea fără număr a acestor oameni posomorâți, întrebând aproape prin semne drumul, pentru că nu știu nici un cuvânt englezește. Drumul l-am găsit, dar impresia lăsată de cele văzute m-a chinuit după aceea vreo trei zile. Oamenii sunt peste tot oameni, dar aici totul era atât de colosal, atât de viu, încât parcă ai fi pipăit ceea ce până atunci ți-ai închipuit numai. Aici chiar nici nu vezi oameni, ci o sistematică, docilă, stimulată pierdere a cunoștinței. Și, privindu-i pe toți acești paria ai societății, simți că încă multă vreme nu se va împlini pentru ei profeția, că încă multă vreme nu li se vor da ramuri de măslin și veșminte albe și că încă multă vreme ei îl vor întreba pe Cel-de-Sus: „Până când, Doamne?”[xlix] Și ei singuri știu asta și, deocamdată, se răzbună împotriva societății, devenind mormoni subterani, exaltați, pelerini... Pe noi ne miră prostia de a deveni niște

exaltați și pelerini și nu bănuim că aici este vorba de o desprindere de formula noastră socială, o desprindere stăruitoare, inconștientă, o desprindere instinctivă, cu orice preț, pentru a se salva, o desprindere de noi cu dezgust și cu groază. Aceste milioane de oameni, părăsiți și izgoniți de la ospățul lumii, îmbrâncindu-se și strivindu-se unul pe altul, în întunericul subteran, în care sunt azvârliți de frații lor mai mari, bat orbește la orice poartă și caută o ieșire, pentru a nu se înăbuși în subsolul întunecat. Aici este o ultimă încercare desperată de a se aduna într-o grămadă proprie, într-o masă proprie și de a se desprinde de tot, chiar și de chipul omenesc, numai ca să trăiască după dorința lor, numai ca să nu fie împreună cu noi...

Am văzut la Londra o altă masă de oameni, la fel cu aceștia, pe care, de asemenea, nu o vei vedea nicăieri atât de uriașă ca la Londra. Este tot un decor în felul său. Cine a vizitat Londra, acela a fost desigur măcar o noapte la Haymarket. Este un cartier în care, noaptea, pe unele străzi se îmbulzesc mii de prostituate. Străzile sunt luminate cu gaz aerian, despre care la noi nici nu se știe. La fiecare pas, întâlnești cafenele luxoase, împodobite cu oglinzi și aurării. Aici sunt și locuri de adunare, și adăposturi. Chiar ți-e frică să intri în această mulțime. Și ce ciudat este alcătuită! Aici sunt și bătrâne, aici sunt și femei frumoase, în fața cărora te oprești uimit. În toată lumea nu există un tip de femeie atât de frumos ca englezoaica. Toate acestea se îmbulzesc anevoie, înghesuite pe străzi. Mulțimea nu încape pe trotuare și inundă toată strada. Toate acestea sunt avide de pradă și se aruncă cu un cinism nerușinat asupra primului întâlnit. Aici vezi și haine scumpe, strălucitoare, și aproape niște zdrențe, și o mare deosebire de vârste, totul laolaltă. În această mulțime îngrozitoare se îmbulzesc și vagabonzi beți, și tot aici vin și bogătași cu titluri de noblețe. Se aud înjurături, certuri, chemări în gura mare și câte o șoaptă

de chemare a vreunei frumoase care nu și-a pierdut încă sfiiciunea. Și ce frumoase sunt uneori! Fețele sunt parcă dintr-un album de desene. Îmi amintesc că am intrat o dată într-un *„Casino”* Orchestra cânta zgomotos, lumea dansa, oamenii se îmbulzeau. Înăuntru era splendid. Dar caracterul posomorât nu-i părăsește pe englezi nici în toiul veseliei: ei și dansează cu un aer serios, chiar posac, parcă ar meșteri pașii de dans și, parcă, din obligație. Sus, la balcon, am zărit o tânără și m-am oprit, pur și simplu uimit: nu întâlnisem încă niciodată nimic ce s-ar fi putut asemui cu asemenea frumusețe ideală. Tânăra sta la o masă împreună cu un tânăr ce părea un *gentleman* bogat și se vedea după toate că nu era un vizitator obișnuit al localului. O căutase poate și, în sfârșit, se întâlniseră sau se înțeleseseră să se vadă aici. El vorbea puțin cu ea și mereu sacadat, de parcă n-ar fi spus ceea ce ar fi vrut să-i spună. Conversația era întreruptă des de tăceri îndelungate. Și ea era foarte tristă. Avea trăsături delicate, fine, ceva tainic și trist era în privirea ei minunată și întrucâtva mândră, ceva gânditor și nostalgic. Cred că era tuberculoasă. Prin educația ei, era, nu putea să nu fie, mai presus de toată mulțimea aceea de femei nefericite: altminteri, ce-ar mai însemna fața unui om? Și cu toate acestea, bea chiar acolo ginul, plătit de tânăr. În sfârșit, el s-a ridicat, i-a strâns mâna și s-au despărțit. El a plecat, iar ea, îmbujorată de băutură, cu pete purpurii pe obrajii palizi, a plecat și s-a pierdut în mulțimea femeilor care se vindeau. La Haymarket am văzut mame care vin să-și vândă fiicele minore. Fetițe de doisprezece ani te prind de mână și te roagă să mergi cu ele. Mi-aduc aminte că într-o zi am văzut în mulțime, pe stradă, o fetiță de vreo șase ani cel mult, toată în zdrențe, murdară, desculță, istovită și bătută: trupul ei, care se întrezărea printre zdrențe, era plin de vânătăi. Mergea parcă fără să-și dea seama, fără să se grăbească, hoinărind Dumnezeu știe de ce, prin mulțime: poate că era flămândă. Nimeni nu-i dădea

atenție. Dar mai mult ca orice m-a uimit faptul că mergea cu un aer de atâta durere, cu atâta desperare pe față, încât era chiar nefiresc și îngrozitor de dureros să vezi această mică ființă care purta atâtea blesteme și atâta desperare. Își clătina mereu dintr-o parte în alta capul cu părul ciufulit, parcă gândindu-se la ceva, își desfăcea mâinile mici, gesticula și apoi le împreuna, lovindu-și palmele, și le apăsa pe pieptu-i gol. M-am întors își i-am dat o jumătate de șiling. A luat moneda mică de argint, apoi m-a privit în ochi sălbatic, cu o uimire plină de teamă și deodată a luat-o la fugă înapoi, cât o țineau picioarele, parcă temându-se să nu-i iau banii. De bună seamă, numai lucruri hazlii vezi pe acolo...

Și iată că într-o noapte, în mulțimea acestor femei pierdute și acestor desfrânați, m-a oprit o femeie, care se strecura, grăbită, prin mulțime. Era îmbrăcată toată în negru și purta o pălărioară care îi acoperea aproape toată fața; n-am apucat să-i deslușesc chipul; mi-aduc aminte numai că avea o privire fixă. Ea mi-a spus ceva, n-am putut să înțeleg ce anume, într-o franțuzească stricată, mi-a strecurat în mână o hârtiuță și a pornit repede mai departe. Am cercetat hârtiuța la lumina din fereastra unei cafenele: era o foaie mică, pătrată, de hârtie; pe o parte era tipărit: „Crois-tu cela?”[10], iar pe cealaltă parte, tot în franțuzește: „Eu sunt învierea și viața...” ș.a.m.d., câteva rânduri binecunoscute. Sunteți, cred, de acord că și asta este destul de original. Mi s-a explicat mai târziu că aceasta era propagandă catolică, stăruitoare, neobosită, care se vâră peste tot. Pe străzi se împart ba hârtiuțe de-acestea, ba cărțulii cu diverse fragmente din Evanghelie și Biblie. Se împart gratuit; ți le vâră cu sila în mână. Propagandiști sunt cu duiumul, și bărbați, și femei. Este o propagandă subtilă și calculată. Preotul catolic descoperă și pătrunde în familia săracă a cutărui muncitor. Găsește, de pildă, un bolnav care zace în zdrențe pe podeaua

[10] Crezi în asta? (fr.).

umedă, înconjurat de copii sălbăticiți de foame și de frig, cu o nevastă flămândă și, de cele mai multe ori, beată. El îi hrănește pe toți, îi îmbracă, îi încălzește, începe să îngrijească bolnavul, cumpără doctorii, devine un prieten al casei și, până la urmă, îi convertește pe toți la catolicism. Uneori, după vindecare însă, este alungat cu înjurături și bătut. Dar el nu se lasă și se duce la alții. Este dat afară și de acolo, dar rabdă, și tot prinde pe câte unul. În schimb, preotul anglican nu se duce la săraci. Săracii nu sunt primiți nici în biserică, pentru că n-au cu ce plăti un loc pe bancă. Căsătoriile între muncitori și, în general, între săraci, sunt de cele mai multe ori nelegitime, deoarece cununia costă scump. Apropo, mulți dintre acești bărbați își bat îngrozitor nevestele, le schilodesc de moarte și o fac mai mult cu vătraiul de scormonit jarul din sobă. E un instrument folosit de ei anume pentru bătaie. Cel puțin în ziare, atunci când se descriu certurile, schilodirile și omorurile familiale, se vorbește întotdeauna de vătrai. Copiii lor, de îndată ce se înalță puțin, stau tot timpul în stradă, se amestecă în mulțime și, până la urmă, nu se mai întorc la părinți. Preoții și episcopii anglicani sunt mândri și bogați, locuiesc în parohii îmbelșugate și se îngrașă cu conștiința pe deplin liniștită. Sunt mari pedanți, foarte instruiți și ei înșiși cred cu gravitate și serios în obtuza lor demnitate spirituală, în dreptul lor de a face, liniștit și plin de sine, morală, de a se îngrășa și de a trăi aici pentru cei bogați. Este o religie a celor bogați și o religie fără mască. Cel puțin este rațional și fără înșelăciune. Acești profesioniști ai religiei, convinși până la îndobitocire, au o singură distracție, în felul ei: misionarismul. Străbat tot pământul, se adâncesc în interiorul Africii, ca să convertească un singur sălbatic, și uită de milioanele de sălbatici de la Londra, pentru că aceia n-au cu ce să-i plătească. Dar englezii bogați și, în general, toți viteii de aur de acolo sunt extrem de religioși; credința lor e sumbră, posacă și specifică. Poeților englezi le place, de

când lumea, să cânte frumusețea caselor pastorilor din provincie, adumbrite de stejari își ulmi seculari, pe nevestele lor virtuoase și fetele lor blonde, ideal de frumoase, cu ochii albaștri.

Dar după ce trece noaptea și începe ziua, același spirit orgolios și sumbru se înalță din nou, majestuos, deasupra giganticului oraș. El nu este îngrijorat de cele petrecute noaptea, nu este îngrijorat nici de ceea ce vede în jurul său ziua. Baal domnește și nici nu cere supunere, pentru că e convins de ea. Încrederea lui în sine este nemărginită; el împarte disprețuitor și calm, numai ca să scape de sâcâială, pomana organizată, și pe urmă este cu neputință să zdruncini încrederea lui în sine. Baal nu-și ascunde, cum se întâmplă, de pildă, la Paris, unele fenomene barbare, suspecte și alarmante ale vieții. Sărăcia, suferința, murmurul și îndobitocirea masei nu-l îngrijorează câtuși de puțin. El permite disprețuitor tuturor acestor fenomene suspecte și sinistre să trăiască alături de viața lui, lângă el, aievea. El nu caută, înfricoșat, asemenea parizianului, să se convingă mereu că lucrurile stau altfel, să-și facă curaj și să-și raporteze că totul este în ordine și pace. El nu ascunde, ca la Paris, undeva, pe săraci, pentru ca aceștia să nu-i tulbure și să nu-i sperie inutil somnul. Parizianului îi place să-și ascundă capul în nisip, asemenea struțului, pentru ca să nu vadă vânătorii care-l ajung din urmă. La Paris... Dar, ce-i cu mine? Iar nu sunt la Paris... Doamne, când am să mă obișnuiesc, în sfârșit, cu ordinea...

CAPITOLUL VI.
Eseu asupra burghezului francez

Atunci de ce oare aici toți se chircesc, de ce toți caută să nu sară în ochi, să se restrângă, să se estompeze: „eu nu exist, nu exist de loc pe lume; m-am ascuns, treceți, vă rog, pe lângă mine și nu mă observați, prefaceți-vă că nu mă vedeți, treceți, treceți mai departe!

Dar despre cine vorbiți? Cine se chircește?

— Păi, burghezul.

— Cum se poate? El este regele, el este totul, *le tiers état c'est tout*[11], iar dumneata spui că se chircește!

— Da, dar atunci de ce s-a ascuns în spatele împăratului Napoleon? De ce a uitat frazele pompoase în camera deputaților, pe care le îndrăgea atât de mult înainte? De ce nu vrea să-și amintească de nimic și dă din mâini, atunci când i se amintește de ceva ce a fost pe vremuri? De ce oare neliniștea îi răsare de îndată în minte și în priviri, și pe limbă, când alții îndrăznesc să dorească ceva în prezența lui? De ce oare atunci când el însuși, din prostie, dă frâu liber toanelor și dorește pe neașteptate ceva, tresare de îndată și începe să dea înapoi: „Dumnezeule! Ce tot spun?! - și încă mult timp după aceea se străduiește, rușinat, să repare comportarea sa prin sârguință și ascultare? De ce privește și aproape că spune: „Iată, vând ceva astăzi în prăvălioara mea, mâine, dă Dumnezeu, mai vând din nou ceva, și poimâine, poate, dacă mila Domnului va fi mare... Eh, și pe urmă, pe urmă numai să strângă cât mai repede măcar puțin și - *après moi le déluge!”*[12] De ce-a ascuns nu se știe unde pe toți săracii și caută să te convingă că ei nu există de loc? De ce se mulțumește cu o

[11] Starea a treia e totul. (fr.).

[12] După mine potopul! (fr.).

literatură oficioasă? De ce dorește grozav să se convingă singur că ziarele lui sunt incoruptibile? De ce acceptă să dea atâția bani pentru spioni? De ce nu îndrăznește să sufle un cuvânt despre expediția mexicană?[I] De ce la teatru soții sunt înfățișați într-o postură atât de nobilă și plini de bani, iar amanții sunt toți atât de zdrențăroși, fără posturi și fără protecție, niște vânzători sau pictori, netrebnici în cel mai înalt grad? De ce i se năzare că *épouses*[13]-ele, toate până la una, sunt fidele până la extrem, și căminul propășește, că *pot-au-feu*[14]-ul fierbe pe cel mai virtuos foc, iar frizura e desăvârșită? În ce privește frizura, așa e hotărât incontestabil, așa e stabilit, fără nici un fel de discuție, așa s-a stabilit de la sine și deși în fiece clipă pe bulevarde trec trăsuri cu perdelele trase, deși pretutindeni există adăposturi pentru toate necesitățile interesante, deși toaletele *epuzelor* sunt adesea mult mai scumpe decât s-ar putea presupune după buzunarul soțului, așa este hotărât, așa este scris și subscris, și ce vreți mai mult? Dar de ce este așa hotărât și subscris? Cum de nu: dacă n-ar fi așa, atunci lumea ar putea crede, poate, că idealul n-a fost atins, că la Paris nu există încă raiul pământesc desăvârșit, că s-ar mai putea dori nu știu ce, că, prin urmare, și nici burghezul nu este pe deplin mulțumit de rânduiala pe care o sprijină și pe care o impune tuturor; că în societate există lipsuri care trebuie remediate. Iată de ce burghezul își vopsește găurile de la ghete cu cerneală numai ca, Doamne ferește, să nu se observe cumva! Iar *epuzele* mănâncă bomboane, poartă mănuși, astfel încât cucoanele ruse din îndepărtatul Petersburg le invidiază până la isterie, își arată piciorușele și își ridică preagrațios poala rochiei pe bulevarde. Ce trebuie mai mult pentru o fericire desăvârșită? Iată de ce în condițiile de acum sunt de neconceput titluri de romane ca, de pildă, *Soția*, *soțul și amantul*[II], pentru că amanți nu există și nu pot exista. Și

[13] Soții. (fr.).
[14] S upă. (fr.).

chiar dacă ei ar exista la Paris atât de mulți ca nisipul mării (își acolo există, poate, și mai mulți), totuși ei acolo nu există și nu pot exista, pentru că așa s-a hotărât și s-a subscris, pentru că totul strălucește de virtute. Așa trebuie: ca totul să strălucească de virtute. Dacă privești curtea mare a Palais-Royal-ului seara, până la ora unsprezece, vei vărsa neapărat o lacrimă de înduioșare. Nenumărați soți se preumblă braț la braț cu nenumăratele lor *épouses,* în jurul lor zburdă copiii lor drăgălași și cuminți, havuzul murmură și plescăitul monoton al jeturilor de apă îți amintește de ceva liniștit, tihnit, obișnuit, permanent, ceva *à la* Heidelberg. Și doar nu un singur havuz murmură astfel la Paris: sunt multe havuzuri și pretutindeni e la fel, așa încât îți crește inima de bucurie.

Nevoia de virtute este nepieritoare la Paris. Francezul este azi serios, grav și deseori chiar i se înduioșează inima, astfel încât nu înțeleg de ce chiar și în prezent se teme atât de cumplit de ceva, se teme chiar cu toată *gloire militaire* [15] care prosperă în Franța și pentru care Jacques Bonhomme[lii] plătește atât de scump. Parizianului îi place grozav să facă negoț, dar pare-se că, și atunci când face negoț și te jecmănește de ultimul ban în magazinul lui, te jecmănește nu pur și simplu pentru câștig, cum se întâmpla înainte, ci din virtute, dintr-o necesitate sfântă. A strânge o avere și a avea cât mai multe lucruri a devenit principalul cod al moralității, catehismul parizianului. Asta a fost și înainte, dar acum, acum asta are, ca să spunem așa, un caracter sacrosanct. Înainte se recunoștea măcar ceva, în afară de bani, astfel că un om, chiar și fără bani, dar cu alte calități, putea să conteze pe un oarecare respect; ei, dar acum s-a zis. Acum trebuie să strângi bănișori și să-ți faci rost de cât mai multe lucruri; numai atunci poți conta măcar pe un oarecare respect. Și nu numai pe respectul altora, dar altfel nu poți conta nici pe

[15] Glorie militară. (fr.)

propriul tău respect față de tine însuți. Parizianul nu dă doi bani pe el dacă simte că are buzunarele goale, și face asta în mod conștient, conștiincios, cu cea mai mare convingere. Ți se îngăduie lucruri uimitoare, numai dacă ai bani. Sărmanul Socrate nu este decât un palavragiu prost și dăunător și este respectat, poate numai la teatru, pentru că burghezului tot îi mai place să respecte virtutea pe scenă. Ciudat om este acest burghez: proclamă de-a dreptul că banii constituie cea mai mare virtute și îndatorire omenească și, cu toate acestea, îi place grozav să se prefacă că este de o noblețe înaltă. Toți francezii au un aer uimitor de nobil. Chiar și cel mai ticălos francez, care este gata să-ți vândă pentru 25 de centime pe propriul său tată și să-ți mai dea ceva pe deasupra, singur, fără să-i ceri, are în același timp, chiar în clipa când îți vinde tatăl, o ținută atât de impunătoare, că te cuprinde chiar nedumerirea. Intrați într-un magazin să cumpărați ceva și cel din urmă dintre vânzători are să vă strivească, are să vă strivească pur și simplu cu nespusa lui noblețe. Sunt aceiași vânzători care servesc drept model al celui mai „fin superfluu" pentru teatrul nostru Mihailovski[liii]. Ești copleșit, te simți pur și simplu vinovat de ceva în fața acestui vânzător. Ai venit, de pildă, ca să cheltuiești zece franci, dar cu toate acestea ești întâmpinat ca lordul Devonshire. Ți-i imediat cumplit de rușine, nu se știe de ce, și vrei să-l încredințezi cât mai repede că nu ești de loc lordul Devonshire, ci numai, așa, un modest călător, și că ai intrat numai ca să cumperi ceva de zece franci. Dar tânărul cu o înfățișare dintre cele mai plăcute și cu noblețea lui nespusă, la vederea căruia ești gata să recunoști că ești chiar un ticălos (pentru că în asemenea măsură este el nobil!), începe să-ți arate mărfuri de zeci de mii de franci. Într-o clipă a acoperit pentru tine cu mărfuri toată tejgheaua și când te gândești cât va trebui el, sărăcuțul, să muncească după aceea din cauza ta, ca să pună totul la loc, el, Grandison[liv], Alcibiade,

Montmorency[lv], și din cauza cui? Din cauza ta, care ai avut obrăznicia, cu înfățișarea ta insipidă, cu păcatele și defectele tale, cu cei zece franci dezgustători ai tăi, să vii să deranjezi un asemenea marchiz - și când te gândești la toate acestea, fără să vrei, într-o clipă, chiar acolo, în fața tejghelei, începi să te disprețuiești în cel mai înalt grad. Te căiești și îți blestemi soarta care te-a făcut ca acum să n-ai în buzunar decât o sută de franci; îi zvârli pe tejghea, cerându-i din priviri iertare. Dar vânzătorul îți împachetează mărinimos marfa pentru mizerabilii tăi o sută de franci, îți iartă toată agitația, tot deranjul pe care l-ai făcut în magazin, și tu te grăbești să dispari cât mai repede. Ajungând acasă, te miri grozav că ai vrut să cheltuiești numai zece franci și ai cheltuit o sută. De câte ori, trecând pe marile bulevarde sau pe Rue Vivienne, unde sunt atâtea magazine mari de galanterie, visam în sinea mea: „Eh, de le-ar da drumul aici boieroaicelor ruse și”... dar despre cele ce-ar urma știu cel mai bine administratorii de moșie și primarii din guberniile Orel, Tambov și din alte diferite gubernii. Rușilor, în general, le place grozav să arate în magazine că au nespus de mulți bani. În schimb însă, există pe lume o asemenea nerușinare, cum au, de pildă, englezoaicele, care nu numai că nu se jenează că un Adonis sau un Wilhelm Tell a umplut pentru ele toată tejgheaua cu mărfuri și a întors întreg magazinul cu susul în jos, dar încep chiar - ce oroare! - să se tocmească pentru niște sărmani zece franci. Dar nici Wilhelm Tell nu-i prost: se răzbună și ia de la *milady,* douăsprezece mii pentru un șal care costă o mie cinci sute de franci, și o face în așa fel, încât ea rămâne foarte mulțumită. Dar, cu toate acestea, burghezului îi place la nebunie noblețea nespusă. La teatru trebuie să-i arăți neapărat personaje dezinteresate. Gustave trebuie să strălucească numai de noblețe, și atunci burghezul plânge de înduioșare. Fără noblețe nespusă, el nici nu poate dormi liniștit. Iar dacă a luat douăsprezece mii în loc de o mie

cinci sute de franci - asta este chiar obligatoriu: i-a luat din virtute. A fura este o faptă mârșavă, ticăloasă, pentru asta ești trimis la galere; burghezul este gata să ierte multe, dar nu va ierta furtul chiar dacă tu sau copiii tăi ați muri de foame. Iar dacă ai să furi din virtute, o, atunci ți se va ierta absolut totul. Înseamnă că ai vrut *faire fortune*[16] și să aduni cât mai multe lucruri, adică să-ți îndeplinești datoria față de natură și față de omenire. Iată de ce în cod sunt consemnate absolut limpede punctele privind furtul dintr-un scop josnic, adică pentru o bucată de pâine, și furtul din virtute înaltă. Acesta din urmă este asigurat în cel mai înalt grad, este încurajat și organizat neobișnuit de temeinic.

În sfârșit, de ce totuși - revin din nou la ceea ce am mai spus - în sfârșit, de ce totuși până în prezent burghezul parcă se teme de ceva, parcă nu-i în apele lui? De ce să se teamă? De palavragii? Păi, dintr-o singură lovitură de picior azi îi poate trimite la dracu. De argumentele rațiunii pure? Dar rațiunea s-a dovedit falimentară în fața realității, iar, pe deasupra chiar cei cu rațiune, chiar învățații încep acum să învețe că nu există argumente ale rațiunii pure, că nici nu există pe lume rațiune pură[lvi], că logica abstractă este inaplicabilă pentru omenire, că există mintea alde lui Ivan, Piotr, Gustave, iar rațiunea pură n-a existat niciodată; că aceasta nu este decât o născocire neîntemeiată a secolului al optsprezecelea. Atunci de cine să-i fie teamă? De muncitori? Păi și toți muncitorii sunt în sufletul lor tot proprietari, întregul lor ideal constă în a fi proprietari și în a strânge cât mai multe lucruri; așa este firea lor. Și această fire nu vine de la sine. Toate acestea au fost formate de veacuri și educate de veacuri. Națiunea nu se transformă ușor, nu-i ușor să te lepezi de deprinderi seculare, care au intrat în carne și în sânge. De țărani? Păi țăranii francezi sunt arhiproprietari; sunt cei mai obtuzi proprietari, adică cel mai bun și cel mai deplin ideal de

[16] Să faci avere. (fr.).

proprietar pe care și-l poate închipui cineva. De comuniști? De socialiști, în sfârșit? Păi, la vremea lor, toți acești oameni s-au compromis mult și burghezul, în sufletul său, îi disprețuiește adânc; îi disprețuiește, dar se teme totuși de ei. Da; iată, de oamenii aceștia se teme până în prezent. Și s-ar părea că n-au de ce să se teamă. Doar abatele Sieyès[lvii] a prezis în faimosul său pamflet că burghezul este *totul*. *„Ce este «tiers etat»? Nimic*. *Ce trebuie să fie? Totul.”* Și așa s-a întâmplat cum a spus el. Numai aceste cuvinte s-au înfăptuit din toate cuvintele spuse în acea vreme; numai ele singure au rămas. Iar burghezul tot nu crede încă, (în ciuda faptului că tot ceea ce s-a spus după cuvintele lui Sieyès a plesnit ca un balon de săpun. Și într-adevăr, curând după el s-a proclamat: *Liberté, Egalité, Fraternité.* Foarte bine! Ce înseamnă *liberté?* Libertate. Ce fel de libertate? Libertate egală pentru toți de a face tot ce doresc, în limitele legii. Când poți face tot ce dorești? Când ai un milion. Dar oare libertatea dă fiecăruia câte un milion? Nu. Ce este un om fără un milion? Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se face tot ce se dorește. Ce reiese de-aici? Reiese că în afară de libertate mai există își egalitate, își anume egalitatea în fața legii. Despre această egalitate în fața legii se poate spune doar că, în felul în care se aplică acum, fiecare francez poate și trebuie s-o ia drept jignire personală. Și atunci ce mai rămâne din formulă? Fraternitatea. Ei, acesta este lucrul cel mai ciudat și, trebuie să recunosc, constituie până acum principala piatră de încercare în Apus. Apuseanul vorbește de fraternitate ca despre o măreață forță motrice a omenirii și nu-și dă seama că n-are de unde să ia fraternitatea, o dată ce ea nu există în realitate. Ce-i de făcut? Trebuie făcută, cu orice preț, această fraternitate. Dar se constată că fraternitatea nu se poate face, pentru că ea se face de la sine, se dă, se găsește în firea omului. Or, s-a dovedit că ea nu există în firea franceză și în cea apuseană în general, în care există

principiul personal, principiul individual, de intensă autoconservare, autopropășire, autodeterminare în propriul tău *Eu,* de opunere a acestui *Eu* întregii firi și tuturor celorlalți oameni, ca un principiu aparte, autocrat, absolut egal și de aceeași valoare cu tot ce există în afară de el. Din această autoopunere nu s-a putut naște însă fraternitatea. De ce? Pentru că în fraternitate, în adevărata fraternitate, nu individualitatea, nu *Eul* trebuie să se zbată pentru dreptul valorii sale egale și ponderii sale egale cu tot *restul,* ci tot acest *rest* trebuie să vină de la sine la această individualitate care reclamă acest drept, la acest *Eu* și ar trebui să-l recunoască singur, fără rugămintea lui, egal în valoare și în drepturi cu sine, adică cu tot restul care există pe lume. Mai mult. Însăși această individualitate rebelă și revendicativă ar trebui, înainte de toate, să sacrifice societății tot *Eul* său, pe sine în întregime, și nu numai să nu-și reclame dreptul, ci, dimpotrivă, să-l ofere societății fără nici un fel de condiții. Dar individualitatea apuseană nu este obișnuită cu un astfel de mers al lucrurilor; ea asaltează, ea reclamă dreptul, ea vrea *împărțire* - și de aici nu poate să iasă fraternitate. S-ar putea, desigur, transforma. Dar această transformare durează milenii, pentru că asemenea idei, ca să poată deveni realitate, trebuie mai întâi să intre în carne și în sânge. Așadar, o să-mi spuneți, ca să fii fericit trebuie să fii lipsit de individualitate? Oare salvarea constă în lipsa de individualitate? Dimpotrivă, dimpotrivă, zic eu, nu numai că nu trebuie să fii lipsit de individualitate, ci trebuie să devii tocmai o individualitate, și chiar într-un grad mult mai înalt decât cea care s-a definit acum în Apus. Înțelegeți-mă: autosacrificarea întregii tale ființe în folosul tuturor, de bunăvoie, absolut conștientă își neimpusă de nimeni, este, după mine, semnul supremei dezvoltări a individualității, supremei ei puteri, supremei stăpâniri de sine, supremei libertăți a propriei voințe. A-ți jertfi de bunăvoie viața pentru toți, a te lăsa crucificat, a

merge pe rug pentru toți o poți face numai dacă individualitatea este dezvoltată în cel mai înalt grad. O individualitate puternic dezvoltată, pe deplin convinsă de dreptul ei de a fi individualitate, care nu mai este stăpânită de nici o teamă pentru sine însăși, nu poate să facă nimic altceva din individualitatea ei, adică nu-i poate da o altă întrebuințare decât aceea de a o oferi în întregime tuturor pentru ca și toți ceilalți să fie individualități la fel de voluntare și de fericite. Aceasta este o lege a naturii; spre aceasta este atras omul normal. Dar aici există un fir de păr, cel mai subțire fir die păr, care, dacă nimerește în motor, atunci totul crapă și se năruie deodată. Anume: e rău dacă îți faci în acest caz un calcul cât de mic în avantajul personal. De pildă: mă sacrific în întregime pentru toți ceilalți; ei bine, trebuie să mă sacrific deplin, definitiv, fără să mă gândesc la un avantaj, fără să mă gândesc de loc că sacrificându-mă în întregime societății, societatea însăși se va sacrifica pentru aceasta în întregime pentru mine. Trebuie să te sacrifici în așa fel, încât să dai totul și chiar să dorești ca să nu ți se dea nimic în schimb pentru aceasta, ca nimeni să nu cheltuiască nimic pentru tine. Cum să faci asta? E ca și cum ai căuta să nu-ți amintești de ursul alb. Încercați să vă impuneți următorul exercițiu: să nu vă amintiți de ursul alb și veți vedea că el, blestematul, o să vă vină mereu, clipă de clipă, în minte. Cum să faci? N-ai cum să faci, asta trebuie *să se facă de la sine, să fie în fire,* să fie inconștient în firea tuturor oamenilor, într-un cuvânt: pentru ca să existe principiul frăției, iubirii, trebuie să iubești. Trebuie ca tu însuți să fii atras, în mod instinctiv, spre frăție, spre comunitate, spre înțelegere, și să fii atras în pofida suferințelor seculare ale națiunii, în pofida grosolăniei barbare și ignoranței care s-au înrădăcinat în națiune, în pofida sclaviei seculare, în pofida invaziilor străinilor, într-un cuvânt trebuie ca necesitatea de a avea o comunitate frățească să fie în firea omului, ca el să se nască cu ea sau

să-și însușească această deprindere de când e lumea și pământul. În ce-ar consta această frăție, dacă am transpune-o într-o limbă rațională, conștientă? În aceea că fiecare individualitate ar spune societății, singură, fără nici o constrângere, fără nici un avantaj pentru sine: „Suntem tari, numai dacă suntem toți laolaltă, luați-mă dar în întregime dacă aveți nevoie de mine, nu vă gândiți la mine când emiteți legile voastre, nu-mi purtați de grijă câtuși de puțin, vă dau toate drepturile mele și, vă rog, să dispuneți de mine. Fericirea mea supremă este ca să vă sacrific totul și ca voi să nu aveți nici o pagubă din această cauză. Mă voi distruge, mă voi contopi cu indiferență totală numai ca frăția voastră să înflorească și să dăinuie.” Iar frăția, dimpotrivă, trebuie să spună: „Ne dai prea mult. Ceea ce ne dai nouă noi nu avem dreptul să acceptăm de la tine, pentru că tu singur spui că în asta constă toată fericirea ta; ce să facem însă, când ne doare mereu inima și pentru fericirea ta? Ia, așadar, totul și de la noi. Noi ne vom strădui din răsputeri, clipă de clipă, ca tu să ai cât mai multă libertate personală, cât mai multă automanifestare. Acum să nu-ți fie teamă de nici un fel de dușmani, nici de oameni, nici de natură. Noi toți suntem pentru tine, noi toți îți garantăm securitatea, ne străduim neobosiți pentru tine, fiindcă noi suntem frați, noi toți suntem frații tăi, iar noi suntem mulți și noi suntem puternici; fii, așadar, pe deplin liniștit și voios, să nu-ți fie teamă de nimic și bizuie-te pe noi.”

După asta, bineînțeles, nu mai ai ce împărți, aici totul se va împărți de la sine. Iubiți-vă unul pe altul și toate acestea vă vor veni de la sine.

Ce mai utopie e și asta, domnilor! Totul se întemeiază pe sentiment, pe fire și nu pe rațiune. Aceasta este chiar, parcă, un fel de umilire pentru rațiune. Cum credeți dumneavoastră? Este o utopie sau nu?

Și ce poate să facă socialistul, dacă omul din Apus este lipsit de principiul frăției și, dimpotrivă, este însuflețit de

principiul individual, personal, care caută neîncetat să se izoleze, care își reclamă drepturile cu spada în mână. Văzând că nu există frăție, socialistul caută să-l înduplece să accepte frăția. În lipsă de frăție, el vrea să facă, să alcătuiască frăție. Ca să faci friptură de iepure trebuie să ai în primul rând iepure. Dar iepurele nu există, adică nu există o fire capabilă de frăție, o fire care să creadă în frăție, o fire care să se simtă atrasă ea însăși spre frăție. Cuprins de desperare, socialistul începe să facă, să definească frăția viitoare, să socotească totul în greutate și lungime, să ademenească cu avantajele, să explice, să învețe, să arate cine și ce avantaje va avea de pe urma acestei frății, cine și ce va avea de câștigat, să afle ce părere are fiecare individualitate, în ce măsură este atrasă și calculează din timp binefacerile pământești: cine și în ce măsură le merită și cât trebuie să aducă fiecare comunității, în detrimentul propriei sale individualități. Și atunci, despre ce frăție poate fi vorba când se împarte și se stabilește din timp cât a meritat fiecare și ce trebuie să facă fiecare? De altminteri, a și fost proclamată formula: „Unul pentru toți și toți pentru unul”[lviii]. Se înțelege, nu se poate născoci nimic mai bun ca asta, cu atât mai mult cu cât întreaga formulă este luată pe de-a-ntregul dintr-o carte cunoscută de toți. Dar iată că s-a început aplicarea acestei formule în viață și peste șase luni frații l-au dat în judecată pe Cabet[lix], întemeietorul frăției. Se spune că adepții lui Fourier au ajuns la ultimii nouă sute de mii de franci din capitalul lor, dar tot mai încearcă să organizeze frăția. Nu iese însă nimic. Bineînțeles, mare este atracția de a trăi, dacă nu pe o bază frățească, atunci măcar pe una rațională, adică e bine când toți îți garantează și nu-ți cer decât să muncești și să fii de acord. Aici însă se naște din nou o enigmă: omului i se garantează, pare-se, totul, i se promite că va fi hrănit, că i se va da de băut, că i se va da de lucru, și pentru asta nu i se cere decât o infimă fărâmă din libertatea lui personală pentru binele comun, o fărâmă

infimă. Dar nu, omul nu vrea să trăiască nici pe baza acestor socoteli, îi vine greu să dea și această fărâmă. Din prostie, i se pare că asta înseamnă închisoare și că e mai bine să trăiască de capul lui, pentru că atunci este deplin liber. Și doar în libertate, este bătut, nu are de lucru, moare de foame și n-are nici o libertate, dar, cu toate acestea, caraghiosului i se pare că libertatea proprie e mai bună. Bineînțeles, socialistul este nevoit să-l lase în pace și să-i spună că-i un prost, că n-a ajuns încă să înțeleagă lucrurile, că nu-i copt și că nu înțelege propriul lui interes; că furnica, o oarecare furnică necuvântătoare, minusculă, este mai deșteaptă decât el, pentru că în furnicar totul este atât de bine, totul este atât de organizat, toți sunt sătui, fericiți, fiecare știe ce are de făcut, într-un cuvânt: mai e mult până ce omul va ajunge la furnicar!

Cu alte cuvinte, socialismul este posibil, dar numai undeva în altă parte și nu în Franța.

Și, cuprins de cea mai mare desperare socialistul proclamă, în sfârșit: *Liberté, égalité, fraternité, ou la mort*.[17] Ei, și aici nu mai ai ce să mai spui, și burghezul triumfă definitiv.

Iar dacă burghezul triumfă, atunci înseamnă că formula lui Sieyès s-a împlinit întocmai și cu cea mai mare exactitate. Așadar, burghezul este totul, totuși de ce se rușinează, de ce se chircește, de ce se teme? Toți au eșuat, toți s-au dovedit faliți în fața lui. Înainte, în timpul lui Ludovic-Filip, de pildă, burghezul nu se rușina și nu se temea atât, deși și atunci domnea. Da, dar atunci mai lupta încă, presimțea că are dușmani și pentru ultima oară a încheiat cu ei socotelile pe baricadele din iunie[lx], cu arma și baioneta. Dar lupta s-a terminat și, deodată, burghezul a văzut că este singur pe pământ, că nu există nimic mai bun decât el, că el este idealul și că acum nu i-a mai rămas să asigure ca înainte toată lumea că este idealul, ci numai să pozeze calm și măreț în fața întregii lumi sub înfățișarea

[17] Libertate, egalitate, fraternitate, sau moarte. (fr.).

celei mai perfecte frumuseți și a tot felul de virtuți omenești. E o situație jenantă, orice ați spune. L-a salvat Napoleon al III-lea. El i-a picat parcă din cer, ca unica ieșire din dificultate, ca unica posibilitate în acea vreme. De atunci, burghezul prosperă, plătește îngrozitor de greu pentru prosperitatea sa și se teme de toate, tocmai pentru că a obținut totul. Când obții totul, îți vine greu să pierzi *totul*. De aici reiese limpede, prieteni, că se teme cel mai mult acela care prosperă cel mai mult. Să nu râdeți, vă rog. (Ce este deci acum burghezul?

CAPITOLUL VII.
Continuarea celui precedent

Oare de ce *printre burghezi sunt atâția lachei,* și încă cu o înfățișare atât de nobilă? Vă rog, nu mă învinuiți, nu strigați că exagerez, că defăimez, că în mine vorbește ura. Ura față de ce? Față de cine? De ce ură? Pur și simplu sunt mulți lachei, și asta așa este. Slugărnicia se strecoară în firea burghezului din ce în ce mai mult își este considerată din ce în ce mai mult o virtute. Așa și trebuie să fie în orânduirea actuală a lucrurilor. Este o consecință firească. Dar principalul, principalul este că firea îl ajută. Nu mai vorbesc, de pildă, că în burghez există mult spirit de spion înnăscut. Părerea mea constă tocmai în aceea că neobișnuita dezvoltare a spionajului în Franța, și nu a unui spionaj simplu, ci a unui spionaj de înaltă clasă, spionaj prin vocație, ajuns la artă, care își are metodele lui științifice, provine la ei tocmai din slugărnicia înnăscută. Care Gustave, ideal de nobil, numai dacă nu are încă lucruri dobândite, nu va oferi de îndată, pentru zece mii de franci, scrisorile iubitei sale și nu-și va trăda amanta bărbatului ei? Poate că în asta exagerez, dar poate vorbesc, bazându-mă pe anumite fapte. Francezului îi place grozav de mult s-o ia înainte, să se remarce cumva în ochii celui care are puterea și să-i facă o slugărnicie, chiar așa, cu totul dezinteresat, chiar fără să aștepte o răsplată imediată, ci pe credit, în cont. Amintiți-vă de toți acești căutători de posturi, de pildă, cu prilejul deselor schimbări de guvern în Franța. Amintiți-vă ce isprăvi și ce figuri au făcut, lucruri recunoscute chiar de ei înșiși. Amintiți-vă unul din iambii lui Barbier[lxi] în această privință. O dată, într-o cafenea, am luat,un ziar din 3 iulie. Citesc: *Scrisori din Vichy*. Pe atunci la Vichy era în vizită împăratul și,

bineînțeles, curtea organiza cavalcade, plimbări. Corespondentul descria toate acestea. Începea:

„Avem mulți călăreți excelenți. Bineînțeles că ați ghicit de îndată care este cel mai strălucit dintre toți. Majestatea-sa se plimbă în fiecare zi însoțit de suita sa etc.”

Lucru lesne de înțeles, n-are decât să se entuziasmeze de calitățile strălucite ale împăratului său. Poți să rămâi extaziat în fața inteligenței, spiritului de prevedere, virtuților lui etc. Unui asemenea domn înflăcărat nici nu-i poți spune în față că se preface. „Asta-i convingerea mea - și gata”, vă va răspunde el, întocmai cum vă vor răspunde unii dintre ziariștii noștri de astăzi. Înțelegeți: el este asigurat; el are ce să vă răspundă ca să vă închidă gura. Libertatea conștiinței și a convingerilor este cea dintâi și cea mai importantă libertate din lume. Dar aici, în acest caz, ce poate el să vă răspundă? Aici el nu se mai uită la legile realității, calcă în picioare orice verosimilitate și o face premeditat. Și oare de ce o face cu premeditare? Doar nimeni n-o să-l creadă. Călărețul însuși n-o să citească probabil asta, și chiar dacă o să citească, nu cumva acest pricăjit de francez care a scris *„Correspondence”,* ziarul care a publicat-o și redacția ziarului, toți laolaltă sunt atât de proști ca să nu-și dea seama că stăpânul n-are de loc nevoie de faima de prim-călăreț în Franța, că la bătrânețe nici nu se așteaptă la această faimă și, bineînțeles, nu va crede dacă cineva va căuta să-l convingă că este cel mai iscusit călăreț din întreaga Franță; se spune că este un om extrem de deștept. Nu, aici e un alt calcul la mijloc: n-are decât să fie neverosimil, caraghios, n-are decât să privească aceasta cu dezgust și cu râs disprețuitor însuși stăpânul; n-are decât, n-are decât, dar, în schimb, va vedea supunere oarbă, va vedea o nețărmurită ploconire la picioare, servilă, stupidă, neverosimilă, dar ploconire la picioare, și asta este esențialul. Acum judecați și singuri: dacă asta n-ar fi fost în spiritul națiunii, dacă o asemenea lingușire josnică n-are fi fost considerată ca absolut

posibilă, obișnuită, absolut în firea lucrurilor și chiar decentă, ar fi fost oare posibil ca o asemenea corespondență să apară într-un ziar parizian? Unde veți întâlni, în afară de Franța, o asemenea lingușire în presă? Vorbesc de spiritul națiunii tocmai pentru că astfel vorbește nu un singur ziar, ci aproape toate sunt la fel, exact în același gen, în afară de două-trei care nu sunt întru totul dependente.

Într-un rând, ședeam la o masă comună, într-un hotel; nu mai era în Franța, ci în Italia, dar la această masă comună erau mulți francezi. Se vorbea despre Garibaldi. Atunci se vorbea pretutindeni despre Garibaldi. Era cu vreo două săptămâni înainte de Aspromonte[lxii]. Bineînțeles, se vorbea enigmatic; unii tăceau și nu voiau de loc să-și spună părerea; alții clătinau din cap. Sensul general al discuției era acela că Garibaldi a pus la cale o treabă riscantă, chiar nechibzuită; dar, bineînțeles, își exprimau cu reticențe această părere, pentru că Garibaldi este un om atât de deosebit de toți ceilalți, încât probabil, când e vorba de el, va ieși chibzuit chiar și ceea ce, după considerațiile obișnuite, pare prea riscant. Încetul cu încetul, discuția a trecut asupra persoanei lui Garibaldi. Au început să-i înșire calitățile: sentința era destul de favorabilă pentru eroul italian.

— Un singur lucru mă miră la el, spuse cu glas tare un francez, cu înfățișare plăcută și impunătoare, de vreo treizeci de ani și purtând pe față pecetea acelei nespuse noblețe care îți sare în ochi aproape cu impertinență, la toți francezii. O singură împrejurare mă miră cel mai mult la el!

Bineînțeles, toți s-au întors curioși către vorbitor.

O nouă calitate descoperită la Garibaldi trebuia să fie interesantă pentru toți.

— În anul '60, un timp el s-a bucurat la Neapole de putere nelimitată. A avut pe mână o sumă de douăzeci de milioane - banii statului! Și nu avea de dat nimănui

socoteală de acești bani! Ar fi putut să ia și să ascundă cât ar fi vrut din această sumă și nimeni nu i-ar fi cerut socoteală! Dar el n-a dosit nimic și a predat guvernului totul, până la ultimul ban. Este aproape de necrezut!

Când vorbea de douăzeci de milioane de franci i s-au aprins ochii.

Bineînțeles, despre Garibaldi se poate povesti tot ce dorești. Dar a pune alături numele lui Garibaldi cu al șperțarilor, asta a putut s-o facă, bineînțeles, numai un francez.

Și cât de naiv, cât de sincer a spus asta! Pentru sinceritate, se iartă, bineînțeles, totul, chiar și capacitatea pierdută de a înțelege și de a simți adevărata onoare; dar, privindu-i fața iluminată la amintirea celor douăzeci de milioane, m-am gândit cu totul întâmplător:

„Dar dacă ai fi fost tu, frate, atunci în locul lui Garibaldi, lângă sacul cu banii statului?”

O să-mi spuneți că asta este din nou un neadevăr, că toate acestea nu sunt decât cazuri particulare, că și la noi se întâmplă exact la fel și că eu nu pot garanta că așa sunt toți francezii. Bineînțeles, nici nu vorbesc despre toți. Pretutindeni există noblețe nespusă, iar la noi s-a întâmplat, poate, chiar și mult mai rău. De ce, de ce să ridici însă toate acestea la rangul de virtute? Știți ceva? Poți să fii chiar și un ticălos, dar să nu-ți pierzi simțul onoarei; aici sunt foarte mulți oameni cinstiți, dar, în schimb, simțul onoarei l-au pierdut cu totul și de aceea se poantă slugarnic, fără să știe ce fac, din virtute. Primul lucru este, desigur, mai imoral, dar ultimul, orice-ați spune, mai de disprețuit. Un asemenea catehism despre virtuți constituie un simptom rău în viața unei națiuni. Cât privește însă cazurile particulare, nu vreau să încep o dispută cu voi. Chiar și națiunea în totalitatea ei este alcătuită numai din cazuri particulare, nu-i așa?

Ba chiar iată ce cred eu. Am greșit, poate, spunând că burghezul se chircește, că tot se mai teme încă de ceva. De

chircit, se chircește, într-adevăr, și se teme, dar dacă faci bilanțul, vezi că burghezul prosperă întru totul. Deși se înșală singur, deși își spune sieși, clipă de clipă, că totul este bine, totuși aceasta nu stânjenește de loc încrederea lui aparentă în sine. Mai mult: chiar în sinea sa, el este teribil de încrezut atunci când se dezlănțuie. Cum se împacă toate acestea la el, este, într-adevăr, o enigmă, dar așa este. În general, burghezul nu este de loc prost, dar are minte scurtă, făcută parcă din fragmente. Are înmagazinate o groază de idei de-a gata, ca lemnele pentru iarnă, și intenționează în mod serios să trăiască cu ele, fie și o mie de ani. Ce zic eu o mie de ani: despre o mie de ani burghezul vorbește rar, poate numai atunci când îl apucă elocvența. „*Après moi le déluge*" este mult mai folosit și aplicat mai frecvent în fapt. Și câtă nepăsare față de toate, ce interese efemere, deșarte! La Paris, am avut prilejul să fiu într-o societate, într-o casă, unde pe timpul meu veneau o mulțime de oameni. Tuturor le era parcă teamă să vorbească despre ceva neobișnuit, despre ceva mai puțin meschin, despre știu eu ce interese generale, despre știu eu mai ce interese publice. Aici, cred, nu era vorba de teama de spioni, aici, pur și simplu, toți se dezobișnuiseră să gândească la ceva și să vorbească mai serios. De altfel, am întâlnit aici oameni pe care îi interesa grozav impresia pe care mi-a făcut-o Parisul, în ce măsură sunt entuziasmat, în ce măsură sunt uluit, copleșit, nimicit. Francezul crede până astăzi că este capabil să strivească și să nimicească din punct de vedere spiritual. Și asta este un indiciu destul de amuzant. Mi-aduc aminte mai ales de un bătrânel extrem de simpatic, extrem de amabil, extrem de bun, pe care l-am îndrăgit sincer. Mereu se uita în ochii mei, căutând să afle părerea mea despre Paris, și se arăta grozav de mâhnit când nu manifestam un entuziasm deosebit. Fața lui blajină exprima chiar suferință, într-adevăr, suferință, fără exagerare. O, simpaticul Mr. Le M-re! Pe un francez, adică pe un parizian (pentru că, de fapt,

toți francezii sunt parizieni) nu-l poți face niciodată să-și schimbe convingerea că el nu este cel dintâi om de pe întreg globul pământesc. De altfel, el știe foarte puține lucruri despre întregul glob pământesc, în afară de Paris. Și nici nu prea vrea să știe. Asta este o trăsătură națională își chiar cea mai caracteristică. Dar cea mai caracteristică însușire a francezului este elocvența. Dragostea pentru elocvență este nepotolită în el și cu anii se întețește tot mai mult și mai mult. Aș fi vrut grozav de mult să aflu când anume a început în Franța această dragoste pentru elocvență. Bineînțeles, principalul a început cu Ludovic al XIV-lea. De remarcat că în Franța totul a început cu Ludovic al XIV-lea, zău așa! Dar ceea ce este și mai de remarcat, e că și în întreaga Europă totul a început cu Ludovic al XIV-lea. Cum a reușit să se impună acest rege - nu pot să înțeleg?! Doar nu-i cu nimic deosebit mai presus decât toți ceilalți regi din trecut. Poate numai pentru aceea că a fost primul om care a spus: *„L'État c'est moi”* [18]. Asta a plăcut teribil, și aceste cuvinte au făcut atunci ocolul Europei. Cred că a devenit celebru numai datorită acestor cuvinte. Ele au fost cunoscute uimitor de repede până și la noi. Acest Ludovic al XIV-lea a fost un rege cât se poate de național, pe deplin în spiritul francez, așa încât nici nu înțeleg cum de s-au putut produce în Franța toate aceste mici pozne[lxiii]....atunci, la sfârșitul secolului trecut. S-au zbenguit puțin și au revenit la vechiul spirit; spre asta merge; dar elocvența, elocvența, o, asta este piatra de încercare pentru parizian. El este gata să uite tot ce-a fost înainte, tot, tot, este gata să ducă cele mai înțelepte discuții și să fie cel mai ascultător și mai harnic băiețaș, dar elocvența, numai elocvența el n-o poate uita nicidecum până azi. El tânjește și oftează după elocvență; își amintește de Thiers, Guizot, Odilon Barrot. Ei da, atunci a fost adevărată elocvență, își spune el uneori în sinea lui, și cade pe gânduri. Napoleon al III-lea a înțeles asta și a

[18] Statul sunt eu. (fr.)

decis de îndată că Jacques Bonhomme nu trebuie să cadă pe gânduri și a introdus puțin câte puțin elocvența. În acest scop, în corpul legislativ sunt ținuți șase deputați liberali, șase deputați liberali permanenți, invariabili, adevărați, adică asemenea deputați pe care, poate, nici nu-i poți cumpăra, dacă ai încerca să-i cumperi, și cu toate acestea, sunt totuși numai șase - șase au fost, șase sunt și numai șase vor rămâne. Mai mulți nu vor fi, fiți pe pace, și nici mai puțini. Și asta pare, la prima vedere, un lucru extrem de ingenios. În realitate însă, lucrurile sunt mult mai simple și se aranjează cu ajutorul lui *„suffrage universel”.* Pentru ca ei să nu se ia cu vorba, s-au luat, se înțelege, toate măsurile necesare. Dar de pălăvrăgit li se permite să pălăvrăgească. În fiecare an, la timpul necesar, se discută cele mai importante probleme de stat și parizianul nu mai poate de plăcere. El știe că se va cheltui multă elocvență, și se bucură. Bineînțeles, el știe foarte bine că nu va fi decât elocvență și nimic mai mult, că vor fi cuvinte, cuvinte și iar cuvinte și că, din aceste cuvinte nu va ieși absolut nimic. Dar el este foarte, foarte mulțumit și de asta. Și găsește singur, el cel dintâi, toate acestea extrem de înțelepte. Discursurile unora dintre acești șase reprezentanți se bucură de o popularitate deosebită. Și reprezentantul este întotdeauna gata să țină discursuri pentru înveselirea publicului. Ciudat lucru: doar el însuși este absolut convins că din discursurile lui nu va ieși nimic, că toate acestea nu sunt decât o glumă, o glumă și nimic mai mult, un joc nevinovat, o mascaradă și cu toate acestea vorbește, vorbește câțiva ani la rând, și vorbește frumos, chiar cu o mare satisfacție. Și tuturor membrilor care îl ascultă le lasă gura apă de plăcere. „Bine mai vorbește omul acesta!” îi lasă gura apă și președintelui, și întregii Franțe. Iată, însă că reprezentantul a terminat, apoi se ridică și mentorul acestor copii drăgălași și cuminți. El anunță solemn că compunerea cu tema dată *Răsăritul soarelui* a fost dezvoltată și tratată foarte bine de

onorabilul reprezentant. Ne-au uimit talentul onorabilului orator - spune el - ideile și cumințenia exprimată în aceste idei, ne-am desfătat cu toții, cu toții... Dar, deși onorabilul membru și-a câștigat întru totul drept răsplată o cărțulie cu inscripția: *Pentru bună purtare și succese la învățătură,* totuși, domnilor, discursul onorabilului reprezentant pentru unele considerații superioare nu-i bun la nimic. Nădăjduiesc, domnilor, că sunteți cu toții de acord cu mine. Aici el se adresează tuturor reprezentanților își în privirea lui începe să scânteie severitatea. Reprezentanții, cărora le lăsa gura apă, încep să-l aplaude imediat cu entuziasm frenetic pe mentor și, în același timp, tot aici, mulțumesc și strâng înduioșați mâinile reprezentantului liberal pentru plăcerea oferită, îl roagă să li se facă și data viitoare această plăcere liberală, cu încuviințarea mentorului. Mentorul încuviințează cu bunăvoință, autorul compunerii cu tema *Răsăritul soarelui* pleacă, mândru de succesul său, reprezentanții pleacă, lingându-și buzele, la familiile lor și seara, de bucurie, se plimbă braț la braț cu nevestele lor, la Palais Royal, ascultând plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare, iar mentorul, după ce a raportat cui trebuie despre toate, vestește întregii Franțe că totul este cât se poate de bine.

Uneori însă, când încep lucruri mai importante, începe și un joc mai important. La una din adunări este adus însuși prințul Napoleon[lxiv]. Prințul Napoleon începe deodată să facă opoziție, spre marea spaimă a tuturor acestor tineri studioși. În clasă domnește o liniște solemnă. Prințul Napoleon face pe liberalul, prințul nu este de acord cu guvernul; după părerea lui trebuie făcut cutare și cutare lucru. Prințul condamnă guvernul, într-un cuvânt, se spune același lucru pe care (se presupune) l-ar fi putut spune chiar acești copii drăgălași, dacă mentorul ar fi ieșit măcar pentru o clipă din clasă. Bineînțeles, și asta cu măsură; dar și presupunerea este absurdă, fiindcă toți acești copii drăgălași sunt atât de bine educați, încât nici nu s-ar fi

mișcat dacă mentorul i-ar fi părăsit chiar și o săptămână întreagă. Și iată, când prințul Napoleon termină, mentorul se ridică și anunță solemn că compunerea pe tema dată *Răsăritul soarelui* a fost foarte bine dezvoltată și tratată de onorabilul orator. Ne-au uimit talentul, ideile elocvente și cumințenia preamilostivului prinț... Suntem gata să-i înmânăm o cărțulie pentru silință și succese la învățătură, dar... ș.a.m.d., adică tot ceea ce s-a spus înainte; bineînțeles, întreaga clasă aplaudă cu un entuziasm ce atinge frenezia, prințul este condus acasă, elevii cumințiți părăsesc clasa ca niște copilași cu adevărat cumințiți, iar seara se plimbă cu ale lor *épouses* la Palais Royal, ascultând plescăitul jeturilor din havuzurile binefăcătoare etc. etc. etc. Într-un cuvânt, ordinea instaurată este extraordinară.

Într-un rând, ne-am rătăcit în *la salle des pas perdus* [19] și în loc de secția în care se judecă procesele penale, am nimerit în secția proceselor civile. Un avocat cu părul cârlionțat, în robă și tichie, ținea un discurs presărat cu perle de elocvență. Președintele, judecătorii, avocații, asistența înotau în entuziasm. Era o tăcere pioasă, am intrat în vârful picioarelor. Era un proces de moștenire în care erau implicați niște călugări schimnici. Acum, călugării schimnici sunt mereu implicați în procese, mai ales în cele de moștenire. Întâmplările cele mai scandaloase, cele mai murdare ies la iveală; dar publicul tace și este foarte puțin scandalizat, pentru că acum călugării schimnici au o mare putere, iar burghezul este extrem de cuminte. Călugării se opresc din ce în ce mai mult la părerea că un capital este mai bun decât orice, decât toate aceste vise și celelalte, și că de îndată ce strângi ceva bani, poți dobândi și putere, pe când cu elocvența ce te faci? Numai cu elocvența acum nu reușești! După mine însă, ei greșesc puțin în acest din urmă caz. Bineînțeles, un capital este un lucru extrem de prețios, dar

[19] Sala pașilor pierduți. (fr.)

și cu elocvența poți face multe ca orice francez. Nevestele, mai cu seamă, se supun acum călugărilor schimnici chiar mult mai mult decât se observa înainte. Se speră că și burghezul o va coti tot într-acolo. La proces s-a arătat cum acești schimnici, printr-o înrâurire îndelungată, vicleană și chiar științifică (au o știință pentru asta) au izbutit să influențeze sufletul unei frumoase și foarte bogate doamne, cum au ademenit-o să vină să stea la ei la mănăstire, cum o speriau acolo cu tot soiul de grozăvenii, până era gata să se îmbolnăvească, să dea în isterie și cum făceau totul cu calcul, cu o gradare științifică. Cum, în sfârșit, au adus-o la boală, la idiotism, cum au convins-o, în cele din urmă, că e un mare păcat față de Dumnezeu să-și vadă rudele și cum, încetul cu încetul, au îndepărtat cu totul rudele. „Până și nepoata ei, suflet feciorelnic, naiv, înger al purității și nevinovăției, în vârstă de cincisprezece ani, până și ea nu cuteza să intre în chilia adoratei sale mătuși, care o iubea mai mult decât orice pe lume și care, datorită vicleșugurilor perfide, nu mai putea s-o îmbrățișeze și să-i sărute *le front virginal* [20] pe care trona îngerul alb al nevinovăției”... Într-un cuvânt, totul în acest gen; era uimitor de bine. Avocatul care pleda se topea, pe cât se pare, singur de bucurie că știe să vorbească atât de bine, se topea și președintele, se topea și publicul. Călugării schimnici au pierdut bătălia numai din pricina elocvenței. Ei însă, bineînțeles, nu se descurajează. Au pierdut una, dar vor câștiga cincisprezece.

— Cine e avocatul? am întrebat pe un tânăr student dintre ascultătorii ce ascultau cu venerație.

Aici erau o sumedenie de studenți și toți erau tare cuviincioși. El m-a privit cu uimire.

— Jules Favre![lxv] răspunse el, în sfârșit, cu o compătimire atât de disprețuitoare, încât eu, bineînțeles, m-am rușinat. Așadar, am avut prilejul să cunosc floarea elocvenței franceze, chiar la izvorul ei principal, ca să zic așa.

[20] Fruntea feciorelnică. (fr.)

Dar astfel de izvoare sunt puzderie. Burghezul este pătruns de elocvență până în măduva oaselor. Într-un rând, am intrat în Pantheon să privim marii oameni. Era în afara orelor de program și ni s-au cerut doi franci. Apoi, un invalid bătrân și venerabil luă niște chei și ne duse la cavourile din biserică. Pe drum ne vorbi însă tot ca un om obișnuit, molfăind doar ușor vorbele din lipsă de dinți. Dar odată coborât în cavouri, începu numaidecât să intoneze cântat, de cum ne duse la prima criptă.

— *Ci-gît Voltaire*[21]*,* Voltaire, acest mare geniu al minunatei Franțe. El a militat pentru dezrădăcinarea superstițiilor, pentru stârpirea ignoranței, s-a luptat cu îngerul întunericului și a înălțat făclia luminii. În tragediile sale a atins măreția deși Franța îl avea deja de Corneille.

Vorbea, fără doar și poate, după un text învățat pe de rost. Cineva i-a scris cândva pe hârtie această conferință și el o memorase pentru toată viața; fața lui bătrână, blajină se lumina chiar de mulțumire când începu să ne debiteze în stilul său pompos.

— *Ci-gît Jean-Jacques Rousseau* - urmă el apropiindu-se de o altă criptă. Jean-Jacques, *„l'homme de la nature et de la vérité”*[lxvi]

Deodată mi-a venit să râd. Cu un stil pompos se poate vulgariza totul. De altfel, se și vedea că bietul bătrân, vorbind despre *nature et vérité,* nu înțelegea de loc despre ce este vorba.

— Ciudat! i-am spus eu. Au fost doi oameni mari și unul i-a spus toată viața celuilalt mincinos și rău, iar celălalt primului pur și simplu că-i un prost[lxvii]. Și iată că aici s-au întâlnit și stau aproape alături.

— *Monsieur, monsieur!* făcu invalidul, voind pesemne să obiecteze ceva, dar totuși nu spuse nimic, și, grăbit, mă duse spre o altă criptă.

— *Ci-gît Lannes*,[lxviii] mareșalul Lannes, rosti el din nou cântat, unul dintre cei mai mari eroi pe care i-a avut

[21] Aici odihnește Voltaire. (fr.)

Franța, atât de mult înzestrată cu eroi. N-a fost numai un mare mareșal, un iscusit conducător de oști, cu excepția marelui împărat, dar s-a bucurat și de suprema fericire. A fost prietenul...

— Ei da, a fost prietenul lui Napoleon, spusei eu, dorind să scurtez discursul.

— *Monsieur!* Dați-mi voie să vorbesc eu, mă întrerupse invalidul cu o voce întrucâtva supărată.

— Vorbește, vorbește, te ascult!

— Dar el s-a bucurat și de suprema fericire. A fost prietenul marelui împărat. Nici unul dintre ceilalți mareșali n-au avut fericirea să devină prietenul marelui om. Numai mareșalul Lannes a dobândit această mare cinste. În timp ce el murea pe câmpul de bătălie pentru patria sa...

— Ei da, un obuz i-a smuls ambele picioare.

— *Monsieur, monsieur!* Dați-mi voie să vorbesc eu singur! strigă invalidul cu glas aproape jalnic. Dumneavoastră cunoașteți, poate, toate acestea... Dar dați-mi voie să povestesc și eu!

Acest original voia grozav să povestească el singur, chiar dacă noi am fi știut toate acestea foarte bine.

— În timp ce el murea, reluă el, pe câmpul de bătaie pentru patria sa, împăratul, lovit drept în inimă și deplângând marea pierdere...

— A venit la el să-și ia rămas bun, făcui eu, împins de necuratul să-l întrerup din nou și, imediat, simții că am făcut rău; îmi fu chiar rușine.

— *Monsieur, momieur*! spuse bătrânul, privindu-mă în ochi cu jale și dojană și clătinându-și capul cărunt. *Monsieur!* Știu, sunt încredințat că dumneavoastră cunoașteți toate acestea, poate chiar mai bine ca mine. Dar m-ați luat chiar dumneavoastră ca să vă conduc: așadar, dați-mi voie să vorbesc eu singur. Nu mai am mult...

— Împăratul, lovit drept în inimă și deplângând (dar vai, în zadar!) marea pierdere pe care o suferiseră el, armata și întreaga Franță, s-a apropiat de patul lui de moarte și prin

acest al său ultim rămas bun a alinat cruntele suferințe ale eroului săvârșit din viață aproape sub ochii comandantului său de oști. *Cest fini, monsieur!* [22] adăugă el, privindu-mă dojenitor și porni mai departe.

— Iată aici încă o criptă; eh, dar aici sunt... *quelques sénateurs* [23]! adăugă el nepăsător și arătă neglijent cu capul alte câteva cripte ce se aflau în apropiere.

Toată elocvența lui se consumase pentru Voltaire, Jean-Jacques și mareșalul Lannes. Era un exemplu direct, un exemplu popular, ca să spun așa, de dragoste pentru elocvență. Oare, într-adevăr, toate aceste discursuri ale oratorilor din Adunarea Națională, din Convenție și din cluburi la care poporul participa aproape direct și cu ajutorul cărora el se reeducase, îi lăsaseră numai o singură urmă: dragostea pentru elocvență de dragul elocvenței?

[22] Am terminat, domnule I (fr.)
[23] Câțiva senatori. (fr.)

CAPITOLUL VIII.
Bribri și Ma biche

Dar ce fac *epuzele? Epuzele* prosperă, cum am mai spus. Apropo: de ce, o să mă întrebați, scriu *epuze* în loc de soții? Pentru că e un cuvânt pompos, domnilor, iată de ce. Când începe să vorbească în stil pompos, burghezul spune întotdeauna: *mon épouse.* Și deși în alte pături ale societății se spune simplu, ca pretutindeni, de altfel, *ma femme* - adică nevasta mea, e mai bine totuși să urmăm spiritul național al majorității și al exprimării pompoase. E mai caracteristic. Afară de asta, mai există și alte denumiri. Când burghezul se înduioșează sau vrea să-și înșele soția, el îi spune întotdeauna: *ma biche* [24]. Și, dimpotrivă, o soție iubitoare aflată într-un acces de cochetărie grațioasă, îi spune iubitului ei burghez: *bribri* [25], ceea ce-l face pe burghez să fie foarte mulțumit la rândul său. *Bribri* și *ma biche* înfloresc mereu, iar acum mai mult ca oricând. Afară de asta, așa e stabilit (și aproape fără nici o discuție), că *ma biche* și *bribri* trebuie să servească în vremurile noastre agitate drept model de virtute, bună înțelegere și de stare paradiziacă a societății în pofida aiurelilor mârșave ale absurzilor de vagabonzi-comuniști: afară de asta, *bribri* devine, cu fiece an, tot mai conciliant și mai conciliant în relațiile conjugale. El înțelege că orice ai spune, oricum ai aranja lucrurile, nu poți înfrâna o *ma biche,* că parizianca este creată pentru amant, că este aproape cu neputință ca soțul să se lipsească de „frizură”[lxix] și de aceea tace, bineînțeles, atâta timp cât are încă bani adunați prea puțini și cât timp nu și-a procurat încă multe lucruri. Atunci însă când și una și

[24] Căprioara mea. (fr.)
[25] Pisirici. (fr.)

cealaltă se îndeplinesc, *bribri* devine, în general, mai exigent, pentru că începe să se respecte grozav. Atunci începe să-l privească altfel și pe Gustave, mai ales dacă acesta mai este pe deasupra și un coate-goale și nu are multe lucruri. Îndeobște parizianul, de îndată ce are ceva bănișori, dorește să se însoare și își alege o logodnică cu bănișori. Mai mult: în prealabil se face socoteala și dacă se constată că francii și lucrurile sunt în număr egal, dintr-o parte și din cealaltă, atunci căsătoria se face. Asta se petrece pretutindeni la fel, aici însă legea egalității buzunarelor a devenit un obicei deosebit. Dacă, de pildă, logodnica are măcar o centimă în plus, ea nu va fi dată unui pretendent care are mai puțin, ci caută un *bribri* mai potrivit. Afară de asta, căsătoriile din dragoste devin din ce în ce mai imposibile și sunt socotite aproape indecente. Acest înțelept obicei al egalității obligatorii a buzunarelor și al căsătoriilor de capitaluri este încălcat foarte rar și, cred, mult mai rar ca în orice alt loc. Burghezul a aranjat foarte bine în folosul său posesiunea banilor soției. Iată de ce el este gata, în multe cazuri, să treacă cu vederea aventurile *biche*-i sale și să nu observe unele lucruri supărătoare, pentru că atunci, adică în caz de ceartă, se poate ridica în mod neplăcut problema zestrei. Afară de asta, dacă *ma biche* începe uneori să poarte rochii prea elegante, care îi depășesc posibilitățile, *bribri,* deși a observat totul, acceptă în sinea sa, pentru că în felul acesta nevasta îi va cere mai puțini bani pentru toalete. Atunci, *ma biche* este mult mai conciliantă. Și, în sfârșit, deoarece căsătoria este, de cele mai multe ori, o căsătorie a capitalurilor și lumea se preocupă prea puțin dacă există o atracție reciprocă, nici *bribri* nu se dă în lături să dea târcoale și prin alte părți, neglijând-o pe *ma biche.* De aceea, cel mai bine este să nu se stinghereasc ă unul pe celălalt. Atunci și în casă este mai multă înțelegere și gungureala drăgăstoasă a celor două nume drăguțe: *bribri* și *ma biche* răsună tot mai des și mai des între soți. Și, în

sfârșit, dacă e să spunem totul, atunci *bribri* a reușit să se asigure de minune și pentru această împrejurare. Comisarul de poliție este în orice clipă la dispoziția lui. Asta, conform legilor pe care el singur și le-a aranjat pentru el. În cel mai rău caz, prinzându-i pe amanți *en flagrant délit,* îi poate omorî pe amândoi și nu va răspunde de loc pentru asta. *Ma biche* știe acest lucru, îl laudă chiar ea. Tutela îndelungată a adus-o pe *ma biche* până acolo, încât ea nu cârtește și nu visează, ca în alte țări barbare și caraghioase, să învețe, de pildă, în universități, să participe la ședințe în cluburi și să fie deputat. Ea vrea să rămână în actuala stare aeriană și de canar, ca să spun așa. Este îmbrăcată, înmănușată, dusă la plimbare; dansează, mănâncă bomboane, e luată, în aparență, drept o regină și, în aparență, bărbații se fac praf în fața ei. Această formă de relații a fost elaborată uimitor de reușit și de cuviincios. Într-un cuvânt, relațiile cavalerești sunt respectate și ce-ar trebui mai mult? Doar Gustave nu-i va fi luat. De asemenea, n-are nevoie de țeluri înalte, virtuoase în viață etc. etc.; în fond, este tot o capitalistă și o meschină, ca și soțul ei. Când trec anii de canar, adică atunci când ajunge până acolo, încât nu se mai poate minți nicicum și socoti canar, când posibilitatea de a avea un nou Gustave devine o absurditate evidentă, chiar și în cazul celei mai înflăcărate și mai ambițioase imaginații, atunci, deodată, *ma biche* se transformă rapid și urât. Dispar cochetăria, toaletele, șăgălnicia. Devine, de cele mai multe ori, foarte rea, foarte econoamă. Se duce la biserică, strânge bani împreună cu bărbatu-său și vădește deodată, în toate privințele, cinism*;* apar deodată, oboseala, ciuda, instinctele brutale, inutilitatea existenței, limbajul cinic. Unele din ele devin chiar și neglijente. Bineînțeles, nu toate; bineînțeles, există și alte fenomene, mai luminoase; bineînțeles, astfel de relații sociale există pretutindeni dar... aici totul este mai mult ca oriunde pe propriul său teren, este mai original, mai specific, mai complet, aici

totul este mai național. Aici este izvorul și germenele acelei forme sociale burgheze care domnește acum în întreaga lume sub înfățișarea imitării permanente a acestei mari națiuni.

Da, în aparență, *ma biche* este o regină. E greu să-ți și imaginezi ce politețe rafinată, ce atenție insistentă o înconjoară pretutindeni în societate și pe stradă. Rafinamentul este uimitor; ajunge uneori până la un astfel de manilovism[lxx], încât un om cinstit nici n-ar putea suporta asta. Viclenia vădită a prefăcătoriei l-ar jigni până în adâncul inimii. Dar *ma biche* este ea însăși foarte vicleană și... ei asta îi și trebuie... Va lua întotdeauna ceea ce i se cuvine și va prefera întotdeauna să recurgă la viclenie decât să procedeze cinstit, deschis; după părerea ei, este și mai sigur și jocul e mai mare. Or, jocul, intriga sunt totul pentru *ma biche*; în asta constă principalul. În schimb, cum se îmbracă, cum merg pe stradă! *Ma biche* este afectată, fandosită, nenaturală toată, dar tocmai asta atrage, mai ales pe oamenii blazați și, în parte, desfrânați, care au pierdut gustul pentru frumusețea proaspătă și autentică. *Ma biche* nu-i de loc cultivată, are minte și inimă de pasăre, dar, în schimb, este grațioasă, în schimb deține nenumărate secrete ale unor astfel de isprăvi și de tertipuri, încât te supui și o urmezi ca pe o noutate picantă. Este chiar rareori frumoasă. Are chiar ceva răutăcios pe față. Dar asta nu-i nimic: această față este mobilă, șăgalnică și posedă secretul de a simula în cel mai înalt grad sentimentele, firescul. Îți place, poate, la ea nu faptul că prin această simulare realizează firescul, ci te farmecă însuși acest proces al realizării simulării, te farmecă arta. Unui parizian îi este de cele mai multe ori totuna: dragoste adevărată sau o bună simulare a dragostei. Și chiar îi place poate mai mult simularea. La Paris se manifestă din ce în ce mai mult o concepție orientală asupra femeii. Camelia este din ce în ce mai mult la modă. „Ia banii și minte bine, adică simulează dragostea”, iată ceea ce i se cere

Cameliei. Aproape tot atâta i se cere și unei *épouse,* și, cel puțin, amândoi sunt mulțumiți și cu asta, și de acea Gustave este îngăduit în tăcere și cu condescență. Pe deasupra, burghezul știe că la bătrânețe *ma biche* își va însuși întru totul interesele lui și îi va fi cel mai zelos ajutor la strângerea banilor. Ba îl ajută extrem de mult chiar și în tinerețe. Duce uneori întreg comerțul, ademenește pe cumpărători, într-un cuvânt, este mâna lui dreaptă, vânzătorul-șef. Și atunci cum să n-o ierți pentru un oarecare Gustave? Pe stradă, femeia este de neatins. Nimeni n-o va jigni, toți se dau la o parte din fața ei, nu ca la noi, unde o femeie, cât de cât tânără, nu poate să facă doi pași pe stradă fără ca un bărbat, cu un aer marțial sau libidinos, să nu-și arunce ochii sub borul pălăriei ei și să nu i se prezinte.

De altfel, cu toată existența lui Gustave, forma obișnuită, tradițională de relații dintre *bribri* și *ma biche* este destul de drăguță și, adeseori, chiar naivă. Îndeobște, străinii - asta mi-a sărit în ochi - sunt aproape toți incomparabil mai naivi decât rușii. E greu de explicat aceasta mai amănunțit: trebuie să vezi singur. *Le Russe este sceptique et moqueur* [26] spun francezii despre noi, și asta așa este. Suntem mari cinici, prețuim mult mai puțin ceea ce este al nostru, nici nu iubim chiar ceea ce este al nostru, cel puțin nu-l respectăm în cel mai înalt grad, neînțelegând exact despre ce este vorba; ne băgăm în interesele europene, general omenești, fără să facem parte din nici una dintre aceste națiuni, și de aceea, în mod firesc, privim totul mai rece, parcă din obligație și, în orice caz, mult mai abstract. De altfel, m-am abătut și eu de la subiect. *Bribri* este uneori extrem de naiv. Plimbându-se, de pildă, în jurul havuzurilor, el începe să-i explice *biche*-i lui de ce țâșnește în sus apa din havuz, îi explică legile naturii, se fălește față de ea, plin de mândrie națională, cu frumusețile pădurii

[26] Rusul este sceptic și batjocoritor. (fr.)

Boulogne, cu jocul *des grandes eaux*[27] din Versailles, cu succesele împăratului Napoleon și cu *gloire militaire*; se delectează cu curiozitatea și satisfacția ei și este foarte satisfăcut de asta. Cea mai vicleană *ma biche* se poartă de asemenea destul de duios cu soțul ei, adică nu că ar simula într-un fel oarecare, ci duios, dezinteresat în ciuda chiar a „frizurii" soțului. (Bineînțeles, eu nu pretind, ca diavolul lui Lesage[lxxi], să pot ridica acoperișurile de pe case. Povestesc numai ceea ce mi-a sărit în ochi, ceea ce mi s-a părut. *„Mon mari n'a pas encore vu la mer*[28] spune câte una dintre *ma biche* și glasul ei exprimă o sinceră și naivă compătimire. Asta înseamnă că bărbatu-său nu s-a dus încă niciodată undeva la Brest sau Boulogne să vadă marea. Trebuie știut că burghezul are unele cerințe cât se poate de naive și cât se poate de serioase, care aproape că au ajuns o obișnuință general burgheză. Burghezul, de pildă, în afară de cerința de a strânge bani și de cerința elocvenței, mai are încă două cerințe, două cerințe cât se poate de legitime, consfințite de un obicei general și față de care se comportă extraordinar de serios, aproape chiar patetic. Prima cerință este *voir la mer*, să vadă marea. Parizianul trăiește și face negoț uneori toată viața la Paris, fără să vadă marea. De ce să vadă marea? Nici el singur n-o știe, dar dorește cu toată ardoarea, din tot sufletul; amânând călătoria din an în an, pentru că, de obicei, îl rețin afacerile, îi duce dorul și soția îi împărtășește sincer acest dor. Îndeobște, aici e vorba de foarte multă sensibilitate pe care eu o respect. Și, în sfârșit, reușește să-și facă rost de bani și de timp; se pregătește și pleacă pentru câteva zile „să vadă marea". Întors, povestește, plin de emfază și cu entuziasm, impresiile - soției sale, rudelor, prietenilor, și apoi toată viața își amintește cu plăcere că a văzut marea. O altă cerință legitimă și nu mai puțin puternică, mai ales a burghezului parizian, este *se rouler*

[27] Marilor havuzuri. (fr.).
[28] Soțul meu n-a văzut încă marea. (fr.).

dans l'herbe[29]*.* Pentru că parizianului, ieșind din oraș, îi place grozav de mult și chiar consideră drept o datorie să se tăvălească prin iarbă și o face chiar cu demnitate, simțind în felul acesta că se contopește *avec la nature*[30]*.* Și mai ales îi place în mod deosebit dacă cineva se uită la el. Îndeobște, parizianul, ieșind din oraș, consideră ca o datorie imediată de a deveni mai degajat, mai jucăuș, chiar mai brav, într-un cuvânt, să pară mult mai firesc, un om mult mai apropiat *de la nature. L'homme de la nature et de la vérité.* Oare nu de la Jean-Jacques s-a manifestat în burghez acest intens respect față de *la nature*? De altfel, ambele aceste cerințe: *voir la mer* și *se rouler dans l'herbe,* parizianul și le permite de cele mai multe ori atunci când și-a strâns o avere, într-un cuvânt, atunci când începe să se respecte pe el însuși, să fie mândru de el și să se considere un om făcut. *Se rouler dans l'herbe* este chiar de două și chiar de zece ori mai dulce atunci când asta se petrece pe propriul lui pământ, cumpărat cu banii munciți. Îndeobște, burghezului îi place când se retrage din afaceri să-și cumpere undeva o bucată de pământ, să-și facă rost de o casă, o livadă, un gard, să aibă găini și o vacă. Și chiar dacă toate acestea sunt de cele mai microscopice dimensiuni, nu-i nimic: burghezul e cuprins de cea mai copilăroasă și cea mai înduioșătoare admirație: „*Mon arbre, mon mur*"[31], își repetă el în sinea lui și tuturor celor pe care îi cheamă la el, în orice clipă, și apoi nu contenește să-și repete asta cât trăiește. Aici e mai plăcut ca oriunde *se rouler dans l'herbe.* Pentru ca să-și îndeplinească această datorie, își face neapărat o pajiște în fața casei. Cineva povestea că la un burghez nu creștea de loc iarba pe locul pe care îl destinase unei pajiști. O îngrijea, o stropea, punea brazde groase de iarbă pe deasupra, dar, cum era nisip, iarba nu se prindea și nu creștea. Așa se

[29] Să se tăvălească prin iarbă. (fr.).
[30] Cu natura. (fr.).
[31] Copacul meu, zidul meu. (fr.).

întâmplase să fie locul din fața casei lui. Atunci, se spune că el și-a cumpărat un gazon artificial. S-a dus anume la Paris să-l aducă; și-a comandat un cerc de iarbă, lat de-un stânjen în diametru, și întindea acest covoraș cu iarbă înaltă în fiecare după-amiază ca să se mintă și să-și potolească cerința legitimă de a se tăvăli prin iarbă. Se prea poate să te aștepți la așa ceva din partea unui burghez în primele clipe de încântare stârnite de proprietatea pe care a dobândit-o, așa că din punct de vedere moral nu-i nimic neverosimil în asta.

Dar acum două cuvinte și despre Gustave. Bineînțeles, că Gustave este, ca și burghezul, adică un vânzător, un negustor, un funcționar, *homme de lettres,* ofițer. Gustave nu este însurat, dar este și el un *bribri.* Dar nu este vorba de asta, ci în ce se maschează și cum se drapează, ce vrea să pară și ce penaj poartă acuma. Idealul lui Gustave se schimbă în raport cu epoca și se reflectă întotdeauna în teatru în forma care se poartă în societate. Burghezului îi place grozav vodevilul, dar și mai mult îi place melodrama. Vodevilul modest și vesel este singura operă de artă care este aproape netransplantabilă pe un alt teren, poate trăi numai în locul unde s-a născut; la Paris, vodevilul, deși îl atrage pe burghez, nu-l satisface pe deplin. Burghezul îl consideră totuși că e un fleac. El vrea ceva înalt, vrea noblețe nespusă, vrea sensibilitate, iar melodrama conține toate astea. Parizianul nu poate să trăiască fără melodramă. Melodrama nu va muri cât timp va trăi burghezul. Interesant este că acum, însuși vodevilul se transformă. Deși tot mai e vesel și foarte hazliu ca și mai înainte, acum însă începe să i se altoiască un alt element: morala. Burghezului îi place grozav de mult și consideră că acum este o datorie a sa sfântă și necesară, de a face, cu orice prilej, morală, atât sieși cât și *biche*-i sale. În afară de asta, acum, burghezul domnește neîngrădit de nimic. El este puterea. Iar autorașii vodevilurilor și melodramelor sunt întotdeauna slugarnici și întotdeauna caută să

lingușească puterea. Iată de ce acum burghezul triumfă, chiar atunci când este prezentat ca un caraghios, și la sfârșit i se spune întotdeauna că totul merge foarte bine. Trebuie să credem că asemenea vorbe îl liniștesc de-a binelea. Orice om slab de înger, care nu este complet sigur de reușita celor ce face, simte o dorință chinuitoare de a-și dovedi contrariul, de a-și da curaj, de a se liniști. Începe chiar să creadă în semne aducătoare de bine. La fel se petrece și aici. În melodramă însă se pun în evidență însușiri superioare, învățăminte înalte. Aici nu mai este vorba de humor. Aici este triumful patetic a tot ceea ce iubește *bribri* și-i place. Cel mai mult îi place liniștea politică și dreptul de a aduna bani cu scopul de a-și aranja tihnit viața. În acest spirit se scriu acum și melodramele. Așa apare și Gustave. Văzându-l pe Gustave, se poate întotdeauna afla tot ceea ce în clipa respectivă *bribri* consideră drept un ideal al nobleței nespuse. Înainte, demult, Gustave apărea ca un poet, pictor, geniu nerecunoscut, hăituit și chinuit de nedreptate. Se lupta plin de curaj și se termina întotdeauna în așa fel, încât vicontesa, care, suferea în taină din pricina lui, dar îi era indiferentă și o disprețuia, îl însura cu pupila sa Cécile, care, deși până atunci nu avusese o lețcaie, deodată căpăta o puzderie de bani. De obicei, Gustave se împotrivea și refuza banii. Dar iată că la o expoziție, tablourile lui se bucurau de mare succes. De îndată, în locuința lui se năpusteau trei milorzi caraghioși și-i propuneau o mie de franci pentru tabloul viitor. Gustave își bătea joc, disprețuitor, de ei și, cuprins de o amară desperare, declara că toți oamenii sunt niște ticăloși, nedemni de penelul lui, că el nu va accepta ca arta, arta sfântă, să fie profanată de niște pigmei care până atunci n-au băgat de seamă cât este el de mare. Dar deodată apărea vicontesa și anunța că Cécile moare de dragoste pentru el și că de aceea el trebuie neapărat să picteze. Aici însă Gustave își dădea seama că vicontesa, fostul său dușman, din cauza

căreia nici unul din tablourile sale nu ajunsese la vreo expoziție, îl iubea în taină, că ea se răzbunase pe el din gelozie. Bineînțeles, Gustave lua pe loc banii de la cei trei milorzi, înjurându-i încă o dată, lucru care-i făcea pe toți trei să rămână foarte mulțumiri, apoi alerga la Cécile, accepta să ia milionul ei, o ierta pe vicontesă care pleca la moșie și, unindu-se prin căsătorie legală, începea să aducă pe lume copii, să poarte flaneluțe de finet, *bonnet de coton* și să se plimbe cu *ma biche* seara, pe lângă havuzurile binefăcătoare, care prin murmurul lor ușor îi aminteau, bineînțeles, de permanenta, trainica și liniștita lui fericire pământească.

Uneori, se întâmplă ca Gustave să nu fie un vânzător, ci un orfan oarecare, prăpădit și amărât, dar cu sufletul plin de-o noblețe nespusă. Și deodată se dovedește că el nu este câtuși de puțin un orfan, ci fiul legitim al lui Rothschild. Apar milioanele, dar Gustave, plin de mândrie și dispreț, refuză aceste milioane. De ce? Așa trebuie de dragul elocvenței. Dar iată că apare în fuga *madame* Beaupré, nevastă de bancher, îndrăgostită de el și la al cărei bărbat el e funcționar. Ea-l anunță că Cécile e gata să moară din dragoste pentru el și că el trebuie s-o salveze. Gustave își dă seama că *madame* Beaupré este îndrăgostită de dânsul, ia milioanele și, aruncându-le tuturor vorbele cele mai ordinare pentru că în tot neamul omenesc nu există noblețe nespusă ca a lui, se duce la Cécile și o ia în căsătorie. Nevasta bancherului pleacă la moșie. Beaupré triumfă pentru că nevasta lui, care fusese la marginea prăpastiei, rămâne tot curată și imaculată, iar Gustave face o droaie de copii și în fiecare seară se plimbă în jurul havuzurilor binefăcătoare care, prin clipocitul apei, îi aduc aminte de etc. etc. etc.

Acum însă această noblețe nespusă este de cele mai multe ori arătată sau în persoana unui ofițer, sau a unui inginer militar sau a altcuiva de același soi, dar de cele mai multe ori într-a unui militar și, neapărat, cu panglica

Legiunii de Onoare „câștigată cu sângele său”. La drept vorbind, panglica asta este îngrozitoare. Cel care o poartă devine atât de înfumurat, încât aproape că nu-l mai poți întâlni, nu poți călători în același vagon cu el, nici să stai la teatru lângă el și nici să dai de el într-un restaurant. Aproape că te scuipă în față, se împăunează fără rușine față de dumneata, gâfâie, se înăbușă de atâta semeție, așa încât dumitale, în cele din urmă, ți-e greață, ți se revarsă fierea și ești nevoit să trimiți după doctor. Dar francezilor le place asta foarte mult. Mai e de remarcat că în teatru se acordă acum o atenție deosebită și lui *monsieur* Beaupré, mult mai mult ca înainte. Beaupré, bineînțeles, a strâns mulți bani și a strâns și foarte multe lucruri. El este un om deschis, simplu, puțin caraghios datorită obiceiurilor sale burgheze și faptului că e soț; dar el este bun, cinstit, mărinimos și de o noblețe nespusă, chiar în acel act în care trebuie să sufere din cauza bănuielii că *ma biche* îl înșală. Totuși, mărinimos, el se hotărăște s-o ierte. Bineînțeles că la urmă se dovedește că ea este pură ca o porumbiță, că n-a făcut decât să glumească, cochetând cu Gustave, și că *bribri,* care o copleșește cu mărinimia lui, îi este mai scump ca orice. Bineînțeles că Cécile, ca și înainte, nu are nici o lețcaie numai în primul act, dar mai târziu apare milionul. Gustave este mândru și de o noblețe plină de dispreț ca întotdeauna, numai că e mai semeț pentru că e militar. Tot ce are el mai scump pe lume este crucea câștigată prin sânge și *„l'épée de mon père*[32]*.* Despre această sabie a tatălui său el vorbește în orice moment, pretutindeni, fără rost; nici nu puteți pricepe despre ce este vorba, înjură, scuipă, dar toți se ploconesc în fața lui, iar spectatorii plâng și aplaudă (plâng de-a binelea). Bineînțeles că nu are nici un ban. Asta este *sine qua non.* Bineînțeles că *madame* Beaupré este îndrăgostită de el, Cécile de asemenea, dar el nu bănuiește dragostea Cécilei. Cécile gâfâie din cauza iubirii pe tot parcursul celor cinci

[32] Sabia tatălui meu. (fr.)

acte. În sfârșit, începe să ningă, sau ceva în felul acesta; Cécile vrea să se arunce pe fereastră, dar sub fereastră se aud două împușcături; toți se strâng în goană; Gustave, palid, cu mâna legată într-o eșarfă, intră cu pași rari în scenă. Panglica lui câștigată cu sânge îi strălucește pe haină. Calomniatorul și seducătorul Cécilei a fost pedepsit. Gustave uită, în sfârșit, că Cécile îl iubește și că toate acestea sunt uneltirile lui *madame* Beaupré. Dar *madame* Beaupré este palidă, speriată și Gustave își dă seama că ea îl iubește. Dar din nou răsună o împușcătură: Beaupré se sinucide de desperare. *Madame* Beaupré țipă și se năpustește spre ușă, dar apare însuși Beaupré, târând după el o vulpe împușcată sau așa ceva. În felul acesta i-a dat o lecție, pe care *ma biche,* n-are s-o uite niciodată. Ea se lipește de pieptul lui *bribri* care-i iartă totul. Și deodată apare și milionul Cécilei, și Gustave se revoltă din nou. Nu vrea să se însoare. Gustav se încăpățânează, Gustave înjură ordinar. Gustave trebuie neapărat să înjure cu cuvinte urâte și să scuipe pe milion, că altfel burghezul nu-l va ierta. Altfel, noblețea nespusă nu va exista în suficientă măsură. Vă rog să nu credeți cumva că burghezul s-a contrazis. Nu fiți îngrijorați. Milionul nu va ocoli perechea fericită. El este inevitabil, și la sfârșit apare întotdeauna drept răsplată pentru virtute. Burghezul nu-și trădează convingerile. La sfârșit, Gustave ia milionul Cécilei, iar apoi încep inevitabilele havuzuri, bonetele, clipocitul apei etc. etc. În felul acesta este și multă sensibilitate, și noblețe nespusă cu carul, și Beaupré, care triumfă și-i copleșește pe toți cu virtuțile sale familiale, dar mai ales, mai ales milionul în chip de destin sau lege a naturii, căruia i se acordă toată cinstea, slava și închinarea etc. etc. *Bribri* și *ma biche* ies de la teatru absolut mulțumiți, liniștiți și consolați. Gustave îi însoțește și, ajutând-o pe *ma biche* a altuia să se urce în fiacru, îi sărută pe furiș mânuța... Și totul merge așa cum se cuvine.

NOTE și COMENTARII

de Ion Ianoși

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ

Traducere de
EMIL IORDACHE[1]

[1] Redăm în continuare versiunea electronică a *Însemnărilor*... publicată la Editura PUBLIROM, 2007, în vol. F.M. Dostoievski - „ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ și alte microromane”, sub îngrijirea lui Emil Iordache.

I.
Subterana[2]

~ I ~

Sunt un om bolnav... Sunt un om rău... Un om lipsit de farmec... Cred că sunt bolnav de ficat... La drept vorbind, n-am nici cea mai mică idee despre boala mea și nu știu precis ce anume mă doare. Nu mă tratez și nu m-am tratat niciodată, deși am respect față de medicină și de doctori. Pe deasupra, mai sunt și superstițios până la exagerare; ei, măcar atât de superstițios, încât să am respect față de medicină. (Sunt destul de cultivat ca să nu fiu superstițios, însă sunt superstițios.) Nu, rogu-vă, răutatea nu mă lasă să mă tratez. Uite, sunt sigur că așa ceva Domniile Voastre nu veți binevoi a pricepe. Asta-i, rogu-vă, dar eu înțeleg. Desigur, n-aș fi în stare să vă lămuresc cui îi fac „un pustiu de bine“ în cazul de față, cu răutatea mea; știu prea bine că doctorilor nu le pot face nicidecum o „șotie“ dacă nu mă tratez la ei; știu mai bine decât oricine că prin asta numai mie îmi fac rău, nimănui altcuiva. Și totuși, dacă nu mă

[2] Firește, autorul *Însemnărilor* este imaginar, așa cum și *Însemnările* sunt imaginare. Și totuși, persoane precum autorul acestor însemnări nu numai că pot, dar chiar trebuie să existe în societatea noastră, ținând cont de împrejurările în care s-a format, în general, societatea noastră. Am vrut să înfățișez publicului, mai evident decât în mod obișnuit, unul dintre caracterele timpului de curând apus. Acesta este unul dintre reprezentanții generației care el însuși parcă vrea să elucideze cauzele în virtutea cărora a apărut și trebuia să apară în mediul nostru. În capitolul următor vom reproduce de-acum adevăratele „însemnări“ ale acestei persoane, privitoare la câteva întâmplări din viața sa. (*Feodor Dostoievski*).

tratez, o fac din răutate. Dacă tot mă doare ficatul, las' să mă doară și mai tare!

Trăiesc de mult așa, de vreo douăzeci de ani. Acum am patruzeci. Mai înainte am avut o slujbă, acum n-o mai am. Am fost un slujbaș răutăcios. Eram grosolan și îmi găseam plăcerea în asta. De vreme ce nu luam mită, înseamnă că trebuia să mai recompensez măcar așa. (E o butadă proastă, dar n-o s-o șterg. Am scris-o crezând că va ieși ceva foarte caustic; iar acum, după ce mi-am dat singur seama că n-am vrut decât să-mi dau niște aere mârșave - nici gând s-o mai șterg!) Când se întâmpla ca de biroul la care ședeam eu să se apropie câte-un om cu jalba în mână - ca să-mi ceară vreo lămurire -, scrâșneam din dinți la el și simțeam o desfătare nesățioasă dacă izbuteam să-l mâhnesc. Izbuteam aproape întotdeauna. Cel mai adesea, aveam de-a face cu oameni timizi: așa-s cei cu jalbele, știți și dumneavoastră. Însă dintre filfizoni cel mai mult nu-l puteam înghiți pe un ofițer. Nu voia nicidecum să se umilească și-și zornăia oribil sabia. Din pricina acestei săbii, un an și jumătate am purtat război cu el. Până la urmă, l-am biruit. A încetat să și-o mai zornăie. De altminteri, asta s-a întâmplat pe când eram tânăr. Dar știți dumneavoastră, domnilor, care era punctul principal al răutății mele? Păi toată chestia, mârșăvia cea mai mare era că în fiecare clipă, chiar și atunci când îmi vărsam cel mai mult fierea în mine, recunoșteam cu rușine în sinea mea că nu sunt rău, că nu-s nici măcar un om înrăit, că nu fac decât să sperii vrăbiile degeaba și cu asta mă distrez. Am spume la gură, dar ia aduceți-mi o păpușică acolo, dați-mi un ceai cu zahăr și o să vedeți că mă potolesc. Chiar și la suflet mă înduioșez, deși mai pe urmă voi scrâșni din dinți la mine însumi și, de rușine, câteva luni voi suferi de insomnie. Așa mi-era obiceiul.

De fapt, mai adineaori m-am vorbit singur de rău spunând că am fost un slujbaș răutăcios. Din răutate m-am vorbit de rău. Pur și simplu, mă țineam de ștrengării și cu

cei cu jalbele, și cu ofițerul, însă în realitate n-am putut fi rău. Clipă de clipă simțeam în mine multe și nenumărate elemente, total opuse răutății. Simțeam cum colcăie elementele astea în mine. Știam că toată viața au colcăit în mine și tot mă rugau să le las să iasă. Mă chinuiau de mi se făcea rușine; mă împingeau până în starea de convulsii și, până la urmă, mi s-a urât de ele, ah, ce mi s-a mai urât! Nu cumva vi s-o fi părând, domnilor, că mă căiesc de ceva în fața dumneavoastră, că vă prezint scuze pentru ceva?... Sunt sigur că vi se pare... De altminteri, vă asigur că mie puțin îmi pasă dacă așa vi se pare...

Nu rău, dar nici măcar altcumva n-am izbutit să ajung: nici rău, nici bun, nici ticălos, nici om cinstit, nici erou, nici insectă. Iar acum îmi duc zilele, câte mi-au mai rămas, în ungherul meu, întărâtându-mă cu consolarea răutăcioasă, care nu servește la nimic, că un om deștept nu poate face nimic din propria sa persoană și că numai prostul poate. Da, rogu-vă, un om deștept din veacul al nouăsprezecelea trebuie și este obligat din punct de vedere moral să fie o ființă eminamente lipsită de caracter; iar un om de caracter, un militant trebuie să fie o ființă eminamente mărginită. Asta-i convingerea mea, la cei patruzeci de ani pe care îi am. Am acum patruzeci de ani și când te gândești că patruzeci de ani înseamnă o viață întreagă; doar înseamnă bătrânețea cea mai adâncă. Să trăiești mai mult de patruzeci de ani e indecent, trivial, amoral! Ia răspundeți-mi sincer, cinstit: cine trăiește mai mult de patruzeci de ani? Vă spun eu cine trăiește: proștii și ticăloșii trăiesc. Tuturor bătrânilor o să le-o spun de la obraz, tuturor acestor bătrâni respectabili, tuturor acestor bătrâni cu părul alb și parfumați! Lumii întregi o să i-o spun de la obraz! Am dreptul să vorbesc așa pentru că o să trăiesc până la șaizeci de ani. Până la șaizeci de ani o să trăiesc! O să trăiesc până la optzeci de ani!... Stați puțin! Lăsați-mă să-mi trag sufletul...

Veți fi crezând, poate, domnilor, că vreau să vă fac să râdeți? Și în privința asta ați greșit. Nu sunt câtuși de puțin un om vesel cum vi se pare sau cum vi s-ar putea părea; de altfel, dacă, iritați fiind de această vorbărie (și simt de-acum că sunteți iritați), v-ar trece prin cap să mă întrebați: cine sunt eu? - vă voi răspunde: sunt un asesor de colegiu[3]. Am muncit ca să am ce mânca (dar numai pentru asta) și când, anul trecut, prin testament, una dintre rudele mele îndepărtate mi-a lăsat șase mii de ruble, m-am retras de îndată de la serviciu și m-am instalat în ungherul meu. Și mai înainte am locuit în acest ungher, dar acum m-am statornicit în acest ungher. Camera mea e urâtă, infectă, la marginea orașului. Drept servitoare am o țărancă bătrână, rea de proastă ce-i, care, pe deasupra, mai și duhnește întotdeauna groaznic. Mi se pare că, la Petersburg, clima începe să-mi dăuneze și că, numai cu mijloacele mele neînsemnate, viața va fi prea scumpă aici pentru mine. Asta o știu și eu, o știu mai bine decât acești sfătuitori experimentați și prea înțelepți, care dau din cap plini de importanță. Dar rămân la Petersburg; nu plec din Petersburg! Și nu plec pentru că... Eh! De fapt, e cu desăvârșire totuna dacă plec sau nu.

De altminteri: despre ce poate vorbi un om cumsecade cu cea mai mare plăcere?

Răspuns: despre el însuși.

Ei, atunci și eu voi vorbi despre mine.

~ II ~

Acum aș vrea să vă povestesc, domnilor, indiferent dacă doriți sau nu să mă ascultați, de ce n-am reușit să mă prefac nici măcar într-o insectă. Vă declar solemn că de

[3] Grad inferior în ierarhia administrativă (de clasa a VIII-a) după *Tabelul rangurilor civile* din Rusia, instituit de Petru I..

multe ori am vrut să fiu o insectă. Însă nici măcar de asta n-am fost în stare. Vă jur, domnilor, că, dacă ești prea conștient, asta-i o boală, o boală adevărată, deplină. Pentru viața de toate zilele a omului ar fi fost mult prea suficientă conștiința umană obișnuită, adică o jumătate sau chiar un sfert din porția care îi revine unui om evoluat din nefericitul nostru secol al nouăsprezecelea și care, pe deasupra, are îndoitul ghinion de a locui în Petersburg, cel mai abstract și premeditat oraș de pe globul pământesc. (Orașele se împart în premeditate și nepremeditate.) Ar fi absolut suficientă, de pildă, conștiința cu care trăiesc așazișii oameni spontani și militanți. Pariez, credeți că toate astea le scriu numai ca să vă fac praf, ba încă și că, dintr-o îngâmfare de prost gust, îmi zornăi sabia, ca ofițerul meu. Aș, domnilor, cine se poate lăuda cu bolile sale, ba încă și să mai arunce praf în ochi cu ele?

Adică, ce zic? Toți fac așa; tocmai cu bolile se laudă, iar eu cred că o fac mai mult decât oricare. Să nu ne contrazicem: obiecția mea este absurdă. Totuși sunt întru totul convins că boala înseamnă nu numai foarte multă conștiință, ci și orice conștiință. Insist asupra acestei idei. Să nu ne îndepărtăm de asta pentru moment. Uite ce vreau să-mi spuneți: de ce, ca dinadins, chiar în acele clipe, da, chiar în clipele când eram cel mai capabil să conștientizez toate subtilitățile „a tot ce e frumos și sublim“[4], cum se zicea cândva la noi, mi se întâmpla chiar atunci nu să conștientizez, ci să fac niște lucruri atât de mizerabile, care... ei da, într-un cuvânt, ca dinadins, îmi dădeau ghes să le săvârșesc, când îmi dădeam cel mai bine seama că nu trebuie să le fac? Cu cât eram mai conștient de ce e bine și de tot acest „frumos și sublim“, cu atât mai adânc mă cufundam în tina mea și cu atât mai capabil eram să mă împotmolesc în ea. Iar trăsătura cea mai importantă consta în faptul că toate acestea parcă nu existau întâmplător în

[4] Referire la titlul unei lucrări de Immanuel Kant: *Observații despre simțul frumosului și sublimului*..

ființa mea, ci parcă chiar trebuiau să existe. Ca și cum asta ar fi fost starea mea cea mai normală, nefiind câtuși de puțin boală sau degradare, astfel încât, în cele din urmă, mi-a pierit și cheful să lupt cu această degradare. Până la urmă mai că n-am ajuns să cred (și, poate, chiar am ajuns să cred) că asta-i pesemne starea mea normală. Dar mai întâi, la început, câte chinuri am răbdat în această luptă! Nu credeam că așa li se întâmpla și altora și de aceea toată viața am tăinuit-o în sinea mea, ca pe un secret. Mi-era rușine (poate, chiar și acum îmi e rușine); ajungeam până acolo, încât simțeam un fel de desfătare tainică, anormală, ticăloasă de-a mă întoarce câteodată, în cea mai mârșavă noapte petersburgheză, în ungherul meu și să conștientizez intens că, iată, astăzi am făcut iar o porcărie, că ceea ce ai făcut iarăși n-ai cum să mai îndrepți, și în sinea mea, tainic, să-mi fac remușcări, să mă zvârcolesc și să mă chinuiesc până când, în cele din urmă, amărăciunea mi se transforma într-o dulcegărie rușinoasă, blestemată și, până la urmă, într-o desfătare categorică, serioasă! Da, în desfătare, în desfătare! Insist pe ideea asta. Tocmai de aceea am luat capăt de vorbă, pentru că vreau să aflu dacă au și alții asemenea desfătări. Vă explic: desfătarea provenea tocmai din prea clara conștiință a înjosirii mele; din cauză că te simți și singur ajuns în dreptul ultimului zid; că asta-i rău, dar că nici nu putea să fie altfel; că de-acum nu mai ai cale de scăpare și niciodată n-o să mai fii alt om; că, dacă ți-ar mai fi rămas un pic de timp și de credință ca să poți deveni orice altceva, cu siguranță chiar tu n-ai dori să te transformi; chiar dacă ai vrea, nici așa n-ai avea nimic de făcut, pentru că în realitate, poate, nici n-ai fi avut în ce te preface. Însă cel mai important lucru, sfârșitul sfârșiturilor e că totul se petrece conform legilor normale și principale ale conștiinței intense și din inerția care decurge în mod direct din aceste legi și, prin urmare, nu numai că e imposibil să te transformi, ci și, pur și simplu, ți-e imposibil să faci ceva. Reiese, de pildă, ca o

consecință a conștiinței intense: ai dreptate că ești ticălos, ca și cum ticălosul s-ar simți consolat dacă simte singur că e într-adevăr ticălos. Dar ajungă-mi... Eh, am îndrugat verzi și uscate, dar ce am explicat?... Prin ce se explică aici desfătarea? Dar vă voi explica! O să-mi duc totuși explicația până la capăt! De asta am și pus mâna pe condei...

Eu, de exemplu, sunt grozav de vanitos. Sunt suspicios și supărăcios, precum un cocoșat sau un pitic, dar - zău! - am avut și momente când, dacă s-ar fi întâmplat să-mi tragă cineva o scatoalcă, eu, poate, chiar m-aș fi bucurat de asta. Vorbesc serios: cu siguranță aș fi fost în stare să descopăr și în asta un fel de desfătare, firește, desfătarea disperării, dar și în disperare există desfătările cele mai fierbinți, mai ales când ești prea conștient de situația fără ieșire în care te afli. Iar când capeți o scatoalcă - păi te strivește conștiința faptului că ai fost mânjit cu cine știe ce catran. Important e că, oricum ai lua-o, reiese totuși că întotdeauna primul vinovat de toate sunt eu și, ceea ce-i mai jignitor, sunt vinovat fără vină și, ca să zic așa, în virtutea legilor naturii. Vinovat, în primul rând, pentru că sunt mai deștept decât toți dimprejurul meu. (Totdeauna m-am considerat mai deștept decât cei dimprejurul meu și uneori - nu știu dacă vă vine să credeți - chiar mă rușinam de asta. În orice caz, toată viața am privit cumva pe de lături și niciodată n-am putut să mă uit drept în ochii oamenilor.) Vinovat, în sfârșit, că, chiar dacă aș avea mărinimie în mine, n-aș avea decât chinuri din pricina conștiinței inutilității ei. Căci cu siguranță n-aș fi în stare să fac nimic din mărinimia mea: nici să iert, pentru că, poate, cel care m-a lovit a făcut-o conform legilor naturii, iar legile naturii nu pot fi iertate; nici să uit, căci, chiar dacă la mijloc sunt legile naturii, e totuși jignitor. Însă, chiar dacă aș vrea să nu fiu câtuși de puțin mărinimos, ci dimpotrivă, aș dori să mă răzbun pe cel care m-a ofensat, nici să mă răzbun n-aș putea nicidecum, pentru că,

desigur, nu m-aș putea hotărî să fac ceva, chiar dacă aș putea. De ce nu m-aș putea hotărî? Despre asta vreau să spun separat două cuvinte.

~ III ~

Oare oamenii care știu să se răzbune și, în general, să-și apere interesele, cum fac ei asta, de-o pildă? Doar dacă îi cuprinde, să zicem, dorința de răzbunare, în acest timp nu mai rămâne nimic altceva în ființa lor decât acest sentiment. Un asemenea domn se năpustește drept spre țintă, ca un taur furios, aplecându-și coarnele și doar un zid l-ar mai putea opri. (Apropo: în fața zidului domni de-alde ăștia, adică oamenii spontani și de acțiune, cedează în mod sincer. Pentru ei zidul nu-i ceva de ochii lumii ca, de pildă, pentru noi, oamenii care gândim și, prin urmare, nu facem nimic; nu-i un pretext pentru a face cale întoarsă, un pretext în care alde noi nu credem, de regulă, singuri, dar de care ne bucurăm foarte mult. Nu, ei cedează cu toată sinceritatea. Zidul are pentru ei ceva liniștitor, moral-despovărător și definitiv, aș zice, chiar ceva mistic... Dar despre zid - mai târziu.) Ei bine, tocmai pe omul spontan eu nu-l consider a fi un om adevărat, normal, cum ar fi vrut să-l vadă însăși gingașa lui mamă, natura, atunci când, galantă, l-a adus pe lume. Pe acest om îl invidiez de se varsă fierea în mine. E prost, aici nu vă contrazic, dar, poate, omului normal chiar prost i se cade să fie, de unde știți că nu-i așa? Poate-i chiar frumos să fie așa. Și cu atât mai mult sunt convins de această, ca să-i zic așa, bănuială, cu cât dacă, de pildă, am lua antiteza omului normal, adică pe un om intens conștient, neieșit, desigur, din sânul naturii, ci din retortă (asta-i de-acum aproape misticism, domnilor, dar am și această bănuială), atunci acest om din retortă cedează uneori atât de mult în fața antitezei sale, încât singur, în pofida întregii sale conștiințe îndârjite, el e

de bună-credință și se socoate a fi un șoarece, nu om. Chiar dacă e un șoarece ce conștientizează intens, e totuși șoarece, pe când celălalt e om și prin urmare ș.a.m.d. Și, mai ales, el e cel care se consideră șoarece; nimeni nu-l roagă s-o facă; și acesta-i un punct important. Dar să-l privim acum pe acest șoarece în acțiune. Să zicem, de pildă, că și el e jignit (și aproape întotdeauna e jignit de cineva) și vrea și el să se răzbune. Poate că-n ființa lui s-a acumulat mai multă ciudă decât în *l'homme de la nature et de la vérité*[5]. Dorința măruntă, ticăloasă și josnică de a-i plăti celui care l-a jignit cu aceeași monedă îl râcâie poate și mai mârșav decât pe *l'homme de la nature et de la vérité*, pentru că *l'homme de la nature et de la vérité*, în virtutea prostiei sale înnăscute, socotește că răzbunarea sa e pur și simplu un act de justiție; pe când șoarecele, ca urmare a conștiinței lui intense, neagă aici justiția. Ajunge, în cele din urmă, la faptă, la actul răzbunării. Nenorocitul de șoarece, pe lângă ticăloșia sa originară, a și apucat să se facă de râs îndrugând verzi și uscate sub formă de întrebări și îndoieli, săvârșind tot atâtea alte ticăloșii: la o problemă, a adăugat atâtea probleme nerezolvate, că vrând-nevrând împrejur se adună un fel de lături nefaste, un fel de mocirlă urât mirositoare, constând din îndoieli, tulburări și, în sfârșit, din scuipăturile care cad asupra lui din partea celor activi și spontani, care se manifestă peste tot în calitate de judecători și dictatori, râzându-și de el cât îi țin gâtlejurile lor sănătoase. Firește, șoarecelui nu-i rămâne decât să dea a lehamite din labă, cu un zâmbet de dispreț prefăcut, pe care nici el nu și-l ia în serios, și să se furișeze rușinat în gaura lui. Acolo, în subterana lui infamă și urât mirositoare, șoarecele nostru jignit, lovit și batjocorit se cufundă de îndată în răutatea rece, veninoasă și mai ales, veșnică. Timp de patruzeci de ani la rând își va

[5] „Omul naturii și al adevărului" (fr.) - citat inexact din *Confesiunile* lui Jean Jacques Rousseau: „Vreau să le arăt semenilor mei un om în întregul adevăr al naturii; și acest om voi fi eu"..

aminti, până la ultimele, până la cele mai penibile amănunte, jignirea îndurată și de fiecare dată va adăuga de la el amănunte și mai penibile, zădărându-se cu răutate și ațâțându-se singur cu propria lui imaginație. Se va rușina el însuși de imaginația sa, dar își va aminti totul, va depăna în memorie totul, va scorni baliverne la adresa sa sub pretextul că și acestea ar fi putut să se întâmple - și nu va ierta nimic. Se prea poate să și înceapă să se răzbune, însă o va face cumva în răstimpuri, prin nimicuri, din dosul sobei, incognito, necrezând nici în dreptul său de a se răzbuna, nici în reușita răzbunării și știind dinainte că de pe urma acestor tentative de răzbunare tot el va avea de suferit de-o sută de ori mai mult decât cel pe care se răzbună și că acestuia s-ar putea să nici nu-i pese. Pe patul de moarte fiind, iar își va aduce aminte totul, cu dobânda adunată între timp și... Dar tocmai în această rece, dezgustătoare semidisperare, semicredință, în această autoînmormântare de viu, de amărăciune, în subterană, pentru patruzeci de ani, în impasul intens creat și totuși îndoielnic, în toată această otravă a dorințelor nesatisfăcute, pătrunse în ființă, în această febră a ezitărilor, în deciziile luate pe vecie și în căințele care revin pentru câteva clipe - în toate acestea constă elixirul acelei bizare desfătări de care v-am vorbit. Ea este atât de subtilă, uneori este atât de rezistentă în fața conștiinței, încât oamenii cât de cât mărginiți sau, pur și simplu, chiar oamenii cu nervii tari nu vor pricepe nici o iotă din ea. „Poate că nu vor înțelege, veți adăuga, rânjind, Domniile Voastre, nici cei care n-au primit niciodată scatoalce“ - și în felul acesta îmi veți face, elegant, aluzia că, la viața mea, și eu voi fi avut parte de o scatoalcă și de aceea vorbesc ca un cunoscător. Pariez că așa veți crede. Dar fiți pe pace, domnilor, n-am încasat scatoalca, deși mi-e absolut indiferent ce părere veți fi având în această privință. Poate regret eu însumi că am împărțit prea puține scatoalce la viața mea. Dar ajunge, nici un cuvânt în plus

pe marginea acestei teme extrem de interesante pentru dumneavoastră.

Continui liniștit despre oamenii cu nervii tari, care nu înțeleg respectivul rafinament al desfătărilor. Acești domni, de exemplu, în anumite circumstanțe excepționale, deși mugesc ca taurii, cât îi ține beregata, totuși, cum am spus deja, se potolesc numaidecât ajunși față în față cu imposibilul. Imposibilul - deci zidul de piatră? Care zid de piatră? Ei bine, se înțelege: legile naturii, concluziile la care au ajuns științele naturale, matematica. Oho, cum se-apucă să-ți demonstreze, de pildă, că te tragi din maimuță, încât nici nu mai are rost să te strâmbi, trebuie s-o iei de bună. Oho, cum se-apucă să-ți demonstreze că, în fond, un strop din propria ta osânză trebuie să-ți fie mai scump decât o sută de mii de semeni și în acest rezultat se vor rezolva până la urmă toate așa-numitele virtuți și obligații și toate celelalte aiureli și prejudecăți, așa că n-ai ce face, trebuie să o iei și pe asta de bună, pentru că-i vorba de doi ori doi, de matematică. Ia încercați să obiectați.

„Nici vorbă, vor striga ei la Domniile Voastre, nu-i voie să protestezi: doi ori doi fac patru! Natura nu vă cere părerea, puțin îi pasă de dorințele voastre, dacă vă plac sau nu vă plac legile ei. Sunteți obligați s-o acceptați așa cum este ea, prin urmare să-i acceptați și rezultatele. Zidul, deci, este zid... etc., etc.“ Doamne-Dumnezeule, păi ce-mi pasă mie de legile naturii și ale aritmeticii, când - cine știe de ce - mie nu-mi plac aceste legi și acest doi-ori-doi? Firește, n-o să sparg zidul cu fruntea dacă într-adevăr n-o să am putere ca să-l sparg, dar n-o să mă resemnez în fața lui numai pentru că am un zid de piatră și nu m-au ținut puterile să-l sfărâm.

Ca și cum un asemenea zid de piatră e într-adevăr o consolare și într-adevăr ar conține măcar un cuvânt de împăcare numai și numai pentru că e un doi-ori-doi-fac-patru. O, asta-i tâmpenia tâmpeniilor! Cu totul altceva-i să înțelegi, să conștientizezi tot, toate imposibilitățile și

zidurile de piatră; să nu te împaci cu nici unul dintre aceste imposibilități și cu nici un zid de piatră, dacă ți-e silă să te împaci; să ajungi, pe calea celor mai inevitabile combinații logice, la concluziile cele mai dezgustătoare pe marginea eternei teme că până și de existența zidului de piatră ești parcă tu însuți prin ceva vinovat, deși iarăși e limpede ca lumina zilei că nu ești câtuși de puțin vinovat și, în consecință, scrâșnind din dinți, tăcut și neputincios, să încremenești cu voluptate în inerție, visând la faptul că, după cum reiese, nici n-ai măcar pe cine să te înfurii, că ținta furiei tale nu există și, poate, n-o vei găsi niciodată, că la mijloc e o substituire, o măsluire, o trișare, că e pur și simplu un hîrdău cu lături, adică nu se știe ce și nu se știe cine e la mijloc, însă, în pofida tuturor acestor incertitudini și măsluiri, te doare totuși și, cu cât te cuprinde mai mult incertitudinea, te doare și mai tare!

~ IV ~

„Ha-ha-ha! Păi, după toate astea, dumneata o să descoperi desfătarea și în durerea de dinți!“ veți exclama, râzând.

— Și de ce nu? Și în durerea de dinți există desfătare, vă voi răspunde eu. O lună întreagă m-au durut dinții; știu că există. Desigur, în cazul ăsta oamenii nu se înfurie pe tăcute, ci gem; dar gemetele nu sunt sincere, sunt gemete cu perfidie, și-n perfidie e tot chichirezul. Tocmai în aceste gemete se exprimă desfătarea celui care suferă; dacă n-ar simți desfătare de pe urma lor, nici nu s-ar mai apuca să geamă. E un exemplu bun, domnilor, și-l voi dezvolta. În aceste gemete se exprimă, în primul rând, întreagă, umilitoarea lipsă de sens pe care durerea ta o divulgă în fața conștiinței noastre; întreaga legitimitate a naturii de care pe tine, firește, te doare-n cot, dar din pricina căreia suferi totuși, iar ea nu. Se exprimă conștiința faptului că nu

poți găsi un dușman vinovat de suferința pe care o înduri, însă durerea există; conștiința faptului că tu, la un loc cu toți Wagenheimii[6] posibili, ești pe de-a-ntregul robul dinților tăi; că, dacă cineva are chef, te lasă durerea de dinți și, dacă n-are chef, or să te mai doară încă trei luni; și că, în sfârșit, dacă încă nu ești de acord și protestezi totuși, nu-ți mai rămâne, pentru propria consolare, decât să te biciuiești singur sau să lovești cât mai dureros cu pumnul în zidul tău - altceva chiar că nu-ți mai rămâne de făcut. Ei bine, de la aceste jigniri cumplite, de la aceste batjocuri, care nu se știe ale cui sunt, începe, în sfârșit, desfătarea, care uneori ajunge până la cel mai înalt grad al voluptății. Vă rog, domnilor, să trageți cândva cu urechea la gemetele unui om cultivat al secolului al XIX-lea, care suferă de durere de dinți, și s-o faceți așa, cam în a doua sau a treia zi de suferință, când începe să nu mai geamă cum a gemut în prima zi, adică nu pur și simplu din cauză că-l dor dinții; nu geme ca un țăran necioplit, ci ca un om atins de evoluție și de civilizația europeană, geme ca un om „care s-a lepădat de glie și de temeiurile populare“, cum se zice acum. Gemetele lui devin cumva infame, obscen-înrăite și nu contenesc zile și nopți de-a rândul. Și doar știe și singur că gemetele nu-i aduc nici un folos; știe mai bine decât oricine că degeaba îi extenuează și îi enervează pe ceilalți; știe că până și publicul, în fața căruia el depune atâta râvnă, și toată familia lui au început să-l asculte cu dezgust, că nimeni nu-l crede nici cât negru sub unghie și toți își zic în sinea lor că ar putea să geamă și altfel, mai simplu, fără înfloriturи și întorsături, că se alintă numai din răutate, din perfidie. Ei bine, tocmai în aceste apucături conștiente și rușinoase stă voluptatea... „Pasămite, vă necăjesc, vă sfâșii inima, nu las toată casa să doarmă. Asta-i, nu dormiți, simțiți și voi în fiecare clipă că mă dor dinții. Pentru voi, acum nu mai sunt erou, cum voiam să par

[6] Numele unor dentiști, ale căror anunțuri apăreau frecvent în ziarele din Petersburg.

altădată, nu-s decât un ins mârșăvel, un șnapan. Dar las' să fie așa! Sunt foarte bucuros că m-ați dibuit. Vă e scârbă să ascultați gemetele mele ticăloase? N-are decât să vă fie scârbă; vă trag acuși o înfloritură și mai dezgustătoare..." Nici acum nu înțelegeți, domnilor? Nu, se pare că, numai după o profundă evoluție și conștientizare, omul poate înțelege toate sinuozitățile acestei voluptăți! Râdeți? Mă bucur foarte mult. Glumele mele, domnilor, sunt, desigur, de prost gust, sunt inegale, confuze, cu autosuspiciune. Dar asta-i din cauză că eu însumi nu mă stimez. Parcă un om conștient se poate stima cât de cât?

~ V ~

Spuneți: poate, oare poate fi cât de cât stimat un om care, chiar și în însuși sentimentul propriei umilințe, a îndrăznit să descopere desfătarea? Și acum vorbesc așa nu pentru că aș fi împins de cine știe ce căință dulceagă. De altfel, întotdeauna mi-a *repugnat* să zic: „Iartă-mă, tată, nu mai fac" - și nu pentru că n-aș fi fost capabil să rostesc aceste cuvinte, ci poate, dimpotrivă, tocmai pentru că eram prea capabil să le rostesc, și încă cum! Ca un făcut, se întâmpla să intru în câte-un bucluc, de care nici cu visul, nici cu gândul nu eram vinovat. Asta era cea mai mârșavă chestie. Însă mă înduioșam totuși, mă căiam, vărsam lacrimi și, firește, mă trăgeam singur pe sfoară, deși nu mă prefăceam câtuși de puțin. Nu știu cum, dar inima se ținea de mârșăvii... Aici nu puteam da vina nici măcar pe legile naturii, deși legile naturii au fost totuși cele care m-au nedreptățit permanent și cel mai mult în viața mea. Mi-e scârbă să-mi amintesc acum de asta, dar și-atunci îmi era scârbă. Doar peste nici măcar un minut mi se întâmpla, de-acum cu ciudă, să-mi dau seama că totul e o minciună, o minciună, o dezgustătoare minciună de aruncat praful în ochi, adică toate aceste căințe, toate aceste înduioșări,

toate aceste juruințe de schimbare în bine. Dar întrebați-mă: la ce bun mă schimonoseam și mă căzneam singur? Răspunsul: pentru că tare mă plictisisem să stau cu mâinile în sân; iată de ce mă apucam de tertipuri. Zău că-i așa. Observați-vă mai cu atenție pe dumneavoastră înșivă, domnilor, și atunci veți înțelege că așa e. Îmi născoceam singur aventuri și-mi plăsmuiam viața, ca să trăiesc cumva și eu. De câte ori nu mi s-a întâmplat, bunăoară, să mă supăr fără pricină, într-adins; și doar știi și singur că n-ai de ce să te superi, că o faci pe grozavul, dar te întărâți până într-atâta, încât până la urmă chiar ajungi să te superi. Toată viața m-a tras ața să fac asemenea năzbâtii, așa că, în cele din urmă, am ajuns să nu mai fiu stăpân pe mine însumi. Odată mi-a venit chef să mă îndrăgostesc cu de-a sila, ba chiar de două ori. Și doar am suferit, domnilor, vă încredințez de asta. În adâncul sufletului nu-ți vine să crezi că suferi, licărește râsul poznaș, dar totuși sufăr, ba încă în modul cel mai adevărat, în toată legea; sunt gelos, îmi ies din fire... Și totul din cauza plictisului, domnilor, totul din cauza plictisului; inerția mă strivise. Căci fructul direct, legitim, spontan al conștiinței este inerția, adică șederea conștientă cu mâinile în sân. De asta am pomenit mai sus. Repet, zic sus și tare: toți oamenii spontani și militanții sunt activi tocmai pentru că sunt obtuzi și mărginiți. Cum se explică asta? Păi uite cum: ei, ca o consecință a mărginirii lor, cauzele imediate și secundare le iau drept primordiale, așa că, în acest fel, se conving mai repede și mai ușor decât alții că au descoperit motivația imuabilă a faptelor lor, ceea ce-i face să se liniștească; or, ăsta-i lucrul cel mai important. Căci, pentru a intra în acțiune, trebuie să fii absolut liniștit în prealabil și să nu-ți mai rămână nici o îndoială. Dar eu, de pildă, cum să mă liniștesc? De unde să iau cauzele primordiale pe care să mă sprijin, unde mi-s motivațiile? De unde să le iau? Fac exerciții de gândire și, drept urmare, oricare cauză primordială târăște de îndată după ea încă una, și

mai primordială și așa mai departe, la nesfârșit. Așa este esența oricărei conștiințe și gândiri. Deci, din nou, astea-s legile naturii. Așa că, ce rezultă până la urmă? Același lucru. Amintiți-vă: mai înainte am vorbit despre răzbunare. (Cu siguranță, n-ați înțeles nimic.) S-a spus: omul se răzbună pentru că găsește în asta dreptatea. Deci, a descoperit cauza primordială, a descoperit motivația, adică: dreptatea. Cu alte cuvinte, e liniștit din toate părțile și, în consecință, se răzbună calm și cu succes, fiind convins că face o treabă cinstită și dreaptă. Însă eu nu văd aici dreptatea, nici virtutea n-o văd și, prin urmare, dacă mă răzbun, o fac din răutate. Răutatea, firește, ar putea birui totul, toate îndoielile mele și, deci, ar putea, cu foarte mare succes, să-mi țină loc de cauză primordială tocmai pentru că ea nu este o cauză. Dar ce să fac, dacă nici răutate nu am (doar mai adineaori tocmai de la asta am început)? Tot ca urmare a blestematelor legi ale conștiinței, furia mea este supusă descompunerii chimice. Te uiți și vezi că obiectul se volatilizează, temeiurile se evaporă, vinovatul nu-i de găsit, supărarea nu mai e supărare, ci fatalitate, ceva de felul durerii de dinți de care nu-i nimeni vinovat și, în consecință, nu-ți mai rămâne decât aceeași soluție, adică să lovești cu pumnii în zid, ca să te doară cât mai tare. Așa că te lași păgubaș, întrucât n-ai descoperit cauza primordială. Dar ia încearcă să te lași în voia acestui sentiment orbește, fără să judeci, fără cauza primordială, alungând conștiința măcar pentru un timp; urăște sau iubește, numai ca să nu stai cu mâinile în sân. Poimâine, cel mai târziu, vei începe să te disprețuiești pentru că, cu bună știință, te-ai tras singur pe sfoară. Drept rezultat: bășica de săpun și inerția. O, domnilor, eu, poate, mă consider om deștept numai pentru că toată viața n-am fost în stare nici să încep, nici să termin ceva. Bine, bine, să zicem că sunt un flecar, un flecar inofensiv, pisălog, ca noi toți. Dar ce să fac dacă menirea directă și

unică a fiecărui om deștept este flecăreala, adică bătutul cu bună știință al apei în piuă?

~ VI ~

O, dacă aș sta degeaba numai din lene! Doamne, cât de mult m-aș stima atunci! M-aș stima tocmai fiindcă măcar lene sunt în stare să am în mine; măcar o însușire, oarecum pozitivă, ar exista în mine, iar eu aș fi sigur de ea. Întrebare: ce-i cu ăsta? Răspuns: e un leneș. Însă nu-i o plăcere să auzi așa ceva despre tine. Deci, ești definit cu precizie, deci se poate spune ceva despre tine. „Leneș!“ - păi ăsta-i un titlu, o menire, e o carieră, rogu-vă. Nu glumiți, așa-i. Aș fi atunci membru de drept al celui mai select club, și singura mea ocupație ar fi că m-aș stima perpetuu. Am cunoscut un domn care toată viața s-a mândrit cu faptul că se pricepe la vinurile *lafite*. Considera că ăsta-i meritul său real și niciodată nu s-a îndoit de propria persoană. Și nu împăcată, ci triumfătoare i-a fost conștiința când a murit; și a avut perfectă dreptate. Și eu mi-aș alege o carieră; aș fi leneș și mâncău, dar nu unul simplu, ci unul sensibil la tot ce e frumos și sublim. Cum vă place? Visez de mult la asta. La cei patruzeci de ani ai mei, „frumosul și sublimul“ mi-au scos destui peri albi; dar asta la patruzeci de ani, pe când atunci - o, atunci ar fi fost altfel! De îndată mi-aș fi găsit și activitatea corespunzătoare, și anume: să beau în sănătatea a tot ce e frumos și sublim. Aș fi profitat de fiecare prilej pentru ca mai întâi să vărs o lacrimă în pocal, iar apoi s-o beau pentru tot ce e frumos și sublim. Aș fi transformat atunci totul în frumos și sublim; în fleacurile cele mai dezgustătoare și indiscutabile aș fi găsit frumosul și sublimul. M-aș fi făcut lăcrimos, precum un burete ud. Un

pictor, de pildă, a pictat un tablou în maniera lui Ghe[7]. Imediat beau în sănătatea artistului care a pictat tabloul în maniera lui Ghe, pentru că iubesc tot ce e „frumos și sublim“. Un autor, de pildă, a scris „*cum vrea fiecare*“[8]; imediat beau în sănătatea acestui „fiecare“, pentru că iubesc tot ce e „frumos și sublim“. Aș pretinde să fiu stimat pentru asta, i-aș persecuta pe cei care nu și-ar manifesta stima față de mine. Trăiesc în pace, mor triumfal - păi asta-i o minune, o întreagă minune! Mi-aș înfoia ditamai burdihanul, mi-aș umfla o gușă cu trei etaje, mi-aș ținti înainte un nas atât de roșu, încât oricare trecător, uitându-se la mine, ar zice: „Ăsta mai zic și eu plus! Uite ceva într-adevăr pozitiv!“ Și oricum ați lua-o, tare-i plăcut să auzi asemenea aprecieri în secolul nostru negativist, domnilor!

~ VII ~

Dar toate astea-s vise de aur. O, spuneți-mi cine a declarat primul, cine a proclamat primul că omul se dedă la josnicii numai pentru că nu-și cunoaște adevăratele interese; și că, dacă i-ai lumina mintea, dacă i-ai deschide ochii asupra intereselor lui adevărate, normale, omul ar înceta pe loc a se mai deda la josnicii, de îndată ar deveni bun și nobil, deoarece, luminat fiind și înțelegând adevăratele sale avantaje, tocmai în bunătate și-ar vedea propriul folos[9] și doar se știe că nici un om nu poate acționa cu bună știință împotriva propriilor avantaje și că, prin urmare, ca să zicem așa, ar începe să facă bine din

[7] Nikolai Nikolaevici Ghe, pictor rus (1831-1894).
[8] Aluzie la un cunoscut articol al scriitorului Mihail Evgrafovici Saltîkov-Șcedrin (1826-1889), apărut, cu acest titlu, în 1863.
[9] Referire polemică la o afirmație a lui Nikolai Gavrilovici Cernîșevski (1828-1889): „Calculate sunt numai faptele bune; rațional este doar ce este bun și numai în măsura în care este bun“ (*Principiul antropologic în filosofie*, 1860).

necesitate? O, pruncul de el! O, copil curat și nevinovat! Păi, în primul rând, unde s-a mai văzut, de-a lungul mileniilor, ca omul să acționeze împins numai de propriul lui avantaj? Ce să facem cu milioanele de fapte care ne demonstrează că oamenii, cu *bună știință*, adică fiind cât se poate de conștienți de avantajele lor, le-au lăsat pe al doilea plan și s-au năpustit pe altă cale, la risc, la noroc, fără să fie siliți de nimeni și de nimic la asta, ci doar parcă tocmai nedorindu-și drumul arătat, tăindu-și cu încăpățânare, cu îndărătnicie un altul, greu, absurd, croindu-și-l aproape prin beznă. Înseamnă, deci, că această încăpățânare, această îndărătnicie le-au fost mai dragi decât orice avantaj... Avantajul! Ce-i acela avantaj? Oare vă veți încumeta să definiți absolut exact în ce constă avantajul omului? Și ce-ar fi dacă *uneori* folosul omului nu numai că poate, ci și trebuie într-un caz sau altul să constea în a-și dori răul și nu binele? Și dacă-i așa, dacă un asemenea caz poate exista, praful și pulberea s-a ales din regulă. Ce credeți, există un asemenea caz? Râdeți; râdeți, domnilor, numai răspundeți: foloasele omului au fost oare calculate absolut precis? Oare nu apar unele care nu doar că nu au încăput, dar nici nu puteau să încapă în nici o clasificare? Căci dumneavoastră, domnilor, pe câte știu eu, întregul registru de foloase ale omului l-ați luat ca o medie din datele statistice și din formulele oferite de științele economice. Foloasele dumneavoastră sunt: bunăstarea, bogăția, libertatea, tihna și așa mai departe; așa că un om care, de pildă, ar merge pe față și cu bună știință împotriva acestui registru, ar fi, după părerea Domniilor Voastre, la drept vorbind, și după părerea mea, un obscurantist sau chiar nebun de legat, nu-i așa? Numai că uite ce-i de-a mirării: de ce se întâmplă astfel că toate aceste statistici, toți înțelepții și iubitorii seminției omenești, atunci când calculează foloasele omului, lasă mereu să le scape un folos? Nici măcar în calcul nu-l iau sub forma în care ar trebui să-l ia, și doar de asta depinde tot calculul. Mare

pagubă n-ar fi, ar fi de-ajuns să ia acest folos și să-l treacă pe listă. Dar tocmai asta-i nenorocirea; folosul acesta enigmatic nu intră în nici o clasificare, nu încape în nici o listă. De pildă, am un amic... Ah, domnilor! Păi și dumneavoastră vă e amic; și, de fapt, cui nu-i este el amic! Pregătindu-se să facă ceva, acest domn vă relatează de îndată, bombastic și limpede, cum trebuie să procedeze conform legilor rațiunii și ale adevărului. Mai mult chiar: vă va vorbi cu emoție și pasiune despre interesele adevărate, normale ale omului; cu ironie, îi va mustra pe prostănacii miopi, care nu înțeleg nici propriile lor foloase, nici valoarea adevărată a virtuții; și peste exact un sfert de oră, fără vreun motiv neașteptat, din afară, ci în virtutea a ceva interior, a ceva mai tare decât interesele lui, o va face boacănă de tot, adică va proceda exact pe dos față de cele spuse de el însuși: și împotriva legilor rațiunii, și în pofida propriului interes, într-un cuvânt, împotriva a tot și a toate... Vă previn că amicul meu e un personaj colectiv și de aceea e cam greu să-l învinuiți numai pe el. Asta-i, domnilor, oare n-o fi existând într-adevăr ceva la care mai fiecare om ține mai mult decât la cele mai mari foloase ale lui sau (ca să nu încălcăm logica) n-o fi existând un folos anume, cel mai folositor dintre toate (tocmai cel trecut cu vederea, despre care vorbeam adineaori), care este cel mai important și mai folositor folos și de dragul căruia, la nevoie, omul e gata să meargă împotriva tuturor legilor, adică împotriva rațiunii, onoarei, tihnei, bunăstării - într-un cuvânt, împotriva tuturor acestor lucruri frumoase și utile, numai și numai pentru a ajunge la folosul primordial, cel mai folositor, care îi este cel mai drag dintre toate?

— Bine, dar tot de-un folos este vorba, mă veți întrerupe dumneavoastră. Dați-mi voie, o să mai avem și alte explicații și nu calamburul e problema, ci faptul că folosul acesta e remarcabil tocmai pentru că năruie toate clasificările noastre și surpă permanent toate sistemele alcătuite de către iubitori ai seminției omenești în numele

fericirii seminției omenești. Într-un cuvânt, pune bețe-n roate peste tot. Însă înainte de a vă spune care-i acest folos, vreau să mă compromit personal și de aceea vă declar cu impertinență că toate aceste minunate sisteme, toate aceste teorii care-i explică omenirii interesele sale adevărate, normale pentru ca ea, omenirea, tinzând în mod necesar spre împlinirea acestor interese, să devină de îndată bună și nobilă - deci, totul, deocamdată, este, după părerea mea, doar *logistică* și nimic mai mult! Da, rogu-vă, logistică! Căci a susține această teorie a înnoirii întregii semințiii omenești printr-un sistem de interese ale aceleași semințiii înseamnă, după părerea mea, aproape același lucru cu... să zicem, a susține, de pildă, urmându-l pe Buckle[10], că de pe urma civilizației omul se îmblânzește și, prin urmare, devine mai puțin feroce și mai puțin înclinat spre război. Logic, mi se pare, așa reiese din ce spune el. Dar omul e în așa hal atașat de sistem și de concluzia logică, încât e gata să deformeze cu bună știință adevărul, e gata să se prefacă a fi orb și surd, numai ca să-și justifice logica. Dau acest exemplu tocmai pentru că este unul foarte clar. Păi, uitați-vă împrejur: sângele curge gârlă și fierbe atât de zglobiu, încât zici că-i șampanie. Ăsta-i secolul nostru, veacul al nouăsprezecelea, în care a trăit și Buckle. Ăsta-i Napoleon, și cel mare, și cel de acum[11]. Asta-i America de Nord, alianța eternă[12]. Ăsta-i, în sfârșit, caricaturalul Schleswig-Holstein[13]... Deci, ce îmblânzește în noi civilizația? Civilizația nu dezvoltă în om decât multilateralitatea simțurilor... și nimic altceva. Și prin dezvoltarea acestei multilateralități omul ar putea să evolueze până într-atât, încât să-și găsească desfătarea în

[10] H.T. Buckle (1821-1862), autorul unei *Istorii a civilizației în Anglia*, a cărei traducere rusă a apărut în 1864.

[11] Este vorba de Napoleon al III-lea, devenit împărat al Franței în 1851 și supranumit „Napoleon cel Mic“.

[12] Referirea vizează Războiul de Secesiune din SUA (1861-1865).

[13] În perioada 1863-1864 Danemarca purta un război cu Austria și Prusia pentru stăpânirea ducatului Schleswig-Holstein.

sânge. Doar așa ceva i s-a mai întâmplat. Ați remarcat că vărsătorii de sânge cei mai rafinați au fost domnii cei mai civilizați, cărora alde Attila sau Stenka Razin nu le ajung nici până la glezne și, dacă ei nu ne sar în ochi precum Attila sau Stenka Razin, asta se întâmplă tocmai pentru că îi întâlnim prea des, sunt prea obișnuiți, au ajuns să ne fie familiari. În orice caz, dacă de pe urma civilizației omul nu a ajuns mai setos de sânge, cu siguranță a devenit feroce într-un fel mai rău, mai scârbos decât altădată. În vărsarea de sânge, el vedea mai înainte dreptatea și, cu conștiința împăcată, îl extermina pe cel care trebuia stârpit; însă acum, deși considerăm că vărsarea de sânge e o mârșăvie, săvârșim această mârșăvie mai cu sârg decât altădată. Ce-i mai rău? Decideți singuri. Cleopatrei (scuzați-mi acest exemplu din istoria Romei) îi plăcea să înfigă ace de aur în sânii sclavelor ei și-și găsea desfătarea în țipetele și zvârcolirile lor. Veți spune că asta a fost, relativ vorbind, în timpuri barbare; că și acum timpurile sunt barbare pentru că (vorbind tot relativ) și acum se mai înfig ace; că și acum omul, deși a învățat să vadă uneori mai limpede decât în timpurile barbare, încă nici pe departe nu *s-a deprins* să procedeze așa cum îi recomandă rațiunea și științele. Dar sunteți totuși pe deplin convinși că omul se va deprinde negreșit, după ce se va vindeca cu totul de unele năravuri vechi, proaste și când bunul-simț și știința îi vor reeduca firea și i-o vor îndrepta-o pe un făgaș normal. Sunteți siguri că atunci omul va înceta să mai greșească *de bunăvoie* și, ca să zicem așa, nici de nevoie nu va vrea să-și despartă voința de interesele sale normale. Mai mult decât atât: atunci, spuneți dumneavoastră, însăși știința îl va învăța pe om (deși ăsta-i deja un lux, după părerea mea) că în realitate nu are nici voință, nici capricii, că nu le-a avut niciodată, și că toată ființa lui nu-i altceva decât o clapă de pian sau un buton de orgă; și că, pe deasupra, orice ar face el, fapta nu se săvârșește câtuși de puțin din voința lui, ci

de la sine, conform legilor naturii[14]. Prin urmare, e suficient să fie descoperite aceste legi ale naturii și omul nu va mai da socoteală pentru faptele lui și va duce o viață extrem de ușoară. Se înțelege de la sine că toate faptele omenești vor fi calculate din aceste legi, matematic, precum tabelele de logaritmi, până la 108.000 și trecute în calendar; sau - ceea ce e și mai bine - vor apărea niște ediții bine intenționate de felul actualelor lexicoane enciclopedice[15], în care totul va fi calculat și notat cu precizie, încât de-acum nu vor mai exista pe lume nici fapte, nici peripeții.

Atunci - asta tot dumneavoastră o spuneți - vor apărea noi relații economice, de-a gata, calculate și ele cu precizie matematică, așa că într-o clipă vor dispărea toate întrebările posibile numai pentru că acestea vor primi toate răspunsurile posibile. Atunci se va clădi palatul de cleștar[16]. Atunci... Ei, atunci, într-un cuvânt, va veni în zbor pasărea Kagan. Desigur, nu se poate garanta câtuși de puțin (asta o spun eu, de la mine) că atunci, bunăoară, n-o să ne plictisim îngrozitor de mult (căci ce-ți mai rămâne de făcut, atunci când totul va fi calculat conform tabelelor?), în schimb totul va fi extrem de rezonabil. Firește, câte nu poți scorni din plictiseală! Doar și acele de aur tot din plictiseală se înfig, dar asta încă n-ar fi nimic. Mizerabil e (tot eu spun asta) că nu-i mare lucru să se bucure atunci oamenii chiar și de acele de aur. Căci omul e prost, fenomenal de prost. Adică, deși nu-i prost deloc, e, în schimb, atât de ingrat, încât, oricât ai căuta, n-ai găsi ființă care să-i semene. Doar eu, de pildă, nu m-aș mira deloc dacă își va face apariția un gentleman cu o fizionomie

[14] Referire polemică la adresa lucrării *Convorbire între d'Alembert și Diderot*, în care Diderot aseamănă simțurile omului unor clape de pian, asupra cărora acționează natura, lumea înconjurătoare.

[15] În 1861, guvernul rus finanțează editarea *Dicționarului Enciclopedic* alcătuit de oamenii de știință și de litere ruși.

[16] Aluzie la romanul *Ce-i de făcut?* de N.G. Cernîșevski, în care un personaj visează societatea viitorului sub forma unui palat de cleștar.

vulgară sau, mai bine zis, retrogradă și batjocoritoare, care își va pune mâinile în șolduri și ne va spune tuturor: ce ziceți, domnilor, n-ar fi bine să dăm naibii toată cumințenia asta, să-i tragem un picior de să se-aleagă praful din ea, numai cu scopul de a trimite la mama dracului toți logaritmii ăștia, iar noi să putem trăi iarăși după cum ne taie capetele noastre proaste? Asta încă n-ar fi nimic, însă partea dureroasă e că își va găsi negreșit adepți: așa-i făcut omul. Și asta dintr-un moft, pe care s-ar părea că nici nu merită să-l mai pomenim: tocmai din cauză că omului, oricând și oriunde, orice ar fi fost el, i-a plăcut să acționeze după bunul lui plac și nicidecum așa cum îi dictau rațiunea și interesul; poți vrea ceva și împotriva propriului tău interes, iar uneori *trebuie categoric* să vrei (asta-i de-acum ideea mea). Vrerea ta personală, independentă și liberă, capriciul tău, chiar și cel mai năstrușnic cu putință, fantezia ta, incitată uneori până la nebunie - toate astea alcătuiesc folosul acela, trecut cu vederea, folosul cel mai folositor, care nu încape în nici o clasificare, din pricina căruia se duc mereu dracului toate sistemele și teoriile. Și de unde au scos-o înțelepții ăștia că omul are nevoie de o vrere rezonabilă, avantajoasă? Omul n-are nevoie decât de vrere *de sine stătătoare*, oricât l-ar costa ea și oriunde l-ar duce. Dar și vrerea asta dracul s-o mai știe...

~ VIII ~

— Ha-ha-ha! Păi, dacă vrei, vrerea nici nu există de fapt! mă întrerupeți, râzând, Domniile Voastre. Chiar și-n zilele noastre, știința a ajuns atât de departe cu disecția omului, încât chiar și acum știm că vrerea și așa-numitul liber arbitru nu sunt altceva decât...

— Stați, domnilor, și eu tot așa voiam să încep. Mărturisesc, chiar m-am speriat. Tocmai voiam să strig că dracul s-o mai știe pe vrere de ce depinde și că slavă

Domnului dacă-i așa, însă mi-am amintit de știință și... m-am blocat. Și chiar în momentul acesta ați început Domniile Voastre să vorbiți. Căci într-adevăr, adică dacă se va descoperi vreodată formula tuturor vrerilor și capriciilor noastre, de ce depind ele, din ce legi purced, cum se extind, încotro tind în cutare și în cutare caz, adică dacă se va descoperi formula matematică adevărată - atunci nu-i mare lucru ca omul să înceteze a mai vrea și va înceta cu siguranță. Spuneți și dumneavoastră: ce chef să mai ai să vrei conform tabelului? Mai mult decât atât: imediat, din om, se va preface într-un buton de orgă sau în așa ceva; pentru că ce-i omul fără dorințe, fără voință și fără vreri, dacă nu un buton de pe un valț de orgă? Ce părere aveți? Ia să socotim probabilitățile: se poate întâmpla una ca asta sau nu?

— Hm... ziceți Domniile Voastre, vrerile noastre, în marea lor majoritate, sunt eronate din pricina părerii eronate pe care o avem cu privire la foloasele noastre. Tocmai de asta vrem câteodată neghiobii curate, pentru că în aceste neghiobii, din prostie, vedem calea cea mai ușoară pentru atingerea unui folos pe care ni l-am pus dinainte în minte. Ei bine, după ce toate astea vor fi explicate, socotite pe un petic de hârtie (ceea ce-i foarte posibil, întrucât ar fi o infamie și o absurditate să crezi dinainte că omul nu va descoperi niciodată alte legi ale naturii) - atunci, firește, nu vor mai exista așa-numitele dorințe. Căci, dacă vrerea va cădea vreodată la deplină învoială cu rațiunea, atunci doar vom gândi, nu vom dori, tocmai pentru că nu se poate, bunăoară, păstrându-ți rațiunea, să *vrei* un nonsens și astfel să mergi cu bună știință împotriva rațiunii și să-ți dorești singur răul... Și, întrucât vrerile și raționamentele pot fi într-adevăr calculate, pentru că odată și-odată vor fi descoperite legile așa-numitului liber arbitru al nostru, deci - și fără glume, vă rog - s-ar putea aranja ceva de felul unui tabel, așa că într-adevăr și de vrut vom vrea conform acestui tabel. Dacă

mie, de pildă, mi se va calcula și demonstra că, dacă i-am dat cuiva cu tifla, am făcut-o pentru că nu puteam să n-o fac și că tocmai cu degetul acela trebuia să-i dau, atunci ce mai rămâne liber în ființa mea, mai ales dacă sunt un om cu carte și am absolvit cursurile cine știe cărei facultăți? Doar atunci aș putea să-mi calculez toată viața cu o anticipație de treizeci de ani; într-un cuvânt, dacă ar fi așa, nici n-o să mai avem ce face, ar trebui oricum să acceptăm totul. De fapt, îndeobște ar trebui să repetăm neobosiți că negreșit în minutul cutare și în circumstanțele cutare natura nu ne cere părerea; că trebuie s-o acceptăm ca atare, nu cum o vedem în fanteziile noastre și dacă într-adevăr râvnim la tabel și calendar sau... sau chiar la retortă, atunci n-avem ce face, trebuie să acceptăm și retorta! Că altfel, ne acceptă ea singură și fără noi...

— Mda, dar tocmai aici am ajuns în impas! Domnilor, scuzați-mă că am luat-o razna cu filosofeala; la mijloc sunt patruzeci de ani de subterană! Permiteți un pic de fantezie. Vedeți dumneavoastră: rațiunea, domnilor, e un lucru bun, nu încape îndoială, dar rațiunea nu-i decât rațiune și-i satisface omului numai capacitatea de a raționa, pe când vrerea este manifestarea întregii vieți, adică a întregii vieți a omului, cu tot cu rațiune și cu toată sensibilitatea la pișcături. Și cu toate că, din această manifestare, viața noastră iese adeseori cam mizerabilă, e totuși viață, nu o simplă extragere a rădăcinii pătrate. Eu, de pildă, absolut firesc, vreau să trăiesc ca să-mi satisfac toată capacitatea mea de a trăi, nu ca să-mi satisfac doar capacitatea mea de a raționa, adică a douăzecea parte din toată capacitatea mea de a trăi. Ce știe rațiunea? Rațiunea nu știe decât ceea ce a apucat să afle (unele lucruri, poate, nici nu le va afla vreodată; chiar dacă nu-i o consolare, de ce n-am spune-o?), iar natura omenească acționează toată pe de-a-ntregul, cu tot ce e în ea, conștient și inconștient, și chiar dacă minte, totuși trăiește. Bănuiesc, domnilor, că mă priviți cu părere de rău; îmi repetați că un om cultivat și

evoluat, adică, într-un cuvânt, un om cum va fi omul viitor, nu poate deci, cu bună știință, să vrea ceva dezavantajos pentru el; ziceți, deci, că așa ne învață matematica. Dar vă repet a suta oară: există un singur caz, numai unul, când omul poate într-adins, conștient să-și dorească ceva dăunător, stupid, chiar extrem de stupid, și anume: *să aibă dreptul* de a-și dori ceva, cum nu se poate mai stupid, și să nu fie legat de obligația de a-și dori numai lucruri deștepte. Doar, domnilor, această prostie imensă, acest capriciu s-ar putea să fie cel mai convenabil lucru, pentru alde noi, din câte există pe pământ, mai ales în anumite cazuri. Printre altele, poate fi mai folositor decât toate foloasele chiar în cazul când ne face rău pe față și contrazice cele mai lucide concluzii despre foloase, la care a ajuns rațiunea noastră - pentru că în orice caz ne menajează ceea ce avem noi mai important și mai scump, adică personalitatea și individualitatea noastră. Unii, bunăoară, afirmă că într-adevăr asta e cel mai scump lucru pentru omenire; vrerea poate, firește, dacă vrea, să cadă la învoială cu rațiunea, mai ales dacă nu se exagerează cu asta și se întrebuințează în mod temperat; e un lucru util și câteodată chiar lăudabil. Însă vrerea adeseori, chiar cel mai adesea, contrazice, cu încăpățânare desăvârșită, rațiunea și... și... nu știți și dumneavoastră, asta-i un lucru util și câteodată chiar lăudabil? Domnilor, să presupunem că omul nu-i prost. (Într-adevăr, nu ne putem pronunța așa la adresa lui măcar în virtutea faptului că, dacă ar fi prost, atunci cine, mă rog, ar mai fi deștept?) Dar dacă nu-i prost, e monstruos de ingrat! Fenomenal de ingrat. Chiar mă gândesc că cea mai bună definiție a omului ar fi: ființă bipedă și ingrată. Dar asta încă nu-i tot; acesta încă nu-i principalul lui defect; principalul lui defect e perpetua lui imoralitate, perpetuă de la potopul universal și până la perioada Schleswig-Holstein din destinul omenesc. Imoralitate și, deci, nechibzuință; căci se știe demult că nechibzuința nu are altă sursă decât imoralitatea. Ia

încercați să aruncați o privire asupra istoriei umanității; ei, ce vedeți? Măreție? Mă rog, poate că și măreție; numai colosul din Rodos și tot ar fi ceva! Doar nu degeaba domnul Anaevski[17] ne aduce la cunoștință faptul că, după părerea unora, ar fi făcut de mâna omului, însă alții afirmă că ar fi făurit de însăși natura. Atunci, diversitate? Mă rog, poate fi și diversitate; gândiți-vă ce trudă ar fi să cercetăm, în toate secolele și la toate popoarele, numai uniformele de paradă ale militarilor și civililor; cât privește uniformele funcționarilor, aici ne-am putea chiar frânge gâtul; nici un istoric n-ar rezista. Monotonie? Da, mă rog, poate fi și monotonie; se încaieră și se tot încaieră, și acum se încaieră, și mai înainte s-au încăierat, și după aceea s-au încăierat - recunoașteți și dumneavoastră că asta-i din cale-afară de monoton. Într-un cuvânt, despre istoria omenirii se poate spune totul, tot ce i s-ar putea năzări imaginației celei mai zdruncinate. Un singur lucru nu s-ar putea spune că-l vedeți - cumințenia. V-ați poticni de la prima silabă. Și chiar clipă de clipă dăm, în privința asta, peste o chestie: doar permanent apar în viață oameni cuminți și chibzuiți, înțelepți și iubitori ai seminției umane, al căror principal scop în viață este tocmai de a se purta cât mai cuminte și chibzuit, ca să zicem așa, ca să-l lumineze prin persoana lor pe aproapele, mai precis, ca să îi demonstreze că se poate trăi pe lume și cuminte și chibzuit. Și ce? Se știe: mulți dintre acești iubitori, mai devreme sau mai târziu, poate chiar spre sfârșitul vieții, și-au trădat principiile, împotmolindu-se în câte o tărășenie, uneori chiar dintre cele mai indecente. Acum vă întreb: ce se poate aștepta de la om, în calitatea lui de ființă înzestrată cu asemenea însușiri ciudate? N-aveți decât să-l copleșiți cu toate bunătățile pământești, n-aveți decât să-l cufundați în fericire până peste cap, astfel încât bulbucii să iasă la suprafața fericirii, ca la suprafața apei; n-aveți decât să-i oferiți o îndestulare economică atât de mare,

[17] A.E. Anaevski (1788-1886), scriitor minor.

încât să nu-i mai rămână chiar nimic altceva de făcut decât să doarmă, să înfulece turtă dulce și să se agite pentru necurmarea istoriei universale - că și-așa omul, și-așa, numai din ingratitudine, numai ca să vă facă de ocară, tot vă va trânti o porcărie. Își va risca până și turta dulce și într-adins își va dori neghiobia cea mai dezastruoasă, absurditatea cea mai neeconomică numai și numai pentru ca, în această cumințenie pozitivă, să-și insinueze fantasticul său element păgubos. Anume visele sale fantastice, prostia sa cea mai vulgară va dori să și le menționă, numai ca să-și confirme (ca și cum asta chiar ar fi o necesitate) faptul că oamenii sunt totuși oameni, nu clape de pian, la care chiar dacă legile naturii cântă cu mâna lor, amenință totuși să împingă cântatul până într-acolo încât în afara calendarului nu vei mai putea avea chef de nimic. Și nu numai atât: chiar și în cazul când într-adevăr ar fi o clapă de pian, chiar dacă i-ar demonstra omului această realitate matematic și cu ajutorul științelor naturii, nici așa nu și-ar băga mințile în cap, ci va face dinadins ceva pe dos, numai și numai din ingratitudine; numai pentru a-și impune punctul de vedere. Iar în cazul în care nu va dispune de mijloacele necesare, va scorni totuși distrugerea și haosul, va născoci felurite suferințe și-și va impune până la urmă punctul de vedere! Va slobozi blestemul prin lume și, întrucât numai omul este capabil să blesteme (acesta-i privilegiul lui, prin care se deosebește în principal de alte animale), atunci, poate, numai prin blestem își va atinge scopul, adică se va convinge că într-adevăr e om, nu o clapă de pian! Dacă veți spune că și toate astea pot fi calculate din tabel, și haosul, și bezna, și blestemul, așa că însăși posibilitatea calculului preliminar va curma totul, și rațiunea își va atinge țelul - atunci omul va profita de ocazie și va înnebuni, ca să nu aibă rațiune și să-și impună punctul de vedere! Cred în asta, dau seamă de asta, căci, după cât se pare, întreaga cauză a omenirii se reduce doar la posibilitatea omului de a demonstra clipă

de clipă că e om, nu un buton! Pe spinarea lui, dar s-o dovedească; prin trogloditism, dar s-o dovedească! Și, dacă așa stau lucrurile, cum să nu păcătuim, cum să nu înălțăm laude că încă nu s-a ajuns atât de departe și că deocamdată doar dracul știe de ce o mai fi depinzând vrerea...

Strigați la mine (numai dacă mă învredniciți cu strigătele Domniilor Voastre) că nimeni nu-mi anulează voința; că aici toți n-au altă grijă decât să intervină cumva, să facă în așa fel încât însăși voința mea, prin propria ei voință, să coincidă cu interesele mele normale, cu legile naturii și cu aritmetica.

— Vai, domnilor, cum să mai fie vorba de propria ta voință, când se ajunge la tabel și la aritmetică și când numai doi-ori-doi-fac-patru va avea căutare? Și fără voința mea doi ori doi va face patru. Mulțam de așa voință proprie!

~ IX ~

Domnilor, glumesc, firește, știu și singur că gluma mea e nereușită, însă nici nu se poate să luăm chiar totul în glumă. Poate că glumesc scrâșnind din dinți. Domnilor, mă chinuiesc niște întrebări; dați-mi răspuns la ele. Domniile Voastre, de pildă, vreți să-l dezbărați pe om de vechile lui năravuri și să-i corijați voința în funcție de ceea ce pretind știința și bunul-simț. Dar de unde știți că pe om nu numai că se poate, dar și *trebuie* să-l transformați așa? De unde conchideți că omul are nevoie să se transforme așa? De unde trageți concluzia că vrerea omului *trebuie* să se transforme așa? Pe scurt, de unde știți că această corijare îi va fi într-adevăr omului de folos? Și, dacă ar fi să spunem lucrurilor pe nume, de unde și până unde știți cu *siguranță* că nu mersul împotriva foloaselor adevărate, normale, garantate de argumentele rațiunii și aritmeticii, îi este într-

adevăr și întotdeauna de folos omului și că nu asta-i lege pentru întreaga omenire? Doar deocamdată asta nu-i decât o ipoteză a dumneavoastră. Să zicem că este legea logicii, însă, poate, nu-i deloc a omenirii. Poate veți fi crezând, domnilor, că sunt nebun? Permiteți-mi să am unele rezerve. Sunt de acord: omul este un animal prin excelență constructiv, menit să năzuiască în mod conștient spre un țel și să se ocupe cu ingineria, adică să-și taie veșnic și permanent un drum spre undeva. Însă, poate vrea uneori să calce pe-alături tocmai pentru că e *condamnat* să-și taie acest drum și, pe deasupra, pentru că, oricât ar fi de prost în general omul activ și spontan, totuși ajunge uneori la concluzia că drumul, iată, aproape întotdeauna duce *undeva* și că nu e important unde duce, ci să ducă, iar pruncul cuminte, neglijând ingineria, să nu se lase în voia lenei distrugătoare care, după cum se știe, e mama tuturor viciilor. Omului îi place să edifice și să taie drumuri, asta-i mai presus de orice îndoială. Dar totuși de ce pune patimă, de asemenea, în distrugere și haos? Asta spuneți-mi-o! Însă despre asta țin să spun și eu două cuvinte. N-o fi iubind, poate, atât de mult distrugerea și haosul (căci e neîndoielnic că uneori tare le iubește, asta-i așa) pentru că instinctiv se teme să ajungă la țintă și să încheie edificarea clădirii? N-aveți cum să știți, poate că această clădire nu-i place decât de la distanță, nicidecum din apropiere; poate nu-i place decât s-o edifice, nu să și trăiască în ea, oferindu-le-o apoi *aux animaux domestiques*, cum ar fi furnicile, berbecii etc., etc. Uite, furnicile au cu totul alte preferințe. Ele au o clădire extraordinară de același fel, care nu poate fi în veci dărâmată - mușuroiul.

Onorabilele furnici au început cu mușuroiul, probabil că tot cu mușuroiul vor termina, ceea ce conferă cinste constanței și pozitivismului lor. Însă omul e o ființă ușuratică, reprobabilă și, poate, ca unui jucător de șah, nu-i place decât procesul atingerii scopului, nu și scopul în sine. Și cine știe (e imposibil să garanteze cineva), poate că

tot scopul spre care omenirea năzuiește pe pământ nu constă decât din această continuitate a procesului de realizare, altfel spus - din însăși viața, nu din scopul propriu-zis care, firește, nu poate fi decât ceva ca doi-ori-doi-fac-patru, adică o formulă, iar doi-ori-doi-fac-patru, domnilor, asta nu mai e viață, ci începutul morții. În orice caz, omul s-a temut mereu de acest doi-ori-doi-fac-patru, iar eu mă tem și acum. Să zicem că omul nu face decât să caute acest doi-ori-doi-fac-patru, traversează oceanele, își sacrifică viața în această căutare, dar, zău, parcă îi e frică să găsească cu adevărat. Doar simte că, de îndată ce găsește, nu va mai avea ce să caute. Muncitorii, după ce termină lucrul, își primesc cel puțin banii, se duc la cârciumioară, nimeresc apoi la poliție - ei bine, au, deci, ce face o săptămână întreagă. Dar omul unde să se ducă? De fiecare dată se observă la el un fel de jenă atunci când își atinge asemenea scopuri. Ce-i drept, atingerea îi place, dar să nu fie o atingere completă, ceea ce, desigur, e teribil de ridicol. Într-un cuvânt, alcătuirea omului e comică; toate acestea, evident, conțin un calambur. Dar doi-ori-doi-fac-patru este, totuși, ceva nesuferit. Doi-ori-doi-fac-patru nu-i, după părerea mea, decât o impertinență. Doi-ori-doi-fac-patru se uită ca un filfizon, îți stă în drum cu mâinile în șolduri, nu te lasă să treci și scuipă. Sunt de acord că doi-ori-doi-fac-patru este un lucru excelent; dar, dacă ne apucăm să lăudăm totul, atunci și doi-ori-doi-fac-cinci este uneori un lucrușor nemaipomenit de drăguț.

Și de ce sunteți atât de ferm și solemn convinși că numai normalul și pozitivul, într-un cuvânt, că numai prosperitatea îi este omului avantajoasă? Nu cumva rațiunea greșește în privința avantajelor? Nu s-ar putea să-i placă la fel de mult și suferința? Nu s-ar putea ca suferința să-i fie exact tot atât de avantajoasă ca și prosperitatea? Iar uneori omului îi place teribil de mult suferința, ține la ea cu patimă, ceea ce-i un lucru știut. În privința asta nici n-are rost să cerem lămuriri de la istoria

universală: întrebați-vă pe dumneavoastră înșivă dacă sunteți om și ați avut parte de câțiva ani de viață. După părerea mea personală, ar fi chiar întrucâtva indecent să ținem numai la prosperitate. Bine sau rău, dar uneori e o mare plăcere și să sfărâmi ceva. De fapt, eu nu țin morțiș nici la suferință, dar nici la prosperitate nu țin... Țin morțiș... la capriciul meu, țin să-mi fie garantat când voi avea nevoie de el. Suferința, bunăoară, nu este permisă în vodeviluri, știu asta. Într-un palat de cleștar nici nu-i de conceput; suferința înseamnă îndoială, înseamnă negare și ce palat de cleștar mai e acela de care te poți îndoi? Și totuși sunt convins că omul n-ar renunța niciodată la suferința adevărată, adică la distrugere și haos. Suferința - păi ea e singurul mobil al conștiinței noastre. Deși am susținut la început că, după părerea mea, conștiința este cea mai mare nenorocire a omului, știu totuși că omul ține la ea și n-ar da-o pe nici un fel de satisfacții. Conștiința e, bunăoară, infinit mai presus decât doi ori doi. După doi ori doi, firește, nu-ți mai rămâne nimic, nici de făcut, nici chiar de aflat. Nu va mai fi posibil decât să-ți blochezi cele cinci simțuri și să te cufunzi în contemplație. Însă, atunci când omul are conștiință, deși ajunge la același rezultat, adică tot nu va avea ce face, va putea cel puțin să se biciuiască uneori, iar asta îl mai înviorează cât de cât. Deși situația e retrogradă, e oricum mai bine decât nimic.

~ X ~

Credeți în edificiul de cleștar, pe veci indestructibil, adică într-o clădire la care nici nu poți scoate limba pe furiș, nici nu-i poți da cu tifla, ținându-ți mâna ascunsă în buzunar. Bine, dar eu, poate, mă tem de această clădire tocmai pentru că este din cleștar și pe veci indestructibilă, tocmai pentru că nu voi putea scoate la ea limba pe furiș.

Vedeți dumneavoastră: dacă în loc de palat ar fi vorba de un coteț și dacă ar începe o ploaie, poate că m-aș băga în coteț ca să nu mă ude, însă cotețul nu-l voi lua drept palat din recunoștință că m-a adăpostit de ploaie. Râdeți, spuneți chiar că în acest caz cotețul și palatul sunt totuna. Da, vă răspund eu, dacă ar trebui să trăim numai ca să nu ne udăm.

Dar ce să fac dacă mi-am băgat în cap ideea că oamenii nu trăiesc numai pentru asta și că, dacă tot trebuie să trăiască, mai bine să trăiască în palate? Asta mi-e vrerea, asta mi-e dorința. O să mi-o răzuiți de pe creier numai atunci când îmi veți fi schimbat dorințele. Hai, schimbați-mi-le, ademeniți-mă cu altceva, oferiți-mi alt ideal. Dar deocamdată cotețul nu-l voi lua drept palat. Chiar dacă s-ar vădi că edificiul de cleștar e o scorneală, că nici n-are cum exista conform legilor naturii și că l-am născocit numai în virtutea propriei mele prostii, în virtutea unor obișnuințe străvechi, neraționale ale generației noastre. Nu-mi pasă că n-are cum exista. Oare nu-i totuna dacă există în dorințele mele sau, mai bine zis, există, atâta timp cât există dorințele mele? Poate că râdeți din nou? N-aveți decât să râdeți; accept toate persiflările și totuși n-o să spun că-s sătul atunci când mi-e foame; știu totuși că nu mă voi astâmpăra în fața unui compromis, în fața unei permanente perioade nule, numai pentru că „zeroul“ există conform legilor naturii și există realmente. Nu voi accepta ca încununare a dorințelor mele o clădire imensă, cu apartamente pentru chiriași săraci, cu contract pe o mie de ani și având-l, pentru orice eventualitate, pe dentistul Wilgenheim pe firmă. Distrugeți-mi, spulberați-mi idealurile, arătați-mi ceva mai bun și o să vă urmez. Veți zice, poate, că nu merită să vă legați la cap cu mine; dar în acest caz aș putea și eu să vă răspund cu aceeași monedă. Discutăm serios; și, dacă nu vreți să mă învredniciți cu atenția Domniilor Voastre, să știți că n-o să mă ploconesc. Eu am subterana mea.

Dar, atâta timp cât trăiesc și doresc, să mi se usuce mâna dacă voi căra măcar o cărămidă pentru clădirea acestui bloc de locuințe! Nu vă uitați că adineaori am renegat edificiul de cristal numai din cauză că n-o să-l pot întârâta scoțându-mi limba la el. Asta n-am spus-o, pentru că tare-mi place să scot limba. Poate că n-am fost supărat decât că, printre toate clădirile Domniilor Voastre, nu există până acum nici una la care s-ar putea să nu-ți vină să scoți limba. Dimpotrivă, aș accepta să mi se taie limba de tot, numai din recunoștință, dacă s-ar putea aranja astfel încât eu însumi să nu mai am niciodată chef să scot limba. Nu mă privește că așa ceva nu se poate aranja și că trebuie să ne mulțumim cu apartamentele. De ce am în alcătuirea mea asemenea dorințe? Oare voi fi fiind astfel alcătuit numai ca să ajung la concluzia că toată structura mea nu-i decât o cacealma? Oare la asta se rezumă țelul? Nu cred.

De altminteri, știți ceva? Sunt convins că subteranii de teapa mea trebuie ținuți în frâu. Unul ca noi, deși e în stare să stea în subterană timp de patruzeci de ani, dacă iese la lumină și scapă din frâu, atunci să știți că vorbește, vorbește și nu mai termină...

~ XI ~

La urma urmei, domnilor: mai bine-i să nu faci nimic. Mai bună-i inerția conștientă! Prin urmare, trăiască subterana! Deși am spus că fierbe fierea-n mine invidiindu-l pe omul normal, n-aș vrea să fiu în locul lui, în condițiile în care îl văd (deși nu voi conteni să-l invidiez. Nu, nu, în orice caz, subterana e mai avantajoasă!). Acolo, cel puțin, se poate... Eh! Păi și acum mint! Mint pentru că știu și eu, ca doi-ori-doi, că subterana nu-i deloc mai bună, că mai bun e altceva, cu totul altceva, ceva la care râvnesc, dar care e de negăsit pentru mine! La naiba cu subterana!

Uite chiar ce ar fi bine în cazul de față: ar fi cel mai bine dacă aș crede măcar câtuși de puțin din tot ce am scris acum. Dar vă jur, domnilor, că nu cred nimic, nici un cuvințel nu cred din cele mâzgălite până acum! Adică, să zicem, cred, dar în același timp, nu se știe de ce, simt și bănuiesc că mint de îngheață apele.

— Atunci de ce-ai mai scris toate astea? mă întrebați Domniile Voastre.

— Uite de ce: dacă v-aș înfunda undeva pentru patruzeci de ani, lăsându-vă fără nici o ocupație, apoi aș veni la Domniile Voastre, în subterană, peste patruzeci de ani, ca să vă vizitez, unde credeți că ați ajunge? E oare posibil să lași un om singur, fără ocupație, timp de patruzeci de ani?

— Și nu ți-e rușine, și nu te simți înjosit! îmi veți zice, poate, clătinând cu dispreț din cap. Ești însetat de viață și rezolvi problemele vieții printr-o harababură logică. Și ce sâcâitoare, ce impertinente sunt ieșirile dumitale, dar în același timp se vede ce frică ți-e! Spui prostii și ești mulțumit de ele; spui obrăznicii, dar îți e mereu teamă pentru ele și te scuzi. Susții că nu te temi de nimic, ne lingușești când ne afli părerea. Susții că scrâșnești din dinți, dar în același timp te ții de vorbe de duh ca să ne faci să râdem. Știi că vorbele dumitale de duh nu sunt inteligente, dar, evident, ești foarte mulțumit de virtuțile lor literare. Poate că, într-adevăr, s-a întâmplat să suferi, dar n-ai pic de respect pentru suferința dumitale; ai și adevărul în dumneata, dar n-ai pudoare; mânat de cea mai meschină vanitate, îți etalezi adevărul, îl faci de rușine, îl scoți la tarabă... Vrei într-adevăr să spui ceva, dar ți-e frică și-ți ascunzi ultimul cuvânt, pentru că n-ai curajul să-l rostești, posedat fiind doar de o impertinență fricoasă. Te lauzi cu conștiința, dar nu faci decât să șovăi, pentru că, deși mintea îți funcționează, inima îți e întunecată de dezmăț și, fără o inimă curată, nu există conștiință deplină, adevărată. Și câtă insistență poți avea, cerșești mila și te fandosești! Minciună, minciună, minciună!

Firește, toate aceste cuvinte ale Domniilor Voastre le-am născocit chiar eu, acum. Și ele sunt din subterană. Acolo, timp de patruzeci de ani, am stat cu urechea lipită de-o crăpătură, ascultându-vă cum rostiți asemenea cuvinte. Le-am inventat chiar eu, căci numai cuvintele se lasă inventate. Nu-i de-a mirării că mi-au intrat singure în cap și au luat formă literară...

Dar oare, oare sunteți chiar atât de creduli, încât să vă imaginați că voi tipări toate astea, ba încă o să vi le și ofer ca să le citiți? Și iată încă o nedumerire pe care trebuie să mi-o lămuresc: adică de ce vă tot numesc „domnilor“, de ce mă adresez Domniilor Voastre ca și cum într-adevăr mi-ați fi cititori? Mărturisiri de felul celor pe care intenționez să încep a le relata nu se obișnuiește să fie tipărite și oferite altora spre lectură. Cel puțin eu unul nu am în mine atâta tărie, nici nu consider că e necesar să am. Dar vedeți dumneavoastră: mi-a trecut prin minte o fantezie și, fie ce-o fi, vreau să o duc la îndeplinire. Iată despre ce-i vorba:

Printre amintirile oricărui om există lucruri pe care nu le dezvăluie tuturor, ci poate doar prietenilor. Există și unele pe care nu le dezvăluie nici prietenilor, ci poate, doar sieși, ba încă și în secret. Dar există, în sfârșit, lucruri pe care omul se teme să le dezvăluie până și lui însuși, și fiecare om cumsecade acumulează destule asemenea lucruri. Adică se întâmplă chiar așa: cu cât omul e mai cumsecade, cu atât mai multe lucruri din astea are. Eu unul de-abia recent am îndrăznit să-mi amintesc unele peripeții din trecut, însă până acum le-am evitat, chiar cu un fel de îngrijorare. Dar acum, când nu doar mi le amintesc, ci m-am decis chiar să le aștern pe hârtie, iată la ce încercare am de gând să mă pun: e oare posibil să fii absolut sincer măcar cu tine însuți și să nu-ți fie frică să rostești tot adevărul? Apropo de asta, fac următoarea observație: Heine afirmă că autobiografiile exacte sunt aproape imposibile și că omul minte cu siguranță când e vorba de propria lui persoană. După părerea lui, Rousseau,

bunăoară, trebuie să fi mințit negreșit în confesiunea lui, ba chiar a mințit cu bună știință, din vanitate. Sunt convins că Heine are dreptate: îmi dau foarte bine seama că uneori, împins numai de vanitate, poți să te ponegrești singur, atribuindu-ți crime pe de-a-ntregul; și chiar înțeleg prea bine de ce gen poate fi această vanitate. Însă Heine se referea la un om care s-a confesat în fața publicului. Eu, dimpotrivă, scriu doar pentru mine și declar o dată pentru totdeauna că, chiar dacă scriu parcă adresându-mă unor cititori, n-o fac decât de ochii lumii, pentru că așa-i mai ușor de scris. E vorba de formă, doar de forma nudă, și cititori nu voi avea niciodată. Am mai spus-o.

Nu vreau să fiu stânjenit de nimic în redactarea însemnărilor mele. Nu voi ține cont de nici o ordine și de nici un sistem. Voi nota ceea ce-mi voi aduce aminte.

Iată că aici, de pildă, v-ați putea lega de cuvintele mele și să mă întrebați: dacă într-adevăr nu mizezi că vei avea cititori, atunci de ce faci acum cu dumneata însuți, ba încă pe hârtie, asemenea convenții, că, adică, nu vei ține cont de nici o ordine și de nici un sistem, că vei nota ceea ce-ți vei aduce aminte etc., etc.? De ce te explici? De ce te scuzi?

— De aia, vă răspund eu.

De altfel, la mijloc e o întreagă psihologie. Poate și faptul că, pur și simplu, sunt laș. Dar poate și faptul că într-adins îmi imaginez că aș avea un public, ca să mă port mai decent în timp ce o să scriu. Pot exista o mie de cauze.

Și încă ceva: de ce, la ce bun, adică, vreau să scriu? Dacă n-o fac pentru public, nu s-ar fi putut și așa, în gând, să-mi amintesc totul, fără a transpune nimic pe hârtie?

Asta-i așa; dar pe hârtie va ieși cumva mai solemn. Scrisul conferă o anumită sobrietate, mai multă luciditate în judecata propriilor fapte, mai mult stil. Pe urmă, poate că mă voi simți într-adevăr mai ușurat în timp ce voi scrie. De pildă, acum mă copleșește o veche amintire. Mi-a venit clar în minte zilele acestea și de atunci a rămas în mine ca

un motiv muzical sâcâitor, care nu vrea nicidecum să te slăbească. Or, eu am chef să mă descotorosesc de ea. Am sute de asemenea amintiri, dar din când în când din suta asta iese câte una la iveală și mă apasă. Nu știu de ce cred că, dacă o voi pune pe hârtie, mă va lăsa în pace. De ce n-aș încerca?

În sfârșit: mă plictisesc și stau tot timpul fără să fac nimic. Iar însemnările vor fi într-adevăr ca un fel de muncă. Se zice că munca îl face pe om bun și cinstit. Ei bine, asta ar putea fi în orice caz o șansă.

Acum ninge. O ninsoare aproape apoasă, galbenă, tulbure. Și ieri a nins, a nins și zilele trecute. Mi se pare că, văzând lapovița, mi-am amintit istoria care acum nu mai vrea să mă slăbească. Așadar, cele ce urmează le voi povesti pornind de la lapoviță.

II.
Pornind de la lapoviță[18]

Când chiar din bezna rătăcirii
Cu-arzândul verb al stăruirii
Eu sufletul căzut ți-am scos
Și tu, mocnind de suferință,
Îți blestemai cu grea căință
Desfrâul care-adânc te-a ros;
Când pedepsind cu amintirea
Rușinea-n care-ai fost de-abia,
Mi-ai depănat și povestirea
Cu tot ce-a fost înaintea mea;
Și rușinată, îngrozită,
Când ochii-n palme ți-ai ascuns,
Cutremurată, prihănită
Cu-amare lacrimi tu ai plâns...
Etc., etc., etc.

(Dintr-o poezie de N. A. Nekrasov[19])

[18] Lapovița este un element al peisajului Petersburgului, des utilizat de scriitorii care aparțineau așa-zisei școli naturale.
[19] Nikolai Alekseevici Nekrasov (1821-1877), important poet rus.

~ I ~

N-aveam pe vremea aceea decât douăzeci și patru de ani. Încă de pe atunci viața mea era mohorâtă, neorânduită și de o singurătate aproape sălbatică. Nu mă adunam cu nimeni, evitam până și să vorbesc și mă înfundam tot mai mult în ungherul meu. La serviciu, la cancelarie, căutam chiar să nu mă uit la nimeni și îmi dădeam foarte bine seama că toți colegii mei nu numai că mă socoteau un ins ciudat, ci - aveam mereu și impresia asta - și că parcă mă priveau cu un fel de dezgust. Îmi trecea prin minte: oare de ce nimănui, cu excepția mea, nu i se pare că este privit cu dispreț? Unul dintre colegii de birou avea o față respingătoare și ciupită toată de vărsat, încât parcă ar fi fost a unui tâlhar. Cred că, dacă aș fi avut o asemenea față scârboasă, nici n-aș fi îndrăznit să-mi ridic ochii spre careva. Altul avea tunica atât de uzată, încât în preajma lui mirosea deja urât. Și totuși nici unul dintre domnii ăștia nu se jena deloc - nici din pricina hainelor, nici din pricina feței, nici din vreo altă pricină, să zicem, morală. Nici unul, nici celălalt nu-și imaginau că ceilalți se uită la ei cu dezgust; de fapt, chiar dacă și-ar fi imaginat, le-ar fi fost indiferent, atâta timp cât șefii binevoiau să nu-i privească chiorâș. Acum mi-e cu desăvârșire clar că eu însumi, ca o consecință a vanității mele nemărginite și, prin urmare, a exigenței față de propria-mi persoană, mă priveam adesea cu o nemulțumire cumplită, împinsă până la dezgust, și de aceea, mental, îi atribuiam părerea mea oricăruia dintre ei. Bunăoară, îmi uram fața, găseam că e mârșavă și chiar bănuiam că ar avea o expresie ordinară și de aceea de fiecare dată, făcându-mi apariția la serviciu, încercam să mă port cât mai independent, ca să nu fiu suspectat de mârșăvie, și să-mi compun o expresie cât mai distinsă cu putință. „Chiar dacă fața nu mi-o fi frumoasă, mă gândeam eu, să fie în schimb distinsă, expresivă și, în primul rând,

extrem de inteligentă.“ Însă știam precis și chinuitor că fața mea nu va fi niciodată în stare să exprime aceste perfecțiuni. Dar cel mai groaznic era că-mi găseam figura eminamente neghioabă. M-aș fi putut împăca pe deplin cu gândul că mintea mi-e proastă. Aș fi acceptat chiar și o expresie mârșavă, însă numai cu condiția ca fața mea să fie în același timp considerată extrem de inteligentă.

Pe toți colegii de birou, firește, îi uram, de la primul până la ultimul, și îi disprețuiam pe toți, însă în același timp parcă mă și temeam de ei. Se întâmpla că, subit, îi socoteam chiar mai presus de mine. Pe-atunci asta mi se întâmpla cumva subit: ba îi disprețuiesc, ba îi consider mai presus de mine. Un om cultivat și de treabă nu poate fi vanitos fără să fie nemărginit de exigent cu sine și fără să se disprețuiască în unele clipe, ajungând până la ura de sine. Dar, disprețuindu-i sau socotindu-i mai presus decât mine, îmi aplecam ochii aproape în fața tuturor celor pe care-i întâlneam. Făceam chiar experiențe: oare voi putea înfrunta măcar privirile ăstuia? Și eram întotdeauna primul care-mi coboram privirea în pământ. Asta mă chinuia până la turbare. Aveam în mine o frică maladivă ca nu cumva să par ridicol și de aceea, ca un sclav, adoram rutina în tot ce privea exteriorul; mă lăsam cu drag dus pe făgașele bătătorite și mă speriam din tot sufletul de orice excentricitate pe care mi-o observam. Dar cum aș fi putut rezista? Eram bolnăvicios de cultivat, cum se și cuvine să fie cultivat un om al timpului nostru. Ei, în schimb, erau toți obtuzi și semănau unul cu altul, ca berbecii dintr-o turmă. Poate, din tot biroul, numai mie mi se părea permanent că sunt laș și sclav; mi se părea tocmai pentru că eram cultivat. Însă nu doar mi se părea, ci chiar așa era în realitate: eram laș și sclav. O spun fără jenă. Oricare om de treabă din timpul nostru este și trebuie să fie laș și sclav. Este starea lui normală. De asta sunt profund convins. Așa e făcut omul și așa e alcătuit. Și nu în prezent, ca urmare a cine știe căror împrejurări întâmplătoare, ci în

general, în toate timpurile, omul de treabă trebuie să fie laș și sclav. Este legea naturii pentru toți oamenii de treabă din lume. Dacă vreunuia dintre ei i se întâmplă s-o facă pe grozavul în vreo situație, să nu se consoleze cu asta și să nu i se urce la cap: oricum, în altă situație va da chix. Aceasta este unica și eterna ieșire. O fac pe grozavii numai măgarii și corciturile lor, dar și aceștia numai până la un anumit punct. Nu merită să le dai atenție pentru că n-au absolut nici o importanță.

Mă mai chinuia ceva pe atunci: tocmai faptul că nimeni nu seamănă cu mine, iar eu nu semăn cu nimeni. „Eu sunt singur, iar ei sunt *toți*“, îmi ziceam și cădeam pe gânduri.

Se vede dintr-asta că eram încă un copil.

Se întâmpla să apară și situații contrarii. Câteodată îmi era tare lehamite să mă duc la birou: ajungeam într-un asemenea hal de lehamite, că de multe ori mă întorceam bolnav de la slujbă. Dar subit, din senin, începea o perioadă de scepticism și indiferență (toate la mine erau pe perioade) și iată-mă râzând singur de intoleranța și dezgustul meu, reproșându-mi singur *romantismul*. Ba n-am chef să stau de vorbă cu nimeni, ba ajung până acolo, încât nu numai că-mi dau drumul la gură, dar mă bate chiar gândul să mă împrietenesc cu ei. Tot dezgustul meu dispărea dintr-o dată, ca din senin. Cine știe, poate că nu l-am avut niciodată, poate că era o mască, luată din cărți? Nici până acum n-am găsit răspuns la întrebarea asta. Odată chiar m-am împrietenit la toartă cu ei, am început să le frecventez casele, să joc preferans, să beau votcă, să discut despre avansări... Dar aici permiteți-mi să fac o digresiune.

În linii mari, noi, rușii, n-am avut niciodată romantici proști, cu capul în stele, cum sunt mai ales cei germani și francezi, pe care nu-i influențează nimic, chiar de-ar plesni pământul sub ei, chiar de-ar pieri toată Franța pe baricade - nu, ei o țin una și bună, nu s-ar schimba nici măcar din convenienț și-și vor cânta cântecele lor stelare până, ca să

zic așa, în mormânt, pentru că sunt proști. La noi însă, pe pământul rusesc, nu există proști, asta se știe; prin asta ne și deosebim de celelalte pământuri nemțești. Prin urmare, nici firi stelare nu se întâlnesc la noi în stare pură. Toate astea le-au inventat publiciștii și criticii noștri „pozitivi“ de atunci, dându-se în vânt după Kostanjonglo[20] și nenișori de-alde Piotr Ivanovici[21], din prostie luându-i drept idealul nostru, au scornit tâmpenii pe seama romanticilor, considerându-i tot atât de stelari precum cei din Germania sau din Franța. Dimpotrivă însușirile romantismului nostru sunt de-a dreptul opuse celor ale romantismului stelar-european și aici nu-i potrivită nici o unitate europeană de măsură. (Permiteți-mi, vă rog, să folosesc acest cuvânt: „romantic“ - cuvințel străvechi, respectabil și cunoscut de toată lumea.) Însușirile romanticului nostru sunt să înțeleagă totul, *să vadă totul și să vadă adesea incomparabil mai limpede decât văd cele mai pozitive minți ale noastre*; să nu se împace cu nimic și cu nimeni, dar în același timp să nu se dea în lături de la nimic; să ocolească totul, să cedeze în toate și să fie politicos cu toată lumea; să nu piardă niciodată din vedere scopul util, practic (niște apartamente, acolo, primite de la stat, pensioare, steluțe) - să țintească acest scop prin toate entuziasmele și volumașele de versuri lirice și în același timp, până la mormânt, să păstreze nevătămat în suflet „frumosul și sublimul“, păstrându-și, pentru că tot veni vorba, și propria persoană pe perniță moi ca pe un lucrușor ieșit din mâna bijutierului, măcar pentru, bunăoară, folosul aceluiași „frumos și sublim“. Larg om la suflet este romanticul nostru și cel dintâi șmecher dintre toți șmecherii noștri, vă încredințez de asta... chiar din experiență. Firește, toate astea sunt valabile numai dacă romanticul e deștept. Na-ți-

[20] Kostanjoglo - personaj din volumul al doilea al *Sufletelor moarte* de Gogol.
[21] Piotr Ivanovici - personaj din *O poveste obișnuită,* roman de Ivan Aleksandrovici Goncearov (1814-1891).

o bună, am zis-o! Romanticul e întotdeauna deștept, n-am vrut decât să fac observația că, deși am avut și romantici tâmpiți, asta nu intră la socoteală și numai pentru că dumnealor, încă în floarea vârstei fiind, au degenerat definitiv, s-au prefăcut în nemți și, ca să-și păstreze mai bine lucrușorul ieșit din mâna bijutierului, s-au stabilit pe-acolo pe undeva, cei mai mulți la Weimar sau la Schwarzwald. Eu, de exemplu, îmi disprețuiam sincer munca de la birou și, dacă nu-mi arătam scârba, asta era din necesitate, deoarece stăteam acolo și luam bani pentru ce făceam. Drept rezultat, remarcați, vă rog, că totuși nu mi-am arătat scârba. Romanticul nostru mai degrabă și-ar ieși din minți (ceea ce, de altminteri, se întâmplă foarte rar), dar nu se-apucă să-și dea scârba în vileag dacă nu are în vedere altă carieră, și n-o să fie niciodată îmbrâncit afară, ci doar dus, poate, la casa de nebuni în chip de „rege al Spaniei“[22] și asta numai dacă și-ar ieși prea de tot din minți. Știți însă că, la noi, își ies din minți doar sfrijiții și bălanii. Pe când romanticii noștri, care-s cât frunză și iarbă, dobândesc ulterior ranguri importante. Diversitatea e neobișnuită! Și ce aptitudine pentru senzațiile cele mai contradictorii! Și atunci mă consolam cu asta, nici acum nu gândesc altfel. De aceea avem atât de multe „firi largi“ care, chiar și atunci când decad într-un hal fără hal, nu-și pierd niciodată idealul; și, deși nu mișcă un deget de dragul idealului, deși sunt tâlhari și hoți inveterați, își respectă totuși până la lacrimi idealul inițial și sunt neobișnuit de cinstiți în sufletul lor. Da, numai printre noi ticălosul cel mai inveterat poate fi absolut și chiar sublim de cinstit în suflet, neîncetând, în același timp, să fie ticălos. Repet, la tot pasul, din romanticii noștri ies uneori asemenea șnapani afaceriști (cuvântul „șnapani“ îl întrebuințez din dragoste), care arată subit un asemenea simț al realității și atâta cunoaștere pozitivă, încât

[22] Referire la Poprișcin, personajul lui Gogol din nuvela *Însemnările unui nebun.*

privindu-i, șefii lor și publicul, stupefiați, rămân încremeniți și cu gurile căscate.

Diversitatea e realmente extraordinară și numai Dumnezeu știe în ce se va preface și ce va deveni în circumstanțele ulterioare și ce ne promite ea în viitorul nostru. Însă materialul nu-i rău deloc! Și n-o spun din cine știe ce patriotism caraghios sau de paradă. De altfel, sunt sigur, vă închipuiți iarăși că râd. Și cine știe, poate și invers, adică sunteți convinși că într-adevăr aș gândi așa. În orice caz, domnilor, ambele păreri ale Domniilor Voastre vor reprezenta pentru mine o onoare și o plăcere deosebită. Și iertați-mi digresiunea.

Desigur, prietenia cu tovarășii mei nu a rezistat mult, foarte curând am început să mă clănțănesc cu ei și, ca urmare a tinereții și a lipsei mele de experiență, am încetat chiar să-i salut, tăindu-le și lor cheful să mă salute. De altfel, așa ceva mi s-a întâmplat numai o singură dată. Îndeobște, am fost mereu singur.

Acasă, în primul rând, mai mult citeam. Voiam, cu ajutorul senzațiilor exterioare, să înăbuș clocotul necontenit din mine. Iar dintre senzațiile exterioare pentru mine nu era accesibilă decât lectura. Desigur, lectura îmi era de mare ajutor - mă emoționa, mă desfăta și mă chinuia. Dar uneori mă plictisea îngrozitor. Voiam totuși să fac mișcare și, brusc, mă cufundam în desfrâu, ba nu, nu într-unul adevărat, ci într-unul meschin, obscur, subteran, dezgustător. Pasiunile îmi erau acute, fierbinți, din pricina veșnicei, bolnăvicioasei mele irascibilități. Avânturile mele erau isterice, cu lacrimi și convulsii. Cu excepția lecturii, nu mai aveam unde mă duce - adică nu exista nimic demn de stimă în mediul meu înconjurător, nimic care să mă atragă. Pe deasupra, fierbea urâtul în mine; își făcea apariția setea isterică de contradicții și iată-mă lansându-mă în desfrâu. Să știți, n-am meliț at acum atât de mult ca să mă dezvinovățesc... De fapt, nu! Am mințit! Chiar să mă

dezvinovățesc am vrut. Pe asta, domnilor, o bifez pentru sufletul meu. Nu vreau să mint. Mi-am dat cuvântul.

Mă dedam desfrâului în singurătate, noaptea, pe furiș, cu temeri, cu murdărie, cu rușine, care nu mă părăseau în cele mai dezgustătoare momente și care, chiar în asemenea momente, ajungeau să fie un blestem. Încă de pe atunci purtam subterana în sufletul meu. Mi-era o frică teribilă ca nu cumva să mă vadă, să mă întâlnească, să mă recunoască cineva. De aceea umblam prin locuri tare dubioase.

Odată, trecând noaptea pe lângă o cârciumioară, privind pe fereastra luminată, am văzut cum domnii dinăuntru s-au luat la bătaie cu tacurile de biliard și cum unuia dintre ei i-au făcut vânt pe fereastră. Altădată aș fi fost foarte scârbit; însă atunci a dat ceasul rău peste mine, am început să-l invidiez pe domnul azvârlit pe fereastră și invidia îmi era așa de mare, încât am intrat în cârciumă, în sala de biliard. „Poate am norocul, pasămite, să mă iau și eu la bătaie și să fiu azvârlit pe fereastră.“

Nu eram beat, dar ia binevoiți să-mi spuneți: ce poți face dacă urâtul te roade până te împinge la isterie? ! Însă n-a ieșit nimic. Mi-am dat seama că nici să sar pe fereastră nu sunt în stare și am plecat fără să mă încaier.

De la primul pas mi-a dat peste nas un ofițer.

Stăteam lângă masa de biliard și, neștiind cum se joacă, îl încurcam pe ofițer, care trebuia să treacă; m-a luat de umeri și, tăcut - fără să mă prevină și fără să-mi dea vreo explicație -, m-a mutat din locul unde stăteam în alt loc și a trecut pe lângă mine ca și cum nu m-ar fi observat. L-aș fi iertat dacă m-ar fi pocnit, dar nu-l puteam nicidecum ierta că m-a mutat din loc și mi-a ignorat cu atâta insolență prezența.

Naiba știe ce-aș fi dat atunci pentru o ceartă adevărată, mai corectă, mai decentă, ca să zic așa, mai literară! M-a tratat ca pe o muscă. Ofițerul era un zdrahon înalt de vreo doi metri; iar eu sunt o ființă scundă și pirpirie. De

altminteri, cearta depindea de mine: ar fi fost destul să protestez și, desigur, m-ar fi aruncat pe fereastră. Dar m-am gândit bine și am preferat... să dau înapoi înciudat.

Din cârciumă am ieșit jenat și tulburat, m-am dus întins acasă, iar a doua zi mi-am continuat meschinul desfrâu și mai cu frică, mai timorat - dar totuși l-am continuat. De altminteri, să nu cumva să credeți că mi-a fost frică de ofițer din lașitate: niciodată n-am fost laș în suflet, deși mi-a fost mereu frică în realitate, dar, nu vă grăbiți să râdeți, fiți siguri că am o explicație pentru asta; puteți fi siguri că am explicații pentru orice.

Ah, dacă acest ofițer ar fi fost dintre acei care acceptă duelul! Însă nu, el era dintre acei domni (vai, demult dispăruți!) care preferau să acționeze cu tacurile sau, precum locotenentul Pirogov al lui Gogol, pe cale ierarhică. Însă duelul nu-l acceptau, iar cu cei de teapa noastră, cu civilii, ar fi găsit cu cale că ar fi chiar indecent să se dueleze - de fapt, considerau duelul drept ceva inadmisibil, libertin, franțuzesc, în timp ce jigneau pe săturatelea, mai ales în cazul în care aveau aproape doi metri.

Nu mi-a fost frică din lașitate, ci din nemărginită vanitate. Nu m-au speriat cei doi metri ai staturii lui și nici eventualitatea de-a fi bătut zdravăn și azvârlit pe fereastră; ce-i drept, curaj fizic aș fi avut destul, însă n-am avut suficient curaj moral. M-am temut că toți cei prezenți, începând cu impertinentul de marcator și până la ultimul conțopist împuțit și bubos, care se învârtea și el pe-acolo, cu gulerul numai din jeg - nu mă vor înțelege și vor râde de mine când voi protesta și voi începe să vorbesc cu el în limbajul literaturii. Pentru că de punctul onoarei, adică nu de onoare, ci de punctul onoarei (*point d'honneur*) la noi, nici până astăzi, nu se poate discuta decât în limbajul literaturii. În limba obișnuită nici nu se pomenește de „punctul onoarei". Eram pe deplin convins (simțul realității, în pofida a tot romantismul) că, pur și simplu, toți

se vor umfla de râs, iar ofițerul nu mă va bate așa ușor, în glumă, ci negreșit se va apuca să-mi dea cu genunchiul în fund, făcând cu mine, prin această cameră, înconjurul mesei de biliard și, poate, numai după aceea îmi va face hatârul să mă azvârle pe fereastră. Desigur, acestei istorii de toată mizeria nu-i puteam pune capăt numai așa, plecând. Mai târziu, aveam să-l întâlnesc adeseori pe stradă pe ofițer, așa că l-am luat la ochi. Atâta doar: nu știu dacă m-a recunoscut și el. Cred că nu; trag această concluzie pe baza câtorva indicii. Dar eu, eu îl priveam cu ciudă și dușmănie, situație care a ținut așa... câțiva ani! Pe măsura scurgerii timpului, ura mea chiar se amplifica. La început, discret, am început să culeg informații despre el. Mi-a fost greu, pentru că nu cunoșteam pe nimeni. Dar odată, pe stradă, cineva l-a strigat pe numele de familie, când eu îl urmam de la distanță, ca și cum aș fi fost legat de dânsul, și am aflat cum îl cheamă. Altă dată l-am urmărit până acasă și, dându-i portarului o grivnă, am aflat în ce apartament stă, la care etaj, singur sau cu cineva etc. - într-un cuvânt, tot ce se poate afla de la un portar. Într-o dimineață, deși până atunci n-o mai făcusem pe literatul, mi-a trecut subit prin minte să-l descriu într-o lumină demascatoare, caricaturală, scriind o povestire. Povestirea am scris-o cu plăcere. Îl demascam, chiar îl calomniam; numele de familie i l-am schimonosit mai întâi în așa fel, încât putea fi identificat de îndată, dar pe urmă, după o matură chibzuință, i l-am schimbat și am trimis povestirea la revista *Otecestvennîe zapiski*[23]. Însă pe-atunci nu erau încă la modă demascările și povestirea nu mi-a fost publicată. Mi-a fost tare ciudă. Câteodată mă sufocam de necaz. I-am compus o scrisoare superbă, fermecătoare, implorându-l să-mi prezinte scuze; în caz de refuz, îi făceam o aluzie destul de fermă că ne vom duela. Scrisoarea era atât de bine compusă, încât, dacă ofițerul ar

[23] *Analele patriei* (rus.) - revistă politică și literară care a apărut în perioada 1818-1884.

fi priceput cât de cât ce înseamnă „frumosul și sublimul“, negreșit ar fi dat buzna la mine ca să mi se arunce la piept și să-mi propună prietenia lui. Și ce bine ar fi fost! Ce bine, ce bine ne-am fi împăcat noi doi! „El m-ar fi ocrotit cu înalta lui poziție socială, eu l-aș fi înnobilat cu erudiția mea, ei bine... cu ideile mele și câte lucruri frumoase n-am fi putut face noi doi!“ Imaginați-vă că pe-atunci trecuseră deja doi ani de când mă jignise și provocarea mea era cel mai revoltător anacronism, în pofida ingeniozității de care dădeam dovadă în scrisoare, explicând și mascând anacronismul. Dar, slavă Domnului (și-acum, cu lacrimi în ochi, îi mulțumesc Celui-de-sus), scrisoarea n-am expediat-o. Mă ia și-acum cu frig când îmi amintesc ce-ar fi putut ieși dacă aș fi expediat-o. Și într-o bună zi... într-o bună zi m-am răzbunat în cel mai simplu, în cel mai genial mod cu putință! Pe neașteptate, mi-a venit o idee extraordinară. Uneori, în zilele de sărbătoare, către ora patru, umblam pe Nevski Prospekt, plimbându-mă pe partea însorită a bulevardului. La drept vorbind, nu mă plimbam câtuși de puțin, ci înduram infinite chinuri, înjosiri și revărsări ale fierei; dar se vede treaba că tocmai de asta aveam nevoie. Mă fâțâiam ca un țipar, în modul cel mai penibil cu putință, făcând întruna loc ba generalilor, ba ofițerilor din regimentele de gardă și de husari, ba cucoanelor; în aceste momente simțeam dureri convulsive în inimă, mă treceau fiori fierbinți pe șira spinării, numai gândindu-mă la mizeria costumului meu, la mizeria și trivialitatea minusculei mele siluete care se fofilează prin mulțime. Era un chin de mucenic, o permanentă și insuportabilă înjosire la gândul că sunt o muscă în fața acestei lumi, o muscă parșivă, inutilă - mai inteligentă, mai cultă, mai distinsă decât toți, asta se înțelege - dar o muscă, făcându-le loc tuturor să treacă, umilită și obidită de toți. De ce căutam chinul ăsta, de ce umblam pe Nevski nu știu, știu doar că mă *trăgea* așa pe bulevard ori de câte ori aveam posibilitatea.

Tot pe-atunci am început să simt acele afluxuri de desfătare despre care am vorbit în primul capitol. Însă, după istoria cu ofițerul, bulevardul a început să mă atragă și mai mult: pe Nevski îl întâlneam cel mai des, tot acolo îl admiram. Și el se plimba pe Nevski mai ales în zilele de sărbătoare. Cu toate că și el le făcea loc generalilor și demnitarilor, deși se strecura și el ca un țipar printre dânșii, pe alde mine sau pe alții chiar mai curăței decât mine îi călca pur și simplu în picioare; înainta drept spre ei, ca și cum spațiul ar fi fost gol, în nici un caz nu-i ceda cuiva trecerea. Privindu-l, mă lăsam pradă furiei mele și... înciudat, mă dădeam de fiecare dată la o parte din calea lui. Mă chinuia gândul că nici pe stradă nu pot fi nicidecum pe picior de egalitate cu el. „De ce neapărat tu trebuie să fii primul care se dă la o parte? Îmi imputam câteodată singur, cuprins de o isterie nebună, trezindu-mă pe la trei și ceva după miezul nopții. De ce tocmai tu, și nu el? Nu știi că nu există nici o lege și că nu scrie nicăieri de asta? Măcar dacă ar fi în mod egal, cum se întâmplă atunci când se întâlnesc doi oameni delicați: unul cedează jumătate, celălalt tot jumătate și uite-așa trec, respectându-se reciproc.“ Dar nu era așa, eu eram cel care se dădea la o parte, iar el nici măcar nu observa că îi cedez trecerea. Și iată, m-a fulgerat deodată ideea cea mai grozavă. „Ce-ar fi, mi-am zis eu, dacă m-aș întâlni cu el și... nu m-aș da deoparte? De-al dracului să nu mă dau la o parte, chiar dacă ar trebui să-l îmbrâncesc; ei, ce-ar fi?“ Încetul cu încetul, acest gând îndrăzneț a pus stăpânire atât de mult pe mine, încât nu-mi mai dădea pace. Visam la asta neîncetat, ieșeam grozav de des pe Nevski, într-adins, ca să-mi imaginez mai clar cum voi face și când o voi face. Eram entuziasmat. Din ce în ce mai mult mi se părea că această intenție este verosimilă și posibilă. „Desigur, nu-l voi îmbrânci de-adevăratelea, îmi ziceam eu, îmbunându-mă de bucurie cu anticipație, pur și simplu n-o să mă feresc, o să mă ciocnesc cu el, dar nu ca să-l doară, ci, așa,

umăr la umăr, exact cât admit convenienţele; mă voi izbi în el exact atâta cât şi el se va izbi în mine.“ Până la urmă, m-am hotărât definitiv. Dar pregătirile mi-au luat foarte mult timp. În primul rând, pentru această faptă trebuia să arăt cât mai decent şi să mă îngrijesc de costum. „Pentru orice eventualitate, dacă, de pildă, se iscă un incident public (iar publicul este aici *superfluu*[24]: contesa se plimbă, prinţul D. se plimbă, întreaga literatură se plimbă), trebuie să fiu bine îmbrăcat; asta impresionează şi, în ochii înaltei societăţi, ne-ar pune cumva pe picior de egalitate.“ Cu acest scop, mi-am cerut salariul cu anticipaţie şi mi-am cumpărat mănuşi negre şi o pălărie bună de la magazinul Ciurkin. Mănuşile negre mi s-au părut mai impunătoare şi mai de bonton decât cele de culoarea lămâii, pe care pusesem ochii mai întâi. „Culoarea e prea ţipătoare, aş părea un ins care ţine morţiş să iasă în evidenţă“, mi-am zis eu şi nu le-am luat pe cele de culoarea lămâii. O cămaşă bună, cu butoni albi de os, îmi pregătisem de mult; dar tare mă ţinea în loc mantaua. În sine, mantaua mea nu era rea, ţinea de cald; însă avea căptuşeala vătuită şi gulerul era de raton, ceea ce constituia o culme a condiţiei mele de lacheu. Gulerul trebuia schimbat cu orice preţ, aveam nevoie de unul de biber, cum poartă ofiţerii. Pentru asta am început să umblu prin Piaţa Negustorilor şi, după câteva tentative, am ochit un biber ieftin, nemţesc. Aceşti biberi nemţeşti, deşi se uzează repede şi ajung să arate mizerabil, la început, cât sunt noi, arată cât se poate de bine; iar mie nu-mi trebuia decât o singură dată. Am întrebat de preţ: era totuşi scump. După o chibzuinţă temeinică, m-am hotărât să vând gulerul de raton. Restul de bani, o sumă considerabilă pentru mine, m-am decis să-i cer cu împrumut de la Anton Antonîci Setocikin, şeful meu de birou, un om plin de smerenie, dar serios şi calculat, care nu împrumuta pe nimeni, dar căruia, la angajare, îi fusesem recomandat în mod special de către o persoană

[24] În cazul de faţă, cu sensul de rafinat, distins (n. red. ruse).

influentă. M-am chinuit îngrozitor. Mi se părea monstruos și rușinos să-i cer bani lui Anton Antonîci. Două sau trei nopți n-am dormit deloc, de fapt pe-atunci dormeam puțin, eram apucat de febră; inima mi se oprea nu știu cum nedeslușit sau subit începea să sară, să sară, să sară!... La început, Anton Antonîci s-a mirat, apoi s-a încruntat, apoi a chibzuit, dar totuși m-a împrumutat, luându-mi o chitanță prin care îi dădeam dreptul să-mi rețină din leafă, peste două săptămâni, banii dați sub formă de împrumut. Astfel, totul era gata, în sfârșit; frumosul biber s-a instalat în locul ratonului parșiv și, încetul cu încetul, am început să trec la fapte. Doar nu mă puteam duce de prima dată, aiurea; trebuia s-o fac cu dibăcie, realmente încetul cu încetul. Recunosc însă că, după tentative numeroase, era cât pe ce să disper: nu ne ciocneam nicidecum și basta! De pregătit, eram pregătit, intenția o aveam, se părea că acuși-acuși ne vom ciocni și - na-ți-o bună! - mă feream iarăși din calea lui, iar el trecea fără să mă bage în seamă. Apropiindu-mă de el, chiar spuneam rugăciuni, pentru ca Dumnezeu să-mi întărească hotărârea. Odată a fost cât pe ce să mă hotărăsc, dar am sfârșit doar prin a mă prăbuși la picioarele lui, pentru că m-a părăsit curajul când eram la o distanță de numai vreo două degete de el. Dumnealui m-a călcat foarte calm în picioare și eu, ca o minge, am zburat într-o parte. În noaptea aceea am avut iarăși febră și am delirat. Și deodată totul s-a încheiat cum nu se poate mai bine. În noaptea din ajunul zilei respective mi-am propus să nu-mi mai pun în aplicare intenția nefastă, să las totul baltă și, cu acest scop, am ieșit pe Nevski pentru ultima dată, numai ca să văd cum voi lăsa totul baltă. Deodată, la vreo trei pași de dușmanul meu, m-am hotărât pe neașteptate, am închis ochii și ne-am lovit zdravăn, umăr în umăr! Nu i-am cedat nici cu un deget și am trecut unul pe lângă altul ca doi oameni aflați pe picior de egalitate! Nici măcar nu și-a întors capul și s-a prefăcut că nu mă vede; dar numai s-a prefăcut, sunt sigur de asta. Și acum

mai sunt sigur de asta! Desigur, eu am suferit mai mult de pe urma ciocnirii; el era mai puternic, dar nu asta are importanță. Important e că mi-am atins scopul, nu m-am ferit nici cu un pas și, în public, m-am pus pe picior de egalitate cu el. M-am întors acasă pe deplin răzbunat pentru tot. Eram încântat. Jubilam și cântam arii italiene. Desigur, nu voi descrie ce s-a întâmplat cu mine peste trei luni; dacă ați citit primul meu capitol, *Subterana*, vă puteți da seama și singuri. Apoi ofițerul a fost transferat în altă parte; de vreo paisprezece ani nu l-am văzut. Ce-o mai fi făcând acum, dragul de el? Pe cine mai strivește?

~ II ~

Dar se termina câte-o perioadă din meschinul meu desfrâu și mă apuca o greață îngrozitoare. Venea căința, o alungam: prea mi-era greață. Totuși, puțin câte puțin, mă obișnuiam și cu asta. Mă obișnuiam cu orice, adică nu că mă obișnuiam, dar acceptam cumva de bunăvoie să suport. Aveam în schimb o portiță de scăpare care le împăca pe toate: să evadez în „frumos și sublim“, firește, în vis. Visam teribil, visam câte trei luni la rând, înfundat în ungherul meu și, credeți-mă, în clipele acelea nu mai semănam cu domnul care, ca o găină cu inima tremurătoare, își cosea la guler blănița de biber nemțesc. Brusc, deveneam erou. Locotenentului meu înalt de doi metri nu i-aș fi permis să mă viziteze. Nici măcar nu mi-l puteam aminti atunci. Ce erau visele mele și cum de mă mulțumeam cu ele e greu acum de spus, dar pe-atunci mă mulțumeam. De altfel, în parte, și acum mă mai mulțumesc. Visele deosebit de dulcege și de intense veneau la mine după desfrâul meschin, veneau cu căință și lacrimi, cu blesteme și extaze. Aveam momente de asemenea încântare totală, de asemenea fericire, încât, zău, nu se simțea în interiorul meu nici cea mai mică urmă de zeflemea. Aveam credință,

speranță, iubire. Problema e că pe-atunci credeam orbește că printr-o minune, cu concursul unor circumstanțe exterioare, toate astea se vor desface, se vor lărgi; că, pe neașteptate, va apărea orizontul unei activități corespunzătoare, benefice, sublime și, mai ales, *de-a gata* (ce fel de activitate va fi fiind, asta n-am știut-o niciodată, dar important era că trebuie să mi se ofere de-a gata) și iată-mă făcându-mi apariția în lumea cea mare, mai-mai, ca să zic așa, călare pe-un cal alb și cu o coroană de lauri pe frunte. Nu puteam înțelege să am un rol secundar și tocmai de aceea am jucat în realitate rolul cel mai neînsemnat. Ori erou, ori în mocirlă, cale de mijloc nu exista. Asta m-a și nenorocit, căci în mocirlă mă consolam cu gândul că în alte momente sunt erou, iar eroul, cu faptele sale, acoperea mocirla: pasămite, unui om obișnuit îi e rușine să se murdărească, iar eroul e prea sus ca să se murdărească de tot, prin urmare, se poate murdări. Semnificativ e că aceste afluxuri a tot ce e „frumos și sublim“ mă vizitau și în timpul meschinului meu desfrâu și mai ales atunci când eram la fund de tot, mă vizitau așa, cu mici izbucniri disparate, parcă amintindu-mi de faptul că există și, totuși, cu apariția lor, nu spulberau desfrâul; dimpotrivă, parcă îl înviorau prin contrast și veneau în minima cantitate necesară pentru un sos bun. Sosul era alcătuit din contradicție și suferință, din chinuitoarea analiză interioară, și toate aceste chinuri mai mari sau mai mici îi confereau desfrâului meu o anumită picanterie, chiar un sens - într-un cuvânt, îndeplineau întru totul funcția unui sos bun. Toate astea nu fără o anumită profunzime. De fapt, n-aș fi putut accepta un desfrâu simplu, trivial, spontan, de conțopist, purtând în cârcă toată această murdărie! Atunci cu ce m-ar fi putut seduce mocirla, cu ce m-ar fi ispitit să ies noaptea în stradă? Nu, rogu-vă, aveam eu o portiță onorabilă, salvatoare în orice situație...

Dar câtă iubire, Dumnezeule, câtă iubire trăiam uneori în aceste vise ale mele, în aceste „mântuiri în tot ce e frumos și sublim“: deși era o iubire fantastică, deși nu se aplica niciodată la ceva omenesc, era atât de mare această iubire, încât mai apoi, în realitate, nici nu mai resimțeam nevoia s-o aplic: ar fi fost un lux excesiv. De altminteri, totul se încheia până la urmă într-un mod cât se poate de fericit prin trecerea lenește și îmbătătoare la artă, adică la formele sublime ale existenței, gata prefabricate, furate cu toptanul de la poeți sau romancieri și adaptate pentru toate serviciile și cerințele posibile. Eu, de pildă, triumf asupra tuturor; toți, firește, sunt făcuți praf și nevoiți să-mi recunoască toate perfecțiunile mele, iar eu îi iert pe toți. Mă îndrăgostesc, fiind poet celebru și șambelan; câștig nenumărate milioane și imediat le donez pentru binele omenirii, recunoscându-mi pe loc, în fața întregului popor, toate infamiile care, firește, nu-s simple infamii, ci conțin foarte mult „frumos și sublim“, ceva manfredian[25]. Toți plâng și mă sărută (altfel ce fel de proști ar mai fi?), iar eu mă duc desculț și flămând să predic noile idei și-i zdrobesc pe retrograzi la Austerlitz. Apoi se intonează un marș, se decretează amnistia, papa acceptă să plece de la Roma în Brazilia; apoi un bal pentru toată Italia la vila Borghese, cea situată pe malul lacului Como, întrucât, special pentru acest eveniment, lacul Como este strămutat la Roma; apoi scena din tufișuri etc., etc. - parcă n-ați ști? Veți spune că e o murdărie, o mârșăvie să scot toate astea la tarabă după atâtea încântări și lacrimi, pe care singur le-am recunoscut. De ce să fie o murdărie? Chiar vă închipuiți că mi-ar fi rușine după toate astea și că totul ar fi mai stupid decât orice aspect din viața Domniilor Voastre? Pe deasupra, credeți-mă că am avut lucruri care nu erau deloc rău compuse… Doar nu toate se petreceau pe lacul Como. De fapt, aveți dreptate: într-adevăr e o murdărie și o

[25] Referire la Manfred, eroul piesei cu același nume, creație a lui Byron.

mârșăvie. Și cel mai mârșav e că am început acum să mă justific în fața Domniilor Voastre. Chiar mai mârșav decât atât e că fac acum această observație. De altminteri, ajunge, altfel nu mai termin niciodată: toate ar ieși una mai murdară decât alta...

Mai mult de trei luni la rând n-am fost în stare să visez și am început să simt nevoia irezistibilă de a mă avânta în societate. A mă avânta în societate însemna pentru mine să mă duc în vizită la Anton Antonîci Setocikin, șeful meu de birou. E singurul om cu care am păstrat relații amicale toată viața și acum mă mir eu însumi de acest lucru. Dar îl vizitam când intram în câte-o perioadă, când visele mele ajungeau într-un asemenea hal de euforie, încât trebuia neapărat și imediat să mă îmbrățișez cu oamenii și cu întreaga omenire; și pentru asta trebuia să am la dispoziție măcar un om existent în realitate. La Anton Antonîci trebuia să mă duc marțea (ziua lui de primire) și, prin urmare, necesitatea de a mă îmbrățișa cu toată omenirea trebuia să mi-o programez marțea. Locuia acest Anton Antonîci lângă Peati Uglov, la etajul al treilea, în patru cămăruțe scunde și una mai mică decât alta, zugrăvite în galben, care arătau cât se poate de sărăcăcios. Avea în casă două fete și pe mătușa lor care turna ceaiul. Fetele - una avea treisprezece ani, și cealaltă paisprezece, amândouă cârne - mă făceau să mă fâstâcesc teribil pentru că șușoteau mereu între ele și râdeau. De obicei, stăpânul casei stătea în biroul lui pe o canapea de piele, în fața unei mese cu vreun musafir cărunt, funcționar din departamentul nostru sau chiar din alt departament. Niciodată n-am văzut mai mult de doi-trei vizitatori, întotdeauna aceiași. Discutau despre accize, despre târguielile din Senat, de leafă, de avansări, de Excelența Sa, despre mijloacele de a te face plăcut etc., etc. Aveam răbdarea să stau ca prostul lângă acești inși câte patru ore la rând, neîndrăznind și neștiind cum să aduc și eu vorba de ceva. Mă tâmpeam, mă luau sudorile de câteva ori, îmi

dădea târcoale damblaua; dar asta era bine și cu folos. Întorcându-mă acasă, amânam pentru câtva timp dorința mea de a mă îmbrățișa cu întreaga omenire.

De altminteri, mai aveam un fel de cunoscut, pe unul Simonov, fost coleg de școală. În fapt, aveam mulți colegi de școală la Petersburg, dar nu făceam gașcă și chiar încetasem să mă salut cu ei pe stradă. Poate că mă mutasem cu serviciul la un alt departament tocmai ca să nu fiu la un loc cu ei și s-o rup deodată cu copilăria pe care o uram. Blestemată fie școala asta, blestemați fie anii ăștia de ocnă! Într-un cuvânt, de îndată ce-am scăpat în libertate, m-am despărțit de colegi. Mai rămăseseră doi-trei inși cu care mă salutam întâlnindu-i. Printre aceștia se număra și Simonov, care în școală nu se remarca prin nimic, era timid și șters, dar eu observasem la el o anumită independență de caracter și chiar cinste. Nu cred nici să fi fost foarte mărginit. Mi-am petrecut cu el clipe destul de luminoase, care, însă, nu au ținut mult și s-au cufundat dintr-o dată în ceață. După cât se pare, pe el aceste amintiri îl stinghereau și, probabil, se temea ca nu cumva să revin la tonul de altădată. Bănuiam că nu mă putea suferi, dar, nefiind sigur de asta, îl vizitam totuși.

Iată că odată, într-o joi, nemaisuportându-mi singurătatea și știind că joia ușa lui Anton Antonîci este închisă, mi-am adus aminte de Simonov. Urcând la el, la etajul al treilea, mă gândeam tocmai la faptul că îl fac pe acest domn să se simtă penibil în prezența mea și că nu merita să vin. Dar cum asemenea considerațiuni sfârșeau întotdeauna prin a mă îmboldi, ca un făcut, să mă bag în situații ambigue, am intrat. Trecuse aproape un an de când nu-l mai văzusem pe Simonov.

~ III ~

Am întâlnit la el încă doi foști colegi de școală. După cât se pare, discutau o chestie importantă. Nici unul dintre ei n-a dat vreo atenție sosirii mele, ceea ce chiar era ciudat, pentru că nu mă văzusem cu ei de mai mulți ani. Probabil mă considerau a fi ceva de felul unei muște cât se poate de obișnuite. Cu atâta dispreț nici în școală nu fusesem tratat, deși toți mă urau. Eu, desigur, înțelegeam că trebuie să mă disprețuiască acum pentru lipsa mea de succes în carieră și pentru că decăzusem cam prea tare, umblam prost îmbrăcat și altele - ceea ce în ochii lor alcătuia firma incapacității mele și a prea puținei importanțe care trebuia să mi se acorde. Totuși, nu m-aș fi așteptat să fiu disprețuit în așa hal. Simonov chiar s-a mirat de sosirea mea. Și mai înainte parcă se mira întotdeauna de sosirea mea. Toate astea m-au intrigat; m-am așezat și, întrucâtva indispus, am început să trag cu urechea la discuția lor.

Era o discuție serioasă și chiar înflăcărată despre o masă de adio, pe care acești domni intenționau s-o organizeze chiar a doua zi, punând mână de la mână, în cinstea unui alt coleg de-al lor, Zverkov, ofițer care fusese mutat într-un fund de gubernie. *Monsieur* Zverkov mi-a fost și mie tot timpul coleg de școală. Am început să-l urăsc mai abitir din cursul superior. În cursul inferior fusese doar un băiețel frumușel, zvăpăiat, pe care îl iubeau toți. De altfel, în cursul inferior, îl uram tocmai pentru că era băiețel frumușel și zvăpăiat. Învăța întotdeauna permanent rău, tot mai rău dintr-o clasă într-alta; totuși a ieșit cu bine din școală, pentru că avea protecție. În ultimul lui an petrecut în școala noastră, i-a picat o moștenire, două sute de suflete și, întrucât noi eram săraci aproape cu toții, se apucase chiar s-o facă pe fanfaronul față de noi. Era un tip vulgar la culme, dar totuși băiat bun chiar și atunci când o făcea pe fanfaronul. La noi, în pofida formelor de cinste și

onoare exterioare, fantastice și de paradă, toți, cu excepția câtorva, chiar se dădeau bine pe lângă Zverkov, cu atât mai mult, cu cât el o făcea pe fanfaronul. Și n-o făcea pe grozavul pentru că ar fi avut cine știe ce folos din asta, ci doar așa, pentru că era un om favorizat de darurile naturii. Pe deasupra, nu știu de ce, printre noi se înrădăcinase convingerea că Zverkov este specialist în materie de ingeniozitate și bune maniere. Mai ales această ultimă calitate mă scotea din sărite. Uram sunetul vocii lui, strident, de ins care nu se îndoia câtuși de puțin de sine, faptul că-și diviniza propriile spirite, care-i ieșeau îngrozitor de stupide, deși avea limba ascuțită; îi uram fața frumoasă dar nătângă (pe care, de altfel, aș fi dat-o bucuros pe a mea, *deșteaptă*) și comportamentul degajat, de ofițer din deceniul al cincilea. Îl uram pentru că ne povestea despre viitoarele lui succese la femei (n-avea curajul să înceapă a avea de-a face cu femeile fără să aibă epoleți de ofițer pe umeri și îi aștepta cu nerăbdare) și despre faptul că o va ține lanț cu duelurile. Îmi amintesc că eu, care tăceam întotdeauna, m-am luat din senin la harță cu Zverkov când acesta, vorbind odată în timpul liber cu colegii despre viitoarele nebunii și, întărâtându-se, în cele din urmă, ca un cățel la soare, ne-a declarat că pe nici o fată din satul lui n-o va trece cu vederea, că asta e *droit de la seigneur*[26], iar pe țărani, dacă vor îndrăzni să protesteze, îi va biciui și le va dubla dijma tuturor canaliilor bărboase. Mitocanii noștri aplaudau, iar eu nu m-am luat la harță cu el fiindcă mi-ar fi fost milă de fete și de tații lor, ci pur și simplu pentru că aplauzele le primea un om de tot nimicul. Atunci l-am dat gata, dar Zverkov, deși era tâmpit, era vesel și obraznic și de aceea a scăpat cu râsul, așa că, la drept vorbind, nu prea l-am dat gata: râsul a rămas de partea lui. Pe urmă m-a mai răzbit de câteva ori, dar fără ciudă, ci cumva în glumă, în treacăt, râzând. Răutăcios și disprețuitor, eu nu-i răspundeam. După absolvire, a

[26] Dreptul primei nopți (fr.).

încercat parcă să facă un gest de apropiere; eu nu m-am împotrivit prea tare, pentru că mă sințeam măgulit; însă curând ne-am despărțit prin forța împrejurărilor. După aceea am auzit de succesele lui de cazarmă, de *chefurile* lui. Mai târziu s-au făcut auzite alte zvonuri, cum că are *succes* în carieră. Pe stradă nu schița nici un gest de salut când mă vedea și bănuiam că se teme ca nu cumva să se compromită, salutându-se cu o persoană atât de lipsită de importanță, ca mine. L-am văzut odată și la teatru, într-o lojă din rândul al treilea, purtând de-acum galoane de ofițer superior. Se fâțâia și se tot frângea din șale în fața fiicelor unui general ramolit. În vreo trei ani se dărâmase foarte tare, deși continua să fie destul de frumos și agil; se fleșcăise, începuse să se îngrașe și se vedea că pe la treizeci de ani se va buhăi de-a binelea. Așadar, în cinstea acestui Zverkov, care părăsea în sfârșit orașul, colegii noștri voiau să dea o masă. În decursul acestor trei ani ținuseră permanent legătura cu el, deși în sinea lor, sunt sigur de asta, nu se simțeau pe picior de egalitate cu el.

Dintre cei doi musafiri ai lui Simonov, unul era Ferficikin, neamț din Rusia, mic de statură, cu mutră de maimuțoi, un prost care râdea mai mult decât toți, cel mai înverșunat dușman al meu încă din clasele inferioare - ticălos, impertinent, fanfaron, care se prefăcea a fi ambiția întruchipată, cu toate că, desigur, era un laș în sufletul lui. Era unul dintre admiratorii lui Zverkov care cochetau cu el din interes și împrumutau adesea bani de la el. Celălalt musafir al lui Simonov, Trudoliubov, era o persoană ștearsă, lucra în armată, era înalt, cu o fizionomie rece, destul de cinstit, dar gata să se ploconească în fața oricărui succes și capabil să-și dea cu părerea numai în privința avansărilor. Era un fel de rudă de departe cu Zverkov și asta - ce prostie! - îi conferea printre noi o oarecare importanță. Tot timpul pe mine mă considerase un nimic; mă trata nu tocmai politicos, totuși acceptabil.

— Deci, dacă punem câte șapte ruble, zise Trudoliubov, suntem trei, așa că se-adună douăzeci și una de ruble și putem mânca bine. Desigur, Zverkov nu plătește.

— Se-nțelege, doar e invitatul nostru, hotărî Simonov.

— Chiar vă închipuiți, interveni Ferficikin, înfumurat și înfierbântat, ca un lacheu impertinent, care se laudă cu stelele de general ale stăpânului său, chiar vă închipuiți că Zverkov o să ne lase numai pe noi să plătim? Din delicatețe o să accepte, dar pe urmă o să pună la bătaie *o juma' de duzină*.

— Lasă, o juma' de duzină e prea mult pentru patru inși, observă Truboliubov, remarcând numai jumătatea de duzină.

— Deci, trei, cu Zverkov - patru, douăzeci și una de ruble, la *Hôtel de Paris*, mâine, la ora cinci, conchise definitiv Simonov, care fusese ales organizator.

— Cum douăzeci și una? am spus eu cu o oarecare emoție, pesemne chiar simțindu-mă jignit. Socotindu-mă și pe mine, sunt douăzeci și opt de ruble, nu douăzeci și una.

Mi s-a părut că, oferindu-mă repede și pe neașteptate, le voi face o surpriză plăcută, că îi voi da gata dintr-o lovitură și-i voi face să mă privească cu respect.

— Cum, vrei și dumneata? observă nemulțumit Simonov, evitând parcă să mă privească. Mă știa ca pe-un cal breaz.

Eram înfuriat pentru că mă știa ca pe-un cal breaz.

— De ce nu? Mi se pare că și eu îi sunt coleg și chiar mă simt jignit că m-ați ocolit, am început eu să clocotesc din nou.

— De unde era să te găsim? interveni, grosolan, Ferficikin.

— Dumneata nu te-ai avut niciodată bine cu Zverkov, adăugă Trudoliubov, încruntându-se.

Însă eu mă ambalasem deja și nu mai voiam să cedez.

— Cred că nimeni n-are dreptul să judece relațiile dintre noi, replicai eu cu un tremur în glas, ca și cum Dumnezeu

știe ce s-ar fi întâmplat. Poate că vreau acum să particip tocmai pentru că înainte nu m-am avut bine cu el.

— Cine să te mai înțeleagă... cu sentimentele astea înălțătoare, râse Trudoliubov.

— O să te trecem pe listă, hotărî Simonov, adresându-mi-se. Deci, pe mâine la ora cinci, la *Hôtel de Paris*; vezi să nu încurci ceva.

— Banii! dădu să zică Ferficikin cu jumătate de gură, făcându-i lui Simonov semn din cap spre mine, dar amuți, pentru că până și Simonov se fâstâcise.

— Gata, spuse Trudoliubov, ridicându-se. Dacă ține atât de mult la asta, n-are decât să vină.

— Păi avem cercul nostru, amical, se oțărî Ferficikin, punând și el mâna pe pălărie. Doar nu-i o întrunire oficială. Poate că nu dorim deloc să fii și dumneata printre noi...

Plecară; ieșind, Ferficikin nici măcar nu mă salută, Trudoliubov schiță doar un gest cu capul, fără să mă privească. Simonov, cu care rămăsesem între patru ochi, era cuprins de o nedumerire înciudată și mă privea cam straniu. Nu se așeza și nu mă poftea să iau loc.

— Hm... da... pe mâine. Banii mi-i dai acum? Asta ca să fiu sigur, îngăimă el jenat.

Am roșit; dar, roșind, mi-am adus aminte că, din timpuri imemoriale, îi datoram lui Simonov cincisprezece ruble, de care nu uitasem niciodată, dar nici nu i le restituisem.

— Fii și dumneata de acord, Simonov, că, venind aici, nu puteam ști... și îmi pare foarte rău că am uitat.

— Bine, bine, e totuna. O să plătești mâine la masă. Voiam numai să știu... Te rog...

Își înghiți vorba și începu să se plimbe și mai înciudat prin cameră. Pășind, începu să se oprească în călcâie, bătând tare din tălpi.

— Te reții cumva? l-am întrebat eu după o tăcere de două minute.

— O, nu! a tresărit el subit. Adică, la drept vorbind, da. Vezi dumneata, ar trebui să trec... Aici, aproape... adăugă el pe ton de scuză, întrucâtva jenat.

— Ah, Dumnezeule! De ce nu spui! am exclamat eu, luându-mi cascheta cu un aer surprinzător de degajat, cine știe de unde venit.

— Păi nu-i departe... Doi pași... repetă Simonov, conducându-mă până în vestibul cu un aer agitat, care nu i se potrivea deloc. Deci, rămâne pe mâine, la ora cinci fix! îmi strigă el din urmă pe scară: era tare bucuros că mă vede plecat. Eu turbam de furie.

— Naiba, naiba m-a pus să mă bag! scrâșneam din dinți, mergând pe stradă. Să-i fac plăcere ticălosului, porcușorului de Zverkov! Desigur, nu trebuie să mă duc; desigur, mă doare în cot; ce, am vreo legătură cu el? Chiar mâine îl anunț pe Simonov printr-un curier...

Însă turbam tocmai din cauză că știam precis că mă voi duce, că în ciuda lor mă voi duce; cu cât va fi mai lipsit de tact și mai indecent, cu atât mai mult voi avea chef să mă duc.

Și chiar aveam un motiv real să nu mă duc: lipsa banilor. N-aveam în casă decât nouă ruble mari și late. Însă șapte din ele erau simbria pe care trebuia să i-o dau tot mâine lui Apollon, servitorul meu, care stătea la mine cu șapte ruble pe lună și mâncarea lui.

Ținând cont de firea lui Apollon, îmi era imposibil să nu-i dau banii. Însă despre această canalie, despre această ciumă a mea voi vorbi ceva mai târziu.

De altminteri, știam că n-o să-i dau banii și că o să mă duc neapărat la petrecere.

În noaptea aceea am avut visele cele mai dezgustătoare cu putință. Nici nu-i de-a mirării: toată seara m-au înghesuit amintiri din anii de ocnă pe care mi i-am mâncat în școală, amintiri de care nu mă puteam nicidecum descotorosi. Îmi făcuseră vânt în această școală niște rude îndepărtate de care depindeam și de care, pe urmă, n-am

mai auzit niciodată - eram un orfan sătul deja până-n gât de mustrările lor, începusem deja să gândesc, tăceam și mă uitam împrejur ca o sălbăticiune. Colegii m-au luat de la început în primire cu batjocuri răutăcioase și nemiloase, pentru că nu semănam cu nici unul dintre ei. Dar eu nu puteam suporta batjocurile; nu mă puteam obișnui cu ei la fel de ușor cum se obișnuiau ei unii cu alții. Am început să-i urăsc din prima clipă și m-am izolat de ei într-o mândrie temătoare, rănită și excesivă. Grobianismul lor mă revolta. Ei râdeau cu cinism de chipul meu, de silueta mea neîndemânatică; și când te gândești ce fețe imbecile aveau! În școala noastră expresiile fețelor se imbecilizau și degenerau într-un mod cumva special. Peste câțiva ani ți-era și scârbă să te uiți la ei. Încă de pe la șaisprezece ani mă minunam privindu-i; încă de pe atunci mă lăsau perplex modul lor meschin de gândire, prostiile cu care se ocupau, tâmpenia jocurilor și a discuțiilor. Nu înțelegeau atâtea lucruri necesare, nu se interesau de atâtea chestiuni impresionante, extraordinare, încât, fără să vreau, am ajuns să cred că-mi sunt inferiori. Nu vanitatea ofensată mă îndemna la asta și, pentru numele lui Dumnezeu, nu care cumva să vă agățați de mine cu expresii plate, care au ajuns să-mi facă greață, de tipul celei că „eu doar visam, pe când ei încă de pe atunci înțelegeau viața adevărată“. Nu înțelegeau nimic, nici o viață adevărată și jur că tocmai asta mă indigna cel mai mult la ei. Dimpotrivă, realitatea cea mai evidentă, cea mai bătătoare la ochi o percepeau fantastic de stupid și încă de pe atunci învățaseră să se ploconească numai în fața succesului. Râdeau cu cruzime, la modul cel mai rușinos cu putință, de tot ce era drept, dar înjosit și călcat în picioare. Rangul îl luau drept inteligență; la șaisprezece ani discutau deja despre locuri călduțe. Desigur, multe se explicau prin prostie, prin exemplele proaste care li se dăduseră permanent în copilărie și adolescență. Erau monstruos de perverși. Firește, și aici era mai multă aparență, mai mult cinism de

paradă; firește; tinerețea și o anume candoare licăreau și-n ei, chiar de sub stratul gros de perversitate; însă nici candoarea lor nu era atrăgătoare și se manifesta într-un fel de golănie. Îi uram teribil, deși, poate, eram mai rău decât ei. Ei îmi plăteau cu aceeași monedă și nu-și ascundeau repulsia pe care mi-o nutreau. Dar nu râvneam la dragostea lor; dimpotrivă, doream mereu să-i văd umiliți. Ca să mă descotorosesc de batjocurile lor, am început într-adins să învăț cât mai bine și am ajuns printre fruntași. Asta i-a impresionat. Pe deasupra, încetul cu încetul, începuseră să înțeleagă că citeam cărți pe care ei nu le puteau citi și înțelegeam niște lucruri (neincluse în programa cursului nostru special) de care ei nici nu auziseră. Se uitau ciudat și în batjocură la mine, dar, din punct de vedere moral, îmi acceptau superioritatea, mai ales că și profesorii mă remarcaseră în această privință. Batjocurile au încetat, dar a rămas ostilitatea, și între noi s-au instaurat relații reci, încordate. Spre sfârșit eu însumi n-am mai rezistat: odată cu trecerea anilor lua amploare în mine nevoia de oameni, de prieteni. Am încercat să încep a mă apropia de ei; dar mereu această apropiere ieșea nefirească, așa că se sfârșea de la sine, fără nici un rezultat. Am avut odată chiar un prieten. Dar de-acum eram despot în suflet; voiam să am o putere nelimitată asupra sufletului lui; voiam să-i insuflu disprețul față de mediul înconjurător; i-am pretins s-o rupă, arogant și definitiv, cu acest mediu. L-am speriat cu prietenia mea pătimașă; îl făceam să plângă, să se cutremure de convulsii; avea un suflet naiv, care se dăruia cu ușurință; dar, după ce mi s-a dăruit cu totul, am ajuns imediat să-l urăsc și l-am respins ca și cum n-aș fi avut nevoie de el decât ca să repurtez victoria asupra lui, decât ca să mi-l fac vasal. Însă nu-i puteam birui pe toți; nici prietenul meu nu semăna cu vreunul dintre ceilalți și era o excepție rarisimă. Primul pas pe care l-am făcut după ieșirea din școală a fost că am renunțat la cariera specială căreia îi

fusesem destinat, ca să rup astfel toate legăturile, să blestem trecutul și să-l înmormântez... Și, după toate astea, naiba știe de ce m-am mai dus la Simonov!

În zori, am sărit din pat, am sărit cu un fel de emoție, ca și cum toate astea vor începe imediat să se săvârșească. Însă aveam impresia că începe și că neapărat va începe în ziua aceea o schimbare radicală în viața mea. Poate din lipsă de obișnuință, însă toată viața mi s-a părut că, odată cu orice eveniment exterior, cât de neînsemnat, imediat va începe o schimbare radicală în viața mea. De altfel, ca de obicei, am plecat la slujbă, însă am șters-o acasă cu două ore mai devreme, ca să mă pregătesc. Principalul e, îmi ziceam eu, să nu ajung primul, ca nu cumva să creadă că m-am bucurat peste măsură. Dar asemenea lucruri principale erau cu miile și toate mă tulburau până la sleire. Mi-am lustruit încă o dată cizmele, cu mâna mea; pentru nimic în lume Apollon nu mi le-ar fi lustruit de două ori în aceeași zi, găsind că nu-i un obicei bun. Le-am lustruit furând periile din vestibul, ca să nu mă vadă Apollon și să nu înceapă pe urmă să mă disprețuiască. Apoi mi-am examinat amănunțit hainele și am găsit că toate erau vechi, uzate, ponosite. Tunica era într-adevăr în regulă, dar nu mă puteam duce cu tunica la petrecere. Mai grav era că pe pantaloni, chiar la genunchi, aveam o pată mare și galbenă. Presimțeam că această pată, singură, mă va frustra de nouă zecimi din demnitatea mea. Știam și că e foarte meschin să gândesc astfel. „Dar acum nu-i vreme de gândit; de-acum începe realitatea“, îmi ziceam eu, pierzându-mi curajul. Știam foarte bine și că exagerez monstruos toate aceste fleacuri; dar altfel nu puteam: nu mai eram stăpân pe mine, mă apucaseră frigurile. Cu disperare îmi imaginam cât de sus și cu câtă răceală mă va întâmpina acest „ticălos“ de Zverkov; cu cât dispreț tâmp și irezistibil se va uita la mine tontul de Trudoliubov; cât de spurcat și impertinent va chicoti pe seama mea râma de Ferficikin, ca să-i facă pe plac lui Zverkov; cât de bine va

pricepe totul Simonov în sinea lui și cât mă va dispreţui pe urmă pentru josnicia vanităţii și laşităţii mele; și mai ales, cât de mizerabil va fi totul, cât de *neliterar* și banal. Desigur, ar fi fost mai bine să nu plec nicăieri. Dar tocmai ăsta era lucrul cel mai puţin posibil: dacă mă trage aţa undeva, apoi nu mă las până nu mă bag până peste cap. M-aș fi tachinat apoi toată viaţa: „Asta-i, ţi s-a făcut frică, ţi s-a făcut frică de *realitate*, ţi s-a făcut frică!“. Dimpotrivă, ţineam morţiș să le demonstrez acestor „gunoaie“ că nu-s deloc laș, așa cum singur mă consider. Mai mult chiar, cuprins de cel mai puternic paroxism de febrilitate lașă, visam să birui, să înving, să-i captivez, să-i fac să mă iubească măcar pentru „măreţia gândurilor și incontestabila inteligenţă“. Îl vor părăsi pe Zverkov, acesta va sta deoparte tăcut și ruşinat, iar eu îl voi strivi pe Zverkov. Apoi, poate, o să mă împac, o să beau și o să-l iau la *per tu*; însă cel mai rău și jignitor pentru mine era faptul că știam foarte bine și cu siguranţă că, în fond, n-am nevoie de toate astea, că, în fond, nu ţin câtuși de puţin să-i strivesc, să-i înving, să-i captivez și că pentru tot acest rezultat, dacă l-aș obţine, eu aș fi primul care n-ar da o para chioară. O, cum îl rugam pe Dumnezeu să treacă mai iute ziua aceea! Cuprins de o tristeţe imposibil de exprimat, mă apropiam de fereastră, deschideam oberlihtul și scrutam ceaţa tulbure a lapoviţei care cernea din cer…

În sfârșit, rabla mea de ceas de perete hârșâi ora cinci. Mi-am înșfăcat cascheta și, străduindu-mă să nu-l privesc pe Apollon - care de dimineaţă tot aștepta să-i dau simbria, dar, din mândrie, nu voia să aducă vorba el mai întâi -, am trecut pe lângă el, am ieșit pe ușă și, cu o birjă, luată într-adins pe ultima monedă de cincizeci de copeici, am tras ca boierul la *Hôtel de Paris*.

~ IV ~

Încă din ajun știam că voi ajunge primul. Dar acum nu asta avea importanță.

Nu numai că nu sosise nici unul dintre ei, dar de-abia am găsit separeul nostru. Masa încă nu era aranjată. Ce să însemne asta? După multe întrebări, am reușit, în sfârșit, să aflu, de la servitori că masa era comandată pentru ora șase, nu pentru cinci. Așa mi s-a confirmat și la bufet. Mi-era chiar și rușine să întreb. Nu era decât cinci și douăzeci și cinci. Dacă schimbaseră ora, se cuvenea, în orice caz, să mă înștiințeze; pentru asta există serviciul poștal prin curieri, nu ca să mă facă „de rușine“ în propriii mei ochi și... chiar ai servitorilor. M-am așezat; un servitor a început să facă mezamplasul; în prezența lui am început parcă să mă simt și mai ofensat. La ora șase, afară de lămpile aprinse, în separeu au fost aduse lumânări. Totuși, servitorul nu se gândise să le aducă imediat după sosirea mea. În separeul de-alături dejunau, la mese diferite, doi clienți posomorâți, morocănoși și tăcuți. Într-unul din separeurile îndepărtate era zarvă mare: inșii de-acolo chiar țipau; se-auzeau hohotele unei cete întregi de petrecăreți; răzbăteau niște guițături franțuzești oribile: erau și doamne la dineu. Într-un cuvânt, mi-era tare scârbă. Rar mi-a fost dat să trec prin momente mai oribile, așa că, la șase fix, când și-au făcut apariția toți trei, în prima clipă chiar m-am bucurat de venirea lor, ca și cum ar fi fost cine știe ce eliberatori și era cât pe ce să uit că trebuie s-o fac pe supăratul.

Zverkov intră înaintea celorlalți, făcând-o, pare-mi-se, pe conducătorul grupului. Și el, și ceilalți doi râdeau; dar văzându-mă, Zverkov își luă o înfățișare plină de importanță, veni spre mine fără grabă, îndoindu-se puțin din talie, parcă făcând pe cochetul și îmi întinse mâna cu drag, adică nu cu cine știe ce drag, ci cu o politețe

precaută, ca de general, de parcă, întinzându-mi mâna, se apăra de ceva. Eu, dimpotrivă, îmi închipuisem că de îndată ce va intra va izbucni în râsul lui de altădată, subțire și ascuțit și că, de la primele cuvinte, își va pune la bătaie glumele și spiritele lui nesărate. Pentru acestea mă pregătisem din ajun, dar nu mă așteptam din partea lui la atâta condescendență superioară. Prin urmare, se considera acum infinit mai presus decât mine în toate privințele? Dacă n-ar vrea decât să mă jignească cu această atitudine de general, îmi ziceam, asta încă n-ar fi nimic, l-aș scuipa eu mai pe urmă în obraz. Dar dacă într-adevăr, fără nici o dorință de a mă jigni, și-a făcut loc această idee în căpățâna lui de berbec, la modul serios, gândindu-se că e infinit mai presus decât mine și nu se poate uita la mine decât protector? Începusem deja să mă sufoc întrezărind această bănuială.

— Am aflat cu surprindere că ai dorit și dumneata să fii alături de noi, începu el, sâsâind și șopotind, tărăgănând cuvintele, ceea ce mai înainte nu făcea. Nu știu cum s-a făcut, dar nu ne-am întâlnit demult. Te ferești de noi. Rău. Nu suntem chiar atât de fioroși cum îți închipui dumneata. În orice caz, mă bucur să re-în-no-iesc...

Și, neglijent, se întoarse ca să-și pună pălăria pe pervaz.

— Aștepți de mult? mă întrebă Trudoliubov.

— Am venit la cinci fix, cum am stabilit ieri, răspunsei eu tare și cu o iritare ce prevestea că voi exploda în curând.

— Păi nu i-ai dat de știre că am schimbat ora? întrebă Trudoliubov răsucindu-se spre Simonov.

— Nu i-am dat. Am uitat, îi răspunse acesta, însă fără cea mai mică părere de rău și, fără să se scuze măcar față de mine, se duse să comande antreurile.

— Deci bietul de dumneata stai aici de-o oră! exclamă în zeflemea Zverkov, pentru că, după cât îl ducea pe el mintea, situația trebuia să fie într-adevăr foarte comică. După el, cu vocea lui ticăloșită, zglobie ca de cățeluș,

izbucni în râs nemernicul de Ferficikin. Și lui i se păruse tare comică și jenantă situația mea.

— Nu-i nimic de râs! am strigat eu la Ferficikin, tot mai iritat. Alții sunt vinovați, nu eu! Cineva n-a crezut de cuviință că trebuie să-mi dea de știre. Asta-i, asta-i... o neghiobie.

— Nu-i doar o neghiobie, ci chiar mai mult, bombăni Trudoliubov, luându-mi cu naivitate apărarea. Ești prea îngăduitor. A fost curată lipsă de politețe. Desigur, neintenționată. Și Simonov cum de... hm!

— Dacă mi-ar fi făcut mie chestia asta, observă Ferficikin, eu aș fi...

— Ai fi comandat ceva, îl întrerupse Zverkov, ori ai fi mâncat fără să ne mai aștepți.

— Fiți de acord că aș fi putut proceda așa fără să cer nimănui permisiunea, i-o retezai eu. Dacă am așteptat, e pentru că...

— Să luăm loc, domnilor, strigă Simonov care tocmai intrase. Totul e gata. De șampanie răspund personal, e frapată excelent... Păi nu-ți știam adresa, de unde era să te iau? se răsuci el spre mine, însă iarăși parcă fără să mă privească. Probabil, avea ceva împotriva mea. Nu-i exclus să se fi răzgândit după discuția din ajun.

S-au așezat cu toții; am luat și eu loc. Masa era rotundă. În stânga mea stătea Trudoliubov, în dreapta era Simonov. Zverkov s-a așezat vizavi; Ferficikin - lângă el, între Zverkov și Trudoliubov.

— Ia spu-u-ne, ești... la un departament? continuă Zverkov să se ocupe de mine. Văzându-mă jenat, își închipuia la modul serios că trebuie să mă îmbuneze și, ca să zic așa, să mă încurajeze. „O fi vrând să arunc în el cu sticla“, mi-am zis eu clocotind de furie. Neobișnuit fiind cu oamenii, mă iritam nefiresc de rapid.

— La biroul cutare, i-am răspuns cu vocea sacadată, uitându-mă în farfurie.

— Și... te aranjează? Ia spu-u-ne, ce te-a făcut să renunți la fosta slujbă?

— Faptul că am avut chef să scap de fosta slujbă, îi spusei eu, lungind de două ori mai mult cuvintele, aproape nemaifiind în stare să mă stăpânesc. Ferficikin pufni. Simonov mă privi ironic; Trudoliubov se opri din mâncat și se apucă să mă examineze curios.

Zverkov era șocat, dar nu voia să recunoască.

— A-a-așa, dar care ți-e retribuția?

— Care retribuție?

— Adică leafa?

— Văd că mă supui la un adevărat examen!

De altminteri, le-am spus pe loc cât câștigam. Roșisem îngrozitor.

— Cam puțin, observă Zverkov, dându-și importanță.

— Da, nu prea-ți poți permite să iei masa prin restaurante! adăugă Ferficikin cu impertinență.

— După mine, asta-i sărăcie sadea, observă serios Trudoliubov.

— Ce mult ai slăbit, ce mult te-ai schimbat... de atunci... adăugă Zverkov, de-acum fără venin și cu un fel de compătimire obraznică, uitându-se cu atenție la mine și la costumul meu.

— Hai, ajungă-ți cu fâstâceala! strigă, chicotind, Ferficikin.

— Stimate domn, află că nu mă fâstâcesc, explodai eu, în sfârșit. Ascultă ce-ți spun! Iau masa aici, la „restaurant“, pe banii mei, ai mei, nu ai altuia, reține acest lucru, *monsieur* Ferficikin.

— Cu-um? Păi cine mănâncă pe banii altuia? Parcă ai vrea să zici... sări Ferficikin, roșind ca racul, privindu-mă furios drept în ochi.

— Uite a-așa! i-am răspuns eu, simțind că am sărit peste cal. Și cred că am putea avea o discuție mai inteligentă.

— Mi se pare mie sau ai de gând să ne arăți cât ești de inteligent?

— Nu-ți fă griji, asta ar fi cu totul de prisos.

— Ce-i asta, domnule, te-ai pus pe cotcodăcit? Nu cumva ți-ai iești din minți la departamentul dumitale?

— Ajunge, domnilor, ajunge! strigă autoritar Zverkov.

— Ce prostie! bombăni Simonov.

— Într-adevăr, e o prostie; ne-am adunat ca între prieteni ca să ne despărțim de un bun amic, care pleacă în voiaj, iar dumneata îți dai în petic, spuse cu grosolănie Trudoliubov, adresându-mi-se. Ieri te-ai invitat singur printre noi, așa că fă bine și nu ne tulbura armonia...

— Ajunge, ajunge, strigă Zverkov. Încetați, domnilor, așa nu merge. Mai bine vă povestesc cum era cât pe ce să mă însor acum trei zile.

Și, iată, a început o diatribă despre felul cum acest domn mai că nu se însurase acum trei zile. De fapt, de însurătoare n-a suflat o vorbă, în schimb în relatarea lui erau pomeniți la tot pasul generali, colonei și chiar șambelani, printre care s-ar fi putut crede că Zverkov era persoana cea mai importantă. Se iscară hohote încurajatoare de râs; Ferficikin ajunsese chiar să chițcăie.

Toți mă ignorau, ședeam zdrobit și distrus.

„Doamne, ce caut eu printre oamenii ăștia? îmi ziceam. Și m-am expus în fața lor ca un prost! Totuși, i-am permis cam multe lui Ferficikin. Gogomanii își închipuie că mi-au făcut o onoare, dându-mi un loc la masa lor și nu înțeleg că eu sunt cel care le face o onoare, nu ei mie! «Ai slăbit! Costumul! » O, blestemații de pantaloni! Mai adineaori, Zverkov a remarcat pata galbenă de la genunchi... Ce mai! Chiar acum, în clipa asta, trebuie să mă ridic de la masă, să-mi iau pălăria și să plec, fără să le spun o vorbă... Din dispreț! Iar mâine n-au decât să mă provoace la duel. Ticăloșii. Doar n-o să-mi pară rău de șapte ruble! Plec imediat!...“

Firește că am rămas.

De ciudă, beam pahar după pahar cu vin de Bordeaux și Xeres. Neobișnuit cu băutura, m-am îmbătat repede și,

odată cu amețeala, îmi crescu și supărarea. Dintr-o dată mi-a venit chef să-i jignesc în modul cel mai obraznic cu putință și de-abia apoi să plec. Să pândesc o clipă prielnică și să mă pun în adevărata mea lumină; pe urmă n-au decât să zică: e caraghios, dar deștept... și... și... într-un cuvânt, naiba să-i ia!

I-am învăluit, impertinent, într-o privire tulbure. Dar ei păreau să fi uitat cu totul de mine. *Ei* se distrau, făceau gălăgie, țipau, se veseleau. Vorbea mai mult Zverkov. Am început să trag cu urechea. Zverkov le povestea despre o doamnă superbă pe care, în sfârșit, o făcuse să-i mărturisească direct că îl iubește (desigur, mințea ca un cal) și că, în această afacere îl ajutase un prieten bun, prințișor, husarul Kolea, care are trei mii de suflete.

— Dar acest Kolea, care are trei mii de suflete, n-a venit nicidecum aici ca să-și ia rămas-bun de la dumneata, am intervenit eu brusc în discuție. Pentru câteva clipe tăcuseră toți.

— Te-ai și îmbătat, binevoi, în sfârșit, Trudoliubov să mă ia în seamă, uitându-se chiorâș și disprețuitor în direcția mea. Tăcut, Zverkov mă examina ca pe o gânganie. Simonov turnă cât putu de repede șampanie.

Trudoliubov ridică paharul, urmat de toți, cu excepția mea.

— Să fii sănătos și drum bun! îi strigă el lui Zverkov. Să bem, domnilor, pentru anii care au trecut, pentru viitorul nostru! Ura! Băură toți și săriră să-l sărute pe Zverkov. Eu nu m-am mișcat din loc; cupa plină rămase în fața mea neînceputã.

— Dumneata nu bei? urlă Trudoliubov, pierzându-și răbdarea și uitându-se amenințător la mine.

— Vreau să țin un speech din partea mea, separat... și apoi o să beau, domnule Trudoliubov.

— Ce om infect și răutăcios! bombăni Simonov.

Mi-am îndreptat șira spinării și am luat cupa, pregătindu-mă febril pentru ceva neobișnuit și încă neștiind nici eu ce anume voi spune.

— *Silence!* strigă Ferficikin. O să vedeți îndată un munte de deșteptăciune! Zverkov aștepta foarte serios, înțelegând despre ce-i vorba.

— Domnule locotenent Zverkov, am început eu, să știi că nu-mi place frazeologia, nu-mi plac vorbăreții și taliile cu corsete... Acesta-i primul punct, după care urmează cel de-al doilea.

Toți începură să se agite foarte tare.

— Punctul al doilea: urăsc depravările și pe depravați. Mai ales pe depravați!

— Punctul al treilea: îmi plac adevărul, sinceritatea și cinstea, continuai aproape mașinal, pentru că începuse să mă ia cu frig de spaimă, neînțelegând cum de pot spune așa ceva... Îmi place rațiunea, *monsieur* Zverkov, îmi place adevărata colegialitate, pe picior de egalitate și nu... hm... Îmi place... De altminteri, la ce bun? Și beau în sănătatea dumitale, *monsieur* Zverkov, sedu-le pe cerkeze, împușcă-i pe dușmanii patriei și... și... În sănătatea dumitale, *monsieur* Zverkov!

Zverkov se ridică de pe scaun, se înclină spre mine și îmi spuse:

— Îți mulțumesc foarte mult.

Era teribil de jignit și chiar se făcuse palid la față.

— Ei, drăcie! zbieră Trudoliubov, trântind cu pumnul în masă.

— Nu, pentru asta ar trebui să ia câteva peste bot! țipă Ferficikin.

— Afară cu el! bombăni Simonov.

— Domnilor, nici un cuvânt, nici un gest mai mult! strigă solemn Zverkov, curmând indignarea unanimă. Vă mulțumesc tuturor, însă voi fi în stare să-i dovedesc și singur în ce măsură îi apreciez cuvintele.

— Domnule Ferficikin, chiar mâine îmi vei da satisfacție pentru cuvintele pe care tocmai le-ai rostit! spusei eu tare, adresându-mă lui Ferficikin cu un aer plin de importanță.

— Mă provoci la duel? Voia dumitale, îmi răspunse acesta, dar, cu siguranță, eram atât de ridicol provocându-l, și asta mi se potrivea atât de puțin, încât toți, până la urmă și Ferficikin, se tăvăleau de râs.

— Da, să-l dăm afară! E beat criță! spuse cu dezgust Trudoliubov.

— N-o să mi-o iert niciodată că l-am trecut pe listă! bombăni iar Simonov.

„Uite, acum ar fi cazul să le dau cu sticla în cap!“ mi-am zis eu. Am luat o sticlă și... mi-am umplut paharul.

„...Nu, mai bine rămân până la capăt! îmi continuai eu gândul. Ați fi bucuroși, domnilor, dacă aș pleca. Nici în ruptul capului. În ciuda voastră o să stau și o să beau până la capăt ca să vă dovedesc că nu vă acord nici cea mai mică importanță. Voi sta și voi bea, pentru că aici e cârciumă și mi-am plătit intrarea. Voi sta și voi bea pentru că vă socotesc niște pioni, niște pioni inexistenți. Voi sta și voi bea... și voi cânta dacă voi avea chef, da, voi cânta, pentru că am dreptul... să cânt... hm.“

Dar nu cântam. Încercam doar să nu-l privesc pe nici unul dintre ei; luam pozele cele mai independente cu putință și așteptam nerăbdător să vorbească ei *primii* cu mine. Dar, din păcate, nu-mi vorbeau. Și ce mult aș fi vrut să mă împac cu ei în momentul acela! Ceasul bătu opt, în sfârșit, nouă. Ei trecură de la masă pe canapea. Duseră acolo și vinul. Zverkov se întinse pe canapea, punându-și un picior pe masa rotundă. Făcuse într-adevăr cinste cu trei sticle. Firește, pe mine nu m-a invitat. Se așezară cu toți pe canapea, împrejurul lui. Îl ascultau aproape cu evlavie. Se vedea că îl iubeau. „Pentru ce? Pentru ce?“ mă întrebam în sinea mea. Din când în când punea pe ei stăpânire câte un val de euforie bețivă și se sărutau. Vorbeau despre Caucaz, despre ce înseamnă adevărata

pasiune, despre *galbik*[27], despre slujbele bănoase, despre veniturile husarului Podharjevski, pe care nici unul nu-l cunoștea personal, și se bucurau că are venituri atât de mari; despre neobișnuita frumusețe și grație a contesei D., pe care, de asemenea, nici unul n-o văzuse vreodată; în sfârșit, ajunseră să susțină că Shakespeare e nemuritor.

Zâmbeam cu dispreț și mă plimbam prin cealaltă jumătate a încăperii, de-a lungul peretelui opus canapelei, de la masă la sobă și înapoi. Țineam morțiș să le arăt că mă pot lipsi de conversația lor; totuși, tropăiam în ciuda lor și bocăneam cu tocurile de la cizme. Dar totul era în zadar. *Dumnealor* nici nu mă luau în seamă. Am avut răbdarea să mă plimb așa, prin fața lor, de la ora opt până la ora unsprezece, pe același traseu: de la masă la sobă și înapoi, de la sobă la masă. „Mă plimb pentru că așa am chef și nimeni nu-mi poate interzice.“ Servitorul care intra mereu în încăpere s-a oprit de câteva ori, uitându-se lung la mine; din pricina deselor întoarceri, amețisem; din când în când mi se părea că delirez. În decursul acestor trei ore mă trecuseră trei rânduri succesive de sudori și tot de trei ori mă uscasem. Din când în când, cu o durere profundă și înveninată, îmi fulgera inima gândul că vor trece zece ani, douăzeci de ani, patruzeci de ani și eu, totuși, chiar și după patruzeci de ani, îmi voi aminti cu dezgust și umilință aceste minute, care erau cele mai abjecte, mai ridicole și mai îngrozitoare din viața mea. Era imposibil să mă înjosesc într-un mod mai nemernic și mai de bunăvoie, înțelegeam foarte bine acest lucru, însă continuam să circul de la masă la sobă și înapoi. „Ah, numai dacă ați ști de ce sentimente și gânduri sunt eu capabil și cât sunt de cultivat!“ mă gândeam în anumite momente, adresându-mă mintal spre canapeaua pe care ședeau dușmanii mei. Însă dușmanii mei se comportau ca și cum nici nu m-aș fi aflat în încăpere. O dată, o singură dată s-au răsucit spre mine, tocmai în momentul în care Zverkov a adus vorba despre

[27] Joc de noroc.

Shakespeare și eu, subit, am izbucnit într-un hohot disprețuitor de râs. Am pufnit atât de ipocrit și de mârșav, încât și-au întrerupt discuția toți deodată și, tăcuți, s-au uitat lung la mine vreo două minute, serioși, fără să râdă, urmărind cum eu umblu de-a lungul peretelui, de la masă la sobă și *nu le dau nici o atenție*. Dar nu s-a întâmplat nimic: n-au intrat în vorbă cu mine și peste două minute mă lăsară iarăși în plata Domnului. Bătu ora unsprezece.

— Domnilor, strigă Zverkov, ridicându-se de pe canapea, acum mergem toți *acolo*!

— Evident, evident! ziseră și ceilalți.

M-am răsucit brusc spre Zverkov. Eram atât de frânt, de zdrobit, încât îmi venea să mă înjunghii, numai s-o sfârșesc odată! Eram cuprins de febră; părul ud de transpirația care se uscase îmi rămăsese lipit de tâmple.

— Zverkov, te rog să mă ierți! i-am spus eu cu voce tăioasă și fermă. Ferficikin, și dumneata să mă ierți, iertați-mă toți cei care sunteți de față, pe toți v-am jignit!

— Aha! Nu-ți convine duelul! șuieră cu venin Ferficikin.

Am simțit un junghi în inimă.

— Nu, nu de duel mi-e frică, Ferficikin! Sunt gata să mă duelez cu dumneata chiar mâine, dar după ce ne împăcăm. Chiar insist s-o facem și nu mă poți refuza. Vreau să-ți dovedesc că nu mă tem de duel. Dumneata o să tragi primul, iar eu o să-mi descarc pistolul în aer.

— Se ține de poante! observă Simonov.

— S-a țicnit, asta-i! își dădu cu părerea Trudoliubov.

— Lasă-mă odată să trec, mi te-ai proțăpit în drum!... Ce mai vrei? îmi răspunse cu dispreț Zverkov. Toți erau roșii la față de băutură; ochii le sticleau.

— Vreau să fim prieteni, Zverkov, te-am jignit, dar...

— M-ai jignit! Dumneata! Pe mi-ine? ! Află, stimate domn, că niciodată și în nici un fel de împrejurări, dumneata nu mă poți jigni *pe mine*!

— Și ajungă-ți, dă-te la o parte! îl susținu Trudoliubov. Să mergem!

— Olimpia e a mea, domnilor, să fim înțeleși! strigă Zverkov.

— Nu-ți contestăm dreptul! îi răspunseră ceilalți, râzând.

Rămăsesem făcut de ocară. Ceata ieși din separeu cu mare gălăgie, Trudoliubov începu un cântec stupid. Simonov mai zăbovi o clipă ca să dea bacșiș servitorilor. Subit, l-am abordat.

— Simonov, dă-mi șase ruble! am spus eu, hotărât și disperat.

El mă privi peste măsură de mirat, cu o căutătură imbecilă. Era și el beat.

— Ce, și *acolo* vrei să vii cu noi?

— Da!

— N-am bani! mi-o trânti el, zâmbi cu dispreț și dădu să iasă din încăpere.

— Simonov, am văzut că ai bani! De ce mă refuzi? Crezi că-s ticălos? Să nu cumva să mă refuzi: dacă ai și ți, dacă ai și pentru ce ți-i cer! De asta depinde totul, întreg viitorul, planurile mele...

Simonov scoase banii și mai că nu mi-i aruncă.

— Ia-i, dacă chiar nu mai știi ce-i rușinea! spuse el și fugi ca să-i ajungă din urmă pe ceilalți.

Am rămas singur pentru un moment. Dezordine, resturi de mâncare, un pahar spart pe dușumea, pete de vin vărsat, mucuri de țigări, mahmureală și delir în creier, triste ți chinuitoare în inimă și, în sfârșit, lacheul care văzuse și auzise tot, și acum, curios, mă privea drept în ochi...

— *Acolo*! am strigat eu. „Sau vor îngenunchea cu toții, îmbrățișându-mi picioarele și cerșindu-mi prietenia sau... sau îi voi trage o scatoalcă lui Zverkov!“

~ V ~

— Deci, iată, în sfârșit, ciocnirea cu realitatea, bâiguiam eu, coborând valvârtej scările. Acum, de bună seamă, nu mai e vorba de Papa, care părăsește Roma și pleacă în Brazilia; acum, de bună seamă, nu mai e vorba de balul de pe malul lacului Como!

„Ești un ticălos, m-a fulgerat un gând, dacă-ți râzi acum de asta!“

— Fie! am strigat, răspunzându-mi mie însumi. Dar de-acum s-a zis cu asta!

Ceilalți dispăruseră; dar era totuna; știam încotro o luaseră.

La scară stătea o trăsură singuratică, de noapte, cu birjarul îmbrăcat într-un suman de dimie, albit tot de fulgii apoși ai lapoviței, care continua să cearnă și părea chiar caldă. Noaptea era cețoasă și înăbușitoare. Căluțul mărunțel, flocos, bălțat era și el troienit de zăpadă și tușea; asta mi-o amintesc foarte bine. M-am repezit spre sania aceea ordinară, dar, de îndată ce mi-am pus piciorul ca să urc, amintirea felului în care Simonov îmi dăduse cele șase ruble m-a cosit și, ca un sac, m-am prăbușit în sanie.

— Nu! Am încă multe de făcut ca să-mi recapăt demnitatea! am strigat eu. Dar o să mi-o recapăt sau o să pier pe loc chiar în noaptea asta. Dă-i drumul!

Am pornit din loc. În capul meu se dezlănțui un adevărat vârtej.

„N-or să cadă în genunchi ca să-mi cerșească prietenia. Ăsta-i un miraj, un miraj trivial, dezgustător, romantic și fantastic; e același bal de pe malul lacului Como. Și de aceea sunt *obligat* să-i plesnesc lui Zverkov o scatoalcă! Sunt obligat să-l plesnesc. Prin urmare, e clar: zbor acum ca să-i cârpesc o scatoalcă.“

— Mână!

Birjarul smuci hățurile.

„De cum intru, îl cârpesc. Oare va fi nevoie, înainte de scatoalcă, să-i spun câteva vorbe drept introducere? Nu. Intru și îl plesnesc. Toți vor ședea în salon pe scaune, iar el se va lăfăi pe canapea alături de Olimpia. Afurisita de Olimpia! Mi-a râs odată în nas și m-a refuzat. O s-o înșfac pe Olimpia de păr, iar pe Zverkov de urechi! Nu, e mai bine să-l înhață de-o ureche și, răsucindu-i urechea, să-l plimb prin toată camera. Poate că ceilalți or să sară la bătaie și or să-mi dea brânci afară. Chiar cu siguranță așa se va întâmpla. N-au decât! Totuși, pentru prima oară, i-am cârpit cuiva o scatoalcă; inițiativa mi-a aparținut; iar după legile onoarei asta-i totul, el va fi deja stigmatizat și cu bătaia n-o să-și poată spăla onoarea știrbită de scatoalca mea; doar prin duel o va putea face. Va fi obligat să accepte duelul. Și fie, n-au decât să mă bată. N-au decât, nemernicii! Cel mai tare o să mă snopească Trudoliubov: e foarte puternic; Ferficikin o să sară dintr-o parte și, cu siguranță, o să mă înșface de păr. Dar n-are decât! Știu ce mă așteaptă. Căpățânile lor de berbeci vor fi nevoite, în sfârșit, să simtă în toate astea gustul tragicului! Când mă vor tîrî spre ușă, le voi striga că, de fapt, ei nu fac nici cât degetul meu cel mic.“

— Mână, birjar, mână!

Acesta chiar tresări, pocnind din bici. Într-adevăr, strigătul meu fusese tare sălbatic.

„În zori ne duelăm, asta-i sigur. Cu departamentul am terminat-o. Mai înainte, în loc de departament, Ferficikin a spus *leprartament*. Dar de unde să iau pistoalele? Fleacuri! Cer să mi se dea leafa cu anticipație și cumpăr. Dar praful de pușcă, dar gloanțele? Asta-i treaba secundantului. Și cum s-apuc să le fac pe toate astea până-n zori? Și unde am să-mi găsesc un secundant? Știu doar că n-am pe nimeni cunoscut... Fleacuri! strigai eu, întărâtându-mă și mai tare. Fleacuri! Primul om întâlnit pe stradă, dacă-l abordez, e obligat să-mi fie secundant, așa cum e obligat să-l scoată din apă pe unul care se îneacă. Trebuie să fie

admise cazurile cele mai excentrice. Chiar și dacă pe directorul meu l-aș solicita mâine să-mi fie secundant, până și el - măcar din cavalerism - ar trebui să accepte și să păstreze secretul! Anton Antonîci…“

Problema e că, în chiar clipa aceea, mai clar și mai limpede decât oricine pe lume, eu însumi îmi dădeam seama de josnica absurditate a ipotezelor mele și de întreg reversul medaliei, însă…

— Mână, birjar, mână, potlogarule, mână!

— Of, boierule! zise omul de la coada calului.

Deodată mă luă cu frig.

„Oare n-ar fi mai bine… n-ar fi oare mai bine… să mă duc chiar acum acasă? O, Dumnezeule! De ce, de ce m-am agățat ieri de ideea dineului? Dar nu, e imposibil! Cum rămâne cu plimbarea de trei ore de la masă până la sobă? Nu, ei, ei și nimeni altcineva trebuie să-mi dea socoteală pentru plimbarea asta! Trebuie să spele această rușine!“

— Mână!

„Și dacă or să mă ducă la secția de poliție? N-or să aibă curaj. S-ar teme de scandal. Dar ce-ar fi dacă, din dispreț, Zverkov va refuza duelul? Asta așa va fi cu siguranță; dar atunci o să le demonstrez eu… În cazul ăsta, o să dau buzna în curtea poștei când va fi mâine gata de plecare, o să-l înșfac de picior, o să-i smulg mantaua de pe el când va urca în diligență. O să-mi înfig dinții în mâna lui, o să-l mușc. «Uitați-vă, oameni buni, în ce hal poate fi adus un om disperat! » N-are decât să mă lovească în cap, iar ceilalți din spate. O să strig ca să mă audă toată lumea: «Uitați-vă, oameni buni, cățelandrul ăsta pleacă la sedus tinere cerkeze având scuipatul meu pe bot!»“

Desigur, după asta se va sfârși cu toate! Departamentul va dispărea de pe fața pământului. Voi fi arestat, judecat, dat afară din slujbă, băgat la închisoare, trimis în Siberia cu domiciliu forțat. Puțin îmi pasă! Peste cincisprezece ani voi veni la el în zdrențe ca un cerșetor, după ce voi fi eliberat din închisoare. Îl voi găsi undeva, într-un oraș

reședință de gubernie. Va fi căsătorit și fericit. Va avea o fată mărișoară... Îi voi spune: „Uită-te la mine, bestie! Uită-te la obrajii mei scofâlciți, la zdrențele astea! Am pierdut totul: cariera, fericirea, arta, știința, *femeia iubită*, și totul din pricina ta. Uite pistoalele. Am venit să-mi descarc pistolul și... și te iert“. În clipa aceea aș trage în aer și m-aș face nevăzut.

Era cât pe ce să-mi dea lacrimile, deși știam cu certitudine chiar în momentul acela că totul este din *Silvio*[28] și din *Mascarada* lui Lermontov. Și deodată mi se făcu îngrozitor de rușine, atât de rușine, încât am oprit birja, am coborât din sanie și m-am proțăpit în ninsoare, pe mijlocul străzii. Birjarul mă privea uimit și ofta.

Ce era de făcut? Nici acolo nu mă puteam duce, pentru că ar fi ieșit o aiureală; nici nu puteam lăsa așa lucrurile, pentru că și din asta ar fi ieșit... „Doamne! Cum să las totul baltă! Mai ales după asemenea jignire! Nu! exclamai eu, sărind iarăși în sanie. E o predestinare, o fatalitate!“

— Mână, mână într-acolo!

Și, nerăbdător, l-am pocnit pe birjar cu pumnul în ceafă.

— Ce te-a apucat, de ce dai în mine? strigă țărănușul, șfichiuindu-și, totuși, mârțoaga, încât aceasta începu să zvârle din copitele dinapoi.

Lapovița își prăvălea din cer fulgii mari; m-am descoperit, nu-mi păsa de ea. Uitasem totul, fiindcă mă hotărâsem definitiv să-i cârpesc scatoalca și simțeam cu groază că *negreșit acum*, acum se va întâmpla și că incidentul *nu mai poate fi oprit de nici o putere din lume*. Felinare singuratice licăreau posomorâte prin pâcla lapoviței, ca niște făclii la o înmormântare. Zăpada mi se băga sub manta, sub redingotă, sub cravată și se topea acolo; nu trăgeam husa: oricum, și fără asta, totul era pierdut! În sfârșit, am ajuns. Parcă neștiind ce fac, am sărit din sanie, am urcat scările în fugă și am început să bat în ușă cu pumnii și picioarele. Mai ales picioarele îmi erau

[28] Se are în vedere povestirea *Împușcătura* de Pușkin.

grozav de slăbite, din genunchi. Mi s-a deschis repede, ca și cum s-ar fi știut că trebuie să vin. (Într-adevăr, Simonov anunțase că e posibil să mai vină unul, iar aici trebuia să fii anunțat și, în general, să ții cont de toate măsurile de precauție. Era unul din „magazinele de modă“ de pe atunci, care au fost demult exterminate de poliție. Ziua era într-adevăr un magazin; iar seara, cei care aveau recomandație puteau veni în vizită.) Cu pași repezi, am traversat prăvălia întunecoasă, intrând în salonul pe care îl știam, unde nu ardea decât o lumânare, și m-am oprit nedumerit: nu era nimeni.

— Unde-s ceilalți? am întrebat la noroc.

Însă ei, desigur, apucaseră să plece pe la casele lor...

Dinaintea mea stătea o persoană, zâmbind prostește, chiar patroana, care mă cunoștea măcar cât de cât. Peste un minut s-a deschis o ușă și a mai intrat o persoană.

Fără să le acord nici o atenție, umblam prin cameră și, pare-mi-se, vorbeam singur. Eram parcă salvat de la moarte și presimțeam acest lucru, cu bucurie, din toată ființa mea: i-aș fi cârpit scatoalca, negreșit i-aș fi cârpit-o! Dar acum ei nu mai sunt aici și... totul a dispărut, totul s-a schimbat!... Mă uitam împrejur. Încă nu-mi puteam da seama de situație. Mașinal am privit-o pe fata de-abia intrată: dinaintea ochilor îmi licări o față proaspătă, tânără, puțin cam palidă, cu sprâncene drepte și negre, cu o privire serioasă și întrucâtva mirată. Asta mi-a plăcut imediat; aș fi urât-o dacă mi-ar fi zâmbit. Am început s-o examinez mai atent și parcă cu efort: gândurile încă nu mi se adunaseră la un loc. Ceva ingenuu și blând era întipărit pe acest chip, dar cumva bizar de serios. Sunt sigur că, prin asta, avea de pierdut aici și dintre proștii aceia n-o remarcase nimeni. De altminteri, n-aș fi putut spune că-i o frumusețe, deși era înaltă, voinică, bine făcută. Îmbrăcămintea îi era extrem de simplă. Ceva mârșav îmi dădu ghes: m-am dus direct spre ea...

M-am privit întâmplător în oglindă. Fața mea răvășită mi se păru teribil de respingătoare: palidă, rea, abjectă, cu părul vîlvoi. „N-are decât, mă bucur, mi-am zis, chiar mă bucur că o să mă găsească dezgustător; asta îmi face plăcere...“

~ VI ~

...Undeva, dincolo de peretele subțire, începu să hârâie un ornic, de parcă l-ar fi strivit, l-ar fi sugrumat cineva. După un hârâit nefiresc de lung, urmară niște bătăi subțirele, nesuferite și, nu știu cum, neașteptat de repezi - ca și cum, deodată, i-ar fi luat-o cineva înainte. Era ora două. M-am dezmeticit, cu toate că nu dormisem, ci doar zăcusem într-un fel de semiuitare de sine.

În camera îngustă, mică și scundă, în care aproape tot spațiul era ocupat de un șifonier uriaș, pe lângă care erau aruncate la întâmplare cutii de carton, cârpe și tot felul de boarfe, era aproape întuneric de tot. Mucul de lumânare de pe masa din capătul celălalt al încăperii era aproape stins, pâlpâia doar din când în când. Peste câteva minute urma să se lase o beznă desăvârșită.

Nu mi-a luat mult timp ca să-mi vin în fire; dintr-o dată, fără eforturi, mi-au revenit toate în minte, de parcă stătuseră la pândă ca să se repeadă iarăși la mine. De fapt, în însăși starea mea de uitare rămăsese permanent un fel de punct, ce nu voia nicidecum să mi se șteargă din memorie, împrejurul căruia se roteau visările mele somnoroase. Ciudat, însă: ceea ce mi se întâmplase în ziua aceea, acum, după ce mă trezisem, mi se părea de domeniul trecutului îndepărtat, de care mă descotorosisem cu totul, și încă de mult.

Aburii beției îmi rămăseseră în creier. Parcă plutea ceva deasupra mea, mă atingea, mă ațâța și mă îngrijora. Tristețea și veninul fierbeau din nou, încercând să iasă.

Deodată, lângă mine, am văzut doi ochi deschiși, care mă cercetau curioși și stăruitori. Privirea lor era de o indiferență rece, sumbră, parcă cu totul înstrăinată; era o privire grea.

Un gând posac încolți în creierul meu și-mi trecu pe tot trupul cu un fel de senzație scârboasă, ca atunci când intri într-o subterană igrasioasă și mucedă. Era cumva nefiresc că tocmai acum cei doi ochi se apucaseră să mă cerceteze. Mi-am amintit și că, în decurs de două ore, nu schimbasem nici o vorbă cu această ființă: mai înainte, asta chiar îmi plăcuse, nici eu nu știu de ce. Acum însă, ca un păianjen, mi-a apărut în fața ochilor imaginea absurdă, dezgustătoare a desfrâului, care, fără dragoste, grosolan și fără rușine, începe de-a dreptul cu ceea ce încununează o iubire adevărată. Ne-am uitat mult timp unul la altul, dar ea nu-și pleca ochii și nu-și schimba expresia privirii, încât, în cele din urmă, cine știe de ce, m-am simțit înspăimântat.

— Cum te cheamă? am întrebat sacadat, ca să termin mai repede.

— Liza, îmi spuse ea aproape în șoaptă, însă cumva dușmănos și își feri ochii.

Am păstrat un moment de tăcere.

— Astăzi e o vreme… O lapoviță… mizerie! am zis eu mai mult pentru sine, punându-mi posomorât mâna sub cap și privind în tavan.

Ea nu-mi răspunse. Situația era urâtă.

— Ești de-aici? am întrebat-o peste un minut, aproape cu năduf, răsucindu-mi puțin capul spre ea.

— Nu.

— De unde?

— Din Riga, zise ea fără chef.

— Nemțoaică?

— Rusoaică.

— Și ești de mult aici?

— Unde?

— În casa asta.

— De două săptămâni. Vorbea cu vocea din ce în ce mai întretăiată. Lumânarea se stinsese de tot; de-acum nu-i mai puteam desluși trăsăturile feței.

— Tată și mamă ai?

— Da... nu... am.

— Unde-s?

— Acolo... la Riga.

— Cine-s?

— Așa...

— Cum așa? Cine-s, ce stare au?

— Târgoveți.

— Până acum ai stat la dânșii?

— Da.

— Câți ani ai?

— Douăzeci.

— Și de ce ai plecat de-acasă?

— Așa.

Acest *așa* însemna: lasă-mă-n pace, mi-e greață. Am tăcut amândoi.

Dumnezeu știe de ce nu plecam. Eu însumi mă simțeam tot mai îngrețoșat și mai abătut. Imaginile întregii zile din ajun parcă de la sine, fără voia mea, începură să-mi revină haotic în minte. Brusc, mi-am amintit o scenă pe care o văzusem pe stradă, când, îngrijorat, mă grăbeam la slujbă.

— Astăzi, niște oameni au scos un sicriu și mai că nu l-au scăpat, am rostit eu dintr-o dată cu glas tare, aproape fără să vreau, neintenționând câtuși de puțin să deschid discuția.

— Un sicriu?

— Da, pe Sennaia: l-au scos dintr-o pivniță.

— Dintr-o pivniță?

— Nu chiar din pivniță, dintr-un subsol... știi... de jos... dintr-o casă deocheată... Era o murdărie peste tot... Coji de semințe, gunoaie... duhnea... oribil!

Tăcere.

— A fost o zi parșivă pentru înmormântări! am început din nou, numai ca să nu tac.

— De ce să fie parșivă?

— Lapoviță, zloată... (Am căscat.)

— Totuna-i, spuse ea deodată, după câteva clipe de tăcere.

— Nu, e-o mizerie... (Am căscat din nou.) Groparii au înjurat cu siguranță că-i uda lapovița. Iar în groapă precis că băltea apa.

— De ce să bălțească apa în groapă? întrebă cu un fel de curiozitate, dar vorbind mai grosolan și mai întretăiat decât până atunci. Brusc, începuse să mă întărâte.

— Cum să nu, apă, pe fund, de vreo șase degete. Aici, la Volkovo, nu-i chip să sapi vreo groapă uscată.

— De ce?

— Cum de ce? Locul e jilav. Peste tot e mlaștină. Morții sunt îngropați în baltă. Am văzut cu ochii mei... de multe ori...

(Nu văzusem niciodată, nici la Volkovo nu fusesem, auzisem doar din povestirile altora.)

— Oare chiar ți-e totuna dacă mori sau nu?

— De ce să mor? întrebă ea, parcă apărându-se.

— Cândva tot o să mori la fel ca răposata de ieri. A fost tot... o domnișoară... A murit de oftică.

— Fata ar fi trebuit să moară la spital... (Asta o știe, mi-am zis, și n-a spus „domnișoară“, ci „fată“).

— Îi era datoare patroanei, am replicat eu, hazardându-mă tot mai mult în discuție, și a lucrat pentru ea aproape până la sfârșit, cu toate că era bolnavă de oftică. Vorbeau pe-acolo birjarii și soldații, povesteau istoria asta. Precis că erau foști cunoscuți de-ai ei. Râdeau. Voiau să-i facă parastasul la o cârciumă. (Și aici am turnat multe minciuni.)

Tăcere, tăcere adâncă. Fata nici nu se clinti.

— Crezi că la spital e mai bine să mori?

— Nu-i totuna?... Și de ce să mor? adăugă ea iritată.

— Nu acum; dar mai târziu?

— Și mai târziu...

— Ba bine că nu! Uite, acum ești tânără, frumoasă, proaspătă - ăsta ți-e prețul. Însă dacă un an o să duci viața asta, o să te ofilești...

— Peste un an?

— În orice caz, peste un an prețul o să-ți fie mai mic, am continuat eu cu bucurie răutăcioasă. O să pleci de-aici, la mai rău, în altă casă. Peste încă un an, o să treci altundeva, tot la mai rău, iar peste șapte ani o să ajungi în pivnița de pe Sennaia. Și asta încă ar fi bine. Dar ghinionul tău ar fi dacă, pe lângă asta, te-ar lovi vreo boală, să zicem că ți s-ar șubrezi pieptul... din cauza vreunei răceli sau din altă pricină. Când duci o viață ca asta, bolile lasă urme. Te-nhață și nu te mai scapă din gheare. Nu-i mare lucru să mori.

— Bine, o să mor, îmi răspunse ea dușmănos de-a dreptul și se foi repede.

— Păi e păcat.

— De cine?

— De viață e păcat.

Tăcere.

— Ai avut un drăguț?

— Ce-ți folosește dumitale dacă-ți spun?

— Doar nu te descos. Mie puțin îmi pasă. De ce te superi? Firește, se poate să fi avut și tu necazurile tale. Ce mă privește pe mine? Atât doar că-mi pare rău.

— De cine?

— De tine îmi pare rău.

— N-are rost... șopti ea abia auzit și iarăși se foi.

Imediat m-am simțit și mai înciudat. Cum! Vorbesc atât de blând și ea...

— Și ce crezi? Ești pe drumul cel bun?

— Nu cred nimic.

— Rău că nu crezi. Dezmeticește-te cât nu-i prea târziu. Și încă nu-i prea târziu. Ești încă tânără, arăți bine; ai putea îndrăgi pe cineva, să te măriți, să fii fericită...

— Nu toate femeile măritate sunt fericite, mi-o reteză ea cu același ton repezit, grosolan.

— Nu toate, firește, dar tot li-i mai bine decât aici. Incomparabil mai bine. Iar când iubești, poți trăi și fără fericire. Și la necaz viața-i frumoasă, e bine să trăiești pe lumea asta, oricum ți-ar fi viața. Pe când aici n-ai parte decât de... duhoare. Ptiu!

M-am întors scârbit cu spatele; deja nu mai eram rece, făcând-o pe moralistul. Începeam să simt cu adevărat cele spuse și mă înfierbântasem. De-acum râvneam să-mi expun *ideile* sacre, la care, gândindu-mă, îmi storsesem creierii în ungherul meu. Deodată se aprinsese ceva în mine, „apăruse“ un scop.

— Nu te uita că sunt aici, nu judeca după mine. Poate am ajuns mai rău decât tine. De altfel, am intrat aici pentru că eram beat, m-am grăbit eu, totuși, să mă justific. Pe deasupra, femeia nu trebuie să se ia după ce face bărbatul. E vorba de altceva; eu, chiar dacă mă scârnăvesc și mă murdăresc singur, măcar nu sunt sclavul nimănui; am venit, am plecat și nu mai știi de mine. Scutur murdăria și-s iarăși cel de dinainte. Pe când tu, de la bun început, ești sclavă. Da, sclavă! Tu dai totul, toată libertatea ta. Și pe urmă vei vrea să rupi aceste lanțuri, dar nu: or să se încolăcească și mai strîns în jurul tău. Așa-i afurisitul ăsta de lanț. Îl știu eu. Altceva nici nu mai zic, că tot n-ai înțelege, dar ia spune-mi: nu-i așa că i-ai ajuns datoare patroanei? Asta-i, vezi! am adăugat eu, deși ea nu mi-a răspuns, ci mă asculta tăcută, încordându-și întreaga ființă. Ăsta-i adevărul tău! N-o să scapi niciodată de datorii. Așa se întâmplă întotdeauna. E ca și cum ți-ai vinde sufletul diavolului...

... Și dacă vrei să știi, eu... sunt, poate, la fel de nenorocit ca tine și, dacă mă scufund în noroi, o fac tot de

necaz. Doar mai beau oamenii când au necazuri; ei bine, și eu tot din cauza necazului fac ce fac... Ia spune, ce lucru bun am făcut: eu și cu tine ne-am... însoțit... mai adineaori și tot timpul n-am lăsat să ne scape o vorbă, iar pe urmă, tu, ca o sălbatică, ai început să te uiți la mine; iar eu - la tine. Asta înseamnă a face dragoste? Oare așa ar trebui să se apropie un om de alt om? Asta-i curată necuviință, nimic mai mult!

— Da! mă susținu ea tăios, în grabă.

Chiar m-a mirat repeziciunea acestui *da*. Deci, poate, și ea avea în cap același gând, când se uita la mine? Deci, și ea e capabilă de unele gânduri?... „Drace, e interesant, avem *afinități*, mi-am zis eu, gata-gata să-mi frec mâinile de bucurie. De altfel, cum să nu dai gata un suflet atât de tânăr?...“

Cel mai mult mă atrăgea jocul.

Ea își întoarse capul lângă mine și, după cum mi se păru în întuneric, și-l sprijini cu o mână. Poate că se uita la mine. Îmi părea rău că nu-i puteam desluși ochii. Îi auzeam respirația adâncă.

— De ce ai venit aici? am început cu un ton oarecum autoritar.

— Așa...

— Păi e atât de bine să trăiești în casa părintească! E cald, nu-ți cere nimeni socoteală; e cuibul tău.

— Și dacă-i mai rău decât aici?

„Tonul trebuie să-l nimeresc, m-a fulgerat un gând. Cu sentimentalismul cred că nu se poate face mare lucru.“

De altfel, n-a fost decât o fulgerare. Jur că într-adevăr soarta fetei începuse să mă intereseze. Pe deasupra, eram relaxat și bine dispus. Se știe doar că potlogăria face lesne casă bună cu sentimentalismul.

— Cine vorbește! m-am grăbit eu să răspund. Totul e posibil. Uite, sunt sigur că te-a supărat careva și că mai degrabă *alții* sunt vinovați față de tine decât tu față de ei.

Istoria ta nu ți-o știu deloc, dar sunt sigur că o fată ca tine nu nimerește aici de bunăvoie...

— Cum adică „o fată ca mine“? șopti ea de-abia auzit, însă eu am auzit-o.

„Drace, văd că o măgulesc. Urât din partea mea. Ba nu, poate că-i bine...“ Ea tăcea.

— Vezi tu, Liza, mă gândesc la mine! Dacă aș fi avut o familie din copilărie, aș fi acum altfel decât sunt. Mă gândesc des la asta. Căci, oricât de rău ar fi în familie, totuși mama și tata nu-ți sunt dușmani, nu-ți sunt străini. Știi măcar că ești la tine acasă. Eu am crescut fără familie; poate de-aceea am ajuns așa... insensibil.

Am lăsat din nou o pauză.

„Cred că n-o să înțeleagă, îmi ziceam, de fapt, ar fi și ridicul: doar îi fac morală!“

— Dacă aș fi tată și aș avea o fiică, mi se pare că aș iubi-o mai mult decât pe băieți, zău așa, am început pe ocolite, ca și cum n-aș fi avut nici cea mai mică intenție s-o distrez. Recunosc că roșisem.

— Asta de ce?

Aha, deci mă ascultă!

— Așa. Nu știu, Liza. Vezi tu: am cunoscut un tată, care era un om aspru, dar în fața fiică-sii stătea în genunchi, îi săruta mâinile și picioarele, o sorbea din ochi, zău așa. Ea dansează la o serată, iar el stă cinci ore în picioare, fără să se miște din loc, n-o slăbește din ochi. Era nebun după ea; asta o înțeleg. Ea noaptea obosește și adoarme, iar el se trezește și se duce s-o sărute în somn și să-i facă cruce. Umblă într-un gheroc jerpelit, e zgârcit cu toți, iar ei îi cumpără de toate cu ultimii bani, îi face daruri scumpe și se bucură dacă i-a plăcut cadoul. Întotdeauna tatăl ține mai mult la fiice decât la mama lor. Tare bine o mai duce câte o fată acasă la ea! Cât despre mine, cred că, dacă aș avea o fată, nici n-aș mărita-o.

— Cum așa? întrebă ea cu o umbră de râs în voce.

— Aș fi gelos, zău. Cum, să-l sărute pe altul? Să-l iubească pe-un străin mai mult decât pe taică-său? Mi-ar fi greu să-mi imaginez așa ceva. Firește, astea-s prostii; firește, în cele din urmă, oricui îi vin mințile la cap. Dar eu, pare-mi-se, înainte de a o mărita, aș înnebuni de îngrijorare: pe toți pețitorii i-aș respinge. Și totuși, aș sfârși prin a mărita-o cu cel pe care ea îl iubește. Știi doar că acela pe care fata îl îndrăgește i se pare tatălui cel mai rău dintre toți. Asta așa-i. Din cauza asta mult rău își fac unele familii.

— Mulți ar fi bucuroși să-și vândă fiica, nu s-o mărite cu cinste! spuse ea dintr-o dată.

Aha, asta era!

— Asta se întâmplă, Liza, în familii blestemate, care nu știu nici de Dumnezeu, nici de dragoste, am urmat eu cu însuflețire. Și unde dragoste nu e, nici judecată nu e. Există asemenea familii, e adevărat, dar nu despre ele vorbesc. Cred că în familia ta n-ai avut parte de bine, dacă spui asta. Poate că ești cu adevărat nefericită. Hm... Toate astea se întâmplă mai cu seamă din cauza sărăciei.

— Adică la boieri o fi mai bine? Oamenii cinstiți trăiesc frumos și în sărăcie.

— Hm... da. Se poate. Încă ceva, Liza: omului îi place să-și cântărească numai amărăciunea, iar fericirea nu și-o cântărește. Însă, dacă ar socoti-o cum trebuie, ar vedea că fericire există destulă pentru fiecare. Da, e bine într-o familie în care toate merg ca pe roate, dacă Dumnezeu o binecuvântează, dacă soțul e un om cumsecade, care te iubește, te alintă și stă lângă tine! Câteodată e bine chiar și când o duci cu chiu, cu vai, de fapt, unde nu există necazuri? Poate, dacă o să te măriți, *o să-ți dai seama singură*. În schimb, de pildă, dacă am lua măcar prima perioadă de măritiș, cu cel pe care-l iubești; ah, de câtă, de câtă fericire ai parte câteodată, chiar clipă de clipă! În primele luni chiar certurile dintre tine și soț se sfârșesc frumos. Unele neveste, cu cât își iubesc mai mult bărbatul,

cu atât mai mult caută ceartă. E adevărat, am cunoscut una: „Așa, te iubesc, zice, și te chinuiesc așa de mult din dragoste, simte și tu asta!“ Știi tu că din dragoste poți să-l chinuiești pe-un om cu bună știință? Cel mai des o fac femeile. Și își zice în sinea ei: „În schimb așa o să-l iubesc pe urmă, așa o să-l mângâi, încât nu-i păcat să-l chinuiesc acum“. Toți ai casei se bucură de fericirea voastră, și viața-i frumoasă, veselă, pașnică, cinstită... Unele mai sunt și geloase. Pleacă undeva bărbatul - am cunoscut una -, nu rabdă și fuge în toiul nopții să vadă dacă nu cumva e-n casa aceea, dacă nu cumva e cu femeia aceea. Asta-i deja rău. Știe și singură că-i rău, inima i se face cât un purice și suferă, însă îl iubește; totul i se trage din dragoste. Și ce bine e, după o ceartă, să te împaci, când îți ceri tu însăți iertare sau îl ierți! Și așa li-e de bine la amândoi, așa de bine le cade deodată, ca și cum s-ar fi întâlnit din nou, ca și cum s-ar fi cununat a doua oară, ca și cum dragostea s-ar fi înfiripat încă o dată. Și nimeni, nimeni n-are voie să știe ce se întâmplă între bărbat și femeie, dacă ei se iubesc. Și orice ceartă s-ar porni între dânșii, nici măcar pe mama vreunuia dintre ei nu trebuie s-o ia de judecător și să-i povestească ceva despre celălalt. Ei singuri își sunt judecători. Dragostea e o taină dumnezeiască și trebuie ferită de toți ochii străini, orice s-ar întâmpla între cei doi. Așa e mai sfântă, mai bună. Așa se stimează mai mult unul pe celălalt și pe stimă multe se întemeiază. Și dacă a existat dragostea, dacă s-au cununat din dragoste, de ce dragostea ar trece? Oare chiar nu poate fi păstrată? Rare sunt cazurile când nu poate fi păstrată. Și dacă ai norocul de un soț bun și cinstit, cum să lași dragostea să treacă? Ce-i drept, dragostea din primele luni de căsătorie trece, însă vine în urma ei altă dragoste, mai bună. Cei doi își contopesc inimile, toate treburile le orânduiesc împreună; n-au secrete unul față de altul. Și, de cum apar copiii, până și zilele cele mai grele par o fericire; numai să iubești și să ai curaj. Așa și munca te înveselește, așa îți rupi câteodată

de la gură de dragul copiilor, dar o faci cu bucurie. Doar și ei te vor iubi mai apoi pentru asta; deci, prin copii vei fi bogat mai târziu. Cresc copiii și simți că le ești exemplu, că ești un sprijin pentru ei; că vei muri, iar ei vor purta, toată viața, sentimentele și gândurile tale în sufletul lor așa cum le-au primit de la tine, că vor fi după chipul și asemănarea ta. Deci, asta-i o mare îndatorire. Cum să nu se apropie mai mult mama de tată și tata de mamă? Se zice că, pasămite, e greu să ai copii? Cine zice? E o fericire divină! Îți plac copiii mici, Liza? Mie îmi plac grozav de mult. Știi tu - un băiețel rozaliu suge la pieptul tău, păi nu există bărbat pe lume căruia să nu i se topească inima de dragul soției lui, văzând-o cum șade cu pruncul în brațe! Copilul e rozaliu, bucălat, se tolănește, se alintă; mânuțele și piciorușele îi sunt dolofane, unghiile curate, mici, atât de mici, încât îți vine să râzi privindu-le, ochișorii îi tresaltă ca și cum ar înțelege de-acum totul. Și când suge, te strânge cu mânuța de sân, se joacă. Se apropie taică-su, copilul se desprinde de sân, se arcuiește pe spate din tot trupușorul, se uită la taică-su, râde, ca și cum ar fi într-adevăr ceva foarte caraghios, și iarăși, iarăși se apucă de supt. Sau, dacă-i ies cumva dinții, mușcă din senin sânul maică-sii și se uită la ea, pieziș, cu ochișorii lui: „Vezi, te-am mușcat!“ Păi nu-i în asta toată fericirea, când toți trei, soțul, soția și copilul, sunt împreună? Pentru asemenea clipe multe pot fi iertate. Nu, Liza, mai întâi trebuie să înveți singură cum să trăiești și-abia după aceea să dai vina pe alții!

„Cu plăsmuiri, uite, cu plăsmuiri din astea trebuie să te ia omul! mi-am zis în sinea mea, deși, zău, vorbisem cu înflăcărare. Brusc, am roșit. Și dacă izbucnește acum în râs, în ce gaură să dispar?“ Această idee m-a înfuriat. Spre sfârșitul discursului mă înfierbântasem cu adevărat și acum orgoliul meu parcă suferea. Tăcerea se prelungea. Îmi trecu prin gând chiar s-o înghiontesc.

— Dumneata... începu ea brusc și se opri.

Însă eu apucasem să înțeleg totul; în vocea ei tremura altă coardă, care nu mai era stridentă, grosolană și dușmănoasă, ca adineaori, ci una catifelată și rușinoasă, atât de rușinoasă, încât mie însumi mi s-a făcut rușine față de ea, simțindu-mă vinovat.

— Ce? am întrebat eu cu gingașă curiozitate.

— Păi dumneata...

— Ce?

— Dumneata... vorbești ca din carte, spuse ea și din nou, în vocea ei, se făcu parcă simțită o umbră de ironie.

Această remarcă m-a înțepat dureros. Nu mă așteptasem la așa ceva.

Nu fusesem în stare să pricep că fata își luase ironia drept mască și că era vorba de obișnuita ultimă stratagemă a oamenilor cu inima rușinoasă și neprihănită, cărora cineva, cu grosolănie și insistență, li se vîră în suflet și care, din mândrie, nu cedează până în ultima clipă și se tem să-ți mărturisească sentimentul. Ar fi trebuit să-mi dau seama după sfiala cu care, treptat, își adoptase ironia înainte de a se hotărî s-o plaseze. Însă nu mi-am dat seama și m-a cuprins ciuda.

„Stai puțin“, mi-am zis.

~ VII ~

— Nu, Liza, să nu crezi că-ți vorbesc ca din carte, când și mie mi-e scârbă să repet ce-au spus alții. De fapt, nu doar de ce-au spus alții. Toate astea mi s-au trezit chiar acum în suflet... Oare, oare chiar ție nu ți-e scârbă aici? Nu, pesemne că mare lucru-i obișnuința! Naiba știe ce poate face obișnuința din om. Chiar crezi serios că n-o să îmbătrânești niciodată, că vei fi mereu frumoasă și că patroana o să te țină aici în vecii vecilor? Nu mai zic că și aici viața-i o pacoste... De altminteri, uite ce-o să-ți zic de asta, de viața pe care o duci acum: chiar dacă ești tânără,

drăguță, frumoasă, cu suflet și simțire, să știi că, mai adineaori, când m-am trezit aici, imediat mi s-a făcut scârbă că stau aici cu tine! Numai la beție poate nimeri omul aici. Însă, dacă ai fi în alt loc, dacă ai trăi cum trăiesc oamenii cumsecade, poate că nu doar m-aș ține după fusta ta, poate m-aș îndrăgosti de tine, poate m-aș bucura de o privire a ta, ca să nu mai zic de cuvinte; te-aș pândi la poartă, aș îngenunchea în fața ta; m-aș uita la tine ca la viitoarea mea mireasă, ba încă aș socoti că-mi faci o mare cinste. N-aș îndrăzni să gândesc ceva urât despre tine. Pe când aici știu că n-am decât să fluier și tu, vrei nu vrei, trebuie să vii după mine, adică nu mai țin cont de voința ta, ci tu de a mea. Cel mai prăpădit țăran, când se tocmește la lucru, nu se înrobește de tot și știe, totuși, că are un soroc. Dar care-i sorocul tău? Ia gândește-te: ce dai tu aici, ce înrobești? Sufletul, sufletul, asupra căruia n-ai nici o putere, ți-l înrobești laolaltă cu trupul! Îți dai dragostea ca să ți-o batjocorească oricare bețiv. Dragostea! Păi dragostea e totul, e diamantul, e comoara oricărei fete! Doar, ca să merite dragostea asta, altul ar fi în stare să-și dea sufletul, să meargă la moarte. Și ce preț are acum dragostea ta? Ești cumpărată cu totul, pe de-a-ntregul și n-are rost să-ți mai câștige cineva dragostea, când se poate și fără dragoste. Nu înțelegi că nu poate exista batjocură mai mare pentru o fată? Am auzit că aveți și voi, proastele, o mângâiere aici, că vi se permite să aveți aici ibovnici. Păi asta nu-i decât o joacă, o înșelăciune, o bătaie de joc, și voi credeți. Ce zici, ibovnicul tău chiar te iubește cu adevărat? Nu cred. N-are cum să te iubească știind că la prima chemare trebuie să te duci la altul. Dacă se împacă cu așa ceva, e un nemernic! Crezi că are vreun pic de respect pentru tine? Ce ai tu în comun cu el? Își râde de tine și te jecmănește - asta-i toată dragostea lui! Măcar bine că nu te bate. Dar poate te și bate. Ia întreabă-l, dacă-l ai: o să se însoare cu tine? Păi o să-ți râdă în nas, dacă nu cumva o să te scuipe sau o să te ia la bătaie; și când te gândești că el

însuși nu face nici cât o ceapă degerată. Și ia gândește-te: la ce bun ți-ai nenoroci aici toată viața? Pentru că ți se dă cafea și mâncare pe săturate? Ia spune: de ce ți se dă mâncare? Alteia, uneia cinstite, i s-ar opri în gât asemenea dumicat, pentru că știe de ce i se dă mâncare. Tu ești aici datoare și vei fi datoare și trebuie să fii datoare până la cel din urmă sfârșit, până când clienții n-or să te mai vrea. Și asta se va întâmpla curând, nu-ți pune nădejdea în tinerețe. Știi că aici toate trec precum o diligență trasă de cai de poștă. Or să-ți facă brânci de-aici. Și n-or să-ți facă brânci pur și simplu, ci, cu mult înainte de asta, or să înceapă a-ți căuta pricină, or să-nceapă să-ți scoată ochii, or să-nceapă să te ocărască, ca și cum nu tu i-ai dat patroanei toată sănătatea ta, ca și cum nu tu ți-ai fi nenorocit tinerețea și sufletul pentru ea, fără să câștigi nimic, ci parcă ai fi terminat-o, ai fi făcut-o să ajungă cerșetoare, ai fi jecmănit-o. Și să nu te aștepți la sprijin: celelalte prietene ale tale se vor repezi și ele la tine ca să-i facă pe plac, pentru că aici toate sunt în sclavie, și-au pierdut demult rușinea și mila. S-au ticăloșit și, crede-mă, nu există pe lume nimic mai mârșav, mai ticălos, mai jignitor decât ocările pe care ți le vor arunca ele. Și îți vei cheltui totul aici în păcat, iar la douăzeci și doi de ani o să arăți ca de treizeci și cinci și bine-ar fi dacă măcar nu te-ai îmbolnăvi - roagă-te lui Dumnezeu pentru asta. De bună seamă, îți zici acum că asta nu-i muncă, ci doar o petrecere! Păi muncă, ocnă mai grea ca asta nu este și n-a fost niciodată pe pământ. Și nici un cuvânt, nici o jumătate de cuvânt n-o să îndrăznești să îngâni; când or să te alunge de aici, o să înțelegi cât ești de vinovată. O să te muți în alt loc, pe urmă în altul, după aceea o să te mai oploșești pe undeva și în cele din urmă o să ajungi pe Sennaia. Iar acolo, printre altele, o să ai parte și de bătăi; acolo, așa știu oamenii să fie drăguți; acolo clientul nici nu se pricepe să dezmierde fără bătaie. Nu crezi că acolo-i viața atât de parșivă? Du-te într-o zi și poate o să vezi cu ochii tăi. Eu

am văzut-o pe una acolo, de Anul Nou, în dreptul ușii. O îmbrânciseră afară fetele, în bătaie de joc, ca să înghețe un pic pentru că se văita prea tare; zăvorâseră ușa pe dinăuntru. Pe la ora nouă dimineața era beată criță, cu părul încâlcit, aproape goală, bătută măr. Pudrată, dar cu vânătăi la ochi; nasul și dinții îi sângerau: o snopise un birjar. S-a așezat biata de ea pe treptele de piatră, ținând în mână un pește sărat; urla, își văieta „soarta“ și izbea peștele de trepte. Iar lângă scară se adunaseră birjari și soldați beți care o zădărau. Nu crezi că vei ajunge și tu într-un asemenea hal? Nici eu n-aș vrea să cred; dar n-ai cum să știi, poate că acum zece, acum opt ani, fata aceea cu peștele sărat în mână a venit aici de undeva proaspătă, ca un heruvim, neprihănită, curată; nu știa ce-i răul, roșea la fiecare cuvânt. Poate era ca tine, mândră, supărăcioasă, nu semăna cu altele, se uita de sus ca o regină și știa că mare fericire îl așteaptă pe cel care o va îndrăgi și îl va îndrăgi și ea. Și vezi cum a sfârșit? Poate că tocmai în momentul când trântea peștele sărat de treptele murdare, beată și scărmănată, poate că tocmai atunci și-a amintit de tot ce-a fost cândva, de anii curați petrecuți în casa părinților ei, când mergea la școală, iar fiul vecinilor o aștepta în drum, îi jura că o s-o iubească toată viața și-o să-și lege soarta de a ei, cum și-au făgăduit unul altuia să se iubească veșnic și să meargă la altar de îndată ce-or crește mari! Nu, Liza, ar fi o fericire, un noroc pentru tine dacă oftica te-ar ucide de tânără printr-un ungher, la vreun subsol precum cel din care a ieșit fata de care ți-am povestit. La spital, zici tu? Bine, or să te ducă, dar dacă patroana încă mai are nevoie de tine? Oftica nu-i ca tifosul. Având boala asta, omul speră până în ultima clipă și spune că-i sănătos. Se înșală singur. Iar patroana profită. Fii pe pace, așa-i: sufletul, adică, ți l-ai vândut, iar față de cel căruia îi datorezi bani n-o să îndrăznești să zici nici pîs. Și când vei fi pe moarte, toți or să te părăsească, toți or să-ți întoarcă spatele, pentru că ce folos să mai aibă de pe urma

ta? Pe deasupra, or să înceapă să-ți scoată ochii că ocupi locul degeaba, că nu mori mai repede. Cu mare anevoință or să-ți dea o gură de apă, neapărat ocărându-te: „Când, cică, o să crapi odată, ticăloaso? Nu putem dormi din cauza gemetelor tale, clienților li se face silă“. Așa-i; am auzit cu urechile mele asemenea cuvinte. Tu ești gata să-ți dai sufletul, iar ei te vîră în ungherul cel mai împuțit din subsol, unde-i întuneric și igrasie; zăcând singură acolo, la ce te gândești? De îndată ce mori, te pregătesc de înmormântare la iuțeală, cu mâini străine, cu bombăneli și nerăbdare, nimeni n-o să te binecuvânteze, nimeni n-o să ofteze după tine, nu-și vor dori decât să scape și de grija asta. Or să-ți cumpere un sicriu făcut de mântuială, or să te ducă la groapă cum au dus-o azi pe nenorocita aceea și pe urmă or să-ți facă parastasul la cârciumă. N-are a face că groapa-i plină cu noroi, că groparii sunt niște lepădături, că lapovița se prăvălește valuri-valuri - doar n-o să-și bată capul cu tine, nu-i așa? „Coboar-o, Vaniuha; chiar că așa-i e «soarta», și-aici a pornit cu picioarele-n sus, că din alea a fost. Scurtează frânghia, pezevenchiule!“ „E bine și-așa.“ „Cum să fie bine? Uite că zace pe-o rână. N-a fost și ea om? Gata, astup-o.“ Nici să se certe prea mult din pricina ta n-or să aibă chef. Or să astupe cât pot de repede groapa cu lut vânăt și-or să se ducă la cârciumă... Ăsta va fi sfârșitul amintirii tale pe pământ; la mormintele altora vin copiii, tații, soții, iar tu n-o să ai parte nici de-o lacrimă, nici de-un oftat, nici de-o vorbă bună, nimeni din toată lumea asta n-o să vină vreodată la mormântul tău; numele o să-ți dispară de pe fața pământului, ca și cum n-ai fi trăit vreodată pe lume, ca și cum nici măcar nu te-ai fi născut! Din noroi și mlaștină, degeaba ai bocăni tu acolo, în capacul sicriului, când se scoală morții: „Dați-mi drumul, oameni buni, să trăiesc și eu pe lume! Trăind, n-am avut parte de viață, viața mea a fost o cârpă de care oamenii și-au șters picioarele, mi-au

băut-o într-o cârciumă de pe Sennaia; dați-mi drumul, oameni buni, să mai trăiesc o dată pe lume!...“

Mă apucase patosul până într-atât, încât simțeam că mi se pune un nod în gât și... deodată m-am oprit, m-am ridicat speriat într-un cot și, aplecându-mi temător capul, cu inima agitată, am început să trag cu urechea. Aveam motive să mă simt încurcat.

De mult presimțeam că-i răvășisem sufletul și îi zdrobisem inima și, pe măsură ce mă convingeam de asta, doream tot mai mult să-mi ating țelul cât mai repede și cât mai în forță. Jocul, jocul mă pasionase; la drept vorbind, nu doar jocul...

Știam că vorbesc dens, stereotip, chiar livresc, într-un cuvânt, nu mă pricepeam să vorbesc altfel decât „ca din carte“. Dar asta nu mă deranja; știam, doar, presimțeam că mă va înțelege și că, poate, stilul livresc va fi de folos intenției mele. Dar acum, obținând efectul scontat, mă speriasem. Nu, niciodată, niciodată nu mai fusesem martorul unei asemenea disperări! Ea zăcea cu fața înfundată în perna pe care o îmbrățișase. Plânsul îi sfâșia pieptul. Tot trupul ei tânăr tremura, zguduit parcă de convulsii. Hohotele ei de plâns, înăbușite în interior, clocoteau și, brusc, răbufneau în afară, purtate de gemete și țipete. Atunci își afunda și mai mult fața în pernă: ținea ca nimeni din casa asta, nici un suflet viu să nu afle de lacrimile și chinurile ei. Mușca perna, și-a mușcat și mâna până la sânge (am văzut asta mai târziu), sau, înfigându-și degetele în cosițele ei încâlcite, încremenea de încordare, cu răsuflarea oprită și dinții încleștați. Am dat să încep a-i vorbi, s-o rog să se liniștească, dar am simțit că n-am curaj și deodată, cuprins parcă de friguri, aproape îngrozit, pe pipăite, m-am pregătit iute de plecare. Era întuneric: oricât mă grăbeam, nu puteam termina repede cu îmbrăcatul. Bâjbâind, am dat dintr-o dată de o cutie de chibrituri și de un sfeșnic, în care era înfiptă o lumânare neîncepută. De îndată ce lumina a împrăștiat bezna, Liza s-a ridicat brusc

în capul oaselor cu fața cumva schimonosită, cu un zâmbet pe jumătate smintit, privindu-mă cu un aer stupid. M-am așezat lângă ea și i-am luat mâinile; ea s-a dezmeticit, s-a repezit la mine, a dat să mă îmbrățișeze, dar n-a îndrăznit și și-a înclinat încet fruntea către mine.

— Liza, draga mea, degeaba ți-am... iartă-mă... am dat eu să încep, dar ea mi-a strâns cu degetele atât de tare mâinile, încât mi-am dat seama că vorbele mele sunt nepotrivite și am tăcut.

— Uite adresa mea, Liza, treci pe la mine.

— O să trec... șopti ea cu hotărâre, fără să-și ridice capul.

— Atunci, eu plec, rămâi cu bine... la revedere.

M-am ridicat, a coborât și ea din pat și dintr-o dată a roșit, a tresărit, a luat o broboadă de pe scaun, și-a aruncat-o pe umeri, strângându-și-o până sub bărbie. Făcând toate astea, zâmbi iarăși cumva dureros, roși și se uită ciudat la mine. Eram și eu îndurerat; mă grăbeam să plec, să mă retrag.

— Stai puțin, spuse ea deodată, de-acum în vestibul, chiar în dreptul ușii; trăgându-mă de mâneca mantalei și oprindu-mă, puse jos lumânarea și fugi înapoi; probabil își amintise de ceva sau voia să aducă și să-mi arate ceva. Fugind, se înroșise din nou, ochii îi străluceau, pe buze îi licărise un zâmbet - ce să fie? Am așteptat-o fără să vreau; s-a întors după un minut, privindu-mă ca și cum m-ar fi rugat s-o iert pentru nu știu ce. Acum nu mai avea fața aceea, nu mai avea privirea ursuză, neîncrezătoare și îndârjită de adineaori. Ochii îi erau acum rugători, catifelați și totodată încrezători, tandri, sfioși. Așa se uită copiii la persoanele pe care le iubesc foarte mult și cărora le cer ceva. Avea ochii căprui, doi ochi minunați, vii, care se pricepeau să oglindească și dragostea, și ura posomorâtă.

Fără să-mi explice nimic - ca și cum eu, precum nu știu ce ființă superioară, trebuia să știu totul fără explicații -

mi-a întins o foaie de hârtie. În clipa aceea fața îi era plină de triumful cel mai naiv, cel mai copilăresc. Am despăturit hârtia. Era o scrisoare primită de la un student medicinist sau cam așa ceva, o declarație de dragoste foarte emfatică, cu înfloriturі, dar extrem de respectuoasă. Nu-mi aduc aminte exact expresiile, dar țin bine minte că de sub stilul pretențios răzbătea un sentiment veritabil, imposibil de falsificat. După ce am terminat de citit, i-am întâlnit privirea fierbinte, curioasă și copilăresc de nerăbdătoare, care mă fixa. Își pironise ochii pe fața mea și aștepta nerăbdătoare să vadă ce voi spune. În câteva cuvinte, grăbită, dar parcă bucuroasă și mândră, mi-a explicat că fusese undeva la o serată dansantă, la o familie, în casa unor „oameni foarte, foarte cumsecade, *familiști*, care *nu știu încă nimic*, absolut nimic“, pentru că ea e încă nouă aici și doar așa... nu-i încă deloc hotărâtă să rămână și va pleca negreșit, de îndată ce-și va plăti datoria... „Ei, acolo era studentul, toată seara a dansat, a vorbit cu ea și au constatat că o cunoaște de la Riga, încă de pe când erau copii, că se jucaseră împreună, numai că asta a fost demult - că îi cunoaște și pe părinții ei, dar de *asta* el nu știe și nu bănuiește nimic-nimic-nimic! Și a doua zi după serată (acum trei zile), prin prietena care a însoțit-o acolo, i-a trimis scrisoarea... și asta-i tot.“

După ce termină de povestit, își coborî parcă rușinată ochii strălucitori.

Biata de ea, păstra scrisoarea ca pe un lucru de preț și dăduse fuga după singurul lucru de preț, nedorind ca eu să plec înainte de a afla că și pe ea o iubește cineva cinstit și sincer, că și cu ea vorbește respectuos cineva. Precis că scrisorii îi era hărăzit să zacă într-o casetă, fără urmări. Dar oricum, sunt sigur că toată viața ar fi păstrat scrisoarea ca pe un lucru de preț, ca pe mândria și justificarea ei; și iată, într-un asemenea moment, și-a adus aminte de scrisoare și mi-a adus-o, pentru a se mândri naiv cu ea față de mine, ca să-mi fac o altă impresie despre ea

și s-o laud. N-am spus nimic, i-am strâns mâna și am plecat. Nu puteam să nu plec... Tot drumul am mers pe jos, cu toate că lapovița continua să-și cearnă fulgii mari, îndoiți cu apă. Eram istovit, zdrobit, plin de nedumerire. Dar dedesubtul nedumeririi licărea de-acum adevărul. Un adevăr dezgustător!

~ VIII ~

De altminteri, n-am acceptat prea curând să recunosc acest adevăr. Trezindu-mă dimineață după câteva ore de somn adânc, de plumb, și amintindu-mi imediat toată ziua din ajun, chiar m-am mirat de sentimentalismul meu față de Liza, „de toate ororile și milele de ieri". „Uite-așa, te-apucă uneori câte-o zdruncinare muierească de nervi, ptiu! mi-am zis. Și de ce i-oi fi împins adresa mea? Dacă vine? De fapt, n-are decât să vină; nu-i nimic... Însă, *pesemne*, nu asta era acum prima și cea mai importantă problemă: trebuia să mă grăbesc, cu orice preț, să-mi salvez reputația în ochii lui Zverkov și ai lui Simonov. Asta era grija mea cea mai de căpătâi. Și luându-mă cu treburile, chiar am uitat de Liza în dimineața aceea.

Mai întâi și mai întâi, trebuia să-i restitui imediat datoria lui Simonov. M-am decis să fac un pas disperat: să împrumut o mulțime de bani, cincisprezece ruble, de la Anton Antonîci. Ca un făcut, în dimineața aceea era extraordinar de bine dispus și mi i-a dat pe loc, de la prima rugăminte. M-am bucurat atât de mult, încât semnând chitanța, cu o figură bravă, *dezinvolt*, i-am spus că ieri „am tras un chef cu niște prieteni la *Hôtel de Paris*, ne-am luat adio de la un coleg, pot zice chiar prieten din copilărie, știți, un mare petrecăreț și un răsfățat, dar, desigur, de familie bună, cu avere însemnată, cu o carieră strălucită, știți dumneavoastră de care; am întrecut măsura cu o

juma' de duzină și...“ Și nimic; toate astea le-am rostit foarte ușor, degajat și cu satisfacție.

Întorcându-mă acasă, i-am scris de îndată lui Simonov.

Și acum mă apucă încântarea, amintindu-mi tonul de veritabil gentleman al scrisorii, stilul ei amical și sincer. Cu ingeniozitate și noblețe și, mai ales, fără nici un cuvânt de prisos, am luat asupra mea toată vina. Mă justificam, „dacă mai am dreptul să mă justific“, prin faptul că, neobișnuit deloc cu băutura, m-am îmbătat de la primul pahar, pe care (pasămite) l-am băut înainte de venirea lor, când îi așteptasem la *Hôtel de Paris*, între ora cinci și șase. Scuzele mele i le prezentam mai ales lui Simonov; tot pe el îl rugam să le transmită și celorlalți scuzele mele, mai ales lui Zverkov, pe care, „îmi aduc aminte ca prin vis“, mi se pare că l-am jignit. Am adăugat că aș fi luat o birjă ca să trec pe la fiecare dintre ei, dar că mă doare capul și, mai presus de toate, mi-e rușine. Am rămas mulțumit mai cu seamă de „ușurința“, mai bine zis, dezinvoltura (de altfel, întru totul decentă) care îmi purta subit condeiul și, mai bine decât orice argument, le dădea de înțeles că privesc destul de detașat „toată porcăria de ieri“; totuși, nu sunt câtuși de puțin omorât dintr-o lovitură, cum, probabil, vă închipuiți, domnilor, ci dimpotrivă, văd lucrurile calm, așa cum trebuie să le vadă un gentleman care se respectă. „Ce-a fost a fost, adică, am făcut-o și gata.“

— Păi nu-i o cochetărie de marchiz? mă minunam eu, recitind misiva. Și toate datorită faptului că sunt un om evoluat și cult! În locul meu, alții n-ar fi știut cum să se descâlcească, pe când eu m-am descurcat și îmi fac iarăși de cap, deoarece sunt „un om cult și evoluat al timpului nostru“. La o adică, poate că ieri totul s-a întâmplat din pricina vinului. Hm... nu, nu din pricina vinului. N-am băut deloc votcă, de la cinci la șase, cât i-am așteptat. L-am mințit pe Simonov; l-am mințit fără rușine; de fapt, nici acum nu mi-e rușine...

La urma urmei, mă doare-n cot! Principalul e că mi-am luat de-o grijă.

Am pus în plicul cu scrisoarea șase ruble, l-am lipit și l-am înduplecat pe Apollon să i-l ducă lui Simonov. Aflând că sunt bani în plic, Apollon a devenit ceva mai respectuos și a acceptat să meargă. Spre seară am ieșit să mă plimb. După beția de ieri, capul mă durea și mi se învârtea. Dar, pe măsură ce se lăsa seara, și amurgul devenea tot mai întunecat, cu atât mai mult mi se schimbau și mi se încâlceau impresiile și, în urma lor, gândurile. Ceva era pe moarte în interiorul meu, în adâncul inimii și conștiinței mele, însă nu voia să moară și îmi provoca o tristețe arzătoare. Cel mai adesea, mă înghesuiam pe străzile cele mai aglomerate, cu ateliere muncitorești: Meșceanskaia, Sadovaia, pe lângă Parcul Iusupov. Îmi plăcea mai ales să mă plimb pe aceste străzi în amurg, când creștea forfota mulțimii de trecători, muncitori și meseriași, care, având întipărită pe fețe o îngrijorare înrăită, se duceau pe la casele lor după munca de peste zi. Îmi plăceau tocmai pentru vânzoleala de două parale, tocmai prozaismul obraznic. De data asta viermuiala străzii doar mă irita și mai mult. Nu izbuteam nicidecum s-o scot la capăt cu mine însumi. Ceva se ridica necontenit în sufletul meu, dureros și nu voia să se potolească. Mâhnit de tot, m-am întors acasă. Parcă aș fi săvârșit o fărădelege.

Mă chinuia permanent gândul că va veni Liza. Ciudat mi se părea că, dintre toate întâmplările de ieri, amintirea ei mă chinuia cumva deosebit, fără legătură cu celelalte. Spre seară izbutisem să uit de toate celelalte, dădusem a lehamite din mână și încă mai eram pe deplin satisfăcut de scrisoarea pe care i-o trimisesem lui Simonov. Dar în privința ei, parcă nu mai eram mulțumit. Parcă numai gândul la Liza mă chinuia. „Ce-ar fi dacă vine? mă întrebam întruna. Nu-i nimic, n-are decât să vină. Hm. Partea urâtă e că o să vadă, bunăoară, cum trăiesc. Ieri m-am înfățișat dinaintea ei ca un... erou... iar acum, hm! De

fapt, e-o porcărie că am ajuns în halul ăsta. Casa mi-e de-o mizerie lucie. Și am avut curajul să merg ieri la dineu cu hainele astea! Ce să mai zic de canapeaua, de sub mușamaua căreia ies bucăți de burete? Dar halatul, cu care nu mă pot acoperi! Ce zdrențe... Și ea o să vadă toate astea; și pe Apollon o să-l vadă. Precis că măgarul o s-o jignească. O să-i caute nod în papură ca să-m i facă o bădărănie. Iar eu, se înțelege, după cum îmi e obiceiul, o să fiu laș, o să-ncep să umblu cu pași mărunți prin fața ei, să mă înfășor în pulpanele halatului, o să-ncep să zâmbesc, o să spun minciuni. Ptiu, mare porcărie! Și încă nu asta-i marea porcărie! Nu, aici sunt lucruri mai grave, mai urâte, mai abjecte, da, mai abjecte! Și iarăși, iarăși va trebui să-mi pun pe față masca asta necinstită, mincinoasă...“

Ajungând la acest gând, am explodat:

„De ce să fie necinstită? Care necinstită? Ieri am vorbit sincer. Mi-aduc aminte că și-n sufletul meu era un sentiment adevărat. Am vrut să trezesc în ea sentimente nobile... și, dacă a plâns puțin, asta-i bine, o să aibă un efect benefic...“

Totuși nu reușeam să mă liniștesc nicidecum.

Toată seara, după ce m-am întors acasă, când trecuse de-acum de ora nouă și, conform calculelor mele, Liza nu mai putea veni, parcă o vedeam totuși în fața ochilor și, mai cu seamă, mi-o aminteam într-una și aceeași poziție. Din toată ziua precedentă îmi revenea în minte cu deosebită claritate: atunci când am iluminat camera cu chibritul și i-am văzut fața palidă, schimonosită, cu privirea de muceniță. Și în clipa aceea, ce jalnic, ce nefiresc, ce strâmb era zâmbetul întipărit pe fața ei! Însă pe-atunci încă nu știam că până și peste cincisprezece ani mi-o voi închipui pe Liza tot așa, cu zâmbetul acela jalnic, strâmb, inutil, pe care-l avusese în clipa aceea.

A doua zi eram de-acum gata să consider că toate sunt niște inepții, nervi care au luat-o razna și, în primul rând - o *exagerare*. Fusesem întotdeauna conștient de această

coardă slabă a mea și uneori mă temeam foarte tare de ea: „exagerez totul și tocmai de asta calc pe alături“ îmi repetam în fiecare oră. Dar, de altfel, „de altfel, Liza va veni“ - iată refrenul cu care se încheiau toate reflecțiile mele de atunci. Eram atât de neliniștit, încât uneori simțeam că turbez. „Va veni! Va veni negreșit! exclamam eu, umblând repede prin cameră. Poate nu astăzi, însă mâine va veni, mă va găsi până la urmă! Așa-i afurisitul de romantism al tuturor acestor *inimi curate*! Ah, mârșăvie, ah, perfidie, ah, mărginire a tuturor acestor «infecte suflete sentimentale»! Ei, cum să nu înțelegi, cum, adică, să nu înțelegi!...“ Dar aici mă opream, chiar foarte încurcat.

„Și, mă gândeam eu în treacăt, ce puține, ah, ce puține cuvinte mi-au trebuit, ce idilă de tot nimicul (și încă o idilă prefăcută, livrescă, studiată) ca să întorc pe dos, la repezeală, un suflet omenesc. Mare lucru și virginitatea, glia prielnică!“

Câteodată îmi trecea prin minte să mă duc chiar eu la ea, „să-i povestesc tot“ și s-o înduplec să nu vină. Dar în aceste momente, la acest gând, se stârnea în mine o furie atât de mare, încât, pare-mi-se, aș fi fost în stare s-o zdrobesc pe „blestemata“ de Liza, dacă s-ar fi nimerit prin preajmă, aș fi jignit-o, aș fi insultat-o, aș fi alungat-o, aș fi lovit-o!

Totuși, trecură o zi, două, trei, ea nu mai venea, și eu începusem să mă liniștesc. Mă înviorам și mă înseninam mai ales după ora nouă, uneori chiar începeam să visez și încă destul de dulce. „Bunăoară, o salvez pe Liza tocmai prin faptul că mă vizitează și eu îi vorbesc... O cultiv, o educ. În cele din urmă, observ că mă iubește, mă iubește cu patimă. Mă prefac a nu înțelege (de fapt, nu-mi dau seama de ce mă prefac; probabil, așa, de frumusețea gestului). În sfârșit ea, tulburată cu totul, frumoasă, tremurând și plângând, se aruncă la picioarele mele și-mi spune că sunt salvatorul ei, că mă iubește mai presus de

orice pe lume. Mă arăt uimit, dar… «Liza, îi zic, chiar crezi că nu ți-am remarcat dragostea? Am văzut, am ghicit totul, dar n-am îndrăznit să atentez primul la inima ta, pentru că aveam influență asupra ta și m-am temut că tu, din recunoștință, îți vei impune cu forța să răspunzi iubirii mele, că îți vei provoca silnic în suflet un sentiment pe care, poate, nu-l ai, lucru pe care eu nu l-am vrut pentru că ar fi… un despotism… N-ar fi fost delicat (ei bine, într-un cuvânt, o luam razna prin cine știe ce subtilități europene, *à la* George Sand, inexplicabil de fine…) Dar acum, acum ești a mea, ești creația mea, ești pură, superbă, ești splendida mea soție.»

Și-n casa mea, cu fruntea sus
Tu intră liberă, stăpână! [29]

Apoi începem să trăim omenește, călătorim în străinătate etc., etc. Într-un cuvânt, ajungeam să mi se facă mie însumi rușine și sfârșeam prin a mă lua singur peste picior, scoțându-mi limba în oglindă.

„Păi nici n-o s-or lase pe «ticăloasă»! îmi ziceam. Pare-mi-se că patroana nu le prea dă voie să se plimbe, mai ales seara (nu știu de ce mi se părea că trebuia să vină neapărat seara, exact la ora șapte). De altfel, mi-a spus că încă nu s-a înrobit de tot, că are un statut special, așa că, hm! La naiba, va veni, negreșit va veni!“

Bine măcar că între timp mă distrăgea Apollon cu mitocăniile lui. Mă făcea să-mi pierd și ultima picătură de răbdare! Era ciuma mea, flagelul prăvălit de Providență asupra mea. Mă ciorovăiam mereu, de Câțiva ani, și-l uram. Doamne, ce mult îl uram! Cred că n-am mai urât pe nimeni în viață așa cum îl uram pe el, mai ales în anumite momente. Era un om în vârstă, sobru, care se mai îndeletnicea și cu croitoria. Nu știu de ce, însă, mă disprețuia, întrecea chiar orice măsură cu disprețul și se

[29] Finalul poeziei lui Nekrasov, plasată ca moto la partea a doua a prezentei opere.

uita la mine de sus, insuportabil de sus. De altfel, privea de sus pe oricine. Era de-ajuns să-i vezi țeasta blondă, părul lins, moțul pe care și-l înfoia pe frunte și și-l ungea cu untdelemn, gura cu buzele țuguiate într-un triunghi, și simțeai deja că ai dinaintea ta o ființă care nu se îndoia niciodată de sine. Era pedant în cel mai înalt grad, cel mai mare pedant din Câți mi-a fost dat să întâlnesc pe lume; și, pe deasupra, avea un amor propriu cum poate numai lui Alexandru Macedon i-ar fi stat bine. Era îndrăgostit de fiecare nasture al lui, de fiecare unghie, îndrăgostit cu adevărat, ceea ce se vedea din prima clipă! Se purta cu mine întru totul despotic, vorbea extrem de puțin cu mine și, dacă se întâmpla să-mi arunce o privire, aceasta era fermă, maiestuos de înfumurată și permanent batjocoritoare, ceea ce mă făcea câteodată să turbez de furie. Slujba și-o făcea cu aerul că-mi acordă cea mai mare favoare. De altminteri, nu făcea pentru mine aproape nimic și nici măcar nu se socotea câtuși de puțin obligat să facă ceva. Nu mai încape nici o îndoială că mă socotea prostul proștilor din lumea asta și dacă „mă ținea pe lângă el“, o făcea numai și numai pentru că putea căpăta de la mine simbrie în fiecare lună. Era de acord „să nu facă nimic“ la mine pentru șapte ruble pe lună. Multe păcate mi se vor ierta pentru el. Uneori ajungeam să-l urăsc atât de tare, încât tremuram de furie numai văzând cum pășește. Dar mai ales mă scârbea vorbirea lui peltică. Avea limba un pic mai lungă decât trebuie sau cam așa ceva și, din această pricină, șuiera și sâsâia mereu, lucru cu care, pare-mi-se, se mândrea grozav, închipuindu-și că-i conferea extrem de multă demnitate. Vorbea încet, măsurat, punându-și mâinile la spate și plecându-și ochii în pământ. Cel mai mult mă înfuria când, uneori, începea să citească *Psaltirea*, în cotlonul lui, despărțit de camera mea printr-un perete de scânduri. Multe lupte am avut de îndurat din pricina acestei lecturi. Însă lui îi plăcea grozav de mult să citească seara, cu voce scăzută și monotonă, îngânată, ca și cum s-

ar fi aflat la căpătâiul unui mort. Curios e că până la urmă aici a ajuns: acum se tocmește ca să citească *Psaltirea* pentru morți și, totodată, extermină șobolani și face vacs. Dar pe-atunci nu-l puteam alunga, de parcă ar fi fost contopit chimic cu viața mea. Pe deasupra, nici în ruptul capului nu s-ar fi lăsat înduplecat să plece din casa mea. Mi-era imposibil să locuiesc în *chambres garnies*[30], apartamentul era palatul meu, găoacea mea, carapacea mea, în care mă ascundeam de restul umanității, iar Apollon, naiba mai știe de ce, mi se părea a aparține acestui apartament, așa că timp de șapte ani nu i-am putut face vânt.

Bunăoară, era imposibil să-l amân cu plata simbriei măcar două-trei zile. Ar fi ieșit o istorie, de n-aș mai fi știut cum să mă descâlcesc din ea. Dar în zilele acelea eram atât de pornit împotriva tuturor, încât - nici eu nu știu de ce și pentru ce - m-am hotărât *să-l pedepsesc* pe Apollon și să-l mai amân cu plata simbriei încă două săptămâni. Demult, de vreo doi ani, aveam de gând s-o fac, numai ca să-i demonstrez că nu trebuie să-ndrăznească s-o facă pe grozavul cu mine și că, dacă am eu chef, pot oricând să nici nu-i plătesc simbrie. Mi-am propus să nu-i spun nimic și chiar să nu aduc dinadins vorba de asta, ca să-i înfrunt mândria și să-l silesc să pomenească el primul despre simbrie. Atunci voi scoate șapte ruble din sertar, îi voi arăta că le am și că intenționat le-am pus deoparte, dar că, „nu vreau, pur și simplu nu vreau să-i dau simbria, nu vreau pentru că *așa vreau eu*“, pentru că „asta mi-e voia de stăpân“, din cauză că nu-i respectuos, din cauză că-i mitocan, dar că, dacă mă roagă respectuos, poate mă îmbunez și-l plătesc; dacă nu, o să mai aștepte încă două săptămâni, o să aștepte și trei, o lună întreagă o să aștepte...

Însă tot el a biruit, cu toată încrâncenarea mea. N-am rezistat nici patru zile. A început ca întotdeauna în

[30] Camere mobilate (pentru închiriat) (fr.).

asemenea cazuri, pentru că mai fuseseră cazuri din acestea, mai existaseră încercări (și, notez, știam totul dinainte, îi cunoșteam pe dinafară tactica ticăloasă); începea prin a mă ținti din când în când cu o privire extrem de severă, necoborându-și-o câteva minute la rând, mai ales când intram sau când ieșeam din casă. Dacă, de pildă, rezistam și mă prefăceam că nu-i observ privirile, ca și altădată, tăcut, trecea la celelalte torturi. Se întâmpla că, deodată, hodoronc-tronc, intra lin și neauzit în cameră, în timp ce eu citeam sau mă plimbam încoace și încolo, se oprea lângă ușă, își punea o mână la spate, își împingea un picior înainte și mă ținea cu o privire care nu mai era doar severă, ci de-a dreptul disprețuitoare. Dacă-l întrebam ce vrea, nu-mi răspundea nimic, continua să se uite în ochii mei încă vreo câteva secunde, apoi, strângându-și buzele într-un chip aparte, cu o expresie semnificativă, se răsucea încet în loc și ieșea agale din cameră. Peste două ore iar intra pe neașteptate și mi se înfățișa în același fel. Se întâmpla că, turbat de furie, îl întrebam ce poftește sau, pur și simplu, îmi ridicam, brusc și poruncitor, capul, începând să-l privesc și eu drept în ochi. Ne uitam așa, unul la altul, cam două minute; apoi, încet și plin de importanță, îmi întorcea spatele și ieșea din nou pentru alte două ore.

Dacă nici după asta nu-mi veneau mințile la cap și continuam să mă răzvrătesc, începea dintr-o dată să ofteze privindu-mă, să ofteze prelung, adânc, ca și cum prin acest oftat mi-ar fi măsurat întreaga adâncime a prăbușirii mele morale și, firește, sfârșea prin a mă birui cu totul: turbam, zbieram, dar eram totuși nevoit să cedez în problema care-l interesa pe el.

Acum, de îndată ce începuseră obișnuitele manevre cu „privirile severe“, mi-am ieșit din fire și, înfuriat, m-am năpustit asupra lui. Eram prea scos din sărite și fără asta.

— Stai! am strigat eu cu frenezie, pe când el se răsucea încet și tăcut, cu o mână pusă la spate, ca să se retragă în

camera lui. Stai! Întoarce-te, întoarce-te, îți zic! Cred că mă răstisem la el atât de nefiresc, încât s-a întors și, oarecum mirat, a început să mă măsoare din ochi. De altminteri, continua să nu-mi spună o vorbă, ceea ce mă exaspera.

— Cum îndrăznești să intri la mine fără să-ți ceri voie și să te holbezi așa la mine? Răspunde!

Însă, privindu-mă calm vreo jumătate de minut, el dădu iarăși să se răsucească.

— Stai! am zbierat eu, repezindu-mă după el. Nu te mișca din loc! Așa. Acum răspunde: ce-ai vrut să vezi, intrând?

— Dacă acușilea vrei să-mi poruncești ceva, treaba mea-i să fac, răspunse el, după încă un moment de tăcere, sâsâind încet și măsurat, ridicându-și sprâncenele și aplecându-și calm capul de pe un umăr pe celălalt; și toate astea cu un calm îngrozitor.

— Nu asta, nu asta te întreb, călăule! am strigat eu, tremurând de furie. Îți spun eu, călăule, de ce vii aici: vezi că nu-ți dau simbria, ești mândru și nu vrei să te ploconești, să mă rogi și de asta vii - ca să mă pedepsești, să mă chinuiești cu privirile tale prostești și nu bă-nu-ieși, călăule, ce prostie-i asta, ce prostie, prostie, prostie!

Tăcut, el dădu iarăși să se răsucească, dar eu m-am agățat de el.

— Ascultă, i-am strigat. Vezi, uite banii, uite-i! (I-am scos din sertar.) Șapte ruble, toate, dar n-o să le capeți, n-o să le ca-peți până când n-o să vii, respectuos și cu fruntea plecată, să-mi ceri iertare. Ai auzit?

— Asta nu se poate! mi-a răspuns el cu nefirească siguranță de sine.

— Se poate! i-am strigat. Îți dau cuvântul meu că așa va fi!

— N-am de ce să-mi cer iertare de la dumneata, continuă el, de parcă nici nu mi-ar fi auzit țipetele. Pentru că

dumneata ești cel care m-a făcut „călău“ și pentru asta pot să te reclam oricând la poliție.

— Du-te! Reclamă-mă! am zbierat eu. Du-te chiar acum, în minutul, în secunda asta! Oricum ești călău! călău! călău! Însă el doar m-a privit, apoi mi-a întors spatele și, fără să-mi mai asculte țipetele prin care-l chemam înapoi, a intrat agale în camera lui, fără a mai întoarce capul.

„Dacă nu era Liza, nu s-ar fi întâmplat nimic din toate astea!“ mi-am zis în sinea mea. Apoi, după ce am stat pe loc cam un minut, grav și solemn, dar cu inima bătându-mi când mai încet, când mai repede, m-am dus în odaia lui, îndărătul peretelui de scânduri.

— Apollon, i-am spus eu încet, tărăgănat, dar simțind că mă înăbuș. Chiar acum, fără întârziere, du-te după comisar!

Între timp el apucase să se așeze la masa lui, își pusese ochelarii pe nas și începuse să coasă ceva. Dar, auzindu-mi porunca, a pufnit dintr-o dată în râs.

— Acum, în clipa asta, du-te! Du-te, du-te, nici nu-ți imaginezi ce se întâmplă dacă nu te duci!

— Chiar că nu ești în toate mințile, observă el fără să-și ridice măcar capul, sâsâind tot atât de rar și continuând să-și bage ața în ac. Unde s-a mai pomenit să vrea cineva să se pârască singur la poliție? Și dacă vrei să mă sperii, te bucuri degeaba, pentru că n-o să se întâmple nimic.

— Du-te! am urlat, înșfăcându-l de umăr. Simțeam că-s gata să-l lovesc.

Și n-am auzit cum în clipa aceea s-a deschis încet ușa de la vestibul și a intrat cineva, care s-a oprit și a început să ne măsoare cu nedumerire din ochi. M-am uitat peste umăr, am înlemnit de rușine și m-am repezit în camera mea. Acolo, apucându-mă de păr cu amândouă mâinile, mi-am lipit capul de perete și am încremenit în această poziție.

Peste vreo două minute se auziră pașii domoli ai lui Apollon.

— A venit *una* care întreabă de dumneata, spuse el, privindu-mă deosebit de sever, apoi se dădu deoparte și-i făcu loc Lizei să treacă. Nu voia să plece și ne privea în batjocură.

— Du-te! Du-te! i-am dat eu comanda, zăpăcit de tot. În clipa aceea ornicul meu s-a sforțat, a hârâit și a bătut ora șapte.

~ IX ~

Și-n casa mea, cu fruntea sus
Tu intră liberă, stăpână!

(Din poezia aceluiași autor)

Stăteam în picioare în fața ei, zdrobit, făcut de rușine, dezgustător de fâstâcit și, pare-mi-se, zâmbeam, încercând din răsputeri să mă acopăr cu pulpanele halatului meu vătuit, jerpelit - exact cum, cu puțin timp înainte, într-un moment de depresiune sufletească, îmi imaginasem că se va întâmpla. După ce-a stat pe capul nostru vreo două minute, Apollon plecase, dar eu nu mă simțeam mai ușurat. Cel mai rău era că și ea se fâstâcise subit într-un hal la care nu m-aș fi așteptat.

— Ia loc, i-am spus eu mașinal și i-am împins un scaun lângă masă, iar eu m-am așezat pe canapea. Docilă, ea s-a așezat imediat, privindu-mă cu ochii mari și așteptând în mod evident ceva de la mine. Tocmai această naivitate a așteptării m-a înfuriat, dar mă stăpâneam.

Ar fi fost cazul să se străduiască a nu observa nimic, ca și cum toate ar fi fost obișnuite, dar ea... Și am simțit vag că-mi va plăti scump *pentru toate astea*.

— M-ai surprins într-o situație ciudată, Liza, am început eu, bâlbâindu-mă și știind că tocmai așa n-ar trebui să

încep. Nu, nu, să nu-ți închipui mai știu eu ce! am strigat, văzând-o că roșește brusc. Nu mi-e rușine de sărăcia mea... Dimpotrivă, sunt mândru de ea. Sunt sărac, dar curat... Se poate să fii sărac și curat, am bâiguit eu. De fapt... vrei un ceai?

— Nu... dădu ea să refuze.

— Stai puțin!

Am sărit de pe canapea și am dat fuga la Apollon. Doar trebuia să dispar undeva.

— Apollon, i-am șoptit eu cu o grabă înfrigurată, aruncându-i pe masă cele șapte ruble pe care le ținusem tot timpul în pumnul strâns, ia-ți simbria; vezi și tu, ți-o dau; în schimb, ești obligat să mă salvezi; adu imediat de la bodegă niște ceai și zece pesmeți. Dacă nu vrei să te duci, mă nenorocești! Nu știi ce femeie e... Ea e totul! Poate că-ți închipuiești ceva... Dar nu știi ce femeie e!

Apollon, care se și apucase de lucru și își pusese ochelarii, fără să-și lase acul jos, s-a uitat mai întâi pieziș la bani; apoi, fără să-mi acorde nici o atenție și nerăspunzându-mi nimic, a continuat să-și facă de lucru cu ața pe care încă nu apucase s-o treacă prin urechile acului. Am așteptat vreo trei minute, în picioare, cu brațele încrucișate *à la* Napoleon. Tâmplele îmi erau umede de transpirație; simțeam că sunt palid la față. Dar, slavă Domnului, pesemne că, uitându-se la mine, i s-a făcut milă. Terminând cu ața lui, s-a ridicat încet de pe scaun, a împins scaunul încet, și-a scos încet ochelarii, a numărat încet banii și, în cele din urmă, a ieșit încet din cameră, întrebându-mă peste umăr dacă să ia o porție întreagă. Întorcându-mă la Liza, mi-a venit o idee: ce-ar fi să fug așa cum sunt, în halat, unde-oi vedea cu ochii și pe urmă - fie ce-o fi?

M-am așezat din nou. Fata mă privea neliniștită. Câteva minute am tăcut amândoi.

— Îl omor! am strigat eu deodată, bătând cu pumnul în masă atât de tare, încât din călimară săriră stropi.

— Vai, cum poți vorbi așa? strigă ea, cutremurată.

— Îl omor, îl omor! zbieram eu, bătând în masă, înfuriat la culme, dar în același timp dându-mi foarte bine seama ce prostie e din partea mea să fiu atât de furios.

— Nu știi, Liza, ce înseamnă călăul ăsta pentru mine. E călăul meu... Acum s-a dus după pesmeți; el...

Și deodată m-au podidit lacrimile. Aveam o criză. Mi-era tare rușine printre sughițurile de plâns; dar nu mă mai puteam stăpâni.

Ea s-a speriat. „Ce-i cu dumneata! Ce-i cu dumneata!“ striga mereu, agitându-se împrejurul meu.

— Apă, dă-mi niște apă, de-acolo! bâiguiam eu cu vocea slăbită, dându-mi, de fapt, prea bine seama că m-aș putea lipsi de apă și că nu-i nevoie să bâiguiesc cu vocea slabă. Dar, cum se zice, *mă dădeam în spectacol* ca să salvez aparențele, deși criza era veritabilă.

Mi-a dat apă, privindu-mă pierdută. În momentul acela Apollon a adus ceaiul. Brusc, mi s-a părut că ceaiul acela obișnuit și prozaic este groaznic de indecent și mizerabil după tot ce-a fost; am roșit. Liza se uita la Apollon și chiar părea speriată. Acesta a ieșit fără să ne arunce măcar o privire.

— Liza, mă disprețuiești? am întrebat, privind-o în ochi și tremurând de nerăbdare să aflu ce gândește.

Era fâstâcită și n-a fost în stare să răspundă nimic.

— Bea-ți ceaiul! am spus eu înciudat. Mi-era necaz pe mine însumi, însă, firește, ea trebuia să plătească oalele sparte. O furie grozavă împotriva ei începu brusc să fiarbă în inima mea; cred că eram în stare s-o omor. Ca să mă răzbun pe ea, m-am jurat în gând să nu scot o vorbă pe toată durata vizitei ei. „Din pricina ei s-a iscat totul“, mi-am zis.

Tăcerea noastră ținea deja de cinci minute. Ceștile cu ceai rămăseseră pe masă; nu ne atingeam de ele: ajunsesem atât de departe, încât, într-adins nu voiam să-mi beau ceaiul ca s-o fac să se simtă și mai prost; iar ea se

jena să înceapă discuția. De câteva ori, cu tristă nedumerire, s-a uitat la mine. Eu tăceam cu încăpățânare. Principalul mucenic eram, firește, eu însumi, pentru că eram pe deplin conștient de dezgustătoarea josnicie a prostiei mele dușmănoase și, în același timp, nicidecum nu mă puteam abține.

— De-acolo... vreau... să plec de tot, dădu ea să înceapă, ca să rupă într-un fel tăcerea, dar, biata de ea, tocmai de asta nu trebuia să aducă discuția în această clipă și așa stupidă, cu un om și așa stupid, cum eram eu. Până și inima mea începu să geamă de milă pentru stângăcia și sinceritatea ei inutilă. Dar ceva infam reprimă imediat în mine toată mila; chiar mă întărâtă și mai mult: ducă-se toate la naiba! Mai trecură încă cinci minute.

— Nu cumva te deranjez? începu ea sfios, de-abia auzit și dădu să se ridice.

Însă, de îndată ce am văzut această primă scânteie de demnitate jignită, am început să tremur de furie și m-am dezlănțuit.

— De ce ai venit la mine? Ia spune! am început eu, înăbușindu-mă și chiar nemaiținând cont de ordinea logică a gândurilor mele. Voiam să spun totul dintr-o dată, dintr-o suflare; nici măcar nu-mi puneam problema cu ce să încep.

— De ce ai venit? Răspunde! Răspunde! am strigat eu, de-abia păstrându-mi luciditatea. Îți spun eu, drăguțo, de ce ai venit. Ai venit pentru că ți-am spus atunci *vorbe miloase*. Așa că te-ai înduioșat și ți-a venit iar pofta de *vorbe miloase*. Află dar, află că atunci mi-am râs de tine! Și acum râd. De ce tremuri? Da, am râs! Înainte de a te întîlni, mă jigniseră cei cu care luasem dineul, chiar cei care au sosit atunci înaintea mea. Venisem ca să-l burdușesc în bătaie pe unul dintre ei, pe ofițer; dar n-am apucat, nu i-am mai găsit acolo; așa că trebuia să-mi vărs pe cineva supărarea, să-mi fac cheful, s-a întâmplat să dau de tine și asupra ta mi-am deșertat răutatea, mi-am bătut joc de tine. Fusesem umilit, voiam să umilesc și eu pe

cineva; făcuseră din mine o cârpă de șters picioarele, voiam și eu să-mi arăt puterea... Asta a fost, doar nu ți-ai închipuit că am venit înadins ca să te salvez pe tine? Asta ți-ai închipuit? Asta ai crezut?

Știam că, poate, ea se va încurca și nu va înțelege amănuntele; dar știam și că va înțelege foarte bine esențialul. Chiar așa a fost. S-a făcut albă la față ca varul, a vrut să spună ceva, buzele i s-au crispat dureros; însă a căzut pe scaun ca și cum i-ar fi dat cineva cu toporul în cap. Și pe urmă, în timp ce mă asculta, a rămas cu gura căscată, cu ochii mari și tremurând de-o spaimă cumplită. Cinismul, cinismul vorbelor mele o strivise...

— Să te salvez! am continuat eu, sărind de pe scaun și alergând încoace și încolo prin fața ei. De la ce să te salvez? Poate că sunt chiar mai rău decât tine. De ce nu mi-ai strigat de la obraz atunci, când îți dădeam povețe: „Da' tu ce cauți aici, mă rog? Ai venit să-mi ții lecții de morală?" De putere, de putere aveam nevoie atunci, de joc aveam nevoie, țineam morțiș să te văd plângând, înjosită, isterizată - iată de ce aveam nevoie atunci! Ai văzut doar că nici eu n-am rezistat până la capăt, pentru că-s un om de nimic, m-am speriat și naiba știe cum s-a făcut că, din prostie, ți-am dat adresa. Păi încă nici nu apucasem bine să ajung acasă și mă blestemam de mama focului pentru că ți-am dat adresa. Te și uram pentru că te-am mințit. Așa-s eu: îmi place să mă joc cu vorbele, să-mi împuiez capul cu visări, dar în realitate, știi ce: să vă ia dracul pe toți, uite ce-i! Am nevoie de liniște. Pentru ca să fiu lăsat în pace, aș fi în stare să vând toată lumea, chiar acum, pe o copeică. Să se dărâme lumea sau eu să nu-mi beau ceaiul? Dacă-i pe-așa, zic: dărâme-se lumea, dar eu să-mi pot bea ceaiul întotdeauna. Știai asta ori nu? Uite, eu știu că sunt un nemernic, un ticălos, un egoist, un leneș. Și trei zile am tremurat de teamă că o să vii. Știi ce m-a neliniștit mai ales în aceste trei zile? Faptul că atunci am făcut-o pe eroul în fața ta și că o să mă vezi în halatul ăsta zdrențuit, o să-ți

dai seama că-s calic și respingător. Ți-am spus mai înainte că nu mi-e rușine de sărăcia mea; află că mi-e rușine, mai mult decât orice mi-e rușine, mă tem mai mult decât orice, mai mult decât dacă aș fura, pentru că-s atât de vanitos, de parcă aș fi fost jupuit de piele și m-ar durea atingerea aerului. Nu-mi vine-a crede că încă nu ți-ai dat seama că nu te voi ierta niciodată pentru că m-ai găsit în halatul ăsta, repezindu-mă, ca un cățeluș rău, la Apollon. Ia te uită: mântuitorul, fostul erou, se repede, ca o potaie parșivă, flocoasă, la lacheul lui, iar lacheul își râde de el! N-o să-ți iert niciodată nici lacrimile mele de adineaori, când, ca o muiere făcută de ocară, nu mi-am putut stăpâni plânsul în fața ta! Nici mărturisirile pe care ți le fac acum tot *ție* n-o să ți le iert niciodată! Da, tu, numai tu trebuie să dai socoteală pentru tot, pentru că tu mi te-ai nimerit în cale, pentru că sunt un ticălos, pentru că sunt viermele cel mai scârbos, cel mai caraghios, cel mai meschin, cel mai prost, cel mai invidios dintre toți viermii, care nu-s câtuși de puțin mai buni ca mine, dar - naiba știe de ce! - nu se fâstâcesc niciodată; pe când eu o să primesc toată viața bobârnace de la fel de fel de lepădături: și ăsta mi-e caracterul! Nu mă privește că tu n-ai cum înțelege toate astea! Și de ce, de ce m-ar durea pe mine în cot dacă o să crăpi sau nu acolo? Nu-ți dai seama că, după ce ți-am spus toate astea, o să te urăsc și pentru că ai fost aici și ai ascultat? Doar omul se exprimă astfel numai o dată în viață, ba încă și-atunci e cuprins de isterie!... Ce mai vrei? De ce, după toate astea, mai stai în fața mea și mă chinuiești, de ce nu pleci?

Dar în acest moment s-a întâmplat deodată ceva ciudat.

Mă obișnuisem până într-atât să gândesc și să-mi imaginez totul cum scrie la carte, ca și cum toată lumea ar fi exact așa cum am făurit-o eu în visele mele, încât nici nu mi-am dat seama din prima clipă că se întâmplă ceva ciudat. Și iată ce s-a întâmplat: Liza, jignită și călcată în picioare, a înțeles infinit mai mult decât îmi imaginam eu.

Din toate acestea a înțeles ceea ce femeia, dacă iubește sincer, înțelege întotdeauna de la bun început și anume: că eu însumi sunt nefericit!

Sentimentului de spaimă și jignire întipărit pe fața ei îi luă locul o mirare amară. Iar când m-am categorisit singur drept nemernic și ticălos și când mi-au dat lacrimile (debitasem toată tirada cu lacrimi în ochi), toată ființa ei păru cutremurată de convulsii. Voia să se ridice și să mă oprească; iar când am terminat, nu a dat importanță țipetelor mele: „De ce ești aici, de ce nu pleci?“, ci faptului că, probabil, mi-a venit foarte greu să rostesc aceste cuvinte. Era și timorată, biata de ea; se considera infinit mai prejos decât mine; cum să se înfurie, cum să se supere? Deodată a sărit de pe scaun cu un avânt de nestăvilit și, avântată cu toată ființa ei spre mine, dar încă timidă și neîndrăznind să se clintească din loc, își întinse mâinile spre mine... Atunci și inima mea s-a înmuiat de tot. Atunci Liza s-a repezit brusc spre mine, mi-a înlănțuit gâtul cu brațele și a izbucnit în plâns. N-am mai rezistat nici eu și am început să plâng cum nu mai plânsesem niciodată până atunci.

— Nu sunt lăsat... Nu pot fi... bun! de-abia am reușit să spun, apoi am ajuns până la canapea, m-am prăbușit pe ea cu fața în jos și, cuprins de-o adevărată isterie, am plâns cu hohote un sfert de oră. Ea s-a lipit de mine, m-a îmbrățișat și a încremenit așa.

Partea proastă era că, totuși, isteria trebuia să-mi treacă odată și-odată. Și iată-mă (știu că scriu un adevăr dezgustător) zăcând cu fața în jos pe canapea, trîntit de lipcă și cu fața înfundată în prăpădita mea de pernă de piele, am început să simt câte puțin, de departe, fără voie, dar implacabil, că acum îmi va fi jenă să-mi salt capul și s-o privesc pe Liza în ochi. De ce-mi era rușine? Nu știu, dar îmi era rușine. Pe deasupra, în mintea mea tulburată, a fulgerat ideea că rolurile noastre s-au inversat definitiv, că acum ea era eroina, iar eu eram o creatură la fel de umilită

și zdrobită cum fusese ea în fața mea atunci, noaptea, cu patru zile în urmă... Și toate astea mi-au trecut prin cap încă din momentul când zăceam cu fața în jos pe canapea!

Dumnezeule! Oare o invidiam atunci?

Nu știu, nici până acum nu mi-am putut da seama, însă atunci, desigur, înțelegeam lucrurile și mai puțin decât acum. Știu că nu pot trăi fără să-mi manifest puterea, fără să fiu tiranul cuiva... Dar... dar reflecțiile nu explică nimic și, în consecință, n-are rost să-mi duc reflecțiile mai departe.

Totuși, mi-am învins jena și am ridicat puțin capul; oricum, tot trebuia să-l ridic odată și-odată... Ei bine, și acum sunt convins: tocmai din cauză că-mi era rușine s-o privesc, deodată, în inima mea s-a aprins și a răbufnit un alt sentiment... sentimentul dominației și al posesiunii. Ochii mi-au scânteiat de patimă și i-am strîns mâinile cu putere. Cât o uram și cât o doream în clipa aceea! Un sentiment îl amplifica pe celălalt. Aproape că semăna a răzbunare!... Mai întâi pe fața ei păru să treacă o umbră de nedumerire, chiar parcă de spaimă, dar numai pentru o clipă. Mă îmbrățișă frenetic și fierbinte.

~ X ~

Peste un sfert de oră, cuprins de o nerăbdare turbată, alergam încoace și încolo prin cameră, mă apropiam de peretele de scânduri și, printr-o crăpătură, o urmăream pe Liza. Stătea în genunchi pe dușumea, cu capul pus pe marginea patului și, probabil, plângea. Dar nu pleca și tocmai asta mă scotea din sărite. De-acum știa totul. O jignisem definitiv, dar... n-are rost să povestesc. Își dăduse seama că elanul pasiunii mele fusese într-adevăr o răzbunare, o nouă umilire a ei și că urii mele de dinainte, care era aproape fără obiect, i se adăugase de-acum ura mea *personală, invidioasă* față de ea... De fapt, nu susțin că

ea a înțeles totul exact; în schimb, înțelesese că eu sunt un om mârșav și, mai ales, că nu-s capabil s-o iubesc.

Știu, mi se va spune că e incredibil, că e incredibil ca un om să fie atât de rău, de prost ca mine; se va spune, poate, că a fost incredibil să n-o îndrăgesc sau măcar să-i prețuiesc dragostea. De ce să fie incredibil? În primul rând, n-o mai puteam îndrăgi, deoarece, repet, pentru mine a iubi înseamnă să tiranizez și să domin moral. Toată viața nici măcar nu mi-am putut imagina altfel de dragoste și am ajuns până acolo, încât acum mă gândesc uneori că dragostea constă tocmai în dreptul de a-l tiraniza pe cel pe care îl iubești, drept pe care chiar el ți-l dăruiește de bunăvoie. Nici în visele mele din subterană nu-mi imaginam altfel dragostea, aceasta era pentru mine ca o luptă, o începeam întotdeauna cu ură și sfârșeam cu victoria mea morală, după care habar n-aveam ce să fac cu persoana cucerită. De fapt, nu-i nimic incredibil în asta, dacă izbutisem să ating un asemenea grad de descompunere morală, până-ntr-atâta mă dezobișnuisem de „viața vie“, încât fusesem în stare mai înainte să-i reproșez că a venit la mine ca să asculte „vorbe miloase“; dar nu-mi dădusem seama că nu venise câtuși de puțin ca să asculte vorbe de milă, ci ca să mă iubească, deoarece pentru o femeie învierea este conținută tocmai în dragoste, mântuirea ei de la orice pierzanie și renașterea ei numai în dragoste pot fi aflate. De altminteri, n-o mai uram chiar foarte tare când mă agitam prin cameră și-o pândeam prin crăpătura din paravan. Mi-era doar insuportabil de greu că se afla aici. Voiam să dispară. „Liniște“ îmi doream, doream să rămân singur în subterană. Neobișnuit cu ea, „viața vie“ mă apăsa atât de tare, încât îmi era greu să respir.

Dar mai trecură zece minute și ea tot nu se ridica, parcă uitase de toate. Am avut nerușinarea să ciocănesc încet în paravan, ca să-i aduc aminte... Deodată, a tresărit, s-a ridicat din loc și s-a repezit să-și caute basmaua, pălăria,

haina de blană, parcă vrând să dispară undeva ca să scape de mine... Peste două minute a ieșit încet de după paravanul de scânduri și mi-a aruncat o privire grea. Eu am zâmbit răutăcios, de altminteri forțat, doar *de conveniență* și am întors capul.

— Rămâi cu bine! a spus, îndreptându-se spre ușă.

Brusc, m-am repezit la ea, am înșfăcat-o de mână, i-am desfăcut palma, am pus... și i-am strâns-o la loc. Apoi, m-am răsucit imediat cu spatele și am fugit repede în colțul celălalt al camerei, măcar să nu văd...

Era cât pe ce să mint acum, să scriu că am făcut-o fără să vreau, nedându-mi seama, pierzându-mi capul din prostie. Dar nu vreau să mint și spun de-a dreptul că i-am desfăcut palma și i-am pus în ea... din răutate. Ideea de a face una ca asta îmi venise de când umblam înainte și înapoi prin cameră, iar ea stătea îngenuncheată dincolo de paravanul de scânduri. Dar iată ce pot spune cu siguranță: deși intenționat, n-am făcut totuși din inimă această cruzime, ci m-a împins la asta prostia pe care o aveam în cap. Această cruzime era atât de simulată, atât de cerebrală, atât de plăsmuită, *livrescă*, încât eu însumi n-am rezistat nici un minut - mai întâi m-am retras iute în colț ca să nu văd, iar apoi, cuprins de rușine și disperare, m-am repezit pe urmele ei. Am deschis ușa ce dădea în vestibul și am început să trag cu urechea.

— Liza! Liza! am strigat eu pe casa scării, însă fără curaj, cu jumătate de gură...

N-am primit nici un răspuns, însă mi s-a părut că-i aud pașii pe treptele de jos.

— Liza! am strigat mai tare.

Nici un răspuns. Dar în aceeași clipă am auzit cum, jos, s-a deschis greu, scrâșnind, ușa cu geam care dădea în stradă, după care, trântită cu putere, s-a închis la loc. Bufnitura s-a rostogolit în sus pe scară.

Plecase. Îngândurat, m-am întors în cameră. Mi-era cumplit de greu.

M-am oprit în dreptul mesei, lângă scaunul pe care stătuse ea; priveam în gol. S-a scurs așa un minut, când, dintr-o dată, m-am cutremurat: chiar în fața mea, pe masă, am văzut... într-un cuvânt, am văzut o hârtie albastră de cinci ruble, boțită, aceeași bancnotă pe care, acum câteva minute, i-o îndesasem în palmă. Era bancnota *aceea*; alta nu putea fi; alta nici nu mai era în casă. Deci, când eu mă retrăsesem în colțul celălalt, Liza apucase s-o arunce pe masă.

Ce să zic? Puteam să mă aștept că așa va face. Puteam să mă aștept? Nu. Eram atât de egoist, până-ntr-atâta nu-i respectam pe oameni, încât nici măcar nu-mi imaginasem că va proceda așa. Asta n-am mai suportat-o. Peste o clipă, ca un nebun, m-am îmbrăcat în grabă, am aruncat pe mine ce-am apucat la repezeală și am dat buzna pe scară în urma ei. Când am ieșit în stradă, ea n-avea cum să se îndepărteze mai mult de două sute de pași.

Era liniște, ninsoarea cernea din cer, și fulgii cădeau aproape perpendicular, așternând o pernă pe trotuar și pe strada pustie. Nu se vedea nici un trecător, nu se auzea nici un zgomot. Felinarele clipoceau trist și inutil. Am străbătut în fugă cei două sute de pași până la intersecție și m-am oprit. „Ce drum o fi apucat? Și de ce fug după ea?

De ce? Ca să cad în genunchi în fața ei, să izbucnesc în lacrimi de căință, să-i sărut picioarele, s-o implor să mă ierte! Asta aș fi vrut să fac; mi se rupea inima și niciodată, niciodată nu-mi voi aminti fără durere această clipă. Dar la ce bun? m-am întrebat. Oare n-o voi urî, poate chiar mâine, tocmai pentru că astăzi i-am sărutat picioarele? Parcă sunt în stare s-o fac fericită? Oare astăzi, pentru a suta oară, nu mi-am aflat din nou prețul? Oare n-aș nenoroci-o?“

Stăteam în ninsoare, scrutam ceața tulbure și mă gândeam la asta.

„Și nu-i mai bine, oare nu-i mai bine, mă întrebam eu mai apoi, întors de-acum acasă, înăbușind cu fantezii durerea vie din inimă, nu-i mai bine că duce acum cu ea,

pe vecie, jignirea? Păi jignirea e un fel de purificare; e conștiința cea mai usturătoare și mai dureroasă! Chiar mâine i-aș întina sufletul cu ființa mea și i-aș istovi inima. Pe când jignirea nu va mai muri de-acum niciodată în ființa ei și, oricât de abjectă ar fi mocirla care o așteaptă, jignirea o va înălța și o va purifica... prin ură... hm... poate, și prin iertare... Și, la drept vorbind, o să-i fie oare mai ușor din pricina asta?“

Chiar așa: acum, din partea mea, pun o întrebare superfluă: ce-i preferabil - fericirea ieftină sau suferințele sublime? Ei, ce-i preferabil?

Așa mi se năzărea în seara aceea, stând acasă, aproape doborît de durerea din suflet. Niciodată n-am mai îndurat atâta suferință și atâtea păreri de rău; dar oare, când ieșeam în fugă din apartament, exista vreo îndoială că nu mă voi întoarce acasă de la jumătatea drumului? N-am mai întâlnit-o niciodată pe Liza și n-am mai auzit nimic de ea. Adaug și că pentru mult timp am rămas mulțumit de *fraza* despre foloasele oferite de jignire și ură, cu toate că atunci era cât pe ce să mă îmbolnăvesc de inimă rea.

Chiar și acum, după atîția ani, îmi aduc aminte de toate astea, nu știu cum, parcă prea *penibil*... Acum multe mi le amintesc penibil, dar... n-ar fi bine să-mi închei aici *Însemnările*? Cred că am făcut o greșeală, începând să le scriu. În orice caz, mi-a fost rușine tot timpul cât am scris această *nuvelă*: deci, asta nu mai e literatură, ci o pedeapsă corecțională. Căci, nu-i deloc interesant să înșir lungi povești despre felul cum, bunăoară, mi-am ratat toată viața din pricina descompunerii morale în ungherul meu, din pricina insuficientei comunicări cu lumea, dezobișnuindu-mă de tot ce-i viu și măcinându-mă în subterană cu răutatea mea vanitoasă; într-un roman e nevoie de un erou, iar aici sunt *înadins* adunate toate trăsăturile pentru un antierou și, mai ales, toate astea vor produce impresia cea mai neplăcută cu putință, deoarece ne-am dezobișnuit cu toții de viață, șchiopătăm cu toții în

privința asta, unii mai mult, alții mai puțin. Ne-am dezobișnuit chiar într-o asemenea măsură, încât simțim uneori un fel de dezgust față de adevărata „viață vie“ și de aceea nici nu suportăm să ne amintească cineva de ea. Doar am ajuns până acolo, încât adevărata „viață vie“ mai că n-o considerăm drept o muncă, aproape un fel de slujbă și suntem de acord cu toții, în sinea noastră, că tot mai bine e ca din carte. Și la ce bun ne frământăm câteodată, la ce bun ne facem de cap, ce tot vrem? Nici noi nu știm. Tot nouă ne-ar fi mai rău dacă ne-ar fi satisfăcute toanele. Ia încercați, ia dați-ne, bunăoară, mai multă independență, dezlegați-i mâinile oricăruia dintre noi, lărgiți-i sfera de activitate, slăbiți-ne tutela și noi... păi vă încredințez: imediat ne vom ruga să fim luați iarăși sub tutelă. Știu că, poate, Domniile Voastre vă veți supăra pentru asta pe mine, veți începe să țipați și să bateți din picioare: „Pasămite, vorbește numai de dumneata și de *misères* din subterana dumitale și să nu îndrăznești să spui: «noi toți»“. Dați-mi voie, domnilor, doar să mă justific prin această *toțime*. În ce mă privește, în viața mea n-am făcut decât să împing până la extrem ceea ce Domniile Voastre n-ați îndrăznit să duceți nici până la jumătate, ba încă și lașitatea v-ați luat-o drept prudență, consolându-vă cu asta, amăgindu-vă singuri. Așa că se prea poate ca eu să apar „mai viu“ decât Domniile Voastre. Ia uitați-vă mai cu atenție! Noi nici măcar nu știm unde-o mai fi trăind viul acum, nici ce-i el, nici cum s-o fi numind. Lăsați-ne singuri, fără să avem cartea la îndemână și ne vom încurca imediat, ne vom pierde - nu vom ști la ce să aderăm, la ce să ne conformăm; nu vom ști ce să iubim și ce să urâm, ce să stimăm și ce să disprețuim. Nouă până și oameni ne e greu să fim - oameni cu trup *propriu* și sânge, adevărat; ne e rușine de asta, socotim că-i un lucru de ocară și ne tot încăpățânăm să fim un fel de oameni universali, ceva ce încă nu s-a pomenit. Suntem născuți morți, de fapt de mult nu ne mai naștem din părinți vii și asta ne place din ce în

ce mai mult. Prindem gust. Curând vom scorni o modalitate de a ne naște cumva din idee. Dar ajunge; nu mai vreau să scriu „din Subterană“...

*
* *

De altfel, „însemnările“ acestui paradoxalist nu se sfârșesc aici. N-a rezistat și le-a continuat. Dar și nouă ni se pare că putem pune punct.

CROCODILU L[lxxii]

O întâmplare neobișnuită sau PĂȚANIA DIN PASAJ

poveste adevărată despre un domn de o anumită vârstă și anumită înfățișare, care a fost de viu și pe de-a-ntregul înghițit de un crocodil din Pasaj[lxxiii], precum și despre cele ce au urmat după această întâmplare.

Traducere de
TAMARA GANE

Ohé, Lambert! Où est Lambert?
As-tu vu Lambert? [lxxiv]

I.

Era în anul de grație una mie opt sute șaizeci și cinci, la 13 ianuar curent, orele douăsprezece jumătate fix la amiază, când Elena Ivanovna, consoarta lui Ivan Matveici - eruditul meu prieten, coleg de birou și întrucâtva rudă mai îndepărtată - își exprimă dorința arzătoare de a vedea crocodilul expus, contra taxă, la panorama din Pasaj. S-a potrivit ca tocmai atunci Ivan Matveici să fie în concediu, având, de altfel, în buzunar biletul de călătorie în străinătate (unde se ducea nu atât din motive de sănătate, cât mai cu seamă din dorința de a cunoaște lucruri noi) și ca atare era cu desăvârșire disponibil în acea dimineață. În consecință, nu se împotrivi câtuși de puțin acestei dorințe irezistibile a consoartei sale, ba chiar se entuziasmă și el, îmboldit de curiozitate.

— Strașnică idee! exclamă, plin de încântare, Ivan Matveici. Nu strică de loc să vedem cum arată un crocodil. Unde mai pui că în felul acesta vom avea prilejul chiar aici în țară, înainte de a pleca în Europa, să facem cunoștință mai îndeaproape cu unul din băștinașii ei.

Acestea fiind zise, își luă soția la braț și fără multă zăbavă o porniră spre Pasaj. În ceea ce mă privește, potrivit unei vechi deprinderi, i-am însoțit pe cei doi consorți, în calitatea mea de prieten al casei. Niciodată până atunci nu-l văzusem pe Ivan Matveici într-o dispoziție sufletească atât de senină ca în acea memorabilă dimineață. Cu adevărat: nu e dat omului să știe dinainte ce-l așteaptă!

De cum intrarăm în Pasaj, Ivan Matveici începu să se minuneze de frumusețile clădirii, iar când ajunse în fața menajeriei unde era expus monstrul de curând adus în

capitală, prietenul meu se oferi să plătească și pentru mine crocodilarului cele 25 de copeici - taxa de intrare - lucru care nu i se mai întâmplase vreodată.

Abia intrați într-o încăpere strâmtă, băgarăm de seamă că, în afară de crocodil, mai erau acolo și niște papagali de specie străină - cacadu - precum și vreo câteva maimuțe într-o cușcă vârâtă în fundul unei nișe. Chiar la intrare, de-a lungul peretelui din stânga, era așezat un gogeamite lădoi de tablă, un fel de cadă acoperită cu o împletitură de sârmă groasă, având pe fund, cam de o palmă, un strat de apă. Și uite, acolo, în acea băltoacă zăcea întins crocodilul, mare cât toate zilele și țeapăn ca un buștean, de parcă-și pierduse toate funcțiile biologice în contact cu clima noastră umedă și atât de puțin prielnică străinilor.

În primul moment, ce-i drept, dihania nu ne-a stârnit cine știe ce interes.

— Va să zică așa arată un crocodil! rosti cu glas tărăgănat Elena Ivanovna, vădit dezamăgită. Drept să spun, eu mi-l închipuiam... altfel!

E mai mult decât probabil că și-l închipuise încrustat cu diamante! Proprietarul crocodilului, un neamț, care tocmai ieșise în întâmpinarea noastră, ne măsură cu o privire de-a dreptul semeață.

— Are dreptate, îmi șopti la ureche Ivan Matveici, are dreptate să fie mândru! Știe doar că e singurul om care expune astăzi un crocodil pe teritoriul Rusiei!

Această cugetare pur și simplu neroadă o pun tot pe seama preabunei lui dispoziții, căci, altminteri, Ivan Matveici era mai curând pizmaș din fire.

— Mi se pare că nu e viu crocodilul dumitale! interveni din nou Elena Ivanovna, vădit șocată înfumurarea neamțului, și pentru a-l pune la respect pe acest bădăran, schiță un zâmbet seducător - stratagemă atât de caracteristică femeilor în genere!

— O, *nein*[0], madam! răspunse acesta într-o rusească stâlcită și, dând la o parte împletitura de sârmă plină pe la jumătatea lădoiului, se apucă să zgândăre crocodilul la cap cu un bețișor.

Atunci, dihania vicleană, pentru a-și etala vitalitatea, mișcă ușor labele și coada, ridică botul și scoase un soi de șuierat prelung.

— Ei, hai, nu te supăra, Karlchen! spuse alintător neamțul, satisfăcut în amorul său propriu.

— Ce oribil e crocodilul acesta! Mă înspăimântă, îngână și mai cochet Elena Ivanovna. Cu siguranță c-am să-l visez la noapte.

— Nu temeți, madam, că nu mușcat la dumneavoastră în vis, madam, spuse curtenitor neamțul, grăbindu-se să râdă el primul de spiritul făcut; dar nici unul dintre noi nu-i ținu isonul.

— Să mergem, Semion Semionîci, continuă Elena Ivanovna, adresându-mi-se exclusiv mie, să ne uităm mai bine la maimuțe, îmi plac la nebunie maimuțele; se întâmplă să fie câte una atât de nostimă... pe când crocodilul ăsta e înfiorător.

— O, nu-ți fie teamă, draga mea, strigă în urma noastră Ivan Matveici, încântat că poate să facă pe curajosul în fața consoartei sale. Acest somnoros locuitor al împărăției faraonilor nu ne poate face nici un rău.

Și el rămase lângă lădoi. Mai mult decât atât, scoțându-și o mănușă, începu să gâdile crocodilul pe la nări, în dorința, după cum ne-a mărturisit mai târziu, de a-l face să mai șuiere o dată. În ceea ce-l privește pe proprietarul crocodilului, el o însoți pe Elena Ivanovna, dat fiind că era doamnă, până la cușca cu maimuțe.

Așadar, totul mergea de minune și nimeni n-ar fi putut prevedea vreo nenorocire. Ba chiar Elena Ivanovna părea amuzată la culme, făcând haz de maimuțe. Din când în când, scotea câte un țipăt de mulțumire, adresându-mi-se

[0] Nu. (germ.).

mereu numai mie, ca și cum ar fi vrut să-i arate neamțului că-l tratează cu o totală indiferență și râzând cu hohote de asemănarea pe care o găsea între aceste maimuțe și mulți dintre cunoscuții și bunii ei prieteni. Făceam și eu haz împreună cu dânsa fiindcă, ce-i drept, asemănarea era cât se poate de evidentă. În timpul acesta, neamțul - neștiind dacă este cazul să râdă sau nu, deveni posac și sfârși prin a se încrunta de-a binelea. Dar tocmai în clipa aceea, un răcnet groaznic, ba aș spune chiar, cu totul nefiresc, cutremură încăperea. În primul moment, până să mă dezmeticesc, am rămas încremenit locului; dându-mi seama însă că și Elena Ivanovna țipa ca din gură de șarpe, mi-am întors repede capul și - ce-mi văzură ochii! Am văzut - o, Doamne! - l-am văzut pe nefericitul Ivan Matveici prins de mijloc între fălcile spăimântătoare ale crocodilului și, suspendat orizontal în aer, bălăbănindu-și disperat picioarele. Apoi, cât ai zice pește - se făcu nevăzut. Dar să descriu totul pe-ndelete, de-a fir-a-păr, căci trebuie să vă spun că, rămânând tot timpul nemișcat, am putut observa întreaga scenă ce se desfășura sub ochii mei cu atâta atenție și curiozitate, cum nu mi le-aș fi bănuit vreodată. Căci - gândeam în acea clipă fatală - ce-ar fi fost dacă în locul lui Ivan Matveici o pățeam eu? Ce năpastă ar fi căzut pe capul meu! Să ne întoarcem însă la întâmplarea cu pricina. Crocodilul începu să-l răsucească pe Ivan Matveici între fălcile sale groaznice, îndreptându-l cu dosul spre gâtlej, și-i înghiți întâi picioarele; apoi, într-un râgâit înfiorător, îl scoase puțin afară pe sărmanul meu prieten, care cerca din răsputeri să scape din strânsoarea dihaniei, agățându-se cu mâinile de marginea lădoiului, și-l înghiți de data aceasta până mai sus de șale. Apoi, îl expulză din nou afară cu alt râgâit, și-l mai înghiți o dată și încă o dată. În chipul acesta, Ivan Matveici dispărea treptat-treptat sub privirile noastre. În cele din urmă, cu un înghiorț formidabil, crocodilul îngurgită în întregime, fără cea mai mică urmă, pe eruditul meu prieten. Se putea urmări, de

altfel, cum Ivan Matveici aluneca în pântecul dihaniei, conturându-i-se toate formele proeminente. Din nou era cât pe ce să strig, când perfidul destin vru să ne mai joace o dată festa: crocodilul se opinti, înecându-se pesemne cu boțul acela imens pe care-l înghițise, căscă din nou gâtlejul înfricoșător și din el, o dată cu ultimul râgâit țâșni, pentru o clipă numai, capul lui Ivan Matveici, cu o expresie de deznădejde tipărită pe față, în timp ce ochelarii, căzându-i de pe nas, se rostogoliră pe fundul lădoiului. Părea că acest cap disperat se mai ivise o dată doar pentru a arunca o ultimă privire asupra lumii dinafară și pentru a-și lua rămas bun în gând de la toate plăcerile vieții. Dar zadarnică i-a fost încercarea, căci dihania, adunându-și puterile, se mai opinti o dată, înghiți cu nesaț și... cât ai clipi din ochi! - capul se făcu nevăzut, de data aceasta pe vecie. Această succesivă apariție și dispariție a unui cap de om viu era de-a dreptul înspăimântătoare, dar în același timp - fie din cauză că totul se petrecuse cu iuțeala fulgerului și fără veste, fie din cauza căderii ochelarilor încălecați pe nasul lui Ivan Matveici - oferea o privelițte atât de comică, încât, pe neașteptate și fără voie, am pufnit în râs; în clipa următoare, dându-mi seama că nu se cuvine unui bun prieten al casei să se amuze în asemenea triste împrejurări - mă întorsei grăbit către Elena Ivanovna, spunându-i cu un aer cât se poate de compătimitor:

— Acum, s-a isprăvit cu Ivan Matveici al nostru!

Nici nu m-aș încumeta să descriu cât de mare a fost tulburarea Elenei Ivanovna în tot timpul cât a durat această scenă. La început, după primul strigăt, ea rămase înmărmurită, privind parcă absentă și nepăsătoare la cele ce se petreceau, doar ochii îi avea holbați; apoi deodată izbucni într-un țipăt sfâșietor, în timp ce eu o apucai de mâini. În aceeași clipă, și proprietarul crocodilului, care înțepenise și el, buimăcit de groază, își pocni deodată palmele și începu a zbiera cu ochii la cer:

— O, crocodil al meu, *o, mein allerliebster Karlchen! Mutter, Mutter, Mutter!*[0]

La strigătul lui disperat, ușa din fund se deschise și apăru *Mutter,* rumenă deși cam tomnatecă, cu bonetă pe cap și păr lățos. Ca lovită de trăsnet, ea dădu drumul la niște sunete stridente, alergând către neamțul ei.

Și atunci se iscă un vacarm - adevărată Sodomă! Elena Ivanovna, de parcă și-ar fi ieșit din minți, țipa într-una: „Croiți-l! Croiți-l!”, ținându-se scai când de neamț, când de *Mutter.* Ea nu-i slăbea de fel, cerând, pesemne în neștire, ca cineva să fie biciuit pentru nu știu ce motiv. Neamțul și cu *Mutter,* însă, n-aveau timp de noi: lipiți de lădoiul crocodilului, ei zbierau ca vițeii în țarc.

— El prăpădit, el acuși plesnit, pentru că el înghițit *ganz*[0] cinovnic! zbiera neamțul.

— *Unser Karlchen, unser allerliebster Karlchen wird sterben!*[0] urla *Mutter.*

— Acum noi am rămas orfan, fără pine! o seconda patronul.

— Croiți-l, croiți-l, croiți-l! repeta ca apucată Elena Ivanovna, agățându-se de surtucul neamțului.

— El zădărât la crocodil! De ce vostru soț zădărât la crocodil? zbiera neamțul, zbătându-se să scape de ea, tumneata trebuie plătit dacă Karlchen *wird* plesnit, *das war mein Sohn, das war mein einziger Sohn!*[0]

Mărturisesc, eram indignat peste măsură de egoismul feroce al acestui venetic și de inima de piatră a dezmățatei lui *Mutter*; totuși, strigătele necurmate ale Elenei Ivanovna care o ținea într-una: „Croiți-l, croiți-l!” avură darul să mă neliniștească și mai mult, atrăgându-mi în cele din urmă toată atenția, încât mă cuprinse groaza... Trebuie să spun din capul locului că aceste strigăte ciudate eu le-am înțeles

[0] O, mult iubitul meu Karlchen! Maică, maică, măicuță! (În sens de nevastă.) (germ.).
[0] Întreg. (germ.).
[0] Karlchen al nostru, mult iubitul nostru Karlchen va muri! (germ.).
[0] Era fiul meu, singurul meu fiu! (germ.).

de-a-ndoaselea: mi se părea că Elena Ivanovna își pierduse pentru moment judecata și, în dorința de a răzbuna cu orice preț pierderea scumpului ei Ivan Matveici, pretindea, în chip de satisfacție, ca drept pedeapsă, crocodilul să fie biciuit... De fapt, intenția ei era cu totul alta. Cuprins de teamă, aruncam priviri îngrijorate spre ușă, implorând-o pe Elena Ivanovna să-și vină în fire și, mai cu seamă, să nu întrebuințeze acest cuvânt dubios: „croiți-l", pentru că aici, în inima Pasajului și a societății culte, la numai doi pași de sala unde poate că tocmai în acel moment domnul Lavrov își ținea conferința publică[lxxv] - o asemenea dorință retrogradă nu numai că nu era admisibilă, dar pur și simplu absurdă, și dintr-o clipă în alta risca să atragă asupra noastră atât fluierăturile și huiduielile lumii culte[lxxvi] cât și caricaturile domnului Stepanov[lxxvii]. Și n-a trebuit să aștept mult pentru a constata, spre marea mea consternare, că aceste temeri erau pe deplin întemeiate, căci perdeaua ce despărțea camera crocodilului de sălița în care se percepea taxa de intrare se dădu la o parte și în prag apăru un individ cu mustăți, cu barbă și cu o șapcă în mână. Îndoindu-se din șale, cu partea superioară a trupului adusă mult înainte, făcea eforturi apreciabile pentru a-și menține picioarele dincolo de prag și a se sustrage astfel, prudent, de la plata taxei de intrare.

— O dorință atât de retrogradă, stimată doamnă, rosti necunoscutul, străduindu-se din răsputeri ca nu cumva să calce pragul, nu vă face cinste în ce privește gradul de cultură de care dispuneți și de bună seamă se datorește unei insuficiențe a fosforului în creierul dumneavoastră. Veți fi cât de curând fluierată și huiduită în cronica progresului, precum și în publicațiile noastre satirice...

Necunoscutul n-apucă însă să-și termine fraza, căci venindu-și în fire și văzând cu groază că un om vorbește în incinta crocodilului, fără să fi plătit taxa de intrare, neamțul se năpusti cu furie asupra personajului cu vederi progresiste și-l îmbrânci afară în ghionturi. Un moment,

dispărură amândoi de sub privirile noastre îndărătul perdelei și abia atunci mă dumirii, în sfârșit, că toată tevatura aceasta se iscase degeaba; Elena Ivanovna s-a dovedit a fi cu totul nevinovată; nici prin gând nu-i trecuse, după cum am spus mai înainte, să supună crocodilul pedepsei retrograde și înjositoare de a fi biciuit, ci pur și simplu dorea să-i fie spintecat cu cuțitul pântecele, pentru ca în felul acesta Ivan Matveici să iasă la lumină, eliberându-se din măruntaiele lui.

— Așa! Tumneata vrei crocodil al meu prăpădit! izbucni din nou neamțul reîntors în menajerie, asta *nein*; mai pine soț al vostru prăpădit și pe urmă al meu crocodil!... *Mein Vater* expus crocodil, *mein Grossvater* expus crocodil, *mein Sohn wird* expus crocodil, și *ich wird* expus crocodil! Toți *werden* expus crocodil. Eu cunosc *ganz* Europa, tumneata nu cunoscut *ganz* Europa și trebuie plătit la mine Straf![0]

— *Ja, ja!* îi ținea hangul furioasa nemțoaică, noi nu lăsat la voi să plece. Când Karlchen plesnit, voi plătit la noi *Straf!*

— De altfel, e inutil să-l mai spintecăm, adăugai eu calm în dorința de a o determina cât mai repede pe Elena Ivanovna să meargă acasă - întrucât e mai mult decât sigur că acum scumpul nostru Ivan Matveici plutește pe undeva prin Empireu.

— Dragă prietene, răsună deodată, pe neașteptate, glasul lui Ivan Matveici, uimindu-ne în cel mai înalt grad, dragul meu prieten, părerea mea este să acționați direct prin comisariat, pentru că fără intervenția poliției, neamțul nu e în stare să priceapă adevărul.

Aceste cuvinte, spuse răspicat și cu greutate, vădind o extraordinară prezență de spirit, ne buimăciră într-atâta, încât pentru moment nu ne venea să ne credem urechilor. Cu toate acestea, am alergat firește îndată la lădoiul crocodilului și, pătrunși de un soi de evlavie, deși nu fără

[0] Nu... Tatăl meu... fiul meu va... eu voi... Toți vom... întreaga... amendă. (germ.).

oarecare neîncredere, îl ascultarăm pe bietul prizonier. Vorbea cu o voce surdă, piţigăiată, puţin stridentă chiar, de parcă ar fi venit de la cine ştie ce depărtare. Aveai impresia că vreun hâtru şugubăţ, trecând într-o odaie alăturată şi astupându-şi gura cu o pernă, s-a apucat să imite de acolo, ca să distreze publicul rămas în cealaltă încăpere, cum anume se strigă unul pe altul doi ţărani rătăciţi într-un loc pustiu sau despărţiţi de o râpă adâncă, demonstraţie la care avusesem prilejul să asist o dată la nişte cunoştinţe de ale mele, în ajunul sărbătorilor Crăciunului.

— Ivan Matveici, dragul meu, va să zică eşti viu! bolborosea Elena Ivanovna.

— Viu şi teafăr, răspunse Ivan Matveici, şi datorită Celui-de-Sus, am fost înghiţit fără nici o vătămătură. Un singur lucru mă îngrijorează: ce vor spune şefii mei ierarhici despre toată tărăşenia asta; pentru că, orice ai zice, dar să obţii bilet pentru străinătate şi să nimereşti în pântecele unui crocodil, asta nu prea are haz...

— Lasă, dragul meu, nu-ţi mai bate capul acuma dacă are sau n-are haz; întâi şi-ntâi, trebuie să fii extras cumva de acolo, îl întrerupse Elena Ivanovna.

— Extras! zbieră proprietarul. Asta nu dau voie extras din crocodil al meu. Acum venit mult publicum şi eu luat *funfzig kopeiken* şi Karlchen nu mai *wird* plesnit.

— *Gott sei dank*[0] întări nemţoaica.

— Au dreptate, observă calm Ivan Matveici, principiul economic trebuie să primeze[lxxviii].

— Dragă prietene, strigai eu disperat, alerg într-un suflet să mă plâng la autorităţi, fiindcă prevăd că nu vom fi în stare s-o scoatem la capăt cu propriile noastre puteri!

— Sunt de aceeaşi părere, observă Ivan Matveici, deşi în secolul nostru de criză economică e greu să despici burta unui crocodil fără o despăgubire materială. Aşa stând lucrurile, se naşte o întrebare firească: cât ne va pretinde

[0] Mulţumesc lui Dumnezeu. (germ.).

proprietarul pentru crocodilul său? După care urmează o altă întrebare: cine va plăti? Pentru că, după cum știi, eu nu prea dispun de mijloace...

— Poate în contul lefii, am intervenit cu sfială, dar proprietarul mă întrerupse pe loc:

— Eu nu vrei vândut crocodil, eu cu trei mii vândut crocodil, eu cu patru mii vândut crocodil! Acum năvălit mult publicum. Eu cu cinci mii vândut crocodil!

Ce mai tura-vura, își bătea joc de noi într-un chip îngrozitor; lăcomia și cel mai josnic interes îi licăreau în ochi, i se citeau pe față.

— Plec! strigai eu, indignat la culme.

— Și eu! Plec și eu! se tângui Elena Ivanovna. Am să mă adresez chiar lui Andrei Osipîci și am să-l înduplec cu lacrimile mele.

— Nu, asta nu, draga mea, să nu faci una ca asta, se împotrivi energic Ivan Matveici, care de multă vreme era gelos pe Andrei Osipîci, cu atât mai mult cu cât nevastă-sa ar fi fost oricând dispusă să verse câteva lacrimi în fața unui om cult cum era acesta, știind că lacrimile o făceau și mai atrăgătoare. De altfel, nici pe tine, dragă prietene, nu te sfătuiesc să te duci la el, continuă Ivan Matveici, adresându-mi-se mie, n-ai de ce să i te înfățișezi așa, nitam-nisam, pe nepusă masă; cine știe ce bucluc poate să iasă din asta! Mai bine du-te chiar azi la Timofei Semionîci își fă-i o vizită, ca să zicem așa, particulară; n-are a face că e un om de modă veche și cam mărginit, în schimb e un om serios și, ce-i mai important, nu umblă cu fofârlica. Transmite-i salutări din partea mea și istorisește-i întâmplarea în toate amănuntele. Întrucât la ultima partidă de *eralaș*[0] i-am rămas dator șapte ruble, poți să i le restitui cu acest prilej cum nu se poate mai nimerit: asta va avea darul să înmoaie inima acestui moșneag aspru. În orice caz, sfatul lui poate să ne fie de mare folos. Acum, însă, ia-o deocamdată de aici pe Elena Ivanovna... Liniștește-te,

[0] Joc de cărți.

draga mea, continuă el către nevastă-sa, toate aceste văicăreli și marafeturi muierești m-au cam obosit și tare aș vrea să trag un pui de somn. De altfel, aici e cald și moale, deși n-am apucat încă să mă orientez în noul meu adăpost improvizat...

— Să te orientezi! Da ce, ai lumină acolo? exclamă amuzată Elena Ivanovna.

— Sunt cufundat în beznă, răspunse bietul prizonier, am însă posibilitatea să pipăi și, ca să zic așa, să mă orientez cu ajutorul mâinilor... Rămâi cu bine, așadar, fii calmă și distrează-te în voie. La revedere, pe mâine! Iar tu, Semion Semionîci, vino să mă vizitezi diseară și, fiindcă te știu cam distrat, fă-ți un nod la batistă ca să nu uiți...

Drept să spun, abia așteptam s-o șterg de acolo pentru că mă simțeam frânt de oboseală și, apoi, mi se cam făcuse lehamite de toată povestea asta. De aceea, m-am și grăbit s-o iau la braț pe Elena Ivanovna care, deși abătută, devenise și mai fermecătoare din pricina emoției - așa că am condus-o cât mai repede afară din menajerie.

— Seara, iarăși douăzeci și cinci de copeici trebuie plătit taxa intrare! strigă în urma noastră proprietarul.

— O, Doamne, ce hrăpăreți sunt oamenii ăștia! spuse Elena Ivanovna, în timp ce se admira în toate oglinzile montate pe pereții Pasajului, vădit satisfăcută de a constata efectele binefăcătoare ale emoției.

— Principiul economic... îngânai eu cu oarecare tulburare în glas, flatat că însoțesc o cuconiță atât de nostimă.

— Principiul economic... repetă ea tărăgănat, cu glăsciorul ei fermecător. Spun drept că n-am înțeles nimic din ceea ce apunea adineauri Ivan Matveici despre nesuferitul ăsta de principiu economic.

— Uite, dacă vrei, te lămuresc eu, și foarte prompt m-am apucat să-i vorbesc despre efectele binefăcătoare ale atragerii capitalurilor străine în țara noastră, lucruri pe

care le citisem chiar în dimineața aceea în *Petersburgskie izvestia* și în *Volos*[lxxix].

— Pentru mine toate astea sună atât de straniu! mă întrerupse ea după un timp oarecare. Și acum, te rog, slăbește-mă cu aberațiile astea, urâciosule... Mai bine spune-mi: nu sunt prea îmbujorată la față?

— Nu ești îmbujorată, ci ești un bujor de frumusețe! profitai de prilejul ca să-i plasez un compliment.

— Ștrengarule! murmură femeia flatată în amorul ei propriu. Uietul Ivan Matveici! spuse apoi, înclinându-și cochet căpșorul pe umăr. Mi-e milă de el, zău! Apoi exclamă deodată cu îngrijorare: Dumnezeule! Dar cum o să mănânce el acolo, astăzi... spune-mi cum... și... și... ce are să facă... dacă-i vine vreo nevoie?...

— Iată o problemă cu totul neprevăzută, am răspuns eu puțin cam încurcat.

La drept vorbind, nici nu-mi trecuse prin cap așa ceva. Ce va să zică spiritul practic al femeilor în comparație cu noi, bărbații, când e vorba de rezolvat probleme importante de existență cotidiană!

— Sărmanul de el, cum de s-a vârât într-o pacoste ca asta... și nici un fel de distracții, și întuneric beznă... ce rău îmi pare că n-am măcar o fotografie de-a lui... Iată-mă acum și văduvă, adăugă ea cu același zâmbet seducător, intrigată pesemne de noua ei situație, hm... oricum, mi se rupe inima pentru el!...

Într-un cuvânt, se manifesta dorul legitim și firesc al unei soții tinere și frumoase care și-a pierdut soțul. Am adus-o, în sfârșit, acasă, și după ce am consolat-o cum am putut, am stat împreună cu ea la masă și am băut o ceașcă de cafea aromată, apoi la orele șase fix am plecat la Timofei Semionîci, făcându-mi socoteala că la această oră toți familiștii cu ocupații precise își fac, de obicei, siesta acasă.

După ce am ticluit acest prim capitol într-un stil adecvat întâmplării relatate, îmi propun să adopt de acum înainte

un stil, deși poate nu chiar atât de înalt, în schimb mult mai natural, lucru despre care îmi fac datoria să-l previn pe cititor.

II.

Preaonorabilul Timofei Semionîci mă întâmpină cu o grabă suspectă și puțin cam fâstâcit. Mă conduse în cabinetul lui strâmt și închise cu grijă ușa după noi: „Ca să nu ne deranjeze copiii”, spuse el cu o vădită îngrijorare. Îmi oferi un scaun lângă birou, iar el se lăsă într-un fotoliu, își potrivi pulpanele halatului vătuit și destul de uzat, apoi, pentru orice eventualitate, afișă de circumstanță un aer mai mult sau mai puțin oficial, aproape grav, deși nu ne era șef ierarhic nici mie și nici lui Ivan Matveici, ci pur și simplu coleg de birou și întrucâtva bun cunoscut de-al nostru.

— Întâi de toate, începu el, te rog să ții seama de faptul că eu nu am calitatea de șef, și nu sunt decât un simplu subaltern ca și dumneata, ca și Ivan Matveici... De aceea, mă țin deoparte și nu sunt dispus să mă amestec într-o chestiune care nu mă privește direct și personal.

Am rămas uluit, dându-mi seama că povestea ajunsese la urechile lui. I-am istorisit totuși, cu lux de amănunte, întreaga pățanie. Ba chiar am făcut-o nu fără oarecare emoție, ca unul ce-mi împlineam în clipa aceea datoria de prieten adevărat. Mă ascultă fără prea multă uimire, dar cu un aer bănuitor.

— Închipuiește-ți, spuse el, după ce mă lăsă să termin, întotdeauna am avut presimțirea că lui Ivan Matveici are să i se întâmple negreșit un pocinog ca ăsta.

— Dar de ce, Timofei Semionîci? Întâmplarea este, după cât se pare, cu totul ieșită din comun, cu totul neobișnuită...

— De acord. N-ai să contești, însă, că toată comportarea lui de până acum în serviciu îl împingea în mod fatal spre un asemenea deznodământ. Prea își luase nasul la purtare, ba aș putea spune chiar că devenise un înfumurat! Mereu îi dădea zor cu „progresul” și cu alte idei de felul acesta, iar acum poftim! Iaca unde l-a dus progresul!

— Întâmplarea îmi pare însă din cale-afară de neobișnuită și nu văd de ce ar putea fi aplicată ca regulă generală pentru toți progresiștii...

— Ba nu, așa e cum îți spun eu. Asta se-ntâmplă de prea multă cultură. Crede-mă. Pentru că oamenii care au învățat prea multă carte se amestecă în toate și mai cu seamă unde nu le fierbe oala. Dar, poate că voi ăștia vă pricepeți mai bine, adăugă el pe un ton oarecum ofensat. Eu n-am avut parte de cine știe ce învățătură și apoi sunt om bătrân; am început de la copil de trupă și uite, anul ăsta sărbătoresc o jumătate de veac de slujbă.

— Vai de mine! Timofei Semionîci! Cum poți să-ți închipui așa ceva. Dar Ivan Matveici, dimpotrivă, e dornic de sfatul dumitale, așteaptă cu nerăbdare să ne dai îndrumări. Ți le cere, ca să zic așa, cu lacrimi în ochi.

— „Ca să zic așa cu lacrimi în ochi.” Hm. Ei bine, astea sunt lacrimi de crocodil și nu prea te poți încrede în ele. Și, mă rog, ce zor avea să plece neapărat în străinătate? Și cu ce bani? De unde? După câte știu, nu prea dispune de mijloace...

— A făcut economii, Timofei Semionîci, a pus deoparte din ultima gratificație, am răspuns eu cu voce umilită. Intenționa să plece doar pentru trei luni, să vadă Elveția... patria lui Wilhelm Tell.

— Wilhelm Tell? Hm!

— Ținea atât de mult să admire primăvara la Neapole. Să viziteze muzeele, să cunoască moravurile, să vadă animale...

— Hm! Animale! Eu socotesc că i-a cășunat să meargă acolo numai din fudulie. Animale? Ce fel de animale? Parcă

nu sunt și la noi destule animale? Slavă Domnului: avem menajerii, muzee, cămile - berechet! Întâlnești urși chiar și la marginea Petersburgului. Uite, chiar și el, Ivan Matveici, nu a nimerit acum în burta unui crocodil?...

— Vai de mine, Timofei Semionîci, gândește-te, a căzut năpasta pe capul omului, îți cere ajutor ca unui prieten, ca unei rude mai în vârstă, așteaptă sfatul dumitale și când acolo - îl judeci atât de aspru... Fie-ți milă măcar de biata Elena Ivanovna!

— Vorbești de nevastă-sa? Nostimă cuconiță, spuse Timofei Semionîci, mai îmbunat parcă, și trase cu nesaț o priză de tabac. O persoană subtilă. Durdulie, și-și ține căpșorul așa, nu știu cum, aplecat puțin pe umăr... Îți face plăcere s-o privești. Chiar alaltăieri mi-a vorbit de ea Andrei Osipîci.

— A vorbit de ea?

— Da, a vorbit și chiar cu niște expresii cât se poate de admirative. Bustul, zice, privirea, pieptănătura... o bomboană de femeie, zice, apoi a râs. De, tinerețea, ce vrei! - și Timofei Semionîci își suflă tare nasul. Tânăr, tânăr, dar ia te uită ce carieră face...

— Dar acuma este vorba de altceva, de cu totul altceva, Timofei Semionîci!

— Firește, firește.

— Și atunci cum rămâne, Timofei Semionîci?

— Nu văd cum aș putea să vă fiu de folos.

— Să ne dai un sfat, o îndrumare, ca un om cu experiență, ca o rudă! Ce să facem? Cum e mai bine: să acționăm pe cale ierarhică, sau...

— Pe cale ierarhică? Asta în nici un caz, interveni grăbit Timofei Semionîci. Dacă aștepți un sfat de la mine, apoi eu zic că în primul rând chestiunea asta trebuie mușamalizată; n-aveți decât să acționați, ca să zic așa, pe cale particulară. De altfel, cazul e suspect și cu totul neobișnuit. Mai cu seamă, neobișnuit, de necrezut. Nu s-a mai pomenit așa ceva de când lumea și unde mai pui că

nici nu prea îl arată într-o lumină favorabilă pe Ivan Matveici... De aceea, întâi de toate se impune prudență... Lasă-l să mai zacă acolo un timp. Altă soluție nu-i. Trebuie să aveți răbdare, să mai așteptați...

— Ce să mai așteptăm, Timofei Semionîci? Te pomenești că se înăbușă acolo?

— Adică de ce să se înăbușe? Parcă spuneai că s-a instalat destul de confortabil?

I-am mai istorisit o dată toată întâmplarea. Timofei Semionîci căzu pe gânduri.

— Hm! făcu el, răsucindu-și tabachera în palmă, după părerea mea nu e de loc rău să mai stea puțintel acolo, în loc să umble prin străinătăți. O să aibă răgaz să mai gândească, să cugete în liniște la situația lui; bineînțeles, nu trebuie lăsat să se înăbușe, de aceea e cazul să luați măsurile cuvenite pentru bunăstarea sănătății lui: să se ferească, să zicem, de răceală, tuse și altele... Cât despre neamț, părerea mea personală este că dreptatea e de partea lui și apoi, are o situație privilegiată pentru că Ivan Matveici este acela care s-a băgat în crocodilul *lui*, cu de la sine putere, și nu *el* a intrat fără vreo încuviințare în crocodilul lui Ivan Matveici, care, de altfel, după câte știu, nici nu a avut vreodată un crocodil. Or, crocodilul fiind o proprietate particulară, înseamnă că nu-i putem despica burta fără a-l despăgubi pe proprietar.

— Pentru salvarea omenirii, Timofei Semionîci!

— Ei, cât despre asta, e treaba poliției. Acolo să vă adresați.

— Dar dacă se întâmplă să fie nevoie de prezența lui Ivan Matveici la serviciu? Dacă o să-l cheme cineva?

— De Ivan Matveici să fie nevoie? He, he, he! Mai întâi că el este în concediu și ca atare putem să ignorăm cu ce anume se îndeletnicește în timpul ăsta; n-are decât să viziteze tot felul de țări europene. Se schimbă treaba dacă, după ce expiră concediul, nu se prezintă la serviciu; atunci, bineînțeles, o să ne interesăm, o să cerem informații...

— Să stea așa trei luni? Timofei Semionîci, Doamne ferește!

— El singur e de vină. Cine l-a pus să se bage în burta crocodilului? Până la urmă, te pomenești că o să fim nevoiți să angajăm și o dădacă pentru el, ceea ce, după cum știi, nu e prevăzut în statele de personal. Principalul e că acest crocodil este proprietate particulară, și, prin urmare, aici intervine așa-numitul principiu economic. Iar principiul economic, firește, primează. Dăunăzi, la serata de la Luka Andreici, tocmai despre asta a vorbit și Ignati Prokofici, îl cunoști pe Ignati Prokofici? Capitalist de vază, învârtește afaceri, nu glumă și ce meșter iscusit la vorbă! Bine le mai ticluiește: „Avem nevoie, zice, de industrie. Industria noastră e cam șubredă. Trebuie s-o creăm. Trebuie să creăm capitalul, clasa de mijloc, sau, cum i se zice - burghezia, trebuie s-o creăm. Întrucât însă n-avem capitaluri, înseamnă că trebuie să le atragem din străinătate. Pentru asta, trebuie, în primul rând, să dăm mână liberă societăților străine să cumpere în loturi pământurile noastre, cum se practică pretutindeni peste graniță. Sistemul acesta de proprietate în obște este o adevărată pacoste, zice, pentru noi - este otravă, sinucidere! Să-l fi auzit cum vorbea, cu câtă aprindere. Firește, le vine la îndemână: oameni cu capitaluri... nu acolo, niște bieți slujbași ca noi. Cu obștea, zice, nu e chip să propășească nici industria și nici agricultura. Trebuie, zice, să lăsăm societățile străine să cumpere pe cât e cu putință toate pământurile noastre, bucată cu bucată, iar apoi să fie fărâmițate, fărâmițate, fărâmițate, în loturi cât se poate de mici știi, o spunea așa răspicat: fă-râ-mi-ța-te, zice, și pe urmă vândute în proprietate privată, și nu vândute, ci pur și simplu date în arendă. Când, zice, tot pământul va fi în mâinile societăților străine, atrase pentru asta la noi, atunci se poate fixa o arendă oricât de mare. În felul acesta, țăranul va lucra întreit pentru a-și câștiga bucățica de pâine; unde mai pui că oricând poate fi alungat

de pe locul lui. Prin urmare, tiranul va simți asta pe pielea lui, de aceea va fi supus, harnic și pentru același preț va produce de trei ori mai mult. Or, așa, în obște, ce grijă are? Știe că n-are să moară de foame, de aceea nici capul nu-l doare! O duce numai în lene și beție. În schimb, în buzunarul nostru or să curgă bani cu nemiluita, or să apară și capitaluri și atunci... să vezi burghezie! Uite, de pildă, ziarul politic și literar englezesc *Times,* ocupându-se de starea finanțelor noastre, constata mai dăunăzi că de-aia stăm prost cu finanțele fiindcă n-avem o clasă de mijloc, n-avem pungi barosane, n-avem proletari harnici și supuși... Grozav mai vorbește Ignati Prokofici ăsta! Adevărat orator. Are de gând să întocmească un memoriu și să-l înainteze șefilor ierarhici, iar apoi să-l publice și în *Izvestia.* Aici nu mai e vorba de visuri și fantezii, cum le născocește Ivan Matveici...

— Și atunci cum rămâne cu Ivan Matveici? am intervenit eu, profitând de prilej, după ce-l lăsasem pe moșneag să trăncănească în voie. Tare îi mai plăcea uneori lui Timofei *Semiotici* să flecărească și să arate astfel că nici el nu e înapoiat, ba chiar că e la curent cu toate noutățile.

— Cu Ivan Matveici? Păi tocmai acolo voiam să ajung și eu. Nu suntem noi aceia care ne zbatem ca să atragem în țara noastră capitalurile străine? Și atunci, judecă și dumneata, capitalul crocodilului de-abia a început să se dubleze datorită lui Ivan Matveici și când colo, noi, în loc să-l protejăm, pe proprietarul străin, ne străduim, dimpotrivă, să despicăm burta chiar a capitalului lui de bază. E admisibil, spune și dumneata? După mine, Ivan Matveici, ca fiu adevărat al patriei, ar trebui să fie mândru și fericit că prin persoana lui a putut să contribuie la dublarea, ba cine știe, poate chiar la triplarea valorii unui crocodil străin. E cât se poate de necesar pentru atragerea capitalurilor. Dacă-i merge unuia bine, nu trece mult și vine altul cu un crocodil, apoi vezi cum un al treilea aduce doi sau chiar trei crocodili deodată. Iar în jurul lor se

concentrează din ce în ce mai multe capitaluri. Poftim, uite c-a și răsărit burghezia. Asemenea acțiuni trebuie deci încurajate.

— Dar bine, Timofei Semionîci! am încercat să protestez. Văd că dumneata îi pretinzi bietului Ivan Matveici o abnegație aproape supraomenească!

— Eu nu pretind nimic; și în primul rând, te rog - cum te-am rugat și mai înainte - să-ți bagi în cap că eu nu am calitatea de șef și, ca atare, n-aș putea pretinde de la nimeni nimic. Vorbesc ca un fiu al patriei mele, adică vreau să spun că vorbesc nu ca *Fiul Patriei*[lxxx], ci pur și simplu ca un fiu al patriei. În definitiv, cine l-a pus să se bage în burta crocodilului? Un om cu greutate, cu grad respectabil, căsătorit legitim și, poftim - să facă un asemenea pas nesocotit! E admisibil, spune și dumneata?

— Bine, dar pasul ăsta l-a făcut fără voie.

— Cine știe? Și, în afară de asta, cu ce bani vreți să-l despăgubiți pe proprietarul crocodilului, ai putea să-mi spui?

— Mă gândesc, poate în contul lefii, Timofei Semionîci.

— Crezi că o să ajungă?

— Nu ajunge, Timofei Semionîci, am răspuns eu, amărât. La început, neamțul s-a cam speriat că-i crapă crocodilul; pe urmă însă, când s-a convins că nu-i nici o primejdie, a început să facă pe grozavul, bucuros că poate cere preț dublu.

— Nu numai dublu, ci întreit, poate chiar și împătrit! Publicul va da acum năvală, iar proprietarii ăștia de crocodili sunt niște oameni tare isteți. Unde mai pui că suntem în plin carnaval, și toată lumea e pornită pe petreceri: de aceea, repet, în primul rând Ivan Matveici trebuie să rămână incognito, să stea în expectativă și să nu se pripească. Chiar dacă toată lumea ar ști că se află în burta crocodilului, nu trebuie să afle acest lucru în mod oficial. În privința asta, s-ar putea spune că Ivan Matveici este chiar avantajat de împrejurări deosebit de favorabile,

căci toți îl știu plecat în străinătate. Chiar dacă o să meargă vestea că se află în burta crocodilului, ne facem că nu dăm crezare acestor zvonuri, și pace. Cred că ar fi cea mai bună soluție. Principalul e să-și păstreze răbdarea; și ce zor nevoie mare să se grăbească atâta?

— Dar dacă...

— Nu-i mai purta de grijă, are o constituție destul de solidă...

— Și pe urmă, după atâta amar de așteptare?...

— De, n-am să-ți ascund că acest caz se prezintă din cale-afară de încurcat. E greu de prevăzut cum se vor desfășura lucrările, cu atât mai mult cu cât până acuma n-au mai fost înregistrate cazuri asemănătoare. Nu există nici un precedent. Dacă am avea măcar un singur exemplu de acest fel, încă ne-am mai putea orienta cumva. Dar așa, ce putem face? Până stai să chibzuiești, să despici firu-n patru, afacerea tărăgănează.

O idee fericită îmi străfulgeră prin cap.

— Dar nu s-ar putea oare aranja în așa fel - mi-am dat cu părerea - o dată ce tot îi e sortit să stea în burta monstrului și, prin grația Providenței, să rămână teafăr - nu s-ar putea să înainteze o cerere spre a fi considerat prezent la serviciu?

— Hm... poate într-un concediu fără salariu...

— Da cu salariu nu s-ar putea?

— Pe ce bază?

— Cu titlu de deplasare în interes de serviciu...

— Ce fel de deplasare anume și unde?

— Păi, în măruntaiele crocodilului... ca să zicem așa, pentru a culege informații, pentru a cerceta datele la fața locului. Firește că ar fi o măsură cu totul nouă, însă de bună seamă progresistă, și unde mai pui că va demonstra grija noastră pentru cultură...

Timofei Semionîci rămase din nou pe gânduri.

— Să delegi un funcționar special, spuse el în cele din urmă, în măruntaiele crocodilului, cu însărcinări speciale,

ar fi, după părerea mea personală, un lucru absurd. Mă tem că în state nu e prevăzută o asemenea funcție. Și ce fel de însărcinări ar putea să primească, de pildă, într-o asemenea situație.

— Să studieze, să zicem, natura chiar în firea ei - pe viu. Astăzi, tot felul de științe naturale, botanica și altele sunt doar la mare preț... Ar putea să trăiască acolo și să facă comunicări... Hai să zicem, cu privire la digestie, sau pur și simplu despre viața și obiceiurile animalelor. O delegație în vederea culegerii de date documentare.

— Adică, în domeniul statisticii. În asta, drept să spun, nu mă prea pricep, și nici măcar nu sunt filozof. Date, zici! Păi, noi și așa suntem copleșiți de tot felul de date și nici nu mai știm ce să facem cu ele. Pe lângă aceasta, o asemenea statistică prin ea însăși e cam primejdioasă...

— Și de ce-i primejdioasă?

— Ce mai tura-vura, eu zic că-i primejdioasă! Apoi, gândește-te și cred că ai să fii de acord cu mine, că toate aceste date el le va culege, ca să zicem așa, stând culcat pe o rână. Și unde s-a mai văzut ca cineva să-și facă serviciul culcat pe o rână? Ar fi o inovație și încă una foarte periculoasă; mai cu seamă că nu există - o repet - nici un precedent în acest sens. Uite, dacă am avea cel puțin un singur precedent, atunci cred că s-ar putea obține pentru el o delegație de deplasare.

— De unde să avem asemenea precedente, Timofei Semionîci, când în țara noastră până acum n-au mai fost aduși crocodili vii?

— Hm! Da... făcu, impresionat de acest argument, Timofei Semionîci și căzu din nou pe gânduri. Dacă vrei să știi, obiecțiunea asta a dumitale mi se pare cât se poate de judicioasă și ar putea chiar să servească drept temei pentru cercetarea ulterioară a cazului. Și totuși, când te gândești, că dacă o dată cu apariția la noi a unor crocodili vii, o să înceapă să ne dispară funcționarii și apoi, pe motivul că în pântecul crocodilului e cald și moale, or să

înceapă să pretindă să fie delegați acolo, ca pe urmă să zacă pe o rână... cred că ești de acord și dumneata că ar fi un exemplu dăunător. Te pomenești că, așa, fiecare va căuta să se vâre în burta unui crocodil ca să primească leafa degeaba.

— Dă-ne o mână de ajutor, Timofei Semionîci, fă-ne acest serviciu! Apropo: Ivan Matveici m-a rugat să-ți transmit o datorie de la cărți, șapte ruble, de la o partidă de *eralaș.*

— Așa-i, pierduse la cărți dăunăzi, la Nikifor Nikiforîci! Mi-aduc aminte. Și ce bine dispus era în seara aceea, ne-a distrat pe toți, și uite acum, ce belea!...

Bătrânul era sincer mișcat.

— Nu ne lăsa, Timofei Semionîci.

— Îți făgăduiesc să fac tot ce-mi stă în putință. Am să încerc să intervin personal, în mod particular și cu titlu informativ, acolo unde trebuie. Dumneata, însă, vezi de află, așa, pe cale neoficială, pe de lături, ce anume preț ar fi de acord să primească proprietarul pentru crocodilul său?

Timofei Semionîci părea vizibil îmbunat.

— Negreșit, am răspuns eu, și îndată vin la dumneata să-ți dau raportul.

— Dar nevastă-sa... e singură acum? S-o fi plictisind de moarte, sărăcuța de ea?

— N-ar fi rău să-i faci o vizită, Timofei Semionîci.

— Chiar așa, am să-i fac o vizită, mă și gândeam la asta mai adineauri. E un prilej cât se poate de nimerit... Cine naiba l-a pus să se ducă la panoramă să vadă crocodilul ăsta? De altfel, nu m-aș da nici eu în lături să-mi arunc, doar așa, ochii...

— Să te duci, Timofei Semionîci, să te duci să-l vizitezi și pe nenorocitul acela de Ivan Matveici.

— Am să mă duc neapărat. Bineînțeles, pasul acesta al meu nu trebuie socotit ca o intenție de a-i da vreo speranță. Mă voi duce ca o persoană particulară... Așadar,

la revedere; acum sunt așteptat la Nikifor Nikiforîci; poate treci și dumneata pe acolo?

— Ba nu; eu trebuie să mă duc la prizonierul nostru.

— Ca să vezi, iată-l acum și prizonier!... Ce imprudență!

Mi-am luat rămas bun de la moșneag. Tot felul de gânduri îmi roiau prin cap. E un om cumsecade și tare cinstit acest Timofei Semionîci, dar nu știu de ce, despărțindu-mă de el, m-am bucurat totuși că-și sărbătorește jubileul de cincizeci de ani și că oameni ca Timofei Semionîci se întâlnesc la noi din ce în ce mai rar astăzi. M-am îndreptat, firește, grăbit spre Pasaj ca să-l pun la curent despre toate pe sărmanul Ivan Matveici. Eram curios la culme să aflu cum s-a instalat acolo, în crocodil, și cum în general un om poate să viețuiască în burta crocodilului. Mă întreb, dacă într-adevăr e cu putință ca cineva să trăiască într-un crocodil? Uneori, zău, aveam impresia că toate acestea nu erau decât un coșmar, un vis groaznic, monstruos, cu atât mai mult cu cât era vorba, de fapt, despre un monstru...

III.

Și totuși nu era un vis, ci realitatea crudă, neîndoielnică. Căci altminteri, de ce m-aș fi apucat să vă povestesc! Dar să continuu...

Am ajuns la Pasaj destul de târziu, cam pe la ora nouă, și pentru a pătrunde în camera unde era expus crocodilul, a trebuit să folosesc intrarea din dos, deoarece neamțul închisese panorama de data aceasta mult mai devreme ca de obicei. El se plimba prin încăpere îmbrăcat ca de casă, într-un surtuc ponosit și soios, în schimb părea incomparabil mai bine dispus decât în dimineața acelei zile. Se vedea bine că nu mai are nici o teamă și că „publicum mult venit”. Mai târziu apăru și *Mutter,* probabil ca să-mi pândească orice mișcare. Din când în când,

neamțul și cu *Mutter* a lui își vorbeau misterios în șoaptă. Cu toate că panorama era închisă, el îmi pretinse totuși o monedă de douăzeci și cinci de copeici. Ce exces de acurateță!

— Tumneata trebui plătit la mine fiecare dat; publicum trebuie plătit una rublă, iar tumneata douăzeci și cinci *kopeiken,* căci tumneata ești bun prieten la al vostru bun prieten, iar *ich* dau respect la prietenie...

— Trăiești, ești încă viu, scumpul și eruditul meu prieten? strigai cu glas tare, apropiindu-mă de crocodil, în speranța că vorbele mele vor ajunge la urechile lui Ivan Matveici și-i vor măguli amorul propriu.

— Viu și sănătos, răsună surd vocea lui, de parcă ar fi venit de undeva de departe sau de sub pat, cu toate că mă aflam foarte aproape, viu și sănătos, dar despre asta mai pe urmă... Ce se mai aude?

Prefăcându-mă că nu i-am auzit întrebarea, mă grăbii să-l descos plin de solicitudine: cum se simte, cum o mai duce, cum e acolo și în general ce e pe acolo în burta crocodilului? Asta o cereau și sentimentele mele de prietenie și regulile de cea mai elementară politeță. El mă întrerupse, înciudat, făcând pe capriciosul.

— Ce se mai aude? strigă el, vorbindu-mi după obicei, pe un ton de comandă cu vocea-i pițigăiată, de data aceasta nespus de antipatică.

I-am povestit, până în cele mai mici amănunte, toată convorbirea mea cu Timofei Semionîci pe un ton care să-i dea a înțelege că sunt jignit.

— Moșneagul are dreptate, hotărî Ivan Matveici pe același ton tăios pe care îl adopta de fiecare dată față de mine. Îmi plac oamenii practici și nu pot să sufăr pe molâii sentimentali. Sunt gata însă a recunoaște că ideea ta în privința delegației nu-i chiar absurdă de tot. Într-adevăr, aș putea să comunic de aici multe informații interesante din punct de vedere etic și științific. Acum însă lucrurile iau o întorsătură cu totul neprevăzută, de aceea, nu chestiunea

lefii trebuie să ne preocupe în primul rând. Ascultă-mă cu băgare de seamă. Stai jos sau ești în picioare?

— În picioare.

— Ia loc atunci, așază-te undeva, fie chiar și pe dușumea și ascultă-mă cu toată atenția.

Înciudat, apucai un scaun și, punându-l lângă lădoiul crocodilului, îl trântii cu zgomot pe dușumea, ca să-mi vărs năduful.

— Ascultă, începu el poruncitor, s-a adunat astăzi aici o lume imensă; către seară, mulțimea nu mai încăpea, așa încât a trebuit să intervină poliția ca să facă ordine. La ora opt, adică mai devreme ca de obicei, proprietarul găsi cu cale să închidă panorama, ca să aibă timp să facă numărătoarea banilor încasați și să se pregătească mai bine pentru a doua zi. Sunt convins că mâine lumea va da năvală ca la iarmaroc. Așadar, ne putem aștepta ca toți oamenii culți din capitală, doamnele din înalta societate, ambasadorii, juriștii ș.a.m.d. să vină în pelerinaj pe aici. Mai mult chiar: vor sosi vizitatori până și din provinciile cele mai îndepărtate ale întinsului și atât de interesantului nostru imperiu. În concluzie, ochii tuturora sunt pe mine și, deși zac ascuns aici, totuși am un rol de primă importanță. De aceea, mi-am pus în gând să încep o acțiune de luminare a acestei gloate de gură-cască. Pe baza experienței căpătate, le voi oferi un exemplu de măreție și de resemnare în fața destinului! Voi fi, ca sa zic așa, o tribună de pe care voi începe să îndrum omenirea. Dacă n-ar fi decât informațiile științifice pe care le-aș putea furniza cu privire la monstrul în care locuiesc acum - și tot ar fi niște lucruri prețioase. De aceea, nu numai că nu mă plâng de ceea ce mi s-a întâmplat, ci, dimpotrivă, sper că prin aceasta să fac cea mai strălucită carieră.

— Vezi numai să nu te plictisești, observai eu cu ironie usturătoare.

Mă indigna mai cu seamă faptul că Ivan Matveici nu mai folosea pronume personale, atât de mult i se urcase la cap.

Aiurelile pe care le debitase acum avură darul să mă scoată din sărite! „Cum poate fi atât de îngâmfat zănaticul ăsta în situația în care se găsește? scrâșneam eu în sinea mea. În asemenea împrejurări ar fi trebuit să verse lacrimi amare și nu să se umfle-n pene.”

— N-am să mă plictisesc câtuși de puțin! mi-o reteză scurt, pentru că sunt pătruns de idei mărețe; abia acum am prilejul să visez în voie la îmbunătățirea soartei întregii omeniri. Din pântecele acestui crocodil va țâșni acum adevărul și lumina. Nu mă îndoiesc că aici am să ajung să descopăr o nouă teorie proprie a noilor relații economice, teorie cu care mă voi putea mândri. Până acum, n-am putut s-o fac din lipsă de timp, absorbit de slujbă și de deșarte distracții mondene. Voi răsturna tot ce s-a afirmat până acum și voi deveni un nou Fourier. Apropo i-ai dat cele șapte ruble lui Timofei Semionîci?

— I-am dat de la mine, încuviințai eu, căutând să subliniez prin ton că banii i-am avansat din propriul meu buzunar.

— Las' că ți le restitui, n-avea nici o grijă, răspunse el cu trufie. Aștept să mi se mărească cât de curând leafa, căci cine ar merita acum acest lucru mai mult decât mine? Aduc foloase incalculabile. Dar să revenim la chestiunile noastre. Ce-i cu soția...?

— Întrebi, probabil, de Elena Ivanovna?

— Ce-i cu nevastă-mea? țipă el, de data aceasta cu o voce și mai stridentă.

N-aveam încotro! Supus, dar scrâșnind din dinți, i-am povestit cum am lăsat-o pe Elena Ivanovna. Dar nu-mi dădu răgaz să isprăvesc.

— În privința ei, am niște planuri cu totul speciale, începu el nerăbdător. Dacă eu am șanse să devin celebru *aici,* vreau ca ea să ajungă celebră *acolo.* Savanții, poeții, filozofii, mineralogii veniți de pretutindeni, oameni de stat, după ce se vor întreține dimineața cu mine, seara se vor duce în salonul ei. Începând din săptămâna viitoare, ea va

trebui să dea recepții în fiecare seară. Leafa dublată va permite să facem față cheltuielilor și, întrucât recepțiile acestea se vor limita la ceai și câțiva lachei angajați, totul va merge strună. Și aici și acolo nu se va vorbi decât despre mine. De mult aștept prilejul acesta de a fi în centrul atenției și în gura tuturor, dar nu mi-a fost dat să-mi văd visul cu ochii din cauza gradului mic și situației mele neînsemnate în societate. Acum, idealul meu se va înfăptui datorită unei simple înghițituri de crocodil. Orice cuvânt al meu va fi ascultat, orice cugetare va fi cântărită, discutată, transmisă din gură în gură și publicată. Abia acum o să le arăt eu cine sunt! Toată lumea își va da seama, în sfârșit, ce imense capacități au fost lăsate să se irosească în măruntaiele unui monstru. „Omul acesta ar fi putut ajunge ministru de externe, ar fi putut conduce un regat", vor spune unii. „Da, omul acesta încă n-a condus până acuma nici un regat străin", vor spune alții. În ce măsură, întrucât, te-ntreb, aș fi mai prejos de un oarecare Garnier-Pagès[lxxxi], de pildă, sau cum s-or mai fi chemând acolo?... Nevastă-mea trebuie să fie *pendant*-ul meu: eu sunt înzestrat cu inteligență, ea are farmec și frumusețe. „E frumoasă, de aceea și este soția lui", vor zice unii. „E frumoasă tocmai *pentru că este soția lui",* vor corecta alții. Pentru orice eventualitate, Elena Ivanovna să-și cumpere chiar mâine dicționarul enciclopedic editat sub îngrijirea lui Andrei Kraievski, pentru a fi în stare să întrețină orice discuție înaltă. Să caute în primul rând să citească articolul *premier*-politic din *S. Peterburgskie izvestia,* comparând zilnic cu ceea ce apare în *Volos.* Sper că patronul va consimți să mă ducă din când în când, împreună cu crocodilul lui, în strălucitul salon al soției mele. Stând în lădoi, în mijlocul salonului somptuos, am să rostesc cu dărnicie cugetări spirituale, pe care le voi pregăti încă de dimineață. Unui bărbat de stat îi voi împărtăși proiectele mele, cu poeții voi face conversație în rime; față de doamne voi fi glumeț și curtenitor, fără să

depășesc limitele unei ținute absolut decente, dat fiind că în situația actuală nu prezint nici o primejdie pentru soții lor. Tuturor le voi da prin persoana mea pilda măreață a supunerii față de soartă, față de voia Providenței. Din nevastă-mea am să fac o sclipitoare doamnă literată; am s-o lansez și tot eu am s-o explic publicului: fiind soția mea legitimă, ea trebuie să întrunească cele mai alese însușiri, și dacă lui Andrei Alexandrovici pe bună dreptate i se spune Alfred de Musset al Rusiei, apoi cu și mai multă dreptate se va spune despre Elena Ivanovna că este o adevărată Eugénie Tour a noastră, a rușilor.

Mărturisesc că, deși toate aberațiile astea se potriveau într-o oarecare măsură lui Ivan Matveici, așa cum îl cunoșteam dintotdeauna, totuși, la un moment dat, îmi venea să cred că are febră și că aiurează. Era același, obișnuitul Ivan Matveici, văzut însă printr-o lupă care mărește de cel puțin douăzeci de ori.

— Dragă prietene, l-am întrebat eu, nutrești speranța s-o duci așa vreme îndelungată? Și, în general, spune-mi: ești bine, sănătos? Cum mănânci, cum dormi, cum respiri? Îți sunt doar prieten și cred că vei fi de acord și tu că întâmplarea aceasta este cu totul supranaturală și, ca atare, curiozitatea mea e cât se poate de firească.

— O curiozitate deșartă și atâta tot, rosti el sentențios. Cu toate astea, ți-o voi satisface. Mă întrebi cum m-am aranjat în interiorul monstrului? În primul rând, crocodilul, spre marea mea surprindere, s-a dovedit a fi complet gol. Tot interiorul lui nu este decât un imens sac gol, făcut din cauciuc, asemenea produselor de cauciuc care se vând la noi pe Gorohovaia sau Morskaia și dacă nu mă înșel, și pe bulevardul Voznesenski. Altfel, gândește-te și tu, cum aș fi putut să încap într-însul?

— E cu putință oare? am exclamat eu, cuprins de o legitimă mirare. E cu putință oare ca pe dinăuntru crocodilul să fie cu desăvârșire gol?

— Cu desăvârșire, confirmă aspru și impunător Ivan Matveici. Probabil că a fost făcut așa după legile înseși ale naturii. Crocodilul nu are decât o gură imensă, prevăzută cu niște dinți ascuțiți și, ca anexă la această gură, o coadă destul de lungă. Asta-i cam tot ce are de fapt. Iar la mijloc, între aceste două extremități, se află o cavitate goală, căptușită cu un fel de cauciuc, ba, mai mult ca sigur, este chiar cauciuc veritabil.

— Dar coastele, stomacul, intestinele, ficatul, inima? l-am întrerupt eu, cu un fel de ciudă.

— Nici pomeneală de așa ceva. N-nimic, absolut nimic din organele amintite și probabil că nici n-au existat vreodată. Toate acestea nu sunt decât fantezia deșartă a unor călători neserioși. Așa cum este umflată o pernă pentru cei cu hemoroizi, tot așa umplu și eu, prin persoana mea, vidul acestui crocodil. El este elastic și deci poate fi întins până la dimensiuni uriașe. Chiar și tu, în calitatea ta de prieten al casei, ai fi putut să încapi alături de mine, dac-ai fi fost cât de cât animat de sentimente generoase. Ba și atunci ar mai fi rămas loc destul. Mă gândesc chiar că, la nevoie, aș putea s-o poftesc aici și pe Elena Ivanovna. De altfel, conformația asta cu vid lăuntric a crocodilului este în deplină concordanță cu științele naturale. Pentru că, să presupunem, de pildă, că tu ai fi fost chemat să construiești un crocodil nou; de la bun început, ți-ai fi pus întrebarea cât se poate de firească: care este însușirea principală a unui crocodil? Răspunsul e clar: să înghită oameni. Cum s-ar putea realiza, așadar, o construcție corespunzătoare pentru ca el să poată înghiți oameni? Răspunsul e și mai clar: lăsându-l complet gol pe dinăuntru. De mult încă fizica a demonstrat că natura nu suportă vidul. De aceea și interiorul unui crocodil trebuie să fie neapărat gol, ca să nu poată suporta vidul și deci să fie oricând dispus a înghiți și a-și umple golul cu ce se nimerește. Iată, așadar, singura explicație logică și rațională a faptului că toți crocodilii ne înghit pe noi,

oamenii. Cu totul altfel e construit omul: cu cât mai gol este, de pildă, capul unui om, cu atât mai puțin simte nevoia să-l umple, aceasta fiind singura excepție de la regula generală. Toate astea mi se par acum clare ca lumina zilei: toate aceste adevăruri am ajuns să le descopăr prin propria mea minte și experiență acum când mă aflu, ca să zic așa, chiar în străfundurile naturii, în retorta ei, cu urechea ciulită la bătăile pulsului ei. Până și etimologia vine în sprijinul teoriei mele, deoarece însăși denumirea de crocodil înseamnă lăcomie nemăsurată. Crocodil - *Crocodillo* - este, fără îndoială un cuvânt de origine italiană, contemporan, probabil, cu vechii faraoni egipteni și derivând, după cât se pare, din rădăcina cuvântului franțuzesc *croquer,* ceea ce înseamnă a mânca, a devora și, în general, a folosi ceva drept aliment. Toate acestea am de gând să le expun în prima mea conferință în fața publicului ce se va aduna în salonul Elenei Ivanovna, atunci când voi fi transportat acolo cu lădoi cu tot.

— Dragul meu prieten, n-ar strica de loc să iei un purgativ! strigai eu pe negândite, în timp ce în sinea mea repetam îngrozit: „Are febră, febră, precis are febră!”

— Fleacuri! făcu el disprețuitor. Și apoi, nu te gândești că în actuala mea situație ar fi cât se poate de incomod. Am bănuit, de altfel, că ai să aduci vorba de purgative.

— Și totuși, dragă prietene, spune-mi cum... cum te hrănești acum? Ai stat la masă azi, sau n-ai stat?

— N-am stat la masă, dar sunt sătul și foarte probabil că de acum încolo nu voi mai avea nevoie niciodată de hrană! De altfel, e lesne de înțeles: umplând cu persoana mea pântecele crocodilului, prin însuși acest fapt, el se simte sătul. De-acum înainte, ani de-a rândul se poate lipsi de hrană. Pe de altă parte, sătul de prezența mea, îmi va transmite la rândul lui toate sucurile vitale din corp. Asta ar veni cam așa cum se întâmplă cu unele femei cochete până la rafinament, care-și oblojesc la culcare trupul durduliu cu bucăți de carne crudă, pentru ca apoi, după

baia de dimineață, să pară proaspete, zvelte, fragede și seducătoare. În felul acesta, hrănindu-l pe crocodil, la rândul meu eu capăt de la el hrana necesară, ceea ce înseamnă că ne hrănim reciproc. Cum însă nu-i de loc ușor, chiar și pentru un crocodil, să mistuie un om ca mine, se poate presupune că-i cade greu la stomac, deși - propriu-zis - nici nu-l are; și iată de ce, pentru a nu-i pricinui monstrului o durere inutilă, caut să mă răsucesc cât mai rar de pe o parte pe alta și, cu toate că aș fi putut s-o fac în voie, mă abțin, îndemnat de sentimente de adevărată omenie. Ar fi singurul inconvenient al situației mele din momentul de față și, într-un sens alegoric, Timofei Semionîci are perfectă dreptate când mă consideră un om care zace pe o rână! Dar eu voi dovedi că și stând culcat pe o rână - ba mai mult decât atât - că numai stând așa culcat pe o rână, ar putea fi transformată soarta omenirii. Toate marile idei și teorii din paginile ziarelor și revistelor noastre sunt de bună seamă emise de niște oameni care zac pe o rână; iată de ce li se zice: „idei de cabinet”. Ei și? Puțin îmi pasă cum li se zice! Am de gând să născocesc acum un întreg sistem social și nici nu-ți închipui ce ușor e să faci așa ceva! E de ajuns să te izolezi undeva departe de lume, într-un colț singuratic sau chiar într-un crocodil, să închizi ochii și pe dată ai și născocit un adevărat paradis pentru întreaga omenire. Adineauri, imediat după plecarea voastră, m-am apucat să meditez și am născocit trei sisteme de acest fel, iar acum sunt pe cale de a elabora un al patrulea. E drept că pentru asta trebuie întâi să răstorn totul; dar, stând așa într-un crocodil, e foarte ușor să dărâmi orice; ba, aș spune că abia aici, în burta crocodilului vezi parcă mai limpede totul... Firește, în situația mea de acum există și unele inconveniente, deși nu prea grave; interiorul crocodilului e cam umed și vâscos; pe deasupra, mai miroase și a cauciuc, așa încât mereu mi se pare că am la nas galoșii mei de anul trecut. Cam la asta se reduc toate inconvenientele.

— Ivan Matveici, l-am întrerupt eu fiindcă nu mă mai răbda inima, tot ce-mi spui este atât de extraordinar, încât pare de necrezut. Ai de gând cu adevărat să nu mai mănânci, să nu mai stai la masă toată viața?

— Ce preocupări meschine te frământă, cap sec ce ești! Eu îi vorbesc despre idei mărețe, iar el... Află dar, că mă simt sătul alimentându-mă doar cu aceste idei mari care luminează bezna din jurul meu. De altfel, simpaticul proprietar al acestei dihănii, de comun acord cu buna lui *Mutter,* a hotărât adineauri să introducă în fiecare dimineață în gâtlejul crocodilului un tub metalic prin care să pot suge cafeaua cu lapte, sau supa cu pâine albă muiată în ea. Tubul a și fost comandat undeva la un meșter din apropiere, deși personal consider că e un lux de prisos. Sper să trăiesc în felul acesta cel puțin o mie de ani, dacă e adevărat că atâta durează o viață de crocodil; și fiindcă veni vorba, fă bine și consultă chiar mâine vreun tratat de științe naturale, ca să-mi spui dacă nu cumva am greșit, confundând crocodilul cu vreo altă fosilă. Un singur lucru mă cam pune pe gânduri: întrucât sunt îmbrăcat în haine de stofă, iar în picioare port ghete, trag nădejde că dihania nu mă poate digera; pe de altă parte, atâta timp cât sunt viu, mă împotrivesc cu toată puterea voinței mele să fiu digerat; pentru că, e de la sine înțeles, n-am poftă să mă transform în ceea ce se transformă orice hrană; ar fi prea înjositor pentru mine! Mă tem totuși că în decursul celor o mie de ani stofa din care e confecționată îmbrăcămintea mea, fiind din nefericire de producție indigenă, ar putea să putrezească și atunci, rămânând fără haine, cu toată împotrivirea mea, te pomenești c-o să fiu până la urmă digerat. Bineînțeles, în timpul zilei nu voi admite în ruptul capului așa ceva; noaptea însă, în timpul somnului, când voința îl părăsește pe om, se prea poate să am soarta umilitoare a unui cartof oarecare, a unei plăcinte sau a unei fripturi de vițel. Gândul acesta mă înnebunește. Numai acest singur motiv ar fi de ajuns ca să justifice

modificarea tarifelor de schimburi comerciale pentru a se încuraja astfel un import masiv de stofe englezești, care sunt mai trainice și, ca atare, ar putea să reziste timp mai îndelungat forțelor naturii, în cazul când nimerești într-un crocodil. Chiar la prima ocazie voi căuta să împărtășesc această idee oamenilor de stat și totodată cronicarilor politici și gazetelor noastre din Petersbourg. N-au decât să trâmbițeze! Sunt convins că nu numai asta vor avea de învățat de la mine. Prevăd că în fiecare dimineață, în jurul meu se vor îmbulzi o droaie întreagă de asemenea ziariști, cu gologanii pentru taxa de intrare luați din casa redacțiilor, dornici să afle părerile mele despre telegramele sosite în ajun. Pe scurt, viitorul îmi apare în culori dintre cele mai trandafirii.

„Febră, precis are febră", bolboroseam ca pentru mine.

— Prietene dragă, dar libertatea? al iscodii în dorința de a-i afla părerea și în această chestiune. Căci tu stai acolo, cum s-ar spune, ca la pușcărie, pe când omul ar trebui de fapt să se bucure de libertate.

— Ești un nătărău, răspunse Ivan Matveici. Numai oamenii primitivi țin la independență, celor înțelepți le place ordinea, iar ordine nu-i[lxxxii]...

— Pentru Dumnezeu, Ivan Matveici!

— Taci și ascultă! țipă el, supărat că l-am întrerupt. Niciodată n-am simțit un elan mai puternic ca acum. În adăpostul meu strâmt, nu mă tem decât de un singur lucru - de critica literară a revistelor voluminoase și de fluierăturile gazetelor noastre satirice. Mă tem ca nu cumva vizitatorii superficiali, proștii și invidioșii, în general tot felul de nihiliști să nu mă ia peste picior. Eu însă voi lua toate măsurile de precauție. Aștept cu nerăbdare să aflu mâine ce spune lumea și mai ales presa despre cazul meu. Chiar mâine să-mi comunici neapărat ce scriu gazetele.

— Bine, mâine dimineață am să-ți aduc un maldăr de ziare.

— Mă gândesc că mâine ar fi încă prematur să ne așteptăm la comentarii în ziare, deoarece anunțurile nu se tipăresc decât a patra zi. De azi înainte, însă, să vii în fiecare seară prin intrarea din dos. Am de gând să te fac secretarul meu. Ai să-mi citești ziarele și revistele, iar eu am să-ți dictez ideile mele și am să-ți dau însărcinări. În primul rând, să nu uiți de telegrame. Zilnic vreau să am aici toate telegramele sosite din Europa. Acum, destul! Ți-o fi somn și poate vrei să te duci acasă să te culci. Du-te și nu te mai gândi la ce ți-am spus despre critică; nu mă tem de ea fiindcă ea însăși se află într-o situație critică. E de ajuns să fii înțelept și virtuos și negreșit te vei înălța pe un piedestal. Dacă nu un al doilea Socrate, atunci un Diogene, sau și unul și altul la un loc - iată viitorul meu loc în sânul omenirii.

În felul acesta ușuratic și insinuant (să ținem seama că era într-o stare febrilă!) se grăbi Ivan Matveici să-și expună gândurile, aidoma acelor muieri slabe de fire despre care o zicală spune că nu sunt în stare să păstreze nici cel mai mic secret. De altfel, tot ce mi-a vorbit el despre crocodil mi s-a părut foarte suspect. Cine ar putea crede că un crocodil e cu desăvârșire gol pe dinăuntru? Pun rămășag că toate acestea el le-a născocit numai din pură lăudăroșenie, din orgoliu și, în parte, din dorința de a mă umili. E drept că nu era tocmai sănătos, iar unui bolnav trebuie să-i treci multe cu vederea: mărturisesc, însă, cu toată sinceritatea că, de când îl știu, Ivan Matveici mi-a fost întotdeauna nesuferit. Toată viața mea, începând din copilărie chiar, m-am străduit, dar n-am reușit în nici un chip, să scap de sub tutela lui. De nu știu câte ori am vrut să rup orice legătură cu el, să-l dau naibii, și de fiecare dată simțeam o forță imponderabilă care mă atrăgea spre el, ca și cum aș fi sperat mereu că voi izbuti să-i demonstrez ceva și să mă răzbun - pentru ce anume n-aș putea spune nici eu. Ciudat lucru mai e și prietenia noastră! Aș putea să afirm cu toată certitudinea că

nouăzeci la sută eram prieten cu el numai din necaz sau de ciudă. Totuși, de data aceasta, ne despărțirăm cu oarecare emoție și căldură.

— Prieten al tumitale foarte teștept, îmi spuse cu glas scăzut neamțul, intenționând să mă conducă: ascultase cu atenție toată conversația noastră.

— Apropo, spusei eu, ca să nu uit, cât ai cere pentru crocodilul dumitale dacă te-ai hotărî să-l vinzi?

Ivan Matveici care auzise întrebarea, aștepta curios răspunsul. Se vede treaba că nu i-ar fi convenit ca neamțul să ceară o sumă mică; în orice caz, l-am auzit scoțând un sunet cu totul neobișnuit când mi-am formulat întrebarea.

Dintru început, neamțul nici n-a vrut să audă de așa ceva, ba chiar îi sări mustarul.

— Nimeni nu are drept de cumpărat crocodil al meu personal! strigă el, înfuriat și roșu ca racul. *Ich* nu vreau vânzare crocodil! Nu primesc nici milion talern pentru crocodil al meu. Azi adunat o sută treizeci talern de la publicum, mâine, adunat zece mii talern, pe urmă sute de mii talern pe zi adunat. Nu vreau vânzare crocodil.

Ivan Matveici chicoti de plăcere.

Luându-mi inima în dinți, calm și stăpân pe mine - căci îmi îndeplineam datoria de adevărat prieten - am încercat să-l conving pe acest neamț nesățios că socotelile de acasă nu se potrivesc cu cele din târg, că dacă în fiecare zi va aduna câte o sută de mii, apoi în patru zile prin menajeria lui se va perinda întreg Petersburgul și după aceea nu va avea de la cine să mai adune, că și viața și moartea sunt în mâinile Domnului îșideci și crocodilul ar putea într-o zi să se prăpădească așa, din senin, iar Ivan Matveici să se îmbolnăvească îșisă moară *etcetera*, *etcetera.*

De data aceasta, neamțul păru impresionat.

— Am să dai la el picături de la farmacii, spuse el după câteva clipe de gândire - și prieten tumitale nu murit.

— Lasă picăturile, mă întreceam eu în argumente, gândește-te că ar putea să se iște și un proces la tribunal

din toate astea. Cine știe dacă soția lui Ivan Matveici n-o să ceară să-i fie restituit soțul ei legitim. Uite, dumitale ți-e gândul numai la îmbogățire, dar nu ți-a dat prin cap că s-ar cădea să-i fixezi o pensie cât de mică și Elenei Ivanovna?

— Nu, nu gândit, răspunse aspru și neînduplecat neamțul.

— Nu-nu, nu gândit, întări cu oarecare răutate și *Mutter.*

— În cazul acesta, n-ar fi mai bine să acceptați o sumă poate ceva mai modestă, dar bani peșin, decât să vă treziți cu cine știe ce surpriză? Socot de datoria mea să precizez că nu vă întreb numai așa, din simplă curiozitate.

Neamțul o trase pe *Mutter* la o parte își se puseră la sfat în colțul unde se afla cușca cu cea mai mare și mai oribilă maimuță din întreaga colecție.

— Așteaptă să vezi, îmi spuse Ivan Matveici.

În ce mă privește, în clipa aceea aveam o poftă nebună, în primul rând, să-i trag o mamă de bătaie neamțului, în al doilea rând, să-i rup câteva coaste lui *Mutter*, și-n al treilea rând, să-l cotonogesc pe Ivan Matveici pentru trufia lui nemăsurată. Dar ce însemnau toate acestea în comparație cu răspunsul pe care mi l-a dat hrăpărețul de neamț?

După ce se sfătui cu *Mutter,* el pretinse pentru crocodilul său cincizeci de mii de ruble în obligațiuni de la ultimul împrumut intern cu loterie, o casă de piatră cu o farmacie proprie instalată în ea, pe strada Gorohovaia și, pe deasupra, gradul de colonel rus.

— Ai văzut?! izbucni triumfător Ivan Matveici. Ce-ți spuneam eu?! În afară de dorința lui absurdă de a deveni colonel, neamțul are perfectă dreptate, pentru că e pe deplin conștient de valoarea actuală a monstrului expus de el. Principiul economic - înainte de toate!

— Cum se poate una ca asta?! strigai eu, indignat la culme. Cum îndrăznești să ceri gradul de colonel? Ce fapte eroice ai săvârșit dumneata, ce serviciu important ai adus țării, cu ce glorie militară te-ai acoperit? Spune și dumneata, dacă după toate acestea nu ești un smintit?

— Smintit! ripostă, ofensat, neamțul. Nu, *ich* om forte teștept, iar tumneata forte prost! *Ich* meritat colonel, pentru că *ich* expus crocodil în care un *Hoi-rat* [0] viu șezut. Un rus nu pote expus crocodil cu *Hof-rat* viu în el șezut! *Ich* om tare teștept și forte vreau să fiu colonel!

— Atunci, adio, Ivan Matveici, și, tremurând de furie, am ieșit aproape în fugă din incinta crocodilului. Un minut mai mult și n-aș mai fi fost în stare să răspund de actele mele. Pretențiile nemaiauzite ale acestor doi imbecili mă scoseseră din fire. Aerul proaspăt de afară avu darul să mă răcorească, potolindu-mi indignarea. În cele din urmă, scuipând cu sete de vreo cincisprezece ori în dreapta și în stânga, am luat o birjă și, ajuns acasă, m-am dezbrăcat și m-am trântit în pat. Mă sfredelea gândul că Ivan Matveici mă făcuse secretarul lui particular. Să mori de plictiseală acolo în fiecare seară îndeplinindu-ți îndatoririle de adevărat prieten! Era din cale-afară! Simțeam o dorință turbată să mă lovesc cu capul de pereți și, într-adevăr, după ce am stins lumânarea și m-am acoperit cu plapuma, mi-am dat câțiva pumni în cap și în alte părți ale trupului. Asta îmi mai ușură năduful și până la urmă, doborât de oboseală, adormii buștean. Toată noaptea n-am visat decât maimuțe, în schimb, înspre ziuă, mi s-a înfățișat în vis și Elena Ivanovna...

IV.

Maimuțele, se vede treaba, mi s-au arătat în vis pentru că le văzusem deunăzi în cușca neamțului; în ce o privește pe Elena Ivanovna, însă, lucrurile se prezentau cu totul altfel.

Țin să vă previn: iubeam pe această doamnă*;* dar totodată mă grăbesc să precizez într-un suflet: o iubeam ca

[0] Consilier de curte. (Gem.)

un părinte - atâta tot, și altceva nimic. Afirm acest lucru pentru că deseori simțeam o dorință irezistibilă să-i sărut căpșorul sau obrăjorii ei rumeni. Și cu toate că nu mi-am realizat niciodată această dorință, mărturisesc că nu m-aș fi dat în lături s-o sărut chiar și pe buze. Ce zic pe buze! Să-i sărut chiar și dințișorii care, de câte ori râdea, străluceau atât de fermecător, ca un splendid șirag de perle. Și nu vă puteți închipui cât de des râdea! În momentele lui de tandrețe, când îi venea s-o giugiulească, Ivan Matveici o numea „mica mea nerozie” - denumire cum nu se poate mai potrivită și mai caracteristică pentru Elena Ivanovna. Era într-adevăr o bomboană de femeie, și atâta tot. De aceea nu pot pricepe de loc cum să-i vină acum în cap aceluiași Ivan Matveici că ar putea să facă din soția lui o Eugénie Tour a Rusiei? În orice caz, visul meu, dacă nu punem la socoteală maimuțele, mi-a produs o mare plăcere și, reamintindu-mi a doua zi, la ceaiul de dimineață, toate întâmplările din ajun, am hotărât să trec neapărat în drum spre serviciu pe la Elena Ivanovna, ceea ce, oricum, eram dator s-o fac în calitatea mea de prieten tal casei.

Într-o odăiță mititică de lângă dormitor (în casă i se spunea salonul mic, deși salonul mare era și el mic), pe un divănaș elegant, în fața unei măsuțe de ceai, într-un capot vaporaș de dimineață, ședea Elena Ivanovna, sorbindu-și cafeaua dintr-o cești minusculă în care muia un pesmecior la fel de minuscul. Era adorabilă, deși mi se păru cam îngândurată.

— A, dumneata ești, ștrengarule! mă întâmpină ea cu un surâs distrat. Ia loc, fluturaticule. Îți ofer o cafea. Ei, ce-ai făcut ieri? Ai fost la bal mascat?

— Dar dumneata ai fost? Știi doar că eu nu prea sunt amator... și apoi aseară l-am vizitat pe bietul nostru prizonier...

Mi-am însoțit cuvintele cu un oftat și, luând din mâinile ei ceașca de cafea, am schițat o mină de circumstanță.

— Pe cine? Care prizonier? Ah, da! Sărmanul! Ei, ce-i cu el? Cred că se plictisește de moarte, acolo! Ascultă... voiam să te-ntreb... Mi se pare că acum aș putea cere divorțul, nu-i așa?

— Divorțul? Indignarea mea fu atât de mare, încât era cât pe ce să-mi vărs cafeaua. Precis că s-a băgat pe fir „oacheșul" acela, mi-am zis în gând.

Bănuiam pe unul oacheș, cu mustăcioară, care avea serviciul undeva pe la construcții și o vizita cam des pe Elena Ivanovna, pricepându-se de minune s-o amuze. Mărturisesc, îl uram din toată inima și nu încape îndoială că ieri avusese timp berechet să se întâlnească cu ea fie la bal mascat, fie chiar aici acasă, își să-i împuieze capul cu tot felul de baliverne!

— Ce vrei? se grăbi să-mi replice Elena Ivanovna, de parcă și-ar fi pregătit anume răspunsul. El să zacă acolo în burta crocodilului, de unde poate că nici n-are să mai iasă vreodată, iar eu să stau și să-l aștept aicea! Eu știu că un soț trebuie să locuiască acasă la el, în sânul familiei și nu într-un crocodil...

— Dar e un caz cu totul neprevăzut, am îndrăznit s-o contrazic, cuprins de o firească tulburare.

— Ah, nu, nu mai bate câmpii, nici nu vreau să te ascult, nu vreau, nu vreau! izbucni ea, și din nou o apucară pandaliile. Mă contrazici într-una, nesuferitule! Nici nu-i chip să stea cineva de vorbă cu dumneata. Nu ești în stare să-i dai omului un sfat mai de Doamne-ajută! Până și străinii îmi spun că pot obține divorțul, numai pentru motivul că Ivan Matveici de-acum înainte n-are să mai primească leafă.

— Elena Ivanovna, nu-mi vine a crede că dumneata poți să vorbești așa! am exclamat eu patetic. Ce nelegiuit ți-a băgat toate astea în cap? Nu te gândești că pe un motiv atât de puțin întemeiat ca acela al lefii nu poți să ceri divorțul? Iar în ce-l privește pe sărmanul Ivan Matveici, te adoră, e mistuit, ca să zic așa, de focul dragostei chiar și

acolo în măruntaiele dihaniei. Mai mult decât atât - se topește de dorul dumitale ca o bucățică de zahăr. Aseară, de pildă, în timp ce dumneata te distrai la bal mascat, el îmi spunea că în cel mai rău caz are de gând să-ți ceară, în calitate de soție legitimă, să vii la el, în interiorul crocodilului, cu atât mai mult cu cât monstrul se pare că e suficient de încăpător nu numai pentru două, ba chiar și pentru trei persoane.

Și i-am reprodus pe loc toată partea aceasta nespus de interesantă a conversației mele de aseară cu Ivan Matveici.

— Cum? Ce-ai spus? strigă ea, în culmea uimirii. Ai vrea să mă vâr și eu acolo, la Ivan Matveici? Ce idee! Dar cum aș putea să mă introduc așa, cu pălărie și în malacof? Doamne, ce nerozie! Nu te gândești ce figură aș face dacă m-ar vedea cineva băgându-mă în crocodil... E pur și simplu ridicol! Și ce am să mănânc acolo, mă rog? Da... dar ce fac acolo când... Ah! Dumnezeule, ce le-a trăsnit prin cap!... De distracții nici nu poate fi vorba! Ziceai că acolo miroase a gumilastic? Și ce m-aș face dacă ne-am lua la harță - o să stăm tot așa culcați unul lângă altul? Ptiu, mi-e silă să mă și gândesc!

— De acord, sunt de acord cu toate aceste argumente, scumpa mea Elena Ivanovna, o întrerupsei eu, căutând să-i vorbesc cu acea firească înflăcărare care-l cuprinde pe om ori de câte ori simte că adevărul e de partea lui: dar în toată povestea asta dumneata nu apreciezi un singur lucru, nu apreciezi faptul că Ivan Matveici nu poate trăi fără dumneata, de vreme ce te cheamă acolo; înseamnă că este vorba de o iubire mare, o iubire pasionată, o iubire devotată și plină de elan... N-ai știut să prețuiești în toate acestea dragostea lui, scumpă Elena Ivanovna, înțelegi... dragostea!

— Nu vreau, nu vreau, nu vreau să aud nimic! și, încercând parcă să se apere, dădea mereu din mâna ei mică și frumoasă, cu unghii trandafirii, strălucitoare, proaspăt spălate și curățate cu periuța! Urâciosule! Vrei să

mă faci să plâng. Bagă-te dumneata acolo dacă-ți face plăcere. Doar îi ești prieten; prin urmare, n-ai decât să te culci lângă el din prietenie și toată viața să discutați acolo despre fel de fel de științe plicticoase...

— Degeaba îți bați joc de o asemenea eventualitate, am întrerupt-o eu, cu aerul cel mai grav din lume, pe această femeie flușturatică. Ivan Matveici m-a și poftit acolo. Firește, pe dumneata te obligă datoria, în timp ce eu m-aș duce la el numai din generozitate. Povestindu-mi aseară despre elasticitatea neobișnuită a crocodilului, Ivan Matveici m-a făcut să înțeleg destul de limpede că acolo ar fi loc nu numai pentru voi doi, ci și pentru mine, în calitate de prieten al casei; am putea sa-ncăpem toți trei, depinde numai de dorința mea. De aceea...

— Cum așa, toți trei? exclamă Elena Ivanovna, privindu-mă mirată. Cum adică noi... chiar așa, toți trei să stăm acolo împreună? Ha, ha, ha! Tare proști mai sunteți! Ha, ha, ha! Ce te-aș ciupi eu acolo, nesuferitule! N-ai mai scăpa de mine! Ha, ha, ha, ha, ha, ha.

Și, răsturnându-și căpșorul pe speteaza divanului, Elena Ivanovna râse cu hohote, aproape să-i dea lacrimile. Toate acestea, și lacrimile, și râsul ei, erau atât de seducătoare, încât n-am mai putut rezista și mă repezii să-i sărut cu foc mânuța, fără ca ea să mă respingă, trăgându-mă doar ușurel de urechi, în semn de împăcare.

Ne înveselirăm amândoi, iar eu mă apucai să-i povestesc în amănunt toate planurile pe care le făurise în ajun Ivan Matveici. Ideea de a da recepții și de a avea un salon deschis îi plăcu grozav.

— În cazul acesta, trebuie să-mi fac foarte multe rochii noi, remarcă ea, de aceea va fi nevoie ca Ivan Matveici să-mi trimită cât mai repede și cât mai mulți bani... Dar, ia stai... cum vine asta - adăugă ea apoi puțin contrariată - cum să fie adus aici în lădoiul acela? E pur și simplu caraghios! Nu vreau ca soțul meu să fie cărat într-un lădoi.

Mi-ar fi rușine față de musafiri... Ah, nu accept așa ceva, nu, nu vreau...

— Apropo, ca să nu uit, a fost pe la dumneata aseară Timofei Semionîci?

— Ah, da, a fost: a venit să mă consoleze și, închipuiește-ți, am făcut împreună și o partidă de cărți. El a mizat pe bomboane, iar eu, dacă pierd, să-i dau voie să-mi sărute mâinile. Ce obraznic! Și, închipuiește-ți, era cât pe ce să mă însoțească la bal mascat! Zău așa!

— L-ai cucerit! observai eu. Și mă întreb - cine ar putea să reziste în fața farmecelor dumitale, seducătoareo!

— Gata, ai și început cu complimentele! Ia stai, să te ciupesc o dată la despărțire, ca să-ți meargă bine. Am învățat să ciupesc strașnic. Ei, îți place? Și zici că Ivan Matveici a vorbit mult despre mine aseară?

— N-nu, nu chiar atât de mult... trebuie să-ți spun că acuma îl preocupă soarta omenirii întregi, făurește planuri... ar vrea...

— Va să zică așa? Atunci lasă-l în plata Domnului! Nici nu-mi mai povesti! Trebuie să fie din cale-afară de plictisitor. O să mă duc și eu să-l vizitez o dată. Chiar mâine mă duc, neapărat. Azi în nici un caz, mă cam doare capul și apoi, la ora asta, trebuie să fie prea multă lume... Toți ar spune: e nevasta lui, și o să mă fac de râs... Adio. Diseară treci, probabil, pe acolo?

— Bineînțeles, bineînțeles, trec pe la el. Mi-a spus să vin neapărat și să-i aduc ziarele.

— Foarte bine! Admirabil! Du-te atunci la el și citește-i ziarele. Iar la mine să nu mai vii astăzi. Nu mă simt prea bine, sau poate c-am să mă duc undeva în vizită. Așadar, adio, strengarule!

„Să știi că diseară vine la ea oacheșul acela”, stărui în mine același gând. La serviciu, bineînțeles, nici n-am lăsat să se vadă că sunt copleșit de atâtea griji și preocupări. Curând observai, însă, că unele dintre ziarele noastre cele mai progresiste treceau în acea dimineață, cam prea rapid

din mână în mână, iar colegii le frunzăreau cu niște mutre cât se poate de grave. Primul ziar care îmi căzu sub ochi fu *Listok* [lxxxiii], o publicație fără orientare precisă, aș spune, cu profil umanitarist în genere, din care pricină era cam disprețuită la noi, deși lumea n-o ocolea. Nu fără surprindere am citit următoarele:

„Ieri, în imensa noastră capitală împodobită cu splendide clădiri, au început să circule niște zvonuri ciudate. Se spune că un oarecare N., cunoscut gastronom din înalta societate, plictisit probabil de bucătăria lui Borel[lxxxiv] și de cea a clubului X, a intrat în clădirea Pasajului, mai precis în menajeria unde în momentul de față este expus un crocodil recent adus în capitală, și a cerut să-i fie servit crocodilul la masa de prânz. Căzând la înțelegere cu proprietarul, el s-a apucat pe loc să-l devoreze (nu pe proprietar, care este un neamț foarte cuminte și înclinat spre acuratețe, ci pe crocodil) - așa viu cum era, tăind felii suculente cu briceagul său de buzunar și înghițindu-le cu mare poftă. Încetul cu încetul, crocodilul dispăru în stomacul voluminos al gastronomului, după care acesta era gata să devoreze și ihneumonul, însoțitorul permanent al crocodilului, crezând probabil că și acesta are un gust la fel de delicios. Departe de noi intenția de a combate acest nou produs alimentar, de mult cunoscut gastronomilor de peste graniță. De altfel, am prezis acest lucru cu mult înainte. Lorzii și călătorii englezi prind în Egipt crocodili în cantități imense își consumă spata monstrului în chip de biftec, cu muștar, ceapă și cartofi. Francezii, care s-au aciuat pe acolo o dată cu Lesseps, preferă labele coapte în spuză fierbinte, și o fac, de altfel, în ciuda englezilor, oricând dispuși să-și bată joc de ei. Nu este exclus ca la noi să fie apreciate amândouă felurile de mâncare. În ceea ce ne privește, salutăm cu entuziasm dezvoltarea acestei noi ramuri industriale, de care deocamdată este lipsită patria noastră puternică și atât de variată în aspecte. După acest prim crocodil, dispărut în

măruntaiele gastronomului petersburghez, nu va trece probabil nici un an și crocodilii vor fi aduși la noi cu sutele. Și de ce adică nu s-ar putea aclimatiza crocodilii și la noi, în Rusia? Dacă apele Nevei sunt prea reci pentru aceste interesante specii de venetici, în schimb, în capitală există lacuri, iar în împrejurimile orașului, numeroase eleșteie și gârle. De ce nu s-ar putea, de pildă, să se facă o crescătorie de crocodili la Pargolovo sau la Pavlovsk, iar la Moscova în iazurile din Presnia sau la Samoteok? Punând la dispoziția gastronomilor noștri rafinați o hrană plăcută și sănătoasă, crocodilii ar putea totodată să constituie un obiect de distracție pentru doamnele care se plimbă în jurul acestor iazuri, iar pentru copii un prilej de a studia științele naturale. Din pielea de crocodil s-ar putea confecționa tot felul de obiecte: tocuri de ochelari, valize, tabachere, portmoneuri și, de bună seamă, că nu un singur miar negustoresc, în bancnote slinoase și atât de îndrăgite de negustorimea noastră, își va găsi adăpost în pielea de crocodil. Sperăm să mai revenim și cu alt prilej asupra acestui interesant subiect.”

Deși mă cam așteptam la așa ceva, totuși absurditatea acestei știri avu darul să mă năucească de-a binelea. Neavând cui să-mi împărtășesc impresiile, mă adresai lui Prohor Savici care ședea la biroul de vizavi, căci observasem că mă urmărește de mult cu privirea, în timp ce ținea în mână ziarul *Volos*, probabil cu intenția de a mi-l oferi. Primi tăcut din mâinile mele *Listok* și, transmițându-mi la rândul său *Volos,* trase o linie groasă cu unghia în dreptul unui articol asupra căruia, pesemne, voia să-mi atragă atenția. Prohor Savici al nostru era un om tare ciudat: holtei bătrân, veșnic tăcut și retras, nu întreținea cu colegii de birou relații de prietenie, nu vorbea aproape cu nimeni și avea despre orice și oricând părerea lui proprie, pe care însă nu accepta în nici un chip s-o împărtășească altora. Trăia singur cuc. Nu știu dacă vreunul dintre noi îi călcase vreodată pragul.

Iată ce-am citit la pagina indicată ide el din ziarul *Volos:*

„Toată lumea știe că noi suntem un popor progresist și umanitarist și că în această privință vrem să fim în pas cu Europa. Dar în ciuda tuturor străduințelor noastre și a eforturilor depuse de publicația noastră, suntem încă departe de a fi „evoluați”[lxxxv], ceea ce o dovedește cu prisosință cazul revoltător care s-a petrecut ieri la menajeria din Pasaj și pe care, de altfel, noi l-am prezis mai de mult. Sosește în capitala noastră un proprietar străin și aduce cu el un crocodil pe care-l expune publicului în menajeria din Pasaj. Ne-am grăbit de îndată să salutăm această nouă ramură a industriei utile - care, în general, lipsește patriei noastre puternice și atât de variate în aspecte. Aflăm însă că ieri, la ora patru și jumătate după-amiază, în întreprinderea proprietarului străin apare un individ extraordinar de voluminos, în stare de completă ebrietate, plătește taxa de intrare și pe loc, fără să avizeze pe cineva, se bagă direct în gâtlejul crocodilului care, bineînțeles, a fost nevoit să-l înghită, fie și numai din instinct de conservare, pur și simplu pentru a nu se sufoca.

O dată ajuns în interiorul crocodilului, necunoscutul cade într-un somn adânc. Nici strigătele proprietarului străin, nici țipetele familiei lui îngrozite, nici amenințarea cu poliția n-au nici un efect. Dinăuntrul crocodilului nu se aud decât hohote de râs și amenințarea de a biciui pe toți cu verigile (*sic!),* în timp ce bietul mamifer, silit să înghită o asemenea îmbucătură, varsă zadarnic lacrimi. Bine spune proverbul că un musafir nepoftit e mai rău decât o năvălire de barbari. În ciuda proverbului însă, vizitatorul insolent nici nu se gândește măcar să iasă din crocodil. Nu știm cum s-ar putea explica asemenea fapte barbare care constituie o mărturie a gradului nostru de înapoiere și care ne compromit în ochii străinilor. Nestăpânirea firii rusești și-a găsit aici o aplicare demnă. Se pune întrebarea, ce a vrut oaspetele acesta nepoftit? Ce căuta el? O încăpere caldă și confortabilă? Dar în capitala noastră există atâtea

clădiri minunate, cu locuințe ieftine și foarte confortabile, cu apă curentă din Neva și scări luminate cu gaz, pe lângă care nu arareori există și câte un portar angajat de proprietarul imobilului. Atragem atenția cititorilor noștri și asupra modului barbar de a trata în felul acesta animalele domestice: crocodilului venit la noi din străinătate, firește, îi va fi foarte greu să digere un asemenea bol imens și acuma el zace, umflat ca o bășică, și-și așteaptă moartea în chinuri groaznice. În Europa de multă vreme se pedepsește prin justiție orice tratament inuman față de animalele domestice. Și cu toată iluminația europeană, cu toate trotuarele și construcțiile europene, mai avem mult până vom reuși să ne lepădăm de prejudecățile noastre ancestrale.

«Da, multe case în stil nou au început mai pretutindenea să se clădească, Însă prejudecățile tot cele vechi continuă să dăinuiască» [lxxxvi]

Și-apoi, casele sunt oare noi? Cel puțin despre scări nu se poate spune acest lucru. În repetate rânduri, am semnalat în coloanele ziarului nostru că în cartierul Petersburgskaia storona, în casa negustorului Lukianov, treptele de lemn ale scării au putrezit de-a binelea, s-au prăbușit și prezintă o primejdie continuă pentru slujnica lui, Afimia Skapidarova, al cărei bărbat e plecat la oaste, nevoită deseori să care pe scară lemne sau căldări cu apă. Și iată că, în sfârșit, prezicerile noastre s-au adeverit: aseară, pe la opt și jumătate după-amiază, nevasta de ostaș Afimia Skapidarova s-a prăbușit cu un castron de supă în mână, alegându-se cu un picior fracturat. Nu știu dacă de data aceasta Lukianov va binevoi să-și repare scara (rusul e tare prin mintea lui cea de pe urmă!), fapt este că victima indolenței rusești a și fost transportată la spital. De asemenea, nu vom înceta să susținem că portarii, care mătură noroiul de pe trotuarele de lemn din cartierul

Vîborg, n-ar trebui să mânjească picioarele trecătorilor, ci să-l adune în grămezi cum se obișnuiește în Europa, atunci când se curăță cizmele etc... etc...”

— Ce-o mai fi și asta? am exclamat eu, uitându-mă cu nedumerire la Prohor Savici. Ce înseamnă toate acestea?

— Ce anume?

— Păi cum se poate una ca asta? Nu vezi că au luat-o razna, în loc să-l compătimească pe Ivan Matveici, ei plâng de mila crocodilului.

— Și de ce? Până și un animal, un biet *mamifer,* este pentru ei demn de compătimire. Cu ce suntem mai prejos față de Europa? Or, se știe că acolo crocodilii sunt foarte prețuiți. Hî, hî, hî!

Cu aceste vorbe, ciudatul Prohor Savici își vârî nasul în hârțoage își tăcu chitic.

Am băgat în buzunar *Volos* și *Listok,* am mai luat cu mine, ca să-l distrez în seara aceea pe Ivan Matveici, și alte câteva numere mai vechi din *Izvestia* și *Volos,* câte am putut găsi, și cu toate că mai era încă mult până să se însereze, am șters-o de data aceasta ceva mai devreme de la serviciu ca să mă duc în Pasaj și să văd măcar de departe ce se mai petrece pe acolo, să trag cu urechea la tot felul de păreri și comentarii. Presimțeam că acolo trebuie să fie o mare îmbulzeală și pentru orice eventualitate îmi înfundai cu grijă obrazul în gulerul mantalei, fiindcă, nu știu de ce, simțeam un fel de jenă, ca să nu zic rușine - atât de puțin suntem obișnuiți noi, rușii, cu publicitatea. Dar îmi dau seama că n-ar fi cazul să-mi descriu propriile mele sentimente și senzații, cu totul prozaice, când este vorba de o întâmplare atât de remarcabilă și unică în felul său.

NOTE și COMENTARII

de Tamara Gane

JUCĂTORUL

Roman[0]

- Din însemnările unui tânăr -

Traducere de
EMIL IORDACHE

[0] Redăm în continuare versiunea electronică a romanului *Jucătorul* publicată la Editura PUBLIROM, 2007, în vol. F.M. Dostoievski - „ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ și alte microromane”, sub îngrijirea lui Emil Iordache.

Prefață

Emil Iordache

Dacă Omul din Subterană este, ca să zicem așa, un emigrant intern, pe care Dostoievski l-a scotocit până în profunzimile „haosmului“ său, nici emigranții externi n-au scăpat de privirea atentă a scriitorului. Mai ales în publicistica sa, Dostoievski taxează cu asprime fenomenul specific rusesc al tocării averilor în străinătate. Pe mai toți emigranții îi pune sub umbrela unei fraze, despre care susține că o citează de la sursă, în sensul că principalul motiv al părăsirii țării de către aceștia ar fi: „în Rusia, oamenii cumsecade și inteligenți ca ei nu au ce face“[0]. În 1863, încă neștiind că va scrie mai înainte *Însemnările din subterană*, Dostoievski schițează subiectul unei „povestiri“ de o coală și jumătate de tipar, pe care cere 300 de ruble de la o revistă. Se afla în cea de-a doua sa călătorie în străinătate, jucase la ruletă și pierduse. Banii îi primește, dar nu mai apucă să scrie „povestirea“. Va scrie mai târziu un roman, în condiții ce merită descrise. Așadar, la 18 septembrie 1863, într-o scrisoare către un prieten datele principale ale viitorului roman (conceput deocamdată ca o povestire mai amplă) sunt:

„Subiectul povestirii este următorul: un tip de rus din străinătate. Luați notă: despre rușii din străinătate s-a discutat mult în revistele din timpul verii. Toate aceste se vor reflecta în povestirea mea. De fapt, se va reflecta, în general, întregul moment actual (pe cât posibil, desigur) al vieții noastre interne. Iau o natură directă, un om totuși multilateral dezvoltat, dar nedesăvârșit în toate, care și-a pierdut credința și *nu îndrăznește să nu creadă*, care s-a

[0] F.M. Dostoievski, *Jurnal de scriitor*, vol. III, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 27.

răzvrătit împotriva autorităților și se teme de ele. Se consolează cu gândul că n-are ce face și de aceea va fi o critică aspră la adresa inșilor care-i cheamă din Rusia pe rușii care se stabilesc în străinătate. Dar nu pot povesti totul. E un personaj viu (parcă îl văd în fața ochilor) și trebuie citit după ce îl voi fi scris. Cel mai important aspect e că toate sevele vitale, puterile, temeritatea, curajul i s-au consumat la ruletă. E jucător, dar nu un simplu jucător, așa cum cavalerul avar al lui Pușkin nu e un simplu avar […]. E poet în felul său, dar problema e că se rușinează de această poezie, fiindcă îi simte profund josnicia, deși nevoia de risc îl înnobilează în propriii ochi. Toată povestirea relatează cum acesta, de trei ani, joacă prin cazinouri la ruletă“[0].

Destinatarul acestei scrisori, Nikolai Strahov, reproducând-o în ale sale *Amintiri despre Feodor Mihailovici Dostoievski*, relatează câteva amănunte interesante privitoare la modul în care Dostoievski își vindea operele încă nescrise, cerând mereu avansuri și întârziind aproape întotdeauna cu predarea manuscriselor, ceea ce făcea din el un colaborator nu prea sigur pentru edituri și reviste. Deși unele din aceste amănunte sunt savuroase, credem că mai importantă este explicația pe care o dă Strahov: „Feodor Mihailovici își amâna mereu munca până la termenul extrem, până la ultima posibilitate; se apuca de un lucru numai atunci când îi mai rămânea exact atâta timp cât îi trebuia să-l facă muncind intens. Era o lene împinsă uneori până la extrem, dar nu o lene obișnuită, ci una aparte, scriitoricească, pe care am izbutit s-o observ foarte clar la Feodor Mihailovici. Problema e că în ființa lui se săvârșea permanent o muncă lăuntrică, aveau loc creșterea și mișcarea ideilor, și lui îi era întotdeauna greu să se rupă de această muncă pentru

[0] F.M. Dostoievski, *Scrisori și corespondență oficială,* loc. cit.

a scrie. Rămânând leneș în aparență, el, în fapt, muncea neobosit“[0].

De această „lene“ a lui Dostoievski a încercat să profite un editor, Feodor Stellovski, cu care Dostoievski a încheiat în 1865 un contract pentru editarea operelor sale în trei volume; pentru Dostoievski punctul cel mai primejdios din contract era acela că trebuia să-i predea lui Stellovski, până la 1 noiembrie 1866, un roman inedit de cel puțin 12 coli de tipar; în cazul în care nu respecta acest punct, Stellovski avea dreptul să tipărească, timp de nouă ani, orice ar fi vrut din opera scriitorului, fără obligația de a-i achita vreun onorariu. Între timp Dostoievski începuse să scrie romanul *Crimă și pedeapsă,* pentru care își primise avansul de rigoare de la alt editor. Așa că (după cum consemnează într-o scrisoare din 17 iunie 1866, către Anna Korvin-Krukovkaia, o scriitoare prietenă), ia o hotărâre surprinzătoare: „Vreau să fac un lucru nemaipomenit și excentric: să scriu în 4 luni 30 de coli de tipar, la două romane diferite, dintre care unul îl voi scrie dimineața, iar pe celălalt seara, și să termin la termen. Știți dumneavoastră, preabună Anna Vasilievna, că până astăzi asemenea lucruri excentrice și excepționale chiar îmi plac. Nu sunt bun pentru categoria oamenilor care trăiesc serios. Iertați-mă, m-am lăudat! Dar ce mi-a rămas de făcut decât să mă laud? Doar restul nu e deloc atrăgător. Și ce literatură-i asta? Sunt sigur că nici unul dintre literații noștri, care au trăit și care mai trăiesc, nu a scris în condițiile în care eu scriu *permanent*. Turgheniev ar muri numai gândindu-se la asta. Dacă ați ști ce greu e să strici o idee care ți s-a înfiripat și te-a entuziasmat, despre care știi singur că e bună - și să te vezi nevoit s-o strici, conștient fiind de asta!”[0]

---

[0] N.N. Strahov, *Amintiri despre Feodor Mihailovici Dostoievski,* în: F.M. Dostoievski, *Opere complete*, IDDK (carte electronică în limba rusă).

[0] F.M. Dostoievski, *Scrisori și corespondență oficială,* loc. cit.

Totuși, Dostoievski nu reușește să-și respecte graficul diabolic și, la începutul lunii octombrie, romanul pentru Stellovski se afla de-abia la primele pagini. Câțiva prieteni îi propun să-l scrie ei, pe bucăți, în locul lui, dar scriitorul refuză; acceptă însă altă sugestie, aceea de a apela la serviciile unei stenografe (la Petersburg tocmai absolvise cea dintâi promoție a primei școli de stenografie din Rusia). I-a fost recomandată o tânără de 20 ani, Anna Snitkina, care în scurt timp avea să-i devină soție (prima sa soție, Maria Dmitrievna, murise în 1864). Între 4 și 29 octombrie 1866 romanul, intitulat inițial *Ruletenburg*, este dictat, stenografiat, transcris și corectat, iar pe 31 octombrie, fiindcă editorul se ascundea, Dostoievski îl predă la secția de poliție de care aparținea Stellovski, îndeplinind astfel punctul cel mai riscant din contract.

Acesta este, în mare, „romanul“ romanului *Jucătorul* (titlul a fost schimbat la solicitarea editorului).

Din schița inițială a dispărut ideea că în Rusia nu se poate face nimic, dar a rămas intact spectrul abrutizării eroului: „toate sevele vitale, puterile, temeritatea, curajul i s-au consumat la ruletă“. Acesta, ca multe alte personaje ale lui Dostoievski, are complexul unei copilării tiranizate, împotriva căreia se revoltă. Toată tirada sa împotriva modului nerusesc, „nemțesc“ de acumulare a averii prin sacrificiul succesiv al câtorva generații provine din descoperirea neconcordanței dintre model și viața adevărată. „Ei bine, totul e exact ca în cărțuliile moralizatoare nemțești cu ilustrații: aici, peste tot, în fiecare casă este câte un *Vater*, grozav de virtuos și extraordinar de cinstit. Atâta-i de cinstit, încât ți-e și frică să te apropii de el. Nu-i pot suporta pe oamenii cinstiți, de care ți-e frică să te apropii. Fiecare *Vater* are familia lui, iar seara citesc toți, cu voce tare, cărți moralizatoare.“ La Ruletenburg, naratorul își regăsește copilăria pe care o urăște tocmai din pricina despotismului patern: „Îmi aduc aminte cum tatăl meu, răposatul, tot sub teii din grădiniță,

ne citea seara, mie și mamei, asemenea cărțulii… Asta pot s-o judec eu însumi cum se cuvine“. Revolta împotriva acestei vieți de dragul fabricării unui Rothschild viitor se află la un stadiu oedipian, semănând cu uciderea tardivă a imaginii tatălui prin dezavuarea sistemului său de valori: „Ei bine, iată despre ce-i vorba: eu prefer să fac tămbălău rusește sau să mă îmbogățesc la ruletă. Nu vreau să fiu *Hoppe et Comp.* peste cinci generații. Banii îmi trebuie pentru mine însumi, nu mă consider drept ceva necesar și accesoriu pe lângă capital“. „Banii înseamnă totul!“ exclamă el în alt loc, „totul“ fiind un sinonim al schimbării statutului său față de Polina: „având bani, aș deveni și pentru dumneata alt om, nu un sclav“; „nu am nici o speranță și sunt un zero în ochii dumitale“.

Ne amintim că, în scrisoarea către Strahov, viitorul protagonist al cărții este comparat cu cavalerul avar al lui Pușkin, care nu ar fi doar *avar*. În poemul dramatic pușkinian găsim delirul paranoic despre puterea absolută a banilor:

Am să fluier și la mine supusă, sfioasă
Va intra nelegiuirea însângerată
Și-mi va linge mâna și în ochi
Mă va privi, citind în ei semnul voinței mele.
Totul mi se supune, pe când eu - nimănui;
Sunt mai presus de toate dorințele; sunt liniștit;
Îmi cunosc puterea; mi-e de-ajuns
Că am această conștiință…[0]

De remarcat că și la eroul dostoievskian banii sunt învestiți cu o valoare superioară - Polina și dobândirea calității de om. Este complexul exmercantil de care suferă personajul rus intelectual de la Pușkin încoace. S-a observat că cel mai adesea în literatura rusă nu este vorba

[0] A.S. Pușkin, *Opere*, Moscova, 1949, p. 440.

de bani fizici, ci de bani metafizici. De la bani nu se așteaptă altceva decât o transformare nemotivată și fulgerătoare a lumii. Miza este mult mai mare decât în cazul banilor ca valoare de schimb. Situația normală este cea biblică: Hristos îi sfătuiește pe oameni să-i dea Cezarului ce-i al Cezarului, iar lui Dumnezeu - ce-i al lui Dumnezeu. Dar o asemenea situație „senină“ este imposibil de găsit la Dostoievski. Între om și bani se interpune ceva infernal: o crimă, o sinucidere, o nebunie. Aici, în această lume, banii sunt cel mai adesea un instrument de demențializare. Raskolnikov îi râvnește pentru a-și demonstra că nu este o „făptură tremurătore“ și alege calea crimei. Aleksei Ivanovici alege calea ruletei, deci a întâmplării, a norocului. Ceva ce ține de sfera entropiei este chemat să facă ordine. Jocul nu este unul comercial, ci unul pe viață și pe moarte. „Eram parcă în delir, își descrie Jucătorul starea, și am împins toată această sumă pe roșu - și deodată m-am dezmeticit! Și numai o singură dată în toată seara aceea, de-a lungul întregului joc, spaima a trecut prin mine cu fiori reci și mi-a făcut mâinile și picioarele să tremure. Am perceput cu groază și mi-am dat seama fulgerător ce înseamnă pentru mine acum să pierd! În miza aceea era toată viața mea!“ Numai miracolul, deci ceva ce ține de haos, poate salva această viață. Și miracolul își face datoria: „cu mine în seara aceea (pe care n-am s-o uit cât voi trăi) s-a petrecut o întâmplare miraculoasă. Aceasta, cu toate că este pe deplin explicabilă aritmetic, a rămas, totuși, miraculoasă pentru mine și până în ziua de astăzi“. Tentaculele ruletei devin după aceea sufocante. Singura salvare rămâne tot un miracol: „Ce-s eu acum? Un *zero*. Ce pot fi mâine? Mâine pot învia din morți și să încep din nou să trăiesc! Aș putea recăpăta omul din mine, până când nu s-a pierdut!“

Crima lui Aleksei Ivanovici este și ea una metafizică: a ucis dragostea. Între cele două obsesii ale jucătorului, Polina și ruleta, a învins cea din urmă. Relatarea jocului

câștigător la ruletă posedă toate atributele unui discurs obsesiv: cifre, enumerări, reveniri, menite să anuleze trauma reală. Într-adevăr, „poet“ fiind (să ne amintim scrisoarea la care am mai făcut apel), banii câștigați sunt pentru el un fel de operă de artă: „Mormanul uriaș de bilete și de fișicuri de aur ocupa toată masa și eu nu-mi mai puteam lua ochii de la el, încât minute în șir uitam cu totul de Polina“. Miracolul s-a produs numai în sala de joc. Banii au adus cu ei murdăria lor ancestrală. Din toată iubirea înălțătoare, posibilă, a rămas o noapte de dragoste carnală, bolnăvicioasă și ea, ca un delir.

Peste trei ani, într-un orășel german, eroul încă îl mai caută pe omul din sine, cu foarte puține șanse de a-l regăsi.

Capitolul I

În sfârșit, m-am întors după o despărțire de două săptămâni. Sunt de-acum trei zile de când ai noștri au ajuns la Ruletenburg. Credeam că mă așteaptă ca pe Dumnezeu, dar m-am înșelat. Generalul m-a privit extrem de independent, a vorbit cu mine de sus și m-a expediat la soră-sa. Era clar că făcuseră rost de bani de pe undeva. Mi s-a părut chiar că generalul se jenează puțin să se uite la mine. Maria Filippovna avea o groază de treburi pe cap și de-abia a stat de vorbă cu mine; totuși, banii i-a luat, i-a numărat și a ascultat tot raportul meu. La masa de prânz îi așteptau pe Mezențov, pe francuz și încă pe un englez: ca de obicei, atunci când au bani, pun îndată la cale o sindrofie; ca la Moscova. Văzându-mă, Polina Aleksandrovna m-a întrebat de ce am întârziat atât de mult și, fără să aștepte răspunsul meu, a plecat încotrova. Firește, a făcut-o dinadins. Și totuși, trebuie să avem o explicație. S-au adunat multe.

Mi s-a dat o cameră mică, la etajul al cincilea al hotelului. Aici se știe că fac parte *din suita generalului*. După toate semnele, se vede că au izbutit să se facă cunoscuți. Aici generalul este considerat un demnitar rus nemaipomenit de bogat. Încă înainte de masa de prânz, printre alte comisioane, a apucat să-mi dea o bancnotă de o mie de franci ca s-o schimb. Am schimbat-o la recepția hotelului. De-acum vom fi priviți ca niște milionari, cel puțin o săptămână întreagă. Am vrut să-i iau pe Mișa și pe Nadia ca să plec cu ei la plimbare, dar, de pe scară, am fost chemat la general; găsise cu cale să se informeze unde îi duc. Categoric, acest om nu mă poate privi de-a dreptul în ochi; tare ar vrea, dar eu îi răspund cu o privire atât de pătrunzătoare, adică ireverențioasă, încât el parcă s-ar

simți penibil. Într-un discurs foarte afectat, brodând frază după frază și încurcându-se în cele din urmă, îmi dădu să înțeleg să mă plimb cu copiii undeva mai departe de cazinou, în parc. În sfârșit, se supără și adăugă cât se poate de sever: „Că altfel dumneata i-ai duce în cazinou, la ruletă. Scuză-mă, continuă el, dar știu că ești încă destul de ușuratic și te cred în stare să joci. În orice caz, deși nu-s mentorul dumitale, mai ales că nici nu doresc să-mi asum un asemenea rol, am cel puțin dreptul să-mi doresc ca dumneata, ca să zic așa, să nu mă compromiți…“

— Păi nici măcar nu am bani, îi răspunsei eu, calm. Ca să mă lefteresc, trebuie să-i am.

— Îi vei primi imediat, îmi răspunse generalul, roșind un pic, după care scotoci în sertarul de la birou, se uită în carnet și conchise că are să-mi dea cam o sută douăzeci de ruble.

— N-avem cum ne socoti, spune el, trebuie să calculăm în taleri. Dar ia o sută de taleri, ca să fie o sumă rotundă. Restul, desigur, n-o să se piardă.

Luai banii tăcut.

— Dumneata să nu te superi, te rog, de cuvintele mele, ești atât de supărăcios… Dacă ți-am făcut această observație, înseamnă, ca să zic așa, că te-am prevenit și, desigur, am un anumit drept s-o fac…

Înaintea mesei de prânz, întorcându-mă cu copiii acasă, am întâlnit o întreagă cavalcadă. Ai noștri mergeau că viziteze niște ruine. Două calești excelente, cai splendizi! *Mademoiselle* Blanche într-o caleașcă împreună cu Maria Filippovna și Polina; franțuzul, englezul și generalul nostru - călări. Trecătorii se opreau și se uitau; s-a obținut efectul scontat; numai că generalul o s-o pățească. Am socotit că, cu cei patru mii de franci pe care i-am adus eu și adăugând banii de care făcuseră rost pesemne, au acum șapte sau opt mii de franci; sunt prea puțini pentru *m-lle* Blanche.

M-lle Blanche stă și ea în hotelul nostru, împreună cu maică-sa; tot undeva pe-aici locuiește și micul nostru

franțuz. Servitorii îi spun „*m-r le comte*“, mama lui *m-lle* Blanche este numită „*m-me la comtesse*“; asta-i, poate că într-adevăr sunt *comte et comtesse*.

Eram sigur că *m-r le comte* nu mă va recunoaște când ne vom strânge cu toții la masă. Firește, generalul nici nu s-a gândit să ne facă cunoștință sau măcar să mă recomande; iar *m-r le comte* a fost în Rusia și își dă seama că nu-i cine știe ce de capul aceluia căruia i se spune *outchitel*[0]. De fapt, mă cunoaște foarte bine. Dar trebuie să recunosc că am venit neinvitat la masă; cred că generalul a uitat să dea dispoziții, altfel m-ar fi trimis pesemne să mănânc la *table d'hôte*[0]. Am apărut din proprie inițiativă, așa că generalul m-a privit cu nemulțumire. Preabuna Maria Filippovna mi-a arătat de îndată un loc; dar întâlnirea cu *mister* Astley m-a salvat și astfel, fără să vreau, m-am pomenit făcând parte din anturajul lor.

Pe acest straniu englez l-am întâlnit mai întâi în Prusia, într-un tren, unde am stat față în față, când încercam să-i ajung din urmă pe ai noștri; apoi m-am ciocnit cu el când treceam granița în Franța și, în sfârșit, în Elveția; în decursul acestor două săptămâni îl întâlnisem de două ori și acum, iată, am dat din nou peste el aici, de-acum la Ruletenburg. În viața mea n-am întâlnit un om mai timid; e timid până la prostie, lucru pe care, desigur, îl știe și singur, pentru că nu-i prost deloc. De altminteri, e foarte simpatic și liniștit. L-am făcut să-și dea drumul la gură atunci când l-am întâlnit pentru prima oară în Prusia. Mi-a spus că în timpul verii fusese la Nordkaap și că ținea foarte mult să ajungă la târgul din Nijni-Novgorod. Nu știu cum a făcut cunoștință cu generalul; mi se pare că e îndrăgostit până peste cap de Polina. Când aceasta a intrat, el s-a îmbujorat, de ziceai că obrajii îi sunt cuprinși de vâlvătăi. S-a bucurat foarte mult că m-am așezat lângă el la masă și, mi se pare, crede că-i sunt prieten la toartă.

---

[0] Învățător, preceptor (rus. în transcriere franceză).
[0] Pensiune (fr.).

La masă, tonul l-a dat franțuzul, făcând-o pe grozavul; le arăta tuturor desconsiderație și își dădea importanță. Dar la Moscova, după câte îmi aduc aminte, cam umbla cu lingușeli. Uneori generalul îndrăznea să-l contrazică, dar numai un pic, ca să nu-și piardă definitiv ifosele.

Eu, firește, eram într-o ciudată dispoziție sufletească și încă de pe la jumătatea mesei izbutisem să-mi pun întrebarea obișnuită, din totdeauna: „De ce umblu cu generalul acesta și de-atâta vreme nu mă las păgubaș de ei?“ Din când în când, mă uitam la Polina Aleksandrovna; ea nu mă observa nicidecum. Am sfârșit prin a mă enerva și m-am hotărât să fiu impertinent.

Am început cu faptul că așa, din senin, cu voce tare și fără să fiu întrebat, m-am băgat în discuția altora. Cel mai mult țineam să mă cert cu franțuzul. M-am adresat generalului și deodată, foarte clar și răspicat, cred că și întrerupându-l, i-am strecurat observația că în vara aceea rușilor le e aproape imposibil să mănânce la *table d'hôte.* Generalul mi-a aruncat o privire uimită.

— Dacă ești un ins care te respecți, mi-am dat eu drumul la gură, neapărat atragi ocări asupra ta și trebuie să suporți bobârnace nemaipomenite. La Paris și pe Rin, chiar și în Elveția, la mesele de pensiune din hoteluri se înghesuie atât de mulți polonezi și francezi care îi simpatizează, încât, dacă ești rus, nu poți sufla o vorbă.

Astea le-am rostit în franceză. Generalul se uita nedumerit la mine, neștiind dacă să se supere sau numai să se mire că am luat-o razna atât de tare.

— Înseamnă că cineva ți-a dat undeva o lecție, spuse franțuzul, vorbindu-mi de sus și cu dispreț.

— La Paris, m-am certat mai întâi cu un polonez, îi răspunsei eu, apoi cu un ofițer francez, care îl susținea pe polonez. Iar apoi o parte din francezi au trecut de partea mea, când le-am povestit cum am vrut să scuip în cafeaua unui monsenior[0].

[0] Titlul purtat, în Franța, de episcopii catolici.

— Să scuipi? mă întrebă generalul cu o nedumerire plină de ifose și chiar uitându-se împrejur. Francezul mă privea neîncrezător.

— Chiar așa, răspunsei eu. Întrucât două zile întregi am fost convins că, pentru a vă rezolva problema, va trebui, poate, să trag o fugă până la Roma, m-am dus la cancelaria ambasadei sfântului părinte de la Paris ca să-mi vizez pașaportul. Acolo m-a primit un abate de vreo cincizeci de ani, uscat și cu o expresie glacială pe fizionomie, și, după ce m-a ascultat respectuos, dar extrem de rece, m-a rugat să aștept. Cu toate că mă grăbeam, m-am așezat, desigur, ca să aștept, am scos *Opinion nationale*[0] și am început să citesc niște ocări groaznice la adresa Rusiei. Între timp am auzit că prin camera de alături cineva s-a dus la monsenior; l-am văzut pe abatele meu făcând o plecăciune. I-am adresat aceeași rugăminte; cu și mai multă răceală, m-a rugat să aștept. Puțin mai târziu a mai intrat un necunoscut, cred că era austriac, care avea treabă; abatele l-a ascultat și l-a condus imediat la etaj. Atunci m-am enervat foarte tare; m-am ridicat, m-am dus la abate și i-am spus răspicat că, de vreme ce monseniorul primește, ar putea termina și cu mine. Brusc, abatele s-a tras îndărăt cu o uimire extraordinară. Pur și simplu nu înțelegea cum de îndrăznește un rus de tot nimicul să se compare cu oaspeții monseniorului. Cu tonul cel mai neobrăzat, parcă bucurându-se că mă poate jigni, m-a măsurat din cap până în picioare și a strigat: „Doar nu vă imaginați că monseniorul o să renunțe la cafeaua sa de dragul dumneavoastră?“ Atunci am strigat și eu mai tare decât el: „Atunci să știți că aș scuipa în cafeaua monseniorului dumneavoastră! Dacă nu terminați chiar în clipa asta cu pașaportul meu, mă duc eu la el“.

[0] Denumirea unei gazete franceze de orientare liberală, care condamna politica de asuprire națională promovată în Polonia de guvernul țarist.

„Cum? În timp ce-l are pe cardinal în cabinet?“ a strigat abatele și, îndepărtându-se cu groază de mine, s-a repezit la ușă și și-a încrucișat mâinile, arătând că mai degrabă moare decât să mă lase să trec.

Atunci i-am răspuns că-s eretic și barbar, *„que je suis hérétique et barbare*“, și că mă doare în cot de toți arhiepiscopii, cardinalii și monseniorii, și de tot neamul lor. Pe scurt, i-am arătat că nu renunț. Abatele m-a privit cu o ură nemărginită, apoi mi-a smuls pașaportul și l-a dus la etaj. Peste un minut era vizat. Iată-l, nu doriți să vă uitați? Am scos pașaportul și le-am arătat viza romană.

— Totuși, asta-i o… dădu generalul să înceapă.

— Te-a salvat faptul că te-ai declarat barbar și eretic, zise franțuzul râzând. *„Cela n’était pas si bête*“[0].

— Atunci să-i lăsăm să se poarte așa cu rușii noștri? Stau aici, nu îndrăznesc să zică nici pâs și chiar ar fi gata să se dezică de faptul că sunt ruși. În tot cazul, la Paris, la hotelul meu, au început să fie mai atenți cu mine după ce le-am povestit tuturor lupta mea cu abatele. Un pan polonez grăsan, insul cel mai ostil mie la *table d’hôte*, a lăsat pliscul mic. Francezii au suportat chiar și povestirea mea despre un ins pe care l-am văzut acum doi ani, în care, în opt sute doisprezece, un soldat francez dintr-un regiment de vânători a tras numai ca să-și descarce arma. Pe atunci omul era un copil de zece ani și familia lui nu reușise să plece din Moscova.

— Asta nu se poate, zise franțuzul începând să fiarbă de furie, un soldat francez n-ar trage într-un copil!

— Și totuși așa s-a întâmplat, îi replicai eu. Mi-a povestit un căpitan în retragere, demn de toată stima, și eu i-am văzut cu ochii mei cicatricea lăsată de glonț pe obraz.

Franțuzul începu să vorbească mult și repede. Generalul se apucă să-l susțină, dar eu i-am recomandat să citească măcar, de pildă, *Însemnările* generalului Perovski[0], care, în opt sute doisprezece, a fost prizonier la francezi. În cele

[0] N-a fost o prostie chiar atât de mare (fr.).

din urmă, Maria Filippovna a început să povestească ceva ca să întrerupă discuția. Generalul era foarte nemulțumit de mine, pentru că eu și franțuzul aproape că începusem să strigăm unul la altul. Dar se pare că lui *mister* Astley cearta mea cu francezul îi plăcuse foarte mult; ridicându-se de la masă, îmi propuse să beau cu el un pahar de vin. Seara, cum era de așteptat, am reușit să discut un sfert de ceas cu Polina Aleksandrovna. Convorbirea noastră a avut loc în timpul plimbării. Toți s-au dus în parc, la cazinou. Polina s-a așezat pe banca din dreptul havuzului, iar pe Nadenka a lăsat-o să se joace în apropiere cu copiii. I-am dat și eu drumul lui Mișa să se joace la fântâna arteziană și, în sfârșit, am rămas singuri.

La început, firește, am vorbit de afaceri. Polina s-a supărat pur și simplu când i-am dat numai șapte sute de guldeni. Era sigură că, amanetându-i briliantele la Paris, îi voi aduce cel puțin două mii de guldeni sau chiar mai mulți.

— Am neapărat nevoie de bani, spuse ea, și trebuie să fac rost. Altfel s-a zis cu mine.

Am început s-o descos ce s-a întâmplat în lipsa mea.

— Nu s-a întâmplat nimic, doar că s-au primit de la Petersburg două vești: mai întâi că bunica se simte foarte rău, iar peste două zile, cum că, se pare, a murit. Vestea e de la Timofei Petrovici, adăugă Polina, și el e un om precis în ceea ce face. Așteptăm ultima veste, definitivă.

— Deci, toți stau aici în așteptare? întrebai eu.

— Firește: toți și totul; de o jumătate de an numai asta le-a fost speranța.

— Și dumneata speri? întrebai eu.

— Păi eu nu le sunt rudă, nu-s decât fiica vitregă a generalului. Dar știu precis că bătrâna își va aminti de mine în testament.

---

0 *Perovski*, V.A., (1795-1857), general adjutant, participant la războiul din 1812. Dostoievski se referă la însemnările sale din timpul războiului.

— Mi se pare că ai să te alegi cu bani foarte mulți, spusei eu afirmativ.

— Da, a ținut mult la mine; dar de ce *dumitale* ți se pare așa?

— Spune-mi, îi răspunsei cu o întrebare, marchizul nostru, pare-mi-se, e și el inițiat în toate secretele de familie?

— Dar dumneata de ce te interesezi de asta? mă întrebă Polina, privindu-mă cu asprime și răceală.

— Știu eu de ce. Dacă nu mă înșel, generalul a apucat să împrumute bani de la el.

— Presupunerea dumitale este foarte exactă.

— Dar i-ar fi dat bani dacă nu ar fi știut de bunicuța? Cred că ai observat la masă că, de vreo trei ori, vorbind de bunica, o numeau bunicuță: „*la baboulinka*“[0]. Ce relații strânse și chiar prietenești!

— Da, ai dreptate. De îndată ce-o să afle că mă aleg și eu cu ceva prin testament, o să mă ceară de soție. Asta voiai să știi, nu-i așa?

— De-abia are de gând să te ceară de soție? Credeam că te-a cerut de mult!

— Știi foarte bine că nu! spuse Polina cu ciudă. Unde l-ai întâlnit pe englezul ăsta? adăugă ea după câteva clipe de tăcere.

— Eram sigur că o să întrebi chiar acum de el.

I-am povestit fostele mele întâlniri pe drum cu *mister* Astley. „E timid și se îndrăgostește ușor și, desigur, e îndrăgostit de dumneata, nu?“

— Da, e îndrăgostit de mine, îmi răspunse Polina.

— Și, firește, e de zece ori mai bogat decât francezul. Ce zici, francezul are într-adevăr ceva? Nu e loc de îndoială?

— Nu e loc. Are un *château*[0]. Încă de ieri generalul mi-a vorbit de asta ca despre ceva sigur. Ei, îți ajunge?

— În locul dumitale, m-aș mărita neapărat cu englezul.

---

[0] Bunicuța (rus. în transcriere franceză).

[0] Castel (fr.).

— De ce? întrebă Polina.

— Francezul e mai frumos, dar mai mârșav. Iar englezul, pe lângă faptul că-i cinstit, mai e și de zece ori mai bogat, i-o trântii eu.

— Da, însă francezul e marchiz și mai deștept, îmi răspunse ea cât se poate de liniștită.

— Așa să fie? continuai pe același ton.

— Chiar așa.

Polinei nu-i plăceau deloc întrebările mele și vedeam că voia să mă enerveze cu tonul și cu absurditatea răspunsului; asta i-am spus-o pe loc.

— Da, într-adevăr mă distrează să văd cum turbezi. Fie și numai pentru că-ți permit să-mi pui asemenea întrebări și să-ți dai cu presupusul, trebuie să plătești.

— Mă consider într-adevăr în drept să-ți pun orice întrebări, îi răspunsei eu calm, și asta pentru că-s gata să plătesc oricum pentru ele și pentru că nu mai pun acum nici un preț pe viața mea.

Polina izbucni în râs:

— Ultima dată, la Schlangenberg, mi-ai spus că, la primul meu cuvânt, ești gata să te arunci cu capul în jos, iar acolo, mi se pare, sunt aproape o mie de picioare înălțime. Voi rosti cândva cuvântul ăsta numai ca să vă văd cum o să plătești și să fii sigur că n-am să mă pierd cu firea. Te urăsc tocmai fiindcă ți-am permis multe și te urăsc și mai mult pentru că am nevoie de dumneata. Dar, atâta timp cât am nevoie de dumneata, trebuie să te cruț.

Polina se ridică. Vorbea cu iritare. În ultimul timp, vorbind cu mine, întotdeauna termina discuțiile cu răutate și iritare, cu ură adevărată.

— Îmi dai voie să te întreb ce hram poartă *mademoiselle* Blanche? întrebai eu, nedorind să mă retrag fără explicații.

— Știi și singur ce hram poartă *mademoiselle* Blanche. De atunci nu s-a mai adăugat nimic. *Mademoiselle* Blanche va fi cu siguranță soția generalului - firește, dacă se va confirma știrea cu privire la decesul bunicii, pentru că și

mademoiselle Blanche, și mama ei, și acest *cousin*-marchiz, care îi e văr de-al doilea, știu cu toții foarte bine că suntem ruinați.

— Dar generalul e îndrăgostit iremediabil?

— Acum nu despre asta-i vorba. Ascultă și ține minte: ia acești bani, șapte sute de florini, și du-te să joci, câștigă-mi la ruletă cât poți de mult; acum am neapărat nevoie de bani.

Spunând asta, Polina o strigă pe Nadenka și porni spre cazinou, unde se alătură întregului nostru anturaj. Eu am cotit la stânga pe prima alee întâlnită în cale, cugetând și mirându-mă. Parcă mă lovise ceva în cap după porunca de a merge la ruletă. Ciudat lucru: aveam la ce mă gândi, dar mă cufundasem cu totul în analiza sentimentelor mele pentru Polina. Ce-i drept, în cursul acestor două săptămâni de absență îmi fusese mai ușor decât acum, în ziua întoarcerii, deși pe drum îmi fusese un dor nebun, mă zbuciumasem ca un bezmetic și chiar o văzusem clipă de clipă în vis. Odată (asta s-a întâmplat în Elveția), ațipind în tren, cred că am început să vorbesc cu voce tare cu Polina, făcându-i să râdă pe toți pasagerii din compartiment. Și acum mi-am pus încă o dată întrebarea: oare o iubesc? Și încă o dată n-am fost în stare să răspund, adică, mai bine zis, încă o dată, a suta oară, mi-am dat răspunsul că o urăsc. Da, iarăși o detest. Au existat momente (și de fiecare dată tocmai la sfârșitul discuțiilor noastre) când mi-aș fi dat o jumătate din viață ca să o sugrum! Jur că, dacă ar fi posibil să înfig încet în ea un cuțit ascuțit, cred că aș pune cu plăcere mâna pe el. Și totuși, jur pe tot ce am mai sfânt că, dacă pe Schlangenberg, un *point* la modă, ea mi-ar fi spus într-adevăr: „aruncă-te în jos“, eu m-aș fi aruncat imediat și chiar aș fi făcut-o cu plăcere. Asta o știam. Într-un fel sau altul, totul ar trebui să se rezolve. Toate acestea ea le pricepe nemaipomenit de bine și gândul că eu, cât se poate de precis și de clar, îmi dau seama că-mi este cu desăvârșire inaccesibilă, că fanteziile mele sunt absolut

imposibile - acest gând, sunt sigur de asta, îi face o plăcere imensă; altfel, precaută și inteligentă fiind, ar putea să se poarte cu mine într-un mod atât de intim și de sincer? Mi se pare că până acum s-a uitat la mine ca împărăteasa aceea din vechime, care a început să se dezbrace în fața sclavului ei, pe care nu-l considera om. De multe ori Polina nu m-a considerat om…
Totuși aveam de făcut un serviciu - să câștig neapărat la ruletă. N-aveam timp să cuget: de ce și cât de repede trebuie să câștig și ce noi planuri se înfiripaseră în acest cap mereu calculat? În plus, în aceste două săptămâni, se adăugaseră pesemne o mulțime de fapte noi, de care eu încă nu aveam habar. Trebuia să ghicesc totul, să descifrez totul și asta cât mai repede. Însă deocamdată nu aveam timp: trebuia să mă duc la ruletă.

Capitolul II

Recunosc că asta nu-mi plăcea; deși mă hotărâsem să joc, nu mă gândisem câtuși de puțin să încep pentru alții. Asta chiar mă deruta puțin, așa că în sălile de joc am intrat foarte necăjit. Acolo, de la prima privire, nu mi-a plăcut nimic. Nu pot suporta tonul acesta de slugoi din foiletoanele din lumea întreagă, dar cu precădere pe cele din gazetele noastre rusești, unde aproape în fiecare primăvară foiletoniștii noștri povestesc despre două lucruri: în primul rând, despre splendoarea și fastul sălilor de joc din orașele de pe Rin, vestite datorită jocului la ruletă, și, în al doilea rând, despre mormanele de aur care, pasămite, s-ar afla pe mese. Și doar nu-i plătește nimeni pentru asta; povestesc pur și simplu, din servilism dezinteresat. Sălile astea parșive n-au nici un fel de splendoare, iar aurul nu numai că nu zace în mormane pe mese, ci abia-abia de se vede. Firește, din când în când, în decursul sezonului, mai vine câte un ins ciudat, un englez sau un asiatic, care pierde sau câștigă deodată foarte mult; ceilalți însă joacă pe guldeni mărunți și de regulă pe masă sunt întotdeauna foarte puțini bani. De cum am intrat în sala de joc (pentru prima oară în viața mea), câtva timp nu m-am putut hotărî să joc. În plus, mă deranja mulțimea. Însă, chiar dacă aș fi fost singur, cred că și atunci mai curând aș fi plecat decât să încep să joc. Recunosc că mi se zbătea inima în piept și nu-mi păstrasem sângele rece; știam precis și mă hotărâsem de mult că nu voi pleca din Ruletenburg așa cum am venit; că ceva radical și definitiv se va întâmpla neapărat în destinul meu. Așa trebuie și așa va fi. Poate că-i caraghios că mă aștept la atât de multe de la ruletă, însă și mai caraghioasă mi se pare opinia de rutină că-i o prostie și o stupizenie să te aștepți la ceva de

la ruletă. Și de ce jocul ar fi mai rău decât oricare alt mijloc de a face rost de bani, decât comerțul, de pildă? Ce-i drept, din sute de oameni, câștigă numai unul. Dar asta ce mă privește pe mine?

În tot cazul, mi-am pus în gând să mă uit bine la joc și să nu încep nimic în seara asta. În seara asta, dacă s-ar întâmpla ceva, s-ar întâmpla subit și superficial - așa mi-am zis. Pe deasupra, mai trebuia și să studiez jocul în sine; pentru că, cu toate miile de descrieri ale ruletei, pe care le-am citit mereu cu atâta aviditate, n-am înțeles absolut nimic din construcția ei până când n-am văzut cu ochii mei.

În primul rând, totul mi s-a părut acolo murdar - cumva obscen și murdar din punct de vedere moral. Nu mă refer câtuși de puțin la persoanele lacome și agitate care cu zecile, chiar cu sutele înconjoară mesele de joc. Nu văd absolut nimic murdar în dorința de a câștiga cât mai repede și cât mai mult; întotdeauna mi s-a părut foarte tâmpită ideea unui moralist sătul și îndestulat, care, la justificarea cuiva cum că „se mizează sume mici“, a răspuns: cu atât mai rău, fiindcă-i vorba de lăcomie meschină. Numai că lăcomia meschină și lăcomia de mari proporții nu-s același lucru. E ceva proporțional. Ceea ce pentru Rothschild e meschin, pentru mine e foarte mult, iar în ce privește câștigul ușor și profitul, oamenii în tot locul nu fac altceva decât că-și iau unii altora ceva de sub nas sau câștigă unii de la alții. Dacă profitul și câștigul sunt ceva în general mârșav - asta-i altă întrebare. Dar aici nu eu hotărăsc. Întrucât și eu eram obsedat în gradul cel mai înalt de dorința câștigului, toată această lăcomie și toată această murdărie lacomă, dacă vreți, îmi erau, la intrarea în sală, cumva mai la îndemână, mai apropiate. Cel mai frumos e atunci când oamenii nu umblă cu fasoane unii cu alții și acționează fățiș, fără ascunzișuri. Și la ce bun să te minți singur? E îndeletnicirea cea mai prostească și mai nechibzuită! La prima vedere, la toate canaliile dimprejurul ruletei, deosebit de urât era respectul pentru

ocupația lor, aerul acela serios și chiar cuviincios, cu care toți înconjurau mesele. Iată de ce aici se face distincția tranșantă între jocul numit de *mauvais genre*[0] și cel care îi este permis unui om cumsecade. Există două jocuri, unul de gentlemeni și unul de plebei, lacom, jocul tuturor canaliilor. Aici această distincție este tranșantă, dar cât de mârșavă este în realitate această distincție! Un gentleman, de pildă, poate miza cinci sau zece ludovici, arareori mai mult - de altminteri, poate pune la bătaie și o mie de franci, dacă-i foarte bogat –, dar numai pentru joc, numai pentru distracție, numai pentru a vedea procesul pierderii sau al câștigului; dar nu trebuie să fie câtuși de puțin interesat de câștigul în sine. Câștigând, el poate, de pildă, să râdă tare, poate să-i transmită o observație cuiva din preajmă, poate chiar să mai mizeze încă o dată și să mai dubleze o dată, dar numai și numai din curiozitate, pentru a face observații asupra șanselor, pentru evaluări și nu din dorința plebee de a câștiga. Pe scurt, la toate aceste mese de joc, la rulete și *trente et quarante*[0], el trebuie să se uite doar ca la o distracție, pusă la cale numai pentru a-i face lui plăcere. El nici măcar nu trebuie să bănuiască lăcomia și capcana pe care se bazează și funcționează banca. N-ar fi rău deloc dacă i s-ar părea, de pildă, că și ceilalți jucători, toate aceste canalii care tremură pentru un gulden, sunt întru totul niște bogătași și gentlemeni ca și el, și joacă numai și numai ca să-și facă o plăcere și să se distreze. Această absolută necunoaștere a realității și părerea inocentă despre oameni ar fi, desigur, foarte aristocrate. Am văzut cum multe mame împingeau înainte niște *miss* de câte cincisprezece și șaisprezece ani, nevinovate și elegante, fiicele lor, și, dându-le câteva monede de aur, le arătau cum să joace. Domnișoara câștiga sau pierdea, zâmbea neapărat și se retrăgea foarte mulțumită. Generalul nostru, semeț și cu un aer plin de importanță, se apropie de masă;

[0] Prost gust (fr.).
[0] Treizeci și patruzeci (fr.).

un servitor se repezi să-i ofere un scaun, dar el nu-l observă; îi trebui mult timp până să scoată portmoneul, îi trebui mult timp să scoată din el trei sute de franci de aur, îi puse pe culoarea neagră și câștigă. Nu luă câștigul, îl lăsă pe masă. Iar ieși culoarea neagră; nici de data asta generalul nu luă banii și a treia oară, când ieși culoarea roșie, pierdu deodată o mie două sute de franci. Se retrase zâmbind și dovedi tărie de caracter. Sunt sigur că avea o piatră pe inimă și, dacă miza ar fi fost dublă sau triplă, n-ar mai fi dovedit tărie de caracter și s-ar fi emoționat. De altfel, în prezența mea, un francez a câștigat și apoi a pierdut vreo treizeci de mii de franci, și a făcut-o vesel și fără nici o tulburare. Un adevărat gentleman, chiar dacă și-a pierdut toată averea, nu trebuie să se tulbure. Banii trebuie să fie până într-atât mai prejos de statutul lui de gentleman, încât aproape că nu merită să-ți bați capul cu ei. Firește, o atitudine foarte aristocratică ar fi să nu observi toată mizeria canaliilor și a interiorului. Totuși, uneori o atitudine tot atât de aristocratică este procedeul invers, să observi, adică să te uiți, chiar să le cercetezi, de pildă, chiar prin lornion, pe toate aceste canalii; dar nu altfel decât luând această mulțime și toată această mizerie drept un fel de distracție, drept un spectacol pus la cale pentru amuzamentul tău de gentleman. Poți să te înghesui tu însuți în această mulțime, dar să te uiți împrejur, absolut convins fiind că tu ești doar un observator și nu faci parte nicidecum din componența acesteia. De altminteri, nu se face nici să observi prea atent: iar nu ar fi ceva demn de un gentleman, pentru că, în tot cazul, spectacolul nu merită o atenție prea mare și prea încordată. De fapt, există prea puține spectacole demne de atenția încordată a unui gentleman. Și totuși, mie personal mi s-a părut că toate acestea merită foarte mult o observație atentă, mai ales pentru cel care n-a venit numai ca să observe, ci el singur, cu sinceritate și bună-credință, consideră că el însuși este una dintre aceste canalii. Cât

privește convingerile mele morale cele mai intime, acestea, desigur, nu-și găsesc locul în aceste raționamente ale mele. Așa să fie; vorbesc numai ca să am conștiința împăcată. Dar iată ce remarc: în ultimul timp, am simțit un dezgust teribil în a-mi aprecia faptele și gândurile în funcție de o anumită unitate de măsură a moralei. Altceva îmi dicta ce să fac…

Canaliile joacă într-adevăr foarte murdar. Chiar nu-s departe de gândul că aici, la masă, se întâmplă multă hoție din cea mai obișnuită. Crupierii, care sunt postați la capetele mesei, supraveghează mizele și fac socotelile, au teribil de mult de lucru. Mai au și canaliile pe cap! Canaliile sunt cel mai adesea francezi. De altfel, aici nu observ deloc și nu remarc toate astea pentru a descrie ruleta; mă acomodez pentru mine însumi, ca să știu cum să mă comport în viitor. Am remarcat, de pildă, că nu e nimic mai obișnuit decât ca de dincolo de masă să se întindă mâna cuiva și să ia ceea ce ai câștigat tu. Începe cearta, adeseori se ajunge la țipete și - vă rog supus să dovediți, să găsiți martori că miza a fost a dumneavoastră!

La început toată această ruletă era ca o limbă pe care nu o înțelegeam; ghiceam doar și îmi dădeam vag seama că mizele se pun pe cifre, pare și impare, și pe culori. Din banii Polinei Aleksandrovna m-am hotărât în seara aceea să încerc cu o sută de guldeni. Gândul că încep să joc pentru altul mă cam deruta. Sentimentul era extrem de neplăcut și voiam să mă descotorosesc cât mai repede de el. Mi se tot părea că, începând pentru Polina, îmi subminez propriul noroc. Oare nu poți să te atingi de masa de joc fără să te molipsești imediat de superstiții? Am început prin a scoate cinci frederici, adică cincizeci de guldeni, și i-am pus pe cifra patru. Roata s-a învârtit și a ieșit treizeci - am pierdut. Cu un sentiment dureros, numai ca să mă descotorosesc de această obligație și să plec, am mai pus încă cinci frederici pe roșu. A ieșit culoarea roșie. Am pus toți cei zece frederici - a ieșit din nou culoarea

roșie. Primind patruzeci frederici, am pus douăzeci pe cele douăsprezece cifre medii, neștiind ce va ieși din asta. Mi s-a plătit triplu. Astfel, din douăzeci de frederici, m-am pomenit deodată cu optzeci. Începusem să suport atât de greu sentimentul acela neobișnuit și ciudat, încât am hotărât să plec. Totuși, am pus toți fredericii încă o dată pe cifra patru. De data asta, a ieșit patru; mi s-au mai vărsat încă optzeci de frederici și, înhățând toată grămada de o sută șaizeci de frederici, am plecat s-o caut pe Polina Aleksandrovna.

Încă se plimbau cu toții prin parc și am reușit să mă văd cu ea numai la cină. De data asta franțuzul lipsea și generalul și-a luat avânt: printre altele, a considerat necesar să-mi facă observația că n-ar dori să mă vadă la masa de joc. După părerea lui, ar fi tare compromis dacă aș pierde cumva prea mult; „dar și dacă ai câștiga foarte mult, și atunci aș fi compromis, adăugă el cu un aer plin de importanță. Desigur, nu am dreptul să-ți dictez ce să faci, dar fii și dumneata de acord…“ Aici, după cum avea obiceiul, nu termină ce avea de zis. I-am răspuns cu răceală că am foarte puțini bani și, prin urmare, nu pot pierde prea mult, chiar dacă aș începe să joc. Urcând în camera mea, am apucat să-i dau Polinei câștigul și să-i spun că altă dată nu voi mai juca pentru ea.

— De ce? mă întrebă ea alarmată.

— Fiindcă vreau să joc pentru mine, îi răspunsei eu, cercetând-o cu uimire, iar asta mă deranjează.

— Deci, ai în continuare ferma convingere că ruleta este singura dumitale cale de salvare? mă întrebă ea cu ironie. I-am răspuns iarăși foarte serios că da; cât privește siguranța mea că voi câștiga neapărat, las’ să fie caraghioasă, sunt de acord, „dar să fiu lăsat în pace“.

Polina Aleksandrovna insistă să împărțim neapărat pe din două câștigul din ziua aceea și îmi dădu optzeci de frederici, propunându-mi să continuăm și pe viitor jocul în aceleași condiții. Am refuzat hotărât și definitiv jumătatea

din câștig și i-am spus că nu mai pot juca pentru alții nu pentru că nu vreau, ci pentru că precis aș pierde.

— Și totuși, chiar dacă-i o prostie, și eu mi-am pus speranța aproape numai în ruletă, spuse ea gânditoare. Și de aceea dumneata trebuie să continui neapărat să joci pe din două cu mine, ceea ce, desigur, vei face. Spunând acestea, ieși din camera mea, fără să-mi mai asculte obiecțiile.

Capitolul III

Și totuși, ieri toată ziua, nu mi-a făcut nici o aluzie cu privire la joc. De fapt, ieri a și evitat să vorbească cu mine. Purtarea ei de altădată față de mine nu s-a schimbat. Aceeași desăvârșită desconsiderare în atitudine când mă întâlnește și chiar ceva disprețuitor și ostil. În general, nu vrea să-și ascundă dezgustul față de mine; asta o văd. Cu toate acestea, nici nu-mi ascunde că are nevoie de mine pentru un anume scop și că mă păstrează pentru ceva. Între noi s-au instaurat niște relații ciudate, de neînțeles pentru mine în multe privințe, luând în considerare mândria și aroganța ei față de toată lumea. Știe, de pildă, că o iubesc la nebunie și îmi permite chiar să-i vorbesc de pasiunea mea - și, firește, prin nimic altceva nu și-ar exprima mai bine disprețul, decât prin această permisiune de a-i vorbi fără opreliște și fără cenzură despre dragostea mea. „Înseamnă, pasămite, că sentimentele tale nu au nici o valoare pentru mine, încât mi-e absolut indiferent ce-mi spui și ce sentimente ai.“ Despre propriile ei treburi a vorbit cu mine și mai înainte, dar nu a fost niciodată întru totul sinceră. Mai mult chiar, în desconsiderarea ei față de mine existau, de pildă, asemenea rafinamente: știe, să zicem, că am cunoștință de o împrejurare din viața ei sau de ceva care o îngrijorează foarte mult; chiar ea însăși îmi povestește câte ceva din viața ei, dacă trebuie să mă folosească cumva pentru scopurile ei, să-i fiu un fel de sclav sau om de alergătură; dar îmi povestește întotdeauna exact atât cât trebuie să știe un om de alergătură și - dacă eu încă nu știu întregul lanț al evenimentelor, dacă ea vede cum mă chinuiesc și mă îngrijorez de chinurile și grijile ei, niciodată nu catadicsește să mă liniștească de tot prin sinceritatea ei prietenească, cu toate că, folosindu-mă

adeseori și punându-mă să-i fac servicii nu numai anevoioase, ci chiar și primejdioase, ea, după părerea mea, ar avea obligația să fie sinceră cu mine. La drept vorbind, merită oare să-și bată capul cu sentimentele mele, cu faptul că și eu îmi fac griji, poate de trei ori mai multe griji decât ea, că grijile și ghinioanele ei mă fac să sufăr mai mult decât suferă ea însăși? !

De vreo trei săptămâni știam de intenția Polinei de a juca la ruletă. Chiar mă prevenise că va trebui să jucăm împreună, pentru că n-ar fi decent să joace chiar ea. După tonul vorbelor ei, am observat atunci că o stăpânește o îngrijorare serioasă și nu doar dorința de a câștiga bani. Ce-s pentru ea banii în sine! Aici este un scop, aici sunt niște împrejurări, pe care le pot ghici, dar pe care nu le cunosc până acum. Desigur, înjosirea și sclavia în care mă ține mi-ar putea da (și adeseori îmi dau) posibilitatea s-o descos cu grosolănie și de-a dreptul. Deoarece pentru ea sunt un sclav și, în ochii ei, par un om de tot nimicul, nici n-ar avea rost să se supere de grosolana mea curiozitate. Însă problema e că, permițându-mi să-i pun întrebări, nu-mi răspunde la ele. Uneori nici nu le bagă în seamă. Uite-așa stau lucrurile între noi!

Ieri la noi s-a vorbit mult despre o telegramă trimisă de patru zile la Petersburg, la care nu se primise răspuns. În mod vizibil, generalul e îngrijorat și îngândurat. E vorba, desigur, de bunica. Și francezul e îngrijorat. Ieri, de pildă, după masa de prânz, au avut o discuție lungă și serioasă. Față de noi toți, francezul are un ton neobișnuit de arogant și disprețuitor. Chiar că se potrivește zicala: parcă n-ar fi prost destul dacă n-ar fi fudul. Chiar și cu Polina e neglijent până la prostie; de altfel, ia parte cu plăcere la plimbările comune la cazinou sau la cavalcadele și călătoriile în afara orașului. Am știință de anumite circumstanțe legate de francez și de general: în Rusia, au pus împreună la cale înființarea unei uzine; nu știu dacă proiectul a eșuat sau dacă încă se mai vorbește de el. Pe

deasupra, am aflat întâmplător o parte dintr-un secret de familie: anul trecut, la predarea funcției, francezul l-a salvat pe general și i-a dat treizeci de mii ca să completeze suma lipsă din banii statului. Și, firește, îl are pe general în gheare; dar acum, mai ales acum, rolul principal în toată această istorie îl joacă *m-lle* Blanche și sunt singur că aici nu greșesc.

Dar cine-i *m-lle* Blanche? La noi se spune aici că e o franțuzoaică ilustră, care o are alături pe maică-sa și posedă o avere colosală. Se mai știe că este un fel de rudă cu marchizul nostru, numai că foarte de departe, un fel de verișoară sau verișoară de-a doua. Se spune că înaintea călătoriei mele la Paris, francezul și *m-lle* Blanche se purtau unul cu altul mult mai fin și mai delicat; acum relația lor, prietenia și înrudirea arată cumva mai grosolane, mai intime. Poate că situația noastră li se pare atât de proastă, încât nu mai consideră că-i necesar să ne menajeze și să se ascundă. Acum trei zile am observat cum *mister* Astley se uita la *m-lle* Blanche și la mămica acesteia. Chiar mi s-a părut că și francezul nostru s-a mai întâlnit și altă dată cu *mister* Astley. De altminteri, *mister* Astley e atât de timid, de rușinos și de tăcut, încât pe el poți să fii aproape sigur - rufele murdare se vor spăla în familie. În tot cazul, francezul de-abia îl salută când îl vede și aproape că nu-l privește. Asta încă-i de înțeles; dar de ce nici *m-lle* Blache aproape că nu se uită la el? Mai ales că ieri marchizul și-a dat drumul la gură: în cursul discuției comune, a spus, nu mai știu cu care prilej, că *mister* Astley e colosal de bogat și că el, francezul, știe asta; aici ar fi fost cazul ca *m-lle* Blanche să se fi uitat la *mister* Astley! În linii mari, generalul e neliniștit. Se înțelege ce ar putea să însemne pentru el telegrama despre moartea mătușii!

Cu toate că mi s-a părut sigur faptul că Polina evită să discute cu mine și că evită parcă cu un scop, mi-am luat și eu un aer rece și indiferent: mă tot gândeam că va veni la mine din clipă în clipă. Însă ieri mi-am îndreptat cu

precădere atenția către *m-lle* Blanche. Bietul general, e pierdut definitiv! Să te îndrăgostești la cincizeci și cinci de ani cu atâta forță a pasiunii - e, desigur, o nenorocire. Adăugați la asta faptul că-i văduv, adăugați-i pe copii, moșia ruinată cu desăvârșire, datoriile și, în sfârșit, adăugați-o pe femeia de care s-a întâmplat să se îndrăgostească. *M-lle* Blanche e frumoasă. Dar nu știu dacă voi fi înțeles când mă voi exprima că are una dintre fețele de care te poți speria. În tot cazul, eu m-am temut întotdeauna de asemenea femei. Are pesemne vreo douăzeci și cinci de ani. E voinică și spătoasă, cu umeri lați; gâtul și pieptul îi sunt splendide; tenul e de culoare brun-galbenă, părul, negru ca tușul și teribil de des, încât ar ajunge pentru două coafuri. Are ochii negri, globurile oculare gălbui, privirea impertinentă, dinții strălucitor de albi, buzele întotdeauna rujate; miroase întotdeauna a mosc. Îmbrăcămintea îi este de efect, bogată, cu șic, dar și cu mult bun-gust. Brațele și picioarele îi sunt extraordinare. Vocea - un contralto răgușit. Uneori izbucnește în hohote de râs și își arată dinții albi, dar de obicei privește în tăcere și cu impertinență - în tot cazul, în prezența Polinei și a Mariei Filippovna. (O veste ciudată: Maria Filippovna pleacă în Rusia.) Mi se pare că *m-lle* Blanche n-are nici un pic de educație, poate chiar nici nu-i deșteaptă, în schimb e suspicioasă și vicleană. Cred că viața ei n-a fost lipsită de aventuri. Și dacă-i să spun totul, se poate ca marchizul să nu-i fie rudă deloc, iar mama să nu-i fie mamă câtuși de puțin. Dar există informații că la Berlin, unde ne-am întâlnit cu dânsele, ea și mama ei aveau câteva cunoștințe foarte onorabile. În ce-l privește pe marchiz, cu toate că și acum mă îndoiesc că-i marchiz, apartenența lui la lumea bună, la noi, de pildă, la Moscova sau pe alocuri, în Germania, pare a nu putea fi pusă la îndoială. Nu știu ce hram va fi purtând în Franța. Se zice că are un *château*. Credeam că în decursul acestor două săptămâni aveau să se întâmple multe și, totuși, încă nu

știu precis dacă între *m-lle* Blanche și general s-a rostit vreun cuvânt decisiv. În linii mari, acum totul depinde de averea noastră, adică dacă generalul le poate etala mulți bani. Dacă, de pildă, ar veni vestea că bunica n-a murit, sunt sigur că *m-lle* Blanche ar dispărea în aceeași clipă. Mă mir singur și-mi vine să râd dându-mi seama ce bârfitor am ajuns. O, cât de mult mă dezgustă toate astea! Dar oare pot s-o părăsesc pe Polina și să plec de aici, oare pot să nu spionez în jurul ei? Spionarea e, desigur, o mârșăvie - dar asta nu mă privește!

De asemenea, interesant mi s-a părut și *mister* Astley, ieri și astăzi. Da, sunt convins că e îndrăgostit de Polina! E curios și amuzant cât poate uneori să exprime privirea unui om timid și bolnăvicios de cast, peste care a dat iubirea, când el, desigur, mai curând ar fi gata să se lase înghițit de pământ decât să spună sau să exprime ceva printr-un cuvânt sau o privire. *Mister* Astley se întâlnește foarte des cu noi la plimbare. Își scoate pălăria și trece pe lângă noi, murind, firește, de dorința de a ni se alătura. Dacă îl invită cineva, refuză imediat. La locurile de odihnă, la cazinou, la chioșcul unde cântă fanfara sau în dreptul fântânii arteziene, el se oprește neapărat undeva în apropierea băncii noastre și, oriunde ne-am afla, în parc, în pădure, pe Schlangerberg - e de-ajuns doar să-ți arunci privirea, să te uiți împrejur și negreșit, într-un loc sau altul, sau pe poteca cea mai apropiată, sau de după un tufiș, apare un crâmpei din *mister* Astley. Pare-mi-se, caută un prilej să discute cu mine. Azi-dimineață ne-am întâlnit și am schimbat câteva cuvinte. Uneori vorbește cu mine extrem de sacadat. Încă înainte de a-mi spune „bună ziua“, a început prin a rosti:

— Ah, *mademoiselle* Blanche! …Am văzut multe femei ca *mademoiselle* Blanche!

Apoi a tăcut, privindu-mă cu un aer semnificativ. Ce-o fi vrut să spună prin asta - nu știu, fiindcă la întrebarea mea: ce înseamnă asta? - el, cu un zâmbet șiret, a dat din cap și

a adăugat: „Asta așa-i. *Mademoiselle* Pauline iubește mult florile?“

— Nu știu, nu știu deloc, i-am răspuns eu.

— Cum! Nici asta n-o știi! a strigat el, uimit peste poate.

— Nu știu, n-am observat chiar deloc, am repetat eu, râzând.

— Hm, asta mă face să mă gândesc la ceva anume. Spunând acestea, a dat din cap și și-a văzut de drum. De altfel, părea mulțumit. Vorbește cu mine într-o franceză cât se poate de proastă.

Capitolul IV

Ziua de astăzi a fost ridicolă, oribilă, stupidă. Acum e ora unsprezece noaptea. Stau în chichineața mea și îmi amintesc totul. Mi-am început dimineața prin faptul că am fost, totuși, nevoit să mă duc la ruletă să joc pentru Polina Aleksandrovna. Am luat toți cei o sută șaizeci de frederici ai ei, dar cu două condiții: prima - că nu vreau să joc pe din două, adică, dacă voi câștiga, nu voi lua nimic pentru mine, și a doua - că seara Polina îmi va explica de ce are atât de mare nevoie să câștige și câți bani îi trebuie. Nu puteam totuși să cred că totul era pur și simplu din cauza banilor. Pesemne că în istoria asta banii erau necesari, și cât mai repede, pentru un scop anume. Polina mi-a promis că-mi va explica, și eu m-am dus. În sălile de joc îmbulzeala era îngrozitoare. Cât de neobrăzați și de lacomi sunt toți! M-am înghesuit în mijloc și m-am postat chiar lângă crupier; apoi am început timid să tatonez jocul, mizând câte două sau trei monede. Între timp, observam și trăgeam concluzii; mi s-a părut că, în sine, calculul înseamnă foarte puțin și nu are câtuși de puțin importanța pe care i-o dau mulți jucători. Unii stau cu hârtii liniate, observă loviturile, socotesc, deduc șansele, calculează, în cele din urmă mizează și pierd la fel ca și noi, muritorii de rând, care jucăm la întâmplare. Însă am ajuns la o concluzie, care mi se pare exactă: într-adevăr, în decursul șanselor întâmplătoare apare dacă nu un sistem, măcar o ordine - ceea ce, desigur, e foarte ciudat. De pildă, se întâmplă ca, după douăsprezece cifre mijlocii, să cadă cele douăsprezece de la urmă; de două ori, să zicem, bila se oprește pe aceste douăsprezece de la urmă și se mută pe cele douăsprezece de la început. După ce a căzut pe primele douăsprezece, trece din nou pe cele douăsprezece

din mijloc, se oprește de trei, de patru ori pe cele din mijloc și iarăși trece la cele douăsprezece de la urmă, unde, din nou, după două opriri, trece la primele, la primele iar se oprește o dată și apoi urmează iarăși trei opriri pe cifrele din mijloc și astfel se continuă în decurs de o oră și jumătate sau de două ore. Unu, trei și doi; unu, trei și doi. E foarte amuzant. În câte o zi sau în câte o dimineață se întâmplă că, de pildă, culorii roșii îi la locul cea neagră și invers, clipă de clipă, fără nici o ordine, așa că bila nu se oprește mai mult de două-trei ori consecutiv pe roșu sau pe negru. Însă a doua zi sau a doua seară, cade mereu culoarea roșie, ajunge, de pildă, până la douăzeci și două de ture una după alta și așa ține negreșit câtva timp, în decurs de o zi, să zicem. Despre toate acestea mi-a dat multe explicații *mister* Astley, care a stat toată dimineața lângă mesele de joc, dar nu a mizat nici o dată. Cât despre mine, m-am curățat de tot și foarte repede. Am pus de la bun început pe patru douăzeci de frederici și am câștigat, apoi am pus cinci și iar am câștigat și tot așa, de încă două sau trei ori. Cred că am câștigat aproape patru sute de frederici în vreo cinci minute. Ar fi trebui să plec, dar în mine se înfiripase o simțire stranie, o provocare a destinului, o dorință de a-i da un bobârnac, de a-i arăta limba. Am pus miza maximă permisă, de patru mii de guldeni, și am pierdut. Apoi, înfierbântându-mă, am scos tot ce aveam, am repetat miza și am pierdut din nou, după care m-am îndepărtat zăpăcit de masă. Nici măcar nu înțelegeam ce mi s-a întâmplat, și Polinei Aleksandrovna i-am spus de pierdere de-abia înainte de masa de prânz. Între timp umblasem năuc prin parc.

La masa de prânz m-am aflat iarăși într-o stare de surescitare nervoasă ca și cu trei zile mai înainte. Francezul și *m-lle* Blanche iar luau masa cu noi. Am aflat că *m-lle* Blanche fusese în timpul dimineții în sălile de joc și văzuse faptele mele de vitejie. De data asta a vorbit cu mine cu ceva mai multă atenție. Francezul a fost mai direct

și m-a întrebat de-a dreptul dacă am pierdut banii mei. Mi se pare că o suspectează pe Polina. Într-un cuvânt, e ceva la mijloc. Am mințit la repezeală și am spus că erau banii mei.

Generalul era extrem de mirat: de unde am luat atâția bani. I-am explicat că am început cu zece frederici, că șase sau șapte lovituri succesive, cu dublare, mi-au adus cinci sau șase mii de guldeni și că pe urmă am pierdut totul în două ture.

Toate acestea erau, desigur, plauzibile. Dând explicații, m-am uitat la Polina, dar n-am putut citi nimic pe chipul ei. Totuși, ea m-a lăsat să mint și nu m-a corijat; de aici am tras concluzia că trebuia să mint și să ascund faptul că am jucat pentru ea. În tot cazul, îmi ziceam în sinea mea, îmi datorează o explicație și mi-a promis de cu dimineață că-mi va dezvălui ceva.

Credeam că generalul îmi va face vreo observație, dar a tăcut; în schimb eu am remarcat pe chipul lui tulburare și neliniște. Poate că în situația lui dezastruoasă îi era greu să asculte cum o grămadă atât de mare de aur venise și dispăruse într-un sfert de oră din mâinile unui prost atât de nechibzuit ca mine.

Bănuiesc că în seara din ajun a avut cu francezul o controversă înverșunată. Încuindu-se într-o cameră, au avut o discuție lungă și înflăcărată. Francezul a plecat parcă iritat, iar astăzi, de cu dimineață, a venit din nou la general - probabil ca să continue discuția.

După ce a aflat cum am pierdut, francezul mi-a făcut observația caustică și chiar răutăcioasă că s-ar fi cuvenit să fiu mai prudent. Nu știu de ce, a adăugat că, deși sunt mulți ruși care joacă, după părerea lui rușii nici nu-s capabili să joace.

— Însă după părerea mea ruleta este creată numai pentru ruși, l-am contrazis eu, și când, la replica mea, francezul a zâmbit, i-am spus că, desigur, adevărul e de partea mea, fiindcă, vorbind de ruși ca jucători, îi ocărăsc

mai degrabă decât îi laud și că, prin urmare, poate crede ce-i spun.

— Cum îți argumentezi părerea? mă întrebă francezul.

— Cu faptul că în catehismul virtuților și însușirilor unui occidental civilizat a pătruns, istoricește și aproape sub forma punctului principal, capacitatea de a obține un capital. Însă rusul nu numai că nu e capabil să obțină capitaluri, dar chiar le și risipește, și o face cumva aiurea și urât. Totuși, și noi, rușii, avem nevoie de bani, adăugai eu, și prin urmare ne bucurăm foarte mult și suntem foarte ahtiați după asemenea mijloace, cum ar fi ruletele, unde te poți îmbogăți deodată, în două ore, fără să muncești. Asta ne ispitește foarte mult; și întrucât jucăm aiurea, fără muncă, pierdem!

— Asta-i adevărat, în parte, remarcă francezul cu încântare de sine.

— Nu, nu-i adevărat și ar trebui să-ți fie rușine să te exprimi astfel despre patria dumitale, mă dojeni generalul cu asprime și convingere.

— Ba să mă iertați, îi răspunsei eu, căci, zău așa, încă nu se știe ce-i mai mârșav: necuviința rusească sau mijlocul nemțesc de agonisire prin muncă cinstită?

— Ce idee hidoasă! exclamă generalul.

— Ce idee rusească! exclamă francezul.

Râdeam, fiindcă aveam un chef nebun să-i întărât.

— În ce mă privește, mai bine aș umbla toată viața cu un cort kirghiz, strigai eu, decât să mă închin idolului nemțesc.

— Care idol? strigă generalul, începând de-acum să se supere la modul serios.

— Modului nemțesc de agonisire a bogăției. Nu sunt de mult aici, însă ceea ce am reușit totuși să remarc și să verific scandalizează rasa mea tătărească. Zău, nu vreau asemenea virtuți! Încă de ieri am izbutit să fac pe-aici un ocol de vreo zece verste. Ei bine, totul e exact ca în cărțuliile moralizatoare nemțești cu ilustrații: aici, peste

tot, în fiecare casă este câte un *Vater*[0], grozav de virtuos și extraordinar de cinstit. Atâta-i de cinstit, încât ți-e și frică să te apropii de el. Nu-i pot suporta pe oamenii cinstiți, de care ți-e frică să te apropii. Fiecare *Vater* are familia lui, iar seara citesc toți, cu voce tare, cărți moralizatoare. Deasupra căsuței foșnesc ulmii și castanii. Soarele asfințește, pe acoperiș stă un cocostârc și totul e extraordinar de poetic și înduioșător… Nu vă supărați, generale, dați-mi voie să povestesc cât mai înduioșător. Îmi aduc aminte cum tatăl meu, răposatul, tot sub teii din grădiniță, ne citea seara, mie și mamei, asemenea cărțulii… Asta pot s-o judec eu însumi cum se cuvine. Ei bine, fiecare familie de aici se află în deplină robie și supunere față de *Vater*. Toți muncesc, precum boii, și toți agonisesc bani, precum ovreii. Să zicem că *Vater* a agonisit atâția guldeni și se gândește la feciorul cel mare ca să-i transmită meseria sau peticul de pământ; pentru asta fiicei lui nu-i dă zestre și ea rămâne fată bătrână. Tot pentru asta pe mezin îl vinde ca slugă ori ca soldat și banii îi adaugă la capitalul familiei. Zău, așa se procedează aici; m-am interesat. Toate astea nu se fac decât din cinste, din cinste stăruitoare, încât și mezinul vândut crede că n-a fost vândut decât din cinste - și ăsta-i de-acum un ideal, când victima se bucură singură că e dusă la spânzurătoare. Ce mai urmează? Urmează că nici fiului celui mare nu-i e mai ușor: are el o Amalchen, spre care îl trage inima - dar nu se poate însura fiindcă n-au fost încă agonisiți atâția și atâția guldeni. Și ei așteaptă cuminți și sinceri și merg zâmbind la spânzurătoare. Amalchen are de-acum obrajii scofâlciți, se usucă pe picioare. În sfârșit, peste vreo douăzeci de ani, bunăstarea a sporit; guldenii au fost agonisiți cu cinste și virtute. *Vater* îi binecuvântează pe fiul său de patruzeci de ani și pe Amalchen ajunsă la treizeci și cinci, cu sânii zbârciți și nasul roșu… Făcând asta, plânge, le dă povețe moralizatoare și moare. Fiul cel mare se

[0] Tată (germ.).

preface el însuși într-un *Vater* virtuos, și aceeași istorie începe de la capăt. Și uite-așa, peste vreo cincizeci sau șaptezeci de ani, nepotul primului *Vater* adună într-adevăr un capital important și îl transmite fiului său, fiul - fiului și tot așa mai departe, iar peste cinci sau șase generații iese un Rothschild, sau un *Hoppe et Comp*.[0], sau dracu' mai știe ce. Ah, cum să nu fie un spectacol măreț: o muncă continuă de o sută sau două sute de ani, răbdare, inteligență, cinste, tărie de caracter, fermitate, calcul, cocostârcul pe acoperiș! Ce mai vreți, doar nu există nimic mai presus de asta, și din punctul acesta de vedere ei încep să judece întreaga lume, iar pe cei vinovați, adică pe cei care nu seamănă cu ei, îi spânzură pe loc. Ei bine, iată despre ce-i vorba: eu prefer să fac tămbălău rusește sau să mă îmbogățesc la ruletă. Nu vreau să fiu *Hoppe et Comp*. peste cinci generații. Banii îmi trebuie pentru mine însumi, nu mă consider drept ceva necesar și accesoriu pe lângă capital. Știu că am luat-o razna îngrozitor, dar așa să fie. Astea-s convingerile mele.

— Nu știu cât adevăr există în ceea ce ai spus, rosti generalul cu îngândurare, dar știu sigur că începi să debitezi niște bazaconii insuportabile de îndată ce ți se permite să-ți uiți lungul nasului…

După cum îi stătea în obicei, nu termină ce avea de spus. Dacă generalul nostru începea să vorbească ceva cât de cât mai important decât discuțiile obișnuite de zi cu zi, nu încheia niciodată fraza. Francezul asculta nepăsător, cu ochii un pic holbați. Nu înțelesese nimic din cele spuse de mine. Polina privea cu un fel de indiferență arogantă. Parcă nu numai pe mine nu mă auzise, ci nu auzise nimic din cele ce se vorbiseră de data asta la masă.

[0] Celebră firmă bancară din Londra și Amsterdam.

Capitolul V

Polina era neobișnuit de îngândurată, dar imediat după ce ne-am ridicat de la masă, îmi porunci s-o însoțesc la plimbare. Am luat copiii și ne-am dus în parc, la fântâna arteziană.

Întrucât eram foarte surescitat, i-am trântit o întrebare prostească și grosolană: de ce marchizul nostru, Des Grieux, micul franțuz, nu numai că n-o acompaniază acum, când iese undeva, dar nici măcar nu vorbește zile întregi cu ea?

— Pentru că-i ticălos, îmi răspunse Polina într-un mod ciudat. Nu mai auzisem niciodată de la ea o astfel de apreciere la adresa lui Des Grieux, așa că am tăcut, temându-mă să înțeleg această irascibilitate.

— Ai remarcat că astăzi a cam fost în contradicție cu generalul?

— Dumneata vrei să știi despre ce-i vorba, îmi răspunse ea cu răceală și iritare. Știi că generalul i-a ipotecat totul, întreaga moșie e a lui și, dacă bunica nu moare, francezul devine imediat proprietarul tuturor bunurilor ipotecate.

— Deci e adevărat că totul e ipotecat? Am auzit, dar n-am știut că chiar tot.

— Păi, cum altfel?

— Și, în cazul ăsta, adio *mademoiselle* Blanche, observai eu. Atunci nu va mai fi soție de general! Știi ceva: mi se pare că generalul s-a îndrăgostit într-un asemenea hal, încât s-ar împușca dacă *mademoiselle* Blanche l-ar părăsi. La anii lui, e primejdios să te îndrăgostești atât de tare.

— Și mie mi se pare că i se va întâmpla ceva, rosti îngândurată Polina Aleksandrovna.

— Ce splendoare! exclamai eu. Nu i se poate arăta într-un mod mai grosolan că a acceptat să se mărite cu el

numai de dragul banilor. Aici nici măcar regulile bunei-cuviințe nu s-au respectat, totul s-a petrecut fără nici o jenă. Ce mai minune! Iar în privința bunicii, ce poate fi mai comic și mai murdar decât să expediezi telegramă după telegramă și să tot întrebi: a murit, a murit? Ce zici? Cum îți place asta, Polina Aleksandrovna?

— Astea-s prostii, spuse ea cu dezgust, întrerupându-mă. Eu, dimpotrivă, mă mir că ești atât de vesel. De ce te bucuri? Nu cumva pentru că mi-ai pierdut banii?

— De ce mi i-ai dat ca să-i pierd? Doar ți-am spus că nu pot juca pentru alții, cu atât mai mult pentru dumneata. Mă supun, orice poruncă mi-ai da; dar rezultatul nu depinde de mine. Doar te-am prevenit că n-o să iasă nimic. Spune-mi, ești foarte necăjită că ai pierdut atâția bani? De ce ai nevoie de atât de mulți?

— La ce bun întrebările astea?

— Păi singură mi-ai promis că ai să-mi explici. Ascultă: sunt absolut convins că, atunci când am să încep să joc pentru mine (am doisprezece frederici), am să câștig. Atunci o să poți lua de la mine câți bani îți trebuie.

Polina își compuse o mină disprețuitoare.

— Nu te supăra pe mine, continuai eu, pentru propunere asta. Am până într-atâta conștiința faptului că sunt un nimic în fața dumitale, adică în ochii dumitale, încât poți accepta de la mine chiar și bani. Nu poți fi jignită de un cadou de la mine. Mai ales că ți-am pierdut banii.

Ea îmi aruncă o privire iute și, observând că vorbesc cu iritare și sarcasm, îmi luă iarăși vorba din gură.

— Pentru dumneata nu există nimic interesant în situația mea. Dacă vrei să știi, sunt pur și simplu datoare. Banii i-am luat cu împrumut și aș vrea să-i restitui. Mi-a venit ideea nebunească și ciudată că voi câștiga aici, la masa de joc. De ce am avut această idee - nu-mi dau seama, dar am crezut în ea. Cine știe, voi fi crezut în ea pentru că nu mi-a mai rămas nici o șansă de alegere.

— Sau pentru că aveai prea mare *nevoie* să câștigi. E ca în cazul celui care se înecă și se agață de un fir de pai. Fii și dumneata de acord că, dacă nu s-ar îneca, n-ar crede că firul de pai e un ciot de lemn.

Polina se miră.

— Cum așa, întrebă ea, dacă și dumneata ai aceeași speranță? Acum două săptămâni mi-ai vorbit o dată mult și bine că ești sigur că vei câștiga aici, la ruletă, și ai încercat să mă convingi să nu te iau drept nebun. Sau atunci ai glumit? Dar mi-aduc aminte că ai vorbit atât de serios, încât nu puteam nicidecum să cred că glumești.

— E adevărat, îi răspunsei eu gânditor, și acum sunt absolut sigur că voi câștiga. Chiar îți mărturisesc că m-ai făcut acum să-mi pun o întrebare: de ce pierderea mea de astăzi, o pierdere aiurea și urâtă, nu mi-a lăsat nici urmă de îndoială? Totuși, sunt ferm convins că, de îndată ce voi începe să joc pentru mine, voi câștiga negreșit.

— De ce ești atât de convins?

— Dacă vrei să mă crezi, nu știu. Știu doar că am *nevoie* să câștig, că asta-i singura mea ieșire. Iată de aceea, poate, mi se pare că trebuie să câștig neapărat.

— Deci, și dumneata ai prea mare *nevoie* să câștigi, dacă ai această convingere fanatică?

— Pariez că te îndoiești de faptul că aș fi în stare să am o necesitate serioasă, nu?

— Mi-e totuna, îmi răspunse Polina încet și indiferent. Dacă vrei, *da*, mă îndoiesc că te-ar chinui ceva serios. Dumneata poți suferi, dar nu la modul serios. Ești un om dezordonat și nematurizat. La ce-ți trebuie banii? În toate argumentele pe care mi le-ai prezentat atunci, eu n-am găsit nimic serios.

— Apropo, o întrerupsei eu, ai spus că trebuie să restitui o datorie. Înseamnă că datoria-i de toată frumusețea! Nu cumva îi ești datoare francezului?

— Ce-i cu întrebările astea? Astăzi ești deosebit de vehement. Nu cumva ești beat?

— Știi că uneori îmi permit să vorbesc și să pun întrebări cu foarte multă sinceritate. Repet, îți sunt sclav, iar de sclavi nu trebuie să te rușinezi, și un sclav nu poate să te jignească.

— Toate astea-s prostii! Și nu pot suferi teoria asta „sclavagistă“ a dumitale.

— Nu uita că nu vorbesc despre sclavia mea fiindcă aș dori să-ți fiu sclav, ci, pur și simplu, vorbesc ca despre un fapt ce nu depinde de mine.

— Spune deschis: la ce-ți trebuie banii?

— Dar dumneata de ce vrei să știi?

— Cum dorești, îmi răspunse ea și își roti capul cu mândrie.

— Teoria sclavagistă n-o poți suferi, dar pretinzi sclavie. „Răspunde și nu judeca!“ Bine, fie și așa. La ce-mi trebuie banii, mă întrebi? Cum la ce? Banii înseamnă totul!

— Înțeleg, dar, dorindu-i, nu merită să înnebunești în halul ăsta! Căci și dumneata ajungi la frenezie, la fatalism. Aici este ceva, un scop deosebit. Spune fără ocolișuri, asta vreau.

Polina parcă începea să se supere și mie îmi plăcea grozav că mă descosea cu atâta interes.

— Desigur, am un scop, spusei eu, dar nu sunt în stare să-ți explic care-i. Atâta tot că, având bani, aș deveni și pentru dumneata alt om, nu un sclav.

— Cum? Cum ai să realizezi asta?

— Cum am să realizez? Deci, nici măcar nu înțelegi cum am să fac ca dumneata să mă privești altfel decât ca pe un sclav! Tocmai asta nu vreau, nu vreau asemenea mirări și nedumeriri.

— Spuneai că sclavia asta e o desfătare. Așa credeam și eu.

— Așa credeai! strigai eu cu o plăcere ciudată. Ah, ce frumoasă naivitate din partea dumitale! Fie, da, sclavia pe care mi-o impui e o desfătare pentru mine. Există, există desfătare în cel din urmă hal de umilire și nimicnicie!

continuai eu să aiurez. La dracu', poate că desfătarea există și în bici, atunci când plesnește spinarea și rupe fâșii de carne... Dar poate că vreau să încerc și alte desfătări. Mai adineauri, la masă, generalul mi-a ținut în prezența dumitale o morală de șapte sute de ruble pe an, pe care, poate, nici n-am să le primesc de la el. Marchizul Des Grieux, ridicându-și sprâncenele, mă privește și în același timp nu mă vede. Dar dacă eu, la rându-mi, poate, îmi doresc cu patimă să-l apuc de nas pe marchizul Des Grieux sub ochii dumitale?

— Vorbe de puștan. În orice situație poți să te porți demn. Dacă-i vorba de luptă, ea te înalță, nu te înjosește!

— Banală sentință! Ia presupune că eu, poate, nu știu să mă port demn. Adică, eu aș fi un om demn, dar nu știu să mă port demn. Înțelegi că așa ceva este posibil? De fapt, toți rușii sunt așa, și știi de ce? Pentru că rușii sunt prea bogați și multilateral înzestrați ca să-și găsească repede o formă decentă. Aici e vorba de formă. Cel mai adesea, noi, rușii, suntem atât de bogat înzestrați, încât pentru o formă decentă avem nevoie de genialitate. Ei bine, tocmai genialitatea ne lipsește de cele mai multe ori, fiindcă ea, de regulă, se întâlnește rar. Numai la francezi și poate la alți câțiva europeni forma s-a conturat atât de bine, încât poți să arăți extraordinar de demn și să fii omul cel mai nedemn. De aceea forma înseamnă atât de mult la ei. Francezul ar suporta o jignire, o jignire adevărată, care-l lovește drept în inimă, dar un bobârnac peste nas nu l-ar suporta, pentru că asta ar fi o încălcare a formei de decență acceptate și eternizate. Duducilor noastre li se aprind atât de tare călcâiele după francezi tocmai pentru că forma lor este frumoasă. De altfel, după mine, nu există nici o formă, există numai cocoșul, *le coq gaulois*[0]. De altminteri, asta nu pot s-o înțeleg, nu-s femeie. Cocoșii, poate, sunt buni. Însă am cam luat-o razna și dumneata nu mă oprești. Oprește-mă mai des; când vorbesc cu

[0] Cocoșul galic (fr.).

dumneata, vreau să spun tot, tot, tot. Îmi pierd orice formă. Sunt chiar de acord că nu numai formă, ci nici un fel de calități nu am. Asta ți-o mărturisesc. Nici măcar nu mă îngrijesc să am vreo calitate. Acum totul s-a oprit în mine. Știi și singură de ce. Nu am în cap nici o idee omenească. De mult nu mai știu ce se întâmplă pe lume, nici în Rusia, nici aici. Uite, am străbătut Dresda și nu-mi mai aduc aminte ce fel de oraș este Dresda. Știi și singură ce m-a absorbit. Fiindcă nu am nici o speranță și sunt un zero în ochii dumitale, vorbesc deschis: numai pe dumneata te văd pretutindeni, iar restul mi-e indiferent. De ce și cum te iubesc - nu știu. Știi că, poate, nu ești deloc frumoasă? Imaginează-ți că nici măcar nu știu dacă ești frumoasă sau nu la chip. Pesemne că inima ți-e rea și mintea ingrată; asta se prea poate.

— Poate că te gândești să mă cumperi cu bani, spuse ea, fiindcă nu crezi în noblețea caracterului meu?

— Când m-am gândit să te cumpăr cu bani? strigai eu.

— Ai îndrugat prea multe și ai pierdut șirul. Dacă nu pe mine, cel puțin respectul meu vrei să-l cumperi cu bani.

— Ba nu, asta nu-i chiar așa. Ți-am spus că mi-e greu să mă explic. Mă copleșești. Nu te supăra pe flecăreala mea. Înțelege de ce nu te poți supăra pe mine: pur și simplu, sunt nebun. De altfel, mi-e totuna dacă te superi. Eu, în cămăruța mea de la mansardă, de îndată ce-mi amintesc și-mi imaginez foșnetul rochiei dumitale, sunt gata și să-mi mușc mâinile. Și de ce te-ai supăra pe mine? Fiindcă spun că-s sclav? Folosește-te, folosește-te de sclavia mea, folosește-te! Știi că odată și-odată am să te omor? Am să te omor nu pentru că am să încetez să te mai iubesc sau pentru că o să mă împingă gelozia, ci așa, pur și simplu, pentru că uneori îmi vine să te devorez. Râzi…

— Nu râd deloc, îmi spuse ea cu mânie. Îți poruncesc să taci.

Polina se opri, de-abia trăgându-și sufletul de furie. Zău, nu știu dacă era frumoasă, dar întotdeauna îmi plăcea să o

privesc atunci când se oprea așa în fața mea și de aceea aveam chef să-i trezesc furia. Poate că ea observase acest lucru și se supăra dinadins. Asta i-am spus-o.

— Ce mizerie! strigă ea cu dezgust.

— Mi-e totuna, continuai eu. Și să mai știi că e primejdios să ne plimbăm în doi: de multe ori am simțit pornirea să te lovesc, să te mutilez, să te sugrum. Și crezi că nu voi ajunge la asta? Ai să mă împingi până la nebunie. Crezi că mi-e frică de scandal? De mânia dumitale? Dar ce-mi pasă mie de mânia dumitale? Te iubesc fără speranță și știu că după asta am să te iubesc de o mie de ori mai mult. Dacă am să te omor cândva, va trebui să mă sinucid și eu; ei bine - am să amân cât mai mult sinuciderea, ca să simt fără dumneata durerea asta insuportabilă: cred că știi un lucru incredibil: din zi în zi, te iubesc *tot mai mult*, iar asta-i aproape imposibil. Și după toate astea să nu fiu fatalist? Ți-aduci aminte, acum trei zile, pe Schlangenberg, provocat de dumneata, ți-am șoptit: spune-mi un cuvânt și sar în prăpastia asta. Chiar nu crezi că aș fi sărit?

— Ce flecăreală stupidă! strigă ea.

— Nu-mi pasă dacă-i stupidă sau inteligentă, strigai eu. Știu că în prezența dumitale trebuie să vorbesc, să vorbesc, să vorbesc - și vorbesc. În prezența dumitale, îmi pierd tot amorul propriu și nu-mi pasă.

— De ce să te pun să sari de pe Schlangenberg? spuse ea cu răceală și cumva deosebit de jignitor. E ceva absolut inutil pentru mine.

— Minunat! strigai eu. Ai rostit dinadins acest minunat „inutil“, ca să mă strivești. Te citesc ca-n palmă. Inutil, zici? Însă plăcerea e întotdeauna utilă, iar puterea sălbatică, nelimitată - fie și asupra unei muște - este și ea tot un fel de plăcere. Omul este despot de la natură și îi place să fie călău. Dumitale îți place teribil.

Îmi amintesc că mă cerceta cu o atenție deosebit de încordată. Cred că atunci chipul meu exprima toate simțirile mele aiurite și stupide. Acum îmi aduc aminte că

discuția noastră de atunci a fost aproape cuvânt cu cuvânt așa cum am descris-o aici. Ochii mi s-au injectat. În colțurile gurii se uscase spuma. Cât despre Schlangenberg, jur pe onoarea mea chiar și acum: dacă atunci mi-ar fi poruncit să mă arunc în jos, m-aș fi aruncat! Dacă ar fi spus-o numai în glumă, dacă ar fi spus-o cu dispreț, ca să-și bată joc de mine - și în cazul ăsta m-aș fi aruncat!

— Ba da, de ce nu, te cred, rosti Polina, dar așa cum se pricepe ea uneori să vorbească, cu atâta dispreț și malițiozitate, cu atâta aroganță, încât, zău, aș fi putut s-o ucid în momentul acela. Risca. Nici în privința asta n-am mințit atunci când i-am spus.

— Nu ești laș? mă întrebă ea din senin.

— Nu știu, poate că-s laș. Nu știu… nu m-am gândit de mult la asta.

— Dacă ți-aș spune: ucide-l pe omul acesta, l-ai ucide?

— Pe cine?

— Pe cine am să vreau eu.

— Pe francez?

— Nu întreba, ci răspunde-mi - pe cine am să-ți spun eu. Vreau să știu: ai vorbit serios sau nu? Polina aștepta răspunsul cu atâta seriozitate și nerăbdare, încât am început să mă simt ciudat.

— Dar spune-mi odată ce se întâmplă aici! strigai eu. Ce, te temi de mine? Văd și eu toate încurcăturile de aici. Ești fiica vitregă a unui om nebun și ruinat, molipsit de patima pentru acest diavol - Blanche; apoi, aici se află franțuzul ăsta, cu influența lui misterioasă asupra dumitale și - iată că acum, cu atâta seriozitate, îmi pui… o asemenea întrebare. Măcar să știu; altfel mă smintesc aici sau fac ceva. Sau te rușinezi să mă onorezi cu sinceritatea dumitale? Oare te poți rușina de mine?

— Îți vorbeam de cu totul altceva. Te-am întrebat ceva și aștept să-mi răspunzi.

— Firește că-l omor, strigai eu, pe oricine-mi poruncești, dar oare poți… oare-o să-mi poruncești așa ceva?

— Crezi că te-aș cruța? Am să poruncesc și am să stau deoparte. Ai să suporți asta? Da de unde! Poate că ai să ucizi la ordin, dar ai să vii apoi să mă ucizi și pe mine, pentru că am îndrăznit să te trimit.

La auzul acestor cuvinte, parcă m-a lovit ceva în cap. Desigur, și atunci luam întrebarea ei pe jumătate în glumă, drept o provocare; totuși, vorbise cu prea mare seriozitate. Eram uluit de faptul că se exprimase astfel, că își rezervă acest drept asupra mea, că acceptă această putere asupra mea și îmi spune atât de franc: „Du-te la pieire, iar eu rămân deoparte“. În vorbele acestea era ceva atât de cinic și de sincer, încât, după părerea mea, era prea mult. Deci, cum mă privește după toate astea? Asta a depășit limita sclaviei și nimicniciei. După o asemenea atitudine, consideri că omul se află la nivelul tău. Și oricât de stupidă, oricât de incredibilă era toată discuția noastră, inima mi-a tresărit totuși.

Deodată Polina izbucni în râs. Atunci ședeam pe bancă, în dreptul copiilor care se jucau, vizavi de locul unde se opreau echipajele și din ele cobora publicul pe aleea ce ducea spre cazinou.

— O vezi pe baroana aceea grasă? strigă Polina. E baroana Wurmerhelm. A sosit doar de trei zile. Îl vezi pe soțul ei: prusacul acela înalt, uscat, cu un baston în mână. Îți amintești cum s-a uitat la noi alaltăieri? Du-te acum, apropie-te de baroană, scoate-ți pălăria și spune-i ceva pe franțuzește.

— De ce?

— Ai jurat că ai sări de pe Schlangenberg; juri că ești gata să ucizi, dacă îți poruncesc. În locul acestor crime și tragedii, vreau doar să râd. Du-te fără comentarii. Vreau să văd cum baronul o să te croiască cu bastonul.

— Mă provoci; crezi că n-o fac?

— Da, te provoc, du-te, așa vreau eu!

— Poftim, mă duc, deși asta-i o fantezie ciudată. Dar uite ce: nu cumva generalul o să aibă neplăceri, iar el o să ți le

facă dumitale? Zău, nu de mine mă îngrijesc, ci de dumneata, ei bine - și de general. Și ce-i cu fantezia asta să mă duc să jignesc o femeie?

— Mda, ești doar un flecar, după cum văd, spuse ea cu dispreț. Numai ochii ți s-au injectat mai înainte, probabil că ai băut mult vin la masa de prânz. Păi nu înțeleg și singură că-i o prostie, o vulgaritate și că generalul o să se supere? Dar așa vreau și gata! Și de ce s-o jignești pe femeie? Cred că mai degrabă o să fii croit cu bastonul.

M-am întors și am pornit tăcut să-i îndeplinesc porunca. Desigur, era o prostie și, desigur, n-am reușit să mă eschivez, dar îmi amintesc că, atunci când am început să mă apropii de baroană, parcă ceva îmi dădea ghes, strengăria din mine mă ațâța. De fapt, eram și grozav de surescitat, ca la beție.

Capitolul VI

Iată că au trecut două zile de la ziua aceea tâmpită. Și câte țipete, câtă gălăgie, vorbărie, ceartă! Și ce aiureală, ce țicneală, ce prostie și vulgaritate, și eu sunt singurul vinovat de toate. De altminteri, uneori e amuzant - pentru mine în tot cazul. Nu-mi pot da seama ce s-a întâmplat cu mine, dacă sunt într-adevăr într-o stare de frenezie sau pur și simplu am luat-o razna și am să-mi fac de cap până când au să mă lege. Uneori mi se pare că mi se tulbură mintea. Iar alteori mi se pare că încă nu-s departe de copilărie, de banca mea de la școală și că mă țin de șotii grosolane.

Polina, Polina e la mijloc! Poate că n-aș fi făcut șotia, dacă n-ar fi fost ea. Cine știe, poate că am făcut toate astea din disperare (oricât de prostește este, de altfel, să judec așa). Și nu înțeleg, nu înțeleg ce-i frumos la ea. Căci și pe alții îi scoate din minți. E înaltă și zveltă. Doar că-i foarte subțire. Mi se pare că aș putea s-o înnod sau s-o îndoi. Urma lăsată de piciorul ei e îngustă și lungă - chinuitoare. Chiar chinuitoare. Părul are o nuanță roșcată. Ochii - cu adevărat de pisică, dar cu câtă mândrie și aroganță se pricepe să privească cu ei. Acum vreo patru luni, când abia primisem slujba asta, ea, într-o seară, a stat cu Des Grieux în salon și avut cu el o discuție lungă și aprinsă. Și așa mi ți-l privea… încât eu, când m-am dus să mă culc în camera mea, îmi închipuiam că i-a tras o scatoalcă - de-abia i-a plesnit-o, stă în fața lui și-l privește. Uite, din seara aceea m-am îndrăgostit de ea.

De altfel, să trecem la fapte.

Am coborât de pe cărare pe alee, m-am oprit în mijlocul aleii și i-am așteptat pe baroană și pe baron. Când erau la cinci pași de mine, mi-am scos pălăria și m-am înclinat.

Îmi aduc aminte că baroana era îmbrăcată într-o rochie de mătase de o circumferință nemărginită, de culoare gri-deschis, cu volănașe și cu crinolină la coadă. Era scundă și neobișnuit de trupeșă, cu bărbia neobișnuit de grasă și pleoștită, încât gâtul nu i se vedea deloc. Fața îi era stacojie. Ochii, mici, răi și obraznici. Merge de parcă prezența ei le-ar face tuturor o onoare. Baronul era uscat, înalt. Fața, ca de obicei la nemți, îi era strâmbă, cu o mie de zbârcituri; purta ochelari; avea vreo patruzeci și cinci de ani. Picioarele mai că nu-i porneau direct din piept; asta însemna rasa. Fudul ca un păun. Cam greoi. În expresia feței avea ceva de berbec, care, într-un fel, îi ținea loc de profunzime a gândirii.

Toate acestea mi-au trecut prin fața ochilor în trei secunde.

Plecăciunea și pălăria mea luată în mână de-abia le-au atras atenția la început. Numai baronul și-a încruntat un pic sprâncenele. Baroana continua să plutească spre mine.

— *Madamme la baronne*, rostii limpede și tare, pronunțând răspicat fiecare cuvânt, *j'ai l'honneur d'être votre esclave*[0].

Apoi m-am înclinat, mi-am pus pălăria pe cap și am trecut pe lângă baron, întorcându-mi politicos fața spre el și zâmbind.

Pălăria îmi poruncise Polina s-o scot, dar plecăciunea și obrăznicia le-am adăugat de la mine, Drace, oare ce m-o fi împins? Coboram parcă de pe un munte și nu mă puteam opri.

— *Hein*! strigă sau, mai bine zis, icni baronul, răsucindu-se spre mine cu o uimire supărată.

M-am întors cu fața spre el și m-am oprit într-o așteptare respectuoasă, continuând să-l privesc și să zâmbesc. Pesemne că baronul era nedumerit și și-a ridicat sprâncenele până la *nec plus ultra*[0]. Se întuneca din ce în ce mai mult la față. Baroana se întorsese și ea spre mine și

[0] Doamnă baroană… am onoarea să fiu sclavul dumneavoastră (fr.).

mă privea cu o nedumerire furioasă. Unii trecători au început să se uite la noi. Alții chiar se opriseră în loc.

— *Hein*! icni din nou baronul de două ori mai tare și de două ori mai furios.

— *Ja wohl*[0], spusei ei tărăgănat, continuând să mă uit drept în ochii lui.

— *Sind sie rasend*?[0] icni el, fluturându-și bastonul și, pare-mi-se, începând să simtă un pic de teamă. Poate că-l dezorienta costumul meu. Eram îmbrăcat foarte decent, chiar elegant, ca un ins ce face parte întru totul din mediul cel mai onorabil

— *Ja wo-o-ohl*! icnii eu deodată din răsputeri, lungind sunetul *o*, așa cum îl lungesc berlinezii, care întrebuințează mereu în discuție expresia *„ja wohl“* și-l lungesc pe *o* mai mult sau mai puțin, pentru a reda diferite nuanțe de idei și trăiri.

Baronul și baroana se întoarseră iute și, speriați, se îndepărtară de mine aproape în fugă. Câțiva dintre privitori începură să crâcnească, alții se uitau nedumeriți la mine. De altfel, nu-mi aduc bine aminte.

M-am întors și am pornit cu pasul meu obișnuit spre Polina Aleksandrovna. Însă, înainte de a ajunge la vreo sută de pași de banca ei, am văzut că s-a ridicat și a pornit cu copiii spre hotel.

Am ajuns-o din urmă la scară.

— Am făcut… prostia, spusei eu când eram în dreptul ei.

— Ei, și ce-i cu asta? Acum n-ai decât să te descurci, îmi răspunse ea fără ca măcar să mă privească și urcă scara.

Toată seara aceea mi-am petrecut-o în parc. Traversând parcul și apoi pădurea, am trecut chiar în alt ducat. Într-o căsuță am mâncat omletă și am băut vin: pentru această idilă am fost jecmănit de un taler și jumătate.

---

[0] *loc. adv., s. n.* (calitate, termen) care nu poate, sau nu trebuie să fie depășit (lat.).

[0] Da (germ.).

[0] Sunteți turbat? (germ.).

Abia la ora unsprezece m-am întors acasă. Imediat generalul a trimis după mine.

În hotel, ai noștri ocupă două apartamente; au patru camere. Prima, cea mai mare, este salonul unde se află pianul. Alături este tot o cameră mare, cabinetul generalului. Aici mă aștepta, stând în picioare în mijlocul cabinetului într-o poză extrem de maiestuoasă. Des Grieux stătea tolănit pe canapea.

— Stimate domn, permite-mi să te întreb ce boacănă ai făcut? începu generalul, adresându-mi-se.

— Aș dori, generale, să intrați direct în subiect, îi spusei eu. Doriți pesemne să vorbim despre întâlnirea mea de astăzi cu un neamț?

— Cu un neamț! Neamțul acesta este baronul Wurmerhelm și-i o persoană importantă! Te-ai purtat grosolan cu dumnealui și cu baroana!

— Câtuși de puțin!

— I-ai speriat, stimate domn! strigă generalul.

— Ba deloc! Încă din Berlin mi s-a întipărit în auz expresia *„ja wohl*“, care se repetă neîntrerupt după fiecare cuvânt și pe care ei o tărăgănează dezgustător. Când m-am întâlnit cu el pe alee, nu știu de ce, acest *„ja wohl*“ mi-a revenit brusc în memorie și a acționat iritant asupra mea… Pe deasupra, și baroana, cu care m-am întâlnit acum de trei ori, are obiceiul să înainteze de-a dreptul spre mine, ca și cum aș fi un vierme pe care îl poți strivi cu piciorul. Fiți de acord că pot avea și eu amor propriu. Mi-am scos pălăria și, cu respect (vă încredințez: cu respect), i-am spus: *„Madame, j’ai l’honneur d’être votre esclave*“*.* Când baronul s-a întors spre mine și a strigat *„hein*!“, ceva m-a împins subit să strig și eu: *„Ja wohl!“* Și am strigat de două ori: prima dată în mod obișnuit, iar a doua oară tărăgănând din răsputeri. Asta-i tot.

Recunosc că eram grozav de bucuros de această explicație strengărească în gradul cel mai înalt cu putință. Țineam morțiș să înfloresc toată istoria asta cât mai stupid.

Și, pe măsură ce povesteam, prindeam tot mai mult gustul.

— Îți râzi de mine, strigă generalul. Se răsuci spre francez și îi spuse franțuzește că eu o caut dinadins cu lumânarea. Des Grieux zâmbi cu dispreț și strânse din umeri.

— O, asta să n-o credeți, nici prin cap nu mi-a trecut! îi strigai eu generalului. Desigur, fapta mea e urâtă, vă mărturisesc cu toată sinceritatea. Aș putea chiar spune că fapta mea e o ștrengărie prostească și indecentă, dar nu mai mult decât atât. Și să știți, generale, că mă căiesc din tot sufletul. Dar există aici un aspect, care, în ochii mei, mă scutește chiar și de căință. În ultimul timp, cam de vreo două săptămâni, chiar de trei, nu mi-e bine: mă simt bolnav, nervos, irascibil, fantezist și în unele cazuri îmi pierd controlul. Zău, uneori am câte-un chef nebun să mă adresez așa din senin marchizului Des Grieux și… De altfel, n-are rost să spun tot; s-ar putea simți jignit. Pe scurt, astea-s semne de boală. Mă întreb dacă baroana Wurmerhelm va lua în considerare acest aspect când o voi ruga să mă scuze (pentru că am intenția să-i prezint scuzele mele). Cred că nu, mai ales că în ultimul timp, după câte știu, de acest aspect a început să se abuzeze în mediul juridic: la procesele penale, avocații au început foarte des să-și justifice clienții cu argumentul că în momentul comiterii infracțiunii nu-și dădeau seama de nimic, că există așa o boală. „L-a pocnit, pasămite, și nu-și mai aduce aminte nimic.“ Și, imaginați-vă, generale, medicina le cântă în strună - confirmă într-adevăr că există așa o boală, o demență temporară, când omul nu-și mai amintește nimic sau nu-și amintește decât jumătate, decât un sfert din ce-a fost. Însă baronul și baroana sunt oameni din vechea generație și, pe deasupra, iuncheri prusaci și moșieri. Se poate ca acest progres din mediul juridico-medical să nu le fie cunoscut și de aceea să nu accepte explicațiile mele. Ce credeți, generale?

— Destul, domnule! rosti generalul tăios și cu indignare reținută. Destul! Voi încerca să mă descotorosesc pentru totdeauna de ștrengăriile dumitale. N-ai să le prezinți scuze baroanei și baronului. Orice relație cu dumneata, chiar dacă n-ar consta decât în rugămintea de a fi iertat, ar fi prea înjositoare pentru ei. Aflând că aparții de casa mea, baronul a și avut o explicație cu mine la cazinou și, mărturisesc, n-a lipsit mult să-mi ceară satisfacție. Înțelegi la ce m-ai expus, stimate domn? Eu, eu am fost nevoit să-i prezint scuze baronului și i-am dat cuvântul că imediat, chiar de astăzi, nu vei mai aparține casei mele…

— Dați-mi voie, dați-mi voie, generale, chiar dumnealui a pretins neapărat ca eu să nu mai aparțin casei dumneavoastră, așa cum binevoiți să vă exprimați?

— Nu; dar eu însumi m-am considerat obligat să-i ofer această satisfacție; și, firește, baronul a rămas mulțumit. Ne despărțim, stimate domn. Mai ai de primit de la mine acești patru frederici și trei florini după cursul de aici. Iată banii, iată și hârtia cu socoteala; poți verifica. La revedere! Din clipa asta, nu ne mai cunoaștem. De pe urma dumitale n-am avut parte decât de bătăi de cap și neplăceri. Chem îndată recepționerul și-i comunic că de mâine nu mai răspund pentru cheltuielile dumitale la hotel. Am onoarea să fiu sluga dumitale.

Am luat banii, hârtia pe care, cu creionul, era scrisă socoteala, m-am înclinat spre general și i-am spus foarte serios:

— Generale, treaba asta nu se poate încheia astfel. Îmi pare rău că ați avut neplăceri cu baronul, dar, scuzați-mă, numai dumneavoastră sunteți vinovat. De unde și până unde ideea de a vă gândi să răspundeți pentru mine față de baron? Ce înseamnă expresia că aparțin casei dumneavoastră? Sunt doar preceptor în casa dumneavoastră și atât. Nu vă sunt fiu, nu mă aflu sub tutela dumneavoastră și nu puteți răspunde pentru faptele mele. Eu însumi sunt o persoană responsabilă juridic. Am

douăzeci și cinci de ani, sunt candidat[0] al universității, nobil și vă sunt cu desăvârșire străin. Numai nemărginitul meu respect pentru însușirile dumneavoastră mă împiedică să vă cer pe loc satisfacție și explicații suplimentare, fiindcă v-ați arogat dreptul de a răspunde pentru mine.

Generalul era atât de uimit, încât își desfăcu brațele, apoi se întoarse brusc spre francez și îi spuse în grabă că eu mai că nu l-am provocat la duel. Francezul râse tare.

— Dar baronului n-am intenția să i-o trec cu vederea, continuai eu cu deplin sânge rece, fără să mă intimidez deloc de râsul lui *m-r* Des Grieux, și întrucât dumneavoastră, generale, acceptând astăzi să ascultați plângerea baronului și trecând de partea interesului dumnealui, v-ați pus cumva în postura de participant la toată această tărășenie, am onoarea să vă informez că nu mai târziu de mâine dimineață îi voi cere baronului, în nume propriu, o explicație formală a cauzelor în virtutea cărora el, având de-a face cu mine, s-a adresat, peste capul meu, unei alte persoane - ca și cum eu n-aș fi putut sau n-aș fi fost în stare să răspund singur de faptele mele.

S-a întâmplat ceea ce presimțisem. Auzind această nouă prostie, generalul deveni teribil de laș.

— Cum, chiar ai de gând să continui istoria asta blestemată? strigă el. Dar ce faci cu mine, Dumnezeule! Să nu îndrăznești, să nu îndrăznești, stimate domn, altfel, îți jur!… Există și aici autorități și eu… eu… într-un cuvânt, la rangul meu… și baronul de asemenea… într-un cuvânt, vei fi arestat și expulzat de aici cu poliția, ca să nu faci scandal! Asta trebuie s-o înțelegi! Și cu toate că i se tăiase răsuflarea de furie, era teribil de speriat.

— Generale, îi răspunsei cu un calm insuportabil pentru el, nu pot fi arestat pentru scandal înainte de a provoca scandalul respectiv. Încă nu mi-am început explicația cu baronul, iar dumneavoastră nu știți încă deloc în ce formă

[0] Cel mai mic titlu științific, care dădea dreptul la un rang de clasa a zecea (secretar de colegiu), conform *Tabelului rangurilor.*

și pe ce baze am de gând să abordez această chestiune. Nu doresc decât să elucidez presupunerea, jignitoare pentru mine, că mă aflu sub tutela unei persoane care ar avea putere asupra liberului meu arbitru. Degeaba vă neliniștiți și vă alarmați.

— Pentru Dumnezeu, pentru Dumnezeu, Aleksei Ivanovici, renunță la această intenție absurdă! bâigui generalul, trecând deodată de la tonul mânios la unul implorator și chiar apucându-mă de mână. Hai, imaginează-ți ce ar ieși din asta. Încă o neplăcere! Fii și dumneata de acord că aici trebuie să am o atitudine deosebită, mai ales acum! ... Mai ales acum! ... O, dumneata nu știi, nu-mi cunoști întru totul situația! ... După ce vom pleca de aici, sunt gata să te primesc din nou în slujbă. Acum însă, numai așa, ei bine, într-un cuvânt - doar înțelegi cauzele! strigă el cu disperare. Aleksei Ivanovici, Aleksei Ivanovici! ...

Retrăgându-mă spre ușă, l-am mai rugat o dată insistent să nu se alarmeze, promițându-i că totul se va sfârși cu bine și decent, după care m-am grăbit să ies.

Uneori, în străinătate, rușii sunt foarte lași și le e o frică teribilă de ceea ce se spune despre ei, de felul cum sunt priviți și dacă e cuviincios cutare sau cutare lucru. Pe scurt, mai ales cei care se dau deosebit de importanți se poartă de parcă ar fi strânși într-un corset. Cea mai plăcută pentru ei e o formă preconceputǎ, adoptată o dată pentru totdeauna, pe care o urmează servil - la hotel, la plimbare, în societate, pe drum... Însă generalul lăsase să-i scape că, pe lângă toate acestea, există niște motive aparte, în virtutea cărora trebuie să aibă o „atitudine deosebită“. De aceea s-a speriat brusc cu atâta lașitate și a schimbat tonul față de mine. Am luat cunoștință de asta și mi-am notat-o în memorie. Și, desigur, din prostie, ar putea să facă a doua zi apel la niște autorități, așa că într-adevăr trebuia să fiu precaut.

De fapt, nu voiam câtuși de puțin să-l supăr propriu-zis pe general; dar aveam acum chef s-o supăr pe Polina. Polina se purtase cu mine atât de crud și mă împinsese pe o cale atât de tâmpită, încât voiam s-o aduc într-un asemenea hal, încât să mă roage ea însăși să mă opresc. Strengăria mea putea, la urma urmei, s-o compromită și pe ea. În plus, în suflet mi se formaseră și alte simțăminte și dorințe; dacă eu, de pildă, mă prefac de bunăvoie într-un nimic în fața ei, asta nu înseamnă câtuși de puțin că în ochii oamenilor eu sunt o curcă plouată și, desigur, nu baronul e acela care mă poate „croi cu bastonul“. Aveam chef să-mi râd de ei toți și să ies cu fruntea sus din toată tărășenia. N-au decât să vadă! Cred și eu! Ea se va speria de scandal și mă va chema din nou. Chiar dacă n-o să mă strige, o să vadă că nu-s o curcă plouată…

*
* *

(O veste uimitoare: de-abia acum am aflat de la dădaca noastră, pe care am întâlnit-o pe scară, că Maria Filippovna a plecat astăzi, singură-singurică, la Karlsbad, cu trenul de seară, la verișoara ei. Ce-i cu vestea asta? Dădaca zice că se pregătea de mult; însă cum de n-a știut nimeni? De altfel, încă de acum trei zile, Maria Filippovna i-a tras generalului un perdaf strașnic. Pricep. La mijloc e cu siguranță *m-lle* Blanche. Da, la noi urmează ceva decisiv.)

Capitolul VII

A doua zi de dimineață l-am chemat pe recepționer și l-am anunțat că urmează să-mi facă nota de plată separat. Camera mea nu era chiar atât de scumpă ca să mă sperii prea tare și să părăsesc hotelul. Aveam șaisprezece frederici și după asta… după asta, ar putea urma bogăția! Ciudat lucru, încă n-am câștigat, dar mă port, simt și gândesc ca un bogătaș și nu mă pot închipui altfel.

Cu toate că era foarte devreme, aveam de gând să mă duc imediat la *mister* Astley, la hotelul d'Angleterre, foarte aproape de noi, când deodată în camera mea a intrat Des Grieux. Așa ceva nu se mai întâmplase niciodată și, pe deasupra, cu acest domn, în ultimul timp, mă aflam în relațiile cele mai distante și încordate. El nu-și ascundea vădițul dispreț pentru mine, chiar se străduia să nu-l ascundă; iar eu - eu aveam propriile mele motive să nu-l înghit. Într-un cuvânt, îl uram. Venirea lui m-a uimit foarte tare. Imediat mi-am dat seama că aici a ieșit o dandana deosebită.

A intrat foarte politicos și mi-a făcut un compliment în privința camerei. Văzându-mă cu pălăria în mână, s-a interesat dacă ies atât de devreme la plimbare. Când a auzit că mă duc la *mister* Astley într-o problemă, s-a gândit, a ghicit despre ce-i vorba și fața lui a căpătat o expresie extrem de îngrijorată.

Des Grieux era ca toți francezii, adică vesel și politicos, atunci când se cerea și-i convenea, și insuportabil de plicticos, când înceta necesitatea de a fi vesel și politicos. Francezul e arareori politicos de la natură; e întotdeauna politicos parcă la comandă, din calcul. Dacă, de pildă, vede necesitatea de a fi fantezist, original, ieșit din comun, atunci fantezia lui, cea mai stupidă și mai nefirească, nu e

decât reluarea unor tipare vechi și de mult vulgarizate. Francezul natural constă din practicismul cel mai filistin, mai meschin și mai banal - pe scurt, e ființa cea mai plicticoasă din lume. După părerea mea, numai novicii și mai ales duducile rusoaice se lasă ademenite de francezi. Însă oricărui om cu scaun la cap îi sare de îndată în ochi și îi devine insuportabilă această rutină prefabricată a amabilității de salon, a degajării și veseliei.

— Am venit cu o problemă la dumneata, începu el cu un aer extrem de independent, dar, de altfel, politicos, și nu ascund că sunt un sol sau, mai bine zis, un mijlocitor din partea generalului. Cunoscând foarte prost limba rusă, ieri n-am înțeles aproape nimic; dar generalul mi-a explicat amănunțit și mărturisesc…

— Dar ascultați-mă, *monsieur* Des Grieux, îl întrerupsei eu, în chestiunea asta v-ați apucat să fiți mijlocitor. Eu, desigur, sunt „*un outchitel*“ și niciodată n-am pretins la onoarea de a fi prieten apropiat al acestei case sau la alte relații deosebit de intime, așa că de aceea nu cunosc toate circumstanțele; dar explicați-mi: oare dumneavoastră acum faceți întru totul parte dintre membrii acestei familii? Pentru că dumneavoastră, la urma urmei, vă implicați neapărat în toate, doriți să fiți de îndată mijlocitor…

Întrebarea mea nu i-a plăcut. Pentru el, era prea străvezie și nu voia să-l ia gura pe dinainte.

— Mă leagă de general în parte afacerile, în parte *unele circumstanțe speciale*, spuse el cu răceală. Generalul m-a trimis să te rog să renunți la intențiile dumitale de ieri. Tot ce ai plănuit este, desigur, foarte inteligent; dar generalul m-a rugat să-ți argumentez că nu vei reuși deloc; nu numai că baronul nu te va primi și că, în fine, are în orice caz toate mijloacele să se descotorosească de alte neplăceri din partea dumitale. Fii și dumneata de acord. Ia spune: la ce bun să continui? Generalul îți face promisiunea fermă că te va reprimi în casa lui la primul prilej favorabil și că

până atunci îți trece salariul, *vos appointements*, în cont. E destul de convenabil, nu-i așa?

I-am replicat foarte calm că se înșală oarecum; că, poate, baronul nu mă va alunga, ci, dimpotrivă, mă va asculta și l-am rugat să mărturisească și el că pesemne a venit ca să se intereseze cum anume voi aborda această chestiune.

— O, Doamne, dacă generalul este atât de interesat, atunci, desigur, îi va face plăcere să afle ce și cum vei face. Asta-i atât de firesc!

M-am apucat să-i explic, iar el a început să asculte, tolănit, cu capul aplecat un pic spre mine, având pe față o vizibilă umbră de ironie, pe care nu și-o ascundea. Îndeobște, se uita foarte de sus. Încercam din răsputeri să mă prefac că privesc problema din cel mai serios punct de vedere. I-am explicat că, deoarece baronul i s-a adresat generalului cu o plângere la adresa mea, ca și cum i-aș fi servitor generalului, în primul rând m-a făcut să-mi pierd slujba și, în al doilea rând, m-a tratat cu dispreț, ca pe o persoană care nu este în stare să răspundă de faptele sale și cu care nici nu merită să stai de vorbă. Desigur, pe bună dreptate, mă simt ofensat; totuși, înțelegând diferența de vârstă, de situație în societate și celelalte (în acest loc de-abia m-am abținut să nu râd), nu vreau să-mi mai asum o nouă faptă ușuratică, adică să-i pretind baronului de-a dreptul sau doar să-i propun să-mi dea satisfacție. Totuși, consider că am tot dreptul să-i prezint lui și mai ales baroanei scuzele mele, mai cu seamă că în ultimul timp mă simt într-adevăr bolnav, prost dispus și, ca să zic așa, fantezist și celelalte, și celelalte. Cu toate acestea, însuși baronul, adresându-i-se în ajun, ceea ce este o jignire pentru mine, generalului și pretinzându-i acestuia să mă dea afară din slujbă, m-a pus în situația că acum nu mai pot să-i prezint scuze lui și baroanei, pentru că și el, și baroana, și toată lumea vor crede că am venit cu scuze doar de frică și ca să-mi recapăt slujba. Din toate astea,

rezultă că acum mă văd nevoit să-l rog pe baron să se scuze mai întâi în fața mea - de pildă, să spună că n-a dorit câtuși de puțin să mă jignească. Și, după ce baronul va spune toate acestea, atunci și eu, având mâinile dezlegate, îi voi prezenta scuzele mele cu inima curată și cu sinceritate. Într-un cuvânt, am încheiat eu, nu-l rog pe baron decât să-mi dezlege mâinile.

— Ptiu, câtă scrupulozitate și câtă pedanterie! Și de ce te-ai scuza? Ei bine, fii de acord, *monsieur*... *monsieur*... că pui toate astea la cale dinadins, ca să-i faci generalului în ciudă... sau, poate, ai niște scopuri anume... *mon cher monsieur, pardon, j'ai oublié votre nom, monsieur Alexis? ... N'est pas*?[0]

— Dar dați-mi voie, *mon cher marquis*[0], pe dumneavoastră ce vă privește?

— *Mais le général*...[0]

— Și pe general ce-l privește? Ieri spunea că trebuie să se comporte la nu știu ce înălțime... și era atât de alarmat... dar n-am înțeles nimic.

— Există, aici există într-adevăr o împrejurare deosebită, sări Des Grieux cu gura pe un ton rugător, în care se simțea tot mai multă ciudă. O cunoști pe *mademoiselle de Cominges*?

— Adică pe *mademoiselle Blanche*?

— Da, pe *mademoiselle Blanche de Cominges... et madame sa mère*...[0] Fii și dumneata de acord, generalul... într-un cuvânt, generalul e îndrăgostit și chiar... chiar, poate, aici va avea loc o căsătorie. Și în cazul acesta, imaginați-vă felurite scandaluri, istorii...

— Eu nu văd aici nici scandaluri, nici istorii, care să aibă vreo legătură cu căsătoria.

---

[0] Dragă domnule, iartă-mă, ți-am uitat numele, domnul Alexis? ... Nu-i așa? (fr.).
[0] Dragă marchize (fr.).
[0] Dar generalul... (fr.)..
[0] Domnișoara Blanche de Cominges... și mama Domniei Sale (fr.).

— Dar *le baron est si irascible, un caractère prussien, vous savez, enfin il fera une querelle d'Allemand*[0].

— Scandalul mi-l va face mie, nu dumneavoastră, pentru că nu mai aparțin casei... (Mă străduiam dinadins să par cât mai nătâng.) Dar, dați-mi voie, e hotărât că *mademoiselle Blanche* se mărită cu generalul? Ce mai așteaptă? Vreau să spun: de ce să ne ascundă asta nouă, celor din casă?

— Nu vă pot... de fapt, încă nu-i cu totul... totuși... știi, așteaptă o veste din Rusia; generalul trebuie să-și aranjeze afacerile...

— A, a! *La baboulinka*!

Des Grieux mă privi cu ură.

— Într-un cuvânt, mă întrerupse el, îmi pun toate speranțele în amabilitatea dumitale înnăscută, contez pe inteligența, pe tactul... Asta, desigur, o vei face de dragul unei familii în care ai fost primit ca o rudă, în care ai fost iubit, respectat...

— Ba să mă iertați, am fost alungat! Și acum afirmați că asta-i numai așa, de ochii lumii; dar fiți de acord că, dacă vi se spune: „Eu, desigur, nu vreau să te trag de urechi, permite-mi să te trag de urechi de ochii lumii..." - nu-i așa că ar fi aproape totuna?

— Dacă-i așa, dacă nici o rugăminte nu te poate influența, începu el cu asprime și aroganță, atunci dă-mi voie să te încredințez că vor fi luate toate măsurile. Aici există autorități, vei fi expulzat chiar astăzi - *que diable! un blan-bec comme vous*[0] vrea să provoace la duel o persoană cum este baronul! Crezi dumneata că vei fi lăsat să-ți faci mendrele? Și, crede-mă, aici nu se teme nimeni de dumneata! Dacă te-am rugat, am făcut-o mai degrabă în numele meu, pentru că l-ai speriat pe general. Și oare

[0] Baronul este atât de irascibil, un caracter prusac, știi, în fine, va face un scandal tipic nemțesc (fr.).

[0] Ce naiba, un băiețandru ca dumneata (fr.).

chiar crezi că baronul n-o să-i poruncească lacheului să te alunge?

— Păi nu mă duc eu însumi, îi răspunsei eu extrem de calm. Aici vă înșelați, *monsieur* Des Grieux, totul va fi mult mai decent decât credeți. Chiar acum mă duc la mister Astley și am să-l rog să fie mijlocitorul meu, într-un cuvânt să-mi fie *second*[0]. Acest om mă iubește și baronul îl va primi. Dacă nu sunt decât *un outchitel* și par a fi prin ceva *subalterne*, deci, în fine, lipsit de apărare, *mister* Astley este nepotul unui lord, al unui lord adevărat, asta o știți, al lordului Peebrock, și acest lord se află aici. Credeți-mă că baronul va fi politicos cu *mister* Astley și-l va asculta. Și, dacă nu-l va asculta, *mister* Astley va lua asta drept o jignire personală (știți ce tenaci sunt englezii) și va trimite la baron un prieten al său, iar el are prieteni buni. Așa că dați-vă seama că, poate, lucrurile nu vor sta așa cum presupuneți dumneavoastră.

Francezul se sperie de-a binelea; într-adevăr, totul semăna foarte bine a adevăr și, prin urmare, reieșea că eram în stare să stârnesc o istorie.

— Dar te rog, începu el cu o voce întru totul imploratoare, renunță la toate astea! Parcă ți-ar plăcea că se iscă un scandal! Nu de satisfacție ai nevoie, ci de scandal! Am spus că ar putea ieși o poveste amuzantă și chiar inteligentă, ceea ce, poate, dumneata și dorești, dar, într-un cuvânt, încheie el, văzând că mă ridic și-mi iau pălăria, am venit ca să-ți înmânez aceste două cuvinte din partea unei persoane - citește, am fost însărcinat să aștept răspuns.

Spunând asta, scoase din buzunar și-mi întinse un bilet mic, împăturit și sigilat.

De mâna Polinei era scris:

„Mi s-a părut că ai intenția să continui această istorie. Te-ai supărat și începi să faci boroboațe ca școlarii. Dar există aici motive speciale, pe care, poate, ți le voi explica

[0] Secundant (fr.).

mai târziu; așa că, te rog, încetează și astâmpără-te. La ce bun toate prostiile astea? Am nevoie de dumneata și mi-ai promis că ai să mă asculți. Amintește-ți de Schlangenberg. Te rog să fii ascultător și, dacă e nevoie, îți poruncesc. A dumitale P.

P. S. Dacă ești supărat pe mine pentru ziua de ieri, iartă-mă“.

Când am citit aceste rânduri, am simțit că totul mi se împăienjenește dinaintea ochilor. Buzele mi-au albit și am început să tremur. Afurisitul de francez mă privea cu o discreție prefăcută și ferindu-și ochii de mine, ca și cum n-ar fi vrut să-mi vadă tulburarea. Mai bine ar fi râs cu hohote.

— Bine, îi răspunsei eu, încredințați-o pe *mademoiselle* că poate să fie liniștită. Dați-mi voie, totuși, să vă întreb, adăugai eu tăios, de ce ați amânat atât de mult să-mi dați acest bilet? Mi se pare că, în loc să-mi debitați atâtea fleacuri, ați fi putut începe cu asta… dacă ați venit anume cu această însărcinare.

— O, am vrut… În general, toate astea sunt atât de ciudate, încât te rog să-mi scuzi nerăbdarea firească. Am vrut să aflu cât mai repede, chiar de la dumneata, care îți sunt intențiile. De altfel, nu știu ce scrie în bilet și m-am gândit că am tot timpul să ți-l înmânez.

— Înțeleg, pur și simplu vi s-a poruncit să mi-l dați numai în ultimă instanță și să nu mi-l dați dacă ați aplana totul verbal. Așa-i? Spuneți de-a dreptul, *monsieur* Des Grieux!

— *Peut-être*[0], spuse el luându-și un aer deosebit de rezervat și privindu-mă cumva cu subînțeles.

Mi-am luat pălăria; francezul a dat din cap și a ieșit. Mi s-a părut că văd pe buzele lui un zâmbet batjocoritor. Dar parcă putea fi altfel?

— Am să mă răfuiesc eu cu tine, franțuzule, o să vedem noi care pe care! mormăiam eu, coborând scara. Încă nu-

[0] Poate (fr.).

mi puteam da seama de nimic, de parcă m-ar fi lovit ceva în moalele capului. Aerul m-a răcorit cât de cât.

Peste vreo două minute, de îndată ce am început să-mi dau seama pe ce lume mă aflu, mi-au apărut clar două idei: *prima* - că din asemenea fleacuri, din câteva amenințări strengărești, neverosimile, rostite în ajun, în treacăt, de un băiețandru, s-a stârnit această alarmă *generală*! Și *a doua* idee: care este, totuși, influența acestui franțuz asupra Polinei? E de ajuns să spună un cuvânt - și ea face tot ce are el nevoie, îmi scrie biletul și chiar *mă roagă*. Desigur, relațiile dintre ei au fost întotdeauna o enigmă pentru mine de la bun început, din primele zile de când mi s-a dat slujba aici; totuși, în aceste ultime zile am observat la ea un dezgust categoric și chiar dispreț față de el, iar francezul nici măcar nu s-a uitat la Polina, chiar a fost, pur și simplu, nepoliticos cu ea. Asta am remarcat-o. Polina mi-a vorbit singură de dezgustul ei; a și lăsat să-i scape mărturisiri extrem de importante… Deci, el o stăpânește pur și simplu, o ține în mai știu eu ce lanțuri…

Capitolul VIII

La promenadă, cum se spune aici, adică pe aleea cu castani, l-am întâlnit pe englezul meu.

— O, o! începu el, văzându-mă. Eu mă duceam la dumneata, iar dumneata, la mine. Așadar, te-ai despărțit de ai dumitale?

— Spune-mi, în primul rând, de unde știi dumneata toate astea, îl întrebai eu cu mirare, oare chiar toți știu?

— O, nu, nu știu toți; de fapt, nici nu merită să știe. Nimeni nu vorbește nimic.

— Atunci cum se face că dumneata știi?

— Știu, adică am avut prilejul să aflu. Acum unde vei pleca de aici? Țin la dumneata și de aceea am venit.

— Ești un om grozav, *mister* Astley, spusei eu (de altminteri, eram teribil de uimit: de unde știe?), și, fiindcă nu mi-am băut cafeaua, iar dumneata pesemne n-ai băut-o în tihnă, hai la cafeneaua de la cazinou, stăm un pic, gustăm ceva și am să-ți povestesc totul și… ai să-mi povestești și dumneata.

Cafeneaua era la o sută de pași. Ni s-a adus cafea, ne-am așezat, eu mi-am aprins o țigară, *mister* Astley nu și-a aprins nimic și, fixându-mă cu privirea, s-a pregătit să asculte.

— Nu plec nicăieri, rămân aici, începui eu.

— Am fost convins că rămâi, rosti aprobator *mister* Astley.

Ducându-mă la *mister* Astley, nu aveam deloc intenția și chiar dinadins nu voiam să-i povestesc nimic despre dragostea mea pentru Polina. În toate aceste zile, vorbind cu el, nu suflasem aproape nici o vorbă despre asta. Pe deasupra, era și foarte timid. De prima dată am văzut că Polina l-a impresionat puternic, dar el nu-i pomenea

niciodată numele. Acum însă, ciudat lucru, de îndată ce s-a așezat și și-a îndreptat spre mine ochii de culoarea cositorului, în mine, cine știe de ce, s-a stârnit dorința de a-i povesti tot, adică toată dragostea mea și cu toate nuanțele. I-am vorbit o jumătate de oră în cap și m-am simțit extrem de bine, povestind asta pentru prima dată! Și, observând că la pasajele deosebit de înflăcărate el se fâstâcește, am întețit dinadins ardoarea povestirii mele. De un singur lucru mă căiesc: poate am spus câteva lucruri de prisos despre francez…

Mister Astley m-a ascultat șezând nemișcat în fața mea, fără să scoată nici un cuvânt, nici un sunet și privindu-mă în ochi; dar, când am adus vorba despre francez, m-a pus de îndată la punct și m-a întrebat cu asprime: am dreptul să pomenesc despre această împrejurare care nu mă privește? *Miste*r Astley punea întotdeauna întrebările într-un mod foarte ciudat.

— Ai dreptate: mă tem că nu, îi răspunsei eu.

— Despre acest marchiz și despre *miss* Polina nu poți spune nimic precis în afară de presupuneri?

M-am mirat din nou de această întrebare categorică venită de la un om atât de timid ca *mister* Astley.

— Nu, nimic precis, răspunsei eu, firește că nimic precis.

— Dacă-i așa, a fost urât din partea dumitale nu numai că ai adus vorba de asta în prezența mea, ci chiar că ai gândit-o în sinea dumitale.

— Bine, bine! Recunosc; dar acum nu de asta-i vorba, îl întrerupsei eu, mirându-mă în sinea mea. Imediat, i-am povestit toată istoria din ajun, cu toate amănuntele, ieșirea Polinei, pățania cu baronul, concedierea mea, extraordinara lașitate a generalului și, în fine, i-am relatat amănunțit vizita lui Des Grieux din ziua aceea, cu toate nuanțele; în încheiere, i-am arătat biletul.

— Ce concluzie tragi din asta? întrebai eu. Am venit anume ca să aflu ce gândești. În ce mă privește, mi se pare că l-aș ucide pe franțuzul ăsta și, poate, am s-o fac.

— Și eu, spuse *mister* Astley. Cât despre *miss* Polina… știi că intrăm în relații chiar și cu oameni pe care îi urâm, dacă ne împinge o necesitate. Aici pot exista legături pe care nu le cunoști, dependente de împrejurări de altă natură. Cred că poți fi liniștit, în parte, firește. Cât despre fapta de ieri, asta e, desigur, ciudată - nu pentru că *miss* Polina a dorit să se descotorosească de dumneata și te-a trimis în bătaia ciomagului baronului (pe care, nu înțeleg de ce nu l-a utilizat, deși îl avea în mână), ci pentru că această ieșire pentru o asemenea… pentru o asemenea superbă *miss*, e indecentă. Firește, nu putea să prevadă că dumneata vei îndeplini întocmai dorința ei jucăușă…

— Știi ceva? strigai deodată, uitându-mă atent la *mister* Astley. Mi se pare că ai auzit despre toate astea - știi de la cine? De la însăși *miss* Polina!

Mister Astley mă privi cu uimire.

— Îți strălucesc ochii, și eu citesc în ei suspiciune, rosti el, revenind imediat la calmul de dinainte, dar nu ai nici cel mai mic drept să-ți dai pe față suspiciunile. Eu nu-ți pot recunoaște acest drept și refuz cu desăvârșire să răspund la întrebarea dumitale.

— Bine, gata! Nici nu-i nevoie! strigai eu, ciudat de tulburat și neînțelegând cum de mi-a trecut prin minte acest gând. Și când, în ce fel *mister* Astley a putut fi ales de Polina drept confident? În ultima vreme, de altfel, îl scăpasem parțial din vedere pe *mister* Astley, iar Polina a fost întotdeauna o enigmă pentru mine - o enigmă atât de mare, încât, acum, de pildă, apucându-mă să-i povestesc lui *mister* Astley întreaga istorie a iubirii mele, deodată, în cursul povestirii, am fost uimit de faptul că nu puteam să-i povestesc aproape nimic precis și concret despre relațiile mele cu ea. Dimpotrivă, totul era fantezist, ciudat, lipsit de temei și chiar aiurea.

— Bine, bine; sunt zăpăcit și deocamdată nu-mi pot da seama de multe lucruri, îi răspunsei eu, parcă sufocându-

mă. De altfel, ești un om bun. Acum e altceva, și îți cer nu sfatul, ci părerea.

Am făcut o pauză și am început:

— Ce crezi, de ce generalului i s-a făcut frică? De ce din cea mai stupidă zburdălnicie a mea au scos o asemenea istorie? O asemenea istorie, în care până și însuși Des Grieux a găsit cu cale să se implice (iar el se implică numai în cazurile cele mai importante), m-a vizitat (ia te uită!), m-a rugat, m-a implorat - el, Des Grieux, să mă roage pe mine! În fine, ia notă de faptul că a venit pe la nouă, la nouă fără ceva, și avea la el biletul primit de la *miss* Polina. Când, mă întreb eu, a fost scris? Poate că au trezit-o pe *miss* Polina pentru asta! Pe lângă faptul că din asta văd că miss Polina e sclava lui (fiindcă a ajuns să-mi ceară iertare tocmai mie!), pe lângă asta - ea personal ce are de câștigat din asta? De ce se interesează atât de mult de asta? De ce s-au speriat atât de tare de un oarecare baron? Și ce înseamnă căsătoria generalului cu *mademoiselle* Blanche de Cominges? Ei spun că generalul trebuie să se poarte într-un mod *deosebit* ca urmare a acestei circumstanțe - dar, fii și dumneata de acord, purtarea asta-i chiar prea deosebită! Ce crezi? Uitându-mă în ochii dumitale, sunt convins că și aici știi mai multe decât mine!

Mister Astley surâse și dădu din cap.

— Într-adevăr, mi se pare că despre asta știu mult mai multe decât dumneata, spuse el. Aici toată chestiunea o privește numai pe *mademoiselle* Blanche și sunt sigur că acesta-i adevărul adevărat.

— Dar ce-i cu *mademoiselle* Blanche? strigai eu cu nerăbdare (am început subit să sper că acum mi se va dezvălui ceva despre *m-lle* Blanche).

— Mi se pare că, în momentul de față, *mademoiselle* Blanche ere un interes deosebit să evite orice întâlnire cu baronul și baroana - cu atât mai mult o întâlnire neplăcută și, mai rău, una scandaloasă.

— Hai! Hai!

— Acum doi ani, în timpul sezonului, *mademoiselle* Blanche a mai fost aici, la Ruletenburg. Și eu mă aflam aici. *Mademoiselle* Blanche nu se numea atunci *mademoiselle* de Cominges, la fel cum și mama dumneaei, *madame veuve* Cominges, nu exista. În tot cazul, nici nu se pomenea de dumneaei. Des Grieux - nici Des Grieux nu era. Nutresc profunda convingere nu numai că nu sunt rude, ci și că se cunosc de foarte puțin timp. Des Grieux a devenit marchiz tot foarte recent - de asta sunt sigur datorită unei circumstanțe. Chiar se poate presupune că a început recent să se numească Des Grieux. Cunosc aici un om care l-a întâlnit și sub alt nume.

— Dar nu-i așa că are într-adevăr un cerc de cunoștințe importante?

— O, asta se poate. Până și *mademoiselle* Blanche le poate avea. Dar acum doi ani, *mademoiselle* Blanche, la plângerea acestei baroane, a primit din partea poliției locale invitația de a părăsi orașul, și l-a părăsit.

— Cum așa?

— Mai întâi și-a făcut apariția aici cu un italian, un fel de prinț cu nume istoric, *Barberini*[0] sau cam așa ceva. Insul avea o mulțime de inele și briliante, nici măcar false. Umblau cu un echipaj extraordinar. Mai întâi *mademoiselle* Blanche a jucat bine *trente et quarante*, mai apoi însă norocul a început s-o trădeze foarte tare; așa îmi amintesc eu. Țin minte că într-o seară a pierdut o sumă extrem de mare. Dar cel mai rău a fost că a venit *un beau matin*[0], când prințul ei a dispărut nu se știe unde; au dispărut și caii, și echipajul, totul a dispărut. Datoria de la hotel era teribilă. *Mademoiselle* Zelma (din Barberini devenise deodată *mademoiselle* Zelma), era în ultimul hal de disperare. Plângea și țipa de se auzea în tot hotelul și, cuprinsă de furie, își sfâșia hainele. Chiar aici în hotel

[0] Renumită familie florentină; unul din membrii ei - Maffeo Barberini - a ajuns chiar papă sub numele de Urban al VIII-lea.

[0] O bună dimineață (fr.).

locuia un conte polonez (toți polonezii care călătoresc sunt conți), și *mademoiselle* Zelma, care își sfâșiase rochiile și, precum o pisică, își zgâriase fața cu mâinile ei minunate, spălate cu parfum, i-a produs o oarecare impresie. Au stat de vorbă și spre ora prânzului ea s-a potolit. Seara contele a apărut la braț cu ea în cazinou. *Mademoiselle* Zelma râdea, după obiceiul ei, foarte tare și în manierele ei apăruse ceva mai multă degajare. A intrat de-a dreptul în categoria doamnelor jucătoare la ruletă care, apropiindu-se de masă, împing din răsputeri cu umărul pe jucătorul de alături, ca să-și facă loc. Așa-i șicul deosebit al acestor doamne. Desigur, le-ai observat, nu?

— O, da!

— Nici nu merită să le bagi în seamă. Spre necazul publicului decent, nu dispar de aici, în tot cazul acelea dintre ele care schimbă în fiecare zi la masă bilete de o mie de franci. De altfel, de îndată ce încetează să mai schimbe bilete, sunt imediat rugate să plece. *Mademoiselle* Zelma continua să schimbe bilete; dar avea tot mai mult ghinion la joc. Ia aminte că foarte des aceste doamne joacă norocos; au o extraordinară stăpânire de sine. De altminteri, mi-am terminat istoria. Odată, exact ca prințul, a dispărut și contele. *Mademoiselle* Zelma a venit seara să joace singură; de data asta n-a mai apărut nimeni ca să-i ofere brațul. În două zile a pierdut tot. Punând la bătaie ultimul ludovic și pierzându-l, s-a uitat împrejur și l-a văzut lângă ea pe baronul Wurmerhelm, care o cerceta foarte atent și cu o indignare profundă. Dar *mademoiselle* Zelma nu a observat indignarea și, adresându-i-se baronului cu un anumit zâmbet, l-a rugat să mizeze pentru ea zece ludovici pe culoarea roșie. Ca urmare a acestui fapt, la plângerea baroanei, a primit spre seară invitația de a nu-și mai face apariția la cazinou. Dacă te miri că îmi sunt cunoscute aceste amănunte mărunte și absolut indecente, asta-i pentru că le-am auzit cu certitudine de la *mister* Fider, o rudă de-a mea, care în aceeași seară a luat-o cu caleașca

sa pe *mademoiselle* Zelma și a dus-o de la Ruletenburg la Spa. Acum pricepe: *mademoiselle* Blanche vrea să devină soție de general, pesemne pentru ca în viitor să nu mai primească invitații cum a fost cea de acum doi ani din partea poliției cazinoului. Acum nu mai joacă; dar asta pentru că, după toate semnele, are un capital pe care îl împrumută cu dobândă jucătorilor de aici. Așa-i mult mai rațional. Chiar bănuiesc că îi e dator și bietul general. Poate că îi e dator și Des Grieux. Des Grieux, poate, îi e asociat. Fii și dumneata de acord că cel puțin până la nuntă ea n-ar dori sub nici un motiv să atragă atenția baroanei și a baronului. Într-un cuvânt, în situația ei cel mai puțin convenabil e un scandal. Dumneata ești legat de casa lor și faptele dumitale ar putea provoca un scandal, mai ales că ea în fiecare zi apare în public la braț cu generalul sau cu *miss* Polina. Acum înțelegi?

— Nu, nu înțeleg! strigai eu, bătând din răsputeri cu pumnul în masă, încât un *garçon* dădu fuga speriat la noi.

— Spune-mi, *mister* Astley, repetai eu cuprins de frenezie, dacă știai toată această istorie și, prin urmare, știi pe de rost ce-i cu *mademoiselle* Blanche de Cominges - cum se face că nu ne-ai prevenit - pe mine, pe general și, în fine, mai cu seamă pe *miss* Polina, care s-a arătat aici la cazinou, în public, la braț cu *mademoiselle* Blanche? Se poate una ca asta?

— Pe dumneata n-aveam de ce să te previn, pentru că nu puteai face nimic, îmi răspunse calm *mister* Astley. De altminteri, în ce privință să te previn? Generalul, poate, știe mult mai multe despre *mademoiselle* Blanche decât știu eu, și totuși se plimbă cu ea și cu *miss* Polina. Generalul este un om nefericit. Am văzut ieri cum *mademoiselle* Blanche galopa pe un cal excelent cu *monsieur* Des Grieux și cu prințul acela rus mic de statură, iar generalul galopa în urma lor pe un cal roib. Dimineață îmi spusese că îl dor picioarele, dar ținuta lui era frumoasă. Și, iată, chiar în clipa aceea mi-a trecut subit

prin cap că generalul e un om pierdut de tot. Pe deasupra, asta nu-i deloc treaba mea și de-abia recent am avut onoarea s-o cunosc pe *miss* Polina. De altfel (își luă deodată seama *mister* Astley) ți-am și spus că nu-ți pot recunoaște dreptul la unele întrebări, cu toate că țin sincer la dumneata…

— Ajunge, spusei eu, ridicându-mă, de-acum mi-e clar ca lumina zilei că *miss* Polina știe totul despre *mademoiselle* Blanche, dar că nu se poate despărți de francezul ei și de aceea acceptă să se plimbe cu *mademoiselle* Blanche. Crede-mă că nici o presiune nu ar sili-o să se plimbe cu *mademoiselle* Blanche și să mă implore în bilet să nu mă ating de baron. La mijloc trebuie să fie această presiune, în fața căreia totul se înclină! Și totuși, doar ea m-a asmuțit asupra baronului! La naiba, nu mai înțeleg nimic!

— Uiți că, în primul rând, această *mademoiselle* de Cominges este logodnica generalului și, în al doilea rând, că *miss* Polina, care îi e generalului fiică vitregă, are un frățior și o surioară, copiii generalului, cu desăvârșire părăsiți și chiar, mi se pare, jefuiți de acest om nebun.

— Da, da! Așa-i! Dacă ar pleca de lângă copii, ar însemna să-i lase cu totul de izbeliște, dacă ar rămâne, ar însemna să le apere interesele și, poate, să salveze câteva petice de moșie. Da, da, asta-i adevărat! Și totuși, totuși! O, înțeleg de ce acum se interesează cu toții atât de mult de bunicuța!

— De cine? întrebă *mister* Astley.

— De hoașca aceea bătrână de la Moscova, care nu mai moare și despre moartea căreia așteaptă să le vină o telegramă.

— Da, da, desigur, tot interesul s-a concentrat asupra ei. Toată chestiunea stă în moștenire! Se anunță moștenirea și generalul se însoară; *miss* Polina se va vedea și ea eliberată, iar Des Grieux…

— Ei, ce-i cu Des Grieux?

— Des Grieux își va primi banii; numai asta așteaptă el aici.

— Numai asta! Crezi că asta așteaptă?

— Nu mai știu nimic, se încăpățână *mister* Astley să nu-mi dezvăluie mai mult.

— Dar eu știu, știu! repetai eu furios. Și el așteaptă moștenirea, pentru că Polina va primi zestre și, după ce se va alege cu banii, imediat i se va arunca de gât. Toate femeile sunt așa! Chiar și cele mai mândre dintre ele ajung sclavele cele mai banale! Polina nu este în stare decât să iubească pătimaș, și atât! Uită-te la ea mai ales atunci când stă singură, căzută pe gânduri: e ceva predestinat, condamnat, blestemat! E capabilă de toate ororile vieții și pasiunii… ea… ea… dar cine mă strigă? exclamai eu dintr-o dată. Cine strigă? Am auzit pe cineva strigând rusește: „Aleksei Ivanovici!“ O voce de femeie, auzi, auzi!

Între timp ne apropiam de hotelul nostru. De mult, aproape fără să ne dăm seama, ieșiserăm din cafenea.

— Am auzit niște strigăte de femeie, dar nu știu pe cine chema; striga rusește; acum văd de unde veneau strigătele, îmi arătă *mister* Astley, strigă femeia aceea, care stă într-un fotoliu mare și pe care chiar acum au urcat-o pe scară atâția lachei. Din urmă vin alții cu geamantane, deci de-abia a sosit trenul.

— Dar de ce mă strigă pe mine? Strigă din nou, uite, ne face semne cu mâna.

— Văd că face semne cu mâna, zise *mister* Astley.

— Aleksei Ivanovici! Aleksei Ivanovici! Ah, Dumnezeule, ce mai nătărău! se auziră strigăte disperate de pe scara hotelului.

Am pornit aproape în fugă spre intrare. Am pășit pe palier și… brațele mi-au căzut în jos de uimire, iar picioarele mi-au prins parcă rădăcini în piatră.

Capitolul IX

Pe palierul de sus al scării late a hotelului, purtată pe trepte într-un fotoliu și înconjurată de servitori, servitoare și de mulțimea slugarnică de oameni de serviciu ai hotelului, în prezența recepționerului-șef, care ieșise în întâmpinarea înaltei vizitatoare care sosise cu atâtea surle și tobe, cu propriile slugi și cu atâtea cufere și geamantane - trona… *bunica*! Dar, era chiar ea, cumplita și bogata Antonida Vasilievna Taraseviceva, o moșiereasă de șaptezeci și cinci de ani, boieroaică de la Moscova, *la baboulinka*, în legătură cu care se expediau și se primeau telegrame, care era pe moarte și nu murise și deodată chiar ea, în persoană, picase ca trăsnetul printre noi. Apăruse, deși paralizată, purtată ca întotdeauna în decursul ultimilor cinci ani în fotoliu, dar fiind, ca de obicei, vioaie, plină de viață, plină de sine, ținându-se drept, strigând tare și poruncitor, ocărând pe toată lumea - ei bine, exact așa cum era atunci când am avut onoarea s-o văd de vreo două ori din momentul când mă angajasem ca preceptor în casa generalului. Firește că, de uimire, rămăsesem ca o momâie în fața ei. Ea însă mă zărise, cu ochii ei de linx, încă de la o sută de pași, de pe când o aduceau cu fotoliul, mă recunoscuse și mă strigase pe nume și patronimic, pe care, așa cum îi era obiceiul, și le întipărise în minte o dată pentru totdeauna. „Și pe una ca asta ne așteptam s-o vedem în sicriu, îngropată și lăsând moștenirea? mi-a trecut mie prin gând. Păi asta va trăi mai mult decât noi și decât toți locatarii hotelului! Dar, Doamne, ce se va întâmpla acum cu ai noștri, ce se va întâmpla cu generalul! Acum va întoarce tot hotelul pe dos!“

— Ei, fiule, ce-ai rămas așa în fața mea, cu ochii holbați! continuă bunica să țipe la mine. Nu știi să te înclini, să saluți? Sau te-ai umflat în pene și nu mai vrei? Ori, poate, nu m-ai recunoscut? Ascultă, Potapîci, i se adresă ea unui bătrân cărunt, în frac, cu cravată albă și chelie roz, majordomul ei, care o însoțea în voiaj, auzi, nu mă recunoaște! M-au îngropat! Trimit telegramă după telegramă: am murit sau n-am murit? Păi știu tot! Și eu, după cum vezi, sunt vie.

— Ba să mă ierți, Antonida Vasilievna, de ce ți-aș dori răul? îi răspunsei eu vesel, dezmeticindu-mă. Doar am rămas uimit… Și cum să nu mă mir, când așa, pe neașteptate…

— Dar ce-i aici de-a mirării? Am urcat în tren și am venit. În vagon e bine, nu te scutură. Ai fost la plimbare?

— Da, m-am plimbat până la cazinou.

— Aici e bine, spuse bunica, uitându-se împrejur. E cald și casele-s bogate. Asta-mi place! Ai noștri sunt acasă? Generalul?

— O! E acasă, pesemne că la ora asta sunt toți acasă.

— Și aici fac totul după ceas și umblă cu mofturi? Dau tonul. Am auzit că țin un echipaj, *les seigneurs russes*[0]! S-au lefterit și fuga în străinătate! Și Praskovia-i cu ei?

— Și Polina Aleksandrovna.

— Și franțuzul? Las’ că-i văd eu pe toți. Aleksei Ivanovici, arătă-mi drumul, du-mă de-a dreptul la el. Dar ție îți merge bine aici?

— Așa și așa, Antonida Vasilievna.

— Iar tu, Potapîci, spune-i nătărăului aceluia, recepționerului, să-mi dea un apartament confortabil, bun, nu sus, și cară acolo toate lucrurile chiar acum. Da’ ce se înghesuie toți ca să mă care? De ce se bagă? Ce mai sclavi! Ăsta de lângă tine cine-i? mi se adresă ea din nou.

— E *mister* Astley, îi răspunsei.

— Și ce-i de capul lui *mister* Astley?

[0] Seniorii ruși (fr.).

— E un excursionist, bun prieten cu mine; se cunoaște și cu generalul.

— Englez. De-aia se holbează la mine și nu-și descleștează dinții. De altminteri, îmi plac englezii. Hai, duceți-mă sus, de-a dreptul în apartamentul lor; unde-s?

Bunica fu luată pe sus; eu mergeam înainte pe scara largă a hotelului. Alaiul nostru era cât se poate de spectaculos. Toți cei pe care-i întâlneam se opreau și ne priveau cu ochii mari. Hotelul nostru era considerat cel mai bun, cel mai scump și mai aristocratic din stațiune. Pe scară și pe coridoare vezi întotdeauna doamne splendide și englezi impozanți. Mulți se interesau la parter, îl întrebau pe recepționerul-șef, care, la rândul lui, era profund uimit. Firește, le răspundea tuturor că-i o străină de vază, *une russe, une comtesse, grande dame*[0], și că aceasta va ocupa apartamentul în care cu o săptămână mai înainte locuise *la grande duchesse de N*[0]. Înfățișarea poruncitoare și autoritară a bunicii, purtată în fotoliu, era motivul efectului principal. Întâlnind o persoană necunoscută, o măsura de îndată cu o privire curioasă și mă descosea în gura mare despre fiecare. Bunica era masivă și, cu toate că nu se ridica din fotoliu, presimțeai, privind-o, că e foarte înaltă. Spinarea și-o ținea dreaptă ca o scândură și nu și-o sprijinea de spătar. Capul cărunt, cu trăsături largi și aspre ale feței, și-l ținea sus; se uita cumva arogant și provocator și se vedea că privirea și gesturile ei erau absolut naturale. În pofida celor șaptezeci și cinci de ani ai ei, avea fața destul de proaspătă și nici măcar dinții nu-i erau stricați de tot. Purta o rochie de mătase neagră și o bonetă albă.

— Mă interesează extrem de mult, îmi șopti *mister* Astley, urcând treptele alături de mine.

„Știe de telegrame, mă gândii eu. Îl cunoaște și pe Des Grieux, dar, pare-mi-se, despre *m-lle* Blanche încă nu știe

[0] O rusoaică, o contesă, o mare doamnă (fr.).
[0] Marea ducesă de N (fr.).

prea multe.“ I-am spus îndată toate acestea lui *mister* Astley.

Om păcătos! De îndată ce mi-a trecut prima uimire, mă bucuram teribil de lovitura pe care acuși-acuși i-o vom da generalului. Parcă mă îmboldea ceva, așa că pășeam extrem de vesel înaintea celorlalți.

Ai noștri locuiau la etajul al doilea; n-am anunțat și nici măcar n-am bătut la ușă, ci, pur și simplu, am dat-o de perete, iar bunica a fost adusă cu triumf. Ca un făcut, erau cu toții adunați în cabinetul generalului. Era ora douăsprezece și, mi se pare, se proiecta o excursie - unii cu trăsurile, alții călări, cu tot anturajul; pe deasupra, mai invitaseră și niște cunoștințe. În afară de general, Polina și copiii și dădaca acestora, în cabinet se mai aflau: Des Grieux, *m-lle* Blanche, iarăși în costum de amazoană, mama ei, *m-me veuve Cominges*, prințul cel scund și încă un excursionist, tobă de carte, neamț, pe care-l vedeam la ei pentru prima oară. Fotoliul cu bunica a fost lăsat jos chiar în mijlocul cabinetului, la trei pași de general. Doamne, n-am să uit niciodată această surpriză! Înainte de a intra noi, generalul povestea ceva, iar Des Grieux îl corecta. Trebuie remarcat că, cine știe de ce, în ultimele două-trei zile, *m-lle* Blanche și Des Grieux erau foarte atenți cu prințul cel scund - *à la barbe de pauvre général*[0] și în grupul lor, deși poate în mod artificial, domnea o atmosferă de veselie și cordialitate familială. Văzând-o pe bunica, generalul înlemni brusc, căscă gura și se poticni la jumătatea cuvântului. Se uita la ea cu ochii holbați, ca și cum ar fi fost fermecat de privirea unui vasilisc. La rândul ei, bunica îl privea în tăcere și nemișcare - dar ce privire triumfătoare, provocatoare și batjocoritoare! Se uitară unul la altul cam vreo zece secunde, în profunda tăcere a celor din jur. Des Grieux mai întâi împietrise, dar curând pe chipul lui licări o îngrijorare profundă. *M-lle* Blanche își ridicase sprâncenele, căscase gura și se uita năucă la

[0] Sub nasul bietului general (fr.).

bunica. Prințul și neamțul erudit contemplau nedumeriți acest tablou. În privirea Polinei se exprimau mirarea extremă și nedumerirea, însă deodată ea se făcu albă ca varul la față; peste un minut sângele îi năvăli repede în obraji, împurpurându-i. Da, asta era o catastrofă pentru toți! Eu doar îmi mutam privirea de la bunica la cei din jur și înapoi. *Mister* Astley stătea deoparte, calm și ceremonios ca de obicei.

— Ei, iată-mă și pe mine! În locul telegramei! izbucni, în sfârșit, bunica, rupând tăcerea. Ce, nu v-ați așteptat?

— Antonida Vasilievna… mătușică… dar în ce fel… bâigui bietul general. Dacă bunica și-ar mai fi prelungit tăcerea cu vreo câteva secunde, ar fi făcut, poate, un atac de apoplexie.

— Cum în ce fel? M-am urcat în tren și am venit. Pentru ce există calea ferată? Iar voi credeați cu toții că am dat ortul popii și v-am lăsat moștenirea? Păi știu eu cum trimiteai telegrame de aici. Cred că ai cheltuit mult cu ele. Că poșta nu-i ieftină aici. Iar eu mi-am luat picioarele la spinare și am venit. Ăsta-i franțuzul acela? Parcă *monsieur* Des Grieux, nu?

— *Oui, madame*, sări cu gura Des Grieux, *et croyez, je souis si enchanté… votre santé… c'est un miracle… vous voir ici, une surprise charmante*…[0]

— Chiar că-i *charmante*; te știu eu, panglicarule, și nu te cred nici atâtica! spuse ea și îi arătă degetul mic. Asta cine mai e? întrebă bunica, arătând spre *m-lle* Blanche. Pesemne că extravaganta franțuzoaică, în costum de amazoană și cu cravașa în mână, o uimise. E din partea locului?

— E *mademoiselle* Blanche de Cominges, iar acolo-i mama dumneaei, *madame* de Cominges; locuiesc în hotelul acesta, dădui eu raportul.

---

[0] Da, doamnă… și, credeți-mă, sunt atât de încântat… sănătatea dumneavoastră… e un miracol… să vă văd aici, o surpriză încântătoare (fr.).

— Fiica-i măritată? mă descusu bunica fără jenă.

— *Mademoiselle* de Cominges e domnișoară, îi răspunsei eu cât mai respectuos și dinadins cu jumătate de voce.

— E veselă?

N-am înțeles întrebarea.

— Nu ți-e urât cu ea? Înțelege rusește? Uite, Des Grieux, la noi la Moscova, a învățat ceva rusește, rupe un pic.

I-am explicat că *m-lle* de Cominges n-a fost niciodată în Rusia.

— *Bonjour*! spuse bunica, adresându-i-se brusc lui *m-lle* Blanche.

— *Bonjour, madame*, rosti *m-lle* Blanche și făcu o reverență ceremonioasă și grațioasă, grăbindu-se, sub o mască de extraordinară modestie și politețe, să arate, prin întreaga expresie a chipului și a ținutei, că se miră foarte mult de întrebarea pusă și de atitudinea bunicii față de ea.

— Oho, și-a lăsat ochii în jos, se fandosește și face fițe; se vede îndată ce fel de pasăre e; vreo actriță. Am tras aici la hotel, jos, se adresă ea deodată generalului. Am să-ți fiu vecină; te bucuri sau nu te bucuri?

— O, mătușică! Fii încredințată de sincerele mele sentimente… de plăcerea mea, se grăbi generalul să răspundă. Se mai dezmeticise cât de cât și, fiindcă, la nevoie, se pricepea să vorbească bine, impunător și cu pretenții la un oarecare efect, începu să lungească vorba și acum. Eram atât de îngrijorați și uimiți de veștile primite în legătură cu sănătatea dumitale… Primeam niște telegrame atât de disperate și deodată…

— Ei, minți, minți! îl întrerupse imediat bunica.

— Dar cum, o întrerupse și generalul cât se poate de repede și ridică tonul, străduindu-se să nu remarce acest „minți“, cum de te-ai hotărât, totuși, să pornești într-o asemenea călătorie? Fii și dumneata de acord că la anii pe care îi ai, cu sănătatea dumitale… în tot cazul, e ceva atât de neașteptat, încât uimirea noastră e de înțeles. Dar mă bucur atât de mult… și noi toți (începu să zâmbească cu

înduioșare și exaltare) ne vom strădui din răsputeri să-ți facem din sejurul de aici o cât mai plăcută petrecere…

— Gata, ajungă-ți; asta-i vorbărie goală; trăncănești ca de obicei; m-oi pricepe și singură să-mi petrec timpul. De altminteri, nici cu voi n-am nimic; nu vă port pică. Cum? mă întrebi. Da' ce-i de-a mirării? Cât se poate de simplu. Bună ziua, Praskovia. Tu ce faci aici?

— Bună ziua, bunică, spuse Polina, apropiindu-se de ea. A fost lung drumul?

— Uite, asta a pus o întrebare mai deșteaptă decât toți, că ăștia numai: ah și iar ah! Vezi tu: am zăcut cât am zăcut, mi s-au tot făcut tratamente, iar eu i-am alungat pe doctori și l-am chemat pe paracliserul de la Sf. Nikola. Pe o femeie care avea tot boala mea a vindecat-o cu scuturătură de fân. M-a ajutat și pe mine; a treia zi m-au trecut toate sudorile și m-am sculat. Pe urmă s-au adunat nemții mei, și-au pus ochelarii și au început să-mi dea sfaturi: „Dacă, cică, v-ați duce acum în străinătate și ați face un tratament cu ape minerale, atunci v-ar trece ocluziunile". Iar eu mă gândesc: de ce nu? Proștii de Zajighin au început să ofteze: „Cum, cică, ai să ajungi?" Asta-i bună! Într-o zi mi-am strâns catrafusele și vinerea trecută am luat-o pe fata asta, pe Potapîci și pe Feodor, lacheul, dar lui Feodor i-am făcut vânt acasă din Berlin, fiindcă am văzut că n-am deloc nevoie de el și că aș ajunge și singură-singurică… Iau un vagon special, iar hamali sunt la toate stațiile, pentru douăzeci de copeici te cară unde vrei. Ia te uită ce apartament aveți! încheie ea, uitându-se împrejur. Cu ce bani, fiule? Că doar ai ipotecat totul. Numai franțuzului ăstuia câți bani îi datorezi! Că doară știu tot, știu tot!

— Eu, mătușică… începu generalul simțindu-se foarte penibil, mă mir, mătușică… mi se pare că pot și fără să mă controleze cineva… mai ales că cheltuielile nu depășesc posibilitățile mele, iar noi aici…

— La tine nu depășesc? Ai spus-o! Cred că i-ai jefuit pe copii de ultimii bănuți! Halal tutore!

— După asta, după asemenea cuvinte… începu generalul cu indignare, chiar că nu mai știu…

— Asta-i, nu știi! Bănuiesc că nu te desprinzi de ruletă, nu? Te-ai lefterit de tot?

Generalul era atât de uimit, încât mai că nu se înecă de năvala sentimentelor sale tulburate.

— La ruletă? Eu? Cu rangul meu… Eu? Vino-ți în fire, mătușică, cred că încă mai ești bolnavă…

— Ei, minți, minți; se vede treaba că nu te pot oamenii trage de la masă; minți întruna! Am să mă uit și eu ca să văd ce-i ruleta, chiar azi. Tu, Praskovia, povestește-mi ce se poate vizita aici, o să-mi arate și Aleksei Ivanovici, iar tu, Potapîci, notează-ți toate locurile unde trebuie să mergem. Ce vizitează oamenii aici? i se adresă ea deodată tot Polinei.

— În apropiere, sunt ruinele unui castel, apoi Schlangenbergul…

— Ce-i Schlangenbergul? O dumbravă?

— Nu, nu-i o dumbravă, e un munte; acolo-i un *point*…

— Ce fel de *point*?

— Punctul cel mai înalt de pe munte, un loc împrejmuit cu gard. Priveliștea-i minunată de acolo.

— Să mă care cu fotoliul pe munte? Au să mă poată căra sau nu?

— O, putem găsi hamali, răspunsei eu.

Între timp veni s-o salute pe bunica Fedosia, dădaca, aducându-i și pe copiii generalului.

— Stai, n-are rost să ne pupăm! Nu-mi place să mă sărut cu copiii: toți copiii sunt mucoși! Ei, cum îți merge aici, Fedosia?

— Aici îi tare, tare bine, maică Antonida Vasilievna, răspunse Fedosia. Dar matale cum ți-a fost, maică? Că noi ți-am dus grija.

— Știu, tu ești cu sufletul curat. Ăștia toți vi-s musafiri? i se adresă din nou bunica Polinei. Cine-i jigăritul acela cu ochelari?

— Prințul Nilski, bunico, îi șopti Polina.

— A, e rus? Și eu credeam că n-are să înțeleagă! Poate că n-a auzit! Pe *mister* Astley am apucat să-l văd. Da' uite-l din nou, spuse bunica, văzându-l. Bună ziua! i se adresă ea deodată lui *mister* Astley.

Mister Astley se înclină în tăcere.

— Ei, ce gând frumos îmi puteți spune? Spuneți-mi ceva! Tradu-i asta, Polina.

Polina traduse.

— Că mă uit la dumneavoastră cu mare plăcere și mă bucur că sunteți bine sănătoasă, îi răspunse *mister* Astley serios, dar extrem de prompt. Bunicii i se traduse și pesemne că asta îi plăcu.

— Ce frumos răspund întotdeauna englezii, remarcă ea. Nu știu de ce, întotdeauna i-am iubit pe englezi, nici nu se compară cu francuzii! Treceți pe la mine, i se adresă ea din nou lui *mister* Astley. Am să mă străduiesc să nu vă bat prea mult la cap. Tradu-i și mai spune-i că stau aici jos, aici jos - ascultați, aici jos, jos, îi repetă ea lui *mister* Astley, arătându-i cu degetul în jos.

Mister Astley era extrem de bucuros de invitație.

Cu o privire atentă și mulțumită, bunica o măsură pe Polina din cap până-n picioare.

— Aș ține la tine, Praskovia, spuse ea deodată, ești o fată grozavă, mai bună decât toți, dar ai o fire - of! Dar nici eu nu-s mai brează; ia întoarce-te; ai meșe în păr?

— Nu, bunico, e părul meu.

— Bine, că nu-mi place moda prostească de acum. Ești tare frumoasă. M-aș îndrăgosti de tine dacă aș fi cavaler. De ce nu te măriți? Dar e timpul să plec. Vreau să mă plimb, că până acum n-am văzut decât vagonul și iar vagonul…Da' tu tot mai ești supărat? i se adresă ea generalului.

— Nici vorbă, mătușică! sări generalul bucuros. Înțeleg, la anii dumitale…

— *Cette vieille est tombée en enfance*[0], îmi șopti Des Grieux.

— Vreau să văd tot ce se poate vedea aici? Mi-l cedezi pe Aleksei Ivanovici? urmă bunica spre general.

— O, cât vrei, dar și eu însumi… și Polina, și *monsieur* Des Grieux… noi toți am fi încântați să te însoțim…

— *Mais, madame, cela sera un plaisir*[0], se întoarse Des Grieux spre ea, cu un zâmbet fermecător.

— Tocmai, *plaisir*. Ești caraghios, fiule. De altminteri, bani n-am să-ți dau, adăugă ea deodată, adresându-i-se generalului. Bine, acum mă duc în camera mea: trebuie s-o văd, după care am să merg în toate locurile. Hai, ridicați-mă.

Bunica fu din nou ridicată și porniră toți grămadă, în urma fotoliului, coborând scara. Generalul pășea ca un ins năucit de o lovitură de măciucă în moalele capului. Des Grieux chibzuia ceva. *M-lle* Blanche voise să rămână, dar apoi, cine știe de ce, se hotărâse să meargă și ea cu toți ceilalți. În urma bunicii porni îndată și prințul, iar sus, în apartamentul generalului, rămaseră numai neamțul și *madame veuve* Cominges.

[0] Bătrâna asta a dat în mintea copiilor (fr.).
[0] Dar, doamnă, ar fi o plăcere (fr.).

Capitolul X

În stațiunile balneare și, mi se pare, în toată Europa, administratorii hotelurilor și recepționerii-șefi, atunci când distribuie apartamentele, nu se conduc atât după pretențiile și dorințele clienților, cât după propriile lor păreri despre aceștia; și, trebuie să remarcăm, greșesc arareori. Însă bunicii, nu se știe de ce, i s-a dat un apartament atât de impunător, încât chiar s-a sărit peste cal: patru camere splendid mobilate, cu baie, cu încăperi pentru servitori, cu o odaie separată pentru cameristă etc., etc. Într-adevăr, în camerele acelea, cu o săptămână mai înainte, se oprise o *grande duchesse*, lucru care, desigur, li se anunța de îndată noilor clienți, pentru ca apartamentul să capete mai multă importanță. Bunica a fost cărată sau, mai bine zis, a fost împinsă prin toate camerele și ea le-a cercetat cu atenție și asprime. Recepționerul-șef, un ins de-acum bătrân, plesuv, a însoțit-o respectuos în cursul acestei prime inspecții.

Nu știu drept cine o luaseră pe bunica, dar, mi se pare, o considerau o persoană extrem de importantă și, mai ales, foarte bogată. În registru au scris pe loc: „*Madame la générale, princesse Tarassevitcheva*“[0], deși bunica nu fusese niciodată prințesă. Propriii servitori, compartimentul separat în vagon, mulțimea inutilă de cufărașe, geamantane și chiar cufere, sosite odată cu bunica, slujiseră drept începutul prestigiului; iar fotoliul, tonul tăios și vocea bunicii, întrebările ei excentrice puse cu aerul cel mai lipsit de jenă, care nu suferea nici o obiecție, întreaga persoană a bunicii - directă, tăioasă, autoritară - desăvârșiseră venerația tuturor pentru ea. Făcând inspecția, bunica poruncea câteodată din senin să

[0] Doamna generăleasă, prințesa Taraseviceva (fr.).

fie oprit fotoliul pe rotile, arăta spre câte o piesă de mobilier și i se adresa cu câte o întrebare neașteptată recepționerului-șef care zâmbea respectuos, dar începuse să fie temător. Bunica punea întrebări în limba franceză, pe care, de altfel, o vorbea destul de prost, așa că de obicei traduceam eu. Cel mai adesea răspunsurile recepționerului-șef nu-i plăceau și i se păreau nesatisfăcătoare. De fapt, și ea parcă punea întrebările într-o doară și numai Dumnezeu știa la ce se gândea. De pildă, s-a oprit dintr-o dată în dreptul unui tablou, o copie destul de slabă după un original cunoscut, cu subiect mitologic.

— Al cui e portretul?

Recepționerul-șef îi spuse că, probabil, e al unei contese.

— Cum să nu știi? Locuiești aici și nu știi. De ce e aici? De ce are ochii sașii?

La toate aceste întrebări, recepționerul-șef nu putu răspunde satisfăcător și chiar se pierdu cu firea.

— Ce mai dobitoc! îl gratulă bunica rusește.

A fost dusă mai departe. Aceeași istorie s-a repetat cu o statuetă de Saxa, pe care bunica a cercetat-o îndelung și apoi a poruncit să fie scoasă de acolo, fără să se știe de ce. În sfârșit, l-a luat la întrebări pe recepționerul-șef: cât au costat covoarele din dormitor și unde sunt țesute? Recepționerul-șef a promis că se va interesa.

— Ce nătărăi! bombăni bunica și își îndreptă toată atenția asupra patului.

— Ce baldachin bogat! Desfaceți-l!

Patul fu desfăcut.

— Mai mult, mai mult, desfaceți tot! Dați la o parte pernele, fețele lor, ridicați salteaua!

Dădură totul deoparte. Bunica cercetă cu atenție.

— Bine că n-au ploșnițe. Tot așternutul afară! Puneți așternutul și pernele mele. Totuși, toate astea-s prea bogate, la ce-mi trebuie mie, femeie bătrână, un asemenea

apartament; am să mă plictisesc singură. Aleksei Ivanovici, să vii cât de des la mine, când isprăvești lecțiile cu copiii.

— De ieri nu mai lucrez la general, îi răspunsei eu, și locuiesc la hotel absolut independent.

— Asta de ce?

— Zilele astea a venit aici un baron neamț de vază cu baroneasa, soția lui, din Berlin. Ieri, la plimbare, am intrat în vorbă cu el în limba germană, fără să respect pronunția berlineză.

— Bine, și ce-i cu asta?

— A luat-o drept o obrăznicie și i s-a plâns generalului, iar generalul m-a concediat tot ieri.

— Da' ce i-ai făcut baronului, l-ai ocărât? (Chiar dacă l-ai fi ocărât, n-ar fi fost nimic!)

— O, nu. Dimpotrivă, baronul a ridicat bastonul asupra mea.

— Și tu, papă-lapte, i-ai permis să se poarte așa cu preceptorul tău, i se adresă bunica generalului, ba încă l-ai și dat afară din slujbă! Sunteți prostănaci, toți sunteți niște prostănaci, după cum văd.

— Nu-ți face griji, mătușică, îi răspunse generalul cu o oarecare nuanță arogant-familiară, mă pricep și singur să-mi conduc treburile. Pe deasupra, relatarea lui Aleksei Ivanovici nu-i chiar exactă.

— Iar tu ai înghițit? mi se adresă bătrâna mie.

— Am vrut să-l provoc pe baron la duel, răspunsei eu cât se poate de modest și de calm, dar generalul s-a împotrivit.

— Adică, de ce te-ai împotrivit? i se adresă iarăși bunica generalului. (Iar tu, fiule, du-te, ai să vii când am să te chem, i se adresă ea și recepționerului-șef, n-ai la ce sta aici cu gura căscată. Nu pot să văd în ochi mutra asta de Nürnberg!) Omul se înclină și ieși, neînțelegând, desigur, complimentul bunicii.

— Ba să mă ierți, bunică, dar oare duelurile-s cu putință? îi răspunse generalul cu un zâmbet ironic.

— De ce să nu fie cu putință? Bărbații sunt cu toții niște cocoși; n-aveau decât să se bată. Sunteți cu toții niște prostănaci, după cum văd, nu vă pricepeți să faceți cinste țării voastre. Hai, ridicați-mă! Potapîci, ai grijă să fie întotdeauna gata doi hamali, tocmește-i și înțelege-te cu ei. Mai mult de doi nu-i nevoie. Au să mă care numai pe scară, iar la loc neted, pe stradă, au să mă împingă, așa să le spui; și plătește-le dinainte, așa au să fie mai respectuoși. Tu să fii întotdeauna lângă mine, iar tu, Aleksei Ivanovici, să mi-l arăți pe baronul acela la plimbare: măcar să văd și eu ce mai von-baron va fi fiind. Ei, unde-i ruleta asta?

I-am explicat că ruletele se află la cazinou, în săli. Apoi au urmat întrebările: Sunt multe? Joacă mulți? Se joacă toată ziua? Cum sunt construite? Până l-a urmă, i-am răspuns că cel mai bine e să vadă asta cu ochii ei și că e destul de greu de descris.

— Atunci, du-mă de-a dreptul acolo! Ia-o înainte, Aleksei Ivanovici!

— Cum, mătușică, nici măcar n-ai să te odihnești după drum? o întrebă, grijuliu, generalul. Prinsese să se agite, ca și ceilalți, care se cam pierduseră cu firea și începuseră să se uite unii la alții. Pesemne că le era oarecum jenă sau chiar rușine s-o însoțească pe bunica de-a dreptul la cazinou, unde ea, firește, putea face unele excentricități, dar de-acum în public; totuși, se oferiseră singuri s-o însoțească.

— De ce să mă odihnesc? N-am obosit; și-așa am șezut cinci zile. Iar pe urmă o să vedem ce izvoare și ape tămăduitoare aveți aici și unde sunt. Pe urmă… mergem la… cum i-ai zis tu, Praskovia… la acel *point* sau cum i-o mai fi zicând.

— *Point*, bunico.

— Bine, dacă-i *point, point* să fie. Și ce mai este aici?

— Aici sunt multe obiective, bunico, răspunse, șovăind, Polina.

— Lasă, nu știi nici tu! Marfa, mergi și tu cu mine, îi spuse ea cameristei sale.

— Dar de ce să meargă și ea, mătușică? se îngrijoră deodată generalul. Asta, la urma urmei, nu se poate; nici lui Potapîci nu cred că au să-i dea voie să intre în cazinou.

— Prostii! Dacă-i slugă, s-o las în voia sorții? Că-i și ea om; umblăm de-o săptămână pe drumuri, vrea și ea să vadă. Cu cine să vadă, dacă nu cu mine? Că singură nici n-ar îndrăzni să scoată nasul în stradă.

— Dar, bunico…

— Ce, ți-e rușine cu mine? Atunci rămâi acasă, nu te întreabă nimeni. Mare general; și eu mi-s generăleasă. Și n-are rost să-mi faceți alai și să vă țineți de mine. Am să văd tot și cu Aleksei Ivanovici…

Însă Des Grieux insistă cu fermitate s-o însoțească cu toții și se lansă în frazele cele mai amabile în privința plăcerii de a o acompania și așa mai departe. Pornirăm cu toții.

— *Elle est tombée en enfance*, repetă Des Grieux, *seule elle fera des bêtises*…[0] N-am mai auzit ce-a spus mai departe, dar el avea, pesemne, niște intenții și, poate, își recăpătase chiar și speranțele.

Până la cazinou era cam o jumătate de verstă. Drumul nostru trecea printr-o alee de castani, până la scuar, pe care, ocolindu-l, se ajungea de-a dreptul la cazinou. Generalul se liniști puțin, pentru că alaiul nostru, cu toate că era destul de excentric, părea totuși corect și decent. De fapt, nu era nimic de-a mirării în faptul că în stațiune își făcuse apariția un om bolnav și slăbit, cu picioarele paralizate. Însă, pesemne, generalul se temea de cazinou; de ce un om bolnav, cu picioarele paralizate, ba încă o bătrână, s-ar duce la ruletă? Polina și *m-lle* Blanche mergeau de-o parte și de alta a fotoliului pe rotile, împins de hamali. *M-lle* Blanche râdea, era de o veselie modestă și chiar cocheta uneori foarte amabil cu bunica, încât

[0] Singură, va face prostii (fr.).

aceasta, până la urmă, o lăudă. Din partea cealaltă, Polina era obligată să răspundă la întrebările nenumărate, pe care bunica le punea clipă de clipă, cum ar fi: „Cine a trecut? Cine-i femeia din trăsură? E mare orașul? Parcul e mare? Ce copaci sunt ăștia? Ce munți se văd acolo? Vulturii zboară pe aici? Ce-i cu acoperișul acela caraghios?“ *Mister* Astley mergea alături de mine și mi-a șoptit că se așteaptă la multe întâmplări în dimineața aceea. Potapîci și Marfa mergeau chiar în urma fotoliului - Potapîci cu fracul său, cu cravată, dar cu șapcă pe cap, Marfa, o fată de patruzeci de ani, rumenă, dar care începuse să încărunțească, cu bonetă, cu o rochie de stambă și cu botine din piele de capră, cu scârț. Bunica li se adresa foarte des și intra în vorbă cu ei. Des Grieux și generalul rămăseseră puțin mai în urmă și vorbeau ceva cu mare însuflețire. Generalul era foarte abătut; Des Grieux vorbea cu un aer hotărât. Poate că îl încuraja pe general; pesemne că îi dădea niște sfaturi. Dar bunica rostise adineauri cuvintele fatale: „Bani n-am să-ți dau“. Poate că lui Des Grieux această înștiințare i se părea incredibilă, însă generalul își cunoștea mătușica. Am observat că Des Grieux și *m-lle* Blanche continuau să-și facă cu ochiul. Pe prinț și pe călătorul neamț i-am zărit chiar la capătul aleii: apoi au rămas în urmă de tot și au plecat undeva, fără să ne mai urmeze.

La cazinou am ajuns în triumf. Portarul și lacheii dădură dovadă de același respect, ca și personalul hotelului. Totuși, se uitau curioși. Mai întâi bunica a poruncit să fie purtată prin toate sălile; unele lucruri le lăudă, față de altele rămase absolut indiferentă; întreba de toate. În sfârșit, am ajuns și la sălile de joc. Lacheul, care stătea de santinelă la ușa încuiată, parcă uluit, o deschise larg.

Apariția bunicii la ruletă produse o puternică impresie asupra publicului. La mesele de ruletă și în celălalt capăt al sălii, unde se afla masa cu *trente et quarante*, se înghesuiau, poate, vreo sută cincizeci sau două sute de

jucători, pe câteva șiruri. Cei care reușeau să ajungă la masă stăteau de obicei bine înfipți pe picioare și nu-și părăseau locul până nu pierdeau tot; căci nimănui nu i se permitea să stea ca simplu spectator și să ocupe locurile de joc. Deși sunt scaune de jur împrejur, puțini jucători se așază, mai ales la aglomerație - pentru că, stând în picioare, poți să te ții mai aproape, să câștigi loc și ți-e mai comod să pui miza. Rândul al doilea și cel de-al treilea se înghesuiau după primul, așteptând și pândind ocazia de a înainta; dar, nerăbdători, unii își întindeau mâna uneori peste cei din primul rând ca să-și pună miza. Până și cei din rândul al treilea izbuteau în felul acesta să joace; din cauza asta, nu treceau nici zece și chiar nici cinci minute fără ca la un capăt sau altul al mesei să nu înceapă o „istorie“ pentru mizele discutabile. De altfel, poliția cazinoului e destul de bună. Firește, înghesuiala nu poate fi evitată; dimpotrivă personalul se bucură de afluența publicului, fiindcă-i rentabilă; însă cei opt crupieri, care stau împrejurul mesei, sunt cu ochii în patru și urmăresc mizele; tot ei fac plățile și rezolvă certurile iscate. În cazuri extreme, cheamă poliția, și tărășenia se termină într-un minut. Polițiștii se află chiar în săli, în haine civile, printre spectatori, așa că nu-i poți recunoaște. Îi supraveghează mai ales pe borfași și pe hoții profesioniști, care în preajma ruletei sunt foarte mulți, datorită ușurinței cu care își pot exercita aici meseria. Într-adevăr, peste tot în alte locuri sunt nevoiți să fure din buzunare sau de sub lacăt, ceea ce, în caz de ghinion, se poate termina foarte rău. Însă aici, pur și simplu, n-ai decât să ajungi la ruletă, să începi jocul și deodată, fățiș, în văzul lumii, să iei câștigul altuia și să-l bagi în buzunar; iar dacă se stârnește o ceartă, escrocul susține sus și tare că miza a fost a lui. Dacă treaba s-a făcut cu dibăcie, și martorii ezită, hoțul reușește de foarte multe ori să-și însușească banii, dacă, desigur, suma nu e prea mare. În ultimul caz, ea e cu siguranță observată mai înainte de crupieri sau de unii jucători. Dar, dacă suma nu

este prea importantă, uneori adevăratul ei stăpân renunță pur și simplu să mai continue cearta și se retrage, jenându-se de scandal. Însă, dacă apucă să-l demaște pe hoț, acesta este scos afară cu scandal.

La toate astea, bunica se uită de departe, cu o curiozitate extraordinară. Îi plăcu foarte mult că hoțomanii sunt scoși din sală. *Trente et qurante* îi trezi prea puțin curiozitatea; îl plăcu mai mult ruleta și faptul că bila se rostogolește. Până la urmă, dori să vadă jocul mai de aproape. Nu înțeleg cum s-a întâmplat asta, dar servitorii și alți câțiva agenți care se învârteau pe acolo (mai cu seamă polonezi lefteriți, care își oferă cu insistență serviciile jucătorilor norocoși și străinilor), găsiră imediat, în pofida înghesuielii, un loc pentru bunica, îl eliberară și împinseră fotoliul ei chiar spre mijlocul mesei, lângă crupierul principal. Numeroși vizitatori, care nu jucau, ci stăteau deoparte și priveau jocul (mai ales englezi împreună cu familiile lor), se înghesuiră îndată spre masă ca s-o privească, din spatele jucătorilor, pe bunica. O mulțime de lornioane se îndreptară spre ea. Crupierii începură să spere: un jucător atât de excentric parcă promitea într-adevăr ceva neobișnuit. O femeie de șaptezeci de ani, cu picioarele paralizate, care dorește să joace - era, desigur, un caz deloc obișnuit. M-am înghesuit și eu spre masă și m-am postat lângă bunica. Potapîci și Marfa rămaseră undeva departe, în mulțime. Generalul, Polina, Des Grieux și *m-lle* Blache se plasară și ei deoparte, între spectatori.

Mai întâi bunica începu să-i cerceteze pe jucători. Aproape în șoaptă, îmi punea întrebări bruște, întretăiate: Cine-i ăsta? Cine-i asta? Îi plăcu îndeosebi un tânăr de la capătul mesei, care juca pe bani mulți, miza cu miile și câștigase, cum se șușotea împrejur, vreo patruzeci de mii de franci, bani ce zăceau grămadă în fața lui, în aur și în bancnote. Era palid; ochii îi scânteiau și mâinile îi tremurau; miza de-acum fără nici un calcul, cât apuca cu

mâna și totuși câștiga și câștiga, aduna și iar aduna. Lacheii foiau pe lângă el, îi împingeau un scaun din spate, eliberau locul dimprejurul lui, ca să aibă mai mult spațiu, să nu-l înghesuie mulțimea - toate acestea în așteptarea unei recunoștințe bogate. Unii jucători le dau uneori din câștig fără să numere, scoțând din buzunar, de bucurie, cât le încape în mână. Lângă tânăr se și aciuase un polonez, care se dădea de ceasul morții și, cu respect, dar fără încetare, îi șoptea ceva, pesemne sfătuindu-l cum să mizeze și dirijându-i jocul - firește așteptându-se și el să capete ulterior ceva de pomană. Dar jucătorul aproape că nu se uita la el, punea la întâmplare și aduna. Se vedea clar că era zăpăcit.

Bunica îl urmări câteva minute.

— Spune-i, începu ea deodată să se agite, înghiontindu-mă, spune-i să renunțe, să-și ia repede banii și să plece. Are să piardă, acuși are să piardă! strigă ea, aproape sufocându-se de emoție. Unde-i Potapîci? Trimite-l pe Potapîci la el! Dar spune-i, spune-i odată! mă împinse ea. Unde-i, unde-i Potapîci, la urma urmei? *Sortez, sortez*[0]! începu ea deodată să-i strige tânărului. M-am aplecat spre ea și i-am șoptit cu hotărâre că aici nu e permis să se strige așa și nici măcar să vorbești cât de cât tare, pentru ca asta deranjează la calcule și că au să ne alunge imediat.

— Ce necaz! S-a zis cu omul, înseamnă că singur vrea asta... Nu pot să mă uit la el, mă întoarce pe dos. Ce mai nătărău! Pierde, acuși are să piardă tot! Și bunica se întoarse cât putu de repede în altă parte.

Acolo, la stânga, în cealaltă jumătate a sălii, între jucători, se vedea o tânără doamnă și lângă ea un pitic. Cine era piticul acela nu știu: poate că-i era rudă, poate că-l luase numai așa, de dragul efectului. Pe doamna aceea o remarcasem și mai înainte; venea la masa de joc în fiecare zi, la ora unu după-amiază, și pleca la două fix; juca în fiecare zi câte o oră. Era de-acum cunoscută aici și i se

[0] Pleacă, pleacă (fr.).

oferea imediat un scaun. Scotea din buzunar câteva monede de aur, câteva bancnote de o mie de franci și începea să mizeze calm, cu sânge rece, calculat, notându-și cifrele pe o hârtiuță și încercând să găsească sistemul conform căruia, în momentul respectiv, se grupau șansele. Punea mize mari. În fiecare zi câștiga o mie, două, cel mult trei mii de franci, doar atât, și, după ce câștiga, pleca imediat. Bunica o cercetă îndelung.

— Mda, asta n-o să piardă! Uite că asta n-o să piardă! Ce hram poartă? Nu știi? Cine-i?

— Cred că-i franțuzoaică, dintre acelea, i-am șoptit eu.

— Aha, pasărea se cunoaște după cum zboară. Se vede că are unghii ascuțite. Acum lămurește-mă ce înseamnă fiecare învârtitură și cum trebuie să pun.

I-am explicat cum am putut bunicii ce înseamnă aceste numeroase combinații de mize, *rouge et nouir, pair ei impair, manque et passe*[0] și, în sfârșit, diferitele nuanțe din sistemul de numere. Bunica mă asculta cu atenție, reținea, întreba din nou și învăța. Pentru fiecare sistem de mize se putea da imediat și un exemplu, așa că multe lucruri le învăța și le reținea foarte ușor și repede. Bunica rămase foarte mulțumită.

— Dar ce-i aceea *zéro*? Uite, crupierul ăsta, cel creț, principalul, a strigat acum: „*Zéro*“. Și de ce a măturat tot ce era pe masă? O grămadă atât de mare și a luat-o el toată? Ce înseamnă asta?

— *Zéro*, bunico, e câștigul băncii. Dacă bila cade pe *zéro*, tot ce-i pe masă îi aparține băncii și nu se mai face nici o socoteală. Ce-i drept, se mai acordă o lovitură de licitație, dar banca nu mai plătește nimic.

— Na-ți-o bună! Și eu nu capăt nimic?

— Cum să nu, bunico, dacă mai înainte ai pus pe *zéro*, atunci când cade *zéro*, primești de treizeci și cinci de ori mai mult.

[0] Roșu și negru, par și impar, mai mic și mai mare (fr.).

— Cum, de treizeci și cinci de ori? Și cade des? Atunci de ce proștii nu pun?

— Sunt treizeci și șase de șanse contra, bunico.

— Astea-s prostii! Potapîci! Potapîci! Stai, am bani și la mine! Uite-i! Scoase din buzunar un portmoneu burdușit și luă din el un frederic. Na, pune îndată pe *zéro*.

— Bunico, *zéro* de-abia a ieșit, am spus eu, înseamnă că mult timp n-are să mai iasă. O să pierzi multe ture; așteaptă măcar un pic.

— Ba nu, minți, pune!

— Cum dorești, dar poate că n-o să iasă până deseară; ai putea pierde și o mie, s-a mai întâmplat.

— Astea-s prostii, prostii! Dacă te temi de lup, nu te duce în pădure. Ce? Ai pierdut? Mai pune!

Am pierdut și cel de-al doilea frederic; l-am pus pe al treilea. Bunica de-abia ședea în fotoliu, urmărea cu ochii arzători bila care sărea pe șanțurile roții ce se învârtea. Am pierdut și a treia monedă. Bunica își ieșea din fire, nu mai putea sta liniștită, trânti chiar cu pumnul în masă când crupierul anunță „*trente six*“[0] în locul așteptatului *zéro*.

— Ducă-se pe pustii! se supără bunica. Are să iasă vreodată blestematul de zero? Să știu că mor, dar nu plec până nu iese *zéro*! Blestematul acesta de crupier creț îmi face pacostea, nu-i iese niciodată! Aleksei Ivanovici, pune doi galbeni deodată! Că altfel pierzi prea mult și, când iese *zéro*, nu mai câștigi nimic.

— Bunico!

— Pune, pune! Nu-s banii tăi!

Am pus doi frederici. Bila zbură mult timp pe roată, până când, în sfârșit, începu să sară pe șanțuri. Bunica încremeni și mă strânse de mână, și deodată - poc!

— *Zéro*! anunță crupierul.

— Vezi, vezi! se întoarse bunica repede spre mine, strălucind de bucurie și mulțumită. Doar ți-am spus! M-a luminat Dumnezeu să pun doi galbeni. Ei, acum cu cât mă

[0] Treizeci și șase (fr.).

aleg? De ce nu-mi dau banii? Potapîci, Marfa, unde-s? Ai noștri unde au plecat cu toții? Potapîci, Potapîci!

— Bunico, ai să-l vezi mai târziu, îi șoptii eu. Potapîci e la ușă, nu-i dau voie să intre aici. Uitați-vă, bunico, ni se dau banii, primește-i! Bunicii i se aruncă un fișic, împachetat în hârtie albastră, cu cincizeci de frederici și i se mai numărară douăzeci de frederici încă neîmpachetați. Toți banii i-am tras cu lopățica în fața ei.

— *Faites le jeu, messieurs! Faites le jeu, messieurs! Rien ne va plus*?[0] anunță crupierul, invitându-i pe doritori să mizeze și pregătindu-se să învârtească ruleta.

— Doamne! Am întârziat! Acuși o învârtește! Pune, pune! se agită bunica. Nu mai zăbovi, pune mai repede! spuse ea, pierzându-și cumpătul și înghiontindu-mă din răsputeri.

— Păi unde să pun, bunico?

— Pe *zéro*, pe *zéro*! Iar pe *zéro*! Pune cât mai mult! Cât avem cu totul? Șaptezeci de frederici? Să nu-ți pară rău după ei, pune câte douăzeci de frederici odată.

— Vino-ți în fire, bunico! Uneori nu cade câte două sute de ori la rând! Te încredințez că o să pierzi tot capitalul.

— Ba minți, minți! Pune! Vorbești prea mult! Știu eu ce fac! strigă bunica și chiar începu să tremure de frenezie.

— După regulament, nu este permis să pui deodată pe zero mai mult de doisprezece frederici, bunico. Uite că i-am pus.

— Cum nu-i permis? Nu cumva minți? Musiu! Musiu! îl înghionti ea pe crupierul care ședea lângă ea, în stânga, și se pregătea să învârtească. *Combien zéro*? *Douze*? *Douze*?[0]

I-am explicat repede acestuia în franceză care-i întrebarea.

---

[0] Faceți jocul, domnilor! Faceți jocul, domnilor! Nu mai merge nimeni? (fr.).

[0] Câți zero? Doisprezece? Doisprezece? (fr.).

— *Oui, madame*, confirmă politicos crupierul, după cum fiecare mizã, conform regulamentului, nu trebuie să depășească patru mii de florini, adăugă el drept lămurire.

— Bine, n-avem ce face, pune doisprezece.

— *Le jeu este fait*![0] strigă crupierul. Roata se învârti și ieși treisprezece. Am pierdut.

— Mai pune! Mai pune! Mai pune! Încă o dată! strigă bunica.

N-am mai contrazis-o și, strângând din umeri, am pus încă doisprezece frederici. Roata s-a învârtit mult timp. Bunica tremura pur și simplu, urmărind roata. „Oare chiar crede că o să câștige din nou pe *zéro*?“, m-am gândit eu, privind-o cu uimire. Pe chipul ei strălucea convingerea fermă că va câștiga, așteptarea încrezătoare că imediat se va striga: *zéro*! Bila se opri într-o despărțitură.

— *Zéro*! strigă crupierul.

— Ce-e-e! ! ! mi se adresă bunica cu un triumf frenetic.

Eram și eu jucător; asta am simțit-o în aceeași clipă. Mâinile și picioarele îmi tremurau, eram ametit. Firește, era un caz rar că, la vreo zece lovituri, *zéro* căzuse de trei ori; dar în asta nu era nimic de-a mirării. Eu însumi fusesem martor cu două zile în urmă când *zéro* ieșise de trei ori la rând, prilej cu care unul dintre jucători, care își nota cu grijă loviturile pe o hârtie, observase cu voce tare că nu mai departe de ziua precedentă același *zéro* căzuse o singură dată în douăzeci și patru de ore.

Fiind persoana care a realizat câștigul cel mai mare, bunicii i s-a făcut plata cu deosebită atenție și respect. Avea de primit exact patru sute douăzeci de frederici, adică patru mii de florini și douăzeci de frederici. Cei douăzeci de frederici i s-au dat în aur, iar cele patru mii de florini - în bancnote.

De data asta bunica nu-l mai striga pe Potapîci; era ocupată cu altceva. Nici măcar nu mai înghiontea și nu mai tremura pe dinafară. Ea, dacă mă pot astfel exprima,

[0] Jocul e făcut (fr.).

tremura pe dinăuntru. Concentrată asupra a ceva, luase ținta la ochi.

— Aleksei Ivanovici! A spus că nu se pot pune decât câte patru mii de florini o dată? Na, ia-i, pune toate cele patru mii pe roșu, hotărî bunica.

N-avea nici un rost să încerc să o fac să se răzgândească. Roata se învârti.

— *Rouge*! anunță crupierul.

Iarăși un câștig de patru mii de florini, deci opt mii în total. „Patru mii dă-le încoace, iar patru mii pune-le din nou pe roșu“, îmi comandă bunica.

Am pus iar patru mii.

— *Rouge*! anunță din nou crupierul.

— Douăsprezece mii în total! Trage toți banii încoace. Aurul toarnă-l aici, în portmoneu, iar bancnotele ascunde-le.

— Ajunge! Acasă! Împingeți fotoliul!

Capitolul XI

Fotoliul a fost împins spre ușă, în celălalt capăt al sălii. Bunica strălucea. Toți ai noștri s-au îngrămădit de îndată împrejurul ei cu felicitările. Oricât de excentrică era comportarea bunicii, triumful ei punea multe aspecte în umbră și generalul nu se mai temea că s-ar compromite în public prin relațiile de rudenie cu această femeie ciudată. Cu un zâmbet îngăduitor și familiar-vesel, ca și cum ar fi încurajat un copil, o felicită pe bunica. De altfel, era pesemne uluit, la fel ca și toți spectatorii. Toată lumea din jur vorbea și arăta spre bunica. Mulți treceau pe alături, ca s-o vadă mai de aproape. Ceva mai încolo, *mister* Astley discuta despre ea cu doi englezi cunoscuți de-ai lui. Câteva spectatoare, niște doamne pline de prestanță, cu o uimire maiestuoasă, o cercetau pe bunica de parcă ar fi fost o minune. Des Grieux se risipea în felicitări și zâmbete.

— *Quelle victoire*! spuse el

— *Mai, madame, c'était du feu*![0] adăugă, cu un zâmbet jucăuș, *m-lle* Blanche.

— Da, uite-așa am câștigat douăsprezece mii de florini? Care douăsprezece? Dar aurul? Cu aurul ar fi aproape treisprezece. Asta cât face în banii noștri? Vreo șase mii, nu-i așa?

I-am spus că a depășit șapte mii și că, după cursul din ziua aceea, se poate să ajungă și la opt.

— Opt mii sunt bani, nu glumă! Iar voi stați aici, nătăfleților, și nu faceți nimic! Potapîci, Marfa, ați văzut?

— Măicuță, da' cum ai făcut? Opt mii de ruble! exclamă Marfa, încercând să se eschiveze.

— Na-vă, luați de la mine câte cinci galbeni!

Potapîci și Marfa se repeziră să-i sărute mâna.

[0] Dar, doamnă, a fost strălucitor! (fr.).

— Și hamalilor o să le dau câte un frederic. Dă-le câte un galben, Aleksei Ivanovici. Da' ce se înclină lacheul ăsta și celălalt? Mă felicită? Dă-le și lor câte un frederic.

— *Madame la princesse... un pauvre expatrié... malheur continuel... les princes russes sont si généreux*![0] se frăsuia pe lângă fotoliu un ins mustăcios, cu o redingotă ponosită și o vestă pestriță, ținându-și șapca întinsă și zâmbind slugarnic...

— Dă-i și lui un frederic. Nu, dă-i doi; ei bine, ajunge, altfel n-o mai scot la capăt cu ei. Ridicați-mă, duceți-mă! Praskovia, i se adresă ea Polinei Aleksandrovna, mâine îți cumpăr de-o rochie, și ăsteia, cum o cheamă... lui *mademoiselle* Blanche îi cumpăr și ei de-o rochie. Tradu-i, Praskovia!

— *Merci*, madame, răspunse *m-lle* Blanche și făcu o reverență drăgălașă, strâmbându-și gura într-un zâmbet batjocoritor, pe care-l schimbă cu Des Grieux și cu generalul. Generalul se cam jena și de aceea se bucură teribil când ajunserăm la alee.

— Fedosia, Fedosia, cred eu, tare o să se mai mire acum, spuse bunica, amintindu-și de dădaca din casa generalului, pe care o cunoștea. Și ei trebuie să-i dăruiesc de-o rochie. Hei, Aleksei Ivanovici, Aleksei Ivanovici, dă-i de pomană cerșetorului ăstuia!

Pe drum trecea un coate-goale, cu spinarea încovoiată, și se uita la noi.

— Bunică, s-ar putea să nu fie cerșetor, ci un pungaș oarecare.

— Dă-i! Dă-i! Dă-i un gulden!

M-am apropiat de el și i-am dat. Insul s-a uitat la mine cu o nedumerire cruntă, totuși n-a zis nimic și a luat guldenul. Duhnea a băutură.

— Dar tu, Aleksei Ivanovici, încă nu ți-ai încercat norocul?

---

[0] Doamnă prințesă... un expatriat sărac... nenorocire permanentă... prinții ruși sunt atât de generoși (fr.).

— Nu, bunico.

— Da’ îți ardeau ochii, am văzut.

— Am să încerc, bunico, negreșit am să încerc mai pe urmă.

— Să pui de-a dreptul pe *zéro*! Ai să vezi! Cât capital ai?

— N-am decât douăzeci de frederici, bunico.

— Nu-i mult. Cincizeci de frederici ți-i dau cu împrumut, dacă vrei. Uite fișicul ăsta, ia-l, iar tu, fiule, nu aștepta, ție nu-ți dau! i se adresă ea deodată generalului.

Acesta se schimbă la față, dar tăcu. Des Grieux se încruntă.

— *Que diable, c’est une terrible vieille*![0] îi șopti el printre dinți generalului.

— Un cerșetor, un cerșetor, iar un cerșetor! strigă bunica. Aleksei Ivanovici, dă-i și lui un gulden.

De data asta ne ieși înainte un bătrân cărunt, cu un picior de lemn, cu o redingotă lungă în poale și cu un baston lung în mână. Părea să fie un soldat bătrân. Însă, când i-am întins guldenul, s-a tras un pas îndărăt și m-a scrutat amenințător.

— *Was ist’s der Teufel*![0] strigă el, adăugând încă vreo zece înjurături.

— E un prost! strigă bunica, dând din mână. Cărați-mă, duceți-mă! Mi s-a făcut foame! Prânzim îndată, dorm un pic și mergem din nou acolo.

— Iar vrei să joci, bunico? strigai eu.

— Dar ce credeai? Dacă voi stați aici și prindeți mucegai, eu am să mă uit la voi?

— *Mais, madame*, se apropie Des Grieux, *les chances peuvent tourner, une seule mauvaise chance et vous perdrez tout… surtout avec votre jeu… c’était terrible*![0]

— *Vous perdrez absolument*[0], ciripi m-lle Blanche.

---

[0] La naiba, e o bătrână îngrozitoare! (fr.).

[0] La naiba, ce-i asta! (germ.).

[0] Dar, doamnă… norocul se poate schimba, o singură nesănsă și pierdeți totul… mai ales cu jocul dumneavoastră… e îngrozitor! (fr.).

[0] Veți pierde negreșit (fr.).

— Și pe voi ce vă privește? Pierd banii mei, nu pe-ai voștri! Dar unde-i *mister* Astley acela? mă întrebă ea.

— A rămas la cazinou, bunico.

— Păcat; uite, ăsta-i om bun.

Ajungând acasă și întâlnindu-l pe recepționerul-șef pe scară, bunica îl chemă și se lăudă cu câștigul; apoi o chemă pe Fedosia, îi dărui trei frederici și porunci să-i aducă prânzul. Fedosia și Marfa, în timpul mesei, nu mai pridideau cu laudele.

— Mă uit eu la mata, maică, turuia Marfa, și-i zic lui Potapîci ce vrea să facă măicuța noastră. Iar pe masă câți bani, câți bani, Dumnezeule! În viața mea n-am văzut atâția bani și împrejur numai domni, numai domni șed pe scaune. Și de unde să fie, zic eu, atâția domni aici, măi Potapîci? Mă gândesc s-o ajute Maica Domnului. Mă rog pentru mata, maică, iar inima uite-așa îngheață-n mine, uite-așa îngheață, tremur, tremur toată. Dă-i, Doamne, noroc, îmi zic, și uite-așa Domnul ți-a trimis noroc. Și-acu', maică, încă mai tremur, încă nu m-a lăsat tremuratul.

— Aleksei Ivanovici, după-masă, pe la ora patru, pregătește-te, că mergem. Dar până una-alta, la revedere și nu uita să-mi chemi un doctoraș, că trebuie să mai beau și ape. Că nu-i mare lucru să și uit.

Am ieșit buimac de la bunica. Încercam să-mi imaginez ce va fi cu toți ai noștri și ce întorsătură vor lua lucrurile. Vedeam limpede că ei (mai ales generalul) încă nu apucaseră să-și vină în fire nici măcar după primul moment de surpriză. Apariția bunicii în locul telegramei, așteptate dintr-un moment în altul, despre moartea ei (și prin urmare și despre moștenire), sfărâmase până într-atât întregul lor sistem de intenții și hotărâri luate, încât isprăvile ulterioare ale bunicii la ruletă le văzuseră într-o stare de nedumerire categorică, de parcă ceva i-ar fi făcut să înlemnească. Însă acest al doilea fapt era poate mai important decât primul, pentru că, deși bunica spusese de două ori că nu-i dă bani generalului, asta încă nu se știa -

totuși încă nu era cazul să-și piardă speranța. Doar nu și-o pierduse Des Grieux, care era amestecat în toate treburile generalului. Sunt sigur că și *m-lle* Blanche, foarte implicată și ea (ba bine că nu: soție de general și o moștenire importantă!) nu și-ar fi pierdut speranța și ar fi uzat de toată seducția cochetăriei sale ca s-o impresioneze pe bunica, în contrast cu Polina cea mândră, rigidă și nepricepută să se gudure. Dar acum, acum, după ce bunica făcuse asemenea isprăvi la ruletă, acum, când personalitatea bunicii se conturase în fața lor atât de limpede și de tipic (o bătrână îndărătnică, despotică *et tombeé en enfance*) - acum pesemne că totul s-a dus de râpă: căci ea, ca un copil, se bucură că a dat de bani și, așa cum se întâmplă, se va lefteri cumplit. Doamne, m-am gândit eu (și iartă-mă, Doamne, cu râsetul cel mai răutăcios), Doamne, păi fiecare frederic pus la bătaie mai adineauri de bunica rănea inima generalului, îl făcea să turbeze pe Des Grieux și o aducea la disperare pe *m-lle* de Cominges, căreia i se lua bucățica de la gură. Iată încă un fapt: chiar după ce câștigase, chiar când se bucura și împărțea bani tuturor și pe fiecare trecător îl lua drept cerșetor, chiar și în clipele acelea bunica i-o trântise generalului: „Dar ție tot nu-ți dau!“ Asta înseamnă că i-a intrat această idee în cap, că s-a încăpățânat, că și-a jurat - primejdie, primejdie!

Toate aceste raționamente îmi umblau prin cap în timp ce, de la bunica, urcam scara principală până la etajul de sus, în chichineața mea. Toate acestea mă preocupau foarte mult; deși, firește, și mai înainte puteam ghici ațele principale, cele mai groase, care îi legau dinaintea mea pe actori, însă nu știam sigur toate mijloacele și secretele acestei intrigi. Polina nu fusese niciodată sinceră cu mine. Deși, ce-i drept, se întâmpla să-și deschidă uneori, parcă fără voie, inima, am remarcat că adesea, de fapt aproape întotdeauna, după aceste sincerități, ba transforma în glumă toate cele spuse, ba le încurca și le dădea dinadins o

formă falsă. O! Îmi ascundea multe! În tot cazul, presimțeam că se apropie finalul acestei stări misterioase și încordate. Încă o lovitură - și totul va fi terminat și dat pe față. Interesat și eu de toate acestea, aproape că nu mă îngrijoram de soarta mea. Aveam o dispoziție sufletească ciudată: în buzunar - doar douăzeci de frederici; mă aflam departe, printre străini, fără slujbă și fără mijloace de existență, fără speranțe, fără planuri de viitor și - nici că-mi pasă! Dacă nu m-aș gândi la Polina, m-aș lăsa cu totul în voia interesului hazliu pentru deznodământul ce se pregătește și aș râde cât mă ține gura. Dar Polina mă zăpăcește; i se decide soarta, asta eu o presimt, dar, mă căiesc, nu soarta ei mă îngrijorează, ci cu totul altceva. Vreau să pătrund în tainele ei; aș vrea să vină la mine și să-mi spună: „Știi doar că te iubesc“ - și dacă nu, dacă această nebunie nu poate fi imaginată, atunci… atunci până unde să ajung cu dorința? Parcă eu știu ce-mi doresc? Eu însumi parcă-s pierdut; nu visez decât să fiu lângă ea, în aureola, în strălucirea ei, pe vecie, pentru totdeauna, toată viața. Dincolo de asta nu mai știu nimic! Și parcă aș putea s-o părăsesc?

La etajul al patrulea, în coridorul lor, parcă m-a înghiontit ceva. M-am întors și, la douăzeci de pași sau mai mult, am văzut-o pe Polina ieșind pe ușă. Parcă mă aștepta și mă pândea; îmi făcu îndată semn să vin la ea.

— Polina Aleksandrovna…

— Mai încet! mă preveni ea.

— Imaginează-ți, șoptii eu, mai înainte parcă m-a înghiontit ceva în coastă; mă uit înapoi și te văd pe dumneata! Parcă din dumneata emană un curent electric!

— Ia scrisoarea asta, rosti Polina îngrijorată și încruntată, neauzind pesemne ce-i spusesem, și înmânează-i-o personal, acum, lui *mister* Astley. Repede, te rog. Nu-mi trebuie răspuns. Chiar el…

Nu termină ce avea de spus. „Lui *mister* Astley?“ am repetat eu, uimit.

Dar Polina apucase să dispară îndărătul ușii.

— Aha, vasăzică își scriu!

Desigur, am dat imediat fuga să-l caut pe *mister* Astley, mai întâi la hotelul lui, unde nu l-am găsit, apoi la cazinou, unde am străbătut în fugă toate sălile și, în cele din urmă, când, înciudat, aproape disperat, mă întorceam acasă, l-am întâlnit întâmplător, călare, într-o cavalcadă de englezi și englezoaice. I-am făcut semn, l-am oprit și i-am dat scrisoarea. N-am apucat nici măcar să facem un schimb de priviri. Dar bănuiesc că *mister* Astley și-a îmboldit dinadins calul cât a putut de repede.

Dacă mă chinuia gelozia? Dar, sufletește, eram cât se poate de distrus. Nici n-am vrut să aflu despre ce-și scriu. Prin urmare, el este confidentul ei! „Prieten ca prieten, m-am gândit eu, și asta-i clar (însă când o fi izbutit să-i devină confident), dar dacă-i vorba de dragoste? Sigur că nu“ - îmi șoptea rațiunea. Însă în asemenea cazuri rațiunea nu-i de-ajuns. Oricum, trebuia s-o mai lămuresc și pe asta. Tărășenia se complica într-un mod neplăcut.

N-am apucat să intru bine în hotel, că portarul și recepționerul-șef, care ieșise din încăperea lui, mi-au transmis că s-a întrebat de mine, că sunt căutat, că de trei ori s-a trimis pentru a se afla unde sunt și că sunt rugat să mă duc cât mai repede în apartamentul generalului. Eram în cea mai proastă dispoziție sufletească. La general în cabinet i-am găsit, în afară de general, pe Des Grieux și pe *m-lle* Blanche, singură, fără maică-sa. Hotărât lucru, maică-sa era o persoană interpusă, folosită numai de paradă; dar când se ajungea la o *afacere* adevărată, *m-lle* Blanche lucra singură. De fapt, era puțin probabil ca aceasta să știe ceva despre afacerile așa-numitei sale fiice.

Cei trei se sfătuiau cu aprindere și până și ușa cabinetului era încuiată, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată până atunci. Apropiindu-mă de ușă, am auzit voci ridicate - vorba obraznică și mușcătoare a lui Des Grieux, ocările neobrăzate și strigătele turbate ale domnișoarei

Blanche și vocea jalnică a generalului, care pesemne încerca să se justifice cu ceva. La apariția mea, toți și-au pus frâu la limbă și s-au potolit. De Grieux și-a aranjat părul și, din expresia furioasă de pe față, își compuse una zâmbitoare, afișând zâmbetul dezgustător, oficial-politicos, franțuzesc, pe care îl urăsc atât de mult. Distrus și descumpănit, generalul se sumeți, dar cumva mașinal. Numai *m-lle* Blanche aproape că nu-și schimbă fizionomia care-i scăpăra de mânie și doar tăcu, fixându-mă cu ochii ce exprimau o așteptare nerăbdătoare. Remarc că până atunci se purtase incredibil de nepăsător cu mine, nici măcar nu-mi răspundea la salut, pur și simplu nu mă observa.

— Aleksei Ivanovici, începu generalul cu un ton blând de dojană, dă-mi voie să-ți spun că e ciudat, e cât se poate de ciudat… într-un cuvânt, faptele dumitale în ce mă privește pe mine și familia mea… într-un cuvânt, e cât se poate de ciudat…

— *Eh! Ce n'est pas ça*, îl întrerupse cu ciudă și dispreț Des Grieux. (Hotărât lucru, el trăgea toate sforile.) *Mon cher monsieur, notre cher général se trompe*[0] luând acest ton (continuu fraza lui în limba rusă), dar a vrut să-ți spună… adică să te prevină sau, mai bine spus, să te roage insistent să nu-l nenorocești, da, să nu-l distrugi! Folosesc anume această expresie…

— Dar cu ce, cu ce? îl întrerupsei eu.

— Iartă-mă, dar dumneata îți asumi rolul de îndrumător (sau cum să zic?) al acestei bătrâne, *cette pauvre terrible vielle*[0], continuă Des Grieux, încurcându-se și el, dar ea va pierde; va pierde tot! Ai fost martor, ai văzut și singur cum joacă! Dacă începe să piardă, nu se va mai da dusă de lângă masă, din încăpățânare, din răutate, și va juca, va tot

[0] Eh! Nu-i asta… Dragul meu domn, scumpul nostru general greșește (fr.).
[0] Al acestei biete bătrâne teribile (fr.).

juca, iar în asemenea cazuri nu-ți mai recuperezi banii și atunci… atunci…

— Și atunci, sări generalul cu gura, atunci îmi distrugi toată familia. Eu și familia mea, noi suntem moștenitorii ei, nu are rude mai apropiate. Îți spun sincer: afacerile mele stau prost, extrem de prost. În parte, știi și dumneata… Dacă pierde o sumă importantă sau chiar, poate, întreaga avere (o, Doamne!), ce se va întâmpla cu ei, cu copiii mei (generalul se uită la Des Grieux), cu mine! (Se uită la *m-lle* Blanche, care, disprețuitoare, îi întorsese spatele.) Aleksei Ivanovici, salvează-ne, salvează-ne!

— Dar cum, generale, spuneți-mi cum aș putea… Ce depinde de mine?

— Refuz-o, refuz-o, părăsește-o! …

— Atunci o să apară altul! strigai eu.

— *Ce n'est pas ça, ce n'est pas ça*, interveni din nou Des Grieux, *que diable*! Nu, n-o părăsi, dar cel puțin fă apel la conștiința ei, convinge-o, distrage-o… Sau, la urma urmei, n-o lăsa să piardă prea mult, distrage-o cumva.

— Dar cum să fac? Dacă dumneavoastră înșivă, *monsieur* Des Grieux, v-ați asuma acest rol… adăugai eu cât mai inocent cu putință.

Aici am remarcat privirea rapidă, arzătoare, interogativă pe care *m-lle* Blanche i-a aruncat-o lui Des Grieux. Pe chipul lui Des Grieux licări o expresie deosebită, sinceră, pe care nu și-o putea reține.

— Tocmai asta-i că acum nu m-ar lua! strigă Des Grieux, dând din mână. Dacă! …Mai târziu…

Des Grieux se uită repede și cu subînțeles la *m-lle* Blanche.

— *O, mon cher monsieur Alexis, soyez si bon*[0], păși spre mine, cu un zâmbet seducător, *m-lle* Blanche însăși, mă apucă de amândouă mâinile și mi le strânse tare. Drace! Acest chip de diavol se pricepea să se schimbe într-o secundă. În această clipă chipul ei deveni rugător, drăguț,

[0] O, dragul meu domn Alexis, fii atât de bun (fr.).

zâmbind copilărește, chiar șăgalnic; la sfârșitul frazei îmi făcu strengărește cu ochiul, ca să n-o vadă nimeni; oare o fi vrut să mă de-a gata dintr-o dată? Și nu i-a ieșit rău - numai că a fost, totuși, ceva teribil de grosolan.

După ea sări și generalul - sări, ăsta-i cuvântul:

— Aleksei Ivanovici, iartă-mă că am început mai adineauri cu dumneata în felul ăsta, voiam să spun cu totul altceva… Te rog, te implor, mă închin rusește în fața dumitale - dumneata ești singurul, numai dumneata ne poți salva! Eu și *mademoiselle* de Cominges te implorăm - înțelegi, nu-i așa că înțelegi? mă ruga el, arătându-mi cu ochii spre *m-lle* Blanche. Era foarte jalnic.

În momentul acesta se auziră trei bătăi încete și respectuoase în ușă; au deschis - bătea omul de serviciu de pe culoar și în spatele acestuia, la câțiva pași, stătea Potapîci. Solii erau de la bunica. Li se ceruse să mă găsească și să mă ducă îndată la ea, altfel „se supără“ - îmi spuse Potapîci.

— Păi nu-i decât trei și jumătate!

— Nici să ațipească n-a putut, s-a tot răsucit, apoi s-a sculat deodată, a cerut fotoliul și m-a trimis după dumneavoastră. Acum e pe scară…

— *Quelle mégére*![0] strigă Des Grieux.

Într-adevăr, am găsit-o pe bunica pe scară, pierzându-și răbdarea că întârzii. Nu rezistase până la ora patru.

— Hai, săltați-mă! strigă ea și ne pornirăm din nou spre ruletă.

[0] Ce scorpie! (fr.).

Capitolul XII

Bunica era nerăbdătoare și iritată; se vedea că ruleta îi intrase adânc în cap. Față de celelalte lucruri era neatentă și, în general, era extrem de distrată. De pildă, pe drum, nu mai întrebă de nimic, cum făcuse mai înainte. Văzând o caleașcă foarte luxoasă, care trecea în goană pe lângă noi, dădu să ridice mâna și să întrebe: „Ce-i asta? Ai cui sunt?“ - dar, mi se pare, nici nu auzi răspunsul meu; îngândurarea îi era mereu întreruptă de mișcări și gesturi bruște și nerăbdătoare. Când, de la depărtare, apropiindu-ne de-acum de cazinou, i-am arătat pe baronul și baroana Wurmerhelm, ea s-a uitat distrată și a spus cu totală indiferență: „A!“ - după care, întorcându-se iute spre Potapîci și Marfa, care veneau din urmă, îi luă la rost:

— Da’ voi de ce vă țineți scai de mine? Doar n-am să vă iau de fiecare dată! Duceți-vă acasă! Mi-ajunge că mă însoțești tu, adăugă ea spre mine după ce servitorii îi făcură o plecăciune grăbită și porniră spre casă.

La cazinou bunica era așteptată. I se eliberă de îndată același loc, lângă crupier. Mi se pare că acești crupieri, întotdeauna atât de ceremonioși și făcând-o pe funcționarii obișnuiți, cărora le e aproape indiferent dacă banca lor câștigă sau pierde, nu sunt deloc indiferenți la pierderea băncii și, desigur, au anumite instrucțiuni pentru atragerea jucătorilor și pentru o cât mai mare grijă față de interesul instituției - lucru pentru care, negreșit, primesc premii și recompense. În tot cazul, la bunica se uitau ca la o victimă. În schimb, s-a întâmplat tot ce presupuseseră ai noștri.

Iată cum a fost tărășenia.

Bunica s-a repezit de-a dreptul pe *zéro* și mi-a poruncit îndată să pun câte doisprezece frederici. Am pus o dată, a

doua, a treia oară - *zéro* nu ieșea. „Pune, pune!“ mă înghiontea bunica nerăbdătoare. Îi dădeam ascultare.

— De câte ori am pus? mă întrebă ea în cele din urmă, scrâșnind din dinți de nerăbdare.

— Păi, bunico, am pus a douăsprezecea oară. Am pierdut o sută patruzeci și patru de frederici. Îți spun, bunico, să așteptăm până seara…

— Taci! îmi tăie vorba bunica. Pune pe *zéro* și mai pune îndată o mie de guldeni pe roșu. Na, ține bancnota asta.

Roșu a ieșit, iar *zéro* ne-a trădat din nou; ni s-au restituit o mie de guldeni.

— Vezi, vezi! îmi șopti bunica. Am recuperat aproape toată pierderea. Pune din nou pe *zéro*, mai punem de vreo zece ori și ne lăsăm păgubași.

Dar la cel de-al cincilea joc bunicii i se urâse de tot.

— Lasă-l dracului pe mârșavul ăsta de *zero*! Na, pune patru mii de guldeni pe roșu, îmi porunci.

— Bunico, e mult! Dacă nu iese roșul? … o implorai eu. Dar bunica mai că nu mă lovi. (De altfel, mă înghiontea în așa hal, încât s-ar putea chiar spune că mă bătea.) N-am avut ce face și am pus pe roșu toți cei patru mii de guldeni pe care îi câștigasem mai înainte. Roata se învârti. Bunica stătea liniștită, îndreptându-și spatele cu mândrie, neîndoindu-se de câștig.

— *Zéro*, anunță crupierul.

Mai întâi bunica nu pricepu, dar când îl văzu pe crupier că a tras spre el cele patru mii de guldeni ale ei împreună cu tot ce era pe masă și află că *zéro*, care nu ieșise atâta timp și pe care noi mizasem aproape două sute de frederici, picase ca un făcut chiar atunci când bunica îl ocărâse și renunțase la el, oftă și plesni din palme, de se auzi în toată sala. Cei din jur chiar începură să râdă.

— Dumnezeule! Chiar acum a sărit, blestematul! se văită bunica. Ca să vezi ce mi-a făcut, afurisitul! Numai tu, numai tu ești de vină! se năpusti ea furioasă la mine, înghiontindu-mă. Tu m-ai făcut să mă răzgândesc.

— Bunico, îți spuneam cum stau lucrurile, cum să dau eu seama de toate șansele?

— Îți dau eu ție șanse! îmi șopti ea amenințător. Cară-te de lângă mine!

— Rămâi cu bine, bunico, spusei eu, întorcându-mă să plec.

— Aleksei Ivanovici, Aleksei Ivanovici, stai! Unde pleci? Și de ce, de ce? Ia te uită, te-ai supărat! Prostule! Hai, stai, mai stai, nu te supăra, proasta sunt chiar eu! Ia spune-mi, ce să fac acum?

— Eu, bunico, nu-mi iau responsabilitatea să te sfătuiesc, pentru că ai să dai vina pe mine. Joacă singură; spune și eu pun miza.

— Bine, bine! Mai pune patru mii de guldeni pe roșu! Uite portofelul. Scoase din buzunar portofelul și mi-l întinse. Ia mai repede, sunt aici douăzeci de mii de ruble bani peșin.

— Bunico, șoptii eu, asemenea mize…

— Chiar de-o fi să mor, îmi câștig banii înapoi. Pune! Am pus și am pierdut.

— Pune, pune, pune-le pe toate opt!

— Nu se poate, bunico, miza cea mai mare e de patru mii.

— Atunci pune patru!

De data aceasta, am câștigat. Bunica a mai prins curaj. „Vezi, vezi! mă înghiontea ea. Mai pune încă patru!“

Am pus și am pierdut; apoi am pierdut din nou și tot așa.

— Bunico, s-au dus toate cele douăsprezece mii, îi raportai eu.

— Văd că s-au dus, rosti ea cu un fel de furie calmă, dacă mă pot exprima așa. Văd, fiule, văd, bâigui ea, uitându-se fix înainte și parcă chibzuind. Eh! Chiar de-ar fi să mor, mai pune patru mii de guldeni!

— Păi nu mai avem bani, bunico; în portofel sunt niște hârtii de-ale noastre de cinci procente și încă niște cecuri, dar bani nu mai sunt.

— Dar în pungă?

— N-a rămas decât mărunțiș, bunico.

— Pe-aici nu-s case de schimb? Mi s-a spus că aici pot fi schimbate toate hârtiile noastre, rosti bunica cu hotărâre.

— O, sunt câte vrei! Dar o să pierzi la schimb atât de mult… încât și ovreiul o să se sperie!

— Prostii! Îmi câștig banii înapoi. Du-mă. Cheamă-i pe nătărăii aceia!

Am tras scaunul de lângă masă, și-au făcut apariția hamalii și am ieșit din cazinou. „Mai iute, mai iute, mai iute! comanda bunica. Arată drumul, Aleksei Ivanovici, și ia-o pe scurtătură… E departe?“

— Doi pași, bunico.

Dar la cotitura din scuar în alee ne-a ieșit în cale tot anturajul nostru: generalul, Des Grieux și *m-lle* Blanche cu mămica. Polina Aleksandrovna nu era cu ei, nici *mister* Astley.

— Hai, hai, hai! Nu opriți! strigă bunica. Ei, ce vreți? N-am timp de voi!

Eu veneam în urma fotoliului; Des Grieux se repezi la mine.

— A pierdut tot câștigul de mai înainte și a mai rămas și fără douăsprezece mii de guldeni din banii ei. Acum mergem să schimbăm biletele de cinci procente, îi șoptii eu la repezeală.

Des Grieux bătu din picior și dădu fuga la general să-i spună. Noi continuam să împingem fotoliul.

— Oprește, oprește! îmi șopti generalul, cuprins de frenezie.

— Mai bine ați încerca s-o opriți dumneavoastră, îi replicai eu în șoaptă.

— Mătușică! zise generalul, apropiindu-se. Mătușică… Acum… Noi acum… Vocea îi tremura și se frângea. Noi acum închiriem niște cai și mergem în afara orașului… O priveliște încântătoare.. un *point*… Veneam să te poftim și pe dumneata…

— Cară-te cu *point*? ul t? u cu tot-ul tău cu tot! îl alungă, iritată, bunica.

— Acolo e un sat… Acolo o să bem ceai… continuă generalul, de-acum disperat de tot.

— *Nous boirons du lait, sur l'herbe fraiche*[0], adăugă Des Grieux cu o furie sălbatică.

Du lait, de l'herbe fraiche - e tot ce poate fi mai ideal de idilic pentru un burghez francez; în asta, după cum se știe, stă concepția lui despre „nature et la vérite!"[0]

— Du-te-ncolo cu laptele tău! Bea-l singur, că pe mine mă doare burta din pricina lui. Da' de ce v-ați agățat de mine? strigă bunica. Doar v-am spus că n-am timp!

— Am ajuns, bunico! strigai eu. E aici!

Am împins fotoliul până la clădirea unde se afla biroul unui bancher. Eu am intrat să schimb; bunica a rămas lângă scară; Des Grieux, generalul și Blanche stăteau deoparte, neștiind ce să facă. Bunica se uită la ei cu mânie, iar ei porniră pe drumul către cazinou.

Mi s-a propus un schimb atât de groaznic, încât n-am îndrăznit și m-am întors la bunica să-i cer instrucțiuni.

— Ah, tâlharii! strigă ea, plesnind din palme. Bine! Nu-i nimic! Schimbă! strigă ea, hotărâtă. Stai, cheamă-l pe bancher la mine!

— Poate pe careva dintre slujbași, bunico?

— Bine, un slujbaș, mi-e totuna! Ah, tâlharii!

Un slujbaș acceptă să iasă, aflând că îl cheamă la ea o contesă bătrână, slăbită, care nu poate merge. Mult timp, zgomotoasă, îl acuză cu mânie de înșelăciune și se tocmi cu el într-un amestec de rusă, franceză și germană, eu ajutând-o cu tradusul. Slujbașul serios se uita la noi amândoi și clătina tăcut din cap. Pe bunica o cercetă chiar cu o curiozitate prea stăruitoare, ceea ce era de-acum o impolitețe; în sfârșit, începu să zâmbească.

---

[0] Vom bea lapte la iarbă verde (fr.).

[0] Natură și adevăr (fr.).

— Hai, cară-te! îi strigă bunica. Să-ți stea banii mei în gât! Schimbă la el, Aleksei Ivanovici. N-am timp, altfel m-aș duce la altul…

— Slujbașul spune că la alții ți-ar da și mai puțin.

Nu-mi mai amintesc exact schimbul de atunci, dar a fost îngrozitor. Am schimbat până la douăsprezece mii de florini în aur și bancnote, am luat chitanța și i-am dus-o bunicii.

— Bine, bine, bine! N-are rost să-i număr! începu ea să dea din mâini. Mai repede, mai repede, mai repede!

— Niciodată n-am să mai pun pe blestematul de *zéro* și nici pe roșu, rosti ea când ne apropiam de cazinou.

De data asta am încercat din răsputeri s-o conving să mizeze cât mai puțin, spunându-i că, dacă se va întoarce norocul, vom avea vreme să punem și un pot mare. Dar bunica era atât de nerăbdătoare, că, deși la început acceptase, nu aveam nici o posibilitate s-o stăpânesc în timpul jocului. De îndată ce câștiga mize de zece, de doisprezece frederici - „Ia uite! Ia uite! începea ea să mă înghiontească. Ia uite, tot am câștigat! Dacă am fi pus patru mii în loc de zece, am fi câștigat patru mii, dar așa? Numai tu, numai tu ești de vină!“

Și oricât mă copleșea ciuda, privind-o cum joacă, m-am hotărât până la urmă să tac și să nu-i mai dau nici un sfat.

Deodată răsări Des Grieux. Toți trei erau aproape; am remarcat că *m-lle* Blanche stătea deoparte cu mămica și cocheta cu prințul. Se vedea de la o poștă că generalul se afla în dizgrație, aproape părăsit. Blanche nici măcar nu voia să se uite la el, deși generalul se gudura pe lângă ea din răsputeri. Bietul general! Se făcea când palid, când roșu la față, fremăta și nici măcar nu mai urmărea jocul bunicii. În cele din urmă, Blanche și prințul ieșiră; generalul dădu fuga după ei.

— *Madame, madame*, îi șopti, cu voce mieroasă, Des Grieux bunicii, aplecându-se chiar la urechea ei. *Madame*,

așa miza nu merge… Nu, nu, nu poate… vorbea el stâlcit rusește. Nu!

— Dar cum? Hai, învață-mă! i se adresă bunica. Brusc, Des Grieux începu să turuie franțuzește, începu s-o sfătuiască, se agita, spunea că trebuie să aștepte șansa, se apucă să socotească niște cifre… Bunica nu pricepea nimic. Francezul mi se adresa neîncetat, ca să-i traduc; împungea cu degetul în masă, îi arăta; în cele din urmă, înșfăcă un creion și începu să calculeze pe o hârtie. În fine, bunica își pierdu răbdarea.

— Hai, pleacă, pleacă! Numai prostii spui! „*Madame, madame*“ - da’ el singur nu pricepe nimic. Du-te!

— *Mais, madame*, ciripi Des Grieux și iar se apucă s-o împingă și să-i arate. Îl cuprindeau năbădăile.

— Fie, pune o dată așa cum spune el, îmi porunci bunica, să vedem: poate că într-adevăr iese ceva.

Des Grieux nu voia decât s-o distragă de la mizele mari; propunea să punem pe cifre separate și pe serii de cifre. La indicația lui, am pus câte un frederic pe seria cifrelor impare din primele douăsprezece și câte cinci frederici pe grupele de cifre de la doisprezece la optsprezece și de la optsprezece la douăzeci și patru; am pus șaisprezece frederici de toți.

Roata se învârti. „*Zéro*“, strigă crupierul. Am pierdut tot.

— Nătărăule! țipă bunica, întorcându-se spre Des Grieux. Franțuz mârșav ce-mi ești! Și te mai și sfătuiește, călăul! Du-te, du-te! Nu pricepe nici o iotă, da’ se bagă!

Teribil de jignit, Des Grieux strânse din umeri, se uită cu dispreț la bunica și se retrase. Îi era și lui rușine că se legase la cap; prea nu-l răbdase inima.

Peste o oră, oricât ne-am zbătut, am pierdut totul.

— Acasă! strigă bunica.

Nu scoase nici un cuvânt până la alee. Pe alee, când ne-apropiam de-acum de hotel, începu să arunce cu ocări:

— Ce mai proastă! Ce mai toantă! O toantă bătrână, asta ești!

De-abia intrată în apartament, bunica strigă: „Dați-mi un ceai! Și strângeți bagajele îndată! Plecăm!“

— Unde, maică, poruncești să plecăm? dădu Marfa să întrebe.

— Da’ pe tine ce te privește? Ia vezi-ți de lungul nasului! Potapîci, strânge tot, tot bagajul. Plecăm înapoi la Moscova. Am aruncat în vânt cincisprezece mii de ruble.

— Cincisprezece mii, maică! Doamne-Dumnezeule! strigă cu groază prefăcută Potapîci, și plesni înduioșător din palme, dorind pesemne să se remarce prin compasiune.

— Bine, bine, prostule! Ai început să te smiorcăi! Taci! Strânge lucrurile! Nota de plată, iute, iute!

— Primul tren pleacă la nouă și jumătate, bunico, am informat-o eu, ca s-o mai las să facă furori.

— Și acum cât e?

— Șapte și jumătate.

— Vai, ce mai necaz! Dar e totuna! Aleksei Ivanovici, nu mai am nici o copeică. Uite, ia două bilete de bancă, dă fuga acolo și schimbă-mi-le și pe astea. Altfel nici n-am cu ce pleca.

Am plecat. Peste o jumătate de oră, întorcându-mă la hotel, i-am găsit pe toți ai noștri la bunica. Aflând că bunica pleacă de tot la Moscova, erau, cred, mai uimiți decât de pierderea banilor la ruletă. Fie, plecarea îi salva averea, dar ce se va întâmpla de-acum cu generalul? Cine-i va plăti lui Des Grieux? *M-lle* Blanche, desigur, nu va aștepta până la moartea bunicii și, cu siguranță, o va șterge acum cu prințul sau cu altcineva. Stăteau cu toții în fața ei, o consolau și încercau s-o facă să se răzgândească. Polina lipsea din nou. Bunica striga la ei cu furie:

— Lăsați-mă-n pace, dracilor! Ce vă privește pe voi? Țapul ăsta bărbos de ce se bagă-n sufletul meu? strigă ea la Des Grieux. Iar tu, ciovlică, ce vrei? i se adresă lui *m-lle* Blanche? Ce te guduri?

— *Diantre*![0] șopti *m-lle* Blanche, scăpărând turbată din ochi, dar deodată izbucni în hohote de râs și porni spre ușă..

— *Elle vivra cent ans*![0] îi strigă ea generalului înainte de a ieși.

— A, tu te bizui pe moartea mea? îl luă bunica la rost pe general. Cară-te! Alungă-i pe toți, Aleksei Ivanovici! Ce vă privește pe voi? Am pierdut banii mei, nu pe ai voștri!

Generalul strânse din umeri, se gârbovi și ieși. Des Grieux îl urmă.

— Cheam-o pe Praskovia, îi porunci bunica Marfei.

Peste cinci minute Marfa se întoarse cu Polina. În tot acest timp, Polina stătuse în camera ei, cu copiii și, pare-mi-se, își pusese dinadins în gând să nu iasă toată ziua. Chipul ei era serios, trist și îngrijorat.

— Praskovia, începu bunica, e adevărat ce am aflat adineauri din altă parte cum că tontul ăsta, tată-tu vitreg, vrea să se însoare cu franțuzoaica asta proastă, care-i pipiță, actriță sau, știu eu, ceva și mai rău? Spune-mi, e adevărat?

— Sigur nu știu, bunică, îi răspunse Polina, dar, judecând după cuvintele domnișoarei Blanche, care nu găsește cu cale să se ascundă, trag concluzia…

— Ajunge! o întrerupse energic bunica. Înțeleg tot. Întotdeauna am știut că o să facă o asemenea prostie și întotdeauna l-am știut de omul cel mai de nimic și ușuratic. Își dă aere că-i general (a fost colonel și doar la pensie l-au scos cu gradul de general) și face pe grozavul. Eu, maică, știu tot, știu cum trimiteați telegramă după telegramă la Moscova - „pasămite, când o să dea baba ortul popii?“ Așteptați moștenirea; fără bani, fătuca asta mârșavă, cum o cheamă? … parcă de Cominges, nu-l ia nici ca lacheu, mai ales că are și dantura falsă. Se zice că ea însăși are destui bani, îi dă cu camătă, i-a agonisit cu binișorul. Eu,

[0] La naiba! (fr.).

[0] Va trăi o sută de ani! (fr.).

Prascovia, nu te învinuiesc; nu tu ai trimis telegramele; și cele ce-au fost nu vreau să mi le amintesc. Știu că ai o fire afurisită, ești o viespe! Înțepi și locul se umflă, dar mi-e milă de tine, fiindcă pe răposata Katerina, maică-ta, am iubit-o. Ia zi, vrei? Lasă totul aici și vino cu mine. Că doar n-ai unde te duce și nu-i cuviincios să fii cu ei acum. Stai! o întrerupse bunica pe Polina, care voia să-i răspundă. Încă n-am terminat. Nu-ți cer nimic. Știi și singură ce casă am la Moscova, un palat, poți să ocupi tot etajul și să nu cobori cu săptămânile la mine, dacă n-o să-ți placă firea mea. Spune, vrei sau nu?

— Dă-mi voie să te întreb mai întâi: chiar pleci acum?

— Crezi că glumesc, maică? Am spus că plec și plec. Azi am pierdut cincisprezece mii de ruble la blestemata voastră de ruletă. Într-un sat de lângă Moscova, mi-am dat cuvântul acum cinci ani că o să reconstruiesc biserica de acolo, care-i din lemn, s-o fac din piatră, și-n loc de asta m-am lefterit aici. Acum, maică, mă duc să construiesc biserica.

— Dar apele, bunico? Doar ai venit la tratament, nu?

— Du-te-ncolo cu apele tale! Nu mă supăra, Praskovia; nu cumva o faci dinadins? Spune, mergi sau nu?

— Îți mulțumesc foarte, foarte mult, bunico, începu cu însuflețire Polina, pentru adăpostul pe care mi-l oferi. În parte, mi-ai ghicit situația. Îți sunt atât de recunoscătoare, încât, crede-mă, voi veni la dumneata, poate chiar foarte repede; dar acum am motive… importante… și nu mă pot hotărî pe loc, în clipa asta. Dacă ai mai rămâne măcar două săptămâni…

— Înseamnă că nu vrei?

— Înseamnă că nu pot. Și-apoi, în tot cazul, nu-mi pot părăsi fratele și sora și, întrucât… întrucât… întrucât… s-ar putea într-adevăr să se întâmple să rămână în voia sorții, însă… dacă mă iei cu micuții, bunico, am să vin la dumneata și, crede-mă, am să te răsplătesc pentru asta! adăugă ea cu însuflețire. Dar fără copii, nu pot, bunico.

— Bine, nu te smiorcăi! (Polinei nici prin cap nu-i trecea să se smiorcăie, de fapt, ea nu plângea niciodată.) Și pentru puișori are să se găsească loc; coteț-u-i mare. Pe deasupra, e timpul să meargă la școală. Ei, acum mergi? Bine, Polina, ai grijă! Ți-am dorit numai binele, dar știu de ce nu mergi. Știu, Polina! N-ai să ajungi tu bine cu franțuzul.

Polina roși. Eu am tresărit. (Toți știu! Numai eu, prin urmare, nu știu nimic!)

— Bine, bine, nu te încrunta. N-am să trăncănesc. Numai ai grijă să n-ajungi rău, înțelegi? Gata, ajunge, mai bine nu v-aș vedea în ochi! Du-te! Rămas-bun!

— Eu, bunico, vreau să te conduc, spuse Polina.

— Nu-i nevoie; nu mă stânjeni, că mi s-a urât de voi toți.

Polina sărută mâna bunicii, dar aceasta și-o trase și o sărută pe obraz.

Trecând pe lângă mine, Polina îmi aruncă o privire iute și își plecă imediat ochii în jos.

— Hai, rămâi și tu cu bine, Aleksei Ivanovici! Nu mai e decât o oră până la tren. Cred că ai obosit cu mine. Na, ține cincizeci de galbeni.

— Mulțumesc cu plecăciune, bunico, dar mi-e jenă…

— Hai, hai! strigă bunica, dar atât de energic și de amenințător, încât n-am îndrăznit să refuz și am luat banii.

— La Moscova, când ai să alergi după o slujbă, vino la mine; te recomand cuiva. Acum cară-te!

M-am dus la mine în cameră și m-am întins pe pat. Cred că vreo jumătate de oră am zăcut pe spate, cu mâinile sub cap. Catastrofa apucase să se dezlănțuie, aveam la ce mă gândi. M-am hotărât să discut a doua zi serios cu Polina. Aha! Franțuzul, deci? Vasăzică, e adevărat? Totuși, ce-ar putea să fie între ei? Polina și Des Grieux! Doamne, ce comparație!

Toate acestea erau pur și simplu incredibile. Deodată, scos din fire, am sărit în picioare ca să pornesc numaidecât în căutarea lui *mister* Astley și să-l silesc neapărat să

vorbească. Cu siguranță, și în privința asta știe mai mult decât mine. *Mister* Astley? Uite încă o enigmă pentru mine!

Însă deodată se auziră bătăi în ușa mea. Mă uit - Potapîci.

— Aleksei Ivanovici, boierule, vă cheamă stăpâna!

— Ce vrea? Pleacă? Până la tren mai are douăzeci de minute.

— Își face griji, boierule, de-abia stă locului. „Mai repede, mai repede!“ - adică să vă aduc pe dumneavoastră, boierule. Pentru numele lui Dumnezeu, nu zăboviți!

Imediat, am dat fuga jos. Bunica fusese scoasă în coridor. În mână avea portofelul.

— Aleksei Ivanovici, ia-o înainte, mergem! …

— Unde, bunico?

— Chiar de-ar fi să mor, îmi câștig banii înapoi! Înainte-marș și fără întrebări! Nu-i așa că acolo se joacă până la miezul nopții?

Am înlemnit, m-am gândit, dar m-am hotărât pe loc.

— Voia dumitale, Antonida Vasilievna, dar nu merg.

— Asta de ce? Asta ce mai înseamnă? Ați mâncat cu toții mătrăgună!

— Voia dumitale: mai târziu mi-aș reproșa singur; nu vreau! Nu doresc să fiu nici martor, nici părtaș; scutește-mă, Antonida Vasilievna. Ia-ți înapoi cei cincizeci de frederici; la revedere! Și eu, punând fișicul cu frederici pe masa lângă care se nimerise fotoliul bunicii, m-am înclinat și am ieșit.

— Ce prostie! îmi strigă bunica din urmă. N-ai decât să nu vii, găsesc eu drumul și singură! Potapîci, hai cu mine! Ei, ridicați-mă, duceți-mă.

Pe *mister* Astley nu l-am găsit și m-am întors acasă. Târziu, după miezul nopții, am aflat de la Potapîci cum și-a sfârșit bunica ziua aceea. Pierduse tot ce-i schimbasem eu mai înainte, adică, în banii noștri, încă zece mii de ruble. Se agățase de ea polonezul căruia în timpul zilei îi dăduse

doi frederici; el o îndrumase tot timpul în cursul jocului. Înainte de ivirea polonezului, îl silise pe Potapîci să pună, dar curând îl alungase; chiar atunci își făcuse apariția polonezul, ca un făcut, înțelegea rusește și chiar, cum-necum, rupea un amestec de trei limbi, încât se înțelegeau câine-câinește unul pe altul. Bunica îl ocăra nemiloasă tot timpul și, cu toate că polonezul „se așternea necontenit la picioarele doamnei“, povestea Potapîci, „nici nu se poate asemui cu dumneavoastră, Aleksei Ivanovici. Cu dumneavoastră se purta *domnește*, pe când acela - am văzut cu ochii mei, să mă omoare Dumnezeu pe loc dacă mint - s-a apucat să-i fure banii de pe masă. Ea însăși l-a prins de două ori cu mâna pe masă și l-a ocărât în fel și chip, boierule, i-a spus câte-i veneau la gură, chiar de păr l-a tras o dată, zău că nu mint, încât lumea dimprejur chiar a început să râdă. Tot a pierdut, boierule; tot ce-avea, tot ce i-ați schimbat dumneavoastră. De cum am adus-o aici, n-a cerut decât apă să bea, și-a făcut cruce și s-a băgat în pat. S-o fi istovit de tot, fiindcă a ațipit de îndată. Dă-i, Doamne, vise îngerești! Ah, ce mi ți-e și cu străinătatea asta! încheie Potapîci. I-am spus eu că nu-i a bine. De-am pleca mai iute la Moscova noastră! Și ce n-avem noi acasă, la Moscova? Grădină, flori, cum aici nu se găsesc, mireasmă, merele dau în pârg, loc larg… Da’ nu, trebuia să plecăm în străinătate! O-ho-ho-ho…“

Capitolul XIII

S-a scurs aproape o lună întreagă de când nu m-am atins de însemnările mele, începute sub influența unor impresii puternice, deși haotice. Catastrofa, a cărei apropiere o presimțeam atunci, a venit într-adevăr, dar de o sută de ori mai amarnică și mai neașteptată decât credeam eu. Totul a fost ceva ciudat, urât și chiar tragic, în tot cazul, în ce mă privește. Mi s-au întâmplat câteva lucruri aproape miraculoase; cel puțin, așa le văd eu până acum, deși, din alt punct de vedere și, mai ales, judecând după vârtejul care mă purta atunci, ele au fost doar nu întru totul obișnuite. Dar cel mai miraculos pentru mine e modul în care am perceput aceste evenimente. Nici până în ziua de astăzi nu mă înțeleg! Și totul a zburat ca un vis - până și pasiunea mea, și doar era puternică și adevărată, însă… unde o fi dispărut acum? Zău așa, uneori îmi dă ghes un gând: „Oare nu cumva mi-oi fi ieșit din minți atunci și am stat în tot răstimpul acesta undeva, la o casă de nebuni, sau, poate, mai stau și acum - așa că toate astea mi s-au *năzărit* și până acum încă mi se mai *năzare*?…“

Mi-am adunat foile și le-am citit. (Cine știe, poate că am făcut-o ca să mă conving dacă nu cumva le-oi fi scris la casa de nebuni?) Acum sunt singur-singurel. Vine toamna, frunzișul îngălbenește. Stau în acest orășel trist (o, ce triste sunt orășelele germane!) și, în loc să chibzuiesc la pasul următor, trăiesc sub influența senzațiilor de-abia trecute, sub influența amintirilor proaspete, sub influența viforului care m-a înșfăcat atunci în acest vârtej și iarăși m-a aruncat undeva. Mi se pare uneori că încă mă mai învârtesc în același vifor și că acuși-acuși se va năpusti aceeași furtună, mă va agăța în treacăt cu aripa ei și eu voi

sări din nou din echilibru și din simțul măsurii și mă voi învârti, mă voi învârti, mă voi învârti…

De altfel, eu, poate, am să-mi revin cumva și am să-mi încetez învârtitul, dacă am să-mi dau, în limita posibilităților, exact seama de toate câte mi s-au întâmplat în această lună. Condeiul mă atrage din nou; de fapt, uneori nici n-am ce face seara. Ciudat lucru, ca să am măcar o ocupație, împrumut de la biblioteca parșivă de aici, ca să le citesc, romanele lui Paul de Kock (în traducere germană!), pe care aproape nu le pot suferi, dar le citesc și mă mir de mine însumi: parcă m-aș teme că o carte serioasă sau o ocupație serioasă ar spulbera farmecul trecutului apropiat. Parcă mi-ar fi chiar atât de dragi acest vis urât și impresiile rămase după el, încât chiar mă tem să ating visul cu ceva nou, ca nu cumva să se prefacă în fum! Oare dragi îmi sunt toate astea? Da, firește, dragi; poate că și peste patruzeci de ani îmi voi aminti…

Deci, mă apuc de scris. De altfel, toate acestea pot fi povestite acum și mai pe scurt: impresiile nu mai sunt deloc aceleași…

*

…….

În primul rând, să termin cu bunica. A doua zi s-a lefterit de tot, definitiv. Așa și trebuia să se întâmple: un om ca ea, nimerind o dată pe această cale, parcă alunecă la vale cu sania de pe un munte înzăpezit, tot mai iute și mai iute. A jucat toată ziua, până la opt seara; n-am fost prezent la jocul ei și știu totul numai din povestirile altora.

Potapîci a stat lângă ea, la cazinou, toată ziua. Polonezii, care o îndrumau pe bunica, s-au schimbat în ziua aceea de câteva ori. A început cu cel pe care-l alungase în ajun și-l trăsese de păr, după care l-a luat pe altul, care s-a dovedit a fi și mai rău. După ce l-a alungat pe acesta și l-a luat din

nou pe primul, care nu plecase și se foise, cât timp fusese renegat, tot acolo, în spatele fotoliului, întinzându-și mereu capul spre ea - bunica a ajuns până la urmă într-o stare de disperare absolută. Nici cel de-al doilea polonez alungat nu voia să plece nici în ruptul capului; unul s-a postat în dreapta, celălalt - în stânga fotoliului. Tot timpul se certau și se ocărau unul pe altul pentru mize și jocuri, gratulându-se cu cuvântul „*lajdak*“[0] și cu alte amabilități poloneze, după care se împăcau din nou și începeau să arunce cu banii aiurea, fără să țină seama de dorința bunicii. Când se certau, fiecare miza de capul lui, unul, să zicem, punea pe roșu, iar celălalt, în aceeași clipă, pe negru. Până la urmă au sfârșit prin a o ameți pe bunica și a o zăpăci, încât ea, aproape cu lacrimi în ochi, l-a rugat pe bătrânul crupier s-o apere și să-i gonească. Într-adevăr, polonezii au fost dați afară de îndată, în ciuda țipetelor și protestelor lor: zbierau amândoi odată și susțineau că bunica le e datoare, că i-a înșelat cu ceva, că s-a purtat cu ei necinstit, josnic. Cu lacrimi în ochi, bietul Potapîci mi-a povestit totul chiar în seara când pierduse bunica și mi s-a plâns că polonezii își burdușiseră buzunarele, că văzuse cu ochii lui cum aceștia furau fără rușine și își îndesau banii în buzunare. De pildă, unul cerșește de la bunica cinci frederici pentru serviciile sale și începe să-i pună îndată la ruletă, alături de mizele bunicii. Câștigă bunica, dar el zbiară că a câștigat miza lui și că a bunicii a pierdut. Când erau scoși afară, Potapîci a venit și i-a spus bunicii că polonezii au buzunarele pline cu aur. Bunica l-a rugat de îndată pe crupier să ia măsuri și, oricât au țipat cei doi polonezi (ca doi cocoși prinși în mână), a apărut imediat poliția și buzunarele acestora au fost golite în folosul bunicii. Cât timp nu pierduse totul, de-a lungul acelei zile, bunica avusese o vădită autoritate asupra crupierilor și a întregii administrații a cazinoului. Încetul cu încetul, vestea despre ea s-a răspândit prin tot orașul. Toți vizitatorii stațiunii, de

[0] Ticălos (polonă).

toate națiile, cei obișnuiți și cei mai de vază, veneau puhoi să se uite la „*une vielle comtesse russe, tombée en enfance*“, care apucase să piardă „câteva milioane“.

Însă bunica nu a câștigat decât foarte, foarte puțin descotorosindu-se de cei doi polonezi. De îndată, în locul lor, și-a oferit serviciile un al treilea polonez, care vorbea perfect rusește, era îmbrăcat ca un gentleman, înfumurat, cu mustăți uriașe, cu toate că semăna totuși a lacheu.. Și el săruta „picioarele doamnei“ și „se așternea la picioarele doamnei“, dar cu cei din jur se purta arogant, dispunea despotic de bani - pe scurt, s-a pus imediat nu în postura de servitor al bunicii, ci de stăpân. Clipă de clipă, la fiecare tură i se adresa și rostea jurămintele cele mai grozave cum că el însuși este un pan „*honorowy*“[0] și că nu va primi nici o copeică din banii bunicii. A repetat atât de des aceste jurăminte, încât ea s-a speriat de-a binelea. Dar, întrucât acest pan, la început, a îndreptat cumva jocul și a început să câștige, bunica nu se mai putea lipsi de el. Peste o oră, ceilalți doi polonezi, care fuseseră dați afară din cazinou, s-au ivit din nou în spatele fotoliului bunicii, oferindu-și iarăși serviciile, măcar ca oameni de alergătură. Potapîci jura că „*honorowy pan*“ le făcea cu ochiul și chiar le punea ceva în mână. Fiindcă bunica nu prânzise și aproape nu se sculase din fotoliu, unul dintre polonezi a putut să fie într-adevăr de folos: a dat fuga până la restaurantul cazinoului, aflat alături, și i-a adus un bol de supă, iar apoi și o ceașcă de ceai. De altfel, au dat fuga amândoi. Însă spre sfârșitul zilei, când au văzut cu toții că bunica pierde ultimul ei bilet de bancă, împrejurul fotoliului se înghesuiau de-acum vreo șase polonezi, nevăzuți și neauziți până atunci. Iar când bunica pierdea ultimele monede, ei toți nu numai că nu-i dădeau ascultare, dar nici măcar n-o observau, se întindeau peste capul ei la masă, înșfăcau singuri banii, singuri hotărau și mizau, se certau și țipau, se trăgeau de șireturi cu *honorowy pan*, iar *honorowy pan* mai că nu

[0] De onoare (polonă).

uitase de existența bunicii. Chiar și atunci când bunica pierduse chiar totul și se întorcea spre hotel la ora opt seara, și atunci trei sau patru polonezi nu se puteau hotărî s-o lase în pace și alergau în urma fotoliului și pe de lături, strigând din răsputeri și susținând cu vorba repezită că bunica i-a înșelat și că trebuie să le dea ceva. Așa au ajuns până la hotel, de unde, în sfârșit, li s-a dat brânci.

După socotelile lui Potapîci, bunica pierduse în ziua aceea aproape nouăzeci de mii de ruble, în afara banilor pierduți în ajun. Toate biletele - de cinci procente, titlurile de împrumut intern, toate acțiunile pe care le avea cu ea le-a schimbat unul după altul și una după alta. Era cât pe ce să mă mir că a rezistat aceste șapte sau opt ore stând în fotoliu și aproape fără să se depărteze de masă, dar Potapîci mi-a povestit că de vreo trei ori începuse într-adevăr să câștige mult; și, însuflețită din nou de speranță, nu mai fusese în stare să plece. De altfel, jucătorii știu cum poate un om să stea într-un singur loc aproape o zi și o noapte, cu cărțile de joc în mână, nescăpându-i din ochi ce se petrece la dreapta și la stânga lui.

Între timp, în decursul acelei zile, și la noi la hotel se petrecuseră lucruri foarte hotărâtoare. Încă de dimineață, înainte de ora unsprezece, când bunica încă se mai afla acasă, ai noștri, adică generalul și Des Grieux, mai că nu se deciseseră să facă ultimul pas. Aflând că bunicii nici nu-i trece prin cap să plece și, dimpotrivă, se duce din nou la cazinou, ei, cu tot conclavul (în afară de Polina), s-au dus să discute cu ea definitiv și chiar *sincer*. Generalul, care tremura și avea inima cât un purice gândindu-se la consecințele groaznice care-l așteptau, chiar sărise peste cal: după rugi și rugăminți de o jumătate de oră, după ce chiar recunoscuse sincer totul, adică după ce recunoscuse toate datoriile și pasiunea pentru *m-lle* Blanche (se pierduse cu totul), generalul a adoptat deodată un ton amenințător; i-a strigat că le face numele de râs, că a devenit prilej de scandal pentru întregul oraș și, în

sfârșit… în sfârșit: „Dumneata, doamnă, îți faci de rușine numele rusesc! a strigat generalul. Și pentru așa ceva există poliția!“ Până la urmă, bunica l-a alungat cu bastonul (un baston adevărat). Generalul și Des Grieux s-au mai consultat o dată sau de două ori în dimineața aceea, și-i preocupa un lucru: dacă n-ar putea într-adevăr să folosească poliția. Că, pasămite, o bătrână nenorocită, dar venerabilă și-a ieșit din minți, își pierde ultimii bani etc. Într-un cuvânt, nu s-ar putea obține o supraveghere sau o interdicție? … Însă Des Grieux doar ridica din umeri și-și râdea pe față de general, care-o luase razna cu totul și umbla încoace și încolo prin cabinet. În sfârșit, Des Grieux, a dat a lehamite din mână și a dispărut undeva. Seara s-a aflat că plecase de tot din hotel, după ce avusese cu *m-lle* Blanche o discuție hotărâtă și misterioasă. Cât despre *m-lle* Blanche, ea luase măsuri drastice încă de dimineață: îl alungase cu totul de lângă ea pe general și nu-l lăsa nici măcar să-i treacă pe dinainte. Când generalul a dat fuga după ea la cazinou și a întâlnit-o la braț cu prințul, nici ea, nici *m-me veuve* Cominges nu l-au recunoscut. Nici prințul nu l-a salutat. De-a lungul acelei zile *m-lle* Blanche îl pusese la încercare și-l prelucrase pe prinț, pentru ca acesta să se exprime, în fine, decisiv. Dar vai! Se înșelase amarnic în privința prințului! Această catastrofă mică s-a produs de-acum seara; subit, s-a descoperit că prințul e sărac lipit pământului și că își punea speranțele în ea, ca să împrumute bani cu chitanță și să joace la ruletă. Furioasă, Blanche l-a alungat și s-a încuiat în camera ei.

În dimineața aceleiași zile m-am dus la *mister* Astley sau, mai bine zis, toată dimineața l-am căutat pe *mister* Astley, dar n-am putut nicidecum să dau de el. Nu era nici acasă, nici la cazinou sau în parc. Pe la ora patru și ceva, l-am văzut deodată venind dinspre peronul gării și îndreptându-se spre hotelul d’Angleterre. Se grăbea și era foarte îngrijorat, cu toate că era greu să-i citești pe față îngrijorarea sau deruta. Mi-a întins bucuros mâna, cu

exclamația sa obișnuită: „A!“ - dar fără să se oprească și continuându-și drumul cu pași destul de grăbiți. M-am luat după el; însă a izbutit să-mi răspundă în așa fel, încât n-am fost în stare să-l întreb nimic. Pe deasupra îmi era și teribil de jenă să aduc vorba despre Polina; iar el nu m-a întrebat nimic despre ea. I-am povestit isprăvile bunicii; m-a ascultat serios și a strâns din umeri.

— O să piardă tot, observai eu.

— O, da, îmi răspunse, doar a plecat să joace demult, când eu plecam și de aceea am știut precis că o să piardă.

— Dar unde ai plecat? strigai eu, mirându-mă că nu-l întrebasem până atunci.

— Am fost la Frankfurt.

— Cu treburi?

— Da, cu treburi.

Ce era să-l întreb mai departe? De altfel, deși mergeam pe lângă el, *mister* Astley o coti spre hotelul *„De quatre saisons“*[0], care se afla în drum, dădu din cap spre mine și dispăru. Revenind acasă, mi-am dat seama încetul cu încetul că, dacă aș fi stat de vorbă cu el chiar și două ore, n-aș fi aflat absolut nimic, pentru că… n-aveam ce să-l întreb! Da, desigur, așa-i! Acum, nu-mi puteam sub nici un chip formula întrebarea.

Toată ziua aceea Polina ba se plimbase cu copiii și dădaca prin parc, ba stătuse acasă. Pe general îl evita de mult și aproape că nu discuta nimic cu el, în orice caz nimic serios. Asta o remarcasem de mult. Dar, știind în ce situație se afla generalul în ziua aceea, m-am gândit că el n-a putut s-o ocolească și că între ei nu se poate să nu fi avut loc niște explicații familiale importante. Totuși, când, întorcându-mă la hotel, am întâlnit-o pe Polina cu copiii, pe chipul ei se citea calmul cel mai imperturbabil, de parcă furtunile din familie o ocoliseră numai pe ea. La salutul meu, a dat din cap. Am ajuns în camera mea nervos de tot.

[0] Cele patru anotimpuri (fr.).

Desigur, evitam să vorbesc cu ea și nu ne întâlnisem niciodată după întâmplarea cu soții Wurmerhelm. De altfel, în bună măsură, o făceam pe grozavul și mă fandoseam; dar, pe măsură ce trecea timpul, în sufletul meu clocotea din ce în ce mai mult adevărata indignare. Chiar dacă nu m-ar iubi deloc, nu se poate, cred eu, să-mi calce în halul ăsta sentimentele în picioare și să-mi întâmpine cu atâta nepăsare mărturisirile. Doar știe că o iubesc cu adevărat; doar ea singură m-a lăsat, mi-a permis să-i vorbesc astfel! Ce-i drept, asta a început între noi cumva ciudat. De câtva timp, de mult, de vreo două luni, am observat că vrea să-și facă din mine un prieten, un confident și că în bună măsură chiar și încearcă. Însă nu știu de ce asta n-a mers atunci între noi; și uite că în schimb rămăseseră relațiile ciudate de acum; de aceea am și început să-i vorbesc astfel. Însă, dacă o dezgustă dragostea mea, de ce nu-mi interzice de-a dreptul să vorbesc de ea?

Nu-mi interzicea; uneori chiar ea mă provoca la discuție și… firește, o făcea în bătaie de joc. Asta o știu precis, asta am remarcat-o bine - după ce mă asculta și mă irita până la durere, îi plăcea să mă buimăcească brusc cu vreun gest de mare dispreț și neatenție. Și doar știe că nu pot trăi fără ea. Uite, acum s-au scurs trei zile de la istoria cu baronul și eu nu mai pot suporta *despărțirea* noastră. Când am întâlnit-o mai înainte lângă cazinou, inima a început să-mi bată atât de tare, încât m-am făcut palid la față. Dar nici ea nu va rezista fără mine! Are nevoie de mine, dar oare nu-s pentru ea decât măscăriciul Balakirev[0]?

Are un secret, asta-i clar! Discuția ei cu bunica m-a înțepat dureros în inimă. Doar de o mie de ori am rugat-o să fie sinceră cu mine și doar știa că sunt într-adevăr gata să-mi dau viața pentru ea. Dar ea mă privea întotdeauna aproape cu dispreț sau, în locul sacrificiului vieții, pe care i-l propuneam, îmi cerea ieșiri precum cea cu baronul!

[0] Ivan Aleksandrovici Balakirev (1699-?) - bufon la curtea țarinei Anna I.

Oare asta nu-i revoltător? Oare toată lumea pentru ea stă în franțuzul acesta? Dar *mister* Astley? Însă aici lucrurile deveneau absolut de neînțeles și, Doamne, cât mă chinuiam!

Ajungând acasă, într-un acces de furie, am pus mâna pe condei și i-am scris la repezeală următoarele:

„Polina Aleksandrovna, văd clar că a venit deznodământul care te va atinge, firește, și pe dumneata. Pentru ultima dată te întreb: ai nevoie sau nu de viața mea? Dacă vei avea nevoie de mine măcar *pentru ceva* - dispune, iar eu stau deocamdată în camera mea, în tot cazul în cea mai mare parte a timpului, și n-o să plec nicăieri. Când vei avea nevoie de mine - scrie-mi sau cheamă-mă“.

Am sigilat biletul și l-am trimis printr-un lacheu de pe coridor cu porunca de a i-l înmâna personal. Nu așteptam răspuns, dar peste trei minute lacheul s-a întors cu știrea că „îmi trimite salutări“.

Pe la ora șase și ceva am fost chemat la general.

Acesta mă aștepta în cabinet, îmbrăcat, de parcă se pregătea să plece undeva. Pălăria și bastonul erau pe canapea. Intrând, mi s-a părut că generalul stătea în mijlocul camerei cu picioarele depărtate, cu capul plecat și vorbea ceva cu sine însuși. Dar, de îndată ce m-a văzut, s-a repezit la mine aproape strigând, așa că eu, fără să vreau, m-am tras îndărăt și am vrut să fug; dar el m-a înșfăcat de amândouă mâinile și m-a tras spre canapea; s-a așezat pe canapea, pe mine m-a plasat în fotoliul din fața lui și, fără să-mi lase mâinile, cu buzele tremurânde, cu lacrimi țâșnind deodată pe sub gene, îmi vorbi cu glas implorator:

— Aleksei Ivanovici, salvează-mă, salvează-mă, cruță-mă!

Mult timp n-am putut înțelege nimic; generalul vorbea, vorbea, vorbea și tot repeta: „Cruță-mă, cruță-mă!“ În cele din urmă mi-am dat seama că așteaptă de la mine un fel de sfat; sau, mai bine zis, părăsit de toți, întristat și îngrijorat,

își amintise de mine și mă chemase numai ca să vorbim, să vorbim, să vorbim.

I se întunecaseră mințile sau, în tot cazul, se pierduse cu firea în cel mai înalt grad. Își împreunase mâinile și era gata-gata să se arunce la picioarele mele, pentru ca (ce credeți?) - pentru ca eu să mă duc imediat la *m-lle* Blanche și să fac apel la conștiința ei, s-o înduplec să se întoarcă și să se mărite cu el.

— Să avem iertare, generale, strigai eu, păi *mademoiselle* Blanche, poate, nici nu m-a observat până acum! Ce pot eu să fac?

Dar obiecțiile n-aveau nici un rost; nu înțelegea ce i se spune. Se lansă într-o tiradă despre bunica, dar teribil de incoerentă; încă mai insista că trebuie să cheme poliția.

— La noi, la noi, începu el brusc, clocotind de indignare, într-un cuvânt, într-un stat bine organizat, unde există autorități, asemenea babe ar fi puse imediat sub tutelă! Da, stimate domn, da, continuă el, luând deodată un ton dojenitor și umblând prin cameră, asta încă n-ați știut-o, stimate domn, i se adresă unui stimat domn imaginar din colț, așa că aflați-o… da… la noi, babelor ăstora li se frânge cerbicea, da, cerbicea, da… o, la naiba!

Și se aruncă din nou pe canapea, iar după un minut, aproape plângând, sufocându-se, se grăbi să spună că *m-lle* Blanche nu se mărită cu el fiindcă, în locul telegramei, a sosit bunica și că de-acum e clar că nu va primi moștenirea. I se părea că eu nu știu nimic din toate astea. Am adus vorba de Des Grieux; generalul dădu din mână: „A plecat! Toată averea mea e ipotecată la el; sunt sărac lipit pământului! Banii pe care i-ai adus dumneata… banii aceia… nu știu câți au mai rămas, vreo șapte sute… și gata, asta-i tot, ce-o să fie mai departe - nu știu, nu știu!

— Și cum o să plătiți hotelul? strigai eu, speriat. Și… pe urmă ce-o să se întâmple?

El mă privi îngândurat, dar, se pare, nu înțelese nimic și chiar, poate, nici nu mă auzise. Am încercat să aduc vorba

despre Polina Aleksandrovna, despre copii; generalul îmi răspunse la repezeală: „Da, da! dar imediat se apucă să vorbească despre prinț, despre faptul că Blanche va pleca acum cu el și atunci… Și atunci, ce să mă fac, Aleksei Ivanovici? mi se adresă el deodată. Pentru numele lui Dumnezeu! Ce să mă fac? Spune-mi, asta nu-i ingratitudine? E ingratitudine, nu?“

În fine, începu să plângă cu trei șiroaie de lacrimi pe obraz.

N-aveam ce face cu un asemenea om; dar și să-l las singur era periculos; n-ar fi fost mare lucru să se întâmple ceva cu el. De altfel, m-am descotorosit cumva de el, însă i-am dat de știre dădacei să treacă mai des pe la el și, pe deasupra, am mai vorbit și cu lacheul de pe coridor, un băiat cu scaun la cap; acesta mi-a promis și el că-l va ține sub supraveghere.

De îndată ce l-am părăsit pe general, a apărut la mine Potapîci, care mă chema la bunica. Era ora opt și ea de-abia se întorsese de la cazinou după pierderea definitivă. M-am dus la ea: bătrâna ședea în fotoliu istovită de tot și pesemne bolnavă. Marfa îi dădu o ceașcă de ceai pe care aproape că o sili s-o bea. Și vocea, și tonul bunicii se schimbaseră vizibil.

— Bună ziua, Aleksei Ivanovici, fiule, spuse ea rar și aplecându-și capul cu gravitate, iartă-mă că te-am deranjat o dată, iartă un om bătrân. Eu, fiule, am lăsat totul acolo, aproape o sută de mii de ruble. Ai avut dreptate că n-ai venit ieri cu mine. Acum sunt fără bani, n-am o lețcaie. Nu mai vreau să zăbovesc nici o clipă, plec la nouă și jumătate. Am trimis la englezul tău, Astley, parcă, și vreau să-i cer trei mii de franci pentru o săptămână. Tu convinge-l ca nu cumva să creadă oarece și să mă refuze. Eu, fiule, sunt încă destul de bogată. Am trei sate și două case. S-or mai găsi și bani, că doar nu i-am luat pe toți cu mine. Asta ți-o spun, ca nu cumva el să se îndoiască de mai știu eu ce… A, uite-l și pe el! Omul bun se cunoaște de îndată.

Mister Astley se grăbise să vină la prima chemare a bunicii. Fără să stea deloc pe gânduri și fără vorbă multă, îi numără imediat trei mii de franci în schimbul unei chitanțe, pe care bunica o semnă. Terminând ce avea de făcut, salută și se grăbi să plece.

— Acum ascultă și tu, Aleksei Ivanovici. Până la tren a mai rămas o oră și ceva, vreau să mă întind, că mă dor oasele. Nu te supăra pe mine, proastă bătrână ce sunt. De-acum n-am să-i mai învinuiesc de nesocotință pe cei tineri, nici pe nefericitul ăsta, pe generalul vostru, n-am să-l mai învinuiesc acum, că aș face un păcat. Oricum bani nu-i dau, așa cum vrea el, pentru că, așa cum văd eu, e prostovan de tot, numai că nici eu, bătrână proastă, nu-s mai deșteaptă decât el. Chiar că Dumnezeu se supără și pe omul bătrân și-i pedepsește trufia. Ei, rămâi cu bine. Marfușa, saltă-mă.

Totuși, doream s-o conduc pe bunica. Pe lângă asta, mă aflam într-un fel de așteptare, presimțeam că acuși-acuși se va întâmpla ceva. Nu-mi găseam locul în camera mea. Ieșeam mereu pe coridor, chiar am ieșit să mă plimb câteva clipe pe alee. Scrisoarea pe care i-o trimisesem Polinei era clară și hotărâră. La hotel auzisem de plecarea lui Des Grieux. În fine, dacă mă respinge ca prieten, poate că n-o să mă respingă ca servitor. Doar are nevoie de mine măcar ca om de alergătură; da, pot să-i fiu de folos, cum să nu!

La ora plecării am dat fuga pe peron și am urcat-o pe bunica în tren. S-au instalat cu toții într-un vagon special, cu compartimente pentru familii. „Îți mulțumesc, fiule, pentru ajutorul tău dezinteresat, își luă ea rămas-bun de la mine. Și transmite-i Praskoviei ceea ce i-am spus ieri: am s-o aștept“.

Am pornit spre casă. Trecând pe lângă apartamentul generalului, am întâlnit-o pe dădacă și m-am interesat de el. „Eh, boierule, e bine“, mi-a răspuns aceasta, abătută. Totuși, am intrat, însă în ușa cabinetului m-am oprit cuprins de o uimire categorică. *M-lle* Blanche și generalul

râdeau de se prăpădeau. *Veuve* Cominges ședea și ea tot acolo, pe canapea. Pesemne că generalul era nebun de bucurie și turuia felurite aiureli, izbucnind într-un râs nervos și prelung, din cauza căruia fața i-o brăzdau mii de zbârcituri și ochii i se ascundeau undeva. Mai apoi aveam să aflu de la însăși Blanche că ea, alungându-l pe prinț și aflând că generalul plânge, se gândise să-l consoleze și intrase la el pentru câteva clipe. Dar în momentul acela nu știa bietul general că soarta îi fusese hotărâtă și că Blanche începuse să-și facă bagajele, pentru ca a doua zi chiar, cu primul tren de dimineață, să zboare la Paris.

După ce am stat un timp în pragul cabinetului generalului, m-am răzgândit și am ieșit neobservat. Urcând în camera mea și deschizând ușa, am observat deodată în semiîntuneric o siluetă care ședea pe scaun, în colț, lângă fereastră. Nu s-a ridicat la apariția mea. M-am dus repede aproape, m-am uitat și mi s-a tăiat răsuflarea: era Polina!

Capitolul XIV

Nu mi-am putut stăpâni un strigăt de surpriză.

— Ce-i? Ce-i? mă întreabă ea ciudat. Era palidă și mă privea posomorâtă.

— Cum ce-i? Dumneata? Aici, la mine!

— Dacă vin, înseamnă că vin *toată*. Acesta mi-i obiceiul. Ai să vezi imediat; aprinde lumânarea.

Am aprins lumânarea. Polina s-a ridicat, s-a apropiat de masă și mi-a pus dinainte o scrisoare desfăcută.

— Citește, îmi porunci ea.

— E, e scrisul lui Des Grieux! strigai eu, înșfăcând scrisoarea. Mâinile îmi tremurau, iar rândurile îmi jucau dinaintea ochilor. Am uitat expresiile exacte din scrisoare, dar iat-o - chiar dacă nu cuvânt cu cuvânt, cel puțin idee după idee.

„*Mademoiselle*, scria Des Grieux, niște împrejurări defavorabile mă silesc să plec neîntârziat. Desigur, ați remarcat că am evitat dinadins explicația definitivă cu dumneavoastră până când nu s-au clarificat toate circumstanțele. Sosirea bătrânei (*de la vielle dame*) dumneavoastră rude și fapta ei absurdă au pus capăt definitiv tuturor nedumeririlor mele. Propriile mele treburi aflate în dezordine îmi interzic definitiv să mai nutresc pe viitor speranțele dulci, cu care mi-am permis să mă îmbăt câtva timp. Regret trecutul, însă sper că în comportamentul meu nu veți găsi ceva nedemn de un gentilom și om de onoare (*gentilhomme et honnête homme*). După ce mi-am pierdut aproape toți banii împrumutându-l pe tatăl dumneavoastră vitreg, sunt pus în fața necesității extreme de a profita de ceea ce îmi mai rămâne: le-am și dat de știre prietenilor mei din Petersburg să vândă neîntârziat bunurile ce mi-au fost

ipotecate; totuși, știind că ușuraticul dumneavoastră tată vitreg a cheltuit propriii dumneavoastră bani, m-am decis să-i trec cu vederea cincizeci de mii de franci și pentru această sumă îi restitui o parte din chitanțele de ipotecă a averii sale, așa că aveți acum posibilitatea să recuperați tot ce ați pierdut, cerându-i daune pe cale juridică. Sper, *mademoiselle*, că, având în vedere starea actuală a afacerilor mele, fapta mea va fi foarte avantajoasă pentru dumneavoastră. Sper, de asemenea, că prin această faptă îmi îndeplinesc cu prisosință obligația de om cinstit și nobil. Vă încredințez că amintirea dumneavoastră este pe veci întipărită în inima mea.“

— Ce să-i faci, totu-i clar, spusei eu, adresându-mă Polinei. Oare te puteai aștepta la altceva? adăugai cu indignare.

— Nu mă așteptam la nimic, îmi răspunse, aparent calmă, însă ceva tot tremura în vocea ei. M-am hotărât de mult; i-am citit gândurile și am aflat ce-i umblă prin minte. Credea că eu caut… că voi insista… (Se opri și, fără să termine, își mușcă buza și tăcu.) Dinadins mi-am dublat disprețul față de el, începu Polina din nou, am așteptat să văd ce va face. Dacă ar fi venit telegrama despre moștenire, i-aș fi aruncat în față datoria idiotului ăstuia (tatăl meu vitreg) și l-aș fi alungat! Îl urăsc de mult, de mult. O, era cu totul alt om mai înainte, de o mie de ori mai bun, iar acum, acum! … O, cu câtă bucurie i-aș fi aruncat acum în mutra nemernică aceste cincizeci de mii și l-aș fi scuipat… și i-aș fi întins scuipatul pe obraz!

— Dar hârtia, polița aceea de cincizeci se mii pe care a restituit-o, se află la general, nu-i așa? Ia-o și dă-i-o lui Des Grieux.

— O, nu de asta-i vorba! Nu de asta! …

— Ba da, așa-i, așa-i, de asta-i vorba! La drept vorbind, de ce mai e acum generalul în stare? Dar bunica? strigai eu deodată.

— Ce-i cu bunica? rosti cu ciudă Polina. Nu mă pot duce la ea… De fapt, nu vreau să-i cer nimănui iertare, adăugă ea, iritată.

— Ce-i de făcut? strigai. Și cum, ia spune, cum ai putut să-l iubești pe Des Grieux! O, nemernicul, nemernicul! Vrei să-l ucid în duel? Unde-i acum?

— E la Frankfurt și stă acolo trei zile.

— Spune-mi un singur cuvânt și plec, chiar mâine, cu primul tren! rostii eu, cuprins de un entuziasm prostesc.

Polina izbucni în râs.

— Mai știi, poate o să spună: mai întâi restituiți-mi cei cincizeci de mii de franci. Și, la drept vorbind, de ce s-ar bate în duel?… Astea-s prostii!

— Dar cum, de unde să luăm acești cincizeci de mii de franci? repetai eu, scrâșnind din dinți, de parcă s-ar fi putut să-i ridic așa, deodată, de pe jos. Ascultă: *mister* Astley? întrebai eu, adresându-i-mă cu începutul unei idei ciudate.

Ochii ei prinseră să scapere.

— Cum, *tu însuți* vrei să plec de la tine la englezul acela? rosti ea, privindu-mă sfredelitor drept în față și zâmbind cu amărăciune. Pentru prima oară în viață îmi spusese *tu*.

Mi se pare că în clipa aceea amețise din cauza tulburării, așa că se așează deodată pe canapea, parcă sleită de puteri.

Parcă m-ar fi lovit un trăsnet; stăteam și nu-mi venea să-mi cred ochilor, urechilor! Prin urmare, mă iubește! A venit la *mine* și nu s-a dus la *mister* Astley! Ea, o fată, a venit singură în camera mea, la hotel - și eu stau în fața ei și încă nu pricep nimic!

O idee ciudată îmi trecu prin minte.

— Polina! Dă-mi numai o oră! Așteaptă aici numai o oră și… am să mă întorc! E… e nevoie de asta! O să vezi! Să fii aici, să fii aici!

Și am ieșit în fugă din cameră, fără să răspund privirii ei uimite și întrebătoare; mi-a strigat ceva din urmă, dar eu nu m-am întors.

Da, uneori gândul cel mai ciudat, gândul care pare cel mai imposibil prinde rădăcini atât de adânci în capul tău, încât îl iei în fine drept ceva realizabil… Mai mult chiar: dacă ideea se contopește cu o dorință puternică, pasională, atunci poți s-o iei câteodată drept ceva fatal, necesar, predestinat, drept ceva ce nu poate să nu se întâmple! Poate că aici mai e ceva. O combinație de presimțiri, un efort neobișnuit al voinței, o autointoxicație cu propria fantezie sau nu mai știu ce; dar cu mine în seara aceea (pe care n-am s-o uit cât voi trăi) s-a petrecut o întâmplare miraculoasă. Aceasta, cu toate că este pe deplin explicabilă aritmetic, a rămas, totuși, miraculoasă pentru mine și până în ziua de astăzi. Și de ce, de ce această certitudine s-a înrădăcinat atât de adânc, atât de tare în mine, ba încă și de-atâta vreme? Cu siguranță, mă gândisem la asta, vă repet, nu ca la un caz care se poate produce printre altele (care, deci, ar putea și să nu se producă), ci ca la ceva care nicidecum nu poate să nu se întâmple!

Era zece și un sfert; am intrat în cazinou cu o speranță atât de fermă și în același timp cu o emoție atât de mare, cum nu mai avusesem niciodată. În sălile de joc era lume destulă, deși de două ori mai puțină decât în cursul dimineții.

După ora zece, la mesele de joc rămân jucătorii adevărați, împătimiți, pentru care în stațiuni nu există decât ruleta, care au sosit numai de dragul ei, de-abia observă ce se petrece în jurul lor și nu se interesează de nimic de-a lungul întregului sezon, ci doar joacă de dimineața până noaptea și ar fi gata să joace și noaptea întreagă, până în zori, dacă așa ceva ar fi posibil. Și întotdeauna se împrăștie cu ciudă, când ruleta se închide la ora douăsprezece. Și, când crupierul-șef, înainte de închiderea ruletei, aproape de ora douăsprezece, anunță: „*Les trois derniers coup, messieurs*!“[0], sunt uneori în stare să mizeze la aceste ultime trei ture tot ce au în buzunare -

[0] Ultimele trei jocuri, domnilor! (fr.).

și într-adevăr cu acest prilej pierd cel mai mult. M-am dus la masa unde mai devreme stătuse bunica. Nu era foarte mare înghesuială, așa că destul de repede am ocupat lângă masă un loc în picioare. Drept în fața mea, pe postavul verde, era scris cuvântul: „*Passe*“. „*Passe*“ e o serie de cifre de la nouăsprezece, inclusiv, până la treizeci și șase. Iar prima serie, de la unu la optsprezece, inclusiv, se numește „*Manque*“; dar ce-mi păsa mie de asta? Nu mi-am făcut un plan, nici măcar n-am auzit pe care cifră a căzut ultima lovitură și, începând jocul, nici nu m-am interesat de asta, cum ar fi făcut un jucător cât de cât chibzuit. Am scos toți cei doisprezece frederici pe care îi aveam și i-am aruncat pe „*passe*“ din fața mea.

— *Vingt deux*![0] a strigat crupierul.

Am câștigat și am pus din nou totul: și banii dinainte, și câștigul.

— *Trente et un*[0], strigă crupierul. Iar am câștigat! Înseamnă că am optzeci de frederici de toți! I-am împins pe toți optzeci pe cele douăsprezece cifre mijlocii (câștig triplu, dar cu două șanse contra mea), roata s-a învârtit și a ieșit douăzeci și patru. Mi s-au dat trei fișicuri de câte cincizeci de frederici și zece monede de aur; În total, cu ce avusesem înainte, m-am pomenit cu două sute de frederici.

Eram parcă în delir și am împins toată această sumă pe roșu - și deodată m-am dezmeticit! Și numai o singură dată în toată seara aceea, de-a lungul întregului joc, spaima a trecut prin mine cu fiori reci și mi-a făcut mâinile și picioarele să tremure. Am perceput cu groază și mi-am dat seama fulgerător: ce înseamnă pentru mine acum să pierd! În miza aceea era toată viața mea!

— *Rouge*! strigă crupierul, iar eu mi-am tras sufletul, în timp ce mă furnica cu foc prin tot trupul. Mi s-a plătit în bilete de bancă; deci, am primit în total patru mii de florini

[0] Douăzeci și doi! (fr.).
[0] Treizeci și unu (fr.).

și optzeci de frederici! (Pe atunci încă mai puteam urmări socotelile.)

Apoi, mi-aduc aminte, am pus din nou două mii de florini pe cele douăsprezece cifre mijlocii și am pierdut. M-a cuprins turbarea: am înșfăcat ultimele două mii de florini pe care le mai aveam și i-am pus pe primele douăsprezece cifre - așa, la noroc, aiurea, fără un plan! De altfel, a existat o clipă de așteptare, asemănătoare, poate, ca senzație cu ceea ce a simțit *m-me* Blanchard[0], când, la Paris, a zburat din balon la pământ.

— *Quatre*! strigă crupierul. În total, cu miza precedentă, iar m-am pomenit cu șase mii de florini. De-acum priveam lucrurile ca un învingător, nu mă mai temeam de nimic, de nimic și am aruncat patru mii de florini pe negru. Vreo patru oameni se grăbiră să pună, după mine, tot pe negru. Crupierii s-au uitat unii la alții și au schimbat câteva cuvinte. În jur, lumea vorbea și aștepta.

A ieșit negrul. De aici înainte nu-mi mai amintesc nici socotelile, nici ordinea mizelor mele. Îmi aduc doar aminte, ca prin vis, că apucasem să câștig, mi se pare, vreo șaisprezece mii de florini; deodată, după trei lovituri cu ghinion, am pierdut douăsprezece din ele; apoi am împins ultimele patru mii pe „*passe*“ (dar de-acum nu mai simțeam nimic; nu făceam decât să aștept, cumva mașinal, fără nici un gând) - și iar am câștigat; apoi am mai câștigat de patru ori consecutiv. Nu-mi amintesc decât că adunam banii cu miile; îmi mai aduc aminte că cel mai adesea ieșeau cele douăsprezece cifre mijlocii, de care mă atașasem. Își făceau apariția cumva regulat - negreșit de vreo trei, patru ori la rând, apoi dispăreau pentru două ture și iar apăreau pentru trei sau patru jocuri unul după altul. Această regularitate uluitoare se întâlnește uneori periodic și asta-i zăpăcește pe jucătorii zeloși, care

[0] Sophie Armand Blanchard - soția aeronautului francez Jean-Pierre Blanchard (1753-1809), inventatorul parașutei; a murit într-un incendiu pe un aerostat.

socotesc totul cu creionul în mână. Și ce teribile batjocuri ale sorții se întâlnesc uneori aici!

Cred că de la intrarea mea nu trecuse mai mult de o jumătate de oră. Deodată crupierul m-a înștiințat că am câștigat treizeci de mii de florini și, întrucât banca nu răspunde pentru o sumă mai mare câștigată de o singură persoană, ruleta se va închide, prin urmare, până a doua zi dimineață. Am înșfăcat tot aurul meu, l-am turnat în buzunare, am înhățat toate bancnotele și am trecut imediat la altă masă, în altă sală, unde era altă ruletă; acolo mi s-a făcut loc de îndată și eu m-am apucat să pun din nou la nimereală, fără să socotesc. Nu înțeleg ce m-a salvat!

Uneori, de altfel, în capul meu începea să licărească o combinație. Mă atașam de anumite cifre și șanse, dar le părăseam curând și puneam din nou aproape inconștient. Probabil că eram foarte distrat; îmi aduc aminte că crupierii mi-au corijat jocul de câteva ori. Comiteam greșeli grosolane. Tâmplele îmi erau leoarcă de sudoare și mâinile îmi tremurau. Răsăriseră și polonezii, oferindu-și serviciile, dar eu nu ascultam pe nimeni. Norocul nu se curma! Deodată, împrejur s-a iscat o larmă puternică și s-au făcut auzite râsete. „Bravo, bravo!“ strigau toți, iar unii chiar băteau din palme. Spărsesem și aici banca, încasând treizeci de mii de florini, iar banca aceasta se închidea și ea până a doua zi!

— Plecați, plecați, îmi șoptea vocea cuiva din partea dreaptă. Era un ovrei francez; stătuse tot timpul lângă mine și parcă mă ajutase din când în când la joc.

— Pentru numele lui Dumnezeu, plecați, îmi șopti altă voce la urechea stângă. M-am uitat în treacăt. Era o doamnă foarte modest și decent îmbrăcată, de aproape treizeci de ani, cu fața bolnăvicioasă, palidă, obosită, dar care încă mai amintea de minunata ei frumusețe de altădată. În momentul acela îmi burdușeam buzunarele cu bancnotele, pe care le mototoleam de zor, și adunam aurul rămas pe masă. Înșfăcând ultimul fișic de cincizeci de

frederici, am izbutit, neobservat, să i-l strecor în palmă doamnei palide; țineam foarte mult să fac asta și mi-aduc aminte cum degețelele ei subțirele, slăbuțe, mi-au strâns cu putere mâna în semn de cea mai vie recunoștință. Toate astea s-au petrecut într-o clipă.

După ce am adunat tot, am trecut la *trente et quarante*.

La mesele de *trente et quarante* joacă publicul aristocrat. Nu-i ruletă, e joc de cărți. Aici banca răspunde pentru o sută de mii de taleri deodată. Cea mai mare miză este tot de patru mii de florini. Nu cunoșteam jocul absolut deloc și nu știam aproape nici o miză, în afară de roșu și negru, care erau și aici. De astea m-am și agățat. Tot cazinoul se înghesuia în jur. Nu-mi aduc aminte dacă în răstimpul acela m-am gândit vreodată la Polina. Simțeam atunci o încântare irezistibilă să apuc și să mătur cu palma biletele de bancă ce creșteau morman în fața mea.

Într-adevăr, parcă destinul îmi dădea ghes. De data asta, ca un făcut, a apărut o situație, care, de altfel, se repetă adesea în timpul jocului. Șansa se agață, de pildă, de roșu și nu-l părăsește zece sau chiar cincisprezece ture la rând. Auzisem cu două zile în urmă că, săptămâna trecută, roșul ieșise de douăzeci și două de ori consecutiv; așa ceva nici nu se mai pomenise la ruletă și oamenii povesteau cu uimire. Desigur, toți renunță de îndată la roșu și, după ce cade de zece ori, de exemplu, nu se hotărăște mai nimeni să pună pe această culoare. Dar atunci nici pe negru, culoarea opusă roșului, nu mizează nici unul dintre jucătorii cu experiență. Un jucător cu experiență știe ce înseamnă „capriciul întâmplării“. De pildă, s-ar părea că, după ce roșul a ieșit de șaisprezece ori, a șaptesprezecea lovitură se va opri negreșit pe negru. La asta se reped ciotcă novicii, dublează sau triplează mizele și pierd groaznic.

Însă eu, dintr-un capriciu ciudat, observând că roșul a ieșit de șapte ori la rând, m-am agățat dinadins de el. Sunt convins că aici era vorba pe jumătate de amor-propriu;

voiam să-i uimesc pe spectatori cu riscul meu nebun și - o, ce senzație ciudată! - îmi amintesc clar că deodată, fără nici o provocare din partea amorului-propriu, a pus stăpânire pe mine o însetare teribilă de a risca. Poate că, trecând prin asemenea senzații, sufletul nu se saturează cu ele, ci numai se excită și pretinde senzații mai puternice, și mai puternice, până la istovirea definitivă. Și, zău că nu mint, dacă regulamentul jocului ar fi permis să pun cincizeci de mii de florini deodată, i-aș fi pus negreșit. Împrejur, oamenii strigau că e o nebunie, că roșul tocmai ieșise a paisprezecea oară!

— *Monsieur a gagné déjà cent mille florins*[0], se auzi lângă mine vocea cuiva.

Brusc, m-am dezmeticit. Cum? Eu am câștigat în seara asta o sută de mii de florini! Păi la ce-mi trebuie mai mult? M-am repezit la biletele de bancă, le-am băgat mototol în buzunar, fără să le număr, am tras lângă mine tot aurul, toate fișicurile și am ieșit în fugă din cazinou. Toți râdeau în jur, când eu străbăteam sălile, uitându-se la buzunarele mele umflate și văzându-mă că merg clătinat din pricina greutății aurului. Cred că era cu mult peste o jumătate de *pud*[0]. Câteva mâini s-au întins spre mine; le-am dat câțiva pumni de bani, cât am putut să apuc. Doi ovrei m-au oprit lângă ușă.

— Sunteți curajos! Sunteți foarte curajos! mi-au spus. Dar plecați neapărat mâine dimineață, cât mai devreme, altfel o să pierdeți tot-tot…

Nu-i ascultam. Aleea era atât de întunecoasă, încât puteai să-ți bagi degetele în ochi. Până la hotel aveam de mers cam o jumătate de verstă. Nu m-am temut niciodată nici de hoți, nici de tâlhari, chiar și atunci când eram mic; nu mă gândeam la ei nici acum. De fapt, nu-mi amintesc la ce m-am gândit pe drum; n-aveam nici un gând. Simțeam doar o încântare teribilă, încântarea norocului, a izbânzii, a

[0] Domnul a câștigat deja o sută de mii de florini (fr.).
[0] Unitate (rusească) de măsură pentru greutăți egală cu 16,38 kg.

puterii - nu știu cum să mă exprim. Îmi apărea dinainte și chipul Polinei; îmi aduceam aminte și îmi dădeam seama că mă duc la ea, că mă voi întâlni îndată cu ea și îi voi povesti, îi voi arăta... dar de-abia îmi aminteam ce-mi vorbise mai înainte și de ce plecasem, și toate senzațiile recente, pe care le încercasem doar cu vreo oră și jumătate mai înainte, îmi păreau acum ceva trecut, rezolvat, îngropat - de care nu ne vom mai aminti, pentru că acum totul începe de la început. Aproape de capătul aleii m-a cuprins brusc spaima: „Dar dacă aș fi ucis și jefuit!“ Spaima mi se dubla la fiecare pas. Aproape că alergam. Deodată, la capătul aleii, și-a arătat strălucirea întregul nostru hotel, scăpărându-și luminile nenumărate. Slavă Domnului: am ajuns acasă!

Am urcat în fugă până la etajul meu și am deschis iute ușa. Polina era acolo și ședea pe canapeaua mea, în fața lumânării aprinse, cu brațele încrucișate. M-a privit cu uimire și, se înțelege, în momentul acela aveam o înfățișare destul de ciudată. M-am oprit dinaintea ei și am început să arunc pe masă toată grămada de bani.

Capitolul XV

Îmi amintesc că Polina se uita teribil de stăruitor la chipul meu, dar fără să se miște din loc și fără să-și schimbe măcar poziția.

— Am câștigat două sute de mii de franci, exclamai eu, aruncând ultimul fișic. Mormanul uriaș de bilete și de fișicuri de aur ocupa toată masa și eu nu-mi mai puteam lua ochii de la el, încât minute în șir uitam cu totul de Polina. Ba începeam să aranjez grămezile de bani, făcându-le teancuri, ba împingeam la un loc tot aurul, ba lăsam totul baltă și umblam cu pași repezi prin cameră, cădeam pe gânduri, după care iar mă duceam iute la masă și mă apucam din nou să număr banii. Deodată, parcă dezmeticindu-mă, m-am repezit la ușă și am încuiat-o repede, răsucind de două ori cheia în broască. Apoi m-am oprit gânditor în dreptul micului meu geamantan.

— Oare să-i punem în geamantan până mâine? întrebai eu, întorcându-mă brusc spre Polina și amintindu-mi dintr-o dată de existența ei. Ea stătea pe canapea fără să se miște, în același loc, dar mă privea insistent. Expresia chipului ei era cumva ciudată; nu mi-a plăcut expresia aceea! N-aș greși dacă aș spune că se citea ură în ea.

M-am dus repede la ea.

— Polina, uite douăzeci și cinci de mii de florini, asta înseamnă cincizeci de mii de franci, ba chiar mai mult. Ia-i și aruncă-i lui Des Grieux în obraz chiar mâine.

Ea nu-mi răspunse.

— Dacă vrei, îi duc chiar eu, dis-de-dimineață. Așa vrei?

Polina izbucni deodată în râs. Râse mult timp.

Mă uitam la ea cu uimire și cu un sentiment de amărăciune. Râsul acesta semăna foarte bine cu râsul batjocoritor, frecvent, din ultimul timp, care o apuca

întotdeauna în momentul celor mai pasionate declarații de dragoste ale mele. În fine, încetă și se încruntă; mă privi cu asprime pe sub sprâncene.

— Nu iau bani de la tine, rosti ea cu dispreț.

— Cum? Ce-i asta? strigai eu. Polina, de ce?

— Nu iau bani pe degeaba.

— Ți-i ofer ca prieten; viața mea ți-o ofer.

Mă fixă cu o privire lungă, scrutătoare, ca și când ar fi vrut să mă străpungă.

— Dai prea mult, rosti ea, zâmbind. Amanta lui Des Grieux nu merită cincizeci de mii de franci.

— Polina, cum poți să vorbești așa cu mine! îi strigai cu reproș. Mă iei drept Des Grieux?

— Te urăsc! Da… Da! … Nu te iubesc mai mult decât pe Des Grieux! strigă ea, cu o scăpărare bruscă a ochilor.

Apoi își acoperi fața cu palmele și făcu o criză de isterie. M-am repezit la ea.

Am înțeles că se întâmplase ceva cu ea în timpul absenței mele. Părea să nu fie în toate mințile.

— Cumpără-mă! Vrei? Vrei? Cu cincizeci de mii de franci, ca Des Grieux? rosti ea cu greu printre sughițurile convulsive de plâns. Am îmbrățișat-o, i-am sărutat mâinile, picioarele, am căzut în genunchi în fața ei.

Isteria ei continua. Își puse amândouă mâinile pe umerii mei și mă cerceta insistent; parcă voia să citească ceva pe chipul meu. Mă asculta, dar pesemne că nu auzea ce îi spuneam. O umbră de grijă și îngrijorare îi apăruse pe față. Mă temeam pentru ea; eram sigur că mintea i se întunecă. Ba începea subit să mă tragă încet spre ea și un zâmbet încrezător îi și rătăcea pe chip; ba, deodată, mă împingea și iarăși, cu privirea întunecată, se apuca să mă cerceteze.

Deodată se repezi să mă îmbrățișeze.

— Doar mă iubești, nu-i așa că mă iubești? spuse ea. Căci tu, căci tu… ai vrut să te bați cu baronul pentru mine! Și deodată izbucni în hohote de râs, de parcă ceva comic și simpatic îi licărise prin minte. Plângea și râdea în același

timp. Și eu parcă eram în delir. Îmi aduc aminte că Polina începuse să-mi spună ceva, iar eu nu puteam să înțeleg aproape nimic. Era un fel de aiureală, un fel de gângurit, de parcă ar fi vrut să-mi spună cât mai repede ceva, un delir întrerupt din când în când de râsul cel mai vesel cu putință, care începea să mă sperie. „Nu, nu, tu ești dragul, dragul meu! repeta ea. Îmi ești credincios!“ - și iarăși îmi punea mâinile pe umeri, iarăși mă scruta și continua să repete: „Mă iubești… mă iubești… o să mă iubești?“ Nu-mi luam ochii de la ea; n-o mai văzusem niciodată cuprinsă de asemenea accese de tandrețe și iubire; ce-i drept, era un delir, dar… observându-mi privirea pătimașă, ea începu deodată să zâmbească șiret; din senin, aduse vorba despre *mister* Astley.

De altfel, despre *mister* Astley aducea vorba neîncetat (mai ales când se străduia să-mi povestească ceva), dar ce anume spunea - asta n-am putut pricepe; mi se pare că își râdea chiar de el; repeta fără încetare că el așteaptă… și că eu nu știu, dar el stă precis acum sub fereastră. „Da, da, sub fereastră! Ia deschide, uită-te, uită-te și o să vezi că-i aici!“ Mă împingea spre fereastră, dar de îndată ce mă pregăteam să mă duc, izbucnea în râs, eu rămâneam lângă ea, iar Polina se repezea să mă îmbrățișeze.

— Plecăm de-aici? Nu-i așa că plecăm mâine? îi venea ei câte un gând neliniștit. Poate (și cădea pe gânduri)… poate o ajungem din urmă pe bunica, ce crezi? Mă gândesc că la Berlin o ajungem. Ce crezi că o să spună când o s-o ajungem din urmă și o să ne vadă? Dar *mister* Astley?… Ah, el n-ar sări de pe Schalangenberg, ce crezi? (Izbucni în hohote de râs.) Ascultă: știi unde se duce vara viitoare? Vrea să plece la Polul Nord pentru cercetări și m-a chemat cu el, ha, ha, ha! Spune că, fără europeni, noi, rușii, nu știm nimic și nu suntem în stare de nimic… Dar și el e bun! Știi, el îl scuză pe „general“; spune că Blanche… că patima - lasă, nu știu, nu știu, nu știu, repetă ea deodată, parcă încurcându-se și pierzând șirul. Sărmanii, ce milă-mi e de

ei și de bunica… Ascultă, ascultă, cum să-l ucizi pe Des Grieux? Și oare, oare chiar credeai că o să-l ucizi! O, prostuțule! Chiar ai putut să crezi că o să te las să te bați cu Des Grieux? Păi nici pe baron n-ai putea să-l ucizi, adăugă ea, râzând brusc. M-am uitat la voi amândoi, de pe bancă; și cum n-aveai atunci chef să te duci, când te-am trimis. Ah, cum am râs atunci, cum am râs! adăugă ea hohotind.

Și deodată mă sărută și mă îmbrățișă din nou, își lipi iarăși pătimaș și gingaș obrazul de al meu. Nu mă mai gândeam la nimic și nu mai auzeam nimic. Mi-am pierdut capul…

Cred că era aproape șapte dimineața când m-am dezmeticit; soarele lumina camera. Polina ședea lângă mine și privea ciudat în jur, de parcă ieșea dintr-o beznă și își aduna amintirile. Și ea de-abia se trezise și se uita fix la masă și la bani. Capul îmi era greu și mă durea. Am vrut s-o iau de mână pe Polina; ea m-a îmbrâncit brusc și a sărit de pe canapea. Ziua care începea era mohorâtă; plouase în zori. Polina se duse la fereastră, o deschise, își scoase capul și pieptul afară și, sprijinindu-se în mâini cu coatele pe pervaz, stătu așa vreo trei minute, fără să se întoarcă spre mine și fără să asculte ce-i spuneam. În momentul acela mă gândeam cu spaimă: ce se va întâmpla de-acum și cum se vor termina toate astea? Deodată, ea se ridică de la fereastră, se apropie de masă și, privindu-mă cu o expresie de ură calmă, cu buzele tremurând de ciudă, îmi spuse:

— Hai, acum dă-mi cei cincizeci de mii de franci ai mei!

— Polina, iar, iar! începui eu.

— Sau te-ai răzgândit? Ha-ha-ha! Poate că-ți pare rău?

Cei douăzeci și cinci de mii de florini, numărați încă din ajun, erau pe masă; i-am luat și i-am dat.

— Acum sunt ai mei? Nu-i așa? Așa-i? mă întrebă ea cu răutate, ținând banii în mână.

— Întotdeauna au fost ai tăi, spusei.

— Bine, atunci ține-ți cei cincizeci de mii de franci ai tăi! Își făcu vânt și îi aruncă spre mine. Teancul mă lovi dureros peste față și se împrăștie pe podea. Săvârșind această ispravă, Polina ieși în fugă din cameră.

Știu, firește, că nu era în toate mințile, cu toate că nu înțeleg această demență temporară. Ce-i drept, și acum, după ce a trecut o lună, e încă bolnavă. Care a fost, totuși, cauza acestei stări și, mai ales, a acestei ieșiri? Mândria ofensată? Disperarea pentru faptul că se hotărâse să vină la mine? Nu cumva purtarea mea a făcut-o să i se pară că mă înfumurez la fel ca și Des Grieux, că vreau să mă descotorosesc de ea, dăruindu-i cincizeci de mii de franci? Dar n-a fost asta, mi-o spune conștiința. Cred că de vină a fost aici în parte și vanitatea ei: vanitatea i-a șoptit să nu aibă încredere în mine și să mă jignească, deși toate acestea, poate, i se păreau și ei înseși neclare. În cazul acesta, eu, desigur, am plătit în locul lui Des Grieux și am ajuns vinovat fără să am, poate, vreo vină deosebită. Ce-i drept, totul n-a fost decât un delir; e drept că și eu am știut că ea delirează și… n-am acordat atenție acestui fapt. Poate că acum ea nu-mi poate ierta asta? Da, acum; dar atunci, atunci? Doar nu erau atât de puternice delirul și boala ei, încât să nu-și dea seama absolut deloc ce face venind la mine cu scrisoarea lui Des Grieux? Înseamnă că știa ce face.

Cum am putut, la repezeală, am băgat toate hârtiile și toată grămada de aur în așternut, le-am acoperit și am ieșit la vreo zece minute după Polina. Eram sigur că fugise acasă și voiam să mă furișez în apartamentul lor și, în vestibul, s-o întreb pe dădacă de sănătatea domnișoarei. Mare mi-a fost uimirea când am aflat de la dădacă, pe care am întâlnit-o pe scară, că Polina încă nu s-a întors acasă și că dădaca venea ea însăși după ea la mine.

— Chiar acum, i-am spus eu, chiar acum a plecat de la mine, de vreo zece minute. Unde a putut să dispară?

Dădaca m-a privit cu dojană.

Între timp se iscase o istorie întreagă, care și începuse de-acum să circule prin hotel. În încăperile portarului și ale recepționerului-șef se șușotea că la ora șase dimineața *fräulein* ieșise în fugă din hotel și alergase în direcția hotelului d'Anglettere. Din cuvintele și aluziile lor mi-am dat seama că ei știau că Polina își petrecuse toată noaptea la mine în cameră. De altfel, se vorbea de-acum despre întreaga familie a generalului: se aflase că generalul își ieșise din minți în ajun și plânsese de răsunase tot hotelul. Se mai povestea că bunica era mama acestuia, care sosise dinadins și își făcuse apariția chiar din Rusia, ca să-i interzică fiului ei căsătoria cu *m-lle* de Cominges și, în caz de nesupunere, să-l dezmoștenească și, întrucât acesta n-a vrut într-adevăr s-o asculte, și-a pierdut dinadins toți banii la ruletă, pentru ca astfel generalului să nu-i rămână nimic. „*Diese Russen*!"[0] repeta recepționerul-șef cu indignare, clătinând din cap. Alții râdeau. Recepționerul-șef întocmea nota de plată. Despre câștigul meu se aflase; Karl, lacheul de pe coridor, a fost primul care m-a felicitat. Dar nu-mi stătea gândul la ei. M-am repezit spre hotelul d'Angleterre.

Era încă devreme; *mister* Astley nu primea pe nimeni; însă, aflând că eram eu, a ieșit pe coridor și s-a oprit dinaintea mea, ațintindu-și tăcut asupra mea ochii de culoarea cositorului și așteptând să audă ce voi spune. L-am întrebat de îndată despre Polina.

— E bolnavă, îmi răspunse *mister* Astley, continuând să mă privească țintă și fără să mă slăbească din ochi.

— Deci, e într-adevăr la dumneata?

— O, da, e la mine.

— Să înțeleg că… ai intenția s-o ții la dumneata?

— O, da, am această intenție.

— *Mister* Astley, asta va provoca un scandal; asta nu se poate. Pe deasupra, e foarte bolnavă; poate n-ai remarcat?

[0] Rușii ăștia! (germ.).

— O, da, am remarcat și ți-am și spus că-i bolnavă. Dacă n-ar fi fost bolnavă, nu și-ar fi petrecut noaptea la dumneata.

— Deci, și asta o știi?

— Asta o știu. Ieri se pregătea să vină aici și eu aș fi dus-o la o rudă a mea, dar, întrucât era bolnavă, a greșit și s-a dus la dumneata.

— Ca să vezi! Atunci, te felicit, *mister* Astley. Apropo, mi-ai dat o idee: nu cumva ai stat toată noaptea sub fereastra noastră? *Miss* Polina m-a silit toată noaptea să deschid fereastra și să mă uit dacă nu cumva stai sub fereastră; râdea teribil.

— Chiar așa? Nu, n-am stat sub fereastră; dar am așteptat pe coridor și am umblat prin apropiere.

— Dar trebuie tratată, *mister* Astley.

— O, da, am și chemat un doctor și, dacă moare, o să-mi dai socoteală de moartea ei.

M-am mirat. „Dar asta-i o prostie, *mister* Astley, ce vrei?“

— E adevărat că ieri ai câștigat două sute de mii de taleri?

— Numai două sute de mii de franci.

— Ei, vezi? Așadar, ia și pleacă în dimineața asta la Paris.

— De ce?

— Când au bani, toți rușii se duc la Paris, mă lămuri *mister* Astley, cu o voce și cu un ton, de parcă ar fi vorbit ca din carte.

— Ce să fac eu, vara, la Paris? O iubesc, *mister* Astley! Știi și singur.

— Oare? Sunt sigur că nu. În plus, rămânând aici, o să pierzi, probabil, tot și n-o să mai ai cu ce pleca la Paris. Dar te las cu bine și sunt absolut convins că astăzi pleci la Paris.

— Bine, la revedere, numai că la Paris nu plec. Gândește-te, *mister* Astley, ce se va întâmpla acum la noi?

Într-un cuvânt, generalul… și acum această întâmplare cu *miss* Polina - despre asta se va vorbi în tot orașul.

— Da, în tot orașul; însă generalul, cred eu, nu se gândește la asta; are alte griji. Pe deasupra. *miss* Polina are dreptul absolut să locuiască unde dorește. Iar în privința acestei familii se poate spune fără a greși că nu mai există.

Mergeam și râdeam de convingerea ciudată a acestui englez că voi pleca la Paris. „Totuși, vrea să mă împuște în duel, m-am gândit eu, dacă *mademoiselle* Polina va muri - ce mai treabă încurcată!“ Jur că îmi era milă de Polina, dar, ciudat lucru, din momentul în care, în ajun, mă atinsesem de masa de joc și începusem să adun teancurile de bani, iubirea mea trecuse cumva în planul al doilea. Asta o spun acum; dar atunci încă nu-mi dădeam seama cu limpezime de toate acestea… Oare sunt într-adevăr jucător, oare într-adevăr… am iubit-o atât de ciudat pe Polina? Nu, și acum o mai iubesc, Dumnezeu mi-e martor! Iar atunci când ieșisem de la *mister* Astley și mă duceam acasă, sufeream sincer și mă acuzam… Dar… dar deodată mi s-a întâmplat o istorie extrem de ciudată și de stupidă.

Mă grăbeam la general când, deodată, nu departe de apartamentul lor, s-a deschis o ușă și m-a strigat cineva. Era *m-mme veuve* Cominges, care mă strigase la porunca domnișoarei Blanche. Am intrat în apartamentul domnișoarei Blanche.

Aveau un apartament mic, de două camere. Din dormitor se auzeau râsetele și strigătele domnișoarei Blanche. Se ridica din pat.

— *A, c’est lui! Viens donc, bête*! E adevărat *que tu as gagné une montagne d’or et d’argent? J’aimerais mieux l’or*[0].

— Am câștigat, i-am răspuns eu, râzând.

— Cât?

[0] A, el e! Dar vino, prostuțule!… că ai câștigat o grămadă de aur și de argint. Eu aș fi preferat aurul (fr.).

— O sută de mii de florini.

— *Bibi, comme tu es bête.* Dar intră aici, nu aud nimic. *Nous ferons bombance, n'est-ce pas*?[0]

Am intrat la ea. Stătea tolănită sub o plapumă roz de atlaz, de sub care ieșeau la iveală umerii ei bronzați, sănătoși, splendizi, niște umeri pe care doar în vis îi mai poți vedea; de-abia îi acoperea cămășuța de batist tivită cu dantelele cele mai albe, ceea ce se potrivea extraordinar de bine cu pielea ei negricioasă.

— *Mons fils, as-tu du coeur*?[0] strigă ea de cum mă văzu, după care izbucni în râs. Râdea întotdeauna foarte vesel și uneori chiar sincer.

— *Toute autre*... începui eu, parafrazându-l pe Corneille.

— Vezi, *vois-tu*, începu ea deodată să turuie, în primul rând, găsește-mi ciorapii, ajută-mă să mi-i trag pe picioare și, în al doilea rând, *si tu n'es pas trop bête, je te prends à Paris*[0]. Știi, plec acum.

— Acum?

— Peste o jumătate de oră.

Într-adevăr, toate bagajele erau strânse. Toate geamantanele și lucrurile ei stăteau pregătite. Cafeaua fusese de mult servită.

— *Eh bien*! Dacă vrei, *tu verras Paris*. *Dis donc qu'est ce que c'est qu'un outchitel? Tu étais bien bête, quand tu étais outchitel*[0]. Unde mi-s ciorapii. Hai, trage-mi-i pe picioare!

Întinse piciorușul într-adevăr splendid, negricios, mic, nedeformat, precum aproape toate aceste picioare care arată atât de drăguț în pantofi. Am râs și am început să-i trag pe picior ciorapul de mătase. Între timp, *m-lle* Blanche ședea în așternut și turuia:

---

[0] Bibi, ce prost ești!... O să chefuim, nu-i așa? (fr.).

[0] Fiule, ai curaj? (fr.).

[0] Dacă nu ești prea prost, o să te iau la Paris (fr.).

[0] Ei bine!... o să vezi Parisul. Ia spune ce-i aceea „ucitel"? Erai foarte prost când erai „ucitel" (fr.).

— *Eh bien, que feras-tu, si je te prends avec*? În primul rând, *je veux cinquante mille francs*. O să mi-i dai la Frankfurt. *Nous allons à Paris*: acolo o să locuim împreună *et je te ferai voir des étoiles en plein jour*[0]. O să vezi femei cum n-ai mai văzut niciodată. Ascultă…

— Stai, să-ți dau, uite-așa, cincizeci de mii de franci, și atunci eu cu ce mai rămân?

— *Et cent cinquante mille francs*, ai uitat, și, pe deasupra, accept să stau în locuința ta o lună, două, *que sais-je*! Firește, în aceste două luni, o să cheltuim și acești o sută cinzeci de mii de franci. Vezi, *je suis bonne enfant*[0] și îți spun dinainte, *mais tu verras des étoles*.

— Cum, în numai două luni?

— Ce? Asta te îngrozește? *Ah, vil esclave*![0] Știi că o lună de viață ca asta este mai frumoasă decât întreaga ta existență? O lună - *et après le déluge! Mais tu ne peux comprendre, va*! Pleacă, pleacă, tu nu meriți așa ceva! Ah, *que fais tu*?[0]

În momentul acela îi trăgeam ciorapul pe celălalt picior, dar nu m-am putut abține și i l-am sărutat. Și l-a smuls și a început să mă lovească peste față cu vârful piciorului. Până la urmă, m-a alungat de-a binelea. *Eh bien, mon outchitel, je t'attends, si tu voix*[0]; peste un sfert de oră, plec! îmi strigă ea din urmă.

Întors acasă, eram de-acum ca amețit. Asta-i, nu-s vinovat că *m-lle* Polina mi-a aruncat în obraz cu un teanc întreg de bani și că încă de ieri l-a preferat pe *mister* Astley. Câteva dintre biletele de bancă împrăștiate se mai aflau încă pe jos. Le-am adunat. În clipa aceea s-a deschis ușa și și-a făcut apariția însuși recepționerul-șef (care mai înainte nici nu se uita la mine), propunându-mi să mă mut

[0] Ei bine, ce-o să faci, dacă te iau cu mine?… vreau cincizeci de mii de franci.… Plecăm la Paris… și o să te fac să vezi stelele în plină zi (fr.).
[0] Sunt fată bună (fr.).
[0] Ah, sclav josnic! (fr.).
[0] Și pe urmă potopul! Dar tu nu poți pricepe, pleacă!… ce faci? (fr.).
[0] Ei bine, „ucitel" al meu, te aștept, dacă vrei (fr.).

la parter, în apartamentul excelent ocupat până atunci de contele V.

Am stat și m-am gândit.

— Nota, am strigat, plec îndată, peste zece minute! „Dacă-i Paris, Paris să fie!“ mi-am spus în sinea mea. Înseamnă că așa mi-a fost scris!

Într-adevăr, peste un sfert de oră ședeam tustrei într-un vagon cu compartimente pentru familii: eu, *m-lle Blanche et m-me veuve Cominges*. *M-lle* Blanche râdea cu hohote, aproape isteric. *Veuve* Cominges îi ținea hangul; n-aș spune că eu mă simțeam prea vesel. Viața mi se frângea în două, dar din ajun mă obișnuisem de-acum să joc totul pe o carte. Poate că-i adevărat că n-am rezistat în fața banilor și mi s-a urcat la cap. *Peut-être, je ne demandais pas mieux*[0]. Mi se părea că temporar, dar numai temporar se schimbă decorul. „Dar peste o lună o să fiu aici și atunci… și atunci o să ne măsurăm puterile, *mister* Astley!“ Mda, așa cum îmi aduc acum aminte, mă simțeam atunci teribil de trist, deși râdeam de mă prăpădeam cu prostuța aceea de Blanche.

— Ce mai vrei? Ce prost ești! O, ce prost ești! striga Blanche, întrerupându-și râsul și începând să mă ocărască la modul serios. Da, da, da, o să cheltuim cei două sute de mii de franci ai tăi, în schimb, *mais tu seras hereux, comme un petit roi*[0]; de-acum o să-ți leg eu însămi cravata și o să-ți fac cunoștință cu Hortense. Iar după ce o să cheltuim toți banii noștri, vei veni aici și vei sparge din nou banca. Ce ți-au spus ovreii? Principalul e să ai curaj, tu îl ai, și nu o dată ai să-mi aduci bani la Paris. *Quant à mois, je veux cinquante mille francs de rente et alors*[0]…

— Dar generalul? am întrebat.

---

[0] Poate că tocmai asta îmi trebuia (fr.).

[0] În schimb vei fi fericit ca un mic rege (fr.).

[0] Cât despre mine, vreau o rentă de cincizeci de mii de franci și atunci… (fr.).

— Generalul, știi și singur, în fiecare zi, la ora asta, se duce să-mi cumpere un buchet de flori. De data asta i-am poruncit dinadins să-mi găsească florile cele mai rare. Bietul de el se va întoarce, dar păsărica a zburat. Va zbura după noi la Paris, o să vezi. Ha, ha, ha! O să fiu foarte bucuroasă. La Paris o să-mi fie de folos; în locul lui, nota de la hotelul de aici o s-o achite *mister* Astley…

Iată, deci, în ce mod am plecat atunci la Paris.

Capitolul XVI

Ce să spun despre Paris? Totul a fost, desigur, și delir, și nerozie. N-am stat la Paris decât trei săptămâni și ceva și, în acest răstimp, le-am făcut capătul celor o sută de mii de franci ai mei. Spun numai o sută de mii; restul de o sută de mii i-am dat domnișoarei Blanche în bani gheață - cincizeci de mii la Frankfurt și peste trei zile, la Paris, i-am mai dat o poliță de cincizeci de mii, pe care, de altfel, ea mi-a luat și banii peste o săptămână, „*et les cent mille francs, qui nous restent tu les mangeras avec moi, mon outchitel*“[0]. Mereu îmi spunea preceptor. E greu să-ți imaginezi pe lume vreo ființă mai calculată, mai avară și mai cărpănoasă decât *m-lle* Blanche. Dar asta în privința banilor ei. Cât privește cele o sută de mii de franci ale mele, mi-a spus mai apoi de-a dreptul că-i trebuiau pentru a crea prima impresie la Paris. „Întrucât acum am început să trăiesc onorabil o dată pentru totdeauna și nimeni n-o să mă mai abată de la calea asta, cel puțin așa mi-am pus în gând“, adăugă ea. De altfel, eu aproape că nu am văzut cele o sută de mii; banii îi ținea tot timpul la ea, iar în portofelul meu, pe care mi-l scotocea zilnic, nu se adunau niciodată mai mult de o sută de franci, ba aproape întotdeauna mai puțini.

— Ce nevoie ai tu de bani? mă întreba ea uneori cu aerul cel mai naiv, iar eu n-o contraziceam. În schimb, și-a aranjat foarte bine apartamentul cu banii ăștia și, atunci când m-a adus la inaugurare, mi-a spus, arătându-mi camerele: „Iată ce se poate face cu socoteală și bun-gust, având mijloacele cele mai mizere“. Aceste mijloace mizere fuseseră, totuși, cincizeci de mii de franci fix. Cu restul de

[0] Iar cele o sută de mii de franci, care ne-au rămas, o să-i mănânci tot cu mine, „ucitel“ al meu (fr.).

cincizeci de mii, și-a luat trăsură, cai și, în plus, am dat două baluri, adică două serate, la care au fost și Lisette și Cléopâtre - două femei remarcabile în multe și multe privințe, ba chiar nici pe departe urâte. La aceste două serate am fost silit să joc stupidul rol de gazdă, să primesc și să distrez niște negustori idioți, parveniți, diferiți locotenenți imposibili prin ignoranța și lipsa lor de rușine, precum și niște bieți autorași și jurnaliști de tot nimicul, care își făcuseră apariția în fracuri la modă, cu mănuși galbene și arătându-și amorul-propriu și fudulia într-un hal, care nici la noi la Petersburg nu e de închipuit, lucru care spune multe. Ăstora chiar le-a trecut prin cap să-și râdă de mine, dar eu m-am îmbătat cu șampanie și m-am tolănit în camera din spate. Totul a fost pentru mine dezgustător în cel mai înalt grad. „*C'est un outchitel*, le spunea despre mine Blanche, *il a gagné deux cent mille francs*[0] și fără mine nu s-ar fi priceput să-i cheltuiască. După aceea se va angaja iar ca preceptor - nu cumva știe careva vreun loc? Trebuie să facem ceva pentru el." Am început să beau foarte des șampanie, pentru că mă simțeam mereu tare trist și îmi era îngrozitor de urât. Trăiam în mediul cel mai burghez, cel mai mercantil, unde fiecare *sou* era socotit și plănuit. Blanche nu prea ținea la mine în primele săptămâni și eu remarcasem asta; ce-i drept, mă îmbrăca foarte elegant și îmi lega în fiecare zi cravata cu mâna ei, dar în suflet mă disprețuia sincer. Eu nu dădeam nici o atenție acestui lucru. Plicticos și mohorât, am început să mă duc în mod obișnuit la „*Château des Fleurs*", unde, în mod regulat, în fiecare seară, mă îmbătam și învățam cancan (care se dansează acolo cât se poate de dezgustător), și ulterior am căpătat în acest domeniu o oarecare faimă. În fine, Blanche și-a dat seama cu cine are de-a face: își făcuse ideea preconceptă că eu, în decursul conviețuirii noastre, voi umbla după ea cu creionul și hârtia în mână și voi socoti mereu cât a

[0] E un „ucitel"… a câștigat două sute de mii de franci (fr.).

cheltuit, cât a furat, cât va cheltui și cât va fura și, desigur, era convinsă că pentru fiecare zece franci ne vom lua la bătaie. La fiecare atac al meu, presupus de ea cu anticipație, își pregătea din timp obiecțiile; dar, nevăzând nici un fel de atacuri din partea mea, se apuca să obiecteze ea însăși mai întâi. Uneori începea cu aprindere, dar, văzându-mă tăcând, cel mai adesea tolănit pe pat și privind fix în tavan, a ajuns până la urmă să se mire. La început a crezut că-s prost, „*un outchitel*“ acolo, și pur și simplu își întrerupea explicațiile, gândindu-se pesemne în sinea ei: „Păi e prost; n-are rost să-l pun pe gânduri, dacă tot nu pricepe nimic“. Uneori, de pildă, ieșea în oraș, dar revenea peste vreo zece minute (asta s-a întâmplat în timpul cheltuielilor celor mai frenetice, cheltuieli care nu erau nici pe departe pe măsura mijloacelor noastre: de exemplu, și-a schimbat caii și a cumpărat o pereche de șaisprezece mii de franci).

— Ce zici, Bibi, nu te superi? m-a întrebat, venind spre mine.

— Nu-u-u! M-am sătur-a-a-t! i-am spus eu, împingând-o cu mâna, dar asta era pentru ea ceva atât de curios, încât s-a așezat imediat lângă mine.

— Vezi tu, dacă m-am decis să plătesc atât de mult, asta numai pentru că-i un chilipir. Caii pot fi revânduți cu douăzeci de mii de franci.

— Te cred, te cred; caii sunt minunați; ai un echipaj splendid; o să-ți prindă bine; dar ajunge.

— Deci, nu te superi?

— De ce să mă supăr? Ești deșteaptă că-ți faci din timp o rezervă de lucruri care-ți sunt necesare. Toate astea au să-ți prindă bine. Văd că într-adevăr trebuie să trăiești pe picior mare și să faci impresie; altfel n-ai să agonisești milionul. Cei o sută de mii de franci ai noștri nu-s decât începutul, o picătură în mare.

Blanche nu se aștepta de la mine la asemenea raționamente (în loc de țipete și reproșuri!), încât părea picată din cer.

— Deci… deci, din ăștia îmi ești! *Mais tu as l'esprit pour comprende! Sais-tu, mon garçon*[0], deși ești preceptor, ar fi trebuit să te naști prinț! Deci, nu-ți pare rău că banii ni se duc atât de repede?

— Dă-i încolo, de s-ar termina mai repede!

— *Mais… sais-tu… mais dis donc*, ești cumva bogat? *Mais sais-tu*, doar disprețuiești banii prea mult. *Qu'est ce que tu feras aprè, dis donc*?[0]

— *Aprè*, am să plec la Homburg și am să mai câștig o sută de mii de franci.

— *Oui, oui, ce'est ça, c'est magnifique*![0] Și știu că ai să câștigi negreșit și banii ai să-i aduci aici. *Dis donc*, ai să faci în așa fel, încât am să te iubesc cu adevărat! Eh, pentru că ești așa, am să te iubesc mereu și n-am să te înșel niciodată. Vezi tu, în timpul ăsta, cu toate că nu te-am iubit, *parce que je croyais, que tu n'est qu'un outchitel (quelque chose comme un laquais, ne'est-ce pas?)*, ți-am fost credincioasă, *parce que je suis bonne fille*.[0]

— Ah, minți! Dar cu Albert, cu ofițerul acela oacheș, nu te-am văzut data trecută?

— *Oh, oh, mai tu es…*[0]

— Da, minți, minți; dar de ce crezi că mă supăr? Mă doare în cot; *il faut que jeunese se passe*.[0] Doar n-ai să-l alungi, dacă a fost cu tine înaintea mea și dacă îl iubești. Numai să nu-i dai bani, auzi?

---

[0] Deci, ai minte să pricepi! Știi tu, băiatul meu (fr.).

[0] Dar… știi.. ia spune… Dar știi… ce vei face după aceea, ia spune? (fr.).

[0] Da, da, asta-i minunat! (fr.).

[0] Întrucât credeam că nu ești decât un „ucitel" (ceva de felul unui lacheu, nu-i așa?)… fiindcă sunt fată bună (fr.)..

[0] Ah, aha, dar ești… (fr.).

[0] Trebuie să-ți trăiești tinerețea (fr.).

— Deci, nu te superi nici pentru asta? *Mais tu es un vrai philosophe, sais-tu? Un vrai philosophe!* a strigat ea, entuziasmată. *Eh bien, je t'aimerais, je t'aimerai - tu verras, tu sera content*![0]

Și într-adevăr, de atunci parcă s-a atașat într-adevăr de mine, arătându-mi chiar prietenie, și așa s-au scurs ultimele noastre zece zile. „Stelele" promise nu le-am văzut; însă în anumite privințe ea s-a ținut într-adevăr de cuvânt. Pe deasupra mi-a făcut cunoștință cu Hortense, care era o femeie chiar remarcabilă în felul ei și în cercul nostru i se spunea *Thérèse-philosophe*...[0]

De altfel, n-are rost să lungesc vorba; toate astea ar putea alcătui o povestire separată, cu un colorit deosebit, pe care nu vreau s-o inserez în această nuvelă. Fapt e că eu îmi doream din răsputeri ca totul să se termine cât mai repede. Însă cei o sută de mii de franci ai noștri ne-au ajuns, așa cum am mai spus, aproape o lună, lucru de care mă miram sincer; în tot cazul, cu optzeci de mii din acești bani Blanche și-a cumpărat o sumedenie de lucruri; așa că n-am cheltuit propriu-zis decât cel mult douăzeci de mii de franci, care, totuși ne-au ajuns. Blanche, care spre sfârșit era aproape sinceră cu mine (în orice caz, nu mă mințea), mi-a mărturisit că cel puțin asupra mea n-au să cadă datoriile pe care fusese nevoită să le facă. „Nu ți-am dat să semnezi notele de plantă și chitanțele, îmi spuse, pentru că mi-a fost milă de tine; alta ar fi făcut-o negreșit și te-ar fi băgat în închisoare. Vezi, vezi cât te-am iubit și ce bună sunt! Numai nunta asta blestemată cât mă va costa!"

Și într-adevăr, am avut nuntă. A avut loc chiar la sfârșitul lunii petrecute împreună și trebuie să presupun că pentru ea s-au dus ultimele rămășite ale celor o sută de mii

---

[0] Dar ești un adevărat filosof, știi? Un adevărat filosof! ... Ei bine, am să te iubesc, am să te iubesc - ai să vezi, ai să fii mulțumit! (fr.).

[0] Referire la o carte cu conținut erotic, de un autor anonim, apărută în 1878: *Thérèse-philosophe ou Memoire pour servis a l'histoire de D. Dirray et de M-lle Erodice de Haye.*

de franci ai mei; cu asta povestea s-a și sfârșit și după asta mi-am dat oficial demisia.

Asta s-a întâmplat așa: la o săptămână după instalarea noastră la Paris, a sosit generalul. A venit de-a dreptul la Blanche și de la prima vizită aproape că a rămas la noi. Ce-i drept, avea un mic apartament. Blanche l-a întâmpinat cu bucurie, cu strigăte și hohote de râs și chiar s-a repezit să-l îmbrățișeze; până la urmă ea însăși nu l-a mai lăsat să plece, iar generalul trebuia s-o însoțească pretutindeni: și pe bulevard, și la plimbările cu trăsura, și la teatru, și în vizitele la cunoscuți. Pentru această întrebuințare generalul era încă bun; era destul de prestant și decent - de talie aproape înaltă, cu favoriți vopsiți și cu mustăcioară (fusese mai înainte ofițer pe un cuirasier), cu fața chipeșă, deși puțin buhăită. Avea maniere excelente și își purta fracul cu dibăcie. La Paris începuse să-și etaleze decorațiile. Cu un asemenea personaj era nu numai posibil să te plimbi pe bulevard, ci, dacă mă pot exprima așa, era chiar *recomandabil*. Bunul și aiuritul general era grozav de mulțumit de toate astea; nu se așteptase câtuși de puțin la așa ceva atunci când apăruse la noi după sosirea la Paris. Atunci venise aproape tremurând de spaimă; credea că Blanche va țipa la el și va porunci să fie alungat; și de aceea, văzând această întorsătură a lucrurilor, fusese cuprins de încântare și toată luna se aflase într-o stare de extaz fără sens; de fapt, în starea asta l-am și lăsat. De-abia ajuns aici am aflat în amănunt că, după plecarea noastră de atunci din Ruletenburg, avusese în dimineața aceea un fel de criză. Căzuse fără simțire, iar apoi toată săptămâna fusese ca nebun și vorbise vrute și nevrute. Începuse să se trateze, însă lăsase subit totul baltă și plecase la Paris. Firește, felul cum îl primise Blanche fusese cel mai bun medicament pentru el; dar simptomele bolii persistaseră mult timp după aceea, cu toată starea lui euforică și exaltată. Nu mai era deloc capabil să judece sau să susțină o discuție cât de cât serioasă; în asemenea

cazuri, îngăima câte un „hm!“ la fiecare cuvânt și clătina din cap - și cu asta scăpa. Adeseori râdea, dar cu un râs nervos, bolnăvicios, de parcă nu se putea abține; altădată, ședea ore întregi negru ca noaptea la față, încruntându-și sprâncenele stufoase. Multe lucruri nu și le mai amintea chiar deloc; devenise inadmisibil de distrat și își făcuse obiceiul de a vorbi singur. Numai Blanche putea să-l însuflețească; de fapt, și crizele, în vremea cărora stătea posomorât și încruntat într-un colț, însemnau că n-o mai văzuse de mult pe Blanche sau că Blanche plecase undeva și nu-l luase cu ea, sau că, plecând, nu-l alintase. În asemenea momente n-ar fi putut spune ce dorește și nici nu știa că-i posomorât și trist. Stând așa o oră sau două (asta am observat-o în două rânduri, când Blanche era plecată toată ziua, pesemne cu Albert), începea deodată să se uite împrejur, să se agite, să privească înapoi, amintindu-și și parcă vrând să caute ceva; dar, nevăzând pe nimeni și neizbutind să-și amintească nimic din ceea ce voise să întrebe, cădea din nou în uitare până când apărea Blanche veselă, neastâmpărată, gătită, cu râsul ei zglobiu; ea dădea fuga la general, începea să-l zgâlțâie și chiar îl săruta - ceea ce, de altfel, catadicsea rar s-o facă. Odată generalul s-a bucurat atât de mult, încât a izbucnit în plâns, iar eu chiar m-am mirat.

De la începutul apariției lui la noi, Blanche începuse de îndată s-o facă pe avocatul și să-l apere de mine. O apuca elocința; îmi aducea aminte că-l înșelase pe general din pricina mea, că fusese aproape logodnica lui, că-i dăduse cuvântul; că din pricina ei generalul își părăsise familia și că, în fine, eu am fost în serviciul lui și ar trebui să simt asta și că ar trebui să-mi fie rușine... Tăceam întruna, iar ea turuia îngrozitor. În fine, am izbucnit în râs și istoria s-a încheiat astfel, adică ea și-a zis la început că-s prost, iar până la urmă s-a oprit la ideea că-s un om foarte bun și foarte înțelegător. Într-un cuvânt, am avut norocul să merit spre sfârșit bunăvoința acestei femei accesibile. (De altfel,

Blanche era într-adevăr o fată minunată, în felul ei, desigur; n-o apreciasem cum se cuvine la început.) „Ești un om deștept și bun… și… și… păcat doar că ești prost! N-ai să agonisești nimic!“

Fiind „*un vrai russe, un calmouk*!“[0], ea m-a trimis de câteva ori să-l plimb pe general pe străzi, așa cum trimiți lacheul să-ți plimbe pudelul. De altfel, l-am dus la teatru, la Bal-Mabile și la restaurante. Pentru asta Blanche scotea și bani, cu toate că generalul avea și el banii lui și îi plăcea foarte mult să scoată portmoneul în public. Odată a trebuit să fac aproape uz de forță, ca să nu-l las să cumpere o broșă de șapte sute de franci, pe care pusese ochii la Palais Royale și ținea morțiș să i-o dăruiască lui Blanche. Ce să facă ea cu o broșă de șapte sute de franci? Generalul n-avea mai mult de o mie de franci. Niciodată n-am putut afla de unde apăruseră banii aceia. Presupun că de la *mister* Astley, mai ales că acesta le achitase nota de plată la hotel. În ce privește atitudinea generalului față de mine în această perioadă, el nici măcar nu-și dădea seama de relațiile mele cu Blanche. Cu toate că auzise vag că am câștigat un capital, presupunea pesemne că sunt pe lângă Blanche ceva de felul unui secretar particular sau, poate, chiar servitor. În tot cazul, vorbea mereu cu mine de sus, ca și mai înainte, cu un aer superior, și chiar se apuca uneori să mă dojenească. Odată ne-a distrat teribil pe mine și pe Blanche la noi acasă, în timpul cafelei de dimineață; nu era deloc supărăcios; dar atunci s-a supărat deodată și nici până acum nu înțeleg de ce. Dar, desigur, nici el nu înțelegea. Într-un cuvânt, s-a pornit să debiteze un discurs fără început și fără sfârșit, *à bâtons-rompus*[0], striga că sunt un băiețandru, că are să mă învețe minte… că are să mă facă să înțeleg… și așa mai departe, și așa mai departe. Însă nimeni n-a putut pricepe nimic. Blanche râdea de se prăpădea; în fine, l-a potolit și l-a scos la plimbare. De

[0] Un rus adevărat, un calmuc (fr.).
[0] Dezlânat (fr.).

altfel, am observat de multe ori că pe general îl apuca tristețea, că îi părea rău de cineva și de ceva, că-i lipsea cineva, chiar în pofida prezenței lui Blanche. În asemenea momente, a încercat el însuși să stea de vorbă cu mine de vreo două ori, dar n-a fost în stare să-mi explice nimic limpede, amintindu-și de slujbă, de răposata soție, de gospodărie, de moșie. Dă peste un cuvânt oarecare și se bucură de el, îl repetă de o sută de ori pe zi, deși acesta nu-i exprimă nici sentimentele, nici gândurile. Am încercat să-i vorbesc despre copii; dar el s-a descotorosit de mine cu vorba lui repezită de altădată și a trecut repede la alt subiect: „Da, da! Copiii, copiii, ai dreptate, copiii!“ Numai o singură dată s-a înduioșat; mergeam amândoi la teatru: „Copiii ăștia nefericiți!“ Și apoi, în seara aceea, a repetat de câteva ori: copii nefericiți! Când, o dată, am adus vorba despre Polina, a fost chiar cuprins de furie. „E o femeie ingrată, a exclamat el, rea și ingrată! Ne-a făcut familia de rușine! Dacă aici ar exista legi, aș pune-o cu botul pe labe! Da, da!“ Cât despre Des Grieux, nu putea să-i audă nici măcar numele. „M-a distrus, spuse el, m-a furat, m-a înjunghiat! El a fost coșmarul meu în decursul a doi ani întregi! L-am visat luni la rând! E… e… e… O, să nu-mi mai pomenești de el niciodată!“

Vedeam că între ei ceva începe să se aranjeze, dar tăceam, după cum îmi era obiceiul. Blanche m-a anunțat prima: asta a fost exact cu o săptămână înainte de a ne despărți. „*Il a du chance*[0], mi-a turuit, *babouchka* e într-adevăr bolnavă și are să moară negreșit. *Mister* Astley a trimis o telegramă; fii și dumneata de acord, că e, totuși, moștenitorul ei. Și chiar dacă nu, n-are să mă deranjeze cu nimic. În primul rând, are pensia lui și, în al doilea rând, va locui în camera laterală și va fi cu desăvârșire fericit. Eu voi fi *madame de générale*. Voi intra într-un cerc select (Blanche visa asta tot timpul), iar după aceea voi fi

[0] Are noroc (fr.).

moșiereasă rusoaică, *j'aurai un chateau, des moujiks, et puis j'aurai toujours mon million*“[0].

— Dar dacă îl apucă gelozia, dacă îți va pretinde… Dumnezeu știe ce… pricepi?

— O, nu, *non, non, non*! N-o să îndrăznească! Am luat măsuri, nu-ți face griji. L-am și silit să semneze câteva chitanțe pe numele lui Albert. La cea mai mică mișcare, va fi îndată pedepsit; dar n-o să îndrăznească!

— Bine, mărită-te…

Nunta au făcut-o fără fast deosebit, în familie, în liniște. Au fost invitați Albert și câțiva dintre prietenii apropiați. Hortense, Cléopâtre și ceilalți au fost înlăturați categoric. Mirele se interesa foarte mult de situația sa. Blanche i-a legat cravata cu mâna ei, l-a dat ea însăși cu alifie și, cu fracul și cu vesta sa albă, arăta *très comme il faut*[0].

— *Il est pourtant très comme il faut*[0], mă anunță însăși Blanche, ieșind din camera generalului, de parcă ideea că generalul este *très comme il faut* ar fi uimit-o și pe ea. Eu mă implicam atât de puțin în amănunte, participând numai în calitate de spectator leneș, încât am uitat multe din cele care au fost. Îmi amintesc doar că Blanche s-a dovedit a nu fi deloc de Cominges, la fel cum și mama ei nu era câtuși de puțin *veuve Cominges*, ci du Placet. De ce fuseseră amândouă de Cominges până atunci - asta n-o știu. Însă generalul era foarte mulțumit și de asta, iar du Placet îi plăcea chiar mai mult decât de Cominges. În dimineața nunții, de-acum îmbrăcat complet, umbla mereu încoace și încolo prin cameră și repeta cu jumătate de glas, cu un aer neobișnuit de serios și plin de importanță: „*Mademoiselle* Blanche du Placet! Blanche du Placet! Du Placet! Domnișoara Blanche du Placet!…“ Și un fel de mulțumire de sine strălucea pe chipul lui. În biserică, la primar și acasă, la banchet, era nu numai bucuros și mulțumit, dar

[0] Voi avea un castel, mujici și voi avea totuși milionul meu (fr.).
[0] Foarte onorabil (fr.).
[0] E totuși foarte onorabil (fr.).

chiar și mândru. Se întâmplase ceva cu amândoi. Blanche începuse să aibă o ținută deosebit de demnă.

— De-acum trebuie să mă port cu totul altfel, îmi spuse ea extrem de serios, *mais vois-tu*, nu m-am gândit la un lucru foarte neplăcut: imaginează-ți, n-am putut învăța până acum să rostesc numele meu de familie: Zagoreanki, Zagozeanski, *madame la générale de Sago-Sago, ces diables de noms russes, enfin madame la générale à quatorze consonnes! Comme c'est agréeble, n'est-ce pas*?[0]

În sfârșit, ne-am despărțit, și Blanche, prostuța de Blanche, chiar a lăcrimat, luându-și rămas-bun de la mine. „*Tu étais bon enfant*, mi-a spus ea, smiorcăindu-se. *Je te croyais bête es tu en avais l'air*[0], dar asta îți șade bine." Și, strângându-mi mâna pentru ultima oară, se repezi în budoar și peste câteva clipe îmi aduse două bancnote de câte o mie de franci. Asta n-aș fi crezut-o în ruptul capului! „Banii au să-ți prindă bine, tu, poate, ești un *outchitel* foarte erudit, dar ești un om îngrozitor de prost. Mai mult de două mii nu ți-aș da pentru nimic în lume, fiindcă oricum i-ai pierde la joc. Ei, du-te sănătos! *Nous serons toujours bon amis*, iar dacă o să câștigi din nou, vino neapărat la mine, *et tu seras hereux*!"[0]

Îmi mai rămăseseră și mie vreo cinci sute de franci; pe deasupra, aveam un ceas superb de vreo mie de franci, butoane cu briliante și altele, așa că puteam s-o mai duc un timp destul de îndelungat, fără nici o grijă. M-am oprit dinadins pentru mai mult timp în orășelul ăsta ca să-mi adun gândurile și, mai ales, îl așteptam pe *mister* Astley. Am aflat precis că va trece pe aici și se va opri pentru o zi și o noapte, cu treburi. O să aflu tot… și apoi am să plec direct la Homburg. La Ruletenburg nu mă duc, poate doar la anul. Într-adevăr, se spune că-i semn rău să-ți încerci

[0] Dar, vezi tu… doamna general de Sago-Sago, aceste afurisite de nume rusești, în fine, doamna general cu paisprezece consoane! Plăcut, nu-i așa? (fr.).

[0] Te credeam prost și chiar aveai aerul (fr.).

[0] Vom rămâne întotdeauna prieteni… și vei fi fericit (fr.).

norocul de două ori la rând la aceeași masă, iar la Homburg se joacă pe bune.

Capitolul XVII

Iată, a trecut un an și opt luni de când nu m-am mai uitat prin însemnările astea și de-abia acum, de tristețe și amărăciune, m-am gândit să mă distrez și le-am citit întâmplător. Deci, mă oprisem atunci la ideea că plec la Homburg. Doamne! Cu ce inimă relativ ușoară scrisesem atunci ultimele rânduri! Adică, nu chiar cu inima ușoară, ci cu câtă siguranță de sine, cu câte speranțe nestrămutate! Mă îndoiam oare măcar cât de cât de mine? Și, iată, a trecut mai mult de un an și jumătate și, după părerea mea, am ajuns mult mai rău decât un cerșetor! Cerșetor - ba bine că nu! M-ar durea-n cot dacă aș fi cerșetor! Pur și simplu, m-am nenorocit! De altfel, nu mă pot compara aproape cu nimic și nici n-are rost să-mi țin morală! Nimic nu poate fi mai stupid decât morala într-un asemenea moment! O, oameni plini de sine: cu câtă mândrie satisfăcută sunt gata flecarii ăștia să-și rostească sentințele! Dacă ar ști cât de bine îmi înțeleg singur situația dezgustătoare în care mă aflu, atunci, desigur, n-ar mai avea curajul să-mi dea sfaturi. Ei, ce lucruri noi, pe care eu nu le știu, ar putea să-mi spună? Și parcă despre asta-i vorba? Vorba e că-i de-ajuns o învârtitură de roată și totul se va schimba, iar acești moraliști vor fi primii (de asta sunt sigur) care vor veni să mă felicite cu glume amicale. Și nu-mi vor întoarce spatele cu toții, ca acum. De fapt, mă doare-n cot de toți! Ce-s eu acum? Un *zéro*. Ce pot fi mâine? Mâine pot învia din morți și să încep din nou să trăiesc! Aș putea recăpăta omul din mine, până când nu s-a pierdut!

Într-adevăr, atunci am plecat la Homburg, dar… am fost pe urmă iarăși la Ruletenburg, am fost și la Spa, am fost chiar și la Baden, unde l-am însoțit, în calitate de valet, pe

consilierul Hinze, un ticălos, fostul meu stăpân de aici. Da, am fost și lacheu, cinci luni încheiate! Asta s-a întâmplat imediat după închisoare. (Căci am stat la închisoare la Ruletenburg pentru o datorie făcută aici. Un necunoscut m-a scos de acolo. Cine să fi fost? *Mister* Astley? Polina? Nu știu, dar datoria, de numai două sute de taleri, a fost plătită și eu am ieșit din închisoare.) Unde aveam să mă duc? Mi-am luat slujbă la acest Hinze. E un om tânăr și ușuratic, îi place să lenevească, iar eu vorbesc și scriu în trei limbi. Mai întâi m-am angajat ca un fel de secretar, cu treizeci de guldeni pe lună; dar am sfârșit prin a deveni lacheu adevărat: nu i-au mai permis mijloacele să țină un secretar și mi-a scăzut din leafă; iar eu n-aveam unde să mă duc, am rămas și așa m-am prefăcut eu însumi în lacheu. În slujba lui, m-am abținut de la mâncare și băutură, în schimb am agonisit șaptezeci de guldeni în cinci luni. Într-o seară, la Baden, l-am anunțat că vreau să mă despart de el; în aceeași seară m-am dus la ruletă. O, cum îmi bătea inima! Nu, nu la bani țineam! Atunci nu voiam decât ca a doua zi toți alde Hinze, toți recepționerii-șefi, toate aceste splendide doamne din Baden - toți să vorbească despre mine, să povestească istoria mea, să se mire de mine, să mă laude și să se încline în fața noului meu câștig. Toate acestea erau visări și griji de copil, dar… cine știe, poate că, dacă aș fi întâlnit-o pe Polina, i-aș fi povestit, și ea ar fi văzut că-s mai presus de toate aceste absurde ghionturi ale destinului… O, nu la bani țin eu! Sunt sigur că i-aș fi dat din nou pe mâna vreunei Blanche și aș fi umblat din nou trei săptămâni prin Paris cu o pereche de cai proprii de șaisprezece mii de franci. Știu doar precis că nu-s zgârcit; chiar cred că sunt risipitor - și totuși cu ce tremur, cu ce fiori în inimă ascult strigătele crupierului: *trente et un, rouge, impaire et passe*, sau: *qautre, noir, pair et manque*! Cu câtă lăcomie mă uit la masa de joc, pe care sunt împrăștiați ludovicii, fredericii și talerii, la clidurile de aur, când, împinse de lopățica crupierului, se

împrăștie în grămezi strălucitoare ca jarul, sau la fișicurile de argint, lungi de un arșin, înșirate împrejurul roții. Numai apropiindu-mă de sala de joc, când mai am de străbătut două încăperi, de îndată ce aud zăngănitul banilor împrăștiați, aproape că mă apucă tremuriciul.

O, seara aceea, când am dus cei șaptezeci de guldeni ai mei la masa de joc, a fost și ea minunată. Am început cu zece guldeni și din nou cu *passe*. Pentru *passe* am o prejudecată. Am pierdut. Îmi mai rămâneau șaizeci de guldeni în monede de argint; m-am gândit și l-am preferat pe *zéro*. Am început să pun câte cinci guldeni pe *zéro*; la a treia tură a ieșit *zéro* și eu mai că n-am murit de bucurie primind o sută șaptezeci și cinci de guldeni; când am câștigat o sută de mii de guldeni, nu am fost așa de bucuros. Imediat am pus o sută de guldeni pe *rouge* - a mers; toți două sute pe *rouge* - a mers; toți patru sute pe *noir* - a mers; toți opt sute pe *manque* - a mers; adunând cu ce avusesem mai înainte, aveam o mie șapte sute de guldeni, și asta în mai puțin de cinci minute! Da, în asemenea clipe uiți de toate ghinioanele din trecut! Pentru asta mi-am pus mai mult decât viața la bătaie, am îndrăznit să risc - și iată-mă din nou în rând cu oamenii!

Am închiriat o cameră la hotel și până pe la ora trei mi-am numărat banii. Dimineața, când m-am trezit, nu mai eram lacheu. M-am hotărât să plec în aceeași zi la Homburg; acolo nu slujisem ca lacheu și nu stătusem la închisoare. Cu o jumătate de oră înainte de plecarea trenului, m-am dus să mizez doar de două ori, nu mai mult, și am pierdut o mie cinci sute de florini. Totuși, am plecat la Homburg și, iată, a și trecut o lună de când sunt aici…

Desigur, trăiesc într-o permanentă stare de agitație, joc pe mize cât se poate de mici și aștept ceva, îmi fac planuri, stau zile întregi lângă masa de joc și observ jocul, până și în vis văd jocul, dar cu toate astea mi se pare că parcă am amorțit, parcă m-am împotmolit într-o mocirlă. Îmi dau seama de asta după impresia lăsată de întâlnirea cu *mister*

Astley. Nu ne văzusem de atunci și ne-am întâlnit întâmplător; iată cum a fost. Mergeam prin grădină și mă gândeam că am rămas aproape fără bani, dar că am cincizeci de guldeni; pe lângă asta, la hotelul unde ocupam o chichineață, achitasem nota de plată cu două zile mai înainte. Deci, îmi mai rămânea posibilitatea să mai merg o singură dată la ruletă - dacă aveam să câștig măcar cât de cât, puteam continua jocul; dacă pierdeam - trebuia să mă angajez din nou ca lacheu, în cazul în care n-aș găsi aici niște ruși, care ar avea nevoie de un preceptor. Absorbit de aceste gânduri, mi-am început plimbarea mea obișnuită, zilnică, prin parc și prin pădure, până în ducatul vecin. Uneori umblam așa câte patru ore și mă întorceam la Homburg obosit și flămând. De îndată ce am ieșit din grădină și am intrat în parc, l-am văzut deodată pe o bancă pe *mister* Astley. El m-a zărit primul și m-a strigat. M-am așezat lângă el. Observând la el o oarecare aroganță, mi-am temperat imediat bucuria, fiindcă la început mă bucurasem grozav de mult să-l văd.

— Deci, ești aici! Eram sigur că o să te întâlnesc, îmi spuse el. Nu te osteni să-mi povestești: știu, știu tot; mi-e cunoscută toată viața dumitale de-a lungul acestui an și opt luni.

— Ia te uită! Înseamnă că îți urmărești vechii prieteni! îi răspunsei eu. Faptul că nu-i uiți îți face cinste… Stai, totuși, îmi dai o idee - nu cumva dumneata m-ai răscumpărat din închisoarea de la Ruletenburg, unde stăteam pentru o datorie de două sute de guldeni? M-a răscumpărat un necunoscut.

— Nu, o, nu; nu te-am răscumpărat de la închisoarea din Ruletenburg, unde stăteai pentru o datorie de două sute de guldeni, dar am știut că stai la închisoare pentru o datorie de două sute de guldeni.

— Înseamnă că știi cine m-a răscumpărat?

— O, nu, nu pot spune că știu cine te-a răscumpărat.

— Ciudat; dintre rușii noștri nu mă cunoaște nimeni, și rușii aici nici n-ar răscumpăra pe cineva; asta se întâmplă acolo, în Rusia, unde ortodocșii îi răscumpără pe ortodocși. Mă gândeam că a făcut-o un sucit de englez, din extravaganță.

Mister Astley mă asculta oarecum mirat. Cred că se așteptase să mă găsească posomorât și distrus.

— Totuși, mă bucur mult să văd că ți-ai păstrat toată independența de spirit și chiar veselia, rosti el cu un ton destul de neplăcut.

— Adică, pe dinăuntru, scrâșnești de ciudă că nu-s distrus și umilit, spusei eu, râzând.

Nu mă înțelese foarte repede, dar, înțelegând, zâmbi.

— Îmi plac observațiile dumitale. În aceste cuvinte, îl recunosc pe vechiul meu prieten de altădată, inteligent, entuziast și totodată cinic; numai rușii pot cumula concomitent atâtea contrarii. Într-adevăr, omului îi place să vadă că prietenul cel mai bun se umilește în fața lui; pe umilire se întemeiază cel mai adesea prietenia. Dar, în cazul de față, te încredințez că sunt bucuros cu adevărat că nu te pierzi cu firea. Spune-mi, n-ai de gând să renunți la joc?

— O, ducă-se la naiba! Renunț de îndată ce…

— De îndată ce-ți recuperezi banii? Îmi închipuiam eu; nu mai continua; știu, ai spus-o fără să vrei, deci, ai spus adevărul. Ia spune, în afară de joc, nu mai ai nici o ocupație?

— Da, nu mai am…

Începu să mă examineze. Nu știam nimic, aproape nu mă uitam în ziare și în tot acest timp nu frunzărisem nici o carte.

— Ai amorțit, observă el, n-ai renunțat numai la viață, la propriile interese și la cele obștești, la datoria de cetățean și de om, la prietenii dumitale (pe care, totuși, i-ai avut), n-ai renunțat numai la oricare alt țel, în afara câștigului - ai renunțat până și la amintirile dumitale. Îmi aduc aminte

cum erai într-un moment fierbinte și viguros al vieții dumitale; dar sunt sigur că ai uitat simțirile cele mai frumoase de atunci; visările, cele mai stringente dorințe ale dumitale de acum nu merg mai departe de *pair* și *impair*, de *rouge, noir,* de cele douăsprezece numere mijlocii și așa mai departe, și așa mai departe, sunt sigur de asta!

— Destul, *mister* Astley, te rog, te rog! Nu-mi mai aduce aminte! strigai eu cu ciudă, aproape cu ură. Să știi că n-am uitat absolut nimic; însă doar pentru un timp mi-am scos toate astea din cap, chiar și amintirile - până când nu-mi îndrept radical situația și atunci… atunci, ai să vezi, am să învii din morți!

— Ai să fii tot aici și peste zece ani, spuse el. Pariez că, dacă am să trăiesc, am să-ți aduc aminte de asta tot aici, pe bancă.

— Destul! îl întrerupsei eu cu nerăbdare. Și, ca să-ți dovedesc că nu-s uituc în privința trecutului, dă-mi voie să te întreb: unde-i acum *miss* Polina? Dacă nu dumneata m-ai răscumpărat, înseamnă că precis ea a făcut-o. De atunci nu am mai auzit nimic despre ea.

— Nu, o, nu! Nu cred că ea te-a răscumpărat. Acum e în Elveția și mi-ai face o mare plăcere dacă ai înceta să mă întrebi despre *miss* Polina, spuse el hotărât și chiar supărat.

— Asta înseamnă că și pe dumneata te-a rănit foarte tare! râsei eu fără să vreau.

— *Miss* Polina e cea mai bună dintre ființele cele mai demne de respect, dar, îți repet, mi-ai face o mare plăcere dacă ai înceta să mă întrebi de *miss* Polina. Nu ai cunoscut-o niciodată și consider că numele ei, rostit de buzele dumitale, este o insultă la adresa sentimentului meu moral.

— Na-ți-o bună! De altfel, nu ai dreptate; judecă și dumneata: dacă nu despre ea, despre ce altceva am putea vorbi? Căci în asta stau toate amintirile noastre. De

altminteri, nu-ți face griji, n-am nevoie să vă aflu sentimentele lăuntrice, secrete… Nu mă interesează, ca să zic așa, decât situația exterioară a lui *miss* Polina, starea ei actuală, de suprafață. Asta mi-o poți spune în două cuvinte.

— Mă rog, dar să încheiem cu aceste două cuvinte. *Miss* Polina a fost mult timp bolnavă; și acum e bolnavă; câtva timp a locuit cu mama și sora mea în Anglia de nord. Acum șase luni, bunica ei - ți-o amintești pe femeia aceea smintită - a murit și i-a lăsat ei personal șapte mii de lire. Acum *miss* Polina călătorește împreună cu familia surorii mele, care s-a măritat. Frățiorul și surioara ei au și ei viața asigurată prin testamentul bunicii și învață la Londra. Generalul, tatăl ei vitreg, a murit acum o lună la Paris, în urma unui atac de apoplexie. *Mademoiselle* Blanche s-a purtat bine cu el, dar a reușit să treacă pe numele ei tot ce-i lăsase bunica generalului… cred că asta-i tot.

— Dar Des Grieux? Nu cumva călătorește și el prin Elveția?

— Nu, Des Grieux nu călătorește prin Elveția și nu știu unde se află Des Grieux; în plus, te previn o dată pentru totdeauna să eviți asemenea aluzii și alăturări ingrate, altfel vei avea negreșit de-a face cu mine.

— Cum? În ciuda fostelor noastre relații de prietenie?

— Da, în ciuda fostelor noastre relații de prietenie.

— Îți cer de-o mie de ori iertare, *mister* Astley. Totuși, dă-mi voie: aici nu-i vorba de nimic jignitor și ingrat; doar n-o acuz de nimic pe *miss* Polina. Pe lângă asta, un francez și o domnișoară rusoaică, în general vorbind, alcătuiesc o asemenea alăturare, *mister* Astley, pe care nu noi vom izbuti s-o rezolvăm sau s-o înțelegem definitiv.

— Dacă nu vei pomeni numele lui Des Grieux împreună cu celălalt nume, te-aș ruga să-mi explici ce înțelegi prin expresia „un francez și o domnișoară rusoaică“? Ce fel de „alăturare“ e asta? De ce fie tocmai un francez și neapărat o domnișoară rusoaică?

— Vezi? Ai devenit curios? Dar asta-i o poveste lungă, *mister* Astley. Aici e nevoie de multe cunoștințe prealabile. De altfel, problema e importantă, oricât de ridiculă ar părea la prima vedere. Francezul, *mister* Astley, este o formă desăvârșită, frumoasă. Dumneata, ca britanic, poți să nu fii de acord cu asta; nici eu, ca rus, nu-s de acord, poate că, să zicem, măcar din invidie; dar domnișoarele noastre pot fi de altă părere. Dumneata poți să-l găsești pe Racine dezaxat, denaturat și parfumat; pesemne că nici nu te-ai apuca să-l citești. Și eu îl găsesc sinuos, denaturat și parfumat, chiar ridicol dintr-un anumit punct de vedere; dar e minunat, *mister* Astley, și, mai ales, e un mare poet, fie că vrem noi sau nu. Forma națională a francezului, adică a parizianului, a început să se închege într-o formă grațioasă pe vremea când noi eram încă ursi. Revoluția a fost moștenitoarea nobilimii. Acum franțuzul cel mai banal poate avea maniere, purtări, expresii și chiar idei de o formă cât se poate de grațioasă, fără să se implice în această formă nici cu inițiativa, nici cu sufletul, nici cu inima; toate astea le-a căpătat prin moștenire. Se înțelege de la sine că ele pot fi cele mai găunoase și mai mizerabile cu putință. Ei bine, *mister* Astley, află acum că nu există pe lume o ființă mai credulă și mai sinceră decât o domnișoară rusoaică, bună, deșteaptă și nu foarte dezaxată. De Grieux, apărând într-un rol oarecare, apărând deghizat, îi poate cuceri inima cu o ușurință extraordinară; are forma grațioasă, *mister* Astley, și domnișoara confundă această formă cu propriul lui suflet, cu forma naturală a sufletului și inimii lui, și n-o ia drept o haină căpătată prin moștenire. Spre marea dumitale neplăcere, trebuie să-ți mărturisesc că englezii, în cea mai mare parte, sunt stângaci și lipsiți de grație, iar rușii se pricep destul e bine să distingă frumusețea și se dau în vânt după ea. Dar, ca să distingi frumusețea sufletului și originalitatea unei persoane, ai nevoie de incomparabil mai multă independență și libertate decât au femeile și, cu atât mai

mult, domnișoarele noastre - și în tot cazul de mai multă experiență. Iar *miss* Polina - iartă-mă, dar am rostit cuvântul și nu mai am ce face - are nevoie de foarte, foarte mult timp ca să se hotărască să te prefere pe dumneata ticălosului de Des Grieux. Poate să te prețuiască, poate să-ți devină prietenă, poate să-și deschidă inima în fața dumitale; dar în inima asta va domni totuși ticălosul odios, mizerabilul și meschinul cămătar Des Grieux. Îl va păstra, ca să zicem așa, numai din încăpățânare și amor-propriu, pentru că acest Des Grieux i s-a arătat cândva cu aureola de marchiz elegant, de liberal dezamăgit, care s-a ruinat (oare?) dând ajutor familiei ei și ușuraticului general. Toate tertipurile au ieșit la iveală mai târziu: dar n-are importanță că au ieșit la iveală; totuși, dă-i-l pe Des Grieux de altădată - iată ce-i trebuie ei! Și cu cât îl urăște mai mult pe Des Grieux de acum, cu atât mai mult îi e dor de cel de altădată, cu toate că acela n-a existat decât în imaginația ei. Ești fabricant de zahăr, *mister* Astley?

— Da, sunt acționar al cunoscutei fabrici de zahăr *Lovel et comp*.

— Ei, vezi și dumneata, mister Astley. Pe de o parte, un fabricat de zahăr, iar pe de altă parte, Apolo din Belvedere; toate astea parcă nu se leagă. Iar eu nici măcar fabricant de zahăr nu sunt; pur și simplu, sunt un jucător neînsemnat la ruletă, am fost chiar și lacheu, ceea ce pesemne *miss* Polina știe, pentru că, mi se pare, are informatori buni.

— Ești înrăit și de asta spui atâtea prostii, zise *mister* Astley calm, după ce se gândi puțin. Pe deasupra, cuvintele dumitale n-au originalitate.

— De acord! Dar groaznic e, nobile prieten, că aceste acuzații ale mele, oricât ar fi de învechite, de triviale, de teatrale, sunt totuși reale! Totuși, noi doi nu ne-am ales cu nimic!

— E o prostie josnică… fiindcă, fiindcă… atunci află! rosti *mister* Astley cu vocea tremurătoare și cu ochii

scânteietori. Atunci află, om ingrat și nedemn, meschin și nefericit, că am venit la Homburg tocmai din însărcinarea ei, ca să te văd, să discut cu dumneata mult și sincer și să-i transmit totul - sentimentele dumitale, gândurile, speranțele și… amintirile!

— Oare! Oare? strigai eu și lacrimile prinseră să-mi curgă șiroaie din ochi. Nu le-am putut opri și asta mi s-a întâmplat, mi se pare, pentru prima dată în viață.

— Da, om nenorocit, te-a iubit și asta ți-o pot dezvălui pentru că ești un om pierdut. Mai mult chiar, dacă ți-aș spune că te iubește și acum, dumneata tot ai rămâne aici. Da, te-ai distrus singur. Ai avut unele aptitudini, o fire vioaie și n-ai fost om rău; puteai chiar să fii folositor patriei dumitale, care are atâta nevoie de oameni, dar vei rămâne aici și viața îți va fi terminată. Nu te acuz. După părerea mea, toți rușii sunt așa sau sunt înclinați să fie așa. Dacă nu-i ruleta la mijloc, se găsește altceva asemănător. Excepțiile sunt mult prea rare. Nu ești primul care nu înțelege ce înseamnă munca (nu mă refer la poporul dumitale). Ruleta e un joc cu precădere rusesc. Până acum ai fost cinstit și ai fi preferat să te faci mai degrabă lacheu decât să furi… dar mi-e frică să mă gândesc ce s-ar putea întâmpla în viitor. Ajunge, rămâi cu bine! Firește, ai nevoie de bani, nu? Ține de la mine zece ludovici, mai mult nu-ți dau, fiindcă oricum ai să-i pierzi la joc. Ia-i și rămâi cu bine! Dar ia-i odată!

— Nu, *mister* Astley, după toate câte s-au spus acum…

— Ia-i! strigă el. Sunt convins că încă mai ai noblețe cât de cât, ți-i dăruiesc, așa cum un prieten poate dă-i dăruiască unui prieten adevărat. Dacă aș putea fi sigur că renunți imediat la joc, la Homburg și că pleci în țara dumitale, aș fi gata să-ți dau pe loc o mie de lire ca să începi o nouă carieră. Însă nu-ți dau o mie de lire, ci numai zece ludovici, tocmai pentru că o mie de lire sau zece ludovici sunt absolut același lucru pentru dumneata în

momentul de față; oricum ai să-i pierzi. Ia-i și rămâi cu bine.

— Îi iau, dacă-mi dai voie să te îmbrățișez la despărțire.

— O, asta cu plăcere!

Ne-am îmbrățișat cu sinceritate și *mister* Astley a plecat.

Nu, nu are dreptate! Dacă eu am fost aspru și stupid în legătură cu Polina și Des Grieux, el a fost aspru și pripit în privința rușilor. De mine nu mai spun nimic. De altfel… de altfel, deocamdată nu-i vorba de asta. Toate astea-s vorbe, vorbe și vorbe, dar e nevoie de fapte! Aici, principalul e Elveția! Chiar mâine - o, dacă aș putea pleca chiar mâine! Să renasc și să învii. Trebuie să le dovedesc… Polina să știe că încă mai pot să fiu om. E de-ajuns doar… de altfel, acum e târziu - dar mâine… O, am o presimțire și nu se poate să fie altfel! Am acum cincisprezece ludovici, dar am început și cu cincisprezece guldeni! Dacă aș începe cu precauție… și oare, oare chiar sunt până într-atât de copil! Parcă nu înțeleg că-s un om pierdut? Dar - de ce n-aș putea învia? Da! E de ajuns să fiu măcar o dată în viață chibzuit și răbdător - și asta-i tot! E de ajuns să fiu tare măcar o singură dată și într-o oră aș putea să-mi schimb tot destinul! Principalul e tăria de caracter. N-am decât să-mi amintesc ce mi s-a întâmplat de felul acesta acum șapte luni, la Ruletenburg, înainte de a pierde totul definitiv. O, a fost un caz extraordinar de fermitate: atunci pierdusem tot, tot… Ies din cazinou, mă uit și văd că în buzunarul vestei se mai mișcă un gulden: „A, prin urmare, o să am cu ce să prânzesc!“ m-am gândit, dar, după ce am făcut vreo sută de pași, m-am răzgândit și m-am întors. Am pus guldenul acela pe *manque* (atunci a fost pe *manque*) și, zău, este ceva deosebit în senzația pe care o încerci, când, singur, într-o țară străină, departe de patrie, de prieteni și neștiind ce vei mânca în ziua aceea, pui ultimul, unicul gulden! Am câștigat, și peste douăzeci de minute am ieșit din cazinou având șaptezeci de guldeni în buzunar. E un

fapt! Și ce-ar fi fost dacă atunci m-aș fi descurajat, dacă n-aș fi avut curajul să mă hotărăsc? ...

Mâine, mâine totul se va termina!

SOȚUL ETERN

Povestire[0]

- Din însemnările unui tânăr -

[0] Redăm în continuare versiunea electronică a romanului *Soțul etern* publicată la Editura PUBLIROM, 2007, în vol. F.M. Dostoievski - „ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ și alte microromane”, sub îngrijirea lui Emil Iordache.

Prefață

Emil Iordache

Despre *Jucătorul* s-a spus că este cea mai autobiografică scriere a lui Dostoievski. Într-adevăr, romanul a înglobat atât patima romancierului pentru jocul de ruletă, din pricina căruia s-a „curățat“ de câteva ori și a ajuns în situații disperate și umilitoare, cât și dragostea lui pătimașă pentru Apollinaria Suslova, ființă ciudată și exaltată, care i-a servit drept prototip pentru Polina și pentru eroinele infernale de mai târziu[0]. Știm din memoriile celei de-a doua soții și din corespondență că Dostoievski nici despre gelozie nu aflase din auzite. Gelozia este unul dintre afectele personajelor sale pătimașe, iar în romanul (subintitulat de autor „povestire“) *Soțul etern* împrejurul acesteia se centrează acțiunea și caracterele.

Spuneam în altă parte că unul dintre atributele personajului Trusoțki (a cărui echivalare directă am considerat-o în unele cazuri prea forțată) era acela de „podpolnîi“ (subteran, din subterană). Într-o scrisoare din 18 martie 1869, promițând unei reviste o povestire de trei coli de tipar, își definește „formula“ ca urmare a îndemnului primit de la criticul și poetul Apollon Grigoriev, care, având cuvinte de laudă la adresa *Însemnărilor din subterană,* l-ar fi sfătuit să scrie în continuare în același gen. Dostoievski îi precizează corespondentului său: „Dar povestirea nu-i *Însemnări din subterană*; e cu totul altceva ca formă, deși esența e aceeași, esența mea din totdeauna“[0].

---

[0] V. Valeriu Cristea, *Dicționarul personajelor lui Dostoievski*, vol. II, Editura Cartea Românească, București, 1995, pp. 18-35 și 445-454.
[0] F.M. Dostoievski, *Scrisori și corespondență oficială*, loc. cit.

Să ne amintim răzbunarea meschină, pregătită atât de temeinic de Omul din subterană, care s-a rezumat până la urmă doar la ciocnirea pe stradă cu ofițerul care îl jignise fără să-și dea seama. La fel de temeinic pregătită pare a fi și răzbunarea lui Pavel Pavlovici Trusoțki din *Soțul etern*. Numele său de familie este semnificativ, fiind format de la cuvântul „trus“, care înseamnă „laș“. Este vorba, deci, de răzbunarea unui laș, care își rumegă cu atâta intensitate jignirea, încât găsește în ea un fel de voluptate, jignirea căpătând și ea atributele subteranei: „împrejur se adună un fel de lături nefaste, un fel de mocirlă urât mirositoare, constând din îndoieli, tulburări și, în sfârșit, din scuipăturile care cad asupra lui din partea celor activi și spontani, care se manifestă peste tot în calitate de judecători și dictatori, râzându-și de el cât îi țin gâtlejurile lor sănătoase“. Ofensa este ca o rană deschisă, nevindecabilă: „Acolo, în subterana lui infamă și urât mirositoare, șoarecele nostru jignit, lovit și batjocorit se cufundă de îndată în răutatea rece, veninoasă și mai ales, veșnică. Timp de patruzeci de ani la rând își va aminti, până la ultimele, până la cele mai penibile amănunte, jignirea îndurată și de fiecare dată va adăuga de la el amănunte și mai penibile, zădărându-se cu răutate și ațâțându-se singur cu propria lui imaginație“. Și în sfârșit, tentativele sale de răzbunare vor fi tot un rezultat al imaginației lui bolnăvicioase: „Se prea poate să și înceapă să se răzbune, însă o va face cumva în răstimpuri, prin nimicuri, din dosul sobei, incognito, necrezând nici în dreptul său de a se răzbuna, nici în reușita răzbunării și știind dinainte că de pe urma acestor tentative de răzbunare tot el va avea de suferit de-o sută de ori mai mult decât cel pe care se răzbună și că acesta s-ar putea să nici nu se scarpine“. Omul din subterană se răzbună mai ales prin faptul că nu iartă sau, mai precis, nu poate să ierte. Fiind o ființă hibridă, om-șoarece, om-muscă, el nu va putea fi capabil decât tot de o răzbunare hibridă. Pentru

că, dacă omul este într-adevăr „cununa creației“, aspirația sa cea mai firească ar trebui să fie dominația, așa cum citim în *Jucătorul*: „Omul este despot de la natură și îi place să fie călău“ sau în *Visul unchiului:* „Tirania este o obișnuință devenită necesitate“.

Inițial, răzbunarea plănuită de „subteranul“ Trusoțki părea să fie similară cu aceea a șoarecelui din Subterană. Totuși, față de acesta, Trusoțki este mai „evoluat“, mai „uman“, tocmai pentru că are și el un hotar, un „zid“ al lui. În orice caz, în capitolul intitulat *Analiza*, Velceaninov, ținta atentatului, psihanalizează lejer: „Oamenii ăștia […], chiar oamenii care cu câteva clipe mai înainte nu știu dacă au să-ți taie sau nu beregata - de îndată ce iau cuțitul în mâinile lor tremurătoare și de cum simt prima țâșnitură de sânge fierbinte pe degete, nu numai că-ți taie beregata, dar îți și retează capul «sadea», cum se exprimă ocnașii“. Este vorba, ca să spunem așa, de o inspirație criminală, „profesionistă“, de o clipă, poate singulară, când personajul ce-și zice „șoarece“, „muscă“ devine „activ și spontan“. După eșecul, previzibil de altminteri, revine la starea sa normală. Din acest punct de vedere, *Soțul etern* este cea mai „rotundă“ scriere dostoievskiană, triunghiul erotic inițial refăcându-se, avându-l tot pe Trusoțki în calitate de purtător de coarne, dar cu altă soție și cu alt amant. Și asta se întâmplă în virtutea acelorași „legi ale naturii“ pe care le ia în răspăr guralivul subteran. Dotat cu însușiri de amant etern, Velceaninov meditează la celălalt membru al ecuației: „Un asemenea om se naște și crește numai ca să se însoare și, după ce se însoară, se transformă imediat într-un accesoriu al soției, chiar și în cazul în care se întâmplă să aibă propriul său caracter de netăgăduit. Principalul semn al unui asemenea soț este cunoscuta podoabă. Nu poate să nu fie încornorat, la fel cum soarele nu poate să nu lumineze; însă el asta nu numai că n-o știe niciodată, dar nici nu poate s-o afle vreodată în virtutea legilor naturii“.

Tocmai pentru că la mijloc sunt faimoasele „legi ale naturii“, tema romanului lui Dostoievski este și ea „eternă“. Se pot descoperi filiații cu Molière (*Școala soțiilor, Școala soților)*, cu *Madame Bovary* a lui Flaubert sau cu piesa lui Turgheniev *Provinciala* (pomenită în text). Dar Dostoievski merge ceva mai departe. Știm din *Crocodilul* că există și prietenii ciudate, bazate în proporție de nouă zecimi pe ură. O asemenea „prietenie“ este invocată de Trusoțki atunci când relatează nunta unui oarecare Golubenko, care îi „suflase“ logodnica cuiva, iar acesta, împrietenindu-se cu viitorul mire, se roagă să-i fie cavaler de onoare și-l înjunghie (ce-i drept, nu mortal) chiar la întoarcerea de la biserică. Schema seamănă întrucâtva cu răzbunarea „neplanificată“ a lui Trusoțki. Inițial părând un joc de-a șoarecele și pisica (răsturnat *à la* Dostoievski, în sensul că „șoarecele“ Trusoțki pare să fi devenit pisică), „încheierea socotelilor“ era cât pe ce să devină sângeroasă. Însă subterana îl absoarbe pe răzbunător în ridicol. Se ratează ca răzbunător pentru că el nu are decât o condiție: aceea de soț etern.

În toată această poveste apare însă un personaj tipic pentru Dostoievski: copilul orfan, Liza, al cărei tată real este Velceaninov, dar care îl iubește pe cel care crede ea că îi este tată, pe Trusoțki. Fetița nu rostește decât câteva cuvinte, dar și acestea sunt suficiente pentru a ne arunca în tragismul specific dostoievskian. Liza este șansa celor doi de a deveni oameni. Dar amândoi o ratează. După moartea ei, Velceaninov are un început de iluminare. „Un fel de speranță, după mult timp, parcă îi împrospăta inima. «Ce ușor mi-e!» se gândi Velceaninov, simțind această liniște a cimitirului și uitându-se la cerul senin, netulburat. Un val de credință în ceva, o credință curată, tihnită îi umplu sufletul «Liza mi-a trimis credința asta, ea vorbește astfel cu mine», își spuse el.“ Până la urmă, autorul îi refuză și această șansă de izbăvire. În final, îl regăsim pe Velceaninov cu tot arsenalul său de cuceritor ușuratic,

căruia remușcările din perioada „ipohondriei“ nu i-au lăsat nici o urmă în suflet. Autorul este nemilos și cu acest personaj, confiscându-i tirada pe care, în materialele pregătitoare, i-o pregătise ca *résumé*, ca un fel de meditație asupra relațiilor dintre el și Trusoțki: „E o ființă subterană și hidoasă, dar ființa asta este un om, cu bucuriile și cu amărăciunile sale și cu propria sa concepție despre fericire și viață. De ce am dat buzna în viața lui? De ce am roșit unul în fața altuia, de ce ne-am uitat unul la altul cu priviri veninoase, când totul este dat pentru fericire și când viața e atât de scurtă? O, cât e de scurtă! Cât e de scurtă, Doamne, cât e de scurtă!“[0]

Talentul „crud“ (așa l-a definit criticul și publicistul Nikolai Mihailovski) al lui Dostoievski le refuză acestor eroi trăirile superioare, aruncându-i din nou în banalitate sau, poate, în Subterană.

[0] *Cf.* G.M. Fridlender, *Comentarii*, http ://www.rvb.ru/dostoevski/02comm/32.htm.

I.
Velceaninov

Venise vara, iar Velceaninov, contrar așteptărilor, rămăsese la Petersburg. Călătoria lui în sudul Rusiei eșuase, iar sfârșitul procesului nu se întrezărea. Procesul acesta, un litigiu cu moșia, luase o întorsătură cât se poate de proastă. Cu trei luni mai înainte, părea foarte simplu, aproape incontestabil; dar deodată totul se schimbase cumva. „De fapt, în general, totul a început să se schimbe în rău!“ - fraza asta Velceaninov o repeta adesea în sinea lui, cu o bucurie răutăcioasă. Se folosea de serviciile unui avocat abil, scump, celebru și nu se zgârcea la bani; dar, nerăbdător și bănuitor fiind, își luase prostul obicei să se ocupe el însuși de proces; citea și scria hârtii, pe care avocatul le arunca pe toate la coș, alerga pe la instituțiile de stat, lua referințe și pesemne încurca foarte mult totul; în tot cazul, avocatul se plângea și-l trimitea la vilă. Însă el nici măcar la vilă nu se putea hotărî să plece. Praful, zăpușeala, nopțile albe care-i iritau nervii - iată cu ce se desfăta el la Petersburg. Apartamentul lui, închiriat de curând, era undeva pe lângă Teatrul Mare și nici cu acesta nu avusese noroc; „nimic nu-i reușea!“ Ipohondria i se întețea cu fiecare zi; dar pentru ipohondrie avea de mult înclinație.

Era un om care trăise mult și pe picior mare, trecut de mult de prima tinerețe; avea treizeci și opt sau chiar treizeci și nouă de ani, și toată această „bătrânețe“ - așa cum se exprima el însuși - venise „aproape pe neașteptate“; dar își dădea seama că îmbătrânise mai degrabă nu în privința cantității, ci, ca să zicem așa, a calității vieții și că, dacă îl apucaseră slăbiciunile, asta mai degrabă lăuntric, decât pe dinafară. Dar la înfățișare părea

și acum încă tânăr. Era un bărbat înalt și voinic, blond, cu părul des și fără un fir alb pe cap și în barba bălană, lungă până aproape la jumătatea pieptului; la prima vedere, părea întrucâtva stângaci și lăsător; dar, la o privire mai atentă, ai fi descoperit imediat că era un domn foarte cumpătat, care cândva avusese parte de educația cea mai aristocratică. Manierele lui Velceaninov erau și acum degajate, provocatoare și chiar grațioase, în ciuda faptului că devenise posac și greoi. Și chiar și acum era plin de siguranța de sine cea mai de nezdruncinat, cea mai aristocratică și mai impertinentă, ale cărei dimensiuni, poate, nici el nu le bănuia, cu toate că era un om nu numai inteligent, ci chiar uneori cu scaun la cap, aproape educat și cu talente indiscutabile. Culoarea feței lui, deschisă și rumenă, se distingea altădată prin gingășie feminină și atrăgea atenția femeilor; dar și acum, câte unul, privind-o, spunea: „Ce mai voinic, cu bujori în obrăjori!“

Totuși, acest „voinic“ era crunt atins de ipohondrie. Ochii lui, mari și albaștri, aveau acum vreo zece ani o expresie de învingător; erau doi ochi atât de luminoși, de veseli și de lipsiți de griji, încât fără voie îl atrăgeau pe fiecare dintre cei care îl întâlneau. Acum, ajuns spre vârsta de patruzeci de ani, limpezimea și bunătatea aproape se stinseseră în acești ochi, înconjurați de-acum de riduri ușoare; dimpotrivă, în ei apăruseră cinismul unui om nu tocmai moral și obosit, șiretenia, cel mai adesea zeflemeaua și încă o nuanță, pe care n-o avuseseră mai înainte: o umbră de tristețe și durere - o tristețe distrată, parcă fără obiect, dar intensă. Această tristețe se manifesta mai ales atunci când rămânea singur. Și, ciudat lucru, acestui om gălăgios, vesel și distrat până acum doi ani, care povestea cu atâta haz felurite istorii, nu-i plăcea acum nimic mai mult decât să rămână singur. Renunțase dinadins la o mulțime de cunoștințe, la care ar fi putut să nu renunțe nici acum, în ciuda înrăutățirii iremediabile a situației sale bănești. Ce-i drept, aici intervenise și

vanitatea: cu suspiciunea și vanitatea lui nu-și mai putea suferi cunoștințele de altădată. Dar și vanitatea începuse să i se schimbe puțin câte puțin în singurătate. Nu i se micșora, ba chiar dimpotrivă; dar începuse să degenereze într-un soi deosebit de vanitate, pe care mai înainte n-o avusese: începuse să sufere din cauza unor cu totul alte pricini decât altădată - cauze neașteptate și cu desăvârșire de neînchipuit în trecut, cauze „mai înalte“ decât până acum - „dacă mă pot astfel exprima, dacă într-adevăr există pricini superioare și inferioare...“ Asta o adăuga el însuși.

Da, ajunsese și până aici; se lupta acum cu niște cauze *superioare*, la care altădată nici nu s-ar fi gândit. În conștiința sa și cu sinceritate numea superioare „cauzele“ de care (spre propria mirare) nu putea să nu râdă în sinea lui - ceea ce până atunci nu i se mai întâmplase - și, firește, râdea doar în sinea lui; o, în societate, era cu totul altceva! Știa foarte bine că e de-ajuns un concurs favorabil de împrejurări și el chiar mâine, în gura mare, în ciuda hotărârilor tainice și pioase, s-ar dezice fără grijă de toate aceste „cauze superioare“ și ar fi primul care le-ar ridiculiza, fără să recunoască, firește, nimic. Și era într-adevăr așa, în pofida unei doze, chiar destul de mari, de independență, cucerită în ultima vreme de la „cauzele inferioare“ care îl dominaseră până acum. De fapt, de câte ori, sculându-se dimineața din pat, nu începea să se rușineze de gândurile și sentimentele încercate în timpul insomniei de peste noapte! (Și în ultima vreme suferea mai tot timpul de insomnie.) Observase de mult că devine extrem de suspicios în toate privințele, mari și mici, și de aceea își pusese în gând să aibă cât mai puțină încredere în sine. Dar apăreau totuși fapte pe care nu puteai să nu le recunoști ca existente în realitate. În ultima vreme, uneori noaptea, ideile și simțirile lui se schimbau aproape cu totul în comparație cu cele dintotdeauna și în mare parte nu mai semănau deloc cu cele pe care le avea în prima jumătate a

zilei. Asta îl uimise - și chiar se sfătuise cu un doctor celebru, pe care, ce-i drept, îl cunoștea; desigur, vorbise cu el în glumă. Primise răspunsul că schimbarea sau chiar dedublarea gândurilor la vreme de insomnie și, în general, în timpul nopții, este ceva obișnuit la oamenii „care gândesc și simt intens“, că uneori convingerile de-o viață s-au modificat brusc sub influența melancolică a nopții și insomniei; deodată, din senin, s-au luat hotărârile cele mai fatale; dar că, desigur, totul până într-un anumit grad - și dacă, în fine, subiectul simte prea puternic în sine această dedublare, încât ajunge să sufere, atunci acesta este indiscutabil un simptom ce arată că boala s-a instalat; prin urmare, trebuie întreprins ceva. Cel mai bine e să-ți schimbi radical modul de viață, să-ți schimbi dieta sau chiar să faci o călătorie. E util, firește, un purgativ.

Velceaninov nu mai ascultă continuarea; însă existența bolii era pentru el demonstrată.

„Prin urmare, toate astea nu-s decât o boală, toate aceste idei «superioare» nu sunt decât o boală și atât!“ exclama el uneori, caustic, în sinea lui. Tare n-avea chef să fie de acord cu asta.

De altfel, curând începură să se repete și dimineața lucrurile care aveau loc exclusiv la vreme de noapte, dar cu mai multă fiere decât noaptea, cu răutate în loc de căință, cu zeflemea în loc de umilință. În fapt, tot mai des era vorba de întâmplări care-i veneau în minte „deodată și Dumnezeu știe de ce“, întâmplări din trecutul recent și îndepărtat, dar care-i veneau într-un mod deosebit. De pildă, Velceaninov se plângea de mult de pierderea memoriei: uita chipurile oamenilor cunoscuți, care, întâlnindu-l, se supărau; o carte, citită acum o jumătate de an, o uita aproape cu desăvârșire în acest răstimp. Și? Cu toată această vădită pierdere zilnică a memoriei (în legătură cu care era foarte îngrijorat), tot ce ținea de trecutul îndepărtat, tot ceea ce câte zece, câte cincisprezece ani fusese uitat complet îi revenea acum

uneori în amintire, dar cu o asemenea extraordinară precizie a impresiilor și amănuntelor, încât parcă retrăia totul de la început. Câteva dintre faptele pe care și le amintea fuseseră uitate până într-atât, încât numai posibilitatea amintirii lor i se părea un miracol. Dar asta încă nu era tot; de fapt, care dintre oamenii în vârstă, care au trăit pe picior mare, nu au un fel de amintiri? Problema era însă că tot ce-și amintea revenea acum cumva la un punct de vedere confecționat de cineva, un punct de vedere absolut nou, neașteptat și de necrezut mai înainte. De ce unele amintiri i se păreau acum adevărate crime? Și nu era vorba doar de sentințele minții lui; minții sale posomorâte, singuratice și bolnave nu i-ar fi dat crezare; dar ajungea până la blesteme și aproape până la lacrimi, dacă nu exterioare, atunci cel puțin lăuntrice. Păi acum doi ani n-ar fi crezut dacă i-ar fi spus cineva că va plânge cândva! De altminteri, la început își amintea cel mai adesea nu episoade sentimentale, ci sarcastice: îi veneau în minte unele ghinioane sau umilințe mondene; de pildă, își amintea cum l-a „calomniat un intrigant“ și, ca urmare a acestui fapt, încetase să fie primit într-o casă; cum, de exemplu, și asta nu chiar demult, fusese jignit realmente și public, și nu-l provocase pe respectivul la duel; cum a fost asaltat odată cu o epigramă inteligentă într-un cerc de femei foarte frumoase, iar el nu fusese în stare să răspundă; își aminti chiar de două-trei datorii neplătite, ce-i drept, neînsemnate, dar care erau totuși datorii de onoare la niște inși cu care rupsese relațiile și despre care vorbea de-acum urât. Îl mai chinuia (nu numai în momentele proaste) și amintirea celor două moșii, pe care le tocase în chipul cel mai prostesc cu putință, deși fiecare dintre ele era destul de mare. Însă curând începu să-și amintească și din „sfera superioară“.

Deodată, de pildă, „din senin“, își aminti chipul uitat, și uitat în gradul cel mai înalt, al unui bătrân funcționar cumsecade, cărunt și caraghios, pe care îl jignise cândva,

demult, în mod public și fără eventualitatea de a fi pedepsit, numai și numai din fanfaronadă: și asta numai ca să nu rateze un calambur hazliu și reușit, care i-a adus glorie și a fost pe urmă repetat de nenumărate ori. Uitase incidentul până într-atât, încât nu-și mai putea aminti nici numele bătrânelului, deși revăzu îndată, cu o claritate de neînțeles, întreaga situație de atunci. Își aminti limpede că bătrânul își apăra fiica; aceasta locuia cu el, era fată bătrână și despre ea începuseră să circule niște vorbe prin oraș. Bătrânelul voise să-i răspundă și să se supere, dar deodată izbucnise în plâns în fața tuturor, ceea ce făcuse chiar o oarecare impresie.. Sfârșiseră prin a-l îmbăta cu șampanie, ca să-și bată joc de el, și râseseră după pofta inimii. Și acum, când „din senin“, își aminti cum bătrânelul plângea și își acoperea fața cu palmele ca un copil, lui Velceaninov i se păru că niciodată nu uitase de asta. Și, ciudat lucru: atunci totul i se păruse amuzant; acum însă, dimpotrivă, și mai ales amănuntele, mai ales acoperirea feței cu palmele. Apoi își aminti cum, numai ca să facă o glumă, o calomniase pe frumoasa soție a unui profesor de școală medie, și calomnia ajunsese până la soțul acesteia. Velceaninov plecase curând din orășelul acela și nu știa ce consecințe avusese calomnia lui, dar acum începu deodată să-și imagineze consecințele - și Dumnezeu știe până unde ar fi ajuns cu imaginația, dacă nu i-ar fi venit în minte o amintire mult mai recentă despre o fată dintr-o familie simplă de târgoveți, care nici măcar nu-i plăcuse și cu care, trebuie s-o mărturisească, se jena, dar căreia, fără să știe nici el de ce, îi făcuse un copil, părăsind-o apoi cu copil cu tot, fără ca măcar să-și ia rămas-bun (ce-i drept, nu avusese timp), atunci când plecase din Petersburg. Pe fata asta o căutase apoi un an întreg, dar n-o putuse găsi. De altfel, amintirile de acest fel îi veneau aproape cu sutele - și chiar în așa fel, încât fiecare amintire parcă trăgea după sine alte câteva zeci. Încetul cu încetul, începu să-i sufere și vanitatea.

Am mai spus că vanitatea lui degenerase într-un fel de vanitate deosebită. Era adevărat. În unele momente (rare, de altfel), ajungea până la o asemenea uitare de sine, încât nu se mai jena nici măcar de faptul că nu are trăsură și umblă pe jos pe la instituțiile de stat, că devenise neglijent cu costumul - și, dacă s-ar fi întâmplat ca vreunul dintre vechii cunoscuți să-l fi măsurat cu o privire ironică pe stradă sau pur și simplu să-i fi trecut prin cap să nu-l recunoască, el ar fi avut suficientă trufie, încât nici măcar să nu se strâmbe. Să nu se strâmbe la modul serios, cu adevărat, nu doar de ochii lumii. Firește, așa ceva se întâmpla rar, nu erau decât momente de uitare de sine și iritare, însă vanitatea lui începuse totuși să se îndepărteze de pretextele de altădată și să se concentreze asupra unei întrebări, care-i venea neîncetat în minte.

„Păi, începea el să gândească, uneori satiric (și aproape întotdeauna, gândindu-se la sine, începea cu latura satirică), păi acolo cineva se îngrijește de îndreptarea moralității mele și îmi trimite aceste amintiri afurisite și aceste «lacrimi de căință». N-are decât, dar e în zadar! Căci trage cu gloanțe oarbe! Parcă n-aș ști precis, mai mult decât precis, că, în pofida tuturor acestor lacrimi de căință și a acuzațiilor pe care mi le aduc singur, nu am în mine nici un strop de independență, cu toți cei patruzeci de ani ai mei stupizi! Căci, dacă mâine s-ar întâmpla o ispită, de pildă, să apară iar un concurs de împrejurări, încât mie mi-ar conveni să împrăștii zvonul cum că soția profesorului a primit cadouri de la mine - și eu l-aș împrăștia cu siguranță, n-aș ezita –, tărășenia ar ieși mai urâtă, mai obscenă decât prima dată, pentru că acum ar fi a doua oară și nu prima. Sau dacă m-ar jigni din nou acum prințul acela, singurul fiu al maică-sii, căruia acum unsprezece ani i-am tras un glonț în picior, l-aș provoca de îndată și l-aș face să umble cu un picior de lemn. Asta-i, prin urmare, sunt gloanțe oarbe, fără nici un folos! N-are rost să mi se

aducă aminte, când eu nu mă pricep măcar cât de cât să mă descotorosesc de mine!“

Și, cu toate că nu s-a mai repetat istoria cu soția profesorului, deși n-a mai făcut pe nimeni să umble cu un picior de lemn, numai gândul că toate acestea trebuiau să se repete negreșit, dacă ar apărea concursul de împrejurări, aproape că îl ucidea… uneori. Doar n-avea, la drept vorbind, să se supere întotdeauna din cauza amintirilor; te poți odihni și plimba - în antracte.

Velceaninov chiar așa proceda: era gata să se plimbe în antracte; totuși, cu fiecare zi viața la Petersburg îi devenea tot mai neplăcută. De-acum era aproape de luna iulie. Uneori era cât pe ce să hotărască să lase totul baltă, chiar și procesul, și să plece undeva fără să se uite înapoi, să plece așa deodată, pe neașteptate, în Crimeea, de pildă. Dar, de obicei, peste un ceas își și disprețuia intenția și râdea de ea: „Gândurile astea nu s-ar curma nici într-un sud, odată ce au început, și, dacă-s un om cât de cât cu scaun la cap, n-are rost, prin urmare, să fug de ele și nici n-am de ce“.

„La drept vorbind, de ce să fug, continua el să filosofeze de amărăciune, aici e atâta praf, atâta zăpușeală, în casa asta-i atâta jeg; în instituțiile pe la care umblu, printre toți oamenii ăștia practici, e atâta forfotă ca de șoareci, atâta grijă ca la talcioc; la toată mulțimea asta rămasă în oraș, pe toate chipurile astea, pe care le zăresc de dimineața până seara, se citește atât de naiv tot egoismul lor, toată impertinența lor simplă, toată micimea de găină a inimii lor mici - încât, zău, aici e raiul pentru un ipohondru, vorbind la modul cel mai serios! Totul e sincer, totul e limpede, nimeni nu crede că e nevoie să se prefacă, precum doamnele noastre în vilegiatură sau la stațiunile din străinătate - prin urmare, totul e mult mai demn de cel mai deplin respect numai pentru sinceritate și simplitate… Nu plec nicăieri! Crăp aici, dar nu plec nicăieri! …“

II.
Domnul cu crep la pălărie

Era în ziua de trei iulie. Zăpușeala și fierbințeala erau insuportabile. Pentru Velceaninov, ziua fusese foarte agitată: de dimineață trebuise să umble mult pe jos și cu trăsura, iar în perspectivă avea necesitatea stringentă de a-l vizita în seara aceleiași zile pe un domn de care avea nevoie, afacerist și consilier de stat, care avea vila undeva pe lângă Ciornaia Recika și pe care trebuia să-l prindă acasă pe neașteptate. Pe la ora cinci și ceva, Velceaninov intră, în sfârșit, într-un restaurant (foarte dubios, dar franțuzesc) de pe Nevski Prospekt, lângă Polițeiski Most, se așeză la masa lui din colțul obișnuit și își ceru prânzul zilnic.

Mânca în fiecare zi un prânz de o rublă și pentru vin plătea separat, ceea ce considera că-i un sacrificiu făcut cu chibzuință, dată fiind starea financiară proastă în care se afla. Mirându-se cum de poate mânca asemenea porcării, devora totuși totul până la ultima firimitură - și de fiecare dată cu atâta poftă, de parcă nu mai mâncase nimic de trei zile și trei nopți. „Asta-i ceva bolnăvicios“, bâiguia în sinea lui, surprinzându-și câteodată apetitul. Dar de data asta se așeză în cea mai proastă dispoziție sufletească, aruncă mânios pălăria cât colo, își puse coatele pe masă și căzu pe gânduri. Dacă vecinul care mânca alături s-ar fi foit sau dacă băiețandrul care-l servea nu l-ar fi înțeles de la primul cuvânt - el, care se pricepea atât de bine să fie politicos și, la nevoie, atât de infatuat și imperturbabil, ar fi făcut precis gălăgie ca un iuncher și poate că ar fi ieșit un scandal.

I se aduse supa, el luă lingura, însă, deodată, fără să apuce s-o bage în farfurie, o aruncă pe masă și mai că nu

sări de pe scaun. O idee neașteptată îl fulgeră brusc: în clipa aceea el - Dumnezeu știe în urma cărui proces - înțelese deodată pe deplin cauza tristeții sale, a tristeții aceleia deosebite, aparte, care, în ultima vreme, îl chinuia de câteva zile la rând, tristețe care Dumnezeu știe de ce nu voia nicidecum să-l lase în pace; acum înțelese pe loc și văzu totul ca-n palmă.

— De vină-i pălăria aceea! bâigui el cuprins de inspirație. Numai și numai blestemata aceea de pălărie rotundă, cu mizerabilul acesta de crep, e de vină *pentru tot*!

Începu să se gândească și, pe măsură ce gândea mai mult, tot mai sumbru și mai surprinzător devenea în ochii lui „tot incidentul“.

„Dar… dar ce incident e, totuși, aici? încercă el să protesteze, îndoindu-se de sine. Există oare măcar ceva ce seamănă cu un incident?“

Iată în ce consta toată problema: cu aproape două săptămâni mai înainte (nu-și amintea prea bine, dar parcă erau două săptămâni de atunci), întâlnise pentru prima oară pe stradă, undeva la colțul dintre Podiaceskaia și Meșcianskaia, un domn cu crep la pălărie. Domnul era ca toată lumea, n-avea nimic deosebit la înfățișare, trecuse repede, dar se uitase la Velceaninov cumva prea insistent și, cine știe de ce, imediat îl făcuse extrem de curios. În tot cazul, lui Velceaninov fizionomia domnului i se păruse cunoscută. Pesemne, cândva și undeva o mai văzuse. „Ah, de altfel, puține fizionomii am văzut la viața mea - nu le poți ține minte pe toate!“ Mergând vreo douăzeci de pași, părea să fi uitat întâlnirea, în ciuda primei impresii. Însă impresia rămăsese, totuși, pentru toată ziua și era destul de originală: sub forma unei dușmănii fără conținut, deosebite. Acum, după două săptămâni, încă își amintea clar; își mai amintea și că atunci nu înțelegea absolut deloc de unde-i venise această dușmănie - și nu înțelegea până într-atât, încât niciodată nu apropiase și nu pusese în

legătură proasta sa dispoziție sufletească din toată seara aceea cu întâlnirea de dimineață. Dar domnul se grăbise el însuși să-i aducă aminte de existența sa și a doua zi iar se ciocnise cu Velceaninov pe Nevski Prospekt și iar se uitase cumva ciudat la el. Velceaninov scuipase, dar, scuipând, se mirase imediat de scuipatul său. Ce-i drept, există fizionomii care îți stârnesc imediat un dezgust fără obiect și fără sens. „Da, într-adevăr l-am întâlnit undeva“, bâiguise el îngândurat, de-acum la o jumătate de oră după întâlnire. Apoi își petrecuse din nou toată seara în cea mai mizerabilă dispoziție sufletească; avusese chiar un vis urât peste noapte și totuși nu-i trecuse prin cap că pricina acestei noi și deosebite mâhniri era numai domnul în doliu, deși în decursul serii și-l amintise de mai multe ori. Chiar se enervase în treacăt că o „asemenea porcărie“ îndrăznește să-i persiste atât de mult în amintire; dar să-i atribuie acestui domn toată tulburarea sa - ar fi considerat că-i chiar ceva înjositor, dacă această idee i-ar fi trecut prin cap. Peste încă două zile se întâlniseră din nou în mulțime, la coborârea de pe un vapor care circula pe Neva. Atunci, la a treia întâlnire, Velceaninov era gata să jure că domnul cu doliu la pălărie îl recunoscuse și chiar se repezise spre el, dar fusese luat înainte și dus de mulțime; parcă „îndrăznise“ chiar să-i întindă mâna, poate chiar exclamase ceva și-l strigase pe nume. Cât despre nume, Velceaninov nu auzise limpede, dar… „totuși, cine-i canalia asta și de ce nu vine la mine dacă într-adevăr mă recunoaște și dacă ține atât de mult să mă abordeze?“ - se gândise el cu ciudă, urcând într-o birjă și pornind spre Mănăstirea Smolnîi. Peste o jumătate de oră se contrazicea și se certa cu avocatul, dar în timpul serii și noaptea dăduse peste el din nou tristețea cea mai mizerabilă și mai fantastică: „Oare nu cumva mi se varsă fierea?“ se întreba el suspicios, uitându-se în oglindă.

Asta fusese a treia întâlnire. Apoi, vreo cinci zile la rând, nu mai întâlnise chiar pe „nimeni“, și „canalia“ nu se mai

făcuse văzută. Totuși, când se aștepta mai puțin, și-l amintea pe domnul cu crep la pălărie. Cu o oarecare uimire, Velceaninov se surprindea că se gândește la el „Ce, m-o fi apucat dorul de el? Hm… Pesemne că are și el multe treburi la Petersburg. Și după cine o fi purtând doliu? E clar că m-a recunoscut, dar eu nu-l recunosc. Și de ce oamenii ăștia poartă crep? Parcă nu li se potrivește… Mi se pare că, dacă l-aș vedea mai de aproape, l-aș recunoaște…“

Și ceva parcă începea să se miște în amintirile lui, ceva ca un cuvânt știut, dar cine știe de ce uitat deodată, pe care te străduiești din răsputeri să ți-l aduci aminte; îl știi foarte bine și știi că îl știi; știi ce înseamnă, te învârți împrejur; dar uite că nu ți-l poți aminti, oricât îți bați capul cu el!

„Asta a fost… Asta a fost demult… și a fost undeva… Aici a fost… aici a fost… dar ducă-se naibii tot ce-a fost sau n-a fost! strigă el deodată cu răutate. Și la ce bun îmi bat capul și mă umilesc cu canalia asta! …“

S-a supărat cumplit; dar seara, când și-a amintit deodată că mai înainte se supărase, ba încă și „cumplit“ - s-a simțit extrem de neplăcut: ca și cum cineva l-ar fi prins cu ceva. S-a fâstâcit și s-a mirat:

„Prin urmare, există motive din pricina cărora mă înfurii… din senin… numai amintindu-mi…“ Nu și-a mai isprăvit gândul.

Iar în ziua următoare s-a mâniat și mai tare, dar de data asta i s-a părut că are de ce și că are întru totul dreptate; „a fost o obrăznicie nemaipomenită“: problema e că a avut loc cea de-a patra întâlnire. Domnul cu crep și-a făcut apariția din nou, parcă de sub pământ. Velceaninov de-abia apucase să-l prindă pe stradă pe consilierul acela de stat, pe domnul acela de care avea nevoie, pe care și acum voia să-l ia ca din oală la vilă, pentru că acest funcționar, pe care Velceaninov de-abia îl cunoștea, dar care îi era foarte necesar în legătură cu procesul, și atunci, ca și acum, nu se lăsa prins și pesemne se ascundea, nedorind nicidecum

să se întâlnească cu Velceaninov; bucuros că, în sfârșit, s-a ciocnit cu el, Velceaninov pornise alături de acesta, grăbindu-se, privindu-l în ochi și încordându-și toate puterile ca să-l atragă pe șmecher la o temă, la o discuție, în care acesta, poate, ar scăpa sau ar spune un singur cuvânt căutat și așteptat de mult; dar și șmecherul cărunt știa ce face, încerca să scape râzând și tăcând - și, iată, în momentul acela extrem de agitat, privirea lui Velceaninov îl zări, pe trotuarul celălalt, pe domnul cu crep la pălărie. Stătea și se uita insistent de acolo la ei amândoi; îi urmărea, ceea ce era foarte insultător, și parcă râdea.

„Drace! se înfuriase Velceaninov, despărțindu-se de-acum de funcționar și punându-și eșecul cu el pe seama apariției neașteptate a acestui «neobrăzat». Drace, parcă mă spionează! Se vede treaba că mă urmărește! L-o fi angajat cineva și… și, zău că râde! Zău că-l snopesc în bătaie… Păcat numai că umblu fără baston! Am să-mi cumpăr un baston! Asta n-o las eu așa! Cine-o fi? Vreau neapărat să știu cine e!“

În fine, exact cu trei zile după această (a patra) întâlnire, îl găsim pe Velceaninov în restaurantul lui, așa cum l-am și descris, tulburat de-acum cu desăvârșire și la modul serios și chiar întrucâtva pierdut cu firea. Dar asta n-ar fi putut nici el să n-o recunoască, cu toată mândria sa. Era nevoit, în sfârșit, să constate, confruntând toate împrejurările, că pricina deprimării lui, a acestei triste ți deosebite și a tuturor tulburărilor din ultimele două săptămâni nu era alta decât domnul acela îndoliat, „în ciuda faptului că-i o nulitate“.

„Fie, sunt ipohondru, se gândea Velceaninov, și, prin urmare, fac din țânțar armăsar, însă, totuși, îmi e oare mai ușor că toate acestea, *poate*, nu-s decât o fantezie? Căci, dacă fiecare asemenea potlogar e în stare să întoarcă omul cu totul pe dos, asta e.. asta e…“

Într-adevăr, la întâlnirea din ziua aceea (a cincea), care îl tulburase atât de mult pe Velceaninov, armăsarul își

făcuse apariția aproape ca un țânțar; domnul acela, ca și mai înainte, o zbughise pe alături, de data asta însă nemaiprivindu-l pe Velceaninov și nemaidând, ca altădată, a înțelege că-l recunoaște - ci, dimpotrivă, trecuse cu ochii în pământ, parcă dorindu-și foarte mult să nu fie observat. Velceaninov se întorsese și strigase cât îl ținuse gura:

— Hei, dumneata! Domnule cu crep la pălărie! Acum te ascunzi! Stai! Cine ești dumneata?

Întrebarea (și tot strigătul) fusese foarte neghioabă. Dar Velceaninov își dăduse seama de asta de-abia după ce strigase. La acest strigăt, domnul se întorsese, se oprise pentru un minut, se pierduse, zâmbise, voise parcă să spună ceva, să facă ceva, cam vreun minut fusese pesemne îngrozitor de nehotărât și deodată se întorsese și fugise mâncând pământul. Velceaninov se uitase cu uimire în urma lui.

„Ce să fie? se gândise el. Ce-ar fi dacă într-adevăr nu el se leagă de mine, ci eu mă leg de el și aici e buba?“

După ce prânzi, porni repede spre vila funcționarului. Nu-l găsi acasă; i se răspunse că „nu s-a întors de dimineață și e puțin probabil să se întoarcă astăzi mai devreme de ora trei sau patru noaptea, pentru că a rămas în oraș la un amic care-și sărbătorește onomastica“. Asta era până într-atât de „insultător“, încât, la prima mânie, Velceaninov își puse în gând să se ducă la sărbătorit acasă și chiar porni într-acolo; dar, dându-și seama pe drum că merge prea departe, îi dădu drumul birjarului pe la mijlocul drumului și se duse pe jos acasă, spre Teatrul Mare. Simțea nevoia să facă mișcare. Ca să-și calmeze nervii surescitați, trebuia să doarmă cu orice preț în noaptea aceea, în ciuda insomniei; iar ca să aținească, trebuia cel puțin să obosească. În felul acesta ajunse acasă pe la zece și jumătate, căci drumul era foarte lung - și într-adevăr obosise foarte tare.

Apartamentul pe care îl închiriase în martie, pe care, cu bucurie răutăcioasă, îl considera necorespunzător și

vorbea urât despre el, scuzându-se în propriii ochi că „toate astea-s ca în marș“ și că „se împotmolise“ în Petersburg fără voie, din cauza acestui „proces blestemat“ - acest apartament nu era rău deloc și nu era indecent, așa cum se exprima el. Intrarea era într-adevăr cam întunecoasă și „murdărită“ de sub poartă; dar apartamentul în sine, la etajul întâi, era alcătuit din două camere mari, luminoase și înalte, despărțite una de alta de un antreu întunecat, dintre care una dădea cu ferestrele spre stradă, iar cealaltă spre curte. Lângă cea ce dădea cu ferestrele în curte se afla un mic cabinet, destinat să servească drept dormitor; dar aici Velceaninov își ținea în dezordine cărțile și hârtiile; dormea într-una din camerele mari, în cea care dădea spre stradă. I se așternea pe o canapea. Avea mobilă bună, deși uzată și, pe deasupra, în apartament se găseau chiar și lucruri scumpe - rămășițe din bunăstarea de altădată: jucării de bronz și porțelan, covoare mari și autentice de Buhara; rezistaseră chiar și două tablouri bunicele; dar toate se aflau într-o vădită dezordine, nu stăteau la locul lor și erau chiar pline de praf de când Pelagheia, fata care îl slujea, plecase să șadă un timp la rudele ei din Novgorod și-l lăsase singur. Strania prezență a unei fete singure ca servitoare în casa unui om neînsurat și de lume, care încă mai voia s-o facă pe gentlemanul, aproape că îl făcea să roșească pe Velceaninov, cu toate că era foarte mulțumit de această Pelagheia. Fata se angajase la el în momentul când ocupase apartamentul, în primăvară, venind din casa unei familii care plecase în străinătate; fata făcuse ordine în apartament. Dar, după plecarea ei, Velceaninov nu se putuse hotărî să-și ia altă servitoare; iar să angajeze un lacheu pe termen scurt nu merita, și nici lacheii nu-i plăceau. Astfel s-a făcut că pentru dereticatul camerelor venea în fiecare zi Mavra, sora soției portarului, căreia, ieșind din curte, îi lăsa cheia și care nu făcea absolut nimic, lua banii și, pare-se, fura. Dar el pusese cruce la

toate și chiar era mulțumit că acum rămânea singur acasă. Însă toate au o limită - și nervii lui, uneori, în unele moment de irascibilitate, nu acceptau să suporte această „murdărie“ și, întorcându-se acasă, aproape de fiecare dată intra cu dezgust în camerele sale.

De data asta de-abia își dădu timp să se dezbrace, se aruncă pe pat și, iritat, se hotărî să nu se gândească la nimic și să aţipească, cu orice preț, „chiar în clipa asta“. Și, ciudat lucru, aţipi de îndată ce capul atinse perna; asta nu i se mai întâmplase de aproape o lună.

Dormi cam trei ore, dar avu somnul neliniștit; visă vise ciudate, care îți vin atunci când ai febră. Era vorba de o crimă pe care el o săvârșise și o tăinuise și de care îl învinuiau într-un glas niște oameni veniți de undeva, care intrau la el fără încetare. Se adunase o mulțime groaznică, dar oamenii tot nu mai conteneau să intre, așa că ușa nu se mai închidea, ci rămânea dată de perete. Dar tot interesul se concentră, în fine, asupra unui om ciudat, de care fusese cândva apropiat, chiar îi fusese prieten; omul murise și acum, cine știe de ce, intrase și el deodată în cameră. Cel mai chinuitor era faptul că Velceaninov nu știa cine-i omul acela, îi uitase numele și nu putea nicidecum să și-l amintească; nu știa decât că odată ținuse foarte mult la el. De la acest ins parcă și toți ceilalți oameni intrați așteptau cuvântul cel mai important: sau acuzarea, sau achitarea. Dar el ședea nemișcat la masă și nu voia să vorbească. Gălăgia nu înceta, iritarea sporea și deodată Velceaninov, cuprins de furie, îl lovi pe omul acela pentru că nu voia să vorbească și simți din pricina asta o ciudată plăcere. Inima îi încremeni de groază și de suferință pentru fapta sa, dar tocmai în această încremenire stătea plăcerea. Exasperat cu totul, îl lovi și a doua, și a treia oară și, cuprins de beția furiei și a spaimei ajunse până la nebunie, dar care conținea și ea o plăcere nemărginită, el nu mai număra loviturile, îl bătea fără să se oprească. Voia să distrugă totul, toate *acestea*. Deodată se întâmplă ceva;

toți începură să țipe cumplit și se întoarseră cu fața spre ușă, pândind, și în momentul acela se făcură auzite trei clinchete sonore în clopoțel, dar atât de puternice, de parcă cineva voia să-l smulgă de pe ușă. Velceaninov se trezi, se dezmetici într-o clipă, sări iute din așternut și se repezi la ușă; era absolut convins că clinchetele de clopoțel nu-s un vis și că într-adevăr cineva sunase la ușă în clipa aceea. „Ar fi prea nefiresc dacă un asemenea sunet limpede, real, vădit, l-aș fi auzit doar în vis.“

Dar, spre surprinderea lui, și sunetul clopoțelului se dovedi a fi tot un vis. Deschise ușa și ieși în antreu, se uită chiar pe scară - nu era absolut nimeni. Clopoțelul atârna nemișcat. Mirându-se, dar și bucurându-se, se întoarse în cameră. Aprinzând o lumânare, își aminti că lăsase ușa doar închisă, fără s-o încuie și să pună cârligul. Și mai înainte, întorcându-se acasă, uita adesea să încuie ușa peste noapte, neacordând acestui lucru o atenție deosebită. Pelagheia îl dojenise de câteva ori. Reveni în antreu să încuie ușa, o deschise încă o dată, se uită afară și puse doar cârligul pe dinăuntru, dar îi fu lene s-o încuie cu cheia. Ornicul bătu ora două și jumătate; deci, dormise trei ore.

Visul îl tulburase până într-atât, încât nu-i veni să se culce imediat și se hotărî să umble o jumătate de oră prin cameră - „cât să fumeze o țigară de foi“. Îmbrăcându-se la repezeală, se duse la fereastră, ridică draperia de stofă grea și storul alb dindărătul acesteia. Afară se luminase bine de ziuă. Nopțile luminoase de vară ale Petersburgului întotdeauna îi zdruncinau nervii și în ultimul timp doar dădeau apă la moară insomniei lui, așa că acum două săptămâni pusese dinadins aceste draperii de stofă groasă, care nu lăsau să pătrundă lumina atunci când le cobora de tot. Dând drumul luminii în cameră și uitând pe masă lumânarea aprinsă, începu să umble înainte și înapoi cu un sentiment greoi și bolnăvicios. Impresia visului încă mai

persista. Continuau remușcările serioase pentru faptul că fusese în stare să ridice mâna la omul acela și să-l bată.

— Păi omul acela nu există și n-a existat niciodată, totul a fost un vis, de ce mă vait?

Cu o încrâncenare de parcă în asta s-ar fi contopit toate grijile lui, începu să se gândească la faptul că se îmbolnăvește categoric, că devine „un om bolnav“.

Întotdeauna îi era greu să recunoască fățiș că îmbătrânește sau că-i slăbesc puterile și, de ciudă, în momentele nefaste, exagera dinadins și îmbătrânirea, și slăbiciunea, ca să se tachineze singur.

— Bătrânețea! Îmbătrânesc de-a binelea, bâiguia el, umblând prin cameră. Îmi pierd memoria, am vedenii, vise, sună clopoțeii… Drace! Știu din experiență că asemenea vise au însemnat întotdeauna că am febră… Sunt convins că toată această „istorie“ cu crepul e, poate, și ea un vis. Hotărât lucru, ieri am avut dreptate: eu, eu mă leg de el, nu el de mine! Am făcut din el un poem și, de spaimă, mă ascund singur sub masă. De ce-i spun canalie? Poate că omul e foarte cumsecade. Chipul lui, ce-i drept, nu-ți face plăcere, deși nu are ceva deosebit de urât; e îmbrăcat ca toată lumea. Numai privirea îi e nu știu cum… Iar o țin una și bună! Iar mă gândesc la el! ! Ce naiba am eu cu privirea lui? Ce, nu pot trăi fără acest… ins bun de spânzurătoare?

Printre alte gânduri care i se îmbulzeau prin cap, era și unul care-l jigni dureros: deodată parcă se convinse că îl cunoscuse cândva pe domnul acela cu crep la pălărie și fusese prieten cu el și că acesta, întâlnindu-l, își râde de el, pentru că știe un mare secret al său din trecut și îl vede acum într-o situație atât de umilitoare. Se duse mașinal la fereastră ca s-o deschidă și să respire aerul nopții și - și deodată tresări din tot corpul: i se păruse că în fața lui se săvârșise brusc ceva neamaipomenit și neobișnuit.

Încă nu apucase să deschidă fereastra, așa că se strecură repede după colțul ferestrei și se ascunse: pe trotuarul pustiu de peste drum îl văzu deodată, chiar în

dreptul casei, pe domnul cu crep la pălărie. Domnul stătea pe trotuar cu fața spre ferestrele lui, dar fără să-l zărească pesemne și, curios, parcă chibzuind la ceva, cerceta casa. Parcă plănuia ceva și parcă lua o hotărâre; își ridică mâna și parcă își duse un deget la frunte. În fine, se hotărî: se uită iute împrejur și, în vârful picioarelor, furișându-se, începu să traverseze strada în grabă. Așa era: intră în gangul lor, intră pe portiță (care uneori, vara, rămânea nezăvorâtă până la ora trei). „Vine la mine“, se gândi repede Velceaninov și deodată, iute și tot în vârful picioarelor, fugi în antreu și se postă lângă ușă, încremenind în așteptare, ținând abia-abia cu mâna dreaptă, tremurătoare, cârligul pe care adineauri îl pusese la ușă și trăgând din răsputeri cu urechea la hârșâitul pașilor așteptați pe scară.

Inima i se zbătea atât de tare, încât se temea ca nu cumva, din pricina ei, să nu-l audă pe străin intrând în vârful picioarelor. Încă nu înțelegea ce se întâmplă, dar simțea totul cu un fel de plinătate înzecită. Parcă visul de mai înainte se contopise cu realitatea. Velceaninov era curajos din fire. Îi plăcea uneori să-și împingă neînfricarea până la cochetărie, în așteptarea primejdiei - chiar dacă nu se uita nimeni la el, ci doar admirându-se singur. Dar acum mai era și altceva. Ipohondrul și plângărețul suspicios de mai înainte se transformase cu totul: nu mai era deloc același om. Un râs nervos, neauzit îi clocotea în piept. Dindărătul ușii cu cârligul pus, ghicea fiecare mișcare a necunoscutului.

„Aha! Uite că urcă, a urcat, se uită împrejur; trage cu urechea în jos, pe scară; de-abia respiră, se furișează… Aha! A pus mâna pe clanță, trage, o încearcă! S-a așteptat ca ușa să nu fie încuiată! Deci, știa că uneori uit să încui! Iar trage de clanță; își închipuie că o să sară cârligul? Îi pare rău să se despartă de mine! Îi pare rău să plece mofluz?“

Și într-adevăr, totul trebuia să se petreacă așa cum își imagina el: cineva stătea într-adevăr la ușă și încet, neauzit, încerca broasca și trăgea de clanță, și - „bineînțeles, avea un scop“. Dar Velceaninov avea pregătită rezolvarea problemei și, cu un fel de încântare, pândea momentul, plănuia și chibzuia: simțea pornirea irezistibilă să ridice brusc cârligul, să dea ușa iute de perete și să se pomenească nas în nas cu „sperietoarea“. „Dar ce faceți aici, cum s-ar zice, stimate domn?“

Chiar așa se întâmplă; prinzând clipa potrivită, ridică iute cârligul, împinse ușa și aproape se ciocni cu domnul cu crep la pălărie.

III.
Pavel Pavlovici Trusoțki

Acesta parcă mutise pe loc. Stăteau amândoi unul în fața celuilalt, în prag, și amândoi se priveau țintă în ochi. Așa se scurseră câteva clipe și deodată Velceaninov își recunoscu musafirul!

În același timp, musafirul își dăduse pesemne seama că Velceaninov îl recunoscuse de-a binelea; asta se citea în licărirea ochilor lui. Într-o singură clipită tot chipul său parcă se topi în zâmbetul cel mai dulceag.

— Am, desigur, plăcerea să vorbesc cu Aleksei Ivanovici? mai că nu cântă el cu o voce gingașă și caraghios de nepotrivită cu împrejurările.

— Nu cumva dumneata ești Pavel Pavlovici Trusoțki? rosti, în sfârșit, și Velceaninov, cu un aer nedumerit.

— Ne-am cunoscut acum vreo nouă ani în T., și - dacă-mi permiți să-ți aduc aminte - am fost prieteni.

— Da… Mă rog… Dar acum e ora trei și dumneata timp de zece minute ai încercat ușa să vezi dacă-i încuiată sau nu…

— Ora trei! strigă musafirul scoțând ceasul și chiar mirându-se cu tristețe. Așa-i: e ora trei! Scuză-mă, Aleksei Ivanovici, trebuia să-mi dau seama când am intrat; chiar mi-e rușine. Trec zilele astea și-ți explic, acum însă…

— Eh, nu! Dacă-i să explici, mai bine ai face-o chiar acum! spuse repede Velceaninov. Poftim, treci pragul și intră în cameră. Căci, desigur, aveai și singur intenția să pătrunzi în apartament, că doar n-ai venit noaptea numai ca să încerci broaștele…

Era și tulburat, și totodată parcă buimăcit, și simțea că nu poate să-și adune gândurile. Chiar i se făcu rușine: nici un secret, nici o primejdie, nimic nu ieșise din toată fantasmagoria; își făcuse apariția doar figura stupidă a unui oarecare Pavel Pavlovici. Dar, de altfel, nu-i venea deloc a crede că lucrurile erau chiar atât de simple: presimțea ceva ca prin ceață și cu groază. Își invită oaspetele să stea într-un fotoliu, el se așeză

nerăbdător pe pat, la un pas de fotoliu, se aplecă, își puse palmele pe genunchi și aștepta iritat ca acesta să înceapă să vorbească. Se uita la el cu nesaț și își scormonea amintirile. Însă, ciudat lucru: celălalt tăcea mâlc și parcă nu înțelegerea că e „obligat“ să vorbească fără întârziere; dimpotrivă, se uita la stăpânul casei cu o privire în care se citea că așteaptă ceva. Poate că pur și simplu tremura de frică precum un șoarece prins în capcană, simțind pentru început o oarecare stingherealã; dar Velceaninov își ieși din fire.

— Ce-i cu dumneata? strigă el. Cred că nu ești o fantezie, nici un vis! Ce, ai venit să ne jucăm de-a morții? Explică-te, domnule!

Musafirul se foi, zâmbi și începu prudent: „Cum văd, pe dumneata te uimește, în primul rând, faptul că am venit la ora asta și în niște împrejurări atât de deosebite... Așa că, amintindu-mi tot ce-a fost și felul cum ne-am despărțit, acum mi se pare chiar ciudat... De altfel, nici n-aveam intenția să vin și, dacă așa s-a nimerit, asta-i din greșeală...“

— Cum din greșeală! Păi te-am văzut de la fereastră trecând strada în vârful picioarelor!

— Ah, ai văzut! Atunci înseamnă că, în privința asta, știi mai mult decât mine! Dar văd că nu fac decât să te irit... Iată despre ce-i vorba: am sosit aici de vreo trei săptămâni într-o problemă personală... Sunt Pavel Pavlovici Trusoțki, dumneata singur m-ai recunoscut. Problema mea e că fac demersuri să fiu transferat în altă gubernie și în altă slujbă, într-o funcție care ar însemna pentru mine o avansare importantă... Dar, de altminteri, nici asta nu-i important! ... Principalul, dacă vrei, e că umblu pe-aici de trei săptămâni și, mi se pare, singur îmi tărăgănez rezolvarea, adică chestiunea transferului și, zău așa, chiar dacă o să reușesc, nu-i mare lucru să uit că am reușit și, dată fiind dispoziția sufletească în care mă aflu, n-o să plec din Petersburgul dumitale. Umblu ca și cum mi-aș fi pierdut scopul și parcă chiar bucurându-mă că l-am pierdut - în starea mea de spirit...

— În ce stare de spirit? se încruntă Velceaninov.

Musafirul își ridică ochii la el, luă pălăria în mână și, cu gravitate fermă, îi arătă crepul.

— Da, uite în ce stare de spirit!

Velceaninov se uita prostește când la crep, când la chipul musafirului. Deodată obrajii i se îmbujorară fulgerător și el se tulbură groaznic:

— Nu cumva Natalia Vasilievna?

— Chiar ea! Natalia Vasilievna! Anul ăsta, în martie… Ftizie și aproape deodată, în numai două-trei luni! Și am rămas așa cum mă vezi!

Spunând acestea, musafirul, foarte tulburat, își desfăcu mâinile, ținându-și în dreapta pălăria cu crep și aplecându-și adânc capul pleșuv timp de cel puțin zece secunde.

Această mină și acest gest parcă îl înviorară pe Velceaninov: un zâmbet batjocoritor și chiar provocator îi alunecă pe buze - însă deocamdată doar pentru o clipă: vestea despre moartea acestei doamne (pe care o cunoscuse de mult și de mult apucase s-o uite) îi provocă o impresie neașteptat de zguduitoare.

— Oare se poate una ca asta? bâigui el primele cuvinte care-i veniră pe limbă. Și de ce n-ai venit direct la mine ca să-mi spui?

— Îți mulțumesc pentru compătimire; o văd și o prețuiesc, în ciuda…

— În ciuda?

— În ciuda atâtor ani de despărțire, ai arătat amărăciunii mele și chiar mie însumi o compătimire desăvârșită, încât eu, desigur, mă simt recunoscător. Uite, asta am vrut să-ți comunic. Și nu că m-aș fi îndoit de prietenii mei, eu chiar și aici, chiar și acum, pot să-i găsesc pe prietenii mei cei mai buni (dacă ar fi să-l iau, de pildă, pe Stepan Mihailovici Bagautov), dar relația noastră, Aleksei Ivanovici - mai bine zis, prietenia, căci mi-o amintesc cu recunoștință –, a împlinit nouă ani, și dumneata nu te-ai întors; nici scrisori nu ne-am trimis…

Musafirul cânta ca pe note, dar în timp ce vorbea își ținea ochii în pământ, deși, desigur, vedea și tot ce era sus. Însă și stăpânul casei apucase să-și adune cât de cât gândurile.

Cu un sentiment foarte bizar, care se accentua din ce în ce mai mult, îl asculta și îl privea pe Pavel Pavlovici și deodată, când acesta se opri, gândurile cele mai pestrițe și mai neașteptate îi năvăliră iute în cap.

— De ce nu te-am recunoscut până acum? strigă el, înviorându-se. Doar ne-am ciocnit pe stradă de vreo cinci ori!

— Da; mi-aduc și eu aminte; mi-ai ieșit în cale de vreo două sau, poate, trei ori…

— Adică, *dumneata* mi-ai *tot* ieșit mie în cale, nu eu - dumitale!

Velceaninov se ridică și deodată râse tare și absolut pe neașteptate. Pavel Pavlovici se opri, se uită atent, dar imediat continuă:

— Dacă nu m-ai recunoscut, asta, în primul rând, e pentru că puteai să mă uiți și, în fine, în răstimpul ăsta am avut vărsat, care mi-a lăsat unele urme pe față.

— Vărsat? Păi într-adevăr omul a avut vărsat! Păi cum…

— M-am procopsit? Parcă puține lucruri se întâmplă, Aleksei Ivanovici; când te-aștepți mai puțin, te procopsești!

— Da, dar asta mi se pare ceva grozav de nostim! Bine, continuă, continuă, dragă prietene!

— Cu toate că te-am întâlnit …

— Stai! De ce-ai spus adineauri: „m-am procopsit"? Eu am vrut să mă exprim mult mai politicos. Bine, continuă, continuă.

Cine știe de ce, se simțea din ce în ce mai vesel. Impresiei zguduitoare îi luase locul cu totul alt sentiment.

Cu pași mari, Velceaninov umbla prin cameră înainte și înapoi.

— Cu toate că te-am întâlnit și chiar, pornind încoace, spre Petersburg, aveam intenția să te caut neapărat aici, însă, repet, acum mă aflu într-o asemenea stare sufletească… și sunt atât de distrus mintal din luna martie…

— Ah, da! Ești distrus din luna martie… Stai, nu fumezi?

— Păi, știi, cât trăia Natalia Vasilievna…

— Da, da, dar din martie?

— Poate doar o țigară.

— Uite o țigară; aprinde-o și continuă! Continuă, că grozav mă…

Și, aprinzându-și o țigară de foi, Velceaninov se așează iute din nou pe pat. Pavel Pavlovici se opri.

— Totuși, ești foarte tulburat. Ești sănătos?

— Eh, las-o dracului de sănătate! se enervă deodată Velceaninov. Continuă!

Cât despre musafir, văzând tulburarea stăpânului casei, devenea tot mai satisfăcut și sigur de sine.

— Dar ce să mai continuu? începu el din nou. Imaginează-ți, Aleksei Ivanovici, în primul rând, un om distrus, adică nu doar distrus, ci, ca să zic așa, distrus radical; un om care, după

douăzeci de ani de căsnicie, își schimbă viața și umblă pe străzile prăfoase fără un scop corespunzător, ca prin stepă, aproape nemaiștiind pe ce lume se află și care, în această uitare de sine, găsește chiar o oarecare încântare. După toate astea, e firesc ca atunci când întâlnesc câteodată un cunoscut sau chiar un prieten adevărat, să îl ocolesc dinadins, să nu mă apropii de el într-un asemenea moment, care va să zică, de uitare de sine. Iar alteori, îți amintești totul atât de bine și așa de mult îți dorești să vezi măcar un martor și un părtaș al trecutului apropiat, dar ireversibil, și așa ți se zbate inima, încât nu numai ziua, dar și noaptea riști să te arunci în brațele unui prieten, chiar dacă pentru asta ai fi nevoit să-l trezești la ora trei și ceva. Eu n-am greșit decât în privința orei, nu și a prieteniei, căci în momentul de față sunt răsplătit cu prisosință. Cât despre oră, zău, am crezut că nu-i decât unsprezece și ceva, fiind cu curaj. Îți bei propria tristețe și parcă te îmbeți cu ea. Și nici măcar tristețea, ci tocmai noua mea stare mă lovește…

— Totuși, în ce hal te exprimi! remarcă Velceaninov oarecum posomorât, redevenind dintr-o dată grozav de serios.

— Da, mă exprim ciudat…

— Să… să nu glumești!

— Glumesc! exclamă Pavel Pavlovici, cuprins de o zăpăceală îndurerată. Și tocmai în momentul când îți spun…

— Ah, lasă asta, te rog!

Velceaninov se ridică și începu să umble din nou prin cameră.

Așa se scurseră vreo cinci minute. Musafirul vru să se ridice și el, dar Velceaninov îi strigă: „Stai jos, stai jos!“ și acesta se lăsă iarăși docil în fotoliu.

— Și totuși ce mult te-ai schimbat! începu din nou Velceaninov, oprindu-se brusc în fața lui, parcă uimit pe neașteptate de acest gând. Te-ai schimbat grozav de mult! Extrem de mult! Ești cu totul alt om!

— Nici nu-i de-a mirării; nouă ani…

— Nu-nu, nu de ani e vorba! La înfățișare nu te-ai schimbat prea mult; în altă privință te-ai schimbat!

— Păi, de nouă ani…

— Sau poate din luna martie!

— He-he, zâmbi viclean Pavel Pavlovici. Îți dă ghes un gând frivol… Dar, dacă-mi îngădui, în ce constă propriu-zis schimbarea?

— Ce să ne mai ascundem! A existat mai înainte un Pavel Pavlovici serios și cuviincios, un Pavel Pavlovici deștept, iar acum văd un Pavel Pavlovici *vaurien*![0]

— *Vaurien*? Așa găsești? Și nu mai sunt „deștept“? Nu mai sunt deștept? chicotea Pavel Pavlovici cu plăcere.

— Pe dracu’ „deștept“! Acum, poate, ești cu adevărat *inteligent*.

„Sunt obraznic, dar canalia asta-i și mai obraznică! Și… și ce scop are?“ se tot gândea Velceaninov.

— Ah, dragul meu, ah, neprețuitul meu Aleksei Ivanovici! spuse musafirul, neliniștindu-se brusc foarte tare și foindu-se în fotoliu. Ce ne pasă nouă? Doar nu suntem în lumea bună, într-o strălucitoare societate aristocratică! Suntem doi prieteni sinceri și vechi și, ca să zic așa, ne-am întâlnit cu inima cât se poate de curată și ne amintim amândoi legătura prețioasă, în care răposata era o verigă de preț a prieteniei noastre!

Se lăsase până într-atâta în voia exaltării sentimentelor sale, încât își înclină din nou capul ca mai înainte, de data asta acoperindu-și fața cu pălăria. Velceaninov se uită la el cu dezgust și neliniște.

„Nu cumva nu-i decât un măscărici? îi trecu prin cap. Dar n-nu, n-nu! Parcă n-ar fi beat; de altfel, poate că-i și beat; are fața roșie. Dar, chiar dacă ar fi și beat, tot acolo ajungem. Cu ce vrea să mă surprindă? Ce vrea canalia asta?“

— Îți mai aduci aminte, îți mai aduci aminte, începu să strige Pavel Pavlovici, luând încetul cu încetul pălăria din dreptul feței, ca și cum l-ar fi acaparat din ce în ce mai mult amintirile, îți mai aduci aminte drumețiile noastre în afara orașului, serile și seratele noastre cu dansuri și jocuri nevinovate la excelența-sa, ospitalierul Semion Semionovici? Dar lecturile noastre în trei? Dar felul în care ne-am cunoscut, când ai venit la mine într-o dimineață pentru informații în legătură cu procesul dumitale, când ai început chiar să țipi, dar a ieșit deodată Natalia Vasilievna și peste zece minute ai și devenit cel mai bun prieten al casei noastre pentru exact un an - întocmai ca în *Provinciala*, piesa domnului Turgheniev[0]…

---

[0] Derbedeu (fr.).

[0] În piesa lui Ivan Turgheniev, *Provinciala* (1851), eroina, Daria Stupendieva, tânăra soție a unui funcționar în vârstă, îl atrage în

Velceaninov se plimba încet, se uita în pământ, aștepta cu nerăbdare și dezgust, dar asculta atent.

— Nici prin cap nu mi-ar fi trecut *Provinciala*, spuse el, fâstâcindu-se puțin. Și mai înainte nu vorbeai niciodată cu o voce atât de pițigăiată și… într-un stil care nu-i al dumitale. La ce bun toate astea?

— Într-adevăr altădată mai mult tăceam, adică eram mai tăcut, se grăbi să răspundă Pavel Pavlovici. Știi dumneata, altădată, când începea să vorbească răposata, îmi plăcea mai mult să ascult. Cred că îți mai aduci aminte cum vorbea, cu câtă finețe de spirit.… Iar în privința *Provincialei* și propriu-zis în privința lui Stupendiev, și aici ai dreptate, pentru că apoi, mai pe urmă, cu neprețuita mea soție răposată, ne aminteam în unele momente tihnite de dumneata, după ce ai plecat, și asemuiam prima noastră întâlnire cu piesa asta de teatru… pentru că într-adevăr existau asemănări. Cât despre Stupendiev…

— Care Stupendiev, lua-l-ar dracul! strigă Velceaninov și chiar bătu din picior, pierzându-și cumpătul de tot la auzul cuvântului „Stupendiev“, dar din pricina unei amintiri neliniștitoare pe care i-o trezise auzul acestui cuvânt.

— Păi Stupendiev este un rol, un rol de teatru, rolul soțului din piesa *Provinciala*, chițcăi Pavel Pavlovici cu cea mai dulce voce. Dar asta ține de altă serie de amintiri minunate, care ne sunt dragi, de după plecarea dumitale, când Stepan Mihailovici Bagautov ne-a dăruit prietenia sa, la fel cum ai procedat și dumneata, prietenie care a ținut cinci ani încheiați.

— Bagautov? Cine-i? Care Bagautov? se opri deodată Velceaninov, ca și cum ar fi prins rădăcini.

— Bagautov, Stepan Mihailovici, care ne-a dăruit prietenia sa exact la un an după ce ai plecat și… la fel ca dumneata…

— Ah, Dumnezeule, păi asta o știu! strigă Velceaninov, dumirindu-se în fine. Bagautov! Avea slujbă în orașul vostru…

— Avea slujbă, avea! Pe lângă guvernator! Era din Petersburg, un tânăr foarte distins, din cea mai înaltă societate! strigă Pavel Pavlovici cât se poate de încântat.

— Da-da-da! La ce mă gândeam? Păi și el…

---

mrejele dragostei pe un conte aflat în trecere prin oraș.

— Și el, și el! repetă, la fel de încântat, Pavel Pavlovici, agățându-se de cuvântul imprudent al gazdei. Și el! Și uite-așa, am jucat *Provinciala* pe scena din casa excelenței-sale Semion Semionovici, un om atât de primitor… Stepan Mihailovici a jucat rolul „contelui“, eu pe al „soțului“, iar răposata a interpretat-o pe „Provincială“ - numai că până la urmă mie mi-au luat rolul „soțului“ la insistențele răposatei, așa că nu l-am mai jucat, neavând, chipurile, talent…

— La naiba, ce Stupendiev mai ești și dumneata! Dumneata ești înainte de toate Pavel Pavlovici Trusoțki, nu Stupendiev! rosti Velceaninov grosolan, fără menajamente și aproape tremurând de iritare. Numai că, dă-mi voie: Bagautov este aici, la Petersburg; l-am văzut cu ochii mei, în primăvară l-am văzut! Ce, nici la el nu te duci?

— În fiecare zi lăsată de la Dumnezeu trec pe la el, sunt de-acum trei săptămâni. Nu mă primește! E bolnav, nu mă poate primi! Și imaginează-ți: am aflat din sursa cea mai sigură că suferă cu adevărat de o boală extrem de primejdioasă! Și ce prieten mi-a fost: șase ani! Ah, Aleksei Ivanovici, doar îți spun și îți repet că, în starea mea de spirit, ești uneori gata să intri în pământ, zău așa; iar alteori, ți se pare, te-ai repezi și ai îmbrățișa tocmai pe unul dintre martorii și părtașii de atunci și numai ca să plângi, adică fără nici un alt scop, decât acela de a plânge!

— Totuși, ajungă-ți pentru ziua de azi, nu-i așa? rosti cu asprime Velceaninov.

— Ajunge, e prea mult! zise Pavel Pavlovici și se ridică imediat. E ora patru și, mai ales, te-am deranjat într-un mod atât de egoist…

— Ascultă: am să trec pe la dumneata, neapărat am să trec, și atunci sper să… Spune-mi de-a dreptul, sincer: nu ești beat astăzi?

— Beat? Nicidecum…

— Nu ai băut înainte de a veni la mine, nici mai devreme?

— Știi dumneata, Aleksei Ivanovici, sunt sigur că ai febră.

— Chiar mâine trec pe la dumneata, dimineața, până la ora…

— Am remarcat demult că parcă delirezi, îl întrerupse cu satisfacție și se agață de această temă Pavel Pavlovici. Zău, mi-e jenă că eu, cu stângăcia mea… dar plec, plec! Iar dumneata întinde-te și dormi.

— Dar de ce nu mi-ai spus unde locuiești? îi strigă din urmă Velceaninov, dându-și seama în ultima clipă.

— Oare nu ți-am spus? La hotelul Pokrovskaia…

— Care hotel Pokrovskaia?

— Chiar lângă biserica Pokrov, pe-o stradelă… Am uitat cum se numește stradela, și numărul l-am uitat, dar e aproape de Pokrov…

— Te găsesc eu!

— Te rog, ești un oaspete drag.

De-acum cobora scara.

— Stai! strigă din nou după el Velceaninov. N-o să speli putina?

— Cum, adică, să „spăl putina“? se holbă Pavel Pavlovici, întorcându-se și zâmbind de pe a treia treaptă a scării.

În loc de răspuns, Velceaninov trânti ușa cu zgomot, o încuie cu grijă și puse cârligul. Intrând în cameră, scuipă de parcă se spurcase cu ceva.

După ce stătu nemișcat vreo cinci minute în mijlocul camerei, se trânti pe pat fără să se dezbrace și ațipi într-o clipă. Lumânarea uitată pe masă arse până la capăt.

IV.
Soția, soțul și amantul

Dormi buștean și se trezi exact la nouă și jumătate; se săltă iute în capul oaselor, se așeză pe marginea patului și imediat începu să se gândească la moartea „acestei femei“.

Impresia zguduitoare, pe care o avusese în ajun la aflarea acestei morți, lăsase în el o oarecare panică și chiar suferință. În prezența lui Pavel Pavlovici, panica și suferința fuseseră în ajun doar înăbușite pentru un timp de o idee ciudată. Dar acum, la trezire, toate întâmplările petrecute cu nouă ani în urmă îi apărură deodată extrem de clar.

Pe femeia aceasta, răposata Natalia Vasilievna, soția „acestui Trusoțki“, o iubise și îi fusese amant, atunci când, în legătură cu procesul său (și tot în legătură cu un proces de moștenire) rămăsese un an întreg în T., deși, la drept vorbind, procesul nu reclama neapărat o prezență atât de îndelungată; motivul real fusese legătura lor. Această legătură și această dragoste îl posedaseră atât de puternic, încât parcă fusese un fel de sclav al Nataliei Vasilievna și pesemne că s-ar fi hotărât pe loc la ceva chiar foarte monstruos și absurd, dacă asta i-ar fi pretins cel mai mic capriciu al femeii. Nici mai înainte, nici după aceea nu i se mai întâmplase ceva asemănător. La sfârșitul anului, când despărțirea era de-acum iminentă, Velceaninov era atât de disperat că se apropie momentul fatal (disperat, deși se presupunea că despărțirea va fi foarte scurtă), încât îi propusese Nataliei Vasilievna s-o răpească, s-o ia de la soțul ei, să renunțe la toate și să plece cu el în străinătate pentru totdeauna. Numai ironia și îndărătnicia fermă a acestei doamne (care la început aprobase întru totul acest proiect, dar pesemne numai din plictiseală sau ca să râdă)

îl putuseră opri și sili să plece singur. Și? Nu trecuseră nici două luni de la despărțire, când el, la Petersburg, își și punea întrebarea, care pentru el avea să rămână perpetuu fără răspuns: o iubise într-adevăr pe această femeie sau totul nu fusese decât o „nălucire“? Și nu din frivolitate sau sub impulsul unei noi pasiuni se înfiripase în sufletul lui această întrebare: în primele două săptămâni petrecute la Petersburg se aflase într-un fel de frenezie și nu avea ochi pentru nici o femeie, cu toate că atunci revenise imediat în vechea lui societate și apucase să vadă sute de femei. De altfel, știa foarte bine că, dacă s-ar pomeni din nou în T., ar recădea de îndată pradă farmecului copleșitor al acestei femei, în ciuda întrebărilor care prinseseră contur în mintea sa. Chiar și la cinci ani după aceea încă mai avea această convingere. Dar la cinci ani după aceea recunoștea asta față de sine însuși cu indignare și chiar de „această femeie“ își amintea cu ură. Se jena de anul petrecut în T. ; nu putea înțelege nici măcar cum această pasiune „prostească“ dăduse tocmai peste el, Velceaninov! Toate amintirile acestei pasiuni se transformaseră în ochii lui într-un sentiment de rușine; roșea până la lacrimi și îl chinuiau remușcările. Ce-i drept, după încă vreo câțiva ani apucase să se calmeze întrucâtva; încercase să uite totul și aproape reușise. Și iată, deodată, peste nouă ani, totul reînvie atât de brusc și de ciudat în fața lui după ce, în ajun, aflase de moartea Nataliei Vasilievna.

Acum, șezând pe marginea patului, cu gândurile tulburi ce i se îmbulzeau alandala în cap, simțea și era conștient de un singur lucru - că, în pofida „impresiei cutremurătoare“ din ajun, lăsată de această veste, era foarte calm în privința morții ei. „Oare nici măcar nu-mi pare rău după ea?“ se întreba. Ce-i drept, nu mai simțea acum ura și putea să se gândească la ea mai nepărtinitor, mai drept. După părerea lui, care, de altfel, se formase de mult în acest răstimp de nouă ani de despărțire, Natalia Vasilievna era una dintre doamnele provinciale cele mai

obișnuite care făceau parte din lumea „bună“ provincială și - „cine știe, poate chiar așa a și fost și numai eu mi-am făcut din ea un asemenea vis?“ El, de altminteri, întotdeauna bănuise că în această părere putea să fie și o greșeală; simți asta și acum. Până și faptele se contraziceau; acest Bagautov fusese și el câțiva ani în relații cu ea și, pare-se, fusese și el „fermecat cu totul“. Bagautov era într-adevăr un tânăr din cea mai bună societate a Petersburgului și, întrucât era un „om de nimic“ (așa se exprima Velceaninov despre el), nu putea, prin urmare, să-și facă o carieră decât la Petersburg. Și iată, cu toate acestea, tratase Petersburgul cu dispreț, adică nu profitase de principalul său avantaj, și pierduse cinci ani în T. - numai de dragul acestei femei! Poate că se și întorsese, în fine, la Petersburg numai pentru că și el fusese aruncat „ca o botină veche și uzată“. Înseamnă că femeia aceasta avea ceva neobișnuit - darul de a atrage, de a înrobi și a domina!

Totuși, parcă nu avea cu ce atrage și înrobi: „nu era câtuși de puțin frumoasă, ba, poate, era chiar urâtă“. Velceaninov o cunoscuse pe când femeia avea douăzeci și opt de ani. Fața ei nu foarte frumoasă putea uneori să se însuflețească în mod plăcut, dar ochii îi erau urâți: în căutătura lor se citea o duritate excesivă. Era foarte slabă. Educația ei intelectuală era și ea slabă; mintea ei, deși incontestabilă și perspicace, era mai întotdeauna unilaterală: avea maniere de doamnă de lume și, pe deasupra, ce-i drept, mult tact; gust rafinat, dar manifestându-se cu precădere în priceperea de a se îmbrăca. Fire hotărâtă și dominatoare; nu te puteai împăca cu ea în nici o privință pe jumătate: „sau totul, sau nimic“. În chestiunile dificile, arăta o extraordinară fermitate și dârzenie. Avea darul mărinimiei și, aproape întotdeauna, la primul prilej, era nemărginit de nedreaptă. Era imposibil să polemizezi cu această doamnă: doi ori doi nu însemna nimic pentru ea. Niciodată și nici într-o privință nu se

considera nedreaptă sau vinovată. Permanentele și nenumăratele ei infidelități față de soț nu-i împovărau câtuși de puțin conștiința. Așa cum Velceaninov făcuse o comparație, era o „Maica Domnului din secta hlâștilor[0]“, care crede ea însăși că este într-adevăr Născătoare de Dumnezeu; la fel și Natalia Vasilievna era profund încredințată de justețea fiecăreia dintre faptele sale. Amantului îi era credincioasă - de altfel atâta timp cât nu i se ura de el. Îi plăcea să-și chinuiască amantul, dar îi plăcea să-l și răsplătească. Era tipul de femeie pătimașă, crudă și senzuală. Ura desfrâul, îl condamna cu o încrâncenare incredibilă și - ea însăși era desfrânată. Nici un fel de dovezi nu puteau niciodată s-o aducă la conștiința propriului desfrâu. „Pesemne că nu-și dă *sincer* seama de asta“, se gândea Velceaninov la ea, încă de pe când era în T. (Să remarcăm în treacăt: fiind el însuși părtaș la desfrâul ei.) „Este una dintre femeile, se gândea el, care parcă s-au născut ca să fie soții infidele. Femeile astea nu rămân niciodată fete bătrâne: legea naturii lor e să fie măritate pentru asta. Soțul este primul amant, dar nici într-un caz înainte de altar. Nici o fată nu se mărită cu mai multă dibăcie și ușurință decât ele. De apariția primului amant este întotdeauna vinovat soțul. Și totul se petrece cât se poate de sincer; până la sfârșit, consideră că dreptatea este de partea lor și, desigur, se simt cu desăvârșire nevinovate.“

Velceaninov era sigur că acest tip de femeie există cu adevărat; în schimb, era sigur că există și tipul de soți adecvat acestor femei, a căror unică menire constă numai în a corespunde acestui tip de femeie. După părerea lui, esența acestor bărbați constă în a fi, ca să spunem așa, „soți eterni“ sau, mai bine zis, de a fi în viață *numai* soți, și nimic altceva. „Un asemenea om se naște și crește numai

[0] *Hlâștii* sunt o sectă organizată în „corăbii“, în fruntea cărora se află proroci, hristoși, maici ale Domnului sau proroci țe; nu recunosc clerul, biserica și tainele.

ca să se însoare și, după ce se însoară, se transformă imediat într-un accesoriu al soției, chiar și în cazul în care se întâmplă să aibă propriul său caracter de netăgăduit. Principalul semn al unui asemenea soț este cunoscuta podoabă. Nu poate să nu fie încornorat, la fel cum soarele nu poate să nu lumineze; însă el asta nu numai că n-o știe niciodată, dar nici nu poate s-o afle vreodată în virtutea legilor naturii.“ Velceaninov avea adânca credință că aceste două tipuri există și că Pavel Pavlovici Trusoțki din T. era reprezentantul perfect al unuia dintre ele. Pavel Pavlovici din ajun nu mai era, desigur, același Pavel Pavlovici pe care îl cunoștea din T. Găsea că acesta se schimbase incredibil de mult, dar Velceaninov știa că nici nu putea să nu se schimbe și că asta era cât se poate de firesc; domnul Trusoțki putea să fie ceea ce fusese numai în timpul cât îi trăise soția, iar acum nu mai era decât o parte a întregului, lăsată brusc în libertate, adică ceva uimitor și nemaipomenit.

În ceea ce-l privește pe Pavel Pavlovici din T., iată ce menționase despre el și își amintise acum Velceaninov:

„Desigur, în T., Pavel Pavlovici nu era decât soț, și nimic mai mult. Dacă, de pildă, mai era pe deasupra și funcționar, asta se întâmpla numai fiindcă pentru el și slujba devenise, ca să zicem așa, una dintre obligațiile sale de soț; muncea pentru soție și pentru poziția ei mondenă din T., cu toate că și în sine era un funcționar foarte sârguincios. Pe atunci avea treizeci și cinci de ani și poseda ceva avere, chiar destul de mare. La slujbă nu arăta cine știe ce aptitudini, dar nici lipsit de aptitudini nu se arăta. Avea relații cu mai-marii guberniei și trecea drept om cu dare de mână. Natalia Vasilievna se bucura de un respect desăvârșit în T. ; ea, de altminteri, nu prețuia prea mult acest respect și-l lua ca pe ceva cuvenit, dar se pricepea să-și primească bine musafirii, iar Pavel Pavlovici era atât de bine muștruluit, încât putea să aibă maniere distinse chiar când îi primea în casa lui pe cei mai înalți

demnitari ai guberniei. Poate că (i se părea lui Velceaninov) avea minte: dar, întrucât Nataliei Vasilievna nu-i plăcea când soțul ei vorbea mult, era imposibil să-i remarci inteligența. Poate că avea din născare multe însușiri bune, ca și rele. Însă însușirile lui bune erau parcă ținute într-o husă, iar pornirile rele erau înăbușite aproape cu desăvârșire. Velceaninov își amintea, de pildă, că uneori pe domnul Trusoțki îl trăgea ața să-și râdă de aproapele; dar asta era strict interzis. Îi mai plăcea să povestească uneori câte ceva; dar și această pornire îi era ținută sub control: i se permitea să povestească numai istorisiri lipsite de importanță și scurte. Era înclinat să-și facă prieteni în afara casei și chiar să bea din când în când cu câte un amic; dar năravul acesta fusese stârpit chiar de la rădăcină. Și cu toate acestea, un aspect interesant: privind din afară, nimeni n-ar fi putut spune că acest soț se află sub papuc; Natalia Vasilievna părea o soție cu totul supusă și, poate, era chiar ea convinsă de asta. Se prea poate ca Pavel Pavlovici s-o fi iubit la nebunie pe Natalia Vasilievna; dar nimeni nu putea observa asta, ceea ce ar fi fost chiar imposibil, probabil tot datorită vreunei reguli stabilite în casă de către Natalia Vasilievna. De câteva ori, în timpul ședерii sale în T., Velceaninov se întrebase: oare acest soț are vreo bănuială cât de mică despre relația lui cu nevastă-sa? De câteva ori o chestionase la modul serios pe Natalia Vasilievna și de fiecare dată primise răspunsul, rostit cu oarecare necaz, că soțul nu știe nimic și nu poate afla niciodată nimic, și că „tot ce este nu-i deloc treaba lui“. Încă un aspect văzut din afară: de Pavel Pavlovici ea nu-și râdea niciodată și nu-l găsea deloc ridicol, nici foarte urât, și chiar i-ar fi luat apărarea dacă cineva ar fi îndrăznit să-l trateze cu lipsă de respect. Neavând copii, ea trebuia în mod firesc să devină o femeie mondenă; dar avea nevoie și de propria ei casă. Plăcerile mondene n-o dominau niciodată cu totul, și acasă îi plăcea foarte mult să se ocupe de gospodărie și de lucrul de mână. Pavel Pavlovici

își amintise în ajun că, în T., citeau seara în sânul familiei; asemenea lecturi existaseră; citea Velceaninov, citea și Pavel Pavlovici; spre marea uimire a lui Velceaninov, acesta citea foarte frumos cu glas tare. Natalia Vasilievna broda ceva și asculta întotdeauna liniștită, în tihnă. Citeau romanele lui Dickens, vreo revistă rusească, iar uneori câte ceva din „lucrurile serioase“. Natalia Vasilievna aprecia foarte mult cultura lui Velceaninov, dar o făcea în tăcere, ca și cum ar fi fost o chestiune închisă și hotărâtă, despre care nu mai are rost să vorbești; în general, față de cărți și știință era indiferentă, ca și cum ar fi fost lucruri cu totul colaterale, deși, poate, folositoare; însă Pavel Pavlovici manifesta uneori o anumită înflăcărare.

Relația din orașul T. se rupsese brusc, după ce pentru Velceaninov atinsese culmea cea mai înaltă și chiar îl adusese aproape de nebunie. Fusese pur și simplu gonit pe neașteptate, deși totul se aranjase în așa fel, încât el plecase fără să aibă habar că fusese aruncat întocmai ca o „botină veche și uzată“. Aici, în T., cu vreo lună și jumătate înaintea plecării sale, își făcuse apariția un tânăr ofițeraș de artilerie, de-abia ieșit din școala militară, care-și făcuse obiceiul să frecventeze familia Trusoțki; în loc de trei, erau de-acum patru. Natalia Vasilievna îl primea pe băiat cu bunăvoință, dar îl trata ca pe un copil. Velceaninov nu știa nici cu spatele și, la drept vorbind, nici nu-i ardea de asta, fiindcă tocmai atunci i se anunțase necesitatea despărțirii. Una dintre sutele de cauze, enunțate de Natalia Vasilievna, ce impuneau plecarea lui iminentă și grabnică era și aceea că i se părea că rămăsese gravidă; și de aceea era firesc că el trebuia să dispară neapărat și cât se poate de repede măcar vreo trei sau patru luni, pentru ca peste nouă luni soțului ei să-i fie mai greu să se îndoiască de ceva, dacă s-ar fi stârnit mai apoi vreo bârfă. Argumentul era destul de forțat. După ce-i făcuse propunerea furtunoasă de a fugi la Paris sau în America, Velceaninov plecase singur la Petersburg, „cu siguranță, numai pentru moment“, adică

pentru nu mai mult de trei luni; altfel n-ar fi plecat nici în ruptul capului, în pofida tuturor motivelor și argumentelor. Exact peste două luni, la Petersburg, primise de la Natalia Vasilievna o scrisoare cu rugămintea să nu mai vină niciodată, pentru că iubea de-acum pe altul; despre sarcină îi scria că se înșelase. Precizarea acestui fapt era de prisos, fiindcă pentru el și așa totul era limpede: își amintise de ofițeraș. Apoi, auzise întâmplător că pe lângă ea se aciuase Bagautov, care își petrecuse în oraș cinci ani încheiați. Această relație de foarte lungă durată și-o explicase, printre altele, și prin faptul că pesemne Natalia Vasilievna îmbătrânise și de aceea devenise mai afectuoasă.

Velceaninov stătu pe marginea patului aproape o oră; în fine, se dezmetici, o sună pe Mavra ca să-i aducă iute cafeaua, o bău la repezeală, se îmbrăcă și exact la ora unsprezece porni spre biserica Pokrov ca să caute hotelul cu același nume. În privința hotelului Pokrovskaia își și formase o părere aparte, care i se înfiripase acum, în timpul dimineții. Totuși, îi era chiar un pic jenă pentru felul cum se purtase în ajun cu Pavel Pavlovici, și acum trebuia să se descotorosească de ea.

Toată fantasmagoria din ajun cu broasca ușii o punea pe seama întâmplării și a stării de beție a lui Pavel Pavlovici, la care mai adăuga, poate, și alte pricini, dar în realitate nu știa deloc sigur de ce se duce acum să stabilească niște relații noi cu fostul soț, de vreme ce totul se sfârșise între ei atât de firesc și de la sine. Îl atrăgea ceva; își spunea aici cuvântul o impresie aparte și, ca urmare a acestei impresii, ceva îl atrăgea…

V.
Liza

Lui Pavel Pavlovici nici prin cap nu-i trecea să „spele putina“; la drept vorbind, numai Dumnezeu știe de ce Velceaninov îi pusese în ajun întrebarea asta; într-adevăr, parcă i se întunecaseră mințile. Lângă biserica Pokrov, într-o dugheană de mărunțișuri, la prima întrebare i se arătă hotelul Pokrovskaia, aflat la doi pași pe o stradelă. La hotel i se spuse că domnul Trusoțki locuia tot acolo, în curte, într-un corp secundar al clădirii, unde Maria Sîsoevna dădea cu chirie camere mobilate. Urcând scara de piatră îngustă, udă și foarte murdară, care ducea la etajul întâi al clădirii din curte, unde erau aceste camere, Velceaninov auzi deodată un plânset. Parcă plângea un copil de vreo șapte-opt ani; plânsul era greoi, se auzeau hohote înfundate, dar care totuși nu puteau fi stăpânite, se mai auzeau bătăi din picioare și niște dojeni parcă tot înăbușite, dar furioase, rostite în falset de un adult. Acest adult parcă voia să-l potolească pe copil și nu dorea deloc să se audă plânsul, dar făcea mai multă gălăgie decât acesta. Dojenile erau nemiloase, iar copilul parcă implora să fie iertat. Pătrunzând într-un coridor mic, cu câte două uși pe ambele laturi, Velceaninov întâlni o femeie grasă și voinică, atât de ciufulită, încât se vedea că locuiește acolo, și o întrebă de Pavel Pavlovici. Femeia arătă cu degetul spre ușa dindărătul căreia se auzea plânsul. Pe chipul gras și stacojiu al femeii se citea o oarecare indignare.

— Iote cum se distrează! spuse ea, cu voce groasă, aproape în șoaptă, și începu să coboare treptele. Velceaninov vru să bată la ușă, dar se răzgândi și deschise de-a dreptul ușa lui Pavel Pavlovici. În mijlocul unei camere mici, cu mobilier grosolan, dar din belșug, vopsit,

stătea în picioare Pavel Pavlovici, îmbrăcat numai până la jumătate, fără redingotă și vestă; cu fața stacojie de enervare, cu țipete, gesturi și poate (așa i se păru lui Velceaninov) chiar cu ghionturi, încerca să potolească o fetiță de vreo opt ani, îmbrăcată sărăcăcios, dar ca o domnișoară, într-o rochițică scurtă și neagră de lână. Fetița părea apucată de o adevărată isterie, plângea cu sughițuri isterice și își întindea mâinile spre Pavel Pavlovici, parcă vrând să-l apuce, să-l îmbrățișeze, să-l implore și să-l înduplece de ceva. Într-o clipă, totul se schimbă: văzându-l pe musafir, fetița țipă și o zbughi în camera minusculă de alături, iar Pavel Pavlovici, surprins pe moment, se topi deodată cu totul într-un zâmbet, exact ca în ajun, când Velceaninov deschisese pe neașteptate ușa ce dădea spre scară.

— Aleksei Ivanovici! strigă el în culmea mirării. Nu m-aș fi așteptat nicidecum… dar vino aici, aici! Stai aici, pe canapea sau în fotoliu, iar eu… Și se repezi să-și îmbrace redingota, uitând de vestă.

— Nu te deranja, rămâi așa cum ești, zise Velceaninov și se așează pe un scaun.

— Nu, dă-mi voie să mă deranjez; uite, acum arăt mai cuviincios. De ce te-ai așezat în colț? Vino aici, în fotoliu, lângă masă… Ah, nu m-am așteptat, nu m-am așteptat!

Se așeză și el pe marginea unui scaun din nuiele împletite, dar nu alături de musafirul „neașteptat“, ci răsucind scaunul pe-o parte, ca să-l poată privi pe Velceaninov cât mai din față.

— Cum, adică, nu te-ai așteptat? Doar ți-am spus ieri că vin la ora asta, nu?

— M-am gândit că n-o să vii; după ce m-am trezit, m-am gândit la întâlnirea de ieri și m-a cuprins disperarea că n-o să te mai văd de-acum chiar niciodată…

Între timp, Velceaninov se uita împrejur. Camera era în dezordine, patul, nestrâns, hainele, aruncate care încotro, pe masă erau pahare din care se băuse cafea, firimituri de

pâine și o sticlă de șampanie, fără dop, golită doar pe jumătate, cu un pahar alături. Aruncă o privire în camera de alături, dar acolo era liniște; fetița se ascunsese și încremenise.

— Nu cumva beai asta acum? întrebă Velceaninov, arătând spre șampanie.

— E ce-a rămas… îi răspunse, fâstâcit, Pavel Pavlovici.

— Dar știu că te-ai schimbat, nu glumă!

— Obiceiuri urâte, care-au dat peste mine dintr-o dată. Zău, din martie m-am apucat; nu mint! Nu mă pot abține. Acum poți să fii liniștit, Aleksei Ivanovici, nu-s beat și n-o să mă apuc să bat câmpii ca ieri, acasă la dumneata, dar îți spun drept: totul a început din martie! Și dacă acum o jumătate de an mi-ar fi spus cineva că o s-o iau razna în halul ăsta, dacă mi-ar fi arătat propriul meu chip în oglindă, n-aș fi crezut!

— Deci, ieri erai beat?

— Eram, recunoscu Pavel Pavlovici cu jumătate de glas, plecându-și rușinat ochii în pământ. Și vezi dumneata: nu că eram beat, eram doar la puțin timp după ce-mi trecuse beția. Asta vreau s-o explic, fiindcă, după beție, sunt și mai rău: amețeală mai am doar puțină în cap, dar rămân cu o cruzime și un fel de nesăbuință, ba îmi simt și mai tare amarul. Poate că de amărăciune beau. În asemenea momente pot face câte-o boacănă prostească sau sunt în stare să jignesc omul. Pesemne că ieri ți s-a părut că-s foarte ciudat, nu-i așa?

— Nu-ți amintești?

— Cum să nu-mi amintesc, țin minte totul…

— Vezi dumneata, Pavel Pavlovici, exact la fel m-am gândit și mi-am explicat și eu, spuse împăciuitor Velceaninov. Pe deasupra, și eu m-am purtat ieri cu dumneata cam nervos și… excesiv de intolerant, ceea ce recunosc cu dragă inimă. Uneori nu mă simt prea bine și neașteptata dumitale venire, noaptea…

— Da, noaptea, noaptea! clătină din cap Pavel Pavlovici, parcă mirându-se și dojenindu-se. Nici nu știu ce m-a apucat! Nici în ruptul capului n-aș fi intrat la dumneata, dacă nu mi-ai fi deschis singur; aș fi plecat de la ușă. Am trecut pe la dumneata, Aleksei Ivanovici, acum vreo săptămână, dar nu te-am găsit acasă, dar pe urmă, poate, n-aș mai fi trecut și a doua oară. Totuși, am și eu mica mea mândrie, cu toate că îmi dau seama că-s… în situația asta. Ne-am întâlnit și pe stradă și mă tot gândeam: n-are să mă recunoască, n-are să se întoarcă, doar sunt nouă ani, nu glumă - și n-am îndrăznit să te opresc. Iar ieri, veneam dinspre cartierul Petersburg și nici nu-mi dădeam seama ce oră este. Uite, din cauza asta (arătă spre sticlă) și din cauza sentimentului. Am făcut o prostie! O mare prostie! Și dacă n-ai fi fost dumneata, ci altul - căci ai venit la mine chiar și după tărășenia de ieri, ți-ai amintit trecutul - mi-aș fi pierdut și speranța că aș putea reînnoi prietenia noastră.

Velceaninov asculta cu luare-aminte. Omul vorbea, pare-se, sincer și chiar cu oarecare demnitate; totuși, nu-l credea deloc din clipa în care intrase în camera lui.

— Spune-mi, Pavel Pavlovici, după cum văd, nu ești singur aici. A cui e fetița cu care te-am găsit mai adineauri?

Pavel Pavlovici chiar se miră și își ridică sprâncenele, dar se uită la Velceaninov cu o privire limpede și plăcută.

— Păi a cui să fie fetița? Păi e Liza! rosti el, zâmbind cu bunăvoință.

— Care Liza? bâigui Velceaninov și deodată parcă ceva se cutremură în el. Surpriza era prea mare. Mai înainte, intrând și văzând-o pe Liza, se mirase, dar nu avusese chiar nici o presimțire, nici un gând deosebit.

— Liza noastră, fiica noastră, Liza! zâmbi Pavel Pavlovici.

— Fiică? Dar dumneata și Natalia… și răposata Natalia Vasilievna ați avut copii? întrebă Velceaninov, neîncrezător și sfios, cu o voce foarte înceată.

— Cum să nu? Ah, Dumnezeule, păi într-adevăr dumneata n-aveai de la cine să afli! Ce zăpăcit sunt! Ne-a dăruit-o Dumnezeu după plecarea dumitale!

Pavel Pavlovici sări chiar de pe scaun, împins de o emoție ce părea și ea plăcută.

— N-am auzit nimic, răspunse Velceaninov și păli.

— Într-adevăr, într-adevăr, n-aveai de la cine să afli! repetă Pavel Pavlovici cu o voce stinsă, înduioșată. Eu și răposata ne pierdusem și ultima speranță, asta îți amintești și dumneata, și deodată ne binecuvântează Dumnezeu - și ce bucurie a dat pe capul meu, asta numai El poate să știe! Exact, mi se pare, la un an după plecarea dumitale! Sau nu, nu la un an, nici pe departe, ia stai puțin: dacă nu mă înșală memoria, dumneata ai plecat atunci de la noi în octombrie sau chiar în noiembrie, nu-i așa?

— Am plecat din T. la începutul lui septembrie, pe douăsprezece septembrie; îmi amintesc foarte bine.

— Oare în septembrie? Hm… Unde mi-e capul? se miră foarte tare Pavel Pavlovici. Mda, dacă-i așa, dă-mi voie; ai plecat pe douăsprezece septembrie, iar Liza s-a născut pe opt mai, asta înseamnă: septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie, ianuarie, februarie, martie, aprilie - peste opt luni și ceva, uite-așa! Și dacă ai ști cum răposata…

— Arată-mi-o… cheam-o aici… bâigui Velceaninov cu vocea sugrumată.

— Neapărat! începu să se agite Pavel Pavlovici, întrerupând imediat ceea ce voia să spună, ca și cum n-ar fi avut nici o importanță. Acum, acum ți-o prezint! Și se duse grăbit în camera Lizei.

Trecură, poate, trei sau patru minute întregi; în camere se auzeau șoapte repezi și grăbite și abia-abia se auzea vocea Lizei. „Îl roagă să n-o aducă“, se gândi Velceaninov. În sfârșit, cei doi ieșiră.

— Uite-o, se sfiește, spuse Pavel Pavlovici. E rușinoasă, mândră… și seamănă leit cu răposata!

Liza ieșise fără lacrimi, cu ochii plecați; taică-său o ținea de mână. Era o fetiță nălțuță, subțirică și foarte frumoasă. Își ridică repede spre musafir ochii mari și albaștri și îl privi curioasă, dar posomorâtă, după care își lăsă iarăși ochii în pământ. În privirea ei era acea gravitate infantilă, când, rămas singur cu un oaspete, copilul se retrage într-un ungher și se uită cu neîncredere la nou-venit, care nu mai fusese până atunci niciodată în vizită; dar, poate, mai avea un gând, care nu mai era de copil - așa i se păru lui Velceaninov. Taică-său o aduse aproape de oaspete.

— Uite, nenea a cunoscut-o cândva pe mămica, ne-a fost prieten, întinde-i mâna.

Fetița se înclină ușor și întinse mâna cu sfială.

— Natalia Vasilievna n-a vrut s-o învețe să facă reverențe în semn de salut, ci așa, după maniera englezească, să se încline ușor și să-i întindă musafirului mâna, adăugă tatăl ca explicație pentru Velceaninov, privindu-l insistent.

Velceaninov știa că Trusoțki îl urmărește insistent, dar nu se îngrijea deloc să-și ascundă tulburarea; ședea nemișcat pe scaun, ținea mâna Lizei în mâna lui și se uita atent la copil. Dar Liza era foarte îngrijorată de ceva și, uitându-și mâna în palma oaspetelui, nu-și lua ochii de la tatăl ei. Asculta temătoare tot ce spunea acesta. Velceaninov recunoscu de îndată acești ochi mari și albaștri, dar cel mai mult îl uimi albeața extraordinară, neobișnuită a feței ei și culoarea părului; aceste semne erau pentru el mult prea importante. Ovalul feței și forma buzelor, dimpotrivă, aminteau izbitor de Natalia Vasilievna. Între timp, Pavel Pavlovici începuse să povestească ceva, parcă cu prea multă înflăcărare și simțire, dar Velceaninov nu-l auzea deloc. Prinse numai ultima frază:

— …așa că dumneata, Aleksei Ivanovici, nici măcar nu-ți poți închipui cât de mult ne-am bucurat când am primit acest dar de la Dumnezeu! Pentru mine apariția ei a

însemnat totul, așa că, dacă deodată, din voia lui Dumnezeu, ar fi dispărut tihnita mea fericire - uite, îmi ziceam, îmi rămâne Liza; iată ce, în tot cazul, știam sigur!

— Dar Natalia Vasilievna? întrebă Velceaninov.

— Natalia Vasilievna? se strâmbă Pavel Pavlovici. Doar ai cunoscut-o, nu-i plăcea să arate prea mult ceea ce simte, însă cum s-a despărțit de ea pe patul de moarte… atunci a ieșit totul la iveală! Uite, acum am spus: „pe patul de moarte“; însă cu o zi înainte de a-și da sfârșitul se frământa, se supăra - zicea că vrem s-o tratăm cu medicamente, că n-are decât o simplă febră, că amândoi doctorii noștri habar n-au de nimic și că, de îndată ce se va întoarce Koch (vi-l amintiți pe bătrânul nostru medic militar?), nu vor trece două săptămâni și se va ridica din pat! Dar ce spun eu? Doar cu cinci ore înainte de moarte și-a amintit că peste trei săptămâni trebuia s-o viziteze de ziua ei la moșie pe mătușă-sa, nașa de botez a Lizei…

Velceaninov se ridică brusc de pe scaun, fără să lase mânuța Lizei. Printre altele, i se păruse că în privirea fierbinte a fetiței, ațintită spre tatăl ei, era un fel de reproș.

— Nu-i bolnavă? întrebă el oarecum ciudat, grăbit.

— S-ar părea că nu, dar… s-a întâmplat ca împrejurările să fie așa cum sunt, rosti Pavel Pavlovici, cu îngrijorare amară. Copilul e și-așa ciudat, nervos, după moartea maică-sii a fost bolnavă două săptămâni, isterică. Mai adineauri, când ai intrat dumneata, ce mai plângea… Auzi, Liza, auzi? Și de ce? Numai fiindcă eu plec și o las singură și asta, pasămite, înseamnă că n-o mai iubesc așa cum o iubeam când trăia maică-sa - iată de ce mă învinovățește. Și-i umblă prin cap asemenea fantezii unui copil care n-ar trebui decât să-și vadă de jucării. Iar aici nici n-are cu cine se juca.

— Deci voi… sunteți aici numai voi doi?

— Suntem singuri de tot; servitoarea vine să facă curat o dată pe zi.

— Și când pleci, o lași singură?

— Păi cum altfel? Ieri am plecat și chiar am încuiat-o, uite în camera de acolo, și de asta mi-a vărsat lacrimi astăzi. Păi judecă și dumneata, ce era să fac? Acum trei zile, în lipsa mea, a coborât în curte și un băiat a lovit-o cu o piatră în cap. Dacă n-aș încuia-o, ar începe să plângă și s-ar repezi în curte să-i întrebe pe toți unde am plecat. Și asta nu-i bine. Dar nici de mine n-am ce zice: plec pentru o oră și mă întorc a doua zi dimineața, cum s-a întâmplat ieri. Bine că, în lipsa mea, proprietara a descuiat-o, a chemat un lăcătuș ca să spargă broasca; e rușine; până și eu simt că-s un monstru. Și toate astea din cauză că mintea mi-e întunecată…

— Tăticule! rosti fetița cu sfială și neliniște.

— Ei, poftim! Iar începi! Iar o ții una și bună! Ce ți-am spus mai adineauri?

— Nu mai fac, nu mai fac! repetă Liza speriată, încrucișându-și în grabă mâinile în fața lui.

— În situația asta, nu mai poate continua așa, spuse deodată, impetuos, Velceaninov, cu vocea omului care știe că puterea e de partea sa. Păi dumneata… dumneata ești om cu avere; cum de poți locui, în primul rând, în clădirea asta anexă, în condițiile astea?

— În clădirea anexă? Păi, poate, peste o săptămână plecăm, iar bani am cheltuit și așa destui, cu toate că avem avere…

— Gata, ajunge, ajunge, îl întrerupse Velceaninov cu o nerăbdare crescândă, ca și cum i-ar fi spus de-a dreptul: „N-are rost să vorbești, știu tot ce vrei să spui și știu cu ce intenție vorbești!“ Ascultă, îți fac o propunere: chiar acum ai spus că mai rămâi o săptămână, poate chiar și două. Am aici o casă, adică o familie, unde de douăzeci de ani mă simt ca la mama acasă. E vorba de familia Pogorelțev. Pogorelțev, Aleksandr Ivanovici, consilier secret; poate chiar ți-ar folosi, în problema dumitale. Acum ei sunt în vilegiatură. Au o vilă proprie, foarte bogată. Klavdia Petrovna Pogorelțeva mi-e ca o soră, ca o mamă. Au opt

copii. Dă-mi voie s-o duc pe Liza la ei chiar acum… asta ca să nu pierdem timpul. Au s-o primească cu bucurie, și în timpul ăsta au s-o alinte ca pe propria lor fetiță, ca pe propria lor fetiță!

Era grozav de nerăbdător și nu ascundea acest lucru.

— Asta-i imposibil, rosti Pavel Ivanovici, privindu-l în ochi, așa cum i se păru lui Velceaninov, cu o grimasă vicleană.

— De ce? De ce să fie imposibil?

— Păi cum să las copilul, ba încă așa, dintr-o dată, chiar cu un prieten atât de binevoitor ca dumneata, nu de asta vorbesc, însă să-l las într-o casă necunoscută, într-o societate atât de înaltă, unde nici măcar nu știu cum au s-o primească.

— Păi ți-am spus că acolo sunt ca în familia mea, strigă Velceaninov aproape înfuriat. Klavdia Petrovna o să fie fericită să-mi îndeplinească rugămintea. Ar primi-o ca pe fiica mea… Drace, doar dumneata știi și singur că nu te împotrivești decât ca să melițezi din gură… Nici n-are rost să mai vorbim!

Bătu chiar din picior.

— Mă întreb dacă nu cumva ar fi tare ciudat. Cum-necum, ar trebui s-o văd măcar o dată, măcar de două ori, altfel cum să rămână cu totul fără taică-său? He-he-he… Într-o casă atât de simandicoasă…

— Dar e o casă cât se poate de simplă, nu-i deloc „simandicoasă“! strigă Velceaninov. Ți-am spus că au copii mulți. Acolo o să-și revină, are toate condițiile… Și, dacă vrei, chiar mâine te recomand. De fapt, va trebui neapărat să mergi acolo și să mulțumești; o să mergem în fiecare zi, dacă vrei…

— Parcă nu…

— Prostii! Principalul e că știi și singur asta! Ascultă, vino deseară la mine, rămâi peste noapte, iar dimineața, cât mai devreme, plecăm, ca să fim acolo la ora douăsprezece.

— Binefăcătorule! Chiar să și rămân peste noapte la dumneata… acceptă deodată, înduioșat, Pavel Pavlovici. Chiar că-mi faci un mare bine… Dar unde-i vila lor?

— Vila lor e în Lesnoe.

— Dar ce mă fac cu hainele ei? Fiindcă într-o casă atât de ilustră, ba încă și la vilă, știi și singur… Inimă de tată!

— Păi ce haine să aibă? E în doliu. Poate purta alte haine? Sunt cele mai decente din câte se pot imagina! Numai niște lenjerie mai curată, o băsmăluță… (Băsmăluța și lenjeria care ieșeau la iveală erau într-adevăr foarte murdare.)

— Îndată, o să se schimbe neapărat, începu să se agite Pavel Pavlovici. Iar cealaltă lenjerie de care are nevoie o s-o împachetăm degrabă; i-am dat-o Mariei Sîsoevna la spălat.

— Atunci n-ar fi rău să trimitem după o trăsură, îl întrerupse Velceaninov. Și mai iute, dacă se poate.

Dar apăru o piedică: Liza se împotrivi categoric; trăsese înspăimântată tot timpul cu urechea și, dacă Velceaninov, înduplecându-l pe Pavel Pavlovici, ar fi avut răgaz s-o privească, ar fi văzut disperarea nemărginită de pe chipul ei.

— Nu merg, spuse ea ferm și încet.

— Uite, vezi, e leit maică-sa!

— Nu-s leit mămica, nu-s leit mămica! strigă Liza, frângându-și cu disperare mânuțele și parcă vrând să se dezvinovățească față de taică-său, care rostise cumplitul reproș că seamănă leit cu mama ei. Tăticule, tăticule, dacă mă părăsești…

Se repezi deodată la Velceaninov, care se speriase:

— Dacă o să mă luați de la tata, atunci eu…

Dar nu mai apucă să sfârșească ce avea de spus; Pavel Pavlovici o înșfăcă de mână, gata s-o ia și de guler, și, cu o dușmănie fățișă, o târî după el în camera cea mică. De acolo, timp de câteva minute, se auziră șoapte și hohote înăbușite de plâns. Velceaninov dădu să intre el însuși în

cămăruță, dar Pavel Pavlovici ieși singur și, cu un zâmbet strâmb, îl anunță că fetița vine imediat. Velceaninov încerca să nu-l privească și se uita într-o parte.

Apăru și Maria Sîsoevna, femeia pe care o întâlnise mai adineaori pe coridor, și se apucă să pună în săculețul frumos al Lizei schimburile aduse de la spălat.

— Nu cumva, domnule, o luați pe fetiță? i se adresă ea lui Velceaninov. Aveți familie? Bine faceți, domnule: copilul e cuminte, îl scăpați de tămbălăul de aici.

— Nici chiar așa, Maria Sîsoevna, bâigui Pavel Pavlovici.

— Maria Sîsoevna! Așa-mi zice toată lumea. Ori nu-i tămbălău la tine? Oare se cade ca un copil cuminte, care înțelege, să vadă asemenea lucruri urâte? A venit o trăsură, domnule. La Lesnoe vă duceți?

— Da, da!

— Să fie într-un ceas bun!

Liza ieși palidă la față, cu ochii în pământ, și își luă săculețul. Nu-i aruncă nici o privire lui Velceaninov; se stăpâni și nu se repezi, ca mai înainte, să-și îmbrățișeze tatăl nici măcar la despărțire; pesemne că nici nu voia să-l vadă în ochi. Taică-său o sărută cuviincios în creștetul capului și o mângâie; buza fetiței se strâmbă, bărbia începu să-i tremure, dar nu-și ridică totuși ochii spre tatăl ei. Pavel Pavlovici era parcă palid la față, mâinile îi tremurau; toate astea Velceaninov le observă, deși se străduia din răsputeri să nu se uite la el. Nu-și dorea decât un singur lucru: să plece cât mai iute. „La drept vorbind, care-i vina mea? se gândi el. Așa trebuia să se întâmple.“ Coborâră în stradă, fetița se sărută cu Maria Sîsoevna și de-abia după ce urcă în trăsură își ridică ochii spre tatăl ei, plesni din palme și scoase un strigăt; încă o clipă și ar fi sărit din trăsură și s-ar fi repezit la el, dar caii o și luaseră din loc.

VI.
O nouă fantezie a unui om care n-are ce face

— Nu cumva ți-e rău? se sperie Velceaninov. Poruncesc să oprească, poruncesc să-ți aducă apă.

Ea își ridică ochii spre el și îi aruncă o privire fierbinte, plină de dojană.

— Unde mă duceți? întrebă ea cu voce aspră și sacadată.

— E o casă minunată, Liza. Oamenii ăștia locuiesc acum într-o vilă minunată; acolo sunt mulți copii, care au să te iubească, sunt copii buni... Nu te supăra pe mine Liza, îți vreau binele...

Dacă l-ar fi văzut vreun cunoscut în momentul acela, și-ar fi făcut o impresie foarte ciudată.

— Cât de... cât de... cât de răi sunteți toți! spuse Liza, înăbușindu-se din pricina lacrimilor pe care încerca să și le stăpânească și scăpărându-și spre el minunații ochi înrăiți.

— Liza, eu...

— Sunteți răi, răi, răi, răi! Își frângea mâinile.

Velceaninov se pierdu de tot cu firea.

— Liza, draga mea, dacă ai ști cât mă mâhnești!

— E adevărat că vine mâine? E adevărat? întrebă ea pe un ton poruncitor.

— E adevărat, e adevărat! Chiar eu am să-l aduc; am să-l iau și am să-l aduc.

— O să vă înșele, șopti Liza, plecându-și ochii în pământ.

— Oare nu te iubește, Liza?

— Nu mă iubește.

— S-a purtat urât cu tine?

Liza îl privi posomorâtă și tăcu. Se întoarse iar cu spatele la el și stătea așa, privind cu încăpățânare în

pământ. Velceaninov începu s-o ia cu vorba, îi vorbea cu însuflețire, îl apucase și pe el delirul. Liza îl asculta neîncrezătoare, dar îl asculta. Atenția ei îl bucura extrem de mult: chiar se apucă să-i explice ce înseamnă un om care bea. Îi spuse că ține la ea și că îl va supraveghea pe tatăl ei. Liza își ridică, în sfârșit, ochii și îl privi fix. Velceaninov se apucă să-i povestească despre anii când o cunoscuse pe mama ei și văzu că o captivează cu istorisirile lui. Încetul cu încetul, fetița începu să-i răspundă la întrebări - dar prudent, monosilabic, cu îndărătnicie. La întrebările cele mai importante nu-i răspunse totuși nimic: tăcea cu îndârjire când el o întreba de relațiile anterioare cu tatăl ei. Vorbind cu ea, Velceaninov o luase de mână, ca mai înainte, și nu-i mai dădea drumul, iar fetița nu și-o retrăgea. De altfel, Liza nu tăcea chiar tot timpul; totuși, în răspunsuri neclare, lăsă să-i scape că pe tăticul îl iubise mai mult decât pe mămica, pentru că el întotdeauna o iubise mai mult, iar mămica o iubise mai puțin; dar că, fiind pe moarte, mămica o sărutase mult și plânsese, atunci când toți ieșiseră din cameră și rămăseseră numai ele două… și că ea acum o iubește pe mămica mai mult decât orice pe lume și în fiecare noapte o iubește cel mai mult. Dar fetița era într-adevăr mândră: dându-și brusc seama că o luase gura pe dinainte, se închise din nou în sine și tăcu; chiar se uită cu ură la Velceaninov, care o făcuse să-i dezvăluie lucruri pe care n-ar fi vrut să le spună. Spre sfârșitul drumului, isteria aproape că îi trecuse și Liza devenise grozav de îngândurată și se uita ca o sălbăticiune, posomorâtă, cu o îndârjire întunecată, dinainte hotărâtă. Cât privește faptul că era dusă acum într-o casă necunoscută, unde nu mai fusese niciodată - asta, se pare, n-o tulbura prea mult. O chinuia altceva, ceea ce Velceaninov vedea și singur; își dădea seama că fetiței îi era rușine de *el*, îi era rușine că tatăl ei o lăsase atât de ușor să plece cu el, ca și cum i-ar fi lepădat-o în brațe.

„E bolnavă, se gândi el; poate chiar foarte bolnavă; a fost chinuită… O, canalie bețivă, ticăloasă! Acum îl înțeleg!“ Îl grăbi pe vizitiu; își punea speranța în vilă, în aer, în grădină, în copii, în viața nouă, necunoscută pentru ea și pe urmă… Însă nu se mai îndoia deloc de ceea ce va fi pe urmă; în privința asta, speranțele erau depline, limpezi. Acum știa la perfecție un singur lucru: că niciodată nu mai trecuse prin ceea ce simțea acum și că acest sentiment îi va rămâne toată viața! „Iată țelul, iată viața!“ se gândea el cu exaltare.

O mulțime de gânduri îi umblau acum prin cap, dar el nu se oprea asupra lor și evita cu obstinație amănuntele; fără amănunte, totul devenea clar, era de nezdruncinat. Planul lui principal se alcătuise de la sine: „Putem acționa asupra acestui nemernic, visa el, cu forțele noastre reunite și el o va lăsa pe Liza la Petersburg, la familia Pogorelțev, la început, poate, doar temporar, pentru un timp, plecând singur; iar Liza o să-mi rămână mie; asta-i tot, ce mai tura-vura! Și… și, desigur, asta chiar el o vrea, altfel n-ar avea rost s-o chinuiască pe fetiță“. În fine, ajunseră. Într-adevăr, vila familiei Pogorelțev era un loc splendid; mai întâi le ieși în întâmpinare cârdul gălăgios al copiilor, care dădu buzna în cerdacul vilei. Velceaninov nu mai fusese de mult aici, și bucuria copiilor era frenetică: îl iubeau. Cei mai mărișori începură să strige la el, înainte de a fi coborât din trăsură:

— Dar ce-i cu procesul, cum merge procesul dumneavoastră? Cei mai mici repetară și ei întrebarea, țipând și râzând și ei după exemplul celor mari. Aici toți îl tachinau cu procesul. Dar, văzând-o pe Liza, copiii o înconjurară imediat și începură s-o cerceteze cu o curiozitate copilărească, tăcută și insistentă. Ieși Klavdia Petrovna, urmată de soțul ei. Și ea, și soțul, de la primul cuvânt, luându-și unul altuia vorba din gură și râzând, începură să-l întrebe de proces.

Klavdia Petrovna era o femeie de vreo treizeci și șapte de ani, o brunetă grasă și încă frumoasă, cu obrajii

proaspeți și rumeni. Soțul ei avea cam cincizeci și cinci de ani, era un om inteligent și șiret, dar, înainte de toate, era bun ca pâinea caldă. Casa lor era pentru Velceaninov un „ungher părintesc“ în adevăratul sens al cuvântului, așa cum se exprima singur. Dar aici mai era la mijloc o împrejurare aparte: cu vreo douăzeci de ani în urmă, această Klavdia Petrovna mai că nu se măritase cu Velceaninov, care pe atunci era de-abia un băiețandru, încă student. Fusese prima lui iubire, înfocată, ridicolă și minunată. Totuși, sfârșise prin a se mărita cu Pogorelțev. Peste vreo cinci ani se întâlniseră și totul se încheiase printr-o prietenie limpede și calmă. Rămăsese pentru totdeauna o căldură în relațiile lor, o lumină deosebită care făcea ca relația lor să fie senină. Aici totul era curat și ireproșabil în amintirile lui Velceaninov, iar amintirile acestea îi erau cu atât mai dragi, cu cât erau, poate, singurele de acest fel. Aici, în sânul acestei familii, era simplu, naiv, bun, îi dădăcea pe copii, nu se fandosea niciodată, recunoștea totul și mărturisea totul. Nu o dată le jurase soților Pogorelțev că va mai frecventa un timp societatea, după care se va muta de tot la ei și va trăi alături de dânșii, fără să mai plece niciodată din casa lor. În sinea lui, se gândea cât se poate de serios la această intenție.

Le povesti destul de amănunțit istoria Lizei, cu toate detaliile de care era nevoie; dar era suficientă numai rugămintea lui, fără nici un fel de relatări speciale. Klavdia Petrovna o sărută pe „orfană“ și promise să facă tot ce depindea de ea. Copiii o luară de mână pe Liza și o duseră în grădină să se joace. După o jumătate de oră de conversație însuflețită, Velceaninov se ridică și începu să-și ia rămas-bun. Era atât de nerăbdător, încât acest lucru îl remarcară cu toții. Toți se mirau: nu mai trecuse pe la ei de trei săptămâni și acum pleca după o jumătate de oră. Velceaninov râse și jură că va veni a doua zi. I se făcu observația că este prea tulburat; el o luă brusc de mână pe

Klavdia Petrovna și, sub pretextul că a uitat să-i spună ceva foarte important, o duse în altă cameră.

— Îți aduci aminte ceea ce ți-am povestit și nici măcar soțul dumitale nu știe - despre un an din viața mea pe care mi l-am petrecut la T. ?

— Îmi amintesc foarte bine; vorbeai des despre asta.

— Nu vorbeam, mă spovedeam și numai, numai dumitale! Niciodată nu ți-am spus numele acelei femei; a fost Trusoțkaia, soția acestui Trusoțki. A murit, iar Liza, fiica ei, e fiica mea!

— Ești sigur? Nu te înșeli? îl întrebă Klavdia Petrovna, cuprinsă de o oarecare tulburare.

— Nu mă înșel deloc, deloc! rosti exaltat Velceaninov.

Și îi povesti totul cât putu de scurt, grozav de grăbit și emoționat. Klavdia Petrovna știuse și mai înainte totul, dar numele femeii nu-l știuse. Velceaninov se înspăimânta atât de mult numai la gândul că vreunul dintre cunoscuții lui ar întâlni-o cândva pe *m-me* Trusoțkaia și s-ar gândi că *el* a putut s-o iubească *atât de mult* pe femeia aceea, încât nici măcar Klavdiei Petrovna, singura lui prietenă, nu îndrăznise să-i dezvăluie până atunci numele „acelei femei“.

— Dar tatăl nu știe nimic? îl întrebă ea, după ce ascultă povestirea.

— B-ba da, știe… Tocmai asta mă chinuiește, că n-am descoperit încă toate dedesubturile! continuă Velceaninov cu înfocare. Știe, știe; asta am remarcat-o astăzi și ieri. Dar trebuie să aflu cât anume știe. Diseară vine la mine. De fapt, nu-mi dau seama de unde poate să știe - adică să știe *tot*? Despre Bagautov știe tot, nu mai încape îndoială. Dar despre mine? Știi dumneata cum, în asemenea cazuri, soțiile se pricep să-și îmbrobodească soții! Chiar dacă un înger ar coborî din cer, soțul nu l-ar crede, ci tot nevestesii i-ar da crezare! Nu clătina din cap, nu mă judeca, eu m-am judecat singur și m-am condamnat pentru tot, încă de mult, de mult! … Vezi dumneata, adineauri, aflându-mă la

el, am fost atât de sigur că știe, încât m-am compromis singur în fața lui. Crede-mă, mi-e foarte rușine și mi-e foarte greu că l-am primit ieri atât de grosolan. (Am să-ți povestesc mai pe urmă amănunțit!) Ieri a venit la mine împins de dorința dușmănoasă și de neînvins de a-mi da să înțeleg că știe de jignirea care i s-a adus și că știe cine l-a jignit! Asta-i pricina venirii lui la mine în stare de ebrietate. Dar e ceva atât de firesc din partea lui! A venit anume ca să-mi reproșeze! Îndeobște, ieri i-am arătat cam prea multă căldură! A fost o lipsă prostească de prudență! M-am dat singur de gol! De ce a venit într-un moment când eram atât de surescitat? Îți spun că până și pe Liza a chinuit-o, a chinuit copilul și, pesemne, numai ca să se răzbune, să-și verse răutatea măcar pe copil! Da, e înrăit, chiar dacă-i un om de tot nimicul, e înrăit; chiar foarte tare. Se înțelege că nu-i decât un măscărici, deși altădată, zău, părea un om cumsecade, în măsura în care putea să fie cumsecade, și-i firesc că acum a ajuns un destrăbălat! Aici, draga mea, trebuie să vedem lucrurile creștinește! Și știi, draga mea, buna mea - vreau să-mi schimb cu totul atitudinea față de el: vreau să-l consolez. Asta ar fi chiar o „faptă bună“ din partea mea. Pentru că, totuși, sunt vinovat în fața lui! Ascultă, află ce vreau să-ți spun: o dată, în T., am avut urgent nevoie de o mie de ruble, iar el mi i-a dat într-o clipă, fără nici un document, cu bucuria sinceră că-mi poate fi de folos, iar eu atunci am luat banii, doar i-am luat din mâna lui, am luat banii de la el și, auzi, i-am luat ca de la un prieten!

— Numai să fii prudent! îl sfătui, neliniștită, Klavdia Petrovna. Și ce exaltat ești! Zău că mă tem pentru dumneata! Firește, de-acum Liza e și fiica mea, dar rămân multe, multe aspecte neclarificate! Și, mai ales, fii mai cu băgare de seamă; neapărat trebuie să fii mai cu băgare de seamă în momentele când dă bucuria sau exaltarea peste dumneata; ești exagerat de generos când ai parte de fericire, adăugă ea cu un zâmbet.

Ieșiră cu toții să-l petreacă pe Velceaninov; copiii o aduseră pe Liza, cu care se jucau în grădină. Fetița parcă îl privea acum cu și mai multă nedumerire decât până atunci. Liza păru sălbatică de tot atunci când Velceaninov o sărută de față cu ceilalți, luându-și rămas-bun și repetând cu înflăcărare promisiunea că a doua zi va veni împreună cu tatăl ei. Până în ultima clipă tăcuse și nu se uitase la el, dar deodată, apucându-l de mânecă, îl trase deoparte și îl ațintì cu o privire rugătoare; voia să-i spună ceva. Velceaninov o duse imediat în altă cameră.

— Ce-i, Liza? o întrebă el cu gingășie, încurajator, dar fata, uitându-se încă temătoare în jur, îl trase mai departe, în colț; voia să se ascundă cu totul de ceilalți.

— Ce-i, Liza, ce s-a întâmplat?

Fetița tăcea și nu se hotăra să vorbească; îl privea fix cu ochii ei albaștri și în toate trăsăturile feței ei nu se citea decât o spaimă nebună.

— El… o să se spânzure! șopti ea ca într-un delir.

— Cine o să se spânzure? întrebă Velceaninov, speriat.

— El, el! Azi-noapte a vrut să se spânzure cu un șireang! spuse fetița în grabă, înăbușindu-se! Am văzut cu ochii mei! A vrut să se spânzure, mi-a spus, mi-a spus! Și mai înainte a vrut, întotdeauna a vrut! … Am văzut azi-noapte!

— Nu se poate! șopti Velceaninov, rămas perplex. Fetița se repezi deodată să-i sărute mâinile: plângea, de-abia trăgându-și sufletul din cauza hohotelor de plâns, îl ruga și îl implora, dar el nu înțelegea mai nimic din bâiguiala ei isterică. Și mai pe urmă i-a rămas pentru totdeauna întipărit în amintire, i se năzărea ca aievea și vedea în vis privirea aceea a copilului chinuit, care, cuprins de o spaimă nebună, îl privea cu ultima speranță în ochi.

„Oare, oare îl iubește chiar atât de mult? se gândi el cu gelozie și invidie, întorcându-se în oraș cu o grabă febrilă. Mi-a spus mai înainte că pe maică-sa a iubit-o mai mult… poate că-l urăște, poate că nu-l iubește deloc…“

„Și ce înseamnă că o să se spânzure? Ce bazaconii spunea? El, tâmpitul, să se spânzure?... Trebuie să aflu; trebuie să aflu neapărat! Trebuie să rezolv totul cât mai repede, să rezolv definitiv!“

VII.
Soțul și amantul se sărută

Se grăbea teribil „să afle“. „Mai înainte eram zguduit; mai înainte n-am avut timp să chibzuiesc, se gândea el, amintindu-și prima întâlnire cu Liza. Dar acum trebuie să aflu.“ Ca să afle mai repede, împins de nerăbdare, porunci să fie dus de-a dreptul la Trusoțki, dar imediat se dezmetici: „Nu, mai bine să vină el la mine, iar eu între timp termin cât mai iute cu blestematele astea de treburi“.

Se apucă cu înfrigurare de treburile sale; de data asta simți că-i foarte distrat și că nu trebuie să se ocupe astăzi de treburi. La ora cinci, când se ducea să mănânce, pentru prima dată, subit, îi trecu prin minte o idee amuzantă: că, poate, într-adevăr doar încurcă treburile amestecându-se în proces, agitându-se și înghesuindu-se prin instituțiile statului și încercând să-și prindă avocatul, care începuse să se ascundă de el. Râse cu veselie de această presupunere. „Și doar dacă mi-ar fi trecut ieri prin minte ideea asta, m-aș fi mâhnit grozav de tare“, adăugă el, și mai vesel. În pofida veseliei, devenea tot mai distrat și mai nerăbdător: în fine, deveni îngândurat; și, cu toate că gândirea lui neliniștită se agăța de multe, pe ansamblu nu îi ieșea nimic din ceea ce avea el nevoie.

„Am nevoie de el, de omul ăsta! hotărî el, în sfârșit. Trebuie să-mi dau seama ce are în cap și apoi să mă decid. E ca un duel!“

Întorcându-se acasă la ora șapte, nu-l găsi pe Pavel Pavlovici, ceea ce-l miră peste poate, după care îl apucă furia și mai apoi decepția; în fine, începu să-i fie frică. „Dumnezeu știe, Dumnezeu știe cum se vor isprăvi toate astea!“ repeta el, ba umblând prin cameră, ba întinzându-se pe canapea și privindu-și mereu ceasul. Până la urmă,

aproape de ora zece, își făcu apariția și Pavel Pavlovici. „Dacă omul acesta umblă cu viclenii, niciodată nu i-ar fi mai ușor să-mi joace o festă ca acum“, se gândi el, însuflețindu-se dintr-o dată cu totul și înveselindu-se grozav.

La întrebarea vioaie și veselă: de ce s-a lăsat atât de mult așteptat, Pavel Pavlovici zâmbi strâmb, se așeză degajat, nu ca în ajun, și își aruncă neglijent pe alt scaun pălăria cu crep. Velceaninov remarcă de îndată această degajare și luă notă de ea.

Calm, fără vorbe de prisos, fără tulburarea de mai înainte, îi povesti, sub formă de raport, cum a dus-o pe Liza, ce frumos a fost primită, ce folositoare va fi pentru ea șederea la vilă și, încetul cu încetul, parcă uitând de Liza, reduse pe nesimțite discuția numai la familia Pogorelțev - adică ce oameni simpatici sunt, de câtă vreme îi cunoaște, ce om bun și chiar influent este Pogorelțev și așa mai departe. Pavel Pavlovici asculta distrat și arareori, pe sub sprâncene, cu un zâmbet morocănos și șiret, se uita la povestitor.

— Ești un om înflăcărat, mormăi el, zâmbind cumva deosebit de dezgustător.

— Totuși, astăzi ești răutăcios, observă, cu ciudă, Velceaninov.

— Și de ce, mă rog, n-aș fi răutăcios, la fel ca toți ceilalți? izbucni deodată Pavel Pavlovici, ca și cum s-ar fi repezit de după colț; chiar că parcă nu pândea decât momentul potrivit ca să sară.

— Voia dumitale, râse Velceaninov. M-am gândit că ți s-a întâmplat ceva.

— Chiar mi s-a întâmplat! exclamă celălalt, parcă lăudându-se că i se întâmplase ceva.

— Ce anume?

Pavel Pavlovici întârzie puțin cu răspunsul:

— Păi Stepan Mihailovici al nostru umblă cu fofârlica… Bagautov, tânărul distins din Petersburg, din cea mai înaltă societate.

— Ce, nu te-a primit?

— N-nu, de data asta chiar m-a primit, pentru prima oară am fost lăsat să intru, i-am contemplat chipul… numai că era un chip de mort! …

— Ce-e-e-e! Bagautov a murit? se miră teribil Velceaninov, deși parcă n-ar fi avut de ce să se mire atât de tare.

— Chiar el! Statornicul meu prieten timp de șase ani! A murit ieri cam pe la amiază și eu n-am știut! Poate că în momentul acela tocmai am trecut pe la el ca să întreb de sănătate. Mâine au să-l scoată din casă și au să-l înmormânteze, l-au și pus în sicriu. Sicriul e învelit în catifea roșu-închis, cu ceaprazuri de aur… a murit de febră nervoasă. M-au lăsat să intru, m-au lăsat, i-am contemplat chipul! Am spus la intrare că i-am fost bun prieten și de aceea m-au lăsat să intru. Ce a binevoit să facă acum cu mine omul ăsta, care mi-a fost bun prieten timp de șase ani! Și eu poate că numai pentru el am venit la Petersburg!

— N-are rost să fii supărat pe el, râse Velceaninov. Doar n-a murit dinadins!

— Păi vorbesc cu părere de rău; mi-a fost prieten neprețuit; uite ce-a însemnat el pentru mine.

Deodată, absolut pe neașteptate, Pavel Pavlovici își făcu cu degetele două coarne deasupra cheliei sale plești și începu să chicotească încet, prelung. Stătu așa, cu coarnele, chicotind, aproape un minut și jumătate, privindu-l în ochi pe Velceaninov cu o obrăznicie malițioasă. Acesta încremenise, de parcă ar fi văzut o fantomă. Dar nu rămase stană de piatră decât o clipă, nu mai mult; un zâmbet batjocoritor și calm, până la impertinență, i se ivi fără grabă pe buze.

— Ce înseamnă asta? întrebă el nepăsător, tărăgănând cuvintele.

— Asta înseamnă coarne! îi răspunse tăios Pavel Pavlovici, luându-și, în sfârșit, degetele de la frunte.

— Adică… coarnele dumitale?

— Personale, dobândite! se strâmbă din nou, teribil de dezgustător, Pavel Pavlovici.

Tăcură amândoi.

— Totuși, ești un om curajos! rosti Velceaninov.

— Asta fiindcă ți-am arătat coarnele? Știi ceva, Aleksei Ivanovici, mai bine m-ai trata cu ceva! Căci atunci, în T., te-am tot tratat un an întreg, în fiecare zi lăsată de la Dumnezeu… Trimite după o sticloanță, că mi s-a uscat gâtlejul.

— Cu plăcere; puteai să-mi fi spus mai de mult. Ce-ai vrea?

— N-are importanță ce vreau *eu*, ci ce vrem *noi*. Doar o să bem împreună, nu-i așa? spuse Pavel Pavlovici, privindu-l în ochi cu un aer provocator și în același timp cu o neliniște ciudată.

— Șampanie?

— Dar ce altceva? La votcă încă n-am ajuns…

Velceaninov se ridică, o sună pe Mavra, care era la catul de jos, și dădu porunca.

— Să bem pentru bucuria întâlnirii noastre vesele, după o despărțire de nouă ani! chicoti inutil și prostește Pavel Pavlovici. De-acum numai dumneata mi-ai rămas dintre prietenii adevărați! Stepan Maihailovici Bagautov nu mai este! Asta-i cum zice poetul:

Nu mai e marele Patrocle,
Thersit cel laș e încă viu![0]

Și, rostind cuvântul „Thersit“, se împunse cu degetul în piept.

[0] Personajul citează din balada lui Schiller *Serbarea victoriei*, tradusă în rusește de poetul Vasili Aleksandrovici Jukovski (1783-1852).

„Păi tu, porcule, ai face bine să te explici mai repede, nu-mi plac aluziile“, se gândi Velceaninov în sinea lui. Fierbea furia în el și de mult de-abia se stăpânea.

— Uite ce aș vrea să-mi spui, începu el cu năduf. Dacă-l învinuiești așa, de-a dreptul, pe Stepan Mihailovici (de-acum nu-i mai spunea pur și simplu Bagautov), mi se pare că ar trebui să te bucuri că cel care te-a dezonorat a murit. De ce ești mânios?

— Care bucurie? De ce m-aș bucura?

— Judec după sentimentele dumitale.

— He-he, în privința sentimentelor mele te înșeli. A spus un înțelept: „E bine să-ți vezi dușmanul mort, dar și mai bine-i când e viu“. Hi-hi!

— Păi, cred eu, când era viu, timp de cinci ani, ai avut tot timpul să-l privești zi de zi, observă Velceaninov, înciudat și impertinent.

— Păi oare atunci… oare atunci știam? sări deodată cu gura Pavel Pavlovici, parcă iarăși năpustindu-se de după colț, chiar bucuros că, în sfârșit, i s-a pus o întrebare pe care o aștepta de mult. Drept cine mă iei, la urma urmei, Aleksei Ivanovici?

În privirea lui sclipi brusc o expresie nouă și neașteptată și îi schimbă cu totul fața, care până atunci arătase doar răutate și se schimonosea într-un rânjet infam.

— Chiar n-ai știut nimic? rosti nedumerit Velceaninov, cuprins de cea mai subită uimire.

— Păi cum să știu? Să fi știut! O, tagma Jupiterilor noștri! Pentru voi, omul e totuna cu un câine și îi judecați pe toți după propria voastră fire. Na-vă! Înghițiți! Și, furios, trânti cu pumnul în masă, dar imediat se sperie de zgomotul făcut și aruncă în jur priviri temătoare.

Velceaninov își luă o înfățișare demnă.

— Ascultă, Pavel Pavlovici, mie îmi e absolut indiferent, fii și dumneata de acord, dacă ai știut sau n-ai știut. Dacă n-ai știut, asta, în orice caz, îți face cinste… De altfel, chiar nu înțeleg de ce m-ai ales drept confident…

— Nu de dumneata vorbesc… nu te supăra pe mine… bâigui Pavel Pavlovici, uitându-se în pământ.

Mavra intră cu șampania.

— Uite-o! strigă Pavel Pavlovici, bucurându-se pesemne că poate schimba subiectul discuției. Pahare, mamaie, pahare! Minunat! Nu-ți mai cerem nimic, draga mea! Sticla-i desfundată? Cinste și slavă ție, făptură simpatică! Poți pleca!

Și, înviorat din nou, îl privi iarăși obraznic pe Velceaninov.

— Recunoaște, începu el să chicotească deodată, că pentru dumneata toate astea sunt grozav de interesante și că nu ți-e „absolut indiferent“, așa cum ai binevoit să spui, așa că, dacă m-aș ridica și aș pleca în clipa asta, fără să-ți explic nimic, ți-ar părea rău.

— Zău că nu mi-ar părea rău.

„Ah, minți!“ spunea zâmbetul lui Pavel Pavlovici.

— Bine, să bem! zise Velceaninov și turnă vin în pahare.

— Să toastăm! propuse Pavel Pavlovici, ridicând paharul. În sănătatea prietenului meu răposat întru Domnul, Stepan Mihailovici!

Ridică paharul și bău.

— La un asemenea toast, n-am să beau, refuză Velceaninov și puse paharul pe masă.

— De ce? Toastul e drăguț.

— Uite ce-i: când ai intrat aici, erai beat?

— Băusem un strop. Dar ce-i cu asta?

— Nimic deosebit, dar mi s-a părut că ieri și mai ales azi-dimineață o regretai sincer pe răposata Natalia Vasilievna.

— Dar cine ți-a spus că n-o regret sincer și acum? sări imediat cu gura Pavel Pavlovici, ca împins de un arc.

— Nu la asta mă refer; dar fii și dumneata de acord că ai putea să te înșeli în privința lui Stepan Mihailovici, și ăsta-i un lucru important.

Pavel Pavlovici zâmbi șiret și îi făcu cu ochiul.

— Tare-ai vrea să știi cum am aflat de Stepan Mihailovici!

Velceaninov roși:

— Îți repet că mi-e indiferent. „N-ar fi mai bine să-i fac vânt chiar acum, cu sticlă cu tot?“ se întrebă el furios, roșind și mai mult.

— N-are importantă! spuse Pavel Pavlovici parcă încurajându-l și își mai turnă un pahar.

— Am să-ți explic imediat, cum am aflat „tot“ și astfel am să-și satisfac dorințele arzătoare… pentru că ești un om înfocat, Aleksei Ivanovici, grozav de înfocat! Dă-mi o țigară, fiindcă din luna martie…

— Poftim o țigară.

— M-am stricat din luna martie, Aleksei Ivanovici, și uite cum s-a întâmplat totul, ascultă. Ftizia, așa cum știi și singur, dragă prietene, începu el pe un ton și mai familiar, e o boală foarte interesantă. Toți ofticoșii își sfârșesc zile aproape fără să aibă bănuiala că a doua zi vor muri. Îți spun că, cu cinci ore înaintea morții, Natalia Vasilievna își făcea planuri să plece peste două săptămâni la mătușa ei, cale de patruzeci și ceva de verste. Pe deasupra, pesemne că știi obiceiul sau, mai bine zis, năravul pe care-l au multe doamne și, poate, mulți cavaleri: să păstreze acasă vechile hârțoage cu corespondența amoroasă. Cel mai sigur ar fi să le arzi în sobă, nu? Dar nu, fiecare petic de hârtie îl păstrează cu grijă în sertare și în truse, pe date și categorii. Nu știu, poate că l-or fi consolând foarte tare; cred că le păstrează pentru plăcute aduceri-aminte. Plănuind, cu cinci ore înainte de a-și da sfârșitul, să plece la onomastica mătușii, e firesc ca Natalia Vasilievna să nici nu se fi gândit la moarte, ba chiar până în ultima clipă l-a așteptat pe Koch. Așa s-a făcut că Natalia Vasilievna a murit și i-a rămas în birou o casetă din abanos, cu incrustații de sidef și argint. Și era o casetă frumoasă, cu cheie, moștenire de familie: îi rămăsese de la bunică-sa. Ei bine, în caseta asta s-a și descoperit totul, adică totul, fără

nici o excepție, pe zile și pe ani, de-a lungul celor douăzeci de ani. Și întrucât Stepan Mihailovici avea o înclinație categorică spre literatură și trimisese chiar o nuvelă pasională la o revistă, în casetă s-au găsit opere de-ale lui aproape până la numărul o sută - ce-i drept, adunate de-a lungul a cinci ani. Unele opere sunt adnotate cu mâna ei chiar de Natalia Vasilievna. Ce crezi dumneata, e o plăcere pentru soț, nu?

Velceaninov se gândi repede și își aminti că nu-i scrisese nici o scrisoare, nici un bilet Nataliei Vasilievna. Iar din Petersburg, deși îi trimisese două scrisori, le scrisese pe numele ambilor soți, așa cum fusese înțelegerea. Iar la ultima scrisoare, în care era concediat, nu răspunsese.

Terminând povestirea, Pavel Pavlovici tăcu un minut întreg, zâmbind sâcâitor și insinuând ceva.

— De ce nu mi-ai răspuns nimic la mica mea întrebare? rosti el, în fine, cu vădită suferință.

— La care întrebare?

— La cea privitoare la plăcerea soțului care deschide caseta.

— A, ce mă privește pe mine! dădu din mână, cu arțag, Velceaninov, după care se ridică și începu să umble prin cameră.

— Pariez că știu ce gândești acum: „Ești un porc, fiindcă ți-ai arătat singur coarnele!“ He-he! Ți se face repede scârbă… dumneata…

— N-am nici o părere în privința asta. Dimpotrivă, ești prea iritat de moartea celui care te-a ofensat și, pe deasupra, ai băut cam mult. Nu văd nimic neobișnuit în asta; înțeleg prea bine de ce aveai nevoie ca Bagautov să fie în viață, sunt gata să-ți respect necazul, dar…

— Și, după părerea dumitale, ce nevoie aveam eu de Bagautov?

— Asta te privește.

— Pariez că te gândeai la duel, nu?

— Drace! izbucni Velceaninov, care se stăpânea din ce în ce mai greu. Mă gândeam că fiecare om de onoare… în asemenea cazuri, nu se înjosește să coboare până la nivelul unei pălăvrăgeli ridicole, al unei fandoseli prostești, al unor văicăreli caraghioase și al unor aluzii mizerabile, prin care se murdărește și mai mult, ci acționează pe față, de-a dreptul, deschis, ca un om de onoare!

— He-he, dar dacă, poate, eu nici nu-s om de onoare?

— Asta iarăși numai pe dumneata te privește… Dar, de altminteri, la ce mama dracului, după asta, aveai nevoie ca Bagautov să fie în viață?

— Păi măcar să mă uit un pic la prietenul meu. Am fi cumpărat amândoi o sticloanță și am fi băut-o împreună.

— N-ar fi băut cu dumneata.

— De ce? *Noblesse oblige*! Uite, dumneata bei cu mine; el cu ce-ar fi fost mai breaz?

— Eu n-am băut cu dumneata.

— De unde atâta mândrie dintr-o dată?

Velceaninov izbucni brusc într-un râs nervos, iritat:

— Ptiu, drace! Păi, hotărât lucru, ești un „tip feroce“! Credeam că nu ești decât un „soț etern“ și atât!

— „Soț etern“? Cum vine asta? Ce înseamnă? își ciuli deodată urechile Pavel Pavlovici.

— Așa, un tip de soț… e o poveste lungă. Mai bine te-ai căra, ar cam fi timpul; mi s-a acrit de dumneata!

— Dar cum rămâne cu ferocitatea? Ai spus „feroce“?

— Un „tip feroce“ - am spus-o doar așa, ca să te iau peste picior.

— Cum adică „tip feroce“? Povestește-mi, Aleksei Ivanovici, pentru numele lui Dumnezeu sau pentru numele lui Hristos!

— Gata, ajunge, ajunge! se supără deodată foarte tare Velceaninov și strigă la musafir: E timpul, cară-te!

— Nu, nu ajunge! sări ca ars Pavel Pavlovici. Chiar dacă ți s-a acrit de mine, nu ajunge, pentru că trebuie să bem și

să ciocnim! Mai întâi bem și pe urmă plec, dar acum nu ajunge!

— Pavel Pavlovici, poți să de duci astăzi la mama dracului sau nu?

— Pot să mă duc la mama dracului, dar mai întâi să bem! Ai spus că vrei să bei *cu mine*; ei bine, *vreau* să bei cu mine!

De-acum nu se mai strâmba, de-acum nu mai chicotea. Totul parcă se transformase brusc la el și devenise până într-atâta de opus figurii și tonului lui Pavel Pavlovici de câteva clipe mai înainte, încât Velceaninov rămase realmente uluit.

— Hai să bem, Aleksei Ivanovici, hai, nu mă refuza! continuă Pavel Pavlovici, strângându-l tare de mână și privindu-l ciudat în ochi. Pesemne că nu era vorba numai de băutură.

— Bine, hai, mormăi Velceaninov. Dar n-a mai rămas… decât poșirca de pe fund…

— A rămas exact pentru două pahare, e curat poșircă, dar noi o să bem și o să ciocnim! Uite, binevoiește să-ți iei paharul.

Ciocniră și băură.

— Aha, dacă-i pe-așa, dacă-i pe-așa… ah! Pavel Pavlovici își duse deodată o mână la frunte și rămase câteva clipe în această poziție. Lui Velceaninov i se năzări că acesta va spune acuși-acuși *ultimul* său cuvânt. Însă Pavel Pavlovici nu spuse nimic; doar se uita la el și, liniștit, cu gura până la urechi, zâmbea șiret ca mai înainte și îi făcea cu ochiul.

— Ce mai vrei de la mine, bețivule? Mă tragi pe sfoară! strigă frenetic Velceaninov, bătând din picior.

— Nu țipa, nu țipa, ce rost are să țipi? se grăbi să dea din mâini Pavel Pavlovici. Nu te trag pe sfoară, nu te trag pe sfoară! Nici nu știi cine ai devenit acum pentru mine.

Și deodată înșfăcă mâna lui Velceaninov și o sărută. Acesta nu apucă să-și vină în fire.

— Uite cine ai devenit pentru mine! Iar acum pot să mă duc la toți dracii!

— Așteaptă, stai! strigă Velceaninov, care apucase să se dezmeticească. Am uitat să-ți spun…

Pavel Pavlovici se întoarse de la ușă.

— Vezi dumneata, bâigui Velceaninov foarte repede, roșind și uitându-se în cu totul altă parte, ar trebui să mergi mâine neapărat la familia Pogorelțev… să faci cunoștință cu ei și să le mulțumești… neapărat…

— Neapărat, neapărat, cum să nu pricep! îi luă Pavel Pavlovici vorba din gură, arătându-se extrem de dispus pentru așa ceva și dând repede din mână ca semn că nici nu ar fi trebuit să-i aducă aminte.

— Pe deasupra, Liza te așteaptă cu nerăbdare. I-am promis…

— Liza, se întoarse din nou, brusc, Pavel Pavlovici, Liza? Știți ce a însemnat și ce înseamnă Liza pentru mine? A însemnat și înseamnă! strigă el deodată, aproape frenetic. Dar… Dar despre asta, mai târziu; totul se va limpezi mai târziu… iar acum… nu mai sunt mulțumit cu faptul că am băut împreună, Aleksei Ivanovici, am nevoie de altă satisfacție! …

Puse pălăria pe scaun și, ca mai înainte, cu răsuflarea întretăiată, se uita la Velceaninov.

— Sărută-mă, Aleksei Ivanovici, îi propuse el deodată.

— Ești beat? strigă Velceaninov și făcu un pas îndărăt.

— Sunt beat, dar sărută-mă, totuși, Aleksei Ivanovici, hai, sărută-mă! Doar și eu ți-am sărutat adineauri mâna!

Aleksei Ivanovici tăcu câteva clipe, ca și cum l-ar fi pocnit cineva cu un ciomag în moalele capului. Dar deodată se aplecă spre Pavel Pavlovici, care de-abia îi ajungea până la umăr, și-l sărută pe buzele care duhneau foarte tare a vin. De altfel, nu era întru totul sigur că-l sărutase.

— Ehei, acum, acum… strigă din nou, cu frenezie beată, Pavel Pavlovici, scăpărându-și ochii împăienjeniți de

băutură, acum uite ce-i - atunci m-am gândit: „Oare și ăsta? Dacă și ăsta, dacă și el, atunci în cine să mai ai încredere?“

Brusc, Pavel Pavlovici izbucni în hohote de plâns.

— Pricepi ce fel de prieten mi-ai rămas? !

Și iarăși își luă pălăria și ieși în fugă din cameră. Velceaninov mai stătu din nou câteva minute într-un loc, ca și după prima vizită a lui Pavel Pavlovici.

„Eh, e un măscărici bețiv și atâta tot!“ spuse el, dând a lehamite din mână.

„Chiar că nimic mai mult!“ repetă energic după ce se dezbrăcă și se întinse pe pat.

VIII.
Liza este bolnavă

A doua zi de dimineață, așteptându-l pe Pavel Pavlovici, care promisese că va veni la timp ca să poată pleca la familia Pogorelțev, Velceaninov umbla prin cameră, sorbea din cafea, fuma și recunoștea din minut în minut că seamănă cu un om care s-a trezit de dimineață și, clipă de clipă, își amintește cum a primit în ajun o scatoalcă. „Hm… înțelege prea bine despre ce-i vorba și se răzbună pe mine folosindu-se de Liza!“ se gândi el cu spaimă.

Chipul drăgălaș al copilului îi apăru, trist, în fața ochilor. Inima începu să-i bată mai tare la gândul că astăzi, curând, peste două ore, o va vedea din nou pe Liza *lui*. „Ah, n-are rost să mai vorbesc! hotărî el cu înflăcărare. De-acum în asta mi-i toată viața și singurul meu țel! Ce importanță au toate aceste scatoalce și amintiri!… Și pentru ce am trăit până acum? Dezordine și tristețe… iar acum - e cu totul altceva, e cu totul altfel!“

Însă, în pofida încântării, cădea tot mai adânc pe gânduri.

„Mă chinuiește, folosindu-se de Liza - asta-i clar! Și pe Liza o chinuiește. Așa are să mă dea gata pentru *tot*. Hm… Fără îndoială, nu-i mai pot permite ieșiri cum au fost cele de ieri, își spuse Velceaninov și roși. Și totuși, nu vine și doar a trecut de ora unsprezece!“

Așteptă mult timp, până la douăsprezece și jumătate, și neliniștea îi sporea tot mai mult. Pavel Pavlovici nu apărea. În sfârșit, gândul care-i încolțise de mult în minte - cum că acesta nu va veni dinadins numai ca să-i mai facă încă o figură ca ieri, ajunse să-l enerveze: „Știe că depind de el! Și ce se va întâmpla cu Liza? Cum să mă duc la ea fără el?“

Până la urmă, nu mai putu să îndure și la ora unu fix dădu el însuși fuga la Pokrovskaia. La hotel i se spuse că Pavel Pavlovici nici nu înnoptase acasă, că venise doar dimineața, pe la ora opt și ceva, stătuse numai un sfert de ceas și plecase din nou. Velceaninov stătea în ușa camerei lui Pavel Pavlovici, ascultând-o pe servitoarea care-i dădea explicații, învârtea mașinal mânerul ușii închise, împingându-l și trăgându-l. Venindu-și în fire, scuipă, lăsă broasca în pace și o rugă pe servitoare să-l ducă la Maria Sîsoevna. Însă femeia, auzind de el, ieși singură cu dragă inimă.

Era o femeie bună la suflet, „o femeie cu simțăminte nobile“, cum avea să se exprime despre ea Velceaninov, mai târziu, când îi va reda Klavdiei Petrovna discuția cu dânsa. După ce întrebă pe scurt cum o dusese în ajun pe „fătucă“, Maria Sîsoevna se apucă imediat să-i povestească despre Pavel Pavlovici. După spusele ei, „dacă n-ar fi fost copilul la mijloc, de mult i-ar fi făcut vânt. Din hotel îl alungaseră aici fiindcă prea își făcea de cap. Oare nu-i păcat, având o fetiță care înțelege totul, să aduci noaptea o femeie? Răcnește: «Are să-ți fie mamă, dacă așa o să vreau eu!» N-o să mă credeți, dar până și femeia aceea l-a scuipat în bot. Iar el zbiară: „Tu, zice, nu ești fiica mea, ești făcută din c…văsărie“.

— Ce spuneți? se sperie Velceaninov.

— Am auzit cu urechile mele. E un bețiv care nu mai știe ce vorbește, dar n-are ce căuta lângă copil; cu toate că-i mic de ani, copilul are destulă minte și pricepe totul! Văd că fătuca plânge, văd că-i chinuită rău de tot. Și zilele astea aici, în curtea noastră, s-a lăsat cu păcat: un comisar, lumea zice că era comisar, a închiriat o cameră la hotel de cu seară, iar dimineața s-a spânzurat. Cică ar fi tocat niște bani. Lumea a dat fuga, Pavel Pavlovici nu era acasă, iar copilul umbla nesupravegheat; mă uit și-o văd pe fătucă printre oameni, pe coridor, trăgând cu coada ochilor dindărătul unora și avea niște ochi ciudați, când se uita la

spânzurat. Am luat-o cât am putut de repede de acolo. Și ce crezi - tremura toată, se făcuse neagră la față și, de îndată ce am adus-o în cameră, s-a și prăbușit. S-a zbătut cât s-a zbătut, tare anevoie și-a venit în fire. Poate că are colici, dar din ceasul acela a început să bolească. Dumnealui a aflat, a venit, a ciupit-o toată - fiindcă el nu că ar bate-o, ci mai mult o ciupește, iar pe urmă toarnă vin în el și începe s-o sperie: „Și eu, zice, am să mă spânzur, din cauza ta am să mă spânzur; uite, zice, cu șnurul ăsta de la storuri am să mă spânzur; și-și face lațul în văzul ei. Iar fătuca-i înnebunită de spaimă, îl apucă cu mânuțele: „Nu mai fac, strigă, nu mai fac!“ Îți vine să-i plângi de milă!

Cu toate că Velceaninov se aștepta la ceva din cale afară de ciudat, această povestire îl ului până într-atât, încât nu-i venea să creadă. Maria Sîsoevna îi mai povesti multe; de pildă, o dată, dacă n-ar fi fost ea, Liza s-ar fi aruncat pe fereastră. Ieși din cameră amețit, de parcă ar fi fost și el beat. „Îl omor cu bastonul ca pe un câine, îi crăp capul!“ Chiar i se năzărea că așa va face. Și încă mult timp repetă în sinea lui această amenințare.

Tocmi o trăsură și plecă la familia Pogorelțev. Încă înainte de a ieși din oraș, se văzu nevoit să oprească la o intersecție, în dreptul unui podeț aruncat peste un șanț, pe care trecea un convoi mare de înmormântare. Și de o parte, și de alta a podului se înghesuiau câteva trăsuri, care își așteptau rândul; se opreau și trecătorii. Înmormântarea era bogată, șirul de carete era foarte lung și, în fereastra uneia dintre caleștile din procesiune, Velceaninov zări chipul lui Pavel Pavlovici. N-ar fi crezut dacă Pavel Pavlovici n-ar fi scos el însuși capul pe fereastră și nu l-ar fi salutat, zâmbind. Pesemne că era foarte bucuros că-l recunoscuse pe Velceaninov; chiar începu să-i facă cu mâna din caleașcă. Velceaninov sări din trăsură și, în ciuda înghesuielii, în ciuda sergenților de stradă și a faptului că trăsura lui Pavel Pavlovici urcase de-acum pe

pod, dădu fuga la fereastra echipajului. Pavel Pavlovici era singur.

— Ce-i cu dumneata? strigă Velceaninov. De ce n-ai venit? Ce cauți aici?

— Îi cinstesc memoria, nu țipa, nu țipa! chicoti Pavel Pavlovici, mijindu-și vesel ochii. Petrec rămășițele pământești ale bunului meu prieten, Stepan Mihailovici.

— Toate astea-s neghiobii, ești beat și nebun! strigă și mai tare Velceaninov, rămas pentru o clipă descumpănit. Coboară imediat și urcă în trăsura mea! Chiar în clipa asta!

— Nu pot, datoria…

— Te trag cu forța! răcni Velceaninov.

— Iar eu am să țip! Iar eu am să țip! chicoti Pavel Pavlovici, la fel de vesel, de parcă era o joacă. Totuși, se retrase în fundul caleștii.

— Păzea, păzea că te calcă! strigă un sergent de stradă. Într-adevăr, la coborârea de pe pod, o caleașcă străină ieșise din coloană și speriase pe toată lumea. Velceaninov fu nevoit să sară în lături; alte trăsuri și mulțimea îl împinseră de îndată și mai departe. El scuipă și se strecură spre trăsura sa.

„Oricum, în halul ăsta nici nu-l pot lua cu mine!“ se gândi el, copleșit încă de uimirea alarmată care îl cuprinsese.

Când îi relată Klavdiei Petrovna povestirile Mariei Sîsoevna și ciudata întâlnire de la înmormântare, aceasta se îngândură foarte tare: „Mă tem pentru dumneata, spuse ea, trebuie să rupi orice relație cu el și, cu cât mai repede, cu atât mai bine“.

— E un măscărici bețiv și nimic mai mult! strigă vehement Velceaninov. Doar n-o să-mi fie frică de el! Și cum să rup relațiile, când la mijloc e Liza? Amintește-ți de Liza!

În timpul acesta Liza zăcea bolnavă; în seara din ajun începuseră s-o scuture frigurile și din oraș era așteptat un

doctor vestit, după care trimiseseră de cum se crăpase de ziuă. Toate acestea îl indispuseră definitiv pe Velceaninov. Klavdia Petrovna îl conduse la bolnavă.

— Ieri n-am scăpat-o din ochi, spuse ea, oprindu-se în dreptul camerei Lizei. E un copil mândru și ursuz. I s-a făcut rușine că e la noi și că taică-său a părăsit-o așa; asta-i toată boala ei, după părerea mea.

— Cum a părăsit-o? De ce crezi că a părăsit-o?

— Păi numai cum a lăsat-o să vină aici, într-o casă cu totul necunoscută și cu un om… tot aproape necunoscut sau aflat în asemenea relații…

— Păi eu însumi am luat-o, cu forța am luat-o; nu cred…

— Ah, Dumnezeule, copilul, Liza, așa crede! După părerea mea, taică-său nici n-are să vină.

Văzându-l pe Velceaninov singur, Liza nu se miră; zâmbi doar cu tristețe și își întoarse spre perete căpșorul care-i ardea de fierbințeală. Nu răspunse nimic la consolările sfioase și la promisiunile înflăcărate ale lui Velceaninov cum că a doua zi îl va aduce cu siguranță pe taică-său. Ieșind din camera fetiței, izbucni deodată în plâns.

Doctorul sosi de-abia spre seară. După ce examină bolnava, îi sperie pe toți de la primele cuvinte, dojenindu-i că nu l-au chemat mai devreme. Când i-ai spus că fetița s-a îmbolnăvit de-abia cu o seară înainte, el mai întâi nu crezu. „Totul depinde de felul cum va trece noaptea asta“, hotărî el până la urmă și, dând dispozițiile necesare, plecă, promițând că a doua zi va reveni cât va putea de repede. Velceaninov ținea morțiș să rămână și el peste noapte, dar Klavdia Petrovna îl convinse să mai „încerce o dată să-l aducă pe monstrul acela“.

— Încă o dată? repetă, cuprins de frenezie, Velceaninov. Păi de data asta îl leg și-l aduc pe sus!

Ideea de a-l lega și de a-l aduce pe sus pe Pavel Pavlovici puse stăpânire pe el și-l făcu să fie extrem de nerăbdător. „Cu nimic, cu nimic nu mă simt acum vinovat față de el! îi spuse el Klavdiei Petrovna, luându-și rămas-bun de la ea.

Mă dezic de toate cuvintele plângărețe pe care le-am rostit ieri aici!“ adăugă el, plin de indignare.

Liza zăcea cu ochii închiși și pesemne dormea; parcă îi era mai bine. Când, cu grijă, Velceaninov se aplecă spre căpșorul ei pentru ca, luându-și rămas-bun, să-i sărute măcar marginea rochiței, ea deschise brusc ochii, de parcă îl pândea, și șopti: „Luați-mă de aici“.

Era o rugăminte blândă, tristă, fără nici o umbră din iritarea de ieri, dar totodată se simțea în ea resemnarea și siguranța deplină că rugămintea nu-i va fi îndeplinită pentru nimic în lume. De îndată ce Velceaninov, disperat, începu să-i spună că nu se poate, fetița nu mai zise nimic și își închise ochii, de parcă nu-l auzea și nu-l vedea.

Intrând în oraș, porunci să fie dus de-a dreptul la Pokrova. Era de-acum zece seara; Pavel Pavlovici nu era în cameră. Velceaninov îl aștepta o jumătate de oră în cap, plimbându-se pe coridor cu o nerăbdare dureroasă. Maria Sîsoevna îl încredință, în fine, că Pavel Pavlovici nu se va întoarce decât spre dimineață, când se va crăpa de ziuă. „Bine, atunci am să vin și eu când se va crăpa de ziuă!“ hotărî Velceaninov și, furios, plecă acasă.

Dar nu mică-i fu mirarea, când, încă înainte de a intra în apartamentul său, află de la Mavra că musafirul din ajun îl așteaptă încă de la ora nouă și ceva.

„Și ceai a binevoit să bea la noi, și după vin m-a trimis din nou, după vinul din care ați băut aseară, mi-a dat o bancnotă albastră.“

IX.
Vedenia

Pavel Pavlovici se instalase extrem de confortabil. Ședea pe scaunul pe care șezuse în ajun, fuma țigări și de-abia își turnase din sticlă al patrulea pahar, ultimul. Ceainicul și paharul de ceai, pe jumătate gol, le avea alături, pe masă. Huzurul strălucea pe fața lui îmbujorată. Își scosese chiar fracul, ca vara, și rămăsese în vestă.

— Scuză-mă, bun prieten! strigă el, văzându-l pe Velceaninov și sărind de pe scaun ca să-și îmbrace fracul. L-am dezbrăcat ca să gust cât mai din plin momentul…

Velceaninov se apropie amenințător de el.

— Nu ești beat chiar de tot? Se poate vorbi cu dumneata?

Pavel Pavlovici rămase oarecum perplex.

— Nu, nu de tot… L-am pomenit pe răposatul, dar nu-s beat de tot…

— Ai să mă poți înțelege?

— De-aia am venit, ca să te înțeleg…

— Atunci am să-ți spun de la bun început că ești un nemernic! strigă Velceaninov, cu vocea sugrumată de furie.

— Dacă începi cu asta, cu ce ai să termini? protestă un pic Pavel Pavlovici, pesemne foarte speriat, dar Velceaninov strigă fără să-l asculte.

— Fetița dumitale e pe moarte, e bolnavă; ai părăsit-o sau nu?

— Chiar e pe moarte?

— E bolnavă, bolnavă, e foarte grav bolnavă!

— Or fi niște mici accese…

— Nu mai spune prostii! E grav bolna-a-a-vă! Ar trebui să te duci, fie și numai ca să…

— Ca să mulțumesc pentru ospitalitate, să mulțumesc! Înțeleg prea bine! Aleksei Ivanovici, dragul meu, scumpul meu! îl apucă el deodată cu amândouă mâinile și, cu înduioșare de bețiv, aproape cu lacrimi în ochi, ca și cum l-ar fi implorat să-l ierte, exclamă: Aleksei Ivanovici, nu țipa, nu țipa! De-aș muri, de m-aș prăbuși beat în Neva, ce importanță ar avea în situația de astăzi? Iar la domnul Pogorelțev avem tot timpul să mergem…

Velceaninov își luă seama și izbuti să se stăpânească un pic.

— Ești beat și de aceea nu înțeleg în ce sens vorbești, observă el cu asprime. Sunt gata oricând să am o explicație cu dumneata; chiar m-aș bucura s-o am mai repede… De-aceea te-am și căutat… Dar află de la bun început că iau măsuri: în noaptea asta trebuie să rămâi la mine! Nu te las să pleci! începu el din nou să strige. Te leg fedeleș și te iau pe sus! Îți convine să dormi pe canapeaua asta? îi arătă el, sufocându-se de furie, canapeaua lată și moale din fața canapelei pe care dormea el, împinsă la peretele celălalt.

— Mă rog, oriunde…

— Nu oriunde, ci pe canapeaua asta! Ține un cearșaf, o plapumă, o pernă (toate acestea Velceaninov le scoase din dulap și, în grabă, i le aruncă lui Pavel Pavlovici, care își întinsese, supus, mâinile). Așterne-ți imediat, aș-ter-ne!

Încărcat cu lenjeria de pat, Pavel Pavlovici stătea în mijlocul camerei parcă nehotărât, cu un zâmbet prelung, bezmetic pe fața lui de om beat; dar, la al doilea strigăt amenințător al lui Velceaninov, se repezi deodată cât îl țineau picioarele, dădu la o parte masa și începu să se agite, icnind, desfăcând și întinzând cearșaful. Velceaninov veni să-l ajute; era în parte mulțumit de faptul că musafirul părea supus și speriat.

— Bea vinul din pahar și culcă-te, comandă el din nou; simțea că nu putea să nu comande. Dumneata ai trimis după vin?

— Eu, după vin… Eu, Aleksei Ivanovici, știam că dumneata n-o să mai trimiți.

— Bine că știai, dar trebuie să știi mai multe. Te anunț încă o dată că am luat măsuri: strâmbăturile dumitale n-o să le mai suport, nici săruturile la beție, cum a fost cel de ieri.

— Păi înțeleg și eu, Aleksei Ivanovici, că așa ceva a fost posibil numai o singură dată, zâmbi Pavel Pavlovici, mulțumit de sine.

Auzind răspunsul, Velceaninov, care umbla prin cameră, se opri deodată, aproape solemn, în fața lui Pavel Pavlovici:

— Pavel Pavlovici, vorbește de-a dreptul! Ești inteligent, asta o recunosc încă o dată, dar te încredințez că te afli pe o cale greșită. Vorbește de-a dreptul, acționează de-a dreptul și, pe cuvântul meu de onoare, îți răspund la orice întrebare!

Pavel Pavlovici surâse încă o dată satisfăcut, afișându-și zâmbetul prelung, care îl înfuria atât de tare pe Velceaninov.

— Stai! strigă el deodată. Nu te preface, îți citesc până și gândurile! Repet: îți dau cuvântul meu de onoare că sunt gata să-ți răspund la *toate* și vei căpăta orice satisfacție posibilă, adică orice satisfacție, chiar și imposibilă! O, ce mult mi-aș dori să mă înțelegi!

— Dacă ești atât de bun, se apropie de el cu precauție Pavel Pavlovici, uite, m-a interesat peste poate ceea ce ai pomenit ieri despre tipul feroce! …

Velceaninov scuipă și începu din nou să umble și mai repede prin cameră.

— Nu, Aleksei Ivanovici, nu scuipa, pentru că mi-ai stârnit foarte tare interesul și am venit tocmai ca să verific… Limba nu mă ascultă, dar dumneata să mă ierți. Păi despre tipul „feroce“ și despre cel „pașnic“ am citit și

eu într-o revistă[0], la rubrica de critică, azi-dimineață mi-am adus aminte… numai că uitasem sau, ca să spun adevărul, atunci nici n-am înțeles. Uite ce anume doream să-mi lămuresc: Stepan Mihailovici Bagautov, răposatul, cum a fost, „feroce“ sau „pașnic“? Cum să-l consider?

Velceaninov tăcea încă, neîncetându-și umbletul.

— Tipul feroce, spuse el, oprindu-se furios, este omul care mai degrabă l-ar fi otrăvit pe Bagautov, turnându-i otravă în pahar, când s-ar fi apucat de „băut șampanie“ în timpul unei întâlniri plăcute, așa cum am băut noi ieri - și nu i-ar fi însoțit sicriul cu trăsura la cimitir, cum te-ai dus dumneata adineauri, naiba știe din ce porniri ascunse, subterane, mârșave și în virtutea unor scălămbăieli care tot pe dumneata te murdăresc! Chiar pe dumneata!

— Asta așa-i, nu s-ar fi dus, încuviință Pavel Pavlovici, numai că dumneata, totuși, mă iei la…

— Tipul ăsta, strigă Velceaninov, înfuriat, fără să-l asculte, nu-i un om care-și închipuie Dumnezeu știe ce născociri, care întocmește bilanțuri de dreptate și justiție, care-și învață ofensa pe de rost, ca pe o lecție, care se vaită, se fandosește, se maimuțărește, se agață de gâtul oamenilor și, când te uiți la el, îți dai seama că așa și-a irosit tot timpul! E adevărat că ai vrut să te spânzuri? E adevărat?

— La beție, voi fi spus vreo tâmpenie, nu-mi aduc aminte. Nouă, Aleksei Ivanovici, parcă nu ne șade bine să turnăm otravă. Pe lângă faptul că-s funcționar bine văzut,

---

[0] Dostoievski se referă la părerile în acest sens formulate de criticul Apollon Alexandrovici Grigoriev (1822-1864) - păreri reluate de Nikolai Nikolaevici Strahov (1828-1896) - publicist și critic - într-unul din articolele sale consacrate romanului *Război și pace* de L. N. Tolstoi - și anume: „literatura noastră reprezintă o luptă neîntreruptă între aceste două tipuri - cel feroce și cel pașnic; când unul, când altul ba e ridicat în slăvi, ba doborât”. Aceste articole apăruseră în februarie 1869 în revista *Zarea,* aceeași revistă care un an mai târziu începe publicarea romanului *Eternul soț.*

mai am și ceva capital și, poate, am de gând să mă și însor a doua oară.

— Mai ales că te-ar trimite la ocnă.

— Mda, și asta ar fi o neplăcere, deși acum, la tribunale, se invocă destule circumstanțe atenuante. Aleksei Ivanovici, mai adineauri, în trăsură, mi-am amintit o istorioară nostimă, pe care vreau să ți-o spun. Mai înainte ai zis: „Te agăți de gâtul oamenilor“. Pe Semion Petrovici Livțov ți-l amintești, poate, ne vizita des la T. Fratele lui mai mic, socotit și el un tânăr din Petersburg, a avut slujba în V. pe lângă guvernator și strălucea și el prin diferitele sale calități. S-a pus în gură o dată cu Golubenko, colonelul, la o adunare, în prezența unor doamne și a doamnei inimii lui, și s-a considerat jignit, dar jignirea a înghițit-o și a tăinuit-o; iar Golubenko, între timp, i-a suflat-o pe aleasa inimii și a cerut-o în căsătorie. Și ce crezi? Acest Livțov, chiar cu sinceritate, s-a împrietenit cu Golubenko, s-a împăcat cu el și chiar s-a oferit să-i fie cavaler de onoare, să-i țină pirostriile, iar când au venit de la cununie, s-a apropiat de Golubenko ca să-l felicite și să-l sărute, și asta de față cu toată societatea aristocrată și în prezența guvernatorului, el însuși fiind îmbrăcat în frac și cu părul buclat - și dintr-o dată i-a băgat cuțitul în burtă, încât Golubenko s-a dat de-a dura! Propriul lui cavaler de onoare, ce mai rușine! Dar asta încă n-a fost nimic! Nu numai că i-a înfipt cuțitul, dar a mai și început să se vaite în toate părțile: „Ah, ce am făcut! Ah, ce nemernicie am făcut!“ Îi curg lacrimile, se cutremură, se agață de gâtul tuturor, chiar și al damelor: „Ah, ce am făcut! Ah, pasămite, ce prostie am făcut!“ He-he-he! I-a făcut pe toți să leșine de râs. Le-a părut rău doar de Golubenko, dar și el s-a însănătoșit!

— Nu văd ce rost avea să-mi povestești istoria asta, se încruntă cu asprime Velceaninov.

— Păi zic că a înfipt cuțitul, chicoti Pavel Pavlovici, și doar se vede că nu-i un tip, ci un mucos, care, de spaimă,

uită buna-cuviință și se aruncă la gâtul doamnelor, ba încă și în prezența guvernatorului - și doar a înfipt cuțitul, a făcut ce-a vrut! Numai asta voiam să spun…

— Ca-ră-te la mama dracului! răcni deodată Velceaninov, cu o voce pe care nu și-o mai recunoștea nici el, de parcă se frânsese ceva într-însul. Carrră-te cu mizeria dumitale subterană, dumneata însuți ești o canalie oneroasă! Ți-a trecut prin cap să mă înspăimânți! Ești călăul propriului copil, ești un om josnic, un nemernic, nemernic, nemernic! strigă el, nemaiștiind de sine și înăbușindu-se la fiecare cuvânt.

Pavel Pavlovici se cutremură din tot trupul, până și beția i se risipi de îndată; buzele începură să-i tremure.

— Dumneata, Aleksei Ivanovici, ești acela care zici că-s nemernic? Adică *dumneata* îmi spui *mie* așa?

Dar Velceaninov apucase să-și vină în fire.

— Sunt gata să-mi cer iertare, răspunse el, după un moment de tăcere, scurs într-o îngândurare morocănoasă. Dar numai în cazul în care dumneata însuți ai de gând să acționezi chiar acum de-a dreptul.

— În locul dumitale, mi-aș cere iertare fără nici un fel de condiții, Aleksei Ivanovici.

— Bine, fie și așa, spuse Velceaninov, după încă un moment de tăcere. Îți cer iertare; dar fii și dumneata de acord, Pavel Pavlovici, că, după toate astea, nu mă mai consider obligat cu nimic față de dumneata, adică mă refer la *toată povestea* și nu doar la întâmplarea de acum.

— Nu-i nimic, ce obligații să existe între noi? zâmbi satisfăcut Pavel Pavlovici, uitându-se, de altfel, în pământ.

— Dacă-i așa, cu atât mai bine! Termină-ți vinul și culcă-te, pentru că oricum nu te las să pleci…

— Vinul nu înseamnă nimic… spuse Pavel Pavlovici, parcă piezându-și un pic cumpătul, dar se duse totuși la masă și se apucă să bea ultimul pahar, turnat de mult. Poate că băuse mult mai înainte, fiindcă mâinile îi tremurau și el vărsă o parte din vin pe dușumea, pe

cămașă și pe vestă, ca și cum n-ar fi putut să-l lase nebăut, după care, punând cu respect paharul pe masă, se duse supus la patul său să se dezbrace.

— N-ar fi mai bine… să nu înnoptez aici? întrebă el deodată, după ce-și scosese o cizmă, pe care o ținea în mână.

— Nu, n-ar fi mai bine! îi răspunse cu mânie Velceaninov, care umbla neobosit prin cameră și nu se uita la el.

Pavel Pavlovici se dezbrăcă și se culcă. Peste un sfert de oră se culcă și Velceaninov și stinse lumânarea.

Era neliniștit și nu putea să adoarmă. Ceva nou, care încurca și mai mult tărășenia și apăruse cine știe de unde, îl îngrijora acum și, în același timp, Velceaninov simțea că îi era rușine de această îngrijorare. Era cât pe ce să aținească, dar un foșnet îl trezi. Se uită îndată la patul lui Pavel Pavlovici. În cameră era întuneric (draperiile fuseseră trase de tot), dar i se păru că Pavel Pavlovici nu stătea culcat, ci se ridicase pe pat în capul oaselor.

— Ce faci? îl întrebă Velceaninov.

— O umbră, rosti de-abia auzit Pavel Pavlovici, după un moment de tăcere.

— Care, ce umbră?

— Acolo, în camera aceea, în ușă, parcă am văzut o umbră.

— Umbra cui? întrebă Velceaninov, după ce tăcu câteva clipe.

— A Nataliei Vasilievna.

Velceaninov își lăsă picioarele pe covor și se uită prin antreu în camera de alături, a cărei ușă era întotdeauna deschisă. Acolo nu avea draperii la ferestre, avea numai storuri, și de aceea încăperea era mult mai luminoasă.

— În camera aceea nu-i nimic, iar dumneata ești beat, culcă-te! spuse Velceaninov, se întinse în pat și se înfășură în plapumă. Pavel Pavlovici nu zise nimic și se culcă și el.

— Dar până acum nu i-ai mai văzut niciodată umbra? întrebă brusc Velceaninov, după vreo zece minute.

— O dată parcă i-am văzut-o, îi răspunse cu întârziere Pavel Pavlovici, cu voce slabă. Apoi se făcu iarăși tăcere.

Velceaninov n-ar fi putut spune precis dacă a dormit sau nu, dar trecu cam un ceas și el se întoarse din nou: poate că l-o fi trezit iarăși vreun foșnet, de asta nu era sigur, dar i se păru că, în întunericul compact, ceva alb stătea deasupra lui, încă neajungând până la el, dar postat de-acum în mijlocul camerei. Se ridică în capul oaselor și se uită un minut întreg.

— Dumneata ești, Pavel Pavlovici? rosti el cu voce slăbită. Propria lui voce, răsunând brusc în liniștea și în bezna din jur, i se păru ciudată.

Nu urmă nici un răspuns, dar nu mai exista îndoiala că cineva stătea în picioare.

— Dumneata ești… Pavel Pavlovici? repetă el mai tare și chiar atât de tare, încât, dacă Pavel Pavlovici ar fi dormit liniștit în patul lui, s-ar fi trezit negreșit și i-ar fi răspuns.

Dar iarăși nu se auzi nici un răspuns, în schimb lui Velceaninov i se păru că silueta aceea albă, abia deslușită, venise și mai aproape de el. Apoi se întâmplă ceva ciudat: ceva parcă se frânse în el, exact ca mai înainte, și el strigă din răsputeri cu vocea cea mai stupidă și mai turbată, înăbușindu-se aproape la fiecare cuvânt:

— Dacă dumneata, măscărici beat, îndrăznești fie și doar să crezi că mă poți speria, mă întorc cu fața la perete, mă înfășor în plapumă și nu mă mai răsucesc toată noaptea, ca să-ți arăt cât preț pun pe tine, chiar dacă ai sta în picioare toată noaptea… ca un măscărici… și te scuip.

Și el, scuipând cu furie în locul unde se afla presupusul Pavel Pavlovici, se întoarse brusc cu fața la perete, se înfășură, așa cum spusese, cu plapuma și parcă încremeni în această poziție, fără să se miște. Se lăsă o liniște mormântală. Dacă umbra se mișca sau stătea pe loc - el nu putea să afle, dar inima lui se zbătea, se zbătea, se

zbătea… Trecură cel puțin cinci minute în cap; și deodată, la doi pași de el, răsună vocea slabă, chiar jalnică a lui Pavel Pavlovici.

— Eu, Aleksei Ivanovici, m-am sculat ca să caut (numi unul dintre cele mai utile obiecte casnice)… și nu am găsit-o pe aproape… am vrut să caut ușurel pe lângă patul dumitale…

— De ce ai tăcut… când am țipat? îl întrebă Velceaninov cu vocea întretăiată, după ce tăcu vreo jumătate de minut.

— M-am speriat… Strigai așa de tare… și m-am speriat.

— Vezi că-i acolo, în colțul din stânga, în dulăpior; aprinde lumânarea…

— Mă descurc și fără lumânare, rosti cu umilință Pavel Pavlovici, ducându-se spre colț. Iartă-mă, Aleksei Ivanovici, că te-am deranjat… parcă m-a apucat deodată beția…

Dar Velceaninov nu-i răspunse nimic. Continua să stea întins cu fața la perete și stătu așa toată noaptea, fără să se întoarcă. Oare va fi vrut să se țină de cuvânt și să-și arate disprețul? Nu știa nici el ce i se întâmplă; până la urmă tulburarea nervoasă se transformă aproape într-un delir și mult timp nu putu să ațipească. Trezindu-se a doua zi de dimineață pe la ora opt și ceva, tresări deodată și se ridică în capul oaselor, de parcă l-ar fi înghiontit cineva - dar Pavel Pavlovici nu mai era în cameră! Rămăsese numai patul gol, nestrâns, iar Pavel Pavlovici o ștersese cu noaptea în cap.

— Știam eu! se plesni Velceaninov peste frunte.

X.
La cimitir

Temerile doctorului se adeveriră și Liza se simți dintr-o dată mai rău - atât de rău, cum nu-și imaginaseră în ajun Velceaninov și Klavdia Petrovna. Dimineața, Velceaninov o găsi pe bolnavă conștientă încă, deși ardea toată din cauza febrei; mai pe urmă îi încredința pe toți că Liza îi zâmbise și chiar își întinsese spre el mânuța fierbinte. Nimeni nu mai avea timp să verifice dacă acesta era adevărul sau dacă el însuși își inventase fără să vrea o consolare; noaptea, bolnava era de-acum inconștientă și așa rămase cât ținu boala. Muri în cea de-a zecea zi de la mutarea la vilă.

A fost o perioadă de mare amărăciune pentru Velceaninov. Soții Pogorelțev chiar se temeau pentru el. Cea mai mare parte a acestor zile grele și-o petrecu la ei. În ultimele zile ale suferinței Lizei, el stătea ore întregi singur, într-un ungher și, pesemne, nu se gândea la nimic. Klavdia Petrovna venea ca să-i distragă atenția, dar el îi răspundea scurt, uneori fiindu-i vădit greu să stea de vorbă cu ea. Klavdia Petrovna nu se așteptase câtuși de puțin că „toate acestea îl vor impresiona atât de puternic“. Cel mai mult îl făceau să uite copiii; cu ei chiar râdea câteodată; dar aproape din oră în oră se ridica de pe scaun și, în vârful picioarelor, se ducea să se uite la bolnavă. Uneori i se părea că fetița îl recunoaște. Ca toată lumea, nu mai avea nici o speranță că Liza se va însănătoși, însă nu pleca de lângă ușa camerei în care fetița trăgea să moară și stătea de obicei în încăperea de alături.

De altminteri, de vreo două ori în decursul acestor zile, se arătă dintr-o dată foarte activ; se ridica brusc, se repezea la Petersburg după doctori, îi aducea pe cei mai

vestiți și făcea consulturi. Al doilea consult, ultimul, avusese loc în ajunul morții bolnavei. Cu vreo trei zile înainte de asta, Klavdia Petrovna discutase serios cu Velceaninov și insistase că trebuie să dea de urma domnului Trusoțki: „în cazul în care s-ar întâmpla o nenorocire cu Liza, nici n-am putea s-o înmormântăm fără el“. Velceaninov mormăise că-i va scrie. Atunci bătrânul Pogorelțev îi spusese că-l va căuta el însuși cu ajutorul poliției. Velceaninov scrisese, în fine, o înștiințare de două rânduri și o dusese la hotelul Pokrovkaia. Ca de obicei, Pavel Pavlovici nu era acasă și el îi înmânase scrisoarea Mariei Sîsoevna, ca să i-o transmită.

În cele din urmă, Liza muri într-o minunată zi de vară, odată cu apusul soarelui și de-abia acum Velceaninov se dezmetici. După ce moarta fu spălată și gătită în rochia albă a uneia dintre fiicele Klavdiei Petrovna, după ce o puseră în salon pe o masă, cu flori între mânuțele încrucișate - el se apropie de Klavdia Petrovna și, scăpărând din ochi, o anunță că îl va aduce imediat pe „ucigaș“. Fără să asculte sfatul de a aștepta până a doua zi, se duse de îndată în oraș.

Știa unde să-l găsească pe Pavel Pavlovici; nu numai după doctori făcuse cele câteva drumuri la Petersburg. Uneori, în zilele acelea, i se părea că, dacă Lizei, care era pe moarte, i l-ar aduce pe taică-său, aceasta, auzindu-i glasul, și-ar veni în fire. Pavel Pavlovici locuia încă în clădirea din curtea hotelului, dar acolo n-avea rost să întrebe de el. „Câte trei nopți nu doarme aici și nu vine, îi raportase Maria Sîsoevna, și, dacă vine din întâmplare, e beat mort, nu stă nici un ceas și iar dispare: s-a destrăbălat de tot.“ Un servitor de la hotelul Pokrovkaia îi spusese, printre altele, că și mai înainte Pavel Pavlovici vizita niște femei de pe bulevardul Voznesenski. Velceaninov le găsise repede. După ce le dăduse bani și le cinstise cu băutură, femeile își amintiseră pe loc de clientul lor, dându-și seama cine era în primul rând după pălăria cu crep, după care se

apucaseră să-l ocărască, desigur pentru că nu mai trecea pe la ele. Una dintre femei, Katia, se angajase „să-l găsească oricând pe Pavel Pavlovici, pentru că acum nu mai iese de la Maşka Prostakova şi are bani cu nemiluita, iar Maşka asta, nu Prostakova, ci Prohvostova, a zăcut în spital şi, dacă ea, Katia, ar vrea, ar putea să-i facă vânt chiar acum în Siberia - ar fi de-ajuns să sufle doar o vorbă". Totuşi, Katia nu-l dibuise atunci, însă făgăduise cu hotărâre că va da de el când îl va mai căuta o dată. Pe ajutorul ei conta acum Velceaninov.

Ajungând în oraş la ora zece, o chemă imediat, după ce plăti cui trebuia pentru absenţa ei, şi începură amândoi căutarea. Nu ştia nici el ce să-i facă acum lui Pavel Pavlovici: să-l ucidă pentru ceva sau să-l găsească pur şi simplu pentru a-l înştiinţa de moartea fiicei lui şi de necesitatea de a-şi da concursul la înmormântare? La început avură ghinion: aflară că, în urmă cu două zile, Maşka Prohvostova se bătuse cu Pavel Pavlovici şi că un casier „îi spărsese capul lui Pavel Pavlovici cu un scaun". Într-un cuvânt, mult timp nu dădură de el şi, în fine, de-acum la ora două noaptea, Velceaninov, ieşind dintr-un stabiliment care-i fusese indicat, se ciocni cu el pe neaşteptate.

Pavel Pavlovici, beat mort, era adus spre stabilimentul respectiv de două femei: una îl ţinea de braţ, iar din urmă venea un pretendent zdravăn, care călca apăsat, ţipa ca din gură de şarpe şi-l ameninţa grozav pe Pavel Pavlovici cu cine ştie ce represalii teribile. Printre altele, striga că acesta „l-a exploatat şi i-a otrăvit viaţa". Era vorba, se pare, de nişte bani; femeile erau foarte speriate şi se grăbeau. Văzându-l pe Velceaninov, Pavel Pavlovici se repezi la el cu braţele deschise şi începu să ţipe, de parcă era în primejdie să fie înjunghiat:

— Frate, apără-mă!

Văzând statura atletică al lui Velceaninov, pretendentul dispăru într-o clipă; triumfător, Pavel Pavlovici îi arătă din

urmă pumnul și începu să scoată strigăte de izbândă; atunci Velceaninov îl înșfăcă de umeri și, fără să-și dea seama ce face, începu să-l scuture cu amândouă mâinile, încât lui Trusoțki începură să-i clănțănească dinții. Pavel Pavlovici încetă imediat strigătele și, cu o spaimă tâmpită de om beat, se uită înspăimântat la călăul său. Velceaninov îl apăsă tare pe umeri, îl făcu să-și îndoaie spinarea și să se așeze pe o bornă de pe trotuar.

— Liza a murit! îi spuse.

Încă țintuindu-l cu privirea, Pavel Pavlovici ședea pe bornă, sprijinit de una dintre femei. Până la urmă, pricepu și fața parcă i se scofâlci brusc.

— A murit… șopti el ciudat. Velceaninov nu-și putu da seama dacă acesta, din cauza beției, avea pe chip zâmbetul său prelung și mârșav sau dacă se schimonosise la față, dar după o clipă Pavel Pavlovici făcu un efort să-și ridice mâna dreaptă, tremurătoare, ca să-și facă cruce; totuși, nu izbuti să încropească semnul crucii și mâna tremurătoare îi căzu la loc. Puțin mai târziu, se ridică încet de pe bornă, se agăță de femeia care-l însoțea și, sprijinindu-se de brațul ei, își văzu de drum, mergând pe alee, nesimțitor la toate, de parcă Velceaninov nici n-ar fi fost acolo. Dar acesta îl prinse iarăși de umăr.

— Pricepe odată, monstru beat ce ești, că fără dumneata nici nu poate fi înmormântată! îi strigă el, înăbușindu-se.

Celălalt întoarse capul spre el.

— Pe sublocotenentul… de artilerie… îl mai ții minte? bâigui el cu limba împleticindu-i-se în gură.

— Ce-e-e-e? răcni Velceaninov, cu o tresărire dureroasă.

— El e tatăl! Caută-l… ca s-o înmormântezi…

— Minți! strigă Velceaninov, scos din fire. Spui asta din răutate… Știam eu că-mi coci ceva!

Fără să-și dea seama ce face, își ridică pumnul năprasnic deasupra capului lui Pavel Pavlovici. Încă o clipă și, poate, l-ar fi omorât dintr-o singură lovitură; femeile începură să țipe și fugiră care încotro, dar Pavel Pavlovici nici măcar

nu clipi. Frenezia celei mai feroce dușmănii îi schimonosi chipul.

— Știi tu, rosti el mult mai apăsat, de parcă n-ar fi fost beat, ce înseamnă p… - curat rusește? (Și rosti cuvântul cel mai urât, imposibil de tipărit.) Acolo să te cari! Apoi se smulse cu putere din mâinile din Velceaninov, se trase îndărăt și mai că nu căzu. Femeile îl înșfăcară și de data asta aproape că o luară la fugă, țipând și târându-l pe Pavel Pavlovici. Velceaninov nu-i urmări.

A doua zi, la ora unu, un funcționar foarte cuviincios, între două vârste, cu uniformă, veni la vila familiei Pogorelțev și, politicos, îi înmână Klavdiei Petrovna un plic trimis pe numele ei de Pavel Pavlovici Trusoțki. În plic erau o scrisoare, trei sute de ruble și actele necesare pentru Liza. Pavel Pavlovici scria scurt, extrem de politicos și cât se poate de decent. Îi mulțumea din suflet excelenței-sale Klavdia Petrovna pentru implicarea ei binefăcătoare în soarta orfanei, pentru care numai Dumnezeu poate s-o răsplătească. Pomenea vag că starea extrem de proastă a sănătății nu-i permitea să vină în persoană ca s-o înmormânteze pe biata lui fiică, pe care o iubea nespus, și își punea toate speranțele în bunătatea îngerească a sufletului excelenței-sale. Cele trei sute de ruble, așa cum se explica în continuarea scrisorii, erau destinate pentru înmormântare și pentru acoperirea cheltuielilor pricinuite de boala fetiței. Iar dacă mai rămânea ceva din această sumă, ruga respectuos ca banii să fie folosiți pentru veșnica pomenire a sufletului răposatei Liza. Funcționarul care adusese scrisoarea nu putu să explice nimic; din cele câteva cuvinte ale lui, reieșea că el numai ca urmare a rugăminții insistente a lui Pavel Pavlovici acceptase să-i aducă personal plicul excelenței-sale. Pogorelțev aproape să se supără din cauza expresiei „pentru acoperirea cheltuielilor legate de boala fetiței“ și hotărî ca, oprind cincizeci de ruble pentru înmormântare, fiindcă nu se putea să-i interzică tatălui să-și înmormânteze fiica, restul

de două sute cincizeci de ruble să i le înapoieze imediat domnului Trusoțki. Dar Klavdia Petrovna luă decizia definitivă să nu se restituie cele două sute cincizeci de ruble, ci să-i trimită lui Trusoțki o chitanță eliberată de biserica cimitirului referitoare la primirea banilor pentru veșnica pomenire a sufletului răposatei copile Elizaveta. Chitanța i-a fost dată mai apoi lui Velceaninov, ca să i-o înmâneze cât mai repede; el a trimis-o prin poștă la hotel.

După înmormântare, Velceaninov dispăru de la vilă. Două săptămâni în cap, umblă aiurea prin oraș, fără nici un scop, ciocnindu-se, în îngândurarea lui, de oameni. Uneori zăcea zile întregi întins pe canapea, uitând lucrurile cele mai obișnuite. Soții Pogorelțev trimiseră de mai multe ori după el, invitându-l la vilă; el promitea și uita imediat. Klavdia Petrovna veni ea însăși la el, dar nu-l găsi acasă. Același lucru se întâmplă și cu avocatul; iar avocatul avea ce să-i comunice: rezolvase litigiul cu multă abilitate, și împricinații cădeau la învoială, onorariul fiind o foarte mică parte din moștenirea disputată. Nu-i mai rămânea decât să primească acceptul lui Velceaninov. În cele din urmă, găsindu-l acasă, avocatul se miră foarte mult de extrema moliciune și de indiferența cu care îl ascultă clientul său, până de curând atât de agitat.

Veniră zilele cele mai fierbinți ale lui iulie, dar Velceaninov uitase de timp. Durerea i se concentrase în suflet ca un buboi copt și i se lămurea clipă de clipă în gândirea chinuitor de conștientă. Principala suferință a lui era că Liza nu apucase să-și dea seama cine e el și murise fără să știe că el o iubea dureros! Întregul rost al vieții lui, care-i licărise dinainte într-o lumină atât de plină de bucurie, se mistuise deodată în bezna veșnică. Acest rost ar fi putut să fie - se gândea el mereu acum - ca Liza în fiecare zi, în fiecare ceas să simtă necontenit dragostea lui pentru ea. „Nici un om nu are vreun rost mai înalt și nici nu poate avea! își spunea el, îngândurându-se uneori într-o exaltare sumbră. Dacă mai există și alte rosturi, nici unul

dintre ele nu poate fi mai sfânt decât acesta!“ „Prin dragostea Lizei, visa el, s-ar fi purificat și răscumpărat toată viața mea pestilențială și zadarnică de până acum; în locul celui care sunt acum, leneș, vicios și sfârșit, aș fi crescut pentru viață o făptură curată și minunată, și pentru această ființă mi s-ar fi iertat totul, iar eu mi-aș fi iertat totul.“

Toate aceste gânduri *conștiente* îi răsăreau în minte întotdeauna nedespărțite de amintirea copilului mort, o amintire senină, perpetuu apropiată și uimitoare pentru sufletul său. Își plăsmuia în memorie fețișoara ei palidă, își amintea fiecare expresie a ei; și-o aminti în sicriu, între flori, și mai înainte, insensibilă la toate în febra care o stăpânea, cu ochii deschiși și nemișcați. Își aduse deodată aminte că, atunci când fetița era întinsă pe masă, el îi văzuse un deget, care, Dumnezeu cine știe de ce, se înnegrise din cauza bolii; acest amănunt îl uimise atunci și îi fusese atât de milă de degețelul acela înnegrit, încât în clipa aceea îi trecuse prin minte pentru prima oară să-l dibuie neîntârziat pe Pavel Pavlovici și să-l omoare - până atunci „fusese parcă lipsit de simțire“. Oare inimioara aceea de copil fusese chinuită de mândria ofensată, de cele trei luni de suferințe pricinuite de tatăl ei, care își preschimbase brusc iubirea în ură și o jignise cu cuvântul acela rușinos, care își râsese de spaima ei și în cele din urmă o lepădase la niște oameni străini? Toate acestea și le amintea neîntrerupt și le varia în mii de feluri. „Știi dumneata ce a însemnat Liza pentru mine?“ își aminti el deodată o exclamație a lui Trusoțki, rostită la beție, și simți că exclamația aceea nu fusese o fandoseală, ci un adevăr, că ea exprima dragostea. „Cum a putut să fie atât de crud acest monstru cu copilul pe care l-a iubit și e oare posibil așa ceva?“ Dar de fiecare dată se descotorosea cât mai repede de această întrebare și parcă o gonea de la sine: în această întrebare era ceva teribil, ceva insuportabil și fără răspuns.

Într-o zi, aproape fără să-și dea seama cum, Velceaninov nimeri la cimitirul unde fusese înmormântată Liza și-i căută mormântul. De la înmormântare, nu mai fusese niciodată la cimitir; i se părea că va suferi prea mult și nu îndrăznea să se ducă. Dar, ciudat lucru, când se prăbuși pe micul ei mormânt și sărută țărâna, se simți dintr-o dată ușurat. Era o seară senină, soarele cobora la asfințit; împrejur, lângă morminte, creștea iarba mustoasă, verde; în apropiere, într-un hățiș de măceș, zumzăia o albină; florile și coroanele, lăsate după înmormântare de copii și de Klavdia Petrovna pe mormântul Lizei, se vedeau tot acolo cu petalele pe jumătate scuturate. Un fel de speranță, după mult timp, parcă îi împrospăta inima. „Ce ușor mi-e!“ se gândi Velceaninov, simțind această liniște a cimitirului și uitându-se la cerul senin, netulburat. Un val de credință în ceva, o credință curată, tihnită îi umplu sufletul „Liza mi-a trimis credința asta, ea vorbește astfel cu mine“, își spuse el.

Când plecă de la cimitir spre casă se întunecase de-a binelea. Nu prea departe de poarta cimitirului, într-o căsuță scundă de lemn, era un fel de birt sau cârciumă; prin ușa deschisă se vedeau clienții stând la mese. Deodată i se părul că unul dintre aceștia, așezat chiar la fereastră, era Pavel Pavlovici și că acesta îl vede și el și îl cercetează curios de la fereastră. Grăbi pasul și curând auzi că cineva venea în fugă, încercând să-l ajungă din urmă; într-adevăr, după el alerga Pavel Pavlovici; pesemne că expresia senină de pe chipul lui Velceaninov îl atrăsese și îl încurajase, atunci când se uitase pe fereastră. Ajungându-l din urmă, Pavel Pavlovici zâmbi sfios, dar nu cu surâsul bețiv de altădată; chiar nu era beat deloc.

— Bună ziua, rosti el.

— Bună ziua, îi răspunse Velceaninov.

XI.
Pavel Pavlovici se însoară

Dându-i „bună ziua“, se miră de el însuși. I se păru teribil de ciudat că îl întâlnește pe omul acesta fără să simtă nici un pic de dușmănie și că în sentimentele sale pentru el are acum cu totul altceva și chiar un îndemn spre ceva nou.

— E o seară foarte plăcută, rosti Pavel Pavlovici, privindu-l în ochi.

— Încă n-ai plecat? mormăi Velceaninov, parcă fără să-l întrebe, ci doar chibzuind și continuându-și drumul.

— S-au tărăgănat lucrurile, dar slujba am căpătat-o, cu avansare. Plec sigur poimâine.

— Ai căpătat slujba? îl întrebă Velceaninov cu adevărat de data aceasta.

— De ce nu? se strâmbă deodată Pavel Pavlovici.

— N-am spus decât așa… se eschivă Velceaninov și, încruntându-se, se uită pieziș la Pavel Pavlovici. Spre marea lui uimire, hainele, pălăria cu crep și întreaga înfățișare a lui Trusoțki erau incomparabil mai decente decât cu două săptămâni mai înainte. „Ce căuta în cârciuma asta?“ se tot întreba Velceaninov.

— Eu, Aleksei Ivanovici, aveam și intenția să-ți împărtășesc o bucurie a mea, începu din nou Pavel Pavlovici.

— O bucurie?

— Mă însor.

— Cum?

— După tristețe, vine și bucuria, ca întotdeauna în viață; eu, Aleksei Ivanovici, mi-aș dori foarte mult… dar, nu știu, poate că acum te grăbești, pentru că arăți nu știu cum…

— Da, mă grăbesc și… da, nu mă simt prea bine.

Îi venise un chef nebun să se descotorosească de Pavel Pavlovici; disponibilitatea pentru un nou sentiment îi dispăruse într-o clipă.

— Eu însă mi-aș fi dorit…

Pavel Pavlovici nu mai spuse ce și-ar fi dorit; Velceaninov tăcu.

— În cazul ăsta, lăsăm pe altă dată, dacă ne vom mai întâlni.

— Da, da, să lăsăm pe altă dată, pe altă dată, mormăi repede Velceaninov, fără să-și privească interlocutorul și fără să se oprească. Mai tăcură cam un minut; Pavel Pavlovici continua să meargă alături de Velceaninov.

— În cazul ăsta, la revedere, spuse el în cele din urmă.

— La revedere; îți doresc…

Velceaninov se întoarse acasă indispus de tot. Ciocnirea cu „omul acela“ era mai presus de puterile lui. Culcându-se, se gândi din nou: „Ce căuta lângă cimitir?“

A doua zi dimineață se hotărî, în fine, să se ducă la familia Pogorelțev, deși nu avea chef; suporta acum cu greu compătimirea oricui, chiar și a soților Pogorelțev. Însă ei erau atât de neliniștiți în privința lui, încât trebuia să se ducă neapărat. I se năzări deodată că, cine știe de ce, i se va face rușine la prima întâlnire cu ei. „Să mă duc sau să nu mă duc?“ se gândea, terminându-și în grabă micul-dejun, când, deodată, intră la el Pavel Pavlovici.

În pofida întâlnirii din ajun, Velceaninov nu și-ar fi putut închipui că omul acela va mai trece vreodată pe la el și era atât de uluit, încât nici nu știa ce să mai spună. Dar Pavel Pavlovici luă singur inițiativa, salută și se așeză pe scaunul pe care șezuse cu trei săptămâni în urmă, la ultima sa vizită. Subit, Velceaninov își aminti deosebit de clar vizita aceea. Se uită la musafir cu neliniște și dezgust.

— Te miri? începu Pavel Pavlovici, ghicind semnificația privirii lui Velceaninov.

În general, părea mult mai degajat decât în ajun și în același timp se vedea că era și mai sfios. Înfățișarea sa era

curioasă. Domnul Trusoțki era îmbrăcat nu numai decent, ci și ferchеș - într-un sacou ușor de vară, cu pantaloni de culoare deschisă strânși pe corp, cu vestă albă; mănușile, lornionul de aur, apărut netam-nesam, lenjeria - totul era ireproșabil; mirosea chiar a parfum. Toată statura lui avea în ea ceva amuzant și în același timp îți insufla un gând ciudat și neplăcut.

— Desigur, Aleksei Ivanovici, continuă el, strâmbându-se, v-am surprins cu venirea mea, asta o simt. Dar între oameni, eu așa cred, întotdeauna se păstrează și, după părerea mea, se cuvine să se păstreze ceva superior, nu-i așa? Adică ceva superior față de toate condițiile și chiar față de toate neplăcerile care pot să apară… nu-i așa?

— Pavel Pavlovici, spune-mi iute și fără fasoane despre ce-i vorba, se încruntă Velceaninov.

— În două cuvinte, se grăbi Pavel Pavlovici, mă însor, și acum, în clipa asta, mă duc la logodnica mea. Și ei sunt în vilegiatură. Aș dori să-mi acorzi marea cinste de a-mi permite să-ți fac cunoștință cu această casă și am venit cu rugămintea neobișnuită (Pavel Pavlovici își aplecă umil capul) de a binevoi să mă însoțești…

— Unde să te însoțesc? întrebă Velceaninov, holbându-și ochii la el.

— La ei, adică la vilă. Iartă-mă, îți vorbesc ca într-un delir și, poate, am încurcat ceva, dar mă tem atât de tare că ai să mă refuzi…

Și se uită plângăreț la Velceaninov.

— Vrei să merg acum la logodnica dumitale? rosti Velceaninov, uitându-se repede la el și nevenindu-i să-și creadă nici urechilor, nici ochilor.

— Da, spuse Pavel Pavlovici, intimidându-se deodată îngrozitor. Nu te supăra, Aleksei Ivanovici, nu-i vorba de impertinență; nu fac altceva decât să te rog supus, cu toate că rugămintea mea e ciudată. Visul meu a fost că, poate, n-o să mă refuzi…

— În primul rând, e absolut imposibil, se foi neliniștit Velceaninov.

— Nu-i vorba decât de dorința mea arzătoare și nimic mai mult, continuă celălalt să-l implore. Nu ascund nici faptul că mai există un motiv. Iar motivul ăsta aș vrea să-l divulg de-abia după aceea, iar acum doar te rog din suflet…

Pavel Pavlovici chiar se ridică de pe scaun, împins de respect.

— Dar, în tot cazul, e imposibil, fii și dumneata de acord… Velceaninov se ridică și el.

— Ba e foarte posibil, Aleksei Ivanovici. Aveam de gând să-ți fac cunoștință cu un prieten. De altfel, vă cunoașteți și-așa, doar mergem la Zahlebinin, la vilă. Consilierul de stat Zahlebinin.

— Cum așa? strigă Velceaninov. Zahlebinin era consilierul de stat pe care îl tot căutase o lună întreagă și nu-l găsise acasă, care, așa cum aflase, acționase la proces în favoarea părții adverse.

— Da, da! zâmbi Pavel Pavlovici, parcă încurajat de marea mirare a lui Velceaninov. E persoana cu care, dacă îți amintești, mergeai atunci pe stradă și discutai, iar eu stăteam și mă uitam de pe trotuarul celălalt; așteptam ca să-l abordez după dumneata. Acum vreo douăzeci de ani am fost colegi de slujbă, iar atunci, când am vrut să-l abordez după dumneata, nu-mi era gândul la însurătoare. Mi-a venit așa, dintr-o dată, cu vreo săptămână în urmă.

— Dar ascultă, e o familie, se pare, foarte onorabilă, nu? se miră cu naivitate Velceaninov.

— Și dacă-i onorabilă, ce-i cu asta? se strâmbă Pavel Pavlovici.

— Firește, n-am vrut să spun nimic… dar, după câte am observat, când am fost la ei…

— Ei își aduc, își aduc aminte cum ai venit la ei, îi luă bucuros vorba din gură Pavel Pavlovici. Numai că familia

n-ai putut s-o vezi atunci; dar Zahlebinin te ține minte și te stimează: le-am vorbit cu respect despre dumneata.

— Păi cum te însori, dacă nu ești văduv decât de trei luni?

— Ah, nunta n-o facem acum; o facem peste nouă sau zece luni, așa că are să treacă exact un an de doliu. Credemă că totu-i bine. În primul rând, Fedosei Petrovici mă știe de când eram mic, a cunoscut-o pe răposata mea soție, știe cum am trăit și ce bine eram văzut și, la urma urmei, am avere, iar acum am primit și un post cu avansare, așa că toate astea trag și ele la cântar.

— Deci, e vorba de fiica lui?

— Am să-ți povestesc totul în amănunt, spuse Pavel Pavlovici, zgribulindu-se de plăcere: Dă-mi voie să aprind o țigară. Pe deasupra, ai să-i vezi azi cu ochii dumitale. În primul rând, oamenii descurcăreți, cum e Fedosei Petrovici, aici, la Petersburg, sunt uneori foarte apreciați la slujbă, dacă izbutesc să atragă atenția asupra lor. Însă în afară de leafă și, mai ales, de indemnizațiile suplimentare, de premii, de gratificații, de sporurile pentru întreținere sau de ajutoarele unice, nu mai au nimic, adică nu au nici un capital fix, care să le aducă venituri. Trăiesc bine, dar nu pot nicidecum să agonisească ceva dacă au familie. Judecă și dumneata: Fedosei Petrovici are opt fete și un băiat minor. Dacă ar muri acum, n-ar rămâne după el decât o pensie de tot nimicul. Și are opt fete — ia stai și chibzuiește, chibzuiește: păi dacă-i cumperi fiecăreia câte o pereche de pantofi — asta-i cheltuială, nu glumă! Din cele opt fete, cinci sunt numai bune de măritat, cea mai mare a împlinit douăzeci și patru de ani (o domnișoară adorabilă, ai să vezi!), iar cea de-a șasea are cincisprezece ani, încă mai învață la liceu. Iar pentru cele cinci fete mai mari trebuie să caute și doritori să le ia de neveste, lucru care trebuie făcut, pe cât posibil, la timpul potrivit, astfel încât tatăl lor e nevoit să le scoată în lume - și asta, te întreb, cât face? Și deodată apar eu, primul doritor să-mi

iau nevastă din casa lor, ei mă cunosc dinainte, adică știu că într-adevăr am avere reală. Ei bine, asta-i tot.

Pavel Pavlovici explicase cu încântare.

— Ai pețit-o pe cea mai mare?

— N-nu, eu… nu pe cea mai mare; am pețit-o pe cea de-a șasea, care încă mai învață la liceu.

— Cum? râse fără să vrea Velceaninov. Doar spuneai că are cincisprezece ani!

— Cincisprezece acum; dar peste nouă luni va avea șaisprezece, șaisprezece ani și trei luni și - de ce nu? Și întrucât acum ar fi indecent, deocamdată n-am făcut nimic public, numai cu părinții… Crede-mă, o să fie bine!

— Deci, încă nu s-a hotărât nimic?

— Nu, s-a hotărât, totul s-a hotărât. Crede-mă că totul e bine.

— Dar fata știe?

— De ochii lumii, ca să se respecte buna-cuviință, nu se vorbește nimic; dar cum să nu știe? își miji ochii, încântat, Pavel Pavlovici. Ce zici, mă faci fericit, Aleksei Ivanovici? încheie el, teribil de timid.

— Ce să caut eu acolo? De altfel, adăugă el în grabă, având în vedere că nu merg în nici un caz, nu-mi mai expune nici un motiv.

— Aleksei Ivanovici…

— Oare crezi că o să urc cu dumneata în trăsură și o să plec? Gândește-te și singur!

Sentimentul de dezgust și ostilitate îi reveni după minutul în care se distrase cu pălăvrăgeala lui Pavel Pavlovici despre logodnică. Încă un minut și, se pare, l-ar fi alungat cu totul. Era supărat foc chiar pe sine însuși.

— Stai jos, Aleksei Ivanovici, stai lângă mine și n-o să-ți pară rău! îl imploră Pavel Pavlovici. Nu-nu-nu! dădu el din mâini, surprinzând gestul nerăbdător și hotărât al lui Velceaninov. Aleksei Ivanovici, Aleksei Ivanovici, nu te grăbi să iei o hotărâre pripită. Văd că, poate, m-ai înțeles greșit: doar înțeleg prea bine că dumneata nu ești de teapa

mea, iar eu nu fac parte din cercul dumitale; doar nu-s chiar atât de neghiob, încât să nu-mi dau seama. Și că serviciul pe care ți-l cer acum nu te obligă cu nimic în viitor. De fapt, poimâine plec de tot, de tot; asta înseamnă că parcă n-a fost nimic. Fie ca ziua de azi să rămână ca o întâmplare. Am venit la dumneata și mi-am întemeiat speranța pe noblețea deosebitelor sentimente ale inimii dumitale, Aleksei Ivanovici, tocmai a acelor sentimente care în ultimul timp au putut fi trezite în inima dumitale… Doar e clar ce spun, mi se pare, sau încă nu?

Tulburarea lui Pavel Pavlovici ajunsese la culme. Velceaninov îl privea ciudat.

— Mă rogi să-ți fac un serviciu, rosti el, căzând pe gânduri, și insiști foarte tare, ceea ce mi se pare suspect; vreau să știu mai mult.

— Nu-ți cer decât serviciul de a merge cu mine. Iar apoi, după ce venim înapoi, am să-ți destăinui totul, ca la spovedanie. Aleksei Ivanovici, ai încredere în mine!

Însă Velceaninov tot mai refuza și asta cu atât mai multă încăpățânare, cu cât simțea încolțindu-i în minte un gând greoi, ostil. Gândul acesta îi dădea ghes de la bun început, de când Pavel Pavlovici îi vorbise de logodnica lui: poate va fi fost o simplă curiozitate sau, poate, o pornire încă cu desăvârșire neclară, dar simțea imboldul să accepte. Și, cu cât simțea mai tare acest imbold, cu atât mai opunea rezistență. Ședea rezemat într-un cot și chibzuia. Pavel Pavlovici se gudura pe lângă el și-l tot ruga.

— Bine, merg, acceptă el dintr-o dată neliniștit și aproape alarmat, după care se ridică în picioare. Pavel Pavlovici se bucură nespus.

— Dacă-i așa, Aleksei Ivanovici, atunci schimbă-te, se agita el, bucuros, împrejurul lui Velceaninov, care se îmbrăca. Îmbracă-te cât mai bine, așa cum știi dumneata.

„Oare de ce se bagă în povestea asta? Ciudat om!“ își zise Velceaninov în sinea lui.

— Să știi, Aleksei Ivanovici, că mai aștept un serviciu de la dumneata. Dacă ai acceptat, te rog să mă și îndrumi.

— De pildă?

— De pildă, iată o întrebare serioasă: ce să fac cu crepul? Cum e mai cuviincios: să-l las sau să-l iau de la pălărie?

— Cum vrei.

— Nu, aștept hotărârea dumitale. Dumneata cum ai proceda, adică, dacă ai purta doliu? Ideea mea personală era că, dacă-l păstrez, asta ar fi o dovadă a statorniciei sentimentelor și, prin urmare, m-ar pune într-o lumină favorabilă.

— Bineînțeles, scoate-l.

— De ce „bineînțeles“? Pavel Pavlovici căzu pe gânduri, Nu, mai bine l-aș păstra…

— Cum vrei. „Totuși, are încredere în mine, și asta-i bine“, se gândi Velceaninov.

Ieșiră; Pavel Pavlovici se uita mulțumit la Velceaninov, care se gătise; pe fața lui parcă se citea mai mult respect și mai multă prestanță. Velceaninov se mira de el, dar și mai mult se mira de sine însuși. La poartă îi aștepta o caleașcă splendidă.

— Oho, aveai și caleașca pregătită! Deci, erai sigur că am să merg?

— Caleașca am luat-o pentru mine, dar eram aproape sigur că ai să accepți să mergi, îi răspunse Pavel Pavlovici cu aerul unui om cu desăvârșire fericit.

— Hei, Pavel Pavlovici, râse oarecum iritat Velceaninov, după ce urcară și porniră, nu cumva ești prea sigur de mine?

— Păi, pentru asta, Aleksei Ivanovici, nu dumneata ar trebui să-mi spui că-s prost? îi răspunse Pavel Pavlovici grav, cu voce umilă.

„Dar Liza?“ se gândi Velceaninov și renunță imediat la acest gând, ca și cum s-ar fi temut de un sacrilegiu. Și deodată i se păru că el însuși e atât de meschin, de

neînsemnat în clipa aceea; i se păru că gândul care îl ispitise e un gând atât de mărunt, de mizerabil… și simți dorința irezistibilă să lase iarăși totul baltă și să coboare neîntârziat din caleașcă, chiar dacă pentru asta ar fi trebuit să-l pocnească pe Pavel Pavlovici. Dar acesta începu să vorbească și iarăși ispita puse stăpânire pe inima lui.

— Aleksei Ivanovici, te pricepi la bijuterii?

— La care bijuterii?

— La briliante.

— Mă pricep.

— Aș vrea să duc un mic cadou. Îndrumă-mă: se cade sau nu?

— După părerea mea, nu se cade.

— Însă eu aș vrea neapărat, se foi Pavel Pavlovici. Numai că mă întreb ce să cumpăr. O garnitură întreagă, adică o broșă, o pereche de cercei și o brățară sau numai o piesă?

— Cât vrei să dai?

— Vreo patru sau cinci sute de ruble.

— Oho!

— O fi mult? tresări Pavel Pavlovici.

— Cumpără o brățară, la vreo sută de ruble.

Pavel Pavlovici chiar se amărî. Ținea morțiș să cheltuiască mulți bani și să cumpere „toată“ garnitura. Insistă. Opriră la un magazin. Totuși, sfârșiră prin a cumpăra numai o brățară, și nu pe aceea pe care o voia Pavlovici, ci pe aceea pe care o alese Velceaninov. Pavel Pavlovici vru să le cumpere pe amândouă. Când negustorul, care ceruse o sută șaptezeci de ruble pentru brățară, o lăsă la o sută cincizeci - se simți chiar necăjit; ar fi dat cu plăcere și două sute dacă i s-ar fi cerut - așa de mult ținea să cumpere ceva cât mai scump.

— N-are importanță că mă grăbesc atât de tare cu cadourile, spuse el cu încântare atunci când porniră din nou la drum. Acolo nu-i înalta societate, acolo totu-i

simplu. Inocenței îi plac cadourile, zâmbi el cu șiretenie și veselie. Dumneata, Aleksei Ivanovici, ai râs mai adineauri, când ți-am spus că are cincisprezece ani; dar mie tocmai asta mi-a trecut prin minte, da, că merge încă la liceu, cu ghiozdanul subsuoară, în care duce caiete și penițe, he-he! Tocmai ghiozdanul mi-a fermecat gândurile! În ce mă privește, Aleksei Ivanovici, o fac de dragul inocenței. Pentru mine nu atât frumusețea chipului contează, cât inocența. Râde cu o prietenă într-un ungher și, Doamne, cum râde! Și de ce? Păi râde fiindcă pisica a sărit de pe comodă pe pat și s-a făcut ghem… Păi aici miroase a măr proaspăt! N-ar fi bine să-mi scot doliul?

— Cum vrei.

— Îl scot! Își luă pălăria de pe cap, smulse crepul și-l aruncă pe drum. Velceaninov văzu că, atunci când își puse la loc pălăria pe capul pleșuv, pe chipul lui Pavel Pavlovici strălucea speranța cea mai senină.

„Oare chiar e într-adevăr așa? se gândi el, cuprins de-acum de o ostilitate veritabilă. Oare nu-i nici un *dedesubt* în faptul că m-a invitat? Oare chiar contează pe onestitatea mea? continuă el, aproape jignit de ultima presupunere. Ce-o fi, un măscărici, un prost sau un «soț etern»? Păi, la urma urmei, e imposibil!…“

XII.
La familia Zahlebinin

Soții Zahlebinin erau într-adevăr o „familie foarte onorabilă“, după cum se exprimase mai adineauri Velceaninov, iar însuși Zahlebinin era un funcționar foarte important și de mare notorietate. Era adevărat și ceea se spusese Pavel Pavlovici în privința veniturilor: „Trăiesc, mi se pare, bine, dar, dacă ar muri omul, n-ar rămâne nimic“.

Bătrânul Zahlebinin îl întâmpină foarte cordial și amical pe Velceaninov și din fostul lui „dușman“ îi deveni prieten adevărat.

— Vă felicit, așa-i mai bine, începu el de la primul cuvânt, cu o înfățișare plăcută și plină de prestanță, eu însumi am insistat pentru împăcare, iar Piotr Karlovici (avocatul lui Velceaninov) e un om de aur în această privință. Păi cum? Primiți vreo șaizeci de mii și fără tevatură, fără tergiversări, fără certuri! Și când te gândești că procesul s-ar fi putut lungi timp de trei ani!

Velceaninov fu prezentat de îndată și doamnei Zahlebinina, o femeie în vârstă, foarte corpolentă, arătând cam săracă cu duhul și obosită. Începură să apară și fetele, una câte una sau două câte două. Dar fetele erau cam multe; încetul cu încetul se iviră vreo zece sau chiar douăsprezece - Velceaninov nici nu putu să le numere; unele intrau, altele ieșeau. Însă printre ele erau și multe prietene care locuiau la vilele învecinate. Vila familiei Zahlebinin - o casă mare din lemn, clădită într-un stil extravagant, dar necunoscut, cu părți adăugate în perioade diferite - avea împrejur o grădină mare; în această grădină, din diferite laturi, dădeau încă trei sau patru vile, așa că grădina era comună, ceea ce, natural, înlesnea apropierea dintre fete și fetele vecinilor. Chiar de la începutul

conversației, Velceaninov își dădu seama că era așteptat aici și că sosirea lui în calitate de prieten al lui Pavel Pavlovici, care dorea să fie prezentat, fusese anunțată dinainte aproape triumfal. Privirea lui, ageră și experimentată în această privință, descoperi în asta chiar ceva deosebit: primirea exagerat de cordială a părinților, comportarea cumva aparte a fetelor și felul cum erau îmbrăcate (deși, de altfel, era zi de sărbătoare) îi treziră bănuiala că Pavel Pavlovici umblase cu fofârlica și că era foarte posibil să fi insinuat aici, firește, fără s-o spună de-a dreptul, că el, Velceaninov, ar fi un celibatar din „lumea bună“, cu avere, care se plictisește și se prea poate să se hotărască deodată să „pună capăt“ burlăciei și să se așeze la casa lui, „cu atât mai mult, cu cât a primit și o moștenire“. Se pare că celei mai mari dintre fetele din familia Zahlebinin, Katerina Fedoseevna, cea care avea douăzeci și patru de ani și despre care Pavel Pavlovici spusese că e o persoană deosebită, i se sugerase ceva în această privință. Se distingea de surorile sale prin toaletă și printr-o coafură originală a părului ei bogat. Iar surorile ei și celelalte domnișoare păreau să știe sigur că Velceaninov face cunoștință cu familia „pentru Katia“ și sosise ca „s-o vadă“. Privirile lor și chiar unele cuvinte, scăpate din întâmplare în decursul zilei, îi întăriră această bănuială. Katerina Fedoseevna era o blondină înaltă, trupeșă, cu un chip extrem de drăguț, pesemne liniștită și șovăitoare din fire, chiar somnolentă. „E ciudat că o asemenea fată nu s-a măritat până acum, se gândi fără să vrea Velceaninov, privind-o cu plăcere. Chiar dacă nu are zestre, chiar dacă se va îngrășa curând, însă, deocamdată, ar trebui să fie destui amatori care să-i râvnească farmecele…“ Toate celelalte surori nu erau urâte deloc, iar printre prietenele lor se zăreau câteva chipuri amuzante și chiar simpatice. Asta începu să-l distreze pe Velceaninov; de altfel, intrase în această casă cu niște intenții aparte.

Nadejda Fedoseevna, ce-a de-a șasea, eleva de liceu, presupusa logodnică a lui Pavel Pavlovici, se lăsă așteptată. Velceaninov o așteptă cu nerăbdare, lucru de care se miră singur și-l făcu să râdă în sinea lui. În sfârșit, fata se arătă, și nu fără să facă impresie, însoțită de o prietenă vioaie și vigilentă, Maria Nikitișna, de care, cum se văzu imediat, Pavel Pavlovici se temea foarte tare. Această Maria Nikitișna, o domnișoară de vreo douăzeci și trei de ani, zeflemistă și chiar deșteaptă, guvernanta copiilor mici ai unei familii vecine și prietene, era socotită de mult ca o rudă în casa soților Zahlebinin, iar fetele o prețuiau nespus de mult. Se vedea că acum și Nadia avea mare nevoie de ea. Velceaninov înțelese de la prima privire că toate fetele din casă, chiar și prietenele lor, erau împotriva lui Pavel Pavlovici, iar la a doua privire după apariția Nadiei, conchise că aceasta îl și *urăște*. Mai remarcă și că Pavel Pavlovici nu observă deloc acest lucru sau nu vrea să-l observe. Indiscutabil, Nadia era cea mai frumoasă dintre surori - o brunetă micuță, având o înfățișare de sălbăticiune și curaj de nihilistă; un drăcușor hoțoman cu ochii de foc, cu o expresie înflăcărată pe chip, care arăta că începuse să judece cu mintea ei, și era în același timp aproape copilărească. Cei cincisprezece ani ai ei se vedeau în fiecare pas, în fiecare cuvânt. Mai târziu Velceaninov află că Pavel Pavlovici o văzuse într-adevăr prima oară ducându-și ghiozdanul de mușama; dar acum era fără ghiozdan.

Dăruirea cadoului nu reuși deloc și chiar lăsă o impresie neplăcută. De îndată ce-și văzu logodnica intrând, Pavel Pavlovici se apropie de ea cu un zâmbet satisfăcut. Îi dărui brățara sub pretextul „plăcerii deosebite pe care a simțit-o rândul trecut, atunci când Nadejda Fedoseevna a cântat romanța aceea frumoasă la pian…“. Se încurcă, nu termină ce avea de spus, întinzând și vârând în palma Nadejdei Fedoseevna cutiuța cu brățara, pe care aceasta nu voia s-o ia și, roșind de rușine, își ducea mâinile la spate. I se

adresă cutezătoare maică-sii, pe chipul căreia se citea deruta, și-i spuse cu voce tare:

— Nu vreau s-o primesc, *maman*!

— Ia-o și mulțumește-i! rosti tatăl fetei, cu o asprime calmă. Dar și el era nemulțumit. Ai exagerat, ai exagerat! mormăi el dojenitor către Pavel Pavlovici. Nemaiavând ce face, Nadia luă cutiuța și, coborându-și ochișorii în pământ, făcu o reverență ca fetițele, adică se lăsă deodată în jos și sări imediat la loc, ca împinsă de un arc. Una dintre surorile ei veni să vadă cadoul, iar Nadia îi întinse cutiuța, încă nedeschisă, arătând prin asta că nu vrea să se uite înăuntru. Brățara fu scoasă și începu să treacă din mână în mână; dar toți o priveau în tăcere, iar alții chiar cu ironie. Numai mama fetelor bâigui că brățara e foarte drăguță. Lui Pavel Pavlovici îi venea să intre în pământ de rușine.

Îl salvă Velceaninov.

El începu deodată să vorbească tare și cu însuflețire, agățându-se de prima idee care-i trecuse prin minte, și peste nici cinci minute puse stăpânire pe atenția tuturor celor care se aflau în salon. Studiase perfect arta de a flecări în societate, adică arta de a părea cu desăvârșire sincer, și putea să se prefacă în același timp că îi consideră și pe cei care îl ascultă la fel de sinceri ca și el. Cu foarte multă naturalețe putea trece, atunci când era nevoie, drept omul cel mai vesel și mai fericit din lume. Se pricepea și să strecoare în conversație câte un cuvințel caustic și înțepător, o aluzie veselă, un calambur plin de haz, și toate astea așa, ca din întâmplare, în timp ce și vorba de duh, și calamburul, și conversația însăși erau poate pregătite de mult, învățate pe de rost și folosite nu o dată. Dar în momentul de față la această artă contribuise și însăși natura: se simțea în vervă, simțea că îl împinge ceva; simțea în sine siguranța deplină și biruitoare că peste câteva minute toți acești ochi vor fi îndreptați spre el, că toți acești oameni nu-l vor asculta decât pe el, nu vor vorbi

decât cu el, râzând numai de ceea ce va spune el. Și într-adevăr, curând se auziră râsete, încetul cu încetul conversația se închegă (Velceaninov stăpânea arta de a-i atrage în discuție și pe alții), de-acum răsunau câte trei și câte patru glasuri deodată. Chipul plictisit și obosit al doamnei Zahlebinina aproape se însenină de bucurie; la fel se întâmplă și cu Katerina Fedoseevna, care asculta și privea ca vrăjită. Nadia o urmărea cu multă băgare de seamă pe sub sprâncene; se vedea că avea o părere preconceptă despre sora ei. Asta îl întărâtă și mai mult pe Velceaninov. „Răutăcioasa“ Maria Nikitișna izbuti totuși să strecoare în conversație o observație destul de usturătoare la adresa lui; scorni și susținu ideea că, cică, Pavel Pavlovici l-ar fi recomandat în ajun ca fiindu-i prieten din copilărie, adăugând astfel, printr-o aluzie directă, șapte ani la cei pe care îi avea. Dar Velceaninov îi plăcuse și răutăcioasei Maria Nikitișna. Pavel Pavlovici era uluit cu totul. El, desigur, avea o oarecare idee de iscusința prietenului său și la început chiar se bucura de succesul acestuia, chicotea și el și se amesteca în discuție; dar, cine știe de ce, încetul cu încetul, începu parcă să cadă pe gânduri, până la urmă se posomorî, ceea ce se citea clar pe fizionomia lui îngrijorată.

— Păi dumneavoastră sunteți un oaspete de care gazda n-are nevoie să se ocupe, conchise cu veselie, în sfârșit, bătrânul Zahlebinin, ridicându-se de pe scaun ca să se ducă sus, în camera lui, unde, cu toate că era sărbătoare, avea pregătite câteva hârtii pe care urma să le cerceteze. Și, imaginați-vă, vă credeam cel mai posac ipohondru dintre toți tinerii. Uite cum se poate înșela omul!

În salon era un pian. Velceaninov întrebă cine se ocupă cu muzica și deodată i se adresă Nadiei:

— Dumneata, mi se pare, cânți, nu-i așa?

— Cine v-a spus? i-o reteză Nadia.

— Pavel Pavlovici spunea mai adineauri.

— Nu-i adevărat; cânt doar în glumă; nici măcar n-am voce.

— Nici eu n-am voce, dar cânt, totuși.

— Deci o să ne cântați? Atunci și eu o să vă cânt, își scăpără Nadia ochii. Dar după masă, nu acum. Nu pot suferi muzica, adăugă ea, mi s-a urât de piane; la noi aproape toți cântă la pian și din gură de dimineața până seara. Numai Katia cât zgomot face.

Agățându-se de această replică, Velceaninov află că, dintre toate, numai Katerina Fedoseevna se ocupa serios de pian. Imediat îi adresă acesteia rugămintea să cânte ceva. Pesemne că tuturor le plăcu invitația făcută Katiei, iar *maman* chiar roși de plăcere. Katerina Fedoseevna se ridică, zâmbi și porni spre pian, dar deodată, fără să se aștepte nici ea, se îmbujoră toată și i se făcu grozav de rușine că e atât de mare, că în curând împlinește douăzeci și patru de ani, că e corpolentă, dar roșește ca o fetiță - toate acestea i se citeau pe față când se așeză la pian. Interpretă ceva din Haydn, cu precizie, deși fără expresivitate; dar era intimidată. După ce termină, Velceaninov se lansă în niște laude exagerate, dar nu la adresa interpretei, ci a lui Haydn, mai ales a micii bucăți interpretate - și fetei îi făcu în mod evident atâta plăcere, ascultă cu atâta recunoștință și bucurie laudele nu la adresa ei, ci a lui Haydn, încât Velceaninov o privi fără voie cu mai multă admirație și luare-aminte. „Ehei, ești drăguță!“ se citea în privirea lui și parcă toți deodată înțeleseră această privire și mai ales însăși Katerina Fedoseevna.

— Aveți o grădină grozavă! li se adresă el deodată tuturor, uitându-se la ușa cu geamuri a terasei. Știți ceva? Hai să mergem cu toții în grădină!

— Să mergem, să mergem! răsunară strigătele vesele, ca și cum el ar fi ghicit cea mai mare dorință a celor prezenți.

Se plimbară în grădină până la masă. Doamna Zahlebinina, care de mult voia să tragă un pui de somn, nu

se putu nici ea abține și ieși să meargă la plimbare cu toții, dar, înțeleaptă, rămase să stea și să se odihnească pe terasă, unde o fură imediat somnul. În grădină relațiile reciproce dintre Velceaninov și toate fetele deveniră și mai amicale. El observă că, venind dinspre vilele vecine, li se mai alăturară doi-trei tineri: unul era student, altul de-abia licean. Fiecare dintre ei se repezi de îndată la fata *lui*, și se vedea că veniseră de dragul lor; un al treilea „tânăr“, un băiat de douăzeci de ani, foarte posomorât și ciufulit, cu niște ochelari albaștri, uriași, începu să șușotească grăbit și încruntat cu Maria Nikitișna și cu Nadia. Îl cerceta cu asprime pe Velceaninov și parcă se simțea obligat să-l trateze cu un dispreț neobișnuit. Câteva dintre fete propuseră să înceapă mai repede un joc. La întrebarea lui Velceaninov despre jocurile pe care le joacă, răspunseră că joacă toate jocurile și de-a prinselea, dar că seara se vor juca de-a proverbele, adică se așază cu toții și unul dintre ei se îndepărtează pentru un timp; cei rămași aleg un proverb, de pildă: „Graba strică treaba“ și, când îl cheamă pe cel retras, fiecare băiat sau fată, în ordine, trebuie să pregătească și să-i spună o frază. Primul trebuie să spună neapărat o frază în care este cuvântul „graba“, al doilea, una în care să fie cuvântul „strică“ și așa mai departe. Iar celălalt trebuie să sesizeze cuvintele respective și, cu ajutorul lor, să ghicească proverbul.

— Trebuie să fie foarte amuzant, zise Velceaninov.

— Ba nu, e cât se poate de plicticos, îi răspunseră în cor două-trei glasuri.

— Ne mai jucăm și de-a teatrul, spuse Nadia, adresându-i-se. Vedeți copacul acela gros, cu o bancă de jur împrejur; acolo, după copac, cică ar fi culisele, unde stau actorii: regele, regina, prințesa, un tânăr - care cum vrea; fiecare, când are chef, apare și spune ce-i trece prin minte și din asta iese câte ceva.

— E grozav! le lăudă încă o dată Velceaninov.

— Ba nu, ni se urăște! La început, pare vesel de fiecare dată, dar spre sfârșit totul iese aiurea, pentru că nimeni nu știe cum să încheie; poate cu dumneavoastră va fi mai amuzant. Credeam că sunteți prietenul lui Pavel Pavlovici, dar vedem că el s-a lăudat pur și simplu. Sunt foarte bucuroasă că ați venit… dintr-un anumit motiv, spuse Nadia, uitându-se cu foarte multă seriozitate și convingere la Velceaninov, după care se îndepărtă imediat de el și i se alătură Mariei Nikitișna.

— De-a proverbele o să ne jucăm deseară, îi șopti deodată, confidențial, lui Velceaninov una dintre prietenele Nadiei, pe care el până atunci de-abia dacă o observase și nu schimbase cu ea nici o vorbă. Diseară o să facem cu toții haz de Pavel Pavlovici, așa că și dumneavoastră o să fiți de partea noastră.

— Ah, ce bine că ați venit, altfel la noi e plictiseală! i se adresă amical altă prietenă, pe care până atunci nu o observase chiar deloc. Era o roșcată pistruiată, cu fața îmbujorată teribil de nostim din cauza mersului pe jos și a arșiței, care apăruse pe neașteptate de undeva.

Neliniștea lui Pavel Pavlovici sporea din ce în ce mai mult. Până la urmă, în grădină, Velceaninov reuși să se împrietenească la toartă cu Nadia. Fata nu-l mai privea, ca mai înainte, pe sub sprâncene și, se pare, renunțase la ideea de a-l cerceta mai în amănunt, ci râdea cu hohote, țopăia, striga și de două ori chiar îl apucă de mână; era foarte bucuroasă, lui Pavel Pavlovici continua să nu-i acorde nici o atenție, ca și cum nici nu l-ar fi văzut. Velceaninov se convinse că exista într-adevăr un complot împotriva lui Pavel Pavlovici. Nadia și un stol de prietene îl traseră pe Velceaninov într-o parte, iar alte fete, sub diferite pretexte, îl momeau pe Pavel Pavlovici în direcția opusă; însă acesta se smulgea repede și fugea în pripă de-a dreptul spre ei, adică spre Velceaninov și Nadia, și își vâra brusc între ei capul pleșuv, trăgând îngrijorat cu urechea. Până la urmă ajunse să nici nu se mai jeneze; naivitatea

gesturilor și mișcărilor sale era uneori uimitoare. Velceaninov nu putea să n-o remarce în mod deosebit nici pe Katerina Fedoseevna; aceasta, desigur, înțelesese limpede că Velceaninov nu venise câtuși de puțin de dragul ei și că îi arăta Nadiei un interes cam prea mare; dar chipul ei era la fel de drăguț și de blajin ca mai înainte. Părea fericită că se află și ea lângă ei și că ascultă ce spune noul musafir; ea, sărmana, nu se pricepea nicidecum să intre cu abilitate într-o discuție.

— Ce simpatică e sora dumitale, Katerina Fedoseevna! îi spuse deodată Velceaninov, în șoaptă, Nadiei,

— Katia! Oare poate exista pe lume un suflet mai bun decât al ei? E îngerul nostru, al tuturor, sunt îndrăgostită de ea, îi răspunse Nadia cu înflăcărare.

În sfârșit, la ora cinci, veni și vremea mesei și se vedea, de asemenea, că masa nu era una obișnuită, ci fusese pregătită dinadins pentru musafir. Apărură două-trei feluri de mâncare, vădit adăugate meniului obișnuit, destul de complicate, dintre care unul era atât de ciudat, încât nimeni n-ar fi putut spune cum se numește. Pe lângă vinurile obișnuite de masă, își făcu apariția, de bună seamă tot special pentru musafir, o sticlă de Tokay; cine știe de ce, spre sfârșitul mesei se servi și șampanie. După ce băuse un păhărel mai mult, bătrânul Zahlebinin se afla în cea mai bună dispoziție posibilă și era gata să râdă de tot ce spunea Velceaninov. Până la urmă Pavel Pavlovici nu mai rezistă: luat înainte de spiritul competiției, născoci un calambur și îl spuse; din capătul celălalt al mesei, unde el stătea alături de *m-me* Zahlebinina, răsună deodată râsul zgomotos al fetelor, care se bucurau nevoie-mare:

— Tată, tată! Pavel Pavlovici a făcut și el un calambur, strigară în cor două dintre fiicele mijlocii. Spune că suntem „fete cuminți, care-l scot din minți…“

— Ah, și el face calambururi! Ia mai spuneți o dată, ce calambur a făcut? le răspunse bătrânul cu voce gravă,

uitându-se protector la Pavel Pavlovici și zâmbind cu anticipație în așteptarea calamburului.

— Păi spune că noi suntem „fete cuminți, care-l scot din minți“.

— D-da! Și ce-i cu asta? Bătrânul nu înțelesese și, așteptând, zâmbea și mai binevoitor.

— Ah, tată, așa ești dumneata, nu pricepi! Uite: „cuminți“ și pe urmă „din minți“; „cuminți“ rimează cu „din minți“, „fete cuminți, care-l scot din minți“…

— A-a-a! rosti nedumerit bătrânul, lungind exclamația. Hm! Ei, poate că altă dată o să spună ceva mai reușit! Și bătrânul râse cu veselie.

— Pavel Pavlovici, nu se poate să ai deodată toate perfecțiunile! îl tachină cu voce tare Maria Nikitișna. Ah, Dumnezeule, s-a înecat cu un os! strigă ea și sări de pe scaun.

Se stârni o adevărată harababură, dar Maria Nikitișna asta și voia. Pavel Pavlovici se înecase cu vin, punând iute mâna pe pahar ca să-și ascundă jena, dar Maria Nikitișna îi încredința pe toți și se jura în toate părțile că se înecase „cu un os de pește, că a văzut cu ochii ei și că din cauza asta mor oameni“.

— Loviți-l peste ceafă! strigă cineva.

— Chiar că așa-i cel mai bine! adeveri cu glas tare Zahlebinin, iar câteva amatoare se și iviră: Maria Nikitișna, prietena cea roșcată (invitată și ea la masă) și, în sfârșit, însăși stăpâna casei, care se speriase îngrozitor - toate voiau să-l lovească peste ceafă pe Pavel Pavlovici. Sărind de pe scaun, Pavel Pavlovici se ferea și timp de un minut întreg trebui să le încredințeze că nu se înecase decât cu vin și că tusea îi va trece imediat - până când ceilalți se lămuriră că toate astea erau năzbâtiile Mariei Nikitișna.

— Totuși, tare zurbagie îmi ești! o dojeni cu asprime *m-me* Zahlebinina pe Maria Nikitișna, dar imediat nu mai putu să se stăpânească și izbucni într-un hohot voios de râs, cum i se întâmpla foarte rar, care, la rândul lui,

produse și el un oarecare efect. După-masă ieșiră cu toții pe terasă să-și bea cafeaua.

— Ah, ce zile frumoase! lăudă bătrânul, cu bunăvoință, natura, uitându-se cu plăcere în grădină. Numai de-ar ploua… Așa, eu mă duc să mă odihnesc. Distrați-vă, distrați-vă! Distrează-te și tu! îi spuse el lui Pavel Pavlovici, bătându-l pe umăr înainte de a ieși.

După ce toți se adunară din nou în grădină, Pavel Pavlovici dădu deodată fuga la Velceaninov și-l trase de mânecă.

— Vino, te rog, o clipă, șopti el, plin de nerăbdare.

Cotiră amândoi pe o alee laterală, izolată a grădinii.

— Nu, scuză-mă, dar aici nu te mai las să mi-o iei înainte… șopti el, înecându-se de furie și înșfăcându-l de mânecă pe Velceaninov.

— Cum? Ce vrei? îl întrebă Velceaninov, făcând ochii mari. Pavel Pavlovici îl privea tăcut, molfăia din buze și surâdea furios.

— Unde vă duceți? Unde vă duceți? Totu-i gata! se auziră glasurile nerăbdătoare ale fetelor, care îi strigau. Velceaninov ridică din umeri și se îndreptă spre ele. Pavel Pavlovici alergă și el în urma lui.

— Pun pariu că v-a cerut o batistă, spuse Maria Nikitișna. A uitat-o și data trecută.

— Mereu o uită! o susținu una dintre fetele mijlocii ale familiei Zahlebinin.

— Și-a uitat batista! Pavel Pavlovici și-a uitat batista! *Maman*, Pavel Pavlovici iar și-a uitat batista de nas, *maman*, Pavel Pavlovici iar are guturai! strigară mai multe glasuri.

— Și de ce nu spune? Ce timid sunteți, Pavel Pavlovici! rosti tărăgănat *m-me* Zahlebinina. Cu guturaiul nu-i de glumă! Vă trimit imediat o batistă. Nu știu cum se face că aveți mereu guturai, adăugă ea, plecând și bucurându-se că are prilejul să se întoarcă în casă.

— Am două batiste și nici pomeneală de guturai! strigă Pavel Pavlovici în urma ei, dar aceasta nu înțelese pesemne ce-i spunea și peste câteva clipe, când Pavel Pavlovici țopăia în urma tuturor, ținându-se cât mai aproape de Nadia și Velceaninov, o cameristă, gâfâind, îl ajunse din urmă și îi întinse totuși o batistă.

— Să ne jucăm, să ne jucăm de-a proverbele! strigau fetele din toate părțile, de parcă Dumnezeu știe ce așteptau de la „proverbe“.

Aleseră un loc și se așezară pe bănci; prima căzu la ghicit Maria Nikitișna; i se ceru să se îndepărteze cât mai mult și să nu tragă cu urechea; în absența ei aleseră un proverb și împărțiră cuvintele. Maria Nikitișna se întoarse și ghici într-o clipă. Proverbul era: „Visu-i înspăimântător, dar Dumnezeu e milostiv“.

După Maria Nikitișna urmă tânărul ciufulit, cu ochelari albaștri. Față de el se luară și mai multe măsuri de precauție - îl puseră să stea lângă chioșc, cu fața la gard. Tânărul posac își îndeplinea rolul cu dispreț și părea că resimte o oarecare înjosire morală. Când îl strigară, nu putu să ghicească nimic, trecu pe la toți și îi ascultă, chibzui îndelung și cu un aer posomorât, dar nu-i ieși nimic. Râseră cu toții de el. Proverbul era: „N-ai scăpare: lui Dumnezeu se cuvine să i te închini, iar pe țar să-l slujești“.

— Proverbu-i o porcărie! mormăi cu indignare tânărul jignit, retrăgându-se la locul său.

— Ah, ce plictiseală! se auziră și mai multe glasuri.

— Acum mă duc eu, spuse Nadia.

— Nu, nu, acum o să se ducă Pavel Pavlovici, e rândul lui Pavel Pavlovici! strigară toți și se mai înviorară cât de cât.

Pavel Pavlovici fu condus până la gard, într-un colț și silit să stea cu spatele și, ca să nu tragă cu coada ochiului, o puseră pe roșcată să-l păzească. Pavel Pavlovici, care mai prinsese curaj și chiar se înveselise, avea intenția să-și îndeplinească cu sfințenie îndatorirea și stătea ca un

buștean, neîndrăznind să se întoarcă. Roșcata stătea la douăzeci de pași de el, aproape de ceilalți, lângă chioșc, și își făcea, emoționată, semne din ochi cu fetele; se vedea că așteptau ceva și parcă erau un pic neliniștite; se pregătea ceva. Deodată, dindărătul chioșcului, roșcata începu să facă semne cu mâinile. Într-o clipă, toți săriră în picioare și o luară la fugă cât îi țineau picioarele.

— Fugiți, fugiți și dumneavoastră! îi șoptiră lui Velceaninov zece glasuri, aproape speriate de faptul că el nu fugea.

— Ce-i asta? Ce s-a întâmplat? întrebă el, luând-o la fugă în urma lor.

— Mai încet! Nu strigați! N-are decât să stea acolo și să se uite la gard, iar noi o să fugim cu toții. Uite că și Nastia fuge.

Roșcata (Nastia) fugea de rupea pământul, de parcă Dumnezeu știe ce s-ar fi întâmplat, și tot dădea din mâini. În sfârșit, ajunseră cu toții în fugă dincolo de helești, în capătul celălalt al grădinii. Când ajunse acolo și Velceaninov, o văzu pe Katerina Fedoseevna certându-se de zor cu celelalte, mai ales cu Nadia și cu Maria Nikitișna.

— Katia, scumpo, nu te supăra! o săruta Nadia.

— Bine, mamei nu-i spun, dar plec de-aici, fiindcă nu-i frumos deloc ceea ce faceți. Bietul de el, ce-o fi simțind stând așa lângă gard?

Katia plecă din milă, dar toți ceilalți rămaseră în continuare neînduplecați și neîndurători. Îi ceruseră lui Velceaninov ca și el, atunci când va veni Pavel Pavlovici, să nu-i acorde nici o atenție, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. „Iar noi o să ne jucăm de-a prinselea!“ strigă, încântată, roșcata.

Pavel Pavlovici li se alătură după cel puțin un sfert de ceas. Două treimi din acest răstimp și-l petrecuse pesemne stând cu fața la gard. Jocul de-a prinselea era în toi și mergea de minune - toți strigau și erau veseli. Înnebunit de

furie, Pavel Pavlovici se repezi de-a dreptul la Velceaninov și iar îl înșfăcă de mânecă.

— Vino câteva clipe, te rog!

— Ah, Doamne, iar începe cu clipele lui!

— Iar îi cere o batistă! li se strigă din urmă.

— De data asta dumneata, de data asta chiar dumneata ești de vină! … Spunând acestea, lui Pavel Pavlovici chiar îi clănțăneau dinții.

Velceaninov îl întrerupse și îl sfătui împăciuitor să fie mai vesel, altfel au să-l tachineze la nesfârșit: „Te tachinează fiindcă te enervezi, când toată lumea e bine dispusă“. Spre mirarea lui, aceste cuvinte și sfatul îl uimiră teribil pe Pavel Pavlovici; se potoli de îndată până într-atât, încât se alătură grupului cu un aer vinovat și luă parte resemnat la jocuri; în schimb câtva timp fu lăsat în pace și jucară cu el ca și cu ceilalți, așa că nu trecu nici o jumătate de ceas și Pavel Pavlovici aproape că se înveseli din nou. La toate jocurile, când trebuia să-și aleagă o parteneră, se oprea de regulă la roșcata cea trădătoare sau la una dintre surorile Zehlebinin. Dar, spre marea sa uimire, Velceaninov observă că Pavel Pavlovici nu îndrăzni aproape niciodată să intre în vorbă cu Nadia, deși se gudura pe lângă ea sau în apropiere; în tot cazul, își accepta ca pe ceva normal, firesc situația de ins nebăgat în seamă și disprețuit. Până la urmă, tot i se puse la cale o farsă.

Jocul era de-a v-ați ascunselea. De altfel, cel care se ascundea avea voie să-și schimbe locul și să-și găsească altul în spațiul stabilit pentru joc. Pavel Pavlovici, care izbutise să se facă nevăzut, pitindu-se într-un tufiș des, avu deodată ideea să fugă de acolo și să se ascundă în casă. Ceilalți îl zăriră, răsunară țipete, el se furișă iute pe scară și intră la mezanin, știind că acolo, îndărătul comodei, era un loc în care se putea ascunde. Dar roșcata se repezi după el, se apropie în vârful picioarelor de ușă și răsuci cheia în broască. Ca și mai înainte, toți ceilalți încetară

jocul și fugiră iarăși dincolo de helești, în capătul celălalt al grădinii. Peste vreo zece minute, Pavel Pavlovici, simțind că nu-l caută nimeni, se uită pe fereastră. Nu era nimeni. Nu avu curajul să strige ca să nu-i trezească pe părinții fetelor; cameristei și servitoarei li se poruncise cu strășnicie să nu răspundă la chemarea lui Pavel Pavlovici. Ar fi putut să-i deschidă Katerina Fedoseevna, dar aceasta, după ce se întorsese în camera ei și se pusese pe visat, ațipise și ea pe neașteptate. Astfel că Pavel Pavlovici stătu așa cam o oră. În sfârșit, parcă din întâmplare, începură să treacă pe alături câte două sau câte trei fete.

— Pavel Pavlovici, de ce nu veniți la noi? Ah, ce mai veselie e acolo! Ne jucăm de-a teatrul. Aleksei Ivanovici a jucat rolul „tânărului“!

— Pavel Pavlovici, de ce nu veniți, ne scoateți din minți! strigară alte fete, trecând pe lângă el.

— Ce-i iar cu scosul din minți? se auzi deodată vocea doamnei Zahlebinina, care de-abia se trezise și se hotărâse, în sfârșit, să iasă în grădină și, în așteptarea ceaiului, să privească jocurile „copiilor“.

— Păi Pavel Pavlovici ne neglijează, îi arătară spre fereastra pe care, zâmbind strâmb și cu fața îngălbenită de ciudă, se uita Pavel Pavlovici.

— Ce om! Stă singur, când toți ceilalți se veselesc! clătină din cap stăpâna casei.

Între timp, Velceaninov se învrednicise, în sfârșit, să primească de la Nadia explicația cuvintelor de mai înainte, cum că „dintr-un anumit motiv, era foarte bucuroasă că a venit“. Explicația avusese loc pe o alee lăturalnică. Maria Nikitișna îl chemase dinadins pe Velceaninov, care lua parte la niște jocuri și începuse să se plictisească foarte tare, îl condusese pe aleea aceea, unde îl lăsase singur cu Nadia.

— M-am convins pe deplin, turui fata repede și cu curaj, că nu-i sunteți deloc lui Pavel Pavlovici un prieten atât de bun, cum s-a lăudat el. M-am gândit că numai

dumneavoastră îmi puteți face un serviciu extrem de important. Iată brățara infamă pe care mi-a dat-o mai înainte, spuse ea, scoțând cutiuța din buzunar. Vă rog frumos să i-o restituiți imediat, pentru că eu, toată viața mea, n-am să mai iau capăt de vorbă cu dânsul. De altfel, puteți să-i spuneți că vorbiți în numele meu și mai spuneți-i să nu mă mai înghesuie cu cadourile lui. Despre celelalte am să-i dau de știre prin intermediul altora. Vreți să-mi faceți plăcerea de a-mi îndeplini această rugăminte?

— Ah, pentru numele lui Dumnezeu, scutește-mă! aproape că strigă Velceaninov, dând din mâini.

— Cum! Cum, adică, să vă scutesc? se miră Nadia peste poate de refuz și făcu ochii mari la el. Tonul pe care și-l pregătise se spulberă într-o clipă și fata era gata să izbucnească în plâns. Velceaninov începu să râdă.

— Nu că… aș fi foarte bucuros… dar am socotelile mele cu el…

— Am știut că nu-i sunteți prieten și că a mințit! îl întrerupse Nadia, grăbită și înflăcărată. Și n-am să mă mărit niciodată cu el, să știți asta! Niciodată! Nici măcar nu înțeleg cum de-a îndrăznit… Numai că trebuie, totuși, să-i înapoiați brățara asta mârșavă, căci altfel ce mă fac? Vreau neapărat, neapărat ca tot astăzi, în aceeași zi, s-o primească înapoi și să înghită gălușca. Iar dacă o să mă toarne la tata, o să vadă ce-o să pățească.

Dindărătul unui tufiș țâșni pe neașteptate tânărul ciufulit, cu ochelari albaștri.

— Trebuie să-i înapoiați brățara, tăbărî el cu frenezie asupra lui Velceaninov. Se cuvine s-o faceți măcar în numele drepturilor femeii, dacă sunteți la înălțimea problemei…

Dar nu apucă să termine; Nadia îl trase din răsputeri de mânecă și-l târî de lângă Velceaninov.

— Doamne, ce prost ești! Predposîlov, strigă ea, pleacă de-aici! Pleacă de-aici, pleacă de-aici și să nu îndrăznești să mai tragi cu urechea! Doar ți-am poruncit să stai

deoparte! bătu ea din picior și, după ce tânărul se strecură din nou în tufișurile lui, continuă să umble de-a latul aleii, înainte și înapoi, înfuriată, scăpărându-și ochișorii și împreunându-și palmele dinainte.

— N-o să vă vină să credeți ce proști sunt! se opri ea deodată în fața lui Velceaninov. Dumneavoastră vă arde de râs, dar ia puneți-vă în locul meu!

— Păi nu-i așa că nu-i *el*? Doar nu-i *el*? râse Velceaninov.

— Firește că nu-i *el*! Cum v-ați putut închipui așa ceva? zâmbi Nadia și roși. Nu e decât un prieten de-al lui. Numai că nu înțeleg ce fel de prieten își alege, toți spun că ăsta-i „viitorul promotor“, dar eu nu pricep nimic… Aleksei Ivanovici, n-am la cine să apelez. Pentru ultima oară: îi dați brățara sau nu?

— Bine, i-o înapoiez, dă-mi-o.

— Ah, ce drăguț, ce bun sunteți! se bucură ea deodată, întinzându-i cutiuța. Pentru asta am să vă cânt toată seara, pentru că eu cânt foarte bine, să știți asta, iar mai adineauri v-am mințit, spunându-vă că nu-mi place muzica. Ah, dacă ați mai veni la noi încă o dată, m-aș bucura atât de mult, v-aș povesti tot, tot, și încă multe pe deasupra, fiindcă sunteți atât de bun, atât de bun, precum… precum Katia!

Și într-adevăr, după ce se întoarseră în casă la ceai, ea îi cântă două romanțe cu o voce încă nu întru totul cultivată și de-abia în formare, dar destul de plăcută și de puternică. Când reveniră din grădină cu toții, îl găsiră pe Pavel Pavlovici, cu un aer plin de importanță, stând cu părinții la masa de ceai, pe care clocotea de-acum samovarul mare de familie și erau așezate ceștile din serviciul de porțelan de Sèvres. Probabil, discuta cu bătrânii lucruri foarte serioase, deoarece peste două zile urma să plece pentru nouă luni bătute pe muchie. La cei veniți din grădină și mai ales la Velceaninov nici măcar nu se uită; era clar și că nu „turnase“ și că până una-alta era pace.

Dar când Nadia începu să cânte, apăru imediat și el. Nadia nu-i răspunse dinadins la o întrebare pe care el i-o puse direct, dar această atitudine nu-l intimidă pe Pavel Pavlovici și nici nu-l făcu să ezite; se postă după spătarul scaunului ei și toată înfățișarea lui arăta că acela era locul lui și că nu i-l va ceda nimănui.

— I-a venit rândul să cânte lui Aleksei Ivanovici, *maman*, Aleksei Ivanovici vrea să cânte! strigară aproape toate fetele, înghesuindu-se lângă pianul la care, sigur pe sine, se așeza Velceaninov, având de gând să se acompanieze singur.

Velceaninov alese o romanță de Glinka, pe care acum n-o mai știe aproape nimeni:

Când veselă ești și-mi cânți din guriță
Mai gingașă chiar ca o porumbiță...

O cântă adresându-i-se numai Nadiei, care stătea lângă cotul lui, mai aproape decât toți ceilalți. Voce nu mai avea de mult, dar din ceea ce-i mai rămăsese se vedea că nu fusese deloc rea. Această romanță Velceaninov avusese norocul s-o audă pentru prima oară cu vreo douăzeci de ani mai înainte, pe când era încă student, de la însuși Glinka, în casa unui prieten al răposatului compozitor, la o serată literar-artistică de burlaci. Plin de vervă, Glinka interpretase la pian și cântase din gură piesele sale preferate, inclusiv această romanță. Pe vremea aceea nici el nu mai avea voce, dar Velceaninov își amintea impresia extraordinară produsă atunci chiar de această romanță. Un diletant oarecare, un cântăreț de salon nu ar fi atins niciodată un asemenea efect. În romanța aceasta intensitatea pasiunii se desfășoară, înălțându-se și sporind de la un vers la altul, de la un cuvânt la altul; tocmai în virtutea acestei tensiuni neobișnuite, cel mai mic fals, cea mai mică exagerare, cel mai mic neadevăr - care trec atât de ușor neobservate la operă - ar fi distrus și deformat tot sensul. Pentru a cânta piesa aceasta mică, dar neobișnuită,

era nevoie neapărat de adevăr, de o inspirație veritabilă și deplină, de pasiune adevărată sau de deplina ei asimilare poetică. Altfel romanța nu numai că nu ar fi reușit deloc, dar ar fi putut să pară urâtă și chiar scandaloasă: ar fi fost imposibil să arăți atâta intensitate a sentimentului pătimaș, fără să trezești dezgustul, însă adevărul și *simplitatea* o salvau. Velceaninov își amintea că altădată și lui îi reușea romanța aceasta. Aproape că își însușise maniera de interpretare a lui Glinka, însă acum de la primul sunet, de la primul vers în sufletul lui se aprinse o inspirație autentică și aceasta răzbătea în tremurul vocii. Cu fiecare cuvânt al romanței sentimentul se avânta tot mai puternic și mai temerar, iar în ultimele versuri se făcură auzite strigătele pasiunii și, când el cântă, îndreptându-și ochii scânteietori spre Nadia, ultimele cuvinte ale romanței:

Acum văd în ochii-ți pornitul tumult,
Mi-apropii doar gura și nu te ascult,
Vreau doar să sărut, să sărut, să sărut,
Vreau doar să sărut, să sărut, să sărut![0]

Nadia aproape că tresări de spaimă, chiar se trase un pic îndărăt; roșeața îi năvăli în obraji și în aceeași clipă lui Velceaninov i se păru că zărește o sclipire de înțelegere pe fețișoara ei rușinată și aproape intimidată. Încântarea și, în același timp, nedumerirea se citeau pe chipurile fetelor care ascultaseră; tuturor li se părea că e imposibil și rușinos să cânți așa, însă totodată aceste chipuri și acești ochișori ardeau și scânteiau, și parcă mai așteptau ceva. Printre aceste chipuri, Velceaninov remarcă mai ales fața îmbujorată a Katerinei Fedoseevna, care se făcuse aproape frumoasă.

[0] Romanța lui Glinka este scrisă pe versuri de Adam Mickiewicz, traduse în rusește de S. Golițîn.

— Ce mai romanță! bâigui bătrânul Zahlebinin, rămas cu gura căscată. Dar... nu-i prea pătimașă? E frumoasă, dar pătimașă...

— E pătimașă... dădu să-și spună părerea și *m-me* Zahlebinina, dar Pavel Pavlovici n-o lăsă să termine ce avea de spus: sări deodată înainte și, ca un nebun, uitând de sine până într-atât, încât o înșfăcă de mână pe Nadia și o îndepărtă de Velceaninov, se repezi apoi la acesta și începu să-l privească pierdut, mișcându-și buzele tremurătoare.

— Vino câteva clipe, te rog, reuși el, în fine, să rostească.

Velceaninov vedea clar că ar fi de-ajuns și câteva clipe, și acest domn ar putea să facă o ispravă de zece ori mai stupidă; îl luă repede de mâini și, neacordând nici o atenție nedumeririi generale, îl scoase pe terasă și chiar făcu cu el câțiva pași prin grădina aproape cufundată în întuneric.

— Înțelegi că trebuie să pleci chiar acum, în clipa asta, împreună cu mine? rosti Pavel Pavlovici.

— Nu, nu înțeleg.

— Îți amintești, își continuă Pavel Pavlovici șoaptele frenetice, îți amintești că mi-ai cerut atunci să-ți spun totul, *totul*, sincer, „ultimul cuvânt...“, îți mai aduci aminte?

Velceaninov se gândi, se mai uită o dată la Pavel Pavlovici și acceptă să plece.

Retragerea lor, anunțată pe neașteptate, îi nemulțumi pe părinți și le revoltă teribil pe toate fetele.

— Luați măcar încă o ceașcă de ceai... gemu jalnic *m-me* Zahlebinina.

— Ce te-a apucat? i se adresă bătrânul, pe un ton aspru și nemulțumit, lui Pavel Pavlovici, care surâdea satisfăcut și încerca să scape cu tăcerea.

— Pavel Pavlovici, de ce ni-l luați pe Aleksei Ivanovici? începură să gângurească jalnic fetele, aruncându-i în

același timp priviri crunte. Iar Nadia îl privi cu atâta dușmănie, încât el se făcu mic de tot, dar nu cedă.

— Într-adevăr, ar trebui să-i mulțumesc lui Pavel Pavlovici, care mi-a adus aminte că am ceva foarte important de făcut, de care aș fi putut să uit, râdea Velceaninov, strângând mâna stăpânului casei, salutându-le pe *m-mme* Zahlebinina, pe fete și înclinându-se în mod deosebit spre Katia Fedoseevna, ceea ce iar remarcă toată lumea.

— Vă mulțumim pentru vizită și vom fi bucuroși întotdeauna să vă vedem cu toții, încheie Zahlebinin cu un aer grav.

— Ah, suntem încântați… îl susținu cu căldură stăpâna casei.

— Să mai veniți, Aleksei Ivanovici! Să mai veniți! … se auziră mai multe glasuri de pe terasă, atunci când Velceaninov și Pavel Pavlovici urcară în caleașcă; și parcă un glas spuse mai încet decât celelalte: „Să mai veniți, dragă, dragă Aleksei Ivanovici!“

„E roșcata!“ se gândi Velceaninov.

XIII.
A cui parte e mai mare

Se putea gândi la roșcată, dar între timp necazul și căința îi făceau de mult sufletul să sufere. De fapt, și de-a lungul întregii zile, petrecute parcă atât de amuzant, amărăciunea aproape că nu-l părăsise. Înainte de a cânta romanța, nu mai știa cum să se descotorosească de întristare, poate și de aceea cântase cu atâta însuflețire.

„Și am fost în stare să mă înjosesc într-un asemenea hal… să uit totul“, începu el să-și reproșeze, dar se grăbi să-și întrerupă gândurile; era mult mai plăcut să se supere cât mai repede pe cineva.

— Pros-tul! șopti el cu ură, trăgând cu coada ochiului la Pavel Pavlovici, care stătea lângă el în caleașcă și tăcea.

Pavel Pavlovici tăcea cu încăpățânare, poate concentrându-se și pregătindu-se. Cu un gest nerăbdător își scotea din când în când pălăria și își ștergea fruntea cu batista.

— Transpiră! se înciuda Velceaninov.

Numai o singură dată Pavel Pavlovici îl întrebă pe vizitiu: „Vine sau nu vine furtuna?“

— Și ce furtună! Vine negreșit; toată ziua a fost zăduf.

Într-adevăr, cerul se întuneca și în depărtare scăpărau fulgerele. Intrară târziu în oraș, la zece și jumătate.

— Să știi că merg la dumneata, i se adresă, prevenitor, Pavel Pavlovici lui Velceaninov, când ajunseră în apropierea casei acestuia.

— Înțeleg; dar te anunț că mă simt foarte bolnav…

— N-am să stau mult, n-am să stau mult!

Când intrau pe poartă, Pavel Pavlovici dispăru pentru câteva clipe în chichineața Mavrei.

— De ce-ai intrat acolo? îl întrebă Velceaninov cu asprime, când Trusoțki îl ajunse din urmă și intrară în apartament.

— Așa, mai nimic… o birjă…

— N-o să te las să bei!

Nu primi nici un răspuns. Velceaninov aprinse lumânările și Pavel Pavlovici se așeză imediat într-un fotoliu. Încruntat, Velceaninov se opri în fața lui.

— Și eu ți-am promis că am să-ți spun „ultimul“ cuvânt, începu el cu o iritare lăuntrică, pe care încă și-o stăpânea. Iată cuvântul: cu toată sinceritatea, consider că toate chestiunile dintre noi sunt epuizate, așa că nici măcar nu mai avem despre ce să vorbim. Auzi: nu avem despre ce să vorbim. Și de aceea e mai bine să pleci, iar eu să încui ușa în urma dumitale.

— Să încheiem socotelile, Aleksei Ivanovici! rosti Pavel Pavlovici, dar privindu-l în ochi cu o sfială aparte.

— So-co-te-li-le? se miră teribil Velceaninov. Ciudat cuvânt ai rostit! Care „socoteli“ le-am putea încheia? Ia te uită! Nu cumva acesta-i „ultimul cuvânt“ al dumitale, pe care ai promis adineauri să mi-l… destăinui?

— Tocmai despre asta-i vorba.

— N-avem ce socoteli să mai încheiem, de mult suntem chit! rosti cu mândrie Velceaninov.

— Oare chiar așa crezi? rosti Pavel Pavlovici, cu voce gravă, împreunându-și oarecum ciudat mâinile și degetele și ținându-le în dreptul pieptului. Velceaninov nu-i răspunse și se apucă să umble prin cameră. „Liza? Liza?“ îi gemea inima.

— De altfel, care socoteli voiai să le încheiem? i se adresă el posomorât, după un interval destul de lung de tăcere. Trusoțki îl urmărea tot timpul din ochi, continuând să-și țină mâinile împreunate.

— Să nu te mai duci acolo, spuse Pavel Pavlovici aproape în șoaptă, cu voce imploratoare, și se ridică brusc de pe scaun.

— Cum? Asta-i tot ce voiai să-mi spui? întrebă Velceaninov și râse cu ciudă. Totuși, m-ai făcut să mă mir toată ziua, începu el caustic, dar deodată se schimbă cu totul la față. Ascultă-mă, continuă el, pe un ton grav și sincer, consider că niciodată și cu nimic nu m-am înjosit mai mult decât astăzi - mai întâi acceptând să merg cu dumneata și apoi prin comportarea mea de acolo… A fost ceva atât de meschin, de jalnic… M-am murdărit și m-am ticăloșit legându-mă la cap… și uitând… Dar ajunge! își luă el brusc seama. Ascultă: azi m-ai luat pe nepregătite, eram surescitat și bolnav… Dar n-are rost să mă justific! N-am să mă mai duc niciodată acolo și te încredințez că n-am nici un interes, încheie el cu hotărâre.

— Chiar așa, chiar așa? strigă Pavel Pavlovici, fără să-și ascundă bucuria și emoția. Velceaninov îl privi cu dispreț și își reluă plimbarea prin cameră.

— Mi se pare că ai hotărât să fii fericit cu orice preț, nu? nu se abținu Velceaninov să nu observe până la urmă.

— Da, adeveri încet și cu naivitate Pavel Pavlovici.

„Ce mă privește pe mine, se gândi Velceaninov, că-i măscărici și rău numai din prostie? Totuși, nu pot să nu-l urăsc, deși parcă nici măcar n-ar merita!“

— Sunt „soțul etern“! rosti Pavel Pavlovici, râzând umil și supus de sine însuși. Cuvântul ăsta îl știam de mult de la dumneata, Aleksei Ivanovici, încă de pe când locuiai acolo, în orașul nostru. Multe cuvinte de-ale dumitale le-am reținut atunci, în anul acela. Data trecută, când ai rostit aici „soțul etern“, mi-am dat seama despre ce-i vorba.

Mavra intră cu o sticlă de șampanie și cu două pahare.

— Iartă-mă, Aleksei Ivanovici, știi că fără asta nu pot. N-o lua drept o obrăznicie; ia-mă drept un om străin, mai prejos de dumneata…

— Da… încuviință cu dispreț Velceaninov. Dar te rog să mă crezi că mă simt bolnav…

— Imediat, imediat, doar o clipă! începu să se agite Pavel Pavlovici. Beau numai un pahar, fiindcă gâtul…

Sorbi cu lăcomie paharul până la fund și se așează, privindu-l aproape cu tandrețe pe Velceaninov. Mavra ieși.

— Ce ticăloșie! șopti Velceaninov.

— Numai prietenele sunt de vină, rosti vioi Pavel Pavlovici, revenindu-și de-a binelea.

— Cum? Ce? Ah, tot pe-a dumitale o ții…

— Numai prietenele! Și apoi, tinerețea… O face pe grozava din grație, uite-așa! Chiar e adorabil. Dar pe urmă, pe urmă știi și dumneata: am să devin sclavul ei; o să vadă respect, lume bună… o să-și schimbe cu totul apucăturile.

„Totuși, ar trebui să-i dau brățara!“ se încruntă Velceaninov, simțind cutiuța în buzunarul de la pardesiu.

— Spuneai mai înainte că am hotărât să fiu fericit? Trebuie să mă însor, Aleksei Ivanovici, continuă Pavel Pavlovici pe un ton confidențial și aproape înduioșător. Altfel, ce s-ar alege din mine? Vezi cu ochii dumitale! arătă el spre sticlă. Și asta nu-i decât a suta parte din… calitățile mele. Nu pot trăi nicidecum fără însurătoare și fără să cred din nou în cineva. Voi ajunge să cred și voi reînvia.

— Dar mie de ce-mi spui toate astea? întrebă Velceaninov și mai că nu pufni în râs. De altfel, totul i se părea foarte ciudat.

— Spune-mi, totuși, strigă el, de ce m-ai cărat până acolo? Ce nevoie ai avut de mine?

— Ca s-o pun la încercare… răspunse Pavel Pavlovici și se fâstâci brusc.

— S-o pui la încercare?

— Păi, vezi dumneata, efectul… Eu, Aleksei Ivanovici, numai de-o săptămână… caut acolo (se fâstâcea din ce în ce mai tare). Ieri te-am întâlnit și m-am gândit: „Păi n-am văzut niciodată cum se poartă cu altul, adică cu alt bărbat, nu cu mine…“ A fost un gând prostesc, acum simt și eu asta, de prisos. Am ținut cu tot dinadinsul… din pricina caracterul meu urât… Își ridică brusc capul și roși.

„Oare îmi spune tot adevărul?“ se întrebă Velceaninov și încremeni de mirare.

— Ei, și? întrebă el.

Pavel Pavlovici zâmbi dulce și cumva șiret.

— N-am văzut decât niște copilării drăgălașe! De vină-s doar prietenele! Numai să mă ierți pentru că astăzi m-am purtat prostește cu dumneata, Aleksei Ivanovici. Niciodată n-am să mă mai port așa, dar nici n-o să te mai invit niciodată să mă însoțești acolo.

— Nici eu n-o să mă mai duc niciodată la ei, râse Velceaninov.

— Asta-i, în parte, și intenția mea.

Velceaninov făcu o ușoară grimasă.

— Totuși, nu-s singurul bărbat de pe lume, observă el cu iritare.

Pavel Pavlovici roși din nou.

— Îmi pare foarte rău să aud asta, Aleksei Ivanovici. Crede-mă, o respect atât de mult pe Nadejda Fedoseevna…

— Scuză-mă, scuză-mă, n-am vrut să insinuez nimic. Mi se pare doar puțin ciudat că ai exagerat posibilitățile… și ai sperat în mine cu atâta sinceritate…

— Mi-am pus speranțele tocmai pentru că asta era după atâtea… câte au fost.

— Prin urmare, dacă-i așa, înseamnă că mă consideri un om de onoare? se opri deodată Velceaninov. Altădată s-ar fi îngrozit singur de naivitatea întrebării sale.

— Întotdeauna te-am considerat, își lăsă ochii în jos Pavel Pavlovici.

— Mda, firește… dar nu la asta, adică nu în sensul ăsta, n-am vrut să spun decât că, în pofida tuturor… prejudecăților…

— Da, în pofida prejudecăților.

— Dar când veneai la Petersburg? nu se putu abține să nu întrebe Velceaninov, simțind singur monstruozitatea curiozității sale.

— Și când veneam la Petersburg, te consideram un om cât se poate de onorabil. Te-am stimat întotdeauna, Aleksei Ivanovici. Pavel Pavlovici își ridică ochii și cu o privire

limpede, fără să se mai fâstâcească deloc, se uită la adversarul său. Lui Velceaninov i se făcu brusc teamă: nu voia deloc să se întâmple ceva sau să se depășească limita, mai ales că el însuși își provocase interlocutorul.

— Te-am iubit, Aleksei Ivanovici, rosti Pavel Pavlovici, parcă hotărându-se brusc, și în tot anul acela, pe care l-ai petrecut în T., te-am iubit. Dumneata nu băgai de seamă, continuă el cu vocea puțin tremurătoare, spre marea spaimă a lui Velceaninov, mă aflam pe o treaptă mult inferioară față de dumneata, ca să te fac să observi. De altfel, poate că nici nu era nevoie. Și în toți acești nouă ani te-am ținut minte, pentru că de un asemenea an n-am mai avut parte în viața mea (Ochii lui Pavel Pavlovici începură să strălucească cumva deosebit.) Am reținut multe cuvinte și expresii, multe idei de-ale dumitale. Întotdeauna mi-am amintit de dumneata ca de un om înflăcărat în ce privește sentimentele bune, ca de un om cu educație superioară și cu idei. „Marile idei nu se nasc atât dintr-un suflet mare, cât dintr-un sentiment mare“ - chiar dumneata ai rostit fraza asta. Poate că ai uitat-o, dar eu o țin minte. Am contat întotdeauna pe dumneata ca pe un om cu sentimente mari… prin urmare, am și crezut în dumneata, neținând seama de nimic… Bărbia începu brusc să-i tremure. Velceaninov era speriat de-a binelea; trebuia să pună cu orice preț capăt tonului aceluia neașteptat.

— Destul, te rog, Pavel Pavlovici, mormăi el, roșind, cuprins de o nerăbdare nervoasă. Și de ce, de ce, strigă el deodată, de ce te legi de un om bolnav, iritat, aproape cuprins de delir, pe care-l tragi în bezna asta… când totul e vedenie și miraj, și minciună, și rușine, și falsitate și exagerat, mai ales asta-i cel mai rușinos, că-i exagerat! Și toate-s prostii: amândoi suntem oameni vicioși, ascunși, ticăloși… Și dacă vrei, dacă vrei, îți demonstrez chiar acum nu numai că nu mă iubești, ci că mă urăști din răsputeri și că minți fără să știi de ce: m-ai luat și m-ai dus acolo nu pentru scopul ridicol de a-ți pune logodnica la încercare

(ce mai idee ți-a trecut prin cap!), ci, pur și simplu, m-ai văzut ieri și te-i *înfuriat* și m-ai dus acolo ca să-mi arăți și să-mi spui: „Vezi ce frumoasă-i! Are să fie a mea; ei, ia încearcă acum, aici!“ M-ai provocat! Poate că nici dumneata n-ai știut, dar așa a fost, pentru că noi toți am simțit asta… Iar o asemenea provocare nu poate fi făcută fără ură: prin urmare, mă urai! Velceaninov umbla repede prin cameră strigând toate acestea și tot mai mult îl chinuia și îl umilea conștiința faptului că se înjosește într-un asemenea hal, coborând până la nivelul lui Pavel Pavlovici.

— Am vrut să mă împac cu dumneata, Aleksei Ivanovici! rosti deodată celălalt, hotărât, cu șoapte repezi, și bărbia începu din nou să-i tremure.

O furie frenetică puse stăpânire pe Velceaninov, de parcă nimeni și niciodată nu-l mai jignise atât de tare!

— Îți spun încă o dată, răcni el, că te-ai agățat… de un om bolnav și iritat…. ca să-i smulgi în delir un cuvânt care nu există! Noi… păi noi suntem oameni din lumi diferite, pricepe odată, și…. și… între noi s-a căscat un mormânt! șopti el frenetic și deodată se dezmetici…

— Dar de unde știi, spuse Pavel Pavlovici, și fața i se crispă și i se îngălbeni, de unde știi ce înseamnă mormântul acela aici… la mine? strigă el, apropiindu-se de Velceaninov și lovindu-se în dreptul inimii cu un gest ridicol, dar teribil. Eu știu mormântul de aici și amândoi stăm pe marginile lui, numai că partea mea-i mai mare decât a dumitale, mai mare… șopti el ca într-un delir, continuând să se bată în dreptul inimii… Deodată o smucitură neobișnuită a clopoțelului de la ușă îi sili pe amândoi să-și vină în fire. Cineva sunase atât de tare, încât parcă își pusese în gând să smulgă clopoțelul de la prima încercare.

— Nimeni nu sună așa la ușa mea, rosti încurcat Velceaninov.

— Păi nici la ușa mea, șopti sfios Pavel Pavlovici, care se dezmeticise și el și redevenise Pavel Pavlovici cel din totdeauna. Velceaninov se încruntă și se duse să deschidă.

— Dacă nu mă înșel, sunteți domnul Velceaninov? se auzi din antreu o voce tânără, sonoră și trădând o neobișnuită încredere în sine.

— Ce doriți?

— Sunt precis informat, continuă vocea sonoră, că un anume Trusoțki se află la dumneavoastră în momentul de față. Trebuie să-l văd neapărat chiar acum. Desigur, lui Velceaninov i-ar fi plăcut să-i facă imediat vânt pe scară domnului aceluia. Dar se gândi, se dădu deoparte și îl lăsă să intre.

— Iată-l pe domnul Trusoțki, intrați…

XIV.
Sașenka și Nadenka

În cameră intră un ins foarte tânăr, de vreo douăzeci de ani, poate și mai puțin - atât de juvenilă părea fața lui frumoasă, încrezută și impertinentă. Era bine îmbrăcat, în tot cazul hainele îi ședeau bine; avea statura ceva mai înaltă decât cea mijlocie; părul des, mițos și ochii mari, îndrăzneți și negri se remarcau în mod deosebit pe chipul lui. Numai nasul era cam lat și avântat în sus; fără asta, ar fi fost de o frumusețe fără cusur. Intră cu un aer plin de importanță.

— Mi se pare, am prilejul să vorbesc cu domnul Trusoțki, rosti el răspicat, subliniind cu deosebită satisfacție cuvântul „prilej“, adică arătând că, în discuția cu domnul Trusoțki, nu pot exista pentru el nici o onoare și nici o plăcere.

Velceaninov începuse să înțeleagă; parcă și pe Pavel Pavlovici îl fulgerase o bănuială. Pe față i se întipări neliniștea; totuși, se stăpâni.

— Neavând onoarea să vă cunosc, răspunse el cu prestanță, presupun că nu pot să am nimic de-a face cu dumneavoastră.

— Mai întâi ascultați-mă și după aceea spuneți-vă părerea, rosti sigur pe sine și pe un ton povățuitor tânărul, după care, scoțând un lornion de baga cu șnur, începu să privească prin el sticla de șampanie de pe masă. După ce studie liniștit sticla, puse lornionul la loc și, adresându-i-se lui Pavel Pavlovici, rosti:

— Aleksandr Lobov.

— Și ce înseamnă Aleksandr Lobov?

— Eu sunt. N-ați auzit?

— Nu.

— De altfel, n-aveați de unde să auziți. Am venit cu o problemă importantă, care vă privește personal; totuși, dați-mi voie să stau jos, am obosit…

— Luați loc, îl invită Velceaninov, dar tânărul apucase să se așeze înaintea invitației. În pofida durerii din piept, care i se întețea, lui Velceaninov i se trezise interesul pentru tânărul insolent. Pe chipul lui frumușel, copilăresc și rumen, i se păru că distinge o asemănare pe departe cu Nadia.

— Luați loc și dumneavoastră, îi propuse tânărul lui Pavel Pavlovici, arătându-i, cu un semn neglijent cu capul, spre scaunul din față.

— Ba nu, am să stau în picioare.

— O să obosiți. Dumneavoastră, domnule Velceaninov, puteți și să nu plecați.

— Eu n-am de ce să plec, sunt la mine acasă.

— Cum doriți. Eu, mărturisesc, chiar țin să fiți de față la explicația mea cu acest domn. Nadejda Fedoseevna v-a recomandat în termeni destul de măgulitori.

— Ia te uită! Când a apucat?

— Imediat după ce ați plecat. Eu tot de acolo vin. Iată despre ce-i vorba, domnule Trusoțki, noi, adică eu și Nadejda Fedoseevna, spuse el printre dinți, tolănindu-se degajat în fotoliu, ne iubim de mult și ne-am dat unul altuia cuvântul. Dumneavoastră v-ați pus acum ca o piedică între noi; am venit să vă fac propunerea să dispăreți. Sunteți dispus să acceptați propunerea mea?

Pavel Pavlovici chiar se clătină pe picioare; păli la față, dar pe buze îi flutură imediat un surâs malițios.

— Nu, nu sunt deloc dispus, i-o reteză el laconic.

— Așa deci! făcu tânărul și se răsuci în fotoliu, punând picior peste picior.

— Nici măcar nu știu cu cine stau de vorbă, adăugă Pavel Pavlovici. Chiar cred că nici n-are rost să continuăm.

Spunând acestea, găsi de cuviință să se așeze repede.

— V-am spus că o să obosiți, observă cu nonșalanță tânărul. Am avut chiar acum ocazia să vă anunț că numele meu este Lobov și că eu și Nadejda Fedoseevna ne-am dat unul altuia cuvântul, așa că nu puteți spune ceea ce de-abia ați spus, cum că nu știți cu cine aveți de-a face; nici nu puteți să credeți că nu mai are rost să continuăm discuția: ca să nu mai vorbim de mine, e vorba de Nadejda Fedoseevna, de care vă legați cu atâta obrăznicie. Fie și numai acest lucru e un motiv suficient pentru niște explicații.

Toate acestea le strecură printre dinți, ca un filfizon, de-abia catadicsind să pronunțe cuvintele; chiar scoase din nou lornionul și pentru câteva momente îl îndreptă iarăși spre ceva, în timp ce vorbea.

— Dați-mi voie, tinere… exclamă iritat Pavel Pavlovici, dar „tânărul“ îi dădu repede peste nas.

— În orice alt moment v-aș fi interzis, desigur, să-mi spuneți „tinere“, dar acum, fiți și dumneavoastră de acord că tinerețea este principalul avantaj pe care îl am în fața dumneavoastră și că, de pildă, astăzi, când i-ați dăruit brățara, v-ați fi dorit să fiți măcar un pic mai tânăr.

— Ah, porcușorule! șopti Velceaninov.

— În orice caz, stimate domn, se corectă cu demnitate Pavel Pavlovici, nu găsesc, totuși, că motivele pe care le-ați expus, niște motive indecente și foarte îndoielnice, sunt suficiente pentru a continua să le discutăm. Văd că totul nu-i decât o copilărie și ceva lipsit de noimă; chiar mâine am să mă interesez la preastimabilul Fedosei Semionovici, însă acum vă rog să mă scutiți.

— Ca să vedeți ce om! strigă tânărul imediat, nereușind să păstreze tonul și adresându-i-se cu înflăcărare lui Velceaninov. Nu-i de-ajuns că e gonit de acolo, arătându-i-se limba, mai vrea și să ne denunțe mâine bătrânului! Oare prin asta, om încăpățânat ce sunteți, nu demonstrați că vreți să luați fata cu sila, că o cumpărați de la părinții care au dat în mintea copiilor și care, în virtutea barbariei

societății, își păstrează puterea asupra ei? Doar v-a arătat, mi se pare, cu asupra de măsură că vă disprețuiește; doar cadoul lipsit de cuviință, pe care i l-ați făcut astăzi, v-a fost restituit; ați primit brățara înapoi, nu? Ce mai vreți?

— Nimeni nu mi-a restituit nici un fel de brățară și, de fapt, una ca asta nici nu se poate, tresări Pavel Pavlovici.

— Cum să nu se poată? Domnul Velceaninov nu v-a dat-o?

„Ah, lua-te-ar naiba!“ se gândi Velceaninov.

— Într-adevăr, rosti el, încruntându-se, Nadejda Fedoseevna m-a solicitat astăzi să-ți dau, Pavel Pavlovici, această cutiuță. N-am vrut s-o iau, dar ea m-a rugat… uite-o… îmi pare rău…

Încurcat, scoase cutiuța și o puse în fața lui Pavel Pavlovici, care încremenise.

— De ce nu i-ați dat-o până acum? i se adresă cu asprime tânărul lui Velceaninov.

— Înseamnă că n-am apucat, se încruntă acesta.

— Ciudat.

— Ce-e-e?

— În tot cazul, e ciudat, fiți și dumneavoastră de acord. De altfel, sunt gata să accept ideea că a fost o neînțelegere.

Lui Velceaninov îi veni un chef nebun să sară imediat și să-i tragă o urecheală băiatului, dar nu se putu stăpâni și pufni spre acesta în râs; băiatul râse și el de îndată. Altceva însă se întâmpla cu Pavel Pavlovici; dacă Velceaninov ar fi putut să-i observe privirea teribilă ațintită asupra lui, când râsese de Lobov, ar fi înțeles că în clipa aceea omul depășește o limită fatală… Totuși, Velceaninov, cu toate că nu-i observă privirea, își dădu seama că trebuie să-l susțină pe Pavel Pavlovici.

— Ascultați, domnule Lobov, începu el pe un ton amical, fără să mă apuc să judec alte motive, la care nu vreau să mă refer acum, v-aș face doar observația că, totuși, Pavel Pavlovici, pețind-o pe Nadejda Fedoseevna, se bucură, în

primul rând, de faptul că este pe deplin cunoscut în această familie onorabilă; în al doilea rând, are o situație excelentă și respectabilă; în fine, este om cu avere și, prin urmare, este firesc să se mire, văzând un rival ca dumneavoastră, care sunteți poate, un om cu mari calități, dar atât de tânăr, încât nu vă poate lua în serios drept rival… și de aceea are dreptate rugându-vă să puneți capăt discuției.

— Ce înseamnă „atât de tânăr! ? De-o lună am împlinit nouăsprezece ani. După lege, aș fi putut de mult să mă însor. Asta-i tot.

— Dar care tată s-ar hotărî să vă dea fiica acum, chiar dacă ați fi milionarul milionarilor în perspectivă sau vreun viitor binefăcător al omenirii? La nouăsprezece ani, omul nu poate răspunde nici pentru el însuși, iar dumneavoastră cutezați să vă mai luați pe conștiință și viitorul altuia, adică viitorului unui copil ca și dumneavoastră! Dar asta nu-i chiar o faptă nobilă, nu credeți? Mi-am permis să-mi spun părerea pentru că mai înainte ați apelat la mine ca mediator între dumneavoastră și Pavel Pavlovici.

— Ah, da, apropo, se numește Pavel Pavlovici! observă tânărul. De ce mi s-o fi năzărit mereu că-l cheamă Vasili Petrovici? Iată despre ce-i vorba, i se adresă el lui Velceaninov, nu m-ați surprins câtuși de puțin; știam că toți sunteți așa! Totuși, e ciudat că mi s-a vorbit despre dumneavoastră ca despre un om oarecum nou. De fapt, toate-s fleacuri, iar problema-i că în asta nu-i nimic lipsit de noblețe, cum v-ați permis să vă exprimați, ci că lucrurile stau chiar invers, ceea ce sper să vă explic: noi, în primul rând, ne-am dat cuvântul unui altuia și, pe lângă asta, eu i-am promis de-a dreptul, de față cu doi martori, că, dacă ea va îndrăgi vreodată pe altul sau, pur și simplu, va regreta că s-a măritat cu mine, eu îi dau pe loc un act privitor la infidelitatea mea conjugală - și astfel aș susține, acolo unde trebuie, cererea ei de divorț. Mai mult chiar: în cazul în care ulterior eu aș vrea să merg la judecătorie și aș refuza

să-i dau actul, atunci, ca să fie sigură, am să-i dau chiar în ziua nunții noastre o poliță de o sută de mii de ruble, așa că, în cazul în care m-aș încăpățâna să nu-i eliberez documentul, ea ar putea să ceară achitarea poliței și să mă tragă la răspundere. Așa că totu-i prevăzut și nu risc viitorul nimănui. Asta-i în primul rând.

— Pariez că asta a scornit-o… cum îl cheamă… Predposîlov, nu? strigă Velceaninov.

— Hi-hi-hi! chicoti veninos Pavel Pavlovici.

— De ce chicotește domnul acesta? Ați ghicit - e ideea lui Predposîlov; și fiți de acord că e o soluție ingenioasă. O lege absurdă e complet paralizată. Desigur, am de gând s-o iubesc întotdeauna, iar ea râde de se prăpădește, însă e o născocire abilă și fiți de acord că e un act de noblețe, la care nu s-ar hotărî oricine.

— După părerea mea, nu-i numai un act lipsit de noblețe, ci chiar unul dezgustător.

Tânărul strânse din umeri.

— Iarăși nu mă luați prin surprindere, observă el după câteva clipe de tăcere, toate astea au încetat de mult să mă mai mire. Predposîlov v-ar fi trântit de la obraz că o asemenea neînțelegere a lucrurilor celor mai simple provine din denaturarea celor mai obișnuite sentimente și noțiuni ale dumneavoastră; în primul rând e de vină viața lungă și absurdă pe care ați dus-o, și în al doilea rând, lenevia îndelungată. De altfel, se poate să nu ne înțelegem unul pe altul; totuși, despre dumneavoastră mi s-a vorbit frumos…Vreo cincizeci de ani aveți, nu?

— Treceți, vă rog, la fondul problemei.

— Scuzați-mă pentru indiscreție și nu vă supărați; n-am spus-o cu rea intenție. Dar să-mi duc ideea mai departe: nu sunt câtuși de puțin milionarul milionarilor, cum ați binevoit să vă exprimați (și ce idee v-a putut veni!). Sunt așa cum mă vedeți, însă de viitorul meu sunt absolut sigur. Nu voi fi eroul și binefăcătorul nimănui, dar mă voi

întreține și îmi voi întreține și soția. Desigur, acum n-am nimic, eu chiar am crescut în casa lor, încă din copilărie…

— Cum așa?

— Sunt fiul unei rude îndepărtate a doamnei Zahlebinina și, când părinții mei au murit și m-au lăsat singur la vârsta de opt ani, bătrânul m-a luat în casa lui și apoi m-a dat la liceu. E un om chiar bun, dacă vreți să știți…

— Asta o știu…

— Da; însă are capul de lemn. De altminteri, e bun la suflet. Acum, desigur, am ieșit de mult de sub tutela lui, dorind să-mi câștig singur existența și să-mi fiu obligat numai mie însumi.

— Și când ați ieșit de sub tutelă? se arătă curios Velceaninov.

— Păi să tot fie vreo patru luni.

— Mda, acum totul devine de înțeles: sunteți prieteni din copilărie! Și aveți vreo slujbă?

— Da, la biroul unui notar particular, cu douăzeci și cinci de ruble pe lună. Desigur, asta-i doar provizoriu, dar, atunci când am cerut-o în căsătorie, nu aveam nici atât. Atunci aveam slujba la calea ferată, cu o leafă de zece ruble. Dar totul e până una-alta…

— Chiar ați cerut-o în căsătorie?

— Am cerut-o în toată regula, și asta de mult, de vreo trei săptămâni.

— Și?

— Bătrânul a râs cu lacrimi, apoi s-a supărat foarte tare, iar pe ea au încuiat-o sus, la mezanin. Dar Nadia a rezistat eroic. De altfel, ghinionul nostru a fost că bătrânul avea un dinte împotriva mea, fiindcă părăsisem slujba de la departament, unde el mă angajase acum vreo patru luni, înainte de a intra la calea ferată. E un bătrân de treabă, asta o repet, acasă se poartă firesc și e vesel, dar, de cum trece pragul departamentului, nici nu vă puteți imagina ce se întâmplă! Zici că la birou șade Jupiter și nimeni altul! Eu, desigur, i-am dat a înțelege că manierele lui încetează

a-mi mai fi pe plac, dar încurcătura principală a ieșit din pricina unui ajutor de șef de birou: domnului aceluia i-a trecut prin cap să se plângă că i-am trântit o „grosolănie“, iar eu nu-i spusesem decât că-i neevoluat. I-am lăsat pe toți în plata Domnului și acum lucrez la notar.

— Dar la departament câștigați mult?

— Eh, eram angajat în afara statelor de personal! Bătrânul îmi dădea bani ca să am cu ce trăi; v-am spus doar că are inima bună; totuși, n-o să cedăm. Firește, cu douăzeci și cinci de ruble nu înseamnă că suntem asigurați; dar sper să iau parte la administrarea moșiilor ruinate ale contelui Zavileiski, și atunci ajung de-a dreptul la trei mii; dacă nu, mă fac avocat. Acum se caută oameni… Ia te uită! Ce tunet! Vine furtuna. Bine că am apucat să ajung aici înainte de a începe furtuna. Căci de-acolo am venit pe jos, am alergat aproape tot drumul.

— Dar, dacă-i așa, când ați apucat să discutați cu Nadejda Fedoseevna, dacă, pe deasupra, nu sunteți primit acolo?

— Ah, păi se poate peste gard! Pe roșcată n-ați observat-o? râse el. Ei bine, ea ne ajută. Mai e și Maria Nikitișna. Numai că Maria Nikitișna e o șerpoaică!… De ce vă încruntați? Vă e frică cumva de tunete?

— Nu, mă simt prost, mă simt foarte prost… Într-adevăr, chinuit de durerea subită în piept, Velceaninov se ridică din fotoliu și încercă să umble prin cameră.

— Ah, dacă-i așa, înseamnă că vă deranjez. Stați liniștit, plec imediat! Și tânărul sări de la locul lui.

— Nu-i nimic, nu mă deranjați, o făcu Velceaninov pe delicatul.

— Cum să nu fie nimic, când „pe Kobîlnikov îl doare burta“?[0] Vă mai amintiți la Șcedrin? Vă place Șcedrin?

— Da…

[0] Trimitere la povestirea *Pentru vârsta copilăriei* de Mihail Evgrafovici Saltîkov-Șcedrin.

— Și mie. E bine, Vasili… ah, da, Pavel Pavlovici, să terminăm! i se adresă el lui Pavel Pavlovici, aproape râzând. Pentru înțelegerea dumneavoastră, formulez încă o dată întrebarea: sunteți de acord să renunțați chiar mâine în mod oficial, în fața bătrânilor și în prezența mea, la orice pretenție în privința Nadejdei Fedoseevna?

— Nu sunt deloc de acord, se ridică Pavel Pavlovici cu un aer nerăbdător și înverșunat. Și vă rog încă o dată să mă scutiți… fiindcă toate astea-s copilării și prostii.

— Băgați de seamă! îl amenință tânărul cu degetul și îi aruncă un zâmbet arogant. Numai să nu vă faceți socotelile greșit! Știți la ce duc socotelile greșite? Vă previn că, după nouă luni, după ce veți face cheltuieli mari, după ce veți avea parte de multă alergătură și veți reveni aici, veți fi nevoit să renunțați singur la Nadejda Fedoseevna și, dacă nu veți renunța, tot de dumneavoastră va fi mai rău; iată până unde veți împinge lucrurile! Trebuie să vă înștiințez dinainte că acum sunteți precum câinele grădinarului - iertați-mi expresia, dar nu-i decât o comparație - adică nici mie, nici ție. Acum dau dovadă de omenie și vă repet: chibzuiți, siliți-vă măcar o dată în viață să chibzuiți temeinic.

— Vă rog să mă scutiți de morală! strigă furios Pavel Pavlovici. Cât despre aluziile dumneavoastră mârșave, chiar mâine am să iau măsuri, măsuri aspre!

— Aluzii mârșave? La ce vă referiți? Dumneavoastră înșivă sunteți mârșav, dacă aveți așa ceva în cap. De altfel, sunt de acord să aștept până mâine, dar dacă… Ah, iar tună! La revedere, mă bucur foarte mult că v-am cunoscut, spuse el, îl salută pe Velceaninov și o zbughi afară, grăbindu-se probabil s-o ia înaintea furtunii și să nu-l prindă ploaia.

XV.
Și-au încheiat socotelile

— Ai văzut? Ai văzut? se repezi Pavel Pavlovici la Velceaninov, îndată după ieșirea tânărului.

— Da, n-ai noroc! lăsă să-i scape, fără să vrea, Velceaninov. N-ar fi spus aceste vorbe dacă nu l-ar fi chinuit și exasperat durerea tot mai intensă din piept. Pavel Pavlovici sări ca ars.

— Aha, iar dumneata, compătimindu-mă, nu mi-ai înapoiat brățara, da?

— N-am apucat…

— Compătimindu-mă din inimă, așa cum un prieten adevărat își compătimește un prieten adevărat?

— Da, te-am compătimit, se enervă Velceaninov.

Totuși, îi povesti pe scurt cum primise adineauri brățara și cum Nadejda Fedoseevna aproape că îl silise să se implice.

— Dă-ți seama că n-aș fi luat-o pentru nimic în lume; și-așa am destule neplăceri!

— Ți-a căzut cu tronc și ai luat brățara! chicoti Pavel Pavlovici.

— E o prostie din partea dumitale; de altfel, trebuie să te scuz. Ai văzut chiar acum cu ochii dumitale că în treaba asta nu eu sunt vioara întâi, ci alții!

— Totuși, ți-a căzut cu tronc.

Pavel Pavlovici se așează și își umplu paharul.

— Crezi că o să cedez în fața băiețandrului? Am să-l pun cu botul pe labe, uite ce-o să fac! Mă duc mâine și praf îi fac. Aerisim noi în camera copiilor…

Sorbi paharul aproape dintr-o înghițitură și își mai turnă unul; în general, începuse să se poarte cu o degajare neobișnuită până atunci.

— Ca să vezi, Nadenka și Sașenka, copilași drăguți, hi-hi-hi!

Era înnebunit de furie. Se auzi încă un tunet puternic; un fulger clipi orbitor și ploaia se dezlănțui ca din găleată. Pavel Pavlovici se ridică și închise fereastra.

— Adineauri te-a întrebat: „Nu vă temeți de tunete?“ - hi-hi-hi! Velceaninov să se teamă de tunete! Pe Kobîlnikov… cum vine asta… pe Kobîlnikov… Dar despre cei cincizeci de ani, ha? Îți amintești? îl ironiza Pavel Pavlovici.

— Văd că te-ai instalat aici, observă Velceaninov, de-abia rostind cuvintele din cauza durerii. Eu mă întind… Dumneata faci cum vrei.

— Pe o vreme ca asta, nici câinele să nu-l dai afară din casă! adăugă jignit Pavel Pavlovici, aproape bucurându-se, de altfel, că are dreptul să se simtă jignit.

— Bine, stai, bea… poți să rămâi și peste noapte! îngăimă Velceaninov, întinzându-se pe canapea și gemând ușor.

— Să rămân peste noapte? Dar n-o să-ți fie frică?

— De ce? întrebă Velceaninov, săltând iute capul.

— Mai știu eu, așa. Data trecută parcă te-ai speriat sau mi s-o fi năzărit mie…

— Ești prost! nu se putu abține Velceaninov și se întoarse cu fața la perete.

— Nu-i nimic, îi răspunse Pavel Pavlovici.

Bolnavul ațipi brusc, la câteva clipe după ce se întinsese. Toată încordarea lui nefirească din ziua aceea, pe lângă puternica zdruncinare a sănătății din ultimul timp, se frânsese deodată și el se pomenise sleit de puteri, întocmai ca un copil. Însă durerea se dovedi mai puternică și învinse oboseala și somnul; peste o oră el se trezi și, suferind, se ridică pe canapea în capul oaselor. Furtuna se potolise; în cameră plutea fumul de țigară, sticla de pe masă era goală, iar Pavel Pavlovici dormea pe canapeaua cealaltă. Zăcea pe spate cu capul pe perna canapelei, îmbrăcat și cu

cizmele în picioare. Lornionul îi alunecase din buzunar și, agățat de șnur, spânzura până aproape de dușumea. Pălăria zăcea aruncată lângă el, tot pe dușumea. Velceaninov îl privi posac și nu-l trezi. Gârbovindu-se și umblând prin cameră, pentru că nu mai avea putere să stea întins, gemea și se gândea la boala sa.

Se temea de această durere din piept și nu fără motiv. Crizele îi apăruseră de mult, dar îl apucau foarte rar, o dată pe an sau o dată la doi ani. Știa că i se trage de la ficat. Mai întâi se aduna într-un punct al pieptului, la linguriță sau mai sus, o apăsare încă surdă, slabă, dar sâcâitoare. Sporind uneori neîncetat în decursul și a câte zece ceasuri la rând, durerea ajungea, în fine, atât de insuportabilă, încât bolnavului începea să i se năzare moartea. În timpul ultimei crize, pe care o avusese cu aproape un an mai înainte, ajunsese deodată atât de istovit, încât, zăcând în pat, de-abia putea să-și miște mâna, iar doctorul îi permisese să bea pe zi numai câteva lingurițe de ceai slab și să mănânce o fărâmă de pâine înmuiată în supă, ca un sugar. Durerea aceasta apărea din diferite cauze întâmplătoare, dar întotdeauna când avea nervii zdruncinați dinainte. Îi și trecea într-un mod ciudat: uneori izbutea s-o curme de la început, în prima jumătate de oră, cu comprese fierbinți, și durerea îl lăsa dintr-o dată; însă alteori, cum fusese la ultima criză, nu-l ajuta nimic și durerea se potolea numai după ce lua, una după alta, numeroase doze de vomitiv. Doctorul îi mărturisise mai apoi că fusese sigur că se otrăvise cu ceva. Acum până dimineața mai era mult, nu voia să trimită noaptea după doctor, de fapt nici nu-i putea suferi pe doctori. În sfârșit, nu mai putu să reziste și începu să geamă tare. Gemetele îl treziră pe Pavel Pavlovici: se ridică pe divan în capul oaselor, stătu așa câtva timp, ascultând cu spaimă și urmărindu-l nedumerit cu ochii pe Velceaninov, care aproape alerga prin amândouă camerele. Sticla băută pesemne mai repede decât de obicei îl amețise, așa că mult

timp nu-și putu veni în fire; în sfârșit, înțelese și se repezi la Velceaninov, care îngăimă ceva drept răspuns.

— De la ficat ți se trage, știu eu! se însufleți deodată Pavel Pavlovici. Și Piotr Kuzmici Polosuhin avea dureri exact ca ale dumitale, de la ficat. N-ar strica niște comprese. Piotr Kuzmici își punea întotdeauna comprese… Din asta se poate muri! Să dau fuga la Mavra, ce zici?

— Nu-i nevoie, nu-i nevoie, dădu iritat din mână Velceaninov, n-am nevoie de nimic.

Dar Pavel Pavlovici, Dumnezeu știe de ce, era aproape pierdut cu firea, ca și cum ar fi fost vorba de salvarea propriului său fiu. Nu voia să asculte și insista din răsputeri că era nevoie de comprese și, pe deasupra, de două-trei cești de ceai slab, băute una după alta - „dar nu pur și simplu fierbinți, ci clocotite!“ Dădu totuși fuga la Mavra fără să mai aștepte permisiunea și împreună cu ea aprinse focul în bucătărie, care era mai tot timpul goală, și suflă în samovar; între timp izbuti să-l culce pe bolnav, îl dezbrăcă, îl acoperi cu plapuma și, în numai douăzeci de minute, pregăti ceaiul și prima compresă.

— Sunt farfurii încălzite, încinse! spuse el aproape încântat, înfășurând o farfurie într-un șervet și aplicând-o pe pieptul mare a lui Velceaninov; alte comprese n-avem și-ar fi greu să facem rost, însă farfuriile, jur pe cinstea mea, sunt chiar mai bune; le-am încercat pe Piotr Kuzmici cu ochii și mâinile mele. Din asta se poate muri. Bea ceaiul, înghite-l, nu-i nimic că te frigi; viața-i mai scumpă decât… cochetăria…

Scoase de tot sufletul din biata Mavra, care dormea de-a-n picioarele; schimba farfuriile la fiecare trei-patru minute. După ce-a de-a treia farfurie și a doua ceașcă de ceai clocotit, băut pe nerăsuflate, Velceaninov se simți deodată mai bine.

— Dacă am zdruncinat durerea, ăsta, slavă Domnului, e semn bun! strigă Pavel Pavlovici și alergă bucuros după altă farfurie și după altă ceașcă de ceai.

Peste o jumătate de ceas, durerea slăbi cu totul, dar bolnavul era atât de istovit, încât, oricât îl imploră Pavel Pavlovici, nu mai vru să suporte „încă o farfurioară“. Ochii i se închideau de slăbiciune.

— Mi-e somn, mi-e somn, repetă el cu vocea stinsă.

— Și asta-i bine! se declară de acord Pavel Pavlovici.

— Rămâi aici peste noapte… cât e ora?

— Aproape două, fără un sfert.

— Rămâi aici.

— Rămân, rămân.

Peste câteva clipe bolnavul îl strigă din nou pe Pavel Pavlovici.

— Dumneata, dumneata, bâigui el când acesta dădu fuga și se aplecă spre el, dumneata ești mai bun ca mine! Înțeleg tot, tot… mulțumesc.

— Dormi, dormi, șopti Pavel Pavlovici și, în vârful picioarelor, se grăbi spre canapeaua sa.

Adormind, bolnavul auzi cum Pavel Pavlovici își așternu patul încetișor, cum se dezbrăcă și, în sfârșit, stingând lumânările și de-abia răsuflând, ca să nu facă zgomot, se întinse pe canapeaua lui.

Fără îndoială Velceaninov adormise și aținise foarte repede după stingerea lumânărilor; asta avea să și-o amintească foarte clar mai pe urmă. Dar de-a lungul somnului, până în momentul când se trezi din nou, visă că parcă nu doarme și nu poate să aținească, în ciuda slăbiciunii. În fine, visă că parcă începe să delireze aievea și că nu poate nicidecum să alunge visele care se îngrămădeau împrejurul lui, în ciuda faptului că era pe deplin conștient că acesta este doar un delir, și nu realitatea. Vedeniile erau toate cunoscute, camera lui parcă era ticsită de oameni, iar ușa din antreu stătea deschisă; oamenii intrau cu gloata și se înghesuiau pe scară. La masa împinsă în mijlocul camerei ședea un om, exact ca atunci, în visul pe care îl avusese cu o lună mai înainte. Ca și atunci, omul ședea cu coatele sprijinite pe

masă și nu voia să vorbească; dar acum avea pe cap o pălărie rotundă cu crep. „Cum? Oare și atunci o fi fost tot Pavel Pavlovici“ se gândi Velceaninov, dar, uitându-se la chipul omului care tăcea, se încredință că era altcineva. „Atunci de ce are crep?“ se întrebă nedumerit Velceaninov. Gălăgia, zarva și strigătele oamenilor care se înghesuiau în cameră erau îngrozitoare. Parcă oamenii aceia erau și mai porniți împotriva lui Velceaninov decât fuseseră atunci, în celălalt vis; îl amenințau cu mâinile și îi strigau ceva din răsputeri, dar ce anume - el nu putea nicidecum să priceapă. „Dar e un delir, știu asta! se gândi el. Știu că n-am putut să ațipesc și acum m-am ridicat pentru că nu puteam sta culcat din pricina deprimării!…“ Totuși, strigătele și oamenii, și gesturile lor, și totul - totul era atât de aievea, atât de real, încât uneori îl apuca îndoiala: „Oare e într-adevăr un delir? Doamne, ce vor de la mine oamenii ăștia? Dar, dacă n-ar fi delir, e posibil oare ca gălăgia asta să nu-l fi trezit până acum pe Pavel Pavlovici? Nu-i așa că el doarme pe canapeaua cealaltă?“ În cele din urmă se întâmplă ceva, iarăși ca în visul de atunci; toți se repeziră pe scară și se înghesuiră îngrozitor pe ușă, pentru că de pe scară dădea buzna înăuntru altă gloată. Oamenii aceia aduceau ceva cu ei, ceva mare și greu; se auzeau răsunând pașii grei ai hamalilor pe scări și schimburile lor de cuvinte cu voci întretăiate. În cameră toți începută să strige: „Îl aduc, îl aduc!“, toate privirile începură să scapere și se îndreptară spre Velceaninov; toată lumea, amenințându-l și savurându-și triumful, îi arătau spre scară. Nemaiîndoindu-se deloc că nu delira, ci că totul era adevărat, Velceaninov se ridică în vârful degetelor ca să vadă mai iute, peste capetele oamenilor, ce aduc hamalii. Inima i se zbătea, i se zbătea în piept și deodată, exact ca atunci, în visul acela, se auziră trei smucituri puternice ale clopoțelului. Și iar sunetul acela care era atât de cristalin, atât de real, încât, desigur, n-ar fi putut să i se năzare în vis!… Țipă și se trezi.

Dar nu se repezi, ca atunci, spre ușă. Ce gând îi îndreptase prima mișcare și va fi avut el în clipa aceea măcar un gând? Asta n-o știa, dar parcă cineva îi suflase ce trebuie să facă: sări din pat, se repezi cu mâinile întinse înainte, parcă apărându-se și oprind atacul, în partea unde dormea Pavel Pavlovici. Amândouă mâinile i se loviră deodată de altă pereche de mâini desfăcute deasupra lui, și Velceaninov le înșfăcă zdravăn; prin urmare, cineva stătea aplecat deasupra lui. Draperiile erau lăsate în jos, dar nu era întuneric chiar de tot, pentru că din cealaltă cameră, unde nu avea draperii, răzbătea de-acum o lumină slabă. Deodată ceva îi tăie dureros palma și degetele de la mâna dreaptă și el își dădu seama fulgerător că apucase o lamă de cuțit sau de brici și o strânsese tare în mână. În clipa aceea ceva greu se prăbuși pe podea, cu o singură plesnitură.

Velceaninov era, poate, de trei ori mai puternic decât Pavel Pavlovici, dar lupta dintre ei ținu mult, vreo trei minute în cap. Curând îl trânti pe podea și îi răsuci mâinile la spate, dar, cine știe de ce, ținea morțiș să-i lege mâinile. Începu să bâjbâie cu mâna dreaptă, ținându-l cu stânga pe ucigaș, căutând șnurul de la perdea; mult timp nu-l putut găsi, dar în cele din urmă puse mâna pe el și îl smulse de la fereastră. Mai apoi s-a mirat singur de puterea nefirească, de care avusese nevoie. De-a lungul acestor trei minute, nici unul, nici celălalt nu scosese o vorbă; nu se auziseră decât gâfâiturile lor greoaie și zgomotul surd al luptei. În fine, răsucindu-i lui Pavel Pavlovici mâinile la spate și legându-le, Velceaninov îl trânti pe dușumea, se sculă în picioare, trase perdeaua și ridică storul. Pe strada pustie era de-acum lumină. Deschizând fereastra, stătu așa câteva minute, trăgând adânc aerul în piept. Era ora patru și ceva. Închizând fereastra, se duse fără grabă la dulap, scoase un prosop curat și își legă strâns mâna stângă, ca să oprească sângele. La picioare, pe covor, zări un brici desfăcut; îl ridică, îl închise, îl puse în trusa de bărbierit

uitată de dimineață pe masa mică, chiar lângă canapeaua pe care dormise Pavel Pavlovici, vârî trusa în sertar și închise cu cheia sertarul și masa de birou. După ce făcu toate acestea, se apropie de Pavel Pavlovici și începu să se uite la el.

Între timp, cu eforturi, acesta izbutise să se ridice de pe covor și să se așeze în fotoliu. Era dezbrăcat, numai în lenjerie, chiar și fără cizme în picioare. Pe spate și la mâneci cămașa îi era udă de sânge; dar nu era sângele lui, ci acela care țâșnise din mâna tăiată a lui Velceaninov. Firește, acesta era Pavel Pavlovici, dar, dacă l-ai fi întâlnit pe neașteptate, în prima clipă nu l-ai fi recunoscut - așa de mult se schimbase la înfățișare. Ședea, îndreptându-și cu greu spinarea în fotoliu din pricina mâinilor legate, cu fața desfigurată, chinuită și înverzită, și tresărea din când în când. Cu o privire atentă, dar cumva tulbure, de parcă încă nu deosebea bine lucrurile din jur, se uita la Velceaninov. Deodată surâse stupid și, făcând semn cu capul spre carafa de pe masă, spuse cu jumătate de gură:

— Aș bea niște apă.

Velceaninov îi turnă un pahar și se apucă să-i dea să bea cu mâna lui. Pavel Pavlovici se repezi cu lăcomie la apă; după trei înghițituri, își săltă capul, se uită foarte insistent la figura lui Velceaninov, care stătea în fața lui cu paharul în mână, dar nu spuse nimic și se apucă să termine de băut. După ce-și potoli setea, oftă adânc. Velceaninov își luă perna, își strânse hainele sub braț și se duse în camera cealaltă, încuind cu cheia ușa camerei în care se afla Pavel Pavlovici.

Durerea îi trecuse de tot, dar se simți din nou foarte slăbit după încordarea fulgerătoare a puterii, care Dumnezeu știe de unde îi venise. Încercă să chibzuiască la cele întâmplate, însă gândurile se legau încă rău unul de altul; șocul fusese prea puternic. Ochii i se închideau uneori chiar pentru vreo zece minute, însă tresărea subit, se trezea, își amintea totul, își ridica mâna înfășurată în

prosopul ud de sânge, care îl durea, și începea să gândească cu nesaț și înfrigurare. Ajunse la o singură concluzie: că Pavel Pavlovici voise într-adevăr să-i taie beregata, dar că, poate, cu un sfert de ceas înainte nu știa nici el că o să i-o taie. Trusa de bărbierit, poate, de-abia în ajun îi căzuse sub ochi, fără să-i trezească vreun gând, și-i rămăsese într-un ungher al minții. (Bricele le ținea în sertarul de la birou, sub cheie, și doar în dimineața precedentă Velceaninov le scosese ca să-și taie părul de prisos de lângă mustăți și favoriți - ceea ce făcea uneori.)

„Dacă ar fi avut de mult intenția să mă ucidă, precis că și-ar fi pregătit din timp un cuțit sau un pistol și nu s-ar fi bazat pe bricele mele, pe care nu le-a mai văzut niciodată până ieri“, se gândi el, printre altele.

Bătu, în fine, ora șase dimineața. Velceaninov se dezmetici, se îmbrăcă și se duse la Pavel Pavlovici. Descuind ușa, nu înțelegea de ce îl încuiase pe Pavel Pavlovici și nu-i făcuse vânt tot atunci din casă. Spre mirarea lui, prizonierul era îmbrăcat complet; pesemne găsise un mijloc de a se dezlega. Ședea în fotoliu, dar se ridică imediat la intrarea lui Velceaninov. Avea și pălăria în mână. Privirea lui alarmată, parcă grăbindu-se, spuse:

„Să nu începi să-mi vorbești; n-are rost să începi; n-avem motive să vorbim…“

— Pleacă! îi spuse Velceaninov. Ia-ți cutiuța, îi spuse din urmă.

Pavel Pavlovici se întoarse din ușă, înșfăcă de pe masă cutiuța cu brățara, și-o băgă în buzunar și ieși pe ușă. Velceaninov stătea în prag, ca să încuie în urma lui. Privirile li se întâlniră pentru ultima oară; Pavel Pavlovici se opri brusc, amândoi se priviră în ochi cam două secunde, ca și cum ar fi ezitat; în fine, Velceaninov făcu un gest slab cu mâna.

— Du-te, spuse el cu jumătate de glas și încuie ușa cu cheia.

XVI.
Analiza

O bucurie neobișnuită, imensă puse stăpânire pe el; ceva se sfârșise, ajunsese la deznodământ; tristețea îngrozitoare se îndepărtase și se împrăștiase cu desăvârșire. Așa i se părea lui. Cinci săptămâni ținuse. Își ridică mâna, se uită la prosopul ud de sânge și bâigui în sinea lui: „Mda, acum s-a terminat cu totul!“ Și în dimineața aceea, pentru prima dată în decursul ultimelor trei săptămâni, aproape nu se gândi la Liza - de parcă sângele din degetele rănite ar fi putut să-i „încheie socotelile“ chiar și cu tristețea asta.

Își dădea prea bine seama că trecuse printr-o primejdie teribilă. „Oamenii ăștia, se gândea el, chiar oamenii care cu câteva clipe mai înainte nu știu dacă au să-ți taie sau nu beregata - de îndată ce iau cuțitul în mâinile lor tremurătoare și de cum simt prima țâșnitură de sânge fierbinte pe degete, nu numai că-ți taie beregata, dar îți și retează capul «sadea», cum se exprimă ocnașii. Asta așa-i.“

Nu putu să stea în casă și ieși în stradă convins să trebuie să facă acum ceva sau că i se va întâmpla neapărat ceva; umbla pe străzi și aștepta. Avea un chef nebun să se întâlnească cu cineva, să intre în vorbă cu cineva, chiar și cu un necunoscut și numai asta îl făcu, în sfârșit, să se gândească la doctor și la faptul că mâna trebuia bandajată cum se cuvine. Doctorul, vechea lui cunoștință, îi cercetă rana și întrebă curios: „Cum s-a întâmplat?“ Velceaninov se eschivă cu o glumă, râse și mai că nu-i povesti totul, dar se abținu. Doctorul fu nevoit să-i ia pulsul și, aflând de criza din timpul nopții, îl convinse să ia un calmant, pe care îl avea la îndemână. Și în privința rănii îl liniști: „Urmări deosebit de grave nu sunt de așteptat“. Velceaninov începu să râdă și începu să-l încredințeze că

avusese de-acum parte de urmări excelente. Dorința irezistibilă de a povesti *totul* îi reveni în aceeași zi de două ori - o dată chiar cu un necunoscut, cu care intrase în vorbă într-o cofetărie. Până atunci nu-i plăcuse deloc să înfiripe discuții cu necunoscuții în locuri publice.

Intră prin magazine, își cumpără un ziar, trecu pe la croitorul său și-și comandă un costum. Gândul de a se duce în vizită la familia Pogorelțev îi rămânea neplăcut și nu se gândea la ei; de fapt, nici nu putea să se ducă la ei la vilă: parcă aștepta ceva aici, în oraș. Luă masa cu plăcere, intră în vorbă cu chelnerul și cu insul de la masa alăturată, bău și o jumătate de sticlă de vin. Nici nu se gândea la posibilitatea revenirii crizei din ajun; era sigur că boala îi trecuse cu desăvârșire în momentul când, ațipind în ajun atât de sleit de puteri, peste o oră și jumătate sărise din pat și-l trântise pe ucigaș atât de năprasnic pe dușumea. Spre seară, totuși, începu să aibă amețeli și din când în când punea stăpânire pe el ceva asemănător delirului din visul din ajun. Se întoarse acasă în amurg și, intrând, aproape se sperie de camera lui. Apartamentul i se păru sinistru și înfiorător. De câteva ori străbătu camerele, intră chiar și la bucătărie, unde nu intra niciodată. „Aici au încălzit ieri farfuriile“, se gândi el. Încuie ușa cu grijă și aprinse lumânările mai devreme decât de obicei. Încuind ușa, își aminti că, cu o jumătate de ceas mai înainte, trecând pe lângă chichineața portarului, o chemase pe Mavra și o întrebase dacă Pavel Pavlovici nu venise pe la el cât lipsise de-acasă, de parcă acesta chiar ar fi putut să vină.

După ce se zăvorî cu grijă, descuie biroul, scoase trusa de bărbierit și desfăcu briciul „de ieri“ ca să-l privească. Pe mânerul de os alb rămăseseră dâre mici de sânge. Puse briciul la loc în trusă și încuie biroul. Îi era somn; simți că trebuie să se culce imediat - altfel „mâine nu va fi bun de nimic“. Ziua următoare i se părea că va fi, cine știe de ce, fatală și „definitivă“. Însă aceleași gânduri, care, nici pe

stradă, nu-l părăsiseră măcar o clipă, se îmbulzeau și țăcăneau și acum în capul lui bolnav, neîncetat și irezistibil, iar el se gândi, se tot gândi și mult timp nu putu să adoarmă…

„Dacă am zis că s-a sculat ca să mă taie *din întâmplare*, se tot gândea el, oare această idee i-o fi trecut prin minte măcar o dată și mai înainte, măcar sub forma unei intenții într-o clipă de mânie?“

Își dădu un răspuns ciudat la întrebare - cum că „Pavel Pavlovici a vrut să-l omoare, dar că ideea crimei nu-i trecuse niciodată prin minte viitorului ucigaș“. Mai pe scurt: „Pavel Pavlovici, a vrut să-l ucidă, dar n-a știut că vrea să-l ucidă. E ceva absurd, dar așa-i, se gândi Velceaninov. N-a venit aici pentru slujbă și nici de dragul lui Bagautov, cu toate că umblase după postul acela și îl tot căutase pe Bagautov și turbase la moartea acestuia; pe Bagautov îl disprețuia ca pe o zdreanță. Pentru mine a venit aici și a venit cu Liza…“

„Dar eu oare mă așteptam… să-mi reteze beregata?“ Își zise că da, se așteptase încă din momentul când îl văzuse în trăsură, însoțind sicriul lui Bagautov, „am început să mă aștept la ceva… dar, firește, nu la asta, nu mă așteptam să mă taie!…“

„Și oare, oare chiar e adevărat, exclamă el deodată, săltându-și brusc capul de pe pernă și deschizând ochii, chiar e adevărat că acest… nebun mi-a tot vorbit ieri despre dragostea pe care mi-o poartă, când îi tremura bărbia și se bătea cu pumnul în piept?

E cât se poate de adevărat! hotărî el, aprofundând neîntrerupt și analizând situația. Acest Quasimodo din T. era destul de prost și de generos ca să-l îndrăgească pe amantul soției sale, la care timp de douăzeci de ani nu remarcase *nimic*! M-a stimat nouă ani, mi-a venerat memoria și a reținut «sentințele» mele - Doamne, și eu n-am știut nimic! Doar nu putea să mintă ieri! Dar oare mă iubea ieri, când mi-a făcut declarații de dragoste și mi-a

spus: «Să încheiem socotelile»? Da, mă iubea *din ură*, asta-i iubirea cea mai puternică…

Și doar e posibil, ba chiar e sigur că, în T., i-am făcut o impresie colosală - da, colosală și «îmbucurătoare» și asta s-a putut întâmpla tocmai cu un asemenea Schiller cu mască de Quasimodo! Îmi exagera de o sută de ori calitățile pentru că îl uimisem prea tare în însingurarea sa filosofică… Ar fi interesat de știut prin ce l-am uimit? Poate prin mănușile curate și prin priceperea de a mi le trage pe degete? Alde Qusimodo iubesc estetica, ah, ce-o mai iubesc! Mănușile sunt prea de-ajuns pentru câte un suflet plin de noblețe, mai ales dacă-i al unuia dintre «soții eterni». Restul îl completează ei de o mie de ori și chiar se bat pentru tine, dacă vrei asta. Îmi prețuiește atât de mult mijloacele de seducție! Poate că mijloacele de seducție l-au uimit cel mai mult. Și țipătul lui de-atunci: «Dacă și el, atunci în cine să mai ai încredere?» După un asemenea țipăt, devii fiară!…

Hm! A venit aici ca să «se îmbrățișeze cu mine și să plângă», așa cum s-a exprimat el însuși, în modul cel mai josnic cu putință. Adică, venea să-mi taie beregata, dar credea că vine să «mă îmbrățișeze și să plângă»… A adus-o și pe Liza. Te pomenești că, dacă aș fi plâns cu el, m-ar fi iertat cu adevărat, pentru că ținea morțiș să mă ierte! La prima ciocnire, toate astea s-au transformat într-o fandoseală de om beat și într-o caricatură, și într-o văicăreală de muiere jignită. (Și-a pus singur degetele la frunte, în chip de coarne!) De aceea venea beat: ca să-și verse oful, făcând-o pe măscăriciul; treaz, n-ar fi fost în stare. Și-i plăcea s-o facă pe măscăriciul, uh, tare-i plăcea! Și ce bucuros a fost când m-a silit să mă sărut cu el! Numai că atunci nu știa cum se vor sfârși toate astea: cu îmbrățișarea sau cu înjunghierea? S-a întâmplat, desigur, cum era mai bine: și una, și cealaltă, deodată. Soluția cea mai firească! Da, naturii nu-i plac monștrii și îi extermină prin «soluții naturale». Monstrul cel mai monstruos e acela

care are sentimente nobile: asta, Pavel Pavlovici, o știu din propria mea experiență! Pentru un monstru, natura nu-i mamă bună, ci mașteră. Natura naște un monstru, dar, în loc să se îndure de el, îl execută și pe bună dreptate. Îmbrățișările și lacrimile atotiertătoare nu li se iartă, în secolul nostru, nici măcar oamenilor onești, ca să nu mai vorbim de niște inși ca noi doi, Pavel Pavlovici!

Da, a fost destul de prost ca să mă ducă la logodnica lui - Dumnezeule! Logodnică! Numai în mintea unui asemenea Quasimodo putea încolți ideea „renașterii la o nouă viață“ cu ajutorul inocenței domnișoarei Zahlebinina! Dar dumneata, Pavel Pavlovici, nu ești vinovat, nu ești vinovat: ești monstru și de aceea totul trebuie să fie monstruos la dumneata - și visele, și speranțele. Însă, cu toate că ești un monstru, te-ai îndoit de visul dumitale și de aceea ai avut nevoie de confirmarea lui Velceaninov cel respectat cu evlavie. Aveai nevoie de Velceaninov ca să-ți întărească, să-ți confirme faptul că visul nu-i un vis, ci ceva adevărat. M-a dus acolo fiindcă mă stima cu evlavie, crezând în noblețea sentimentelor mele - crezând că, poate, ne vom îmbrățișa acolo sub un tufiș și vom plânge în preajma inocenței! Da! Doar acest «soț etern» trebuia, era obligat, în fine, să mă pedepsească definitiv pentru toate și, ca să mă pedepsească, a pus mâna pe brici - ce-i drept, din întâmplare, dar a pus-o! «Păi a înfipt cuțitul, a sfârșit prin a înfige cuțitul, ba încă și în prezența guvernatorului! » Dar, apropo, când mi-a povestit istoria cu cavalerul de onoare, s-o fi gândit cât de cât la una ca asta? Și va fi fost ceva atunci, noaptea, când s-a sculat din pat și a stat în mijlocul camerei? Hm. Nu, atunci a stat *în glumă*. S-a sculat pentru că avea o necesitate și, când a văzut că mi s-a făcut frică, nu mi-a răspuns vreo zece minute, fiindcă îi plăcea la nebunie să vadă că mi-e frică de el… Poate că atunci, când stătea în întuneric, i s-o fi năzărit într-adevăr ceva…

Și totuși, dacă ieri n-aș fi uitat pe masă bricele acelea, poate că nu s-ar fi întâmplat nimic. Oare? Oare? Doar m-a evitat mai înainte, doar timp de două săptămâni n-a venit la mine; doar se ascundea de mine, *compătimindu-mă*! Doar l-a ales mai întâi pe Bagautov, nu pe mine! Doar a sărit noaptea din pat ca să încălzească farfuriile, gândindu-se să facă o diversiune - de la cuțit la înduioșare!… Voia să mă salveze și să se salveze cu farfuriile încălzite!…“

Și mult timp după aceea încă se mai frământă astfel capul bolnav al acestui fost „om de lume“, bătând apa în piuă, până când se potoli. Se trezi a doua zi cu aceeași durere de cap, dar cu o spaimă cu desăvârșire *nouă* și de-acum cu desăvârșire neașteptată.

Această nouă spaimă provenea de la convingerea deplină, care prinsese pe neașteptate rădăcini în mintea lui, că el, Velceaninov (om de lume), va sfârși prin a se duce chiar astăzi, de bunăvoie, la Pavel Pavlovici. De ce, la ce bun? Nu știa și, dezgustat, nici nu voia să știe, știa doar că, cine știe de ce, se va târî până la el.

Nebunia asta - altfel nici nu-i putea spune - luă totuși o asemenea amploare, încât căpătă, pe cât era posibil, o formă rezonabilă și un pretext destul de legitim: parcă i se năzărise că Pavel Pavlovici se va întoarce acasă, se va zăvorî de nădejde și se va spânzura precum casierul despre care îi povestise Maria Sîsoevna. Această nălucire din ajun se prefăcu încetul cu încetul în mintea lui într-o convingere fără sens, dar de netăgăduit. „De ce s-ar spânzura prostul?“ se întreba el mereu. Își amintea ce-i spusese Liza atunci… „De altfel, dacă aș fi în locul lui, poate că m-aș spânzura“, îi trecu o dată prin minte.

Așa că, în loc să se ducă la masă, sfârși prin a porni totuși spre Pavel Pavlovici. „Am s-o întreb pe Maria Sîsoevna și atât“, se hotărî. Dar, încă înainte de a ieși în stradă, se opri brusc în poartă.

— Oare, oare, strigă el, roșind de furie, oare mă duc acolo ca să-l „îmbrățișez și să plâng“? Oare, pe lângă toată bătaia de joc, mai lipsea și mârșăvia asta fără noimă?

Însă de „mârșăvia fără noimă“ îl salvă providența tuturor oamenilor cu scaun la cap și cinstiți. De cum ieși în stradă, se ciocni de el Aleksandr Lobov. Junele gâfâia și era tulburat.

— La dumneavoastră veneam! Ce ziceți de amicul dumneavoastră, de Pavel Pavlovici?

— S-a spânzurat? îngăimă prostește Velceaninov.

— Cine să se spânzure? De ce? holbă ochii Lobov.

— Ei… am zis și eu așa. Continuați!

— Ptiu, drace, ce idee! Nu s-a spânzurat deloc (de ce s-ar fi spânzurat?). Dimpotrivă, a plecat. De-abia l-am urcat în tren și l-am trimis. Ptiu, cum bea, ce să mai spun! Am golit trei sticle. A băut și Predposîlov. Dar cum bea, ah, cum mai bea! A cântat în vagon, și-a adus aminte de dumneavoastră, ne-a făcut cu mâna, ne-a spus să vă transmitem salutări. Dar e ticălos! Ce ziceți, nu-i așa?

Tânărul era într-adevăr cherchelit; obrajii roșii, ochii strălucitori și limba care nu-i dădea ascultare erau martori serioși în acest sens. Velceaninov râse în gura mare:

— Văsăzică, ați terminat până la urmă cu un pahar băut la bruderșaft! Ha-ha! V-ați îmbrățișat și ați plâns! Ah, voi Schilleri și poeți!

— Să nu vorbiți urât, vă rog. Știți, *acolo* a renunțat de tot. Ieri a fost acolo, și astăzi a fost. Ne-a turnat îngrozitor. Pe Nadia au zăvorât-o - stă la mezanin. Țipete, lacrimi, dar noi nu cedăm! Dar cum bea, vă zic, cum bea! Și știți ce *mauvais ton* e, adică nu *mauvais ton*, cum se cheamă asta? … Și de dumneavoastră și-a adus aminte, dar nici nu încape comparație cu dumneavoastră! Sunteți totuși un om de onoare și ați făcut cândva parte din înalta societate și doar acum sunteți nevoit s-o evitați… cred că din cauza sărăciei… La naiba, nu l-am înțeles bine.

— Și cum, în ce expresii a vorbit despre mine?

— El, el… să nu vă supărați. Să fii cetățean e mai presus de înalta societate. Vreau să spun că în secolul nostru nu mai știi pe cine să respecți în Rusia. Fiți de acord că asta-i o boală gravă a secolului, atunci când nu mai știi pe cine să respecți. Nu-i așa?

— Așa-i, așa-i, dar ce spunea?

— Ce spunea? Cine? Ah, da! De ce repeta mereu: Velceaninov, om de cincizeci de ani, dar sărăcit? De ce: *dar* sărăcit, de ce nu *și* sărăcit? Râdea, de o mie de ori a repetat asta. A urcat în tren, a început să cânte și a izbucnit în plâns. A fost de-a dreptul dezgustător; chiar mi-era milă de el: a făcut-o la beție. Ah, nu-mi plac proștii! S-a apucat să le arunce bani cerșetorilor, cică de sufletul Lizavetei. Cine-i? Nevastă-sa?

— Fiica lui.

— Ce-ați pățit la mână?

— M-am tăiat.

— Nu-i nimic, trece. Știți ceva? Să-l ia naiba, bine că a plecat, dar pariez că acolo unde se duce are să se însoare din nou. Nu-i așa.

— Păi dumneavoastră nu vreți să vă însurați?

— Eu? Cu mine e altceva. Glumiți, zău așa! Dacă dumneavoastră aveți cincizeci de ani, el are pesemne șaizeci; aici e nevoie de logică, domnule! Și, știți dumneavoastră, mai înainte am fost slavofil pur prin convingeri, însă acum așteptăm lumina dinspre apus… Ei, la revedere, bine că v-am întâlnit fără să intru; nu intru, să nu mă rugați, n-am timp! …

Și era cât pe ce s-o ia la sănătoasa.

— Ah, da, ce-i cu mine? se întoarse el deodată. Păi m-a trimis la dumneavoastră cu o scrisoare! Iat-o. De ce n-ați venit să-l conduceți?

Velceaninov se întoarse acasă și desfăcu plicul pe care era scris numele lui.

În plic nu se afla nici un rând de la Pavel Pavlovici; în schimb găsi o altă scrisoare. Velceaninov recunoscu

scrisul. Scrisoarea era veche, pe o hârtie îngălbenită de vreme, cu cerneala decolorată și îi fusese scrisă cu vreo zece ani mai înainte, pe când locuia la Petersburg, la două luni după ce plecase atunci din T. Dar scrisoarea nu-i fusese expediată; în locul ei, primise atunci alta. În această scrisoare, Natalia Vasilievna își lua adio pentru totdeauna de la el - la fel ca în scrisoarea primită - și-i mărturisea că iubește alt bărbat, dar nu-i ascundea totuși faptul că rămăsese gravidă. Dimpotrivă, ca să-l liniștească, îi promitea că va găsi posibilitatea să-i încredințeze viitorul copil, îl asigura că din momentul acela vor avea alte obligații, că prietenia lor e pecetluită pe veci - într-un cuvânt, în scrisoare era puțină logică, dar scopul ei era același: s-o scutească de dragostea lui. Îi permitea chiar să treacă prin T., peste un an, ca să vadă copilul. Dumnezeu știe de ce se răzgândise și îi trimisese atunci altă scrisoare în locul acesteia.

Citind, Velceaninov era palid, dar și-l imagina pe Pavel Pavlovici în momentul când descoperise și citise scrisoarea pentru prima dată în fața casetei de familie, din abanos, cu incrustații de sidef.

„Precis că s-a făcut și el palid la față ca un mort, se gândi Velceaninov, văzându-și fără să vrea chipul în oglindă, precis că o citea și închidea ochii și îi deschidea iar, sperând că scrisoarea se va preface într-o simplă coală de hârtie albă... Pesemne că a repetat de vreo trei ori experimentul! ...“

XVII.
Soțul etern

Trecuseră aproape doi ani de la întâmplarea pe care am povestit-o. Îl întâlnim pe domnul Velceaninov într-o minunată zi de vară într-un tren care circulă pe una dintre noile noastre linii de cale ferată. Mergea la Odessa pentru o întâlnire de plăcere cu un amic și, totodată, cu un alt scop, destul de plăcut și el: cu ajutorul acestui amic, spera să aranjeze o întrevedere cu o femeie extrem de interesantă, pe care își dorea de mult s-o cunoască. Fără a intra în amănunte, ne vom limita acum doar la observația că în acești ultimi doi ani parcă renăscuse sau, mai bine zis, se îndreptase. Ipohondria de altădată dispăruse aproape fără urmă. Din fostele „amintiri“ și neliniști, consecințe ale bolii, care începuseră să-l asalteze cu doi ani în urmă, la Petersburg, în timpul procesului cu ghinion, îi mai rămăsese doar o umbră tainică de rușine întreținută de conștiința faptului că atunci fusese slab de înger. Îl consola în parte doar gândul că așa ceva nu se va mai întâmpla și că nimeni nu va afla nimic. Ce-i drept, atunci renunțase la societate, începuse chiar să umble prost îmbrăcat, se ascundea undeva - ceea ce, desigur, observase *toată lumea*. Dar își făcuse așa de repede apariția cu o înfățișare atât de spășită și, totodată, atât de schimbată în bine și încrezătoare, încât „toată lumea“ îi iertase numaidecât rătăcirea vremelnică; până și cei cu care încetase să se mai salute îl recunoscuseră primii și îi întinseseră mâna, fără întrebări sâcâitoare, de parcă el fusese plecat undeva, departe, cu niște probleme personale, care nu priveau pe nimeni, și de-abia acum se întorsese. Motivul tuturor acestor avantajoase și rezonabile schimbări în bine era, firește, procesul câștigat.

Velceaninov nu se alese decât cu șaizeci de mii de ruble, sumă mică, fără doar și poate, dar foarte importantă pentru el: în primul rând, se simțise imediat sigur pe picioare - deci, se liniștise din punct de vedere moral; știa acum precis că aceștia sunt ultimii lui bani și că nu-i va mai risipi „ca prostul“, așa cum își tocase primele două moșii, și că îi vor ajunge pentru toată viața. „Oricum le-ar zumzăi edificiul social și orice ar trâmbița ei acolo, se gândea el uneori, trăgând cu coada ochiului și a urechii la toate lucrurile miraculoase și incredibile care se petreceau în jurul lui și în întreaga Rusie, oricât de bine ar evolua oamenii și ideile, eu voi avea oricând parte de acest prânz rafinat, de care mă apuc acum și, prin urmare, sunt pregătit pentru orice“. Acest gând, aproape senzual de mângâietor, pusese încetul cu încetul stăpânire pe el și produsese în el o transformare chiar fizică, încât despre cea morală nici nu mai are rost să vorbim: părea acum un cu totul alt om în comparație cu „hârciogul“ de acum doi ani, pe care l-am descris și căruia începuseră să i se întâmple istorii atât urâte - arăta vesel, senin, plin de importanță. Până și zbârciturile nesuferite, care începuseră să i se adune împrejurul ochilor și pe frunte, dispăruseră aproape cu totul; până și culoarea feței i se schimbase - era acum mai albă, mai rumenă. În momentul de față stătea pe canapeaua confortabilă a unui vagon de clasa întâi și în minte i se înfiripa o idee drăguță: la gara următoare calea ferată se bifurca și noua linie o lua spre dreapta. „Dacă ar renunța pentru un timp la ruta directă și s-ar abate spre dreapta, peste numai două stații ar putea vizita o doamnă cunoscută, întoarsă de curând din străinătate și aflată acum într-o plăcută pentru el și plicticoasă pentru ea singurătate provincială; așa că i se oferea posibilitatea să-și petreacă timpul cel puțin la fel de interesant ca la Odessa, mai ales că nici acolo zilele n-aveau să intre în sac...“ Însă încă mai ezita și nu se

hotărâse definitiv; „aștepta un imbold“. Între timp trenul se apropia de gară; nici imboldul nu se lăsă așteptat.

În gara aceea trenul staționa patruzeci de minute și călătorii puteau lua prânzul. La ușa sălii pentru pasagerii de la clasa întâi și a doua se adunase, ca de obicei, o mulțime de oameni nerăbdători și grăbiți și - poate, tot ca de obicei - se iscă un scandal. O doamnă, coborâtă dintr-un vagon de clasa a doua și foarte drăgălașă, dar parcă prea împopoțonată pentru călătorie, aproape că târa după ea, cu amândouă mâinile, un ulan, un ofițeraș foarte tânăr și foarte frumos, care încerca să se smulgă din încleștarea ei. Junele ofițer era foarte beat, iar doamna, după toate probabilitățile, o rudă a lui mai în vârstă, nu-l scăpa din strânsoare, temându-se pesemne că acesta se va repezi de-a dreptul la bufetul cu băuturi. Între timp, în înghesuială, cu ulanul se ciocni un negustoraș beat și el până în ultimul hal de necuviință. Negustorașul se împotmolise de două zile în gară, bea și arunca banii în dreapta și în stânga, înconjurat de alți inși de teapa lui, și nu izbutea nicidecum să urce într-un tren și să-și vadă de drum. Se stârni o ceartă, ofițerul țipa, negustorașul înjura, doamna era disperată și, încercând să-l tragă deoparte pe ulan ca să evite cearta, îi spunea cu voce rugătoare: „Mitenka! Mitenka!“ Asta i se păru negustorașului ceva din calea afară de scandalos; ce-i drept, toată lumea râdea, dar negustorașul se indignase mai mult pentru moralitate, care, după cum i se părea din cine știe ce pricină, era terfelită.

— Ia te uită: „Mitenka!“… rosti el dojenitor, maimuțărind vocea subțirică a cucoanei. Nici de față cu oamenii nu le mai e rușine.

Clătinându-se, se apropie de doamna care se prăbușise pe primul scaun, trăgându-l după ea și pe ulan, îi cercetă cu dispreț pe amândoi și spuse tărăgănat:

— Ești o târfă, o târfă, ți-ai îmbârligat coada!

Doamna țipă ascuțit și se uită cu jale împrejur, așteptând s-o salveze cineva. Îi era și rușine, și frică, și, colac peste pupăză, ofițerul sări de pe scaun zbierând și se repezi la negustor, dar alunecă și se prăbuși cu zgomot la loc pe scaun. Hohotele de râs din jur se întețiră și nimănui nu-i trecea prin cap să-i sară în ajutor; însă îi luă apărarea Velceaninov; îl înșfăcă brusc pe negustoraș de guler și, răsucindu-l cu spatele, îi făcu vânt la vreo cinci pași de femeia speriată. Cu asta scandalul luă sfârșit; negustorașul era descumpănit atât din pricina îmbrâncelii, cât și din cauza staturii impunătoare a lui Velceaninov; tovarășii lui îl luară în grabă de acolo. Figura plină de prestanță a acelui domn elegant îmbrăcat le impuse respect și zeflemiștilor: râsul se curmă. Roșind și aproape înlăcrimată, doamna începu să-și exprime cu căldură recunoștința. Ulanul bâigui: „Mulțam, mulțam!“ și vru să-i întindă lui Velceaninov mâna, dar se răzgândi subit și se culcă pe scaune, întinzându-și picioarele pe ele.

— Mitenka! gemu cu reproș doamna, plesnind din palme.

Velceaninov era mulțumit și de aventură, și de circumstanțe. Doamna îl interesa; era pesemne o provincială bogată, îmbrăcată luxos, dar fără gust și cu maniere întrucâtva ridicole - adică întrunea toate însușirile ce îi garantau succesul unui fante de capitală care își pune ceva în gând în privința unei femei. Se înfiripă o conversație; doamna povestea cu însuflețire și se plângea de soțul ei, care „deodată, de cum a coborât din tren, a dispărut undeva și toate astea s-au întâmplat fiindcă el, când ar trebui să fie lângă ea, o părăsește mereu și se duce cine știe unde…“

— Îl apucă nevoile… mormăi ulanul.

— Ah, Mitenka! plesni ea iarăși din palme.

„O s-o pățească bărbatu-său!“ se gândi Velceaninov.

— Cum îl cheamă? Mă duc să-l caut, se oferi el.

— Pal Palîci, răspunse ulanul.

— Pe soțul dumneavoastră îl cheamă Pavel Pavlovici? întrebă curios Velceaninov și deodată un cap pleșuv, pe care îl știa foarte bine, se iți între el și doamnă. Într-o clipă revăzu în memorie grădina de la vila familiei Zahlebinin, jocurile inocente și sâcâitorul cap pleșuv, care se vâra mereu între el și Nadejda Fedoseevna.

— Iată-te și pe dumneata, în sfârșit! strigă isteric soția.

Era chiar Pavel Pavlovici în persoană; uimit și înspăimântat, se uita la Velceaninov, buimăcit ca în fața unei vedenii. Era atât de uluit, încât un timp nu înțelese nimic din ceea ce-i spunea consoarta jignită, turuind enervant și rapid. În fine, tresări și își dădu seama dintr-o dată în ce situație groaznică se afla: vina lui, Mitenka și acest „musiu“ - doamna, cine știe de ce, așa îi spunea lui Velceaninov - care „a fost îngerul-păzitor și salvatorul nostru, iar dumneata - dumneata pleci mereu când trebuie să fii lângă mine…“

Velceaninov izbucni deodată în hohote de râs.

— Păi suntem prieteni, prieteni din copilărie! exclamă el, adresându-i-se doamnei mirate și cuprinzând cu mâna dreaptă, cu un gest familiar și ocrotitor, umerii lui Pavel Pavlovici, care zâmbea searbăd. Nu v-a vorbit de Velceaninov?

— Nu, nu mi-a vorbit niciodată, se zăpăci puțin consoarta.

— Atunci prezintă-mă, prietene viclean, soției dumitale!

— Dumnealui, Lipocika, e într-adevăr domnul Velceaninov, uite… începu Pavel Pavlovici și se poticni rușinos, neputând să-și ducă fraza până la capăt. Consoarta roși și scăpără cu răutate din ochi spre el, pesemne pentru „Lipocika“.

— Și, dacă vă puteți imagina, nici nu m-a anunțat că s-a însurat, nici la nuntă nu m-a chemat, dar dumneavoastră, Olimpiada…

— Semionovna, îi suflă Pavel Pavlovici.

— Semionovna! repetă subit ulanul, care părea să fi ațipit.

— Iertați-l, Olimpiada Semionovna, pentru mine, de dragul întâlnirii dintre doi prieteni… E un soț bun!

Și Velceaninov îl plesni amical pe umăr pe Pavel Pavlovici.

— Eu, draga mea, numai câteva clipe… am rămas în urmă… dădu Pavel Pavlovici să se justifice.

— Și ți-ai lăsat soția să nimerească într-o situație rușinoasă! îl repezi imediat Lipocika. Atunci când trebuie, nu ești, unde nu trebuie, apari…

— Unde nu trebuie, apari, unde nu trebuie… unde nu trebuie…

Lipocika aproape se sufoca de necaz; știa și singură că nu-i frumos să se poarte așa în prezența lui Velceaninov, roșea, dar nu se putea stăpâni.

— Unde nu trebuie, ești exagerat de precaut, exagerat de precaut! lăsă ea să-i scape.

— Sub pat… caută amanți… sub pat… unde nu trebuie… unde nu trebuie… se însufleți deodată, de mama focului, și Mitenka.

Dar cu Mitenka nu mai era nimic de făcut. Totul se sfârși, de altfel, în mod plăcut; urmară prezentările complete. Pavel Pavlovici fu trimis după cafea și supă. Olimpiada Semionovna îi explică lui Velceaninov că veneau acum din O., unde avea postul soțul ei, și că se duceau la moșia lor, aproape, la patruzeci de verste de gara aceea, că au acolo o casă excelentă și o grădină, că le vor veni oaspeți, că au și vecini și că, dacă Aleksei Ivanovici ar fi atât de bun și ar dori să-i viziteze „în singurătatea lor“, ea l-ar primi ca pe îngerul ei păzitor, pentru că nu-și poate aminti fără spaimă ce s-ar fi întâmplat, dacă… și așa mai departe, și așa mai departe - într-un cuvânt, „ca pe îngerul ei păzitor“.

— Și salvator, și salvator, insista cu foc ulanul.

Velceaninov mulțumi politicos și răspunse că e întotdeauna gata, că e un om absolut lipsit de ocupații și independent și că invitația Olimpiadei Semionovna îl măgulește nespus. Apoi se lansă pe loc o conversație veselă, în care strecură cu succes două sau trei complimente. Lipocika se îmbujoră de plăcere și, de îndată ce se întoarse Pavel Pavlovici, îl anunță încântată că Aleksei Ivanovici e atât de bun, încât a acceptat invitația ei de a le fi oaspete la moșie toată luna și a promis că va veni peste o săptămână. Pavel Pavlovici zâmbi buimac și nu spuse nimic. Olimpiada Semionovna strânse din umeri și își înălță ochii spre cer. În sfârșit, se despărțiră: încă o dată recunoștință, iar „înger-păzitor“, iar „Mitenka“ și Pavel Pavlovici, în fine, își luă soția și ulanul și-i duse ca să-i urce în tren. Velceaninov își aprinse o țigară și începu să se plimbe pe peronul acoperit din fața gării; știa că Pavel Pavlovici va da iarăși fuga la el ca să schimbe câteva cuvinte înaintea semnalului de plecare. Chiar așa se întâmplă. Pavel Pavlovici își făcu iute apariția în fața lui cu o întrebare îngrijorată în ochi și pe toată figura. Velceaninov izbucni în râs: îl luă „prietenește“ de braț și, conducându-l până la banca cea mai apropiată, se așeză și îl trase lângă dânsul. Tăcea; voia ca Pavel Pavlovici să înceapă primul discuția.

— Deci, vii la noi? bâigui acesta, trecând fără ocol la fondul problemei.

— Eram sigur! Nu te-ai schimbat deloc! râse Velceaninov. Dar nu cumva, spuse el, plesnindu-l din nou peste umăr, nu cumva ai putut crede măcar o clipă la modul serios că aș putea veni într-adevăr la voi în vizită, ba încă și pentru o lună? Ha-ha!

Pavel Pavlovici tresări.

— Vasăzică, nu vii! strigă el, fără să-și ascundă câtuși de puțin bucuria.

— Nu vin, nu vin! râse Velceaninov, mulțumit de sine. De altfel, nu înțelegea nici el ce era de râs, dar cu fiecare clipă situația i se părea din ce în ce mai hazlie.

— Chiar… chiar vorbești serios? Și, spunând acestea, Pavel Pavlovici chiar sări de la locul lui, tremurând în așteptarea răspunsului.

— Ți-am spus o dată că nu vin! Sucit om mai ești!

— Și cum… dacă-i așa, cum să-i spun Olimpiadei Semionovna, când, peste o săptămână, n-o să sosești și ea o să te aștepte?

— Mare scofală! Spune-i că mi-am rupt un picior sau cam așa ceva.

— N-o să mă creadă! spuse Pavel Pavlovici, cu voce jalnică și tărăgănată.

— Și o s-o pățești cu ea? îl întrebă Velceaninov, continuând să râdă. Păi, bag de seamă, sărmane prietene, că tremuri în fața consoartei! Nu-i așa?

Pavel Pavlovici încercă să zâmbească, dar nu putu. Că Velceaninov refuza să vină - asta, desigur, era bine, dar faptul că-și permitea familiarități în legătură cu nevastă-sa era de-acum rău. Pavel Pavlovici se strâmbă, iar Velceaninov observă. Între timp răsună cel de-al doilea semnal; din depărtare, se auzi o voce subțire chemându-l neliniștit pe Pavel Pavlovici. El se agită pe loc, dar nu alergă la chemare, așteptând pesemne încă ceva de la Velceaninov - firește încă o asigurare că nu va veni.

— Care-i numele de fată al soției dumitale? se interesă Velceaninov, parcă nebăgând de seamă îngrijorarea lui Pavel Pavlovici.

— E fata preacucernicului nostru, îi răspunse acesta zăpăcit, uitându-se la vagoane și trăgând cu urechea.

— Aha, pricep, ai luat-o pentru frumusețe.

Pavel Pavlovici făcu iarăși o grimasă.

— Și cine-i acest Mitenka?

— Păi… e o rudă a noastră îndepărtată, adică ruda mea, fiul unei verișoare, care a murit. Îl cheamă Golubcikov, a

fost degradat pentru indisciplină, iar acum i s-a dat gradul înapoi; noi l-am echipat… Un biet tânăr fără noroc…

„Totuși, totul e în ordine; formația e completă!“ se gândi Velceaninov.

— Pavel Pavlovici! răsună iarăși chemarea venită de departe, din vagon, de data asta cu o notă de iritare în glas.

— Pal Palîci! se auzi încă o voce, răgușită.

Pavel Pavlovici începu iarăși să se foiască și să se frământe, dar Velceaninov îl apucă strâns de braț și îl opri.

— Vrei să mă duc acum și să-i spun soției dumitale cum ai vrut să-mi tai beregata, ai?

— Cum așa, cum așa! se sperie groaznic Pavel Pavlovici. Să te ferească Dumnezeu!

— Pavel Pavlovici! Pavel Pavlovici! se auziră din nou cele două glasuri.

— Bine, du-te! îl eliberă, în sfârșit, Velceaninov, continuând să râdă cu voie bună.

— Deci n-o să vii? șopti aproape cu disperare, pentru ultima oară, Pavel Pavlovici și chiar își împreună mâinile, ca în vechime, cu palmele lipite una de alta.

— Îți jur că nu vin! Fugi, altfel ai s-o pățești!

Și, cu un gest larg, îi întinse mâna - i-o întinse și se cutremură: Pavel Pavlovici nu-i luă mâna, chiar și-o feri pe a lui.

Se auzi al treilea semnal.

Într-o singură clipă se întâmplă ceva cu amândoi; amândoi parcă deveniră alți oameni. Ceva parcă se cutremură și deodată se frânse în inima lui Velceaninov, care cu câteva clipe mai înainte râdea atât de vesel. Îl înșfăcă zdravăn și furios pe Pavel Pavlovici de umăr.

— Dacă *eu*, dacă *eu* îți întind mâna asta, îi arătă el palma, pe care rămăsese cicatricea foarte vizibilă a tăieturii, ai fi putut s-o strângi! șopti el cu buzele palide, tremurătoare.

Pavel Pavlovici păli și el, tresăriră și buzele lui. Niște convulsii îi trecură iute pe față.

— Dar Liza? mormăi el cu șoapte repezi. Și deodată începură să-i tremure buzele, obrajii și bărbia, iar lacrimile îi țâșniră din ochi. Velceaninov rămase în fața lui ca o stană de piatră.

— Pavel Pavlovici! Pavel Pavlovici! strigau cei din vagon, ca și cum era înjunghiat careva dintre ei. Și deodată răsună ultimul semnal.

Pavel Pavlovici se dezmetici, plesni din palme și o luă la fugă mâncând pământul; trenul se pusese în mișcare, dar el izbuti să se agațe și urcă din mers în vagonul său. Velceaninov rămase în gară și de-abia seara, cu trenul următor, își continuă drumul pe aceeași rută. N-o luă spre dreapta, la doamna provincială, fiindcă prea nu se simțea în apele lui. Și cât regretă mai târziu!

PREZENTĂRI ȘI COMENTARII, DATE BIBLIOGRAFICE, NOTE EXPLICATIVE[0]

de Ion Ianoși

În volumul de față sunt incluse șase scrieri, datând din anii 1862-1869: patru dintre ele, anterioare marilor romane și prevestindu-le sub raport tipologic, estetic, ideatic, iar ultimele două, mai degrabă „mici romane" decât povestiri, elaborate paralel cu monumentalele construcții.

Perioada amintită poate fi împărțită în două: până la începutul anului 1865, timp în care Dostoievski redactează și editează revistele *Vremea* și *Epoha* (împreună cu fratele său Mihail și, din iulie 1864, singur) și anii 1865-1869, consacrați exclusiv activității artistice.

Revista *Vremea* apare din ianuarie 1861 până în mai 1863. În afara propriilor opere, Dostoievski publică în paginile ei lucrări ale lui Nekrasov, Saltîkov, Grigorovici, Apollon Grigoriev, două piese ale lui Ostrovski, precum și „romanul proletar" *Mary Burton* al scriitoarei engleze Elisabeth Gaskell. *Vremea* milita pentru așa-numita ideologie a „pământului", „solului" *(pocivennicestvo),* într-o polemică ascuțită cu revistele timpului, de diferite orientări. La 24 mai 1363, țarul hotărăște suspendarea revistei, din cauza unui articol în care N. N. Strahov exprima o părere socotită inacceptabilă de către oficialități despre răscoala poloneză.

[0] Prezentările, comentariile și notele explicative se regăsesc ca «endnotes» la sfârșitul fiecărui roman și ca «footnotes» în la locul potrivit (n. corectorului.hy).

La 24 ianuarie 1864, Mihail obține aprobarea de a edita revista *Epoha.* Noua publicație nu s-a putut ridica la nivelul celei premergătoare, scurta ei istorie de aproximativ numai un an semănând cu o agonie implacabilă. În spiritul timpurilor sumbre de după înfrângerea mișcărilor revoluționare, *Epoha* s-a situat pe poziții conservatoare, a polemizat în termeni ascuțiți cu publiciștii progresiști, îndeosebi cu cei grupați în jurul revistei *Sovremennik*. „Anul groaznic" 1864, cum l-a numit Dostoievski, s-a soldat cu năruirea tuturor iluziilor sale, și la începutul celui următor el a trebuit să renunțe pentru multă vreme la munca sa de redactor. (Ultimul număr al revistei - pe februarie - a apărut cu întârziere, la 22 martie 1865.)

Viața lui Dostoievski a fost zbuciumată în acești ani. În vara lui 1862 el pleacă pentru prima oară în Europa occidentală, și cu acest prilej îi cunoaște pe Herzen și pe Bakunin; peste un an urmează o a doua călătorie, împreună cu Apollinaria Prokofievna Suslova; în 1864 moare soția sa Maria Dmitrievna, și îl pierde și pe fratele său Mihail; după o nouă călătorie în Germania, în vara lui 1865, începe să scrie *Crimă și Pedeapsă,* întrerupându-și munca aproape de sfârșit pentru a elabora *Jucătorul*; cu acest prilej o cunoaște pe Anna Grigorievna Snitkina, dactilografa sa, cu care se căsătorește la 15 februarie 1867; călătoria de nuntă în străinătate se va prelungi, pentru a scăpa de urmărirea creditorilor, timp de patru ani, care i-au fost suficienți lui Dostoievski spre a dărui lumii *Idiotul, Eternul soț* și *Demonii* (roman terminat după înapoierea în patrie).

CUPRINS

ROMANE, NUVELE ȘI POVESTIRI (1862-1869).....4

O ÎNTÂMPLARE PENIBILĂ (*Povestire*).....5

NOTE și COMENTARII *de Ion Ianoși*.....66

ÎNSEMNĂRI DE IARNĂ DESPRE IMPRESII DE VARĂ 69

CAPITOLUL I. În loc de introducere.....70

CAPITOLUL II. *În vagon*.....76

CAPITOLUL III și absolut inutil.....81

CAPITOLUL IV și nu inutil pentru călători În care se hotărăște definitiv dacă într-adevăr „francțuzul n-are minte”.....98

CAPITOLUL V. *Baal*.....105

CAPITOLUL VI. Eseu asupra burghezului francez.....115

CAPITOLUL VII. Continuarea celui precedent.....128

CAPITOLUL VIII. Bribri și Ma biche.....141

NOTE și COMENTARII *de Ion Ianoși*.....153

ÎNSEMNĂRI DIN SUBTERANĂ.....160

I. Subterana.....161

~ I ~.....161

~ II ~.....164

~ III ~.....168

~ IV ~.....172

~ V ~.....174

~ VI ~.....177

~ VII ~.....178

~ VIII ~.....184
~ IX ~.....190
~ X ~.....193
~ XI ~.....195
II. Pornind de la lapoviță.....200
~ I ~.....201
~ II ~.....214
~ III ~.....219
~ IV ~.....229
~ V ~.....240
~ VI ~.....245
~ VII ~.....256
~ VIII ~.....264
~ IX ~.....275
~ X ~.....282
CROCODILUL.....289
I.....290
II.....302
III.....313
IV.....327
NOTE și COMENTARII *de Tamara Gane*.....338
JUCĂTORUL.....341
Prefață.....342
Capitolul I.....349
Capitolul II.....360
Capitolul III.....367
Capitolul IV.....373

Capitolul V.....379
Capitolul VI.....389
Capitolul VII.....398
Capitolul VIII.....406
Capitolul IX.....416
Capitolul X.....426
Capitolul XI.....440
Capitolul XII.....451
Capitolul XIII.....464
Capitolul XIV.....477
Capitolul XV.....487
Capitolul XVI.....499
Capitolul XVII.....511
SOȚUL ETERN.....522
Prefață.....523
I. Velceaninov.....528
II. Domnul cu crep la pălărie.....536
III. Pavel Pavlovici Trusoțki.....548
IV. Soția, soțul și amantul.....557
V. Liza.....565
VI. O nouă fantezie a unui om care n-are ce face.....577
VII. Soțul și amantul se sărută.....585
VIII. Liza este bolnavă.....597
IX. Vedenia.....603
X. La cimitir.....612
XI. Pavel Pavlovici se însoară.....621
XII. La familia Zahlebinin.....631

XIII. A cui parte e mai mare.....652
XIV. Sașenka și Nadenka.....660
XV. Și-au încheiat socotelile.....670
XVI. Analiza.....680
XVII. Soțul etern.....689
PREZENTĂRI ȘI COMENTARII, DATE BIBLIOGRAFICE, NOTE EXPLICATIVE.....699
de Ion Ianoși.....699

[i] Povestirea, scrisă probabil după întoarcerea lui Dostoievski din străinătate, în septembrie-octombrie 1862, a fost publicată în numărul din noiembrie al revistei *Vremea,* redactată de frații Feodor și Mihail Dostoievski.

Lucrare în filiație gogoliană și apropiată întrucâtva chiar lui Saltîkov-Șcedrin, *O întâmplare penibilă* reactualizează, pe baza unei situații acut contemporane, teme cunoscute din *Oameni sărmani, Stepancikovo și locuitorii săi, Umiliți și obidiți;* totodată ea prevestește, chiar dacă în surdină, universul subteranei și alte preocupări viitoare ale romancierului.

Vizita nocturnă a lui Ivan Ilici Pralinski și deznodământul penibil al nunții micului său funcționar, Pseldonimov, sunt bogate în tâlcuri. Experiența „democratică" întreprinsă de tânărul general eșuează în chip ridicol și demonstrează implicit inconsistența opoziției dintre liberalismul moșieresc și viziunea nedisimulat retrogradă, adică identitatea finală a lui Pralinski cu generalii Nikiforov și Șipulenko, ostili oricărei înnoiri; confruntate cu practica relațiilor sociale, intențiile „progresiste" ale eroului principal, enunțate cu prilejul disputei sale introductive, se dovedesc nefondate, ridicole, irealizabile.

Antagonismul aristocrației cu „umiliții" metropolei nu mai este prezentat abstract și romantic, precum în cazul prințului Valkovski și al familiei Ihmenev, ci în chiar datele lui reale, ca un contrast esențialmente social. Deosebirea constă și în faptul că acestei opoziții nu-i corespunde o polarizare morală, lumea „obidiților" nu mai este idealizată, ci privită cu asprime, autorul dezvăluind, sub măștile comice, latentele ei cruzimi, posibilitatea transformării victimelor în tirani. Farsa nocturnă îi prezintă într-o lumină „penibilă" pe stăpâni, ca și pe slugile lor, înstrăinate de „solul" sănătos al vieții populare, dispuse, de dragul carierei, să încheie nedemne compromisuri, să se înjosească și să se pervertească; în fine, Dostoievski nu pierde prilejul de a-l caricaturiza și pe un reprezentant al presei democratice, în persoana colaboratorului publicației satirice *Tăciunele.*

[ii] Este vorba de reforma din 1861, care, prin desființarea iobăgiei, a creat condițiile unei dezvoltări mai rapide a

capitalismului în Rusia.

[iii] Dostoievski se referă la cuvintele lui Christos din Evanghelie: „Nici nu pun oamenii vin nou în burdufuri vechi; altminterea burdufurile crapă; vinul se varsă și burdufurile se nimicesc; ci pun vin nou în burdufuri noi și amândouă se păstrează împreună.” (Matei, 9, 17).

[iv] Dostoievski face aluzie la articolele polemice ale lui N. A. Dobroliubov în care se ia atitudine împotriva pedepsei capitale în instituțiile de învățământ.

[v] Pieirea Pompeiului a făcut subiectul unui tablou al pictorului K. P. Briullov (1799-1852) - intitulat *Ultima zi a orașului Pompei.* Dostoievski se referă la această pictură foarte populară pe atunci, pentru a reda atmosfera de panică și zăpăceală produse de venirea înaltului oaspete în casa micului funcționar.

[vi] Harun-al-Rașid - calif în Bagdad (766-809), renumit prin rolul pe care-l deține în povestirile *1001 de nopți.*

[vii] La sfârșitul deceniului al 6-lea, N. F. Șcerbina (1821-1869) a publicat o hazlie *Carie de vise a literaturii ruse contemporane.* Deși la începutul carierei sale de scriitor el a colaborat la revistele democratice *Sovremennik* și *Otecestvennîie zapiski,* în ultimele sale creații se remarcă pe lângă tonul critic la adresa regimului autocrat, aluzii slavofile și atacuri la adresa revoluționarilor. Dostoievski se referă la un pasaj din cartea susmențională, în care este ironizat I. I. Panaev (1812-1662) scriitor și ziarist democrat, care devenise din 1847, împreună cu Nekrasov, editorul revistei *Sovremennik.*

[viii] În 1861 începe în Rusia editarea pe spezele guvernului a *Dicționarului Enciclopedic alcătuit de oamenii de știință și de litere ruși.* Numirea lui Kraievski - care era doar editor și om de afaceri și nu avea nici o contingență cu domeniul științelor sau al literaturii - ca redactor șef al acestei lucrări a trezit proteste vii în opinia publică a vremii.

[ix] Om de afaceri, comerciant, care în perioada respectivă era membru al conducerii societății pe acțiuni „Proprietarul agricol” și nu avea nici el vreo legătură cu științele și literatura.

[x] În revista *Vremea,* publicată de frații Dostoievski, jurnalul satiric *Iskra (Scânteia)* era denumit în derâdere *Goloveșka* (*Tăciunele*).

[xi] Scriere și pronunțare incorectă a cuvântului *oblicitelnaia* (demascatoare): „literatură demascatoare" erau denumite în mod batjocoritor publicațiile satirice progresiste ale timpului.

[xii] Dansator foarte popular în vremea aceea la Petersburg.

[xiii] Dostoievski a vizitat pentru întâia oară Occidentul - Germania, Franța, Italia, Elveția, Anglia - scurt timp după întoarcerea sa din Siberia, în iunie-septembrie 1862. Cei nouă ani de domiciliu forțat îi erau proaspeți în memorie și nimic n-ar fi fost mai firesc în situația călătorului, împovărat de asemenea amintiri, ca gesticulația entuziastă, exclamația de admirație. Reacția a fost însă contrară, exprimată prompt și cu brutalitate într-o scrisoare către N. N. Strahov: ,,...Parisul e un oraș arhiplictisitor..."; „...îmi vine să fug de aici, din așa-numita frumoasa depărtare*...";* „...francezul e liniștit, cinstit, politicos, dar fals și banii înseamnă pentru el totul. Nici un ideal." *(Pisma,* I, *Moskva-Leningrad,* 1928, 309-310). Tonul categoric îl explică nu atât prejudecățile naționaliste ale lui Dostoievski, de pe acum certe și ele, cât mai ales remarca din urmă, cu o adresă socială și istorică precisă. Această remarcă ar putea servi drept moto memorabilelor *Însemnări de iarnă despre impresii de vară,* apărute în revista *Vremea* exact un an înaintea *Însemnărilor din subterană* (1863, februarie - capitolele I-IV, martie - capitolele V-VIII) și comunicând cu acestea prin multiple vase capilare.

„Nici un ideal" - iată corespondentul cel mai laconic și mai exact al descoperirilor făcute de Dostoievski în Franța burgheză a lui Napoleon al III-lea (nu „cel mare", ci „cel de-acum"). Grotesca reeditare a corsicanului a simbolizat o epocă întreagă, a cărei esență publicistul a surprins-o prin alăturarea a numai două cuvinte: „acalmie a ordinei". Apusul capitalist i s-a dezvăluit scriitorului asemenea unei alte „Case a morților". Infernul acesta era calm, dichisit, înzorzonat, bine organizat, dar își întâmpina vizitatorul cu avertismentul dantesc: „*Lasciate ogni speranza, voi*

ch'entrate”. Descriind cumplite încercări, *Amintirile din Casa morților* nu au fost totuși o carte iremediabil pesimistă, deoarece condamnații săi nu pierduseră orice speranță, în mulți dintre ei continua să ardă sau să pâlpâie măcar flacăra unui crez viu. Infernul de acolo fusese mai degrabă un purgatoriu, el putea fi astfel privit în perspectiva veșnicei existențe umane, țesută din căderi și înălțări. Sau invers: însăși conștiința acestei perspective îi împrumutase trăsăturile intermediare ale purgatoriului și insuflase speranța înnoirii. *Însemnările de iarnă despre impresii de vară* descriu fapte mult mai banale, departe de a fi la prima vedere îngrozitoare, dar prin acumulare ele produc o impresie de dezgust, în cele din urmă dezolantă, zăvorăsc în fața omului chinuit orice portiță. O Casă a morților cu pretenția de a fi un lăcaș obișnuit, plăcut chiar, singurul în care îți este dat să trăiești, este un loc de tortură mult mai rafinat și mai greu suportabil decât închisoarea ce nu cunoaște și nici nu dorește să recunoască fardurile înșelătoare. Impresiile occidentale de călătorie leagă, așadar, între ele cele două opere fundamentale ale lui Dostoievski din etapa premergătoare marilor sale romane, facilitează trecerea în „subterană”, ipostaza filozofică, abstractă și cuprinzătoare a *„Casei morților”.*

Eseu asupra burghezului francez și *Baal* sunt titluri de capitole ce se explică reciproc. Dostoievski nu a urmărit o expunere cronologică și sistematică a celor văzute, ci selectarea unor fapte șocante și desprinderea sensului lor final. Relațiile anormale dintre părinți și copii, bărbați și femei, prostituția deschisă și generalizată, substratul mincinos al frazeologiei despre libertate, egalitate și fraternitate, comedia politicianismului corupt, distincția, definitiv statornicită, între furtul mărunt, din nevoie, aspru pedepsit, și hoția pe scară largă, consfințită de însăși principiile sacrosancte ale acestei societăți - sunt numai câteva dintre temele tratate. Burghezul, afirmă Dostoievski, este o ființă moralizatoare și imorală, gata de declarații sforăitoare pentru a-și masca lipsa efectivă de scrupule. Melodramatic *à la* Ponsard, Augier ori Sardou (la ale căror producții dramatice se fac aluzii pe parcurs), el este înainte de toate crud, insensibil, cinic, preocupat doar de propria-i persoană, minusculă în fapt, dar hipertrofiată cosmic.

Însemnările de iarnă despre impresii de vară conturează câteva teme mai târziu constante în opera scriitorului. Să ilustrăm această continuitate prin trei exemple: „Un om fără un milion nu este acela care face tot ce dorește, ci acela cu care se face tot ce se dorește”. (Milionarul va fi obsesia adolescentului Arkadi Dolgoruki.) „Slugărnicia se strecoară în firea burghezului din ce în ce mai mult și este considerată din ce în ce mai mult o virtute. E și normal în actuala ordine a lucrurilor. O urmare firească.” (Suflet de lacheu va avea Piotr Petrovici Lujin, logodnicul Dunecikăi Raskolnikov, bătrânul și tânărul Verhovenski, lacheu la propriu și la figurat va fi Smerdeakov). „...nu descoperim în omul occidental principiul frăției, ci, dimpotrivă, singularul, individualul, care se delimitează continuu, revendicând cu paloșul în mână drepturile sale.” (Ideea aceasta o vom reîntâlni, variată constant, în *Jurnalul unui scriitor.)*

xiv Este vorba de prima călătorie întreprinsă de Dostoievski în străinătate (iunie-septembrie 1862), în cursul căreia a vizitat Germania, Franţa, Italia, Elveţia şi Anglia.

xv Radcliffe, Anne (1764-1823), scriitoare cunoscută în primul rând prin romanele sale fantastice şi de groază.

xvi Expresie împrumutată din poezia Visul de Alexei Stepanovici Homeakov (1804-1860).

xvii Dostoievski se referă la renumitul bulevard berlinez *Unter den Linden*.

xviii Scriitorul face o aluzie ironică la adresa deputaţilor progresişti germani care, deşi deţineau majoritatea în parlament, s-au mărginit doar la slabe proteste verbale, când, în 1862, guvernul prusac a trecut la adoptarea bugetului militar, încălcând prevederile constituţiei.

xix *Kaulbach,* W. (1805-1875), pictor, frescele la care se referă Dostoievski, au fost pictate în perioada 1845-1865.

xx *Krestovski*, Vsevolod (1840-1895), poet și beletrist.

xxi În perioada 1838-1844 Dostoievski studiază la Școala de ingineri militari din Petersburg, după care lucrează chiar, timp de un an, în cadrul departamentului de specialitate.

xxii *Karamzin,* Nikolai Mihailovici (v. nota din vol. 3 al prezentei ediții, p. 737). În urma unei călătorii în

străinătate, publică în 1791-1792 *Scrisorile unui călător rus*; Dostoievski se referă la un pasaj din această lucrare.

xxiii *Reichardt,* Heinrich (1751-1828), scriitor, autorul unui ghid pentru Germania.

xxiv *Fonvizin,* Denis Ivanovici (1744-4792), scriitor satiric, cunoscut în special pentru comediile sale. Dostoievski citează inexact o frază dintr-o scrisoare a lui Fonvizin, adresată lui N. I. Panin, șeful colegiului extern.

xxv *Ceaadaev,* Piotr Iakovlevici (1794-1856), reprezentant de frunte al iluminismului nobiliar rus din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În perioada 1829-1830, Ceaadaev scrie *Opt scrisori filozofice,* în care face o critică a sistemului iobăgist și încearcă să explice cauzele înapoierii Rusiei. Dostoievski se referă la prima scrisoare, publicată în 1836 (singur care a văzut lumina tiparului în timpul vieții autorului) și care, după expresia lui Herzen, „a cutremurat întreaga Rusie.

xxvi vers citat din poezia lui Nekrasov *Vorbărețul. Însemnările petersburghezului A. F. Belopeatkin.*

xxvii Dostoievski se referă la romanul lui Pușkin *Fata căpitanului,* apărut în 1836, care abordează nemijlocit tema răscoalei lui Emelian Pugaciov.

xxviii Referire la ciclul *Povestirile răposatului Ivan Petrovici Belkin* - (vezi nota din vol. 1 al prezentei ediții).

xxix Expoziția universală, deschisă la Londra între 1 mai și 1 noiembrie 1862.

xxx Este vorba de comedia lui D. I. Fonvizin, *Brigadierul,* scrisă în 1769.

xxxi Dostoievski citează inexact versurile din poezia lui G. R. Derjavin (1743-1816), intitulată *Cântare Ecaterinei a II-a pentru victoria contelui Suvorov-Rîmnikski din anul 1794.*

xxxii *Prutkov Kuzma* - pseudonim colectiv al scriitorilor A. K. Tolstoi și frații A. M. și V. M. Jemciujnikov, care au publicat în deceniul al șaselea al secolului trecut versuri, fabule, aforisme, parodii literare etc. În anul 1854, apar în revista *Sovremennik,* sub această semnătură, *Extrase din însemnările bunicului meu.*

xxxiii *Oceakov* - port la Marea Neagră, punct central al operațiilor militare din timpul războiului ruso-turc din

1787-1791. Armatele ruse, sub comanda lui Potemkin, au asediat fortăreața turcă timp de șapte luni (iunie-decembrie 1788).

xxxiv Cuvinte rostite de Nozdriov, unul din personajele cărții lui Gogol *Suflete moarte* - „cuvânt care pesemne pentru el înfățișa o culme a perfecțiunii". (N. V. Gogol, *Suflete moarte,* al patrulea cap.)

xxxv Citat din piesa lui A. S. Griboiedov *Prea multă minte strică* (actul II, scena 2, p. 71, „Cartea Rusă", 1957.).

xxxvi Citat din *Suflete moarte* (cap. al zecelea, *Povestea căpitanului Kopeikin),* pe care Dostoievski îl redă după textul vremii, denaturat de cenzură.

xxxvii Într-un număr al revistei *Sovremennik* din 1862, Turgheniev fusese învinuit de calomnie la adresa tinerei generații.

xxxviii Personaj din romanul lui Turgheniev *Părinți și copii.*

xxxix Personaj din același roman.

xl Dostoievski se referă la o notă apărută în noiembrie 1862 în gazeta *Sovremennoe slovo.*

xli Citat inexact din piesa lui A. S. Griboiedov *Prea multă minte strică.*

xlii *Ceațki* - personaj din *Prea multă minte strică* (ca și Famusov, Repetilov, Skalozub, Hlestov, Molcealin).

xliii *Regulus* (sec. III î.e.n.), general roman, celebru pentru devotamentul și loialitatea sa. Luat prizonier de către cartaginezi în urma primului război punic și trimis la Roma pe cuvânt de onoare, pentru a mijloci un schimb de prizonieri, a convins senatul să nu accepte condițiile oferite de Cartagina. Deși știa că-l așteaptă torturile cele mai cumplite, s-a înapoiat totuși la Cartagina după cum făgăduise.

xliv Aluzie la faptul că Ceațki, ca și decembriștii, ar fi putut fi deportat în Siberia.

xlv vezi nota din vol. 2 al prezentei ediții a *OPERELOR*.

xlvi Construcția primului metrou de la Londra s-a terminat în anul 1863 - anul apariției *Însemnărilor*...

[xlvii] Clădirea Expoziției industriale universale de la Londra, construită în 1831 și transformată apoi în muzeu de artă.

[xlviii] Dostoievski se referă la cuvintele din Evanghelia lui Ioan: „Mai am și alte oi, care nu sunt din staulul acesta, și trebuie să le aduc și pe acelea, și de glasul meu asculta-vor, și vor fi o singură turmă și un singur păstor” (X, 16).

[xlix] Dostoievski se referă la pasajul din Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, în care se spune: „Până când, stăpâne sfinte și adevărate, nu vei judeca și nu vei răzbuna sângele nostru, față de cei ce locuiesc pe pământ?” (VI, 10).

[l] Expediția contrarevoluționară împotriva Mexicului. Întreprinsă în 1861 de Anglia, Spania și Franța; ea a reclamat mari cheltuieli și a fost dezaprobată de poporul francez.

[li] *Soția, soțul și amantul* - romanul scriitorului *Paul de Kock* (1793-1871), tradus în Rusia în anul 1833.

[lii] *Jacques Bonhomme* - poreclă dată țăranului francez.

[liii] *Teatrul Mihailovski* - teatru în Petersburg, unde în acea vreme dădea spectacole o trupă franceză.

[liv] Eroul romanului *Istoria lui Sir Charles Grandison* de Samuel Richardson (1680-1761).

[lv] *Montmorency* - familie aristocrată franceză, care a dat iluștri oameni de stat și comandanți de oști.

[lvi] Dostoievski se referă la critica pe care filozofii pozitiviști o desfășurau împotriva ideilor dezvoltate de Immanuel Kant în celebra sa carte *Critica rațiunii pure* (1781).

[lvii] *Sieyès,* Emmanuel-Joseph (1748-1836), abate și om politic, unul din fondatorii clubului iacobin, apoi membru al Adunării Constituante, al Convenției, al Consiliului celor 500, Director și consul provizoriu împreună cu Bonaparte și R. Ducos. Dostoievski se referă la celebra sa broșură *Starea a treia,* publicată în ajunul Marii Revoluții Franceze.

[lviii] *Unul pentru toți și toți pentru unul* - Dostoievski se referă la cartea lui Etienne Cabet (1788-1856) - *Călătorie în Icaria,* scrisă în 1840, și în care acesta își expune ideile comunist-utopice. Marx și Engels l-au considerat,

„reprezentant recunoscut al masei proletarilor francezi” și „cel mai popular, deși cel mai superficial, dintre reprezentanții comunismului”.

lix Etienne Cabet reușește cu ajutorul lui R. Owen să înființeze în Texas în 1849 o colonie întemeiată pe principiile sale comunist-utopice. Urmărind să-l compromită, guvernul francez îl acuză de fraudă.

lx Este vorba de răscoala din iunie 1848 împotriva politicii antidemocratice a Adunării Constituante Naționale, în care forțele proletare au fost înfrânte, iar republicanii burghezi și-au întărit pozițiile împreună cu elementele monarhiste și clericale.

lxi *Barbier,* Auguste (1805-1882), poet, autorul unor poeme satirice intitulate *Iambii.*

lxii *Aspromonte* - masiv în Calabria. Aici, Garibaldi a fost înfrânt în 1862 de trupele lui Victor Emanuel II.

lxiii Dostoievski se referă la Marea Revoluție Franceză din 1789.

lxiv *Prințul Napoleon - Bonaparte Joseph* (1822-1891), nepotul lui Napoleon.

lxv *Favre,* Jules (1809-1880), avocat, om politic francez.

lxvi „omul naturii și al adevărului” - citat inexact din cunoscutele *Confesiuni* ale lui Jean Jacques Rousseau (1712-1778) - *„Je veux montrer à mes semblables un homme dans toute la vérité de la nature*; *et cet homme ce sera moi.* (Voiesc să arăt semenilor mei un om în întregul adevăr al naturii; și acest om voi fi eu).

lxvii Dostoievski se referă la ascuțita polemică dintre J. J. Rousseau și Voltaire.

lxviii *Lannes,* Jean, duce de Montebello (1769-1809), mareșal al Franței; a participat la expediția din Egipt, s-a distins în luptele de la Montelbello și Marengo, iar în 1809 a cucerit Zaragoza.

lxix *„frizură”* - coarne.

lxx *Manilovism* - vezi nota din vol. 3 al prezentei ediții de *OPERE*.

lxxi În romanul *Diavolul șchiop* (1707), de Alain René Lesage (1688-1747), diavolul ridică acoperișurile oferindu-i

eroului posibilitatea să vadă ce se petrece în casele din Madrid.

[lxxii] Publicat pentru întâia oară în *Epoha* (1865, nr. 2) și rămas neterminat în urma falimentului numitei reviste, *Crocodilul* este o parodie ascuțit polemică, trezind la rândul său, în respectivul moment istoric, replici ascuțit polemice. Dostoievski reia, prin opiniile lui Ivan Matveici, atacurile la adresa publicațiilor democratice *(Sovremennik* și *Russkoe slovo),* care, după cum reiese din însemnările preliminare ale scriitorului, trebuiau să se înmulțească, diversifice și concretizeze în capitolele următoare ale povestirii.

Fantastica întâmplare petersburgheză a fost, curând după publicare, supusă unor aspre critici, îndeosebi din cauza presupunerii că ea ar viza, într-un chip nedemn, deportarea lui Cernîșevski în Siberia. Ziarul *Golos* scria, de pildă: „Sfatul nostru va fi, desigur, respins de d-l F. Dostoievski, dar noi l-am sfătui totuși să se oprească la capitolul al patrulea al acestei povestiri cu desăvârșire lipsită de tact și despre care au și început să circule zvonuri de loc favorabile reputației revistei Epoha și d-lui Dostoievski însuși, ca autor...” *(Golos,* 1865, 3 aprilie, Nr. 93).

Dostoievski a respins aceste învinuiri mult mai târziu, anume în articolul *Amintiri personale* din *Jurnalul scriitorului* (1873, ianuarie, nr. 3). Cu acest prilej, el recapitulează istoria relațiilor sale cu Cernîșevski și totodată explică împrejurările scrierii *Crocodilului.* Pe vremea aceea, își amintește autorul, un călător neamț prezentase într-adevăr publicului petersburghez demonstrația cu un crocodil, și atunci „îmi veni ideea să scriu o povestire fantastică în genul povestirii lui Gogol intitulată *Nasul.* Nu-mi încercasem încă niciodată puterile în genul fantastic. A fost o simplă glumă literară, exclusiv pentru a stârni râsul”. *(Journal d'un écrivain, Gallimard,* 1938, p. 131). Foiletonul din *Golos* Dostoievski îl consideră o pură invenție și încearcă să demonstreze - deși, după cum spune singur, nu este de loc convins că va fi crezut - că nici o clipă nu s-a gândit la o alegorie a deportării lui Cernîșevski: „...este o calomnie, cea mai josnică calomnie cu putință. Trebuie să ai într-adevăr spiritul și simțul poetic al unui Bulgarin pentru ca să vezi în această mică schiță o

alegorie cu adresă socială, vizând, pe deasupra, pe Cernîșevski.” *(Idem,* p. 129).

În ciuda acestor justificări ulterioare, povestirea conține neîndoielnic ascuțite accente îndreptate împotriva democraților vremii, chiar dacă astăzi unele dintre ele nu mai sunt receptate ca atare.

Crocodilul s-a publicat în limba română în 1927, în traducerea lui G. M. Vlădescu, ed. „Adevărul”, București. În 1956 a apărut traducerea semnată de Tamara Gane, ed. „Cartea Rusă”, București.

lxxiii Renumită galerie cu prăvălii la Petersburg, existând și azi; la începutul deceniului al 7-lea al secolului trecut, pe lângă magazine se mai aflau aici săli de conferințe, săli de concerte și expoziții etc.

lxxiv Acest moto glumeț al „povestirii sale neobișnuite” este un vers auzit probabil de Dostoievski în timpul ședерii sale la Paris în august 1863. Proveniența exactă și tâlcul inițial nu sunt cunoscute editorilor săi. În romanul *Adolescentul,* scris mai târziu, unul din personaje se numește Lambert și este tachinat cu aceleași cuvinte.

lxxv *Lavrov,* Piotr Lavrovici, (1823-1900), sociolog și publicist, ideolog al narodnicismului și potrivnic hotărât al social-democraților. Documentele vremii vorbesc de un șir de lecții despre *Importanța contemporană a filozofiei* expuse de Lavrov într-una din sălile Pasajului petersburghez, în noiembrie 1060, și care s-au bucurat de mare succes în rândurile publicului „ales” din capitala Rusiei.

lxxvi Dostoievski face, probabil, prin intermediul unui joc de cuvinte, o aluzie ironică la adresa rubricii satirice a revistei *Sovremennik* care se intitula *Svistok (Fluierul.)*

lxxvii *Stepanov,* Nikolai Alexandrovici (1807-1877), cunoscut caricaturist, apropiat de cercurile artistice progresiste ale timpului. Din 1859 începe să-și publice caricaturile pe teme actuale în revista de orientare democratică *Iskra* (V. nota de la *O întâmplare penibilă,* volumul de față), apoi din 1865 în revista *Budilnik (Deșteptătorul)* întemeiată de el.

[lxxviii] Prin intermediul aserțiunilor lui Ivan Matveici, Dostoievski parodiază ideile social-politice ale gânditorilor progresiști, identificând în scopuri polemice concepțiile acestora cu interpretarea vulgarizatoare burghezo-liberale a principiului economic.

[lxxix] Denumirile schimbate ale ziarelor *S. Peterburgskie vedomosti (Buletinul din Sanct-Petersburg)* și *Golos (Glasul).*

[lxxx] Ziar de orientare liberal-moderată; a apărut la Petersburg între anii 1862 și 1900.

[lxxxi] *Garnier-Pages,* Louis Antoine (1803-1876), om politic francez, membru al guvernului provizoriu în 1848, autor al unei istorii a revoluției din 1848.

[lxxxii] Citat transformat din nuvela lui Karamzin (v. nota din vol. 3 al prezentei ediții de *Opere*) *Starostița Maria* (1802). Citatul exact este următorul: „Popoarele primitive țin la independență, popoarelor înțelepte le place ordinea: iar ordine nu poate fi fără autocrație".

[lxxxiii] Dostoievski se referă la ziarul *Peterburgski listok. Gazeta gorodskoi jizni i literaturnaia (Foaia petersburgheză. Gazetă literară și a vieții orășenești)* care începe să apară în anul 1864.

[lxxxiv] *Borel* - restaurant monden la Petersburg.

[lxxxv] Cuvintele economistului E. I. Lamanski (1825-1902), rostite în 1859 în cadrul unei discuții privind dezvoltarea Societății ruse de navigație și comerț, devenită ulterior o expresie curentă, adesea citată în ziarele vremii.

[lxxxvi] Citat din comedia lui Griboiedov *Prea multă, minte strică* (actul II, scena 5).